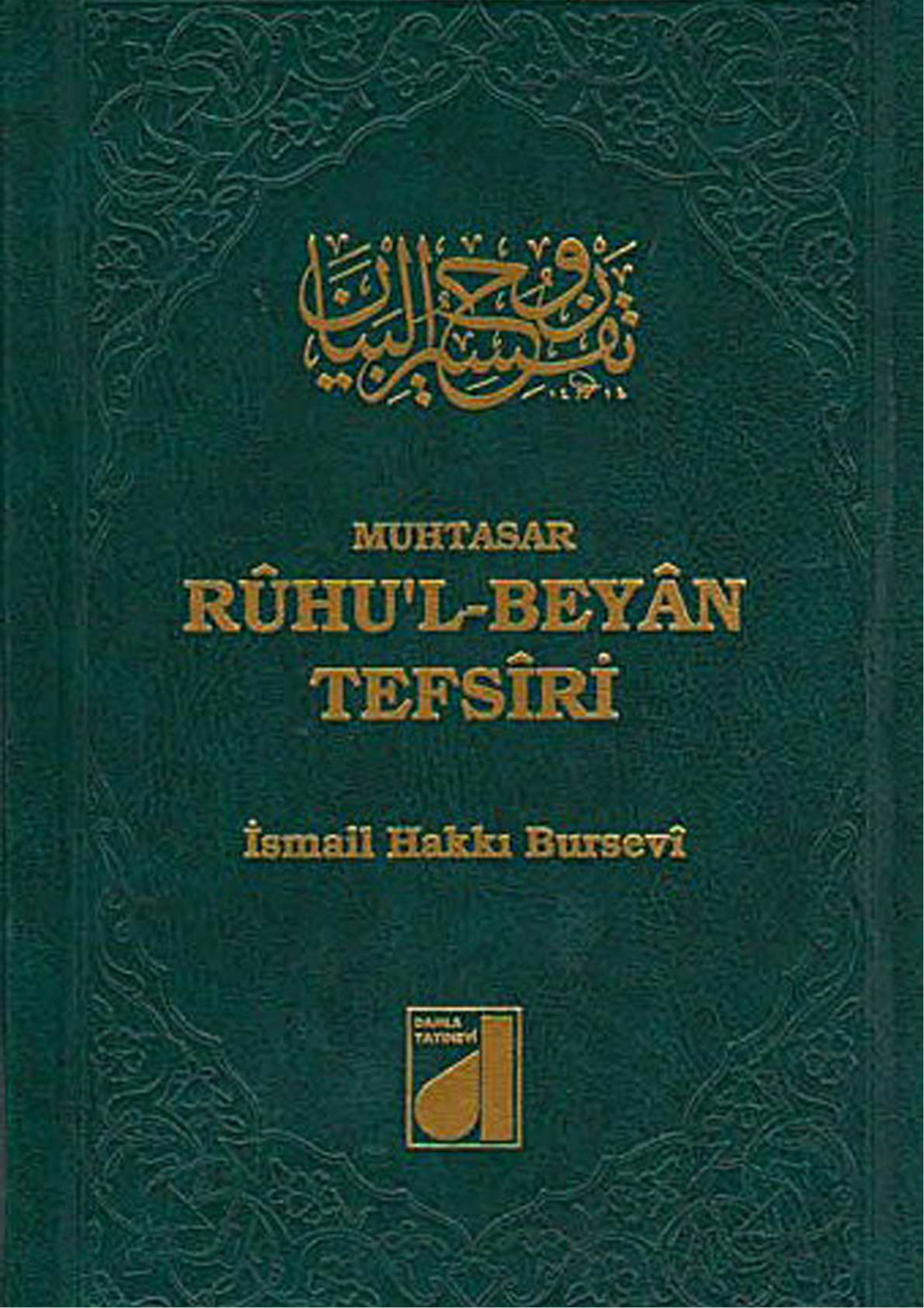

تفسير روح البيان

MUHTASAR

RÛHU'L-BEYÂN TEFSÎRİ

İsmail Hakkı Bursevî

DAMLA YAYINEVİ

RÛHU'L
BEYÂN
TEFSÎRİ
4

YENİDEN GÖZDEN GEÇİRİLMİŞ
SEKİZİNCİ BASKI

تنوير الأذهان من

تفسير روح البيان

MUHTASAR

RÛHU'L-BEYÂN TEFSÎRİ

İsmail Hakkı Bursevî

İhtisar Eden: Muhammed Ali Sabûnî

DÖRDÜNCÜ CİLD

DAMLA YAYINEVİ

Damla Yayınevi No: 211

Rûh'ul-Beyân Tefsîri Cilt: 4

DAMLA YAYINEVİ®

Prof. K. İsmail Gürkan Cad. No: 6
Cağaloğlu-İSTANBUL
Tel: 0.212. 514 28 28 (pbx)
526 21 99
Faks: 0.212.528 24 01

ISBN 975-381-117-9

Yayın Hakkı: © Copyright DamlaYayınevi Ltd. Şti. **Dizi - Montaj:** Damla Yayınevi
Baskı - Cilt: Erkam Matbaası, Başakşehir - İstanbul 2012 / 7.
www.damlayayinevi.com.tr

TERCÜME HEYETİ

Abdullah ÖZ - Çatalca Müftüsü
Ali Rıza TEMEL - Haseki Eğitim Merkezi Öğretim Üyesi
Cüneyt GÖKÇE - Urfa İlâhiyat Fakültesi Öğretim Üyesi
Halit SEVİMLİ - Emekli İmam-Hatip
Harun ÜNAL - İmam-Hatip
Yrd. Doç. Dr. Hasan Hüseyin TUNÇBİLEK - Urfa İlâhiyat Fakültesi Öğretim Üyesi
Dr. Hüseyin KAYAPINAR - Haseki Eğitim Merkezi Öğretim Üyesi
İbrahim TÜFEKÇİ - Haseki Eğitim Merkezi Öğretim Üyesi
İlyas KARSLI - Rize İlâhiyat Fakültesi Öğretim Üyesi
Muharrem ÖNDER - Mütercim
Mustafa AYDIN - Mütercim
Dr. Süleyman MOLLAİBRAHİMOĞLU - Tefsir Doktoru ve Süleymaniye Camii İmamı
Yahya ALKIN - Haseki Eğitim Merkezi Öğretim Üyesi

TERCÜME KONTROL

Dr. Durak PUSMAZ - Haseki Eğitim Merkezi Müdürü
Dr. Hüseyin KAYAPINAR - Haseki Eğitim Merkezi Öğretim Üyesi

(Bu ciltteki Yûnus Sûresi'nin tercüme kontrolü Dr. Hüseyin KAYAPINAR; müteakip sûrelerin tercüme kontrolü Dr. Durak PUSMAZ tarafından yapılmıştır)

REDAKSİYON

Yüksel KANAR

EDİTÖR VE SON KONTROL

Mehmet DOĞRU - Emekli Eminönü Müftüsü

HAT

Kapak Hattı: Hüseyin KUTLU
Hilâlli Besmele: Abdülkadir SAYNAÇ
Kur'ân-ı Kerîm Hattı: Hafız Osman

YÛNUS SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 109 âyettir.

Bu sûre Yahya ALKIN tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

الٓرٰ تِلْكَ اٰيَاتُ الْكِتَابِ الْحَكِيمِ ① اَكَانَ لِلنَّاسِ عَجَبًا
اَنْ اَوْحَيْنَٓا اِلٰى رَجُلٍ مِنْهُمْ اَنْ اَنْذِرِ النَّاسَ وَبَشِّرِ الَّذِينَ اٰمَنُٓوا
اَنَّ لَهُمْ قَدَمَ صِدْقٍ عِنْدَ رَبِّهِمْ قَالَ الْكَافِرُونَ اِنَّ هٰذَا
لَسَاحِرٌ مُبِينٌ ②

1. Elif. Lâm. Râ. İşte bunlar hikmetli kitabın âyetleridir.

2. Kendilerinden olan bir kişiye: "İnsanları uyar ve iman edenleri müjdele. Şüphesiz onlar için Rableri katında bir doğruluk makamı vardır" diye vahyetmemiz, insanlar için şaşılacak bir şey midir? Kâfirler: "Şüphesiz ki bu, apaçık bir sihirbazdır" dediler.

1. «Elif. Lâm. Râ.» Görünüşe göre "Elif. Lâm. Râ" bu sûrenin ismidir. Mübteda yerindedir ve haberi zikredilmemiştir. Yahut da mahzûf bir mübtedanın haberidir. Takdir şöyledir: "Elif. Lâm. Râ." bu sûredir, yâni bu adla isimlendirilmiştir. Allah (c.c.), sûreleri irade buyurduğu şekilde isimlendirir. Müfessirlerden bir kısmı te'vil yönünü tercih etmiş ve şöyle demiştir: "Elif. Lâm. Râ" gibi hurûfu mukattaadan her bir harf, Yüce Allah'ın isimlerinden birinden alınmıştır. Kelimenin bir kısmıyla yetinmek, Arap dilinde bilinen bir husustur. Nitekim bir Arap şâir şöyle söylemiştir:

"O kadına dedim ki: 'Dur!' o da dedi ki: "kaf", yâni durdum." (1)

İşte bundan dolayı, Abdullah, İbn Abbas (r.a.) şöyle söylemiştir: "Elif. Lâm. Râ", "Ben Allah'ım görürüm" demektir. Abdullah İbn Abbas'dan diğer bir rivâyete göre, "Elif. Lâm. Râ", "Rahman" kelimesinin harflerindendir. Çünkü "Elif. Lâm. Râ" ile Hâ. Mîm ve "Nun" harfleri bir araya toplandığı zaman "Rahman" kelimesi meydana gelir.

«İşte bunlar», yani bu sûrenin ihtivâ ettiği âyetler **«hikmetli kitabın âyetleridir.»** Yani sayısız hikmetleri ihtivâ eden Kur'an-ı Kerîm'in âyetleridir. Yüce Allah, hikmetlerin tümünü Kur'an'da ifade ettiği için böyle denilmiştir. "*...Yaş ve kuru ne varsa hepsi Kur'an'da mevcuttur.*" (En'am: 59)

2. «Kendilerinden olan bir kişiye:» Yâni kendi cinslerinden olan bir insana... Çünkü müşrik Araplar, ilâh'ın taştan, altından, odundan veya bakırdan yapılan bir put olmasına şaşırmıyorlar, fakat bir insanın peygamber olarak gönderilmesinden hayrete düşüyorlardı. Onlar, gönderilen peygamberin makam, servet, riyaset ve bunlara benzer şeylerin sahibi olmasını istiyorlardı. Çünkü onlara göre ululuk ve kudretin nedenleri böyle şeylerdi. Onlar diyorlardı ki: "Hayret! Allah, insanlara Ebû Talib'in yetiminden başka gönderecek bir peygamber bulamadı mı?" Bu durum, vahyin ve peygamberliğin hakikatini bilmemelerinden ve aşırı derecedeki ahmaklıklarından kaynaklanıyordu. Aslında Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) soyda, hasebde, şerefde ve riyaset hususunda itibar edilen her türlü meziyette, onların büyüklerinden geri değildi. Yalnız servet müstesnâ... Kişinin şerefli oluşunda ve ruh cevherinin değeri hususunda servetin hiçbir etkisi yoktur. Ancak, onların gözünde zenginlik, büyük bir meziyet kabul edildiği için Hz. Muhammed (s.a.v.)'in peygamberlik için seçilmesine hayret ettiler. Nitekim Cenab-ı Hak onların bu durumunu şöyle haber vermektedir: *"Ve dediler ki: Bu Kur'an, iki şehirden bir büyük adama indirilse olmaz mıydı?"* (Zuhruf: 31)

1- Yani, "durdum" anlamındaki "vekaftü" kelimesinden sadece "kaf" harfinin söylenilmesiyle yetinilmiştir. Bu, Arap dilinde bilinen bir şeydir.

Tüm **«'insanları uyar ve imân edenleri müjdele!..»** Küfredenleri değil. Çünkü küfürlerinde devam ettikleri müddetçe, onlar için kendisiyle müjdelenecekleri hiçbir cennet ve rahmet söz konusu değildir.

Bu âyette *"uyarmak"*, *"müjdelemek"*ten önce zikredilmiştir. Çünkü gereksiz şeylerin giderilmesi, sıralamada yapılması gereken şeylerden önce gelir. Nefis, küfür ve günahlarla pis olmaya devâm ettiği sürece, yapılması gereken şeylerin yapılması fayda vermez. Şüphesiz evi hoş kokularla doldurmak, ancak pislikleri giderip temizledikten sonra mümkün olur. Maddî hastalıkları tedavi etmeye girişen bir doktorun önce bedeni bir takım bozukluk ve karışıklıklardan temizlediğini, sonra güçlendirici ilaçlar vermeye başladığını görmez misin? İşte manevî kalb hastalıklarını tedavi etmeye girişen tabip de böyledir. Onun önce kalbi, bozuk inançlardan, düşük ahlâktan ve kalbi kirleten çirkin işlerden temizlemesi gerekir. Kalbi kişiyi helâk eden günahlardan temizledikten sonra taate karşı güç kazandıracak şeylerle onu tedavi eder. Bundan dolayıdır ki Cenab-ı Hak, Nübüvvet vazifesinin başlangıcında sadece uyarmayı zikretmekle yetinmiş ve şöyle buyurmuştur: *"Ey bürünüp sarınan Rasûlüm! Kalk, artık insanları uyar."* (Müddessir: 1-2)

«Şüphesiz onlar için Rableri katında bir doğruluk makamı vardır,' diye vahyetmemiz, insanlar için şaşılacak bir şey midir?» Yani âhiretleri için bir hazine olarak takdim ettikleri sâlih ameller ve onların üzerlerine çıkartılacakları yüce bir makam vardır. Bunun *"kadem" (makam)* olarak isimlendirilmesi, bir şeyin aleti ile isimlendirilmesi kabilindendir. Çünkü geçmek ve gelmek, "kadem" ile, yâni ayakla olur. Nitekim nimet de elle verildiği için, "el" olarak isimlendirilmiştir.

İbn Abbas'dan bir rivâyete göre; *"doğruluk makamı"* diye terceme edilen *"kamede sıdkın"*dan maksat, Peygamberlerinin onlara olan şefaatıdır. Peygamber önlerinde, onlar arkasında cennet'e gideceklerdir.

Âyetteki soru, onların şaştıkları bu şeyin gerçek olduğunu göstermek içindir. Burada geçen *"insanlar"*dan amaç, Mekke kâfirleridir.

«Kâfirler,» hayrete düşen Mekke kâfirleri: **«'Şüphesiz ki bu, apaçık bir sihirbazdır,' dediler.»** Bu sözlerinde, Rasûlüllah (s.a.v.)'dan meydana gelen birçok harikulâde hallerle karşılaştıklarını itiraf vardır. Bu haller onları, karşılıklı olarak tartışmakta âciz bırakıyordu. İnsan nefsi, baş olma ve öne geçme arzusu üzerine yaratılmıştır. Başkasının hükmü altında idare edilmeye razı olmaz. Bundan dolayı nefsin ıslâhı, ancak riyasetin zıddı olan ubûdiyetle mümkün olur. İsâ (a.s.) havârilere: "Tohum nerede biter?" diye sormuş, onların "toprakta" diye cevap vermeleri üzerine şöyle demiştir: "İşte hikmet de böyledir. O da ancak toprak gibi kalbde biter." Bu sözüyle *tevâzua* işaret etmiştir.

İnsanlığın Efendisinin (s.a.v.) şu sözü de buna işarettir: *"Kim kırk sabah ihlâs ile Allah'a (c.c.) kulluk yaparsa, hikmet pınarları kalbinden fışkırıp dilinde görünmeye başlar."* (2) Pınarlar ancak yerde olur. Yeryüzü, suların fışkırdığı mahaldir. Bu açıklamayla anlaşılmış oluyor ki, kâfirler, ubûdiyet ve tevâzu rütbesine tenezzül etmeyip güzel bir niyetle uyarıları kabul etmeyince, tatlı su kaynağına varmaktan mahrum olmuşlardır. O tatlı su kaynağı Kur'an'dır. Böylece terkedilmişlik köşelerinde son derece susuz kalmışlardır. Gururlu ve hayvanî duygular âleminde yükselmek isteyen kimseler, yüce Allah'ın Habîbinin (s.a.v.) dilinden akıttığı hidâyet pınarından, nereden ve nasıl içeceklerdir?

Kâfirler, Kur'an-ı Kerîm'in sihir olduğunu iddia ettikleri gibi, mûcizeleri de inkâr etmişlerdir. Gizli şirk ile müşrik olanlar da, yaşantılarına uymayan kerâmetleri inkâr ettiler. İmam Yafi' şöyle demişler: "Münkirlerin birçoğu, evliyâ ve salih insanların havada uçtuklarını gözleriyle görseler, bu sihirdir bunlar da şeytanlardır" diyeceklerdir. Şüphesiz, Allah'ın yardımından mahrum bırakılan ve hakkı görmediği ve ona intikal edemediği için yalanlayan kişi, gözüyle görse ve hissetse bile yine de inkâr eder. Ulu peygamberlere ve evliyâ-ı kirâma, sihir ve şeytan fiilleri nasıl nisbet edilebilir? Hayret doğrusu!.. Gizli ve açık her durumda Cenab-ı Hak'tan af ve afiyet niyâz eyleriz.

اِنَّ رَبَّكُمُ اللّٰهُ الَّذ۪ي خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ
ف۪ي سِتَّةِ اَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ يُدَبِّرُ الْاَمْرَ مَا مِنْ شَف۪يعٍ
اِلَّا مِنْ بَعْدِ اِذْنِه۪ ذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ اَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿٣﴾

2- Bu hadisi Ahmed İbn Hanbel *Zühd* bölümünde mürsel olarak rivayet etmiştir. Ebû Nuaym, *Hilye*, 5/189. Bkz. *Camiu'l-Usûl*, 11/557.

إِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا وَعْدَ اللّٰهِ حَقًّا إِنَّهُ يَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ
يُعِيدُهُ لِيَجْزِيَ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ بِالْقِسْطِ وَالَّذِينَ
كَفَرُوا لَهُمْ شَرَابٌ مِنْ حَمِيمٍ وَعَذَابٌ اَلِيمٌ بِمَا كَانُوا
يَكْفُرُونَ ﴿٤﴾

3. Şüphesiz ki sizin Rabbiniz gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra da işleri idâre ederek Arş'a hâkim olandır. Onun izni olmadan hiçbir kimse şefaatçı olamaz. İşte Rabbiniz Allah budur. O halde O'na kulluk edin. Hâlâ düşünmüyor musunuz?

4. Hepinizin dönüşü O'nadır. Bu, Allah'ın gerçek olarak verdiği sözdür. Şüphesiz ki O, önce yaratmaya başlar, sonra imân edip salih amel işleyenlere adâletle karşılık vermek için tekrar yaratır. Kâfir olanlara gelince, inkâr etmekte oldukları gerçeklerden dolayı, onlar için kaynar sudan içecek ve acıklı bir azap vardır.

3. «Şüphesiz ki sizin Rabbiniz gökleri ve yeri altı günde yaratan...» Bu hitap Mekke kâfirlerinedir. *"Rabbiniz"* demek; sizi terbiye eden ve işlerinizi idâre eden demektir. *"Altı gün"*den maksat ise, altı vakittir. Âyette vakit, *"gün"* olarak isimlendirilmiştir. Çünkü olaylar zaman içinde meydana gelir. Gün de en aşağı zaman birimidir. Yâni altı günlük bir zaman miktarı içerisinde yaratılmıştır. Çünkü gün, takdir edilen bir zaman parçasından ibarettir. Başlangıcı, güneşin doğuşuyla, bitişi ise güneşin batmasıyladır. Şu halde güneşin ve gündüzün olmadığı bir zamanda *"gün"*, nasıl düşünülebilir? Allah (c.c.) dileseydi, bir andan daha az bir zamanda bile gökleri ve yeri yaratabilirdi. Ancak işlerde aceleci olmamak gerektiğini insanlara belirtmek için Allah, böyle buyurmuştur. Çünkü işlerde acele etmek güzel olmaz. Şunlar müstesnâ: Tevbe etmek, borcu ödemek, misafire ikrâmda bulunmak, bekârları evlendirmek, ölüyü defnetmek ve cünüplükten temizlenmek.

«Sonra da işleri idare ederek...» Buradaki *"işlerden"* maksat; mutluluk ve bedbahtlık işleridir. Cenab-ı Hak, mutluluk ve mutsuzluğa sebebiyet veren huyları, durumları, amelleri, fiileri, sözleri, hareket ve sukûneti hazırlar. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in şu hadis-i şerifi buna işaret etmektedir: *"Kulların kalbleri, Allah'ın kudret elindedir, kalblere dilediği gibi tasarruf eder, çevirir."*(3)

«Arş'a hâkim olandır.» *Tıbyân* isimli kitabın müellifi şöyle demiştir: *"Sonra"* anlamındaki *"Sümme"* kelimesi Kur'an'da beş anlamda kullanılmıştır:

1- Tertib ifade eden atıf harfi olarak. Şu âyette bu mânâdadır: *"Şüphesiz ki onlar iman ettiler, sonra küfrettiler, sonra iman ettiler, sonra yine küfrettiler..."* (Nisâ: 137)

2- Önce mânâsında. *"Sonra... Arş'a hâkim olandır"* âyetinin başındaki "Sümme" bu mânâdadır. Yani; bundan önce Arş'a hakim oldu demektir. Çünkü *"Allah'ın Arş'ı su üzerindedir..."* (Hûd: 7) âyetinde Arş'ın, göklerin ve yerin yaratılmasından daha önce var olduğu ifâde ediliyor. *"Sonra onların dönüşü cehennemedir"*(Saffat: 68) âyetinde ki "Sümme" de böyledir. "Bundan önce onların dönüşü" demektir. Şâirin şu sözü de böyledir:

"Babası efendi ve hâkim olan, daha önce de dedesi efendi ve hâkim olan kimseye söyle."

3- "Bunun yanında" veya "bununla beraber", mânâsına gelir. Şu âyette bu mânâdadır: *"Sonra o, iman edenlerden idi"* (Beled: 17)

4- İptidâ (başlangıç) mânâsında olur. Şu âyette öyledir: *"Evvelkileri helâk etmedik mi? Sonra onlara diğerlerini tâbi kıldık."* (Mürselât: 16,17) Burada mânâ: "Diğerlerini onlara tâbi kılarız" demektir.

5- Taaccûb (hayrete düşme) anlamında olur. Şu âyette öyledir: *"Hamd; gökleri ve yeri yaratan, karanlıkları ve aydınlığı var eden Allah'a mahsûstur. (Bunca delillerin açığa çıkmasından) sonra kâfirler (hâlâ putları) kendilerini yaratan, besleyen ve büyüten Rableriyle eşit tutuyorlar."* (En'am: 1) Âyette mânâ şöyle olur: "Şunlara hayret edin ki, Rablerini nasıl da inkâr ediyorlar!"

3- Ahmet b. Hanbel, İbn Mâce, 1/39, Dr. El-Azamî baskısı. Ahmet b. Hanbel'in rivayeti şu lafızladır: *"Her kalp Allah'ın parmaklarından ikisi arasındadır, dilerse onu düzeltir, dilerse saptırır."*

Allah (c.c.) özellikle Arş üzerinde hâkim olduğunu belirtip haber veriyor. Çünkü, yaratılanların en büyüğü *Arş*'tır.

Haddadî der ki: " Sonra" kelimesi "hakim oldu" kelimesine dahil oldu. Halbuki mânâ bakımından "idare etme"ye dahildir. Sanki Cenab-ı Hak şöyle söylemiş oluyor: "Sonra O' Arş'a hâkim olduğu halde işleri idare eder." Çünkü; kâinatta cereyân eden işlerin tümünün idâresi Arş'tan olur. Bundan dolayıdır ki, ihtiyaçların giderilmesi için yapılan duâlarda eller Arş'a doğru kaldırılır.

Kadî Beyzavî der ki: "Allah işleri idâre eder demek; takdir ettiği ve hikmetinin gerektirdiği şekilde kâinatın durumunu idâre eder" demektir.

Amr b. Murre'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Allah'ın emriyle dünyayı dört melek idâre eder. Bunlar; Cebrâil, Mikâil, Azrâil ve İsrâfil'dir. Cebrail; vahye, rüzgârlara ve ordulara memurdur. Mikâil; yağmurlara ve bitkilere, Azrâil; canlara, İsrâfil; meleklere emrolunan şeyleri onlara bildirmeye memurdurlar."

«O'nun izni olmadan,» herhangi bir zamanda **«hiçbir kimse şefaatçı olamaz.»** O izin de bir hikmete dayalıdır. Gönderilmiş hiçbir peygamber, Allah'ın dilediği ve razı olduğu kimseler dışında, hiçbir kimseye şefaat edemez. Şu halde akıl ve temyiz gücü olmayan putlar nasıl şefaat edebilirler? Bu âyet-i kerimede, kendilerine izin verilen kimselerin şefaat edebileceklerinin isbâtı vardır.

«İşte Rabbiniz,» yani yukarıda anlatılan kemâl sıfatlarla sıfatlanmış şânı yüce olan **«Allah budur.»** Bu sıfatların hiçbirisinde O'na hiçbir şey ortak olamaz. **«O halde»** yalnızca **«O'na kulluk edin.»** Zarar ve fayda veremeyen cansız varlıklar şöyle dursun, insan ve melek gibi yarattıklarından hiçbirini O'na ortak koşmayın. **«Hâlâ düşünmüyor musunuz?»** Bütün bunlara rağmen düşünmeyecek misiniz? Çünkü az bir tefekkür ve dikkat; sizi, ibâdet ve rubûbiyyete lâyık olanın, taptığımız putlar değil, Allah olduğu konusunda uyaracaktır.

4. **«Hepinizin dönüşü yalnız O'nadır.»** Yani, ölüm ve öldükten sonra dirilmek sûretiyle dönüşünüz, başkasına değil, yalnızca Allah'adır. O halde Allah'a kavuşmak için hazırlık yapın. **«Bu,»** yani öldükten sonra yeniden dirilme **«Allah'ın gerçek olarak verdiği sözdür.»** Bu sözde hiçbir şüphe olamaz **«Şüphesiz ki O,»** yani Allahü Teâlâ **«önce yaratmaya başlar, sonra**

iman edip salih amel işleyenlere adaletle karşılık vermek için», yani onları lütuf ve keremine lâyık olacak şekilde, hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve hiçbir insanın gönlünden geçirmediği şekilde, onda hiçbir eksiltme yapmaksızın, iyilerin mükâfatlarını noksanlaştırmadan ve kötülerin cezasını da hak ettiklerinden fazla çoğaltmadan, aksine herkese ameli miktarınca karşılık vermek için... Nitekim yüce Allah başka bir âyette şöyle buyurmuştur: *"Dünyada yaptıklarına uygun bir cezâ ..."* (Nebe: 26) **«Tekrar yaratır.»** Yani yüce Allah, önce yarattıklarını dünyada kullukla yükümlü kılmak için yaratır, sonra ecelleri gelince onları öldürür ve ölümden sonra da herkese yaptıklarının karşılığını vermek üzere yeniden diriltir.

«Kâfir olanlara gelince, inkâr etmekte oldukları gerçeklerden dolayı, onlar için kaynar sudan içecek ve acıklı bir azap vardır.» Kâfirler için, Allah'ı ve Rasûlünü inkâr etmeleri dolayısıyla son derece kaynar olan içecekler vardır. Bu içecekle onlara azap edilir ve bu azap gönüllerine oturur.

Şüphesiz ki, dünya, âhiretin tarlasıdır. Cenab-ı Hak kudretiyle ölümden sonra halkı tekrar hayata iade eder, diriltir. Böylece dünyada ektiklerini orada derlemelerini sağlar. Dünyada hayır eken, orada kurtuluş elde eder, şer eken ise nedâmet (pişmanlık) biçer. Cenab-ı Hak, amellerin karşılığını âhirete bırakmıştır. Çünkü bu dünya, ebedî âlemde verilecek cezaları kaldıramaz. Her şeyde Allah'a ait hikmetler vardır. Bu gerçeği bilip anladıysan, yüce Allah'dan kork. Çünkü Allah çok gayret sahibidir. Kulunun, emirlerine karşı gelmeye devam etmesine ve itaat dairesinden çıkmasına asla râzı olmaz.

Bir hadisde şöyle denilmektedir: *"Şâyet Cehennem'deki Zakkum'dan yeryüzüne bir damla düşse, yeryüzünde yaşıyanların yiyecekleri fesâda uğrardı. Yâ yiyeceği zakkum, içeceği kaynar su olanlar?..."* (4) Dünya ve âhireti düşünen, dönüşün kulların Rabbi olan Allah'a olduğunu düşünen, hata ve günahlardan tevbe eder, iman edip salih amel işleyen kişilerden olur ve şu hikmetli sözü daima hatırlar: "Bir kimse kırk yaşına vardığı halde, hayrı şerrinden fazla olmazsa, şeytan onun alnından öper ve der ki: Ebediyyen kurtulmayacak bir kişiyi kazandım. Eğer Allah bir kişiye ihsanda bulunur, o da tevbe ederse ve onu Allah, cehaletin karanlıklarından çıkarıp sapıklıkların karanlıklarından kurtarırsa, şeytan şöyle söyler: Yazıklar olsun! Ömrünü sapıklıkta geçirdi, günahlar hakkında beni sevindirdi, fakat sonra yaptığı tevbe sebebiyle Allah onu günahın karanlığından taatın nuruna çıkardı."

4- Tirmizî ve Nesâî. Ayr. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/41.

هُوَ الَّذ۪ي جَعَلَ الشَّمْسَ ضِيَٓاءً وَالْقَمَرَ نُوراً وَقَدَّرَهُ
مَنَازِلَ لِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّن۪ينَ وَالْحِسَابَۜ مَا خَلَقَ اللّٰهُ ذٰلِكَ اِلَّا
بِالْحَقِّۚ يُفَصِّلُ الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٥﴾ اِنَّ ف۪ي اخْتِلَافِ الَّيْلِ
وَالنَّهَارِ وَمَا خَلَقَ اللّٰهُ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ
يَتَّقُونَ ﴿٦﴾

5. Güneşi bir ışık, ayı da nur kılan, yılların sayısını ve hesabı bilmeniz için aya menziller takdir eden O'dur. Allah bunları bir gerçekle yaratmıştır. O, bilen bir topluluk için âyetleri açıklıyor.

6. Hiç şüphesiz, gece ve gündüzün değişmesinde, Allah'ın göklerde ve yerde yarattığı varlıklarda, sakınan bir toplum için nice deliller vardır.

5. «Güneşi» gündüz için **«bir ışık,»** yani onu ışıklı olarak yaratan ve **«ayı da»** gece için **«nur kılan...»** Işık (ziya) nurdan daha güçlü olduğu için ziya güneşe, nur da aya nisbet edilmiştir. Bilginlere göre ziyâ, kendisinden ışıklı olan şeydir. Güneş gibi... Nur ise, yeryüzünde göründüğü gibi, başka bir şeyle var olan şeydir. Ay, nûrunu güneşten alır. Yani aslında ay, kendi zatında, nûru kabul eden karanlık bir kütledir. Güneşle karşı karşıya gelince, yansıma sûretiyle güneşten gelen nurla dolar. Böylece yeryüzüne ışık parıltıları gelir.

«Yılların sayısını ve» aylar, günler, geceler ve saatlerin **«hesabı bilmeniz için...»** Bu hesabın bilinmesiyle hac, oruç, bayram, namaz ve diğer farzların zamanında ifâ edilmesiyle din ve dünya işleriniz düzgün gider. **«Aya menziller takdir eden»**, hem aya, hem de güneşe menziller belirleyip hazırlayan **«O'dur.»** Bunlar, o menzillerin dışına çıkamazlar, onlardan birine uğramamazlık da etmeyip hepsine takdir edildiği şekilde uğrarlar. Güneşin menzilleri on iki burçtur. Güneş bu menzillerin herbirini bir ayda gezer. Bu seyrin bitmesiyle yıl tamamlanır ve böylece şemsî yıl meydana gelmiş olur. Bu, güneşin ayrıldığı burç noktasına tekrar varmasıyla olur ki, 365 gün 6 saat eder. *Sadru'ş-Şeriâ* isimli kitapta bu açıklama vardır.

Ayın menzilleri ise yirmi sekiz tanedir. Bu menziller, 12 burca bölünmüştür. Her burç için iki tam bir bölü üç menzil vardır. Ay her gece bu menzillerden birisinde konaklar. Son menzile gelince incelir ve kavisleşir. Eğer ay otuz gün çekerse, ay iki gece; yirmi dokuz gün çekerse bir gece görünmez.

Güneş bu menzillerden her birinde on üç gün kalır. Bu menziller, Arapların yağmur taleb edilen yıldızlar diye inandığı yıldızların bulunduğu yerlerdir.

«Allah bunları», yani yüce Allah ayı ve güneşi **«bir gerçekle»**, yüce hikmetlerin gereğini gözeterek **«yaratmıştır.»** Bu, biraz önce özet olarak işâret edildiği gibi, din ve dünya işlerinin kendisine bağlandığı zamanların ve yılların durumlarının bilinmesidir. Evet, göklerin ve yerin yaratılışında kesinlikle bir anlamsızlık ve abeslik yoktur.

Hikâye edildiğine göre bir adam, bir osurgan böceği gördü ve kendi kendine dedi ki: "Allah bunu yaratmakla neyi irade etmiştir: Şekli güzel değil, kokusu da çok kötü." Daha sonra, Allah, bu adamı öyle bir çıbanla müptelâ kıldı ki, doktorlar tedavi etme imkânı bulamadılar. Sonunda tedaviyi bırakmak zorunda kaldılar. Nihayet bir doktorun medhini işitti ve kendisine bakması için bu doktorun getirilmesini istedi. Ona: "Doktorların en mütehassısları bile seni tedavi etmekten âciz kaldılar. Şimdi bu doktoru ne yapacaksın?" dediler. Adam ise: "Mutlaka ona görünmem lâzım" dedi. Bunun üzerine o doktoru getirdiler, yarasına baktı, osurgan böceği getirilmesini istedi. Orada olanlar güldüler. Bu çıbanlı adam daha önce bu böcek hakkında söylemiş olduğu sözleri hatırladı ve dedi ki: "Doktorun isteğini yerine getirin. Şüphesiz doktorun bir bildiği var."

Doktor osurgan böceğini yaktı, küllerini adamın yarası üzerine koydu ve Allah'ın izniyle yara iyileşti. Bunun üzerine adam oradakilere şunları söyledi: "Allah bana, yaratılanların en değersizi olarak gördüğüm böceğin, ilâçların en değerlisi olduğunu ve yarattığı her şeyde bir hikmetin bulunduğunu öğretmek istedi."

«O,» bu kâinatın sanatlı yaratılışındaki hikmetleri **«bilen»** ve bununla, yaratıcının hallerine delil bulan **«bir topluluk için âyetleri»**, yani kudretine ve birliğine işaret eden evrensel delilleri **«açıklıyor.»** Âyette özellikle bilenler zikredildi. Çünkü âyetler üzerinde düşünmek sûretiyle istifâde edenler, bilenlerdir.

6. «Hiç şüphesiz, gece ve gündüzün değişmesinde...» Yani, aydınlık ve karanlıkla renklerinin değişmesinde yahut gecenin gidip gündüzün veya gündüzün gidip gecenin gelmesinde...

Gece ve gündüzün hangisinin daha faziletli olduğu konusunda ihtilâf edilmiştir. İmam Nisâburî şöyle demiştir: "Gece daha faziletlidir. Çünkü gece dinlenme zamanıdır. Rahat etme cennet nimetlerindendir. Gündüz ise yorgunluktur. Yorgunluk da cehennemdendir." Bunun yanısıra, gündüzün ışığın ve gecenin de karanlığın mahalli olması dolayısıyla, gündüzün daha faziletli olduğu da söylenmiştir.

«Allah'ın,» güneş, ay, yıldızlar, bulutlar ve rüzgârlar gibi **«göklerde ve»** dağlar, denizler, ağaçlar, nehirler, hayvanlar ve nebatlar gibi **«yerde yarattığı varlıklarda, sakınan»**, yani Allah'tan korkan **«bir toplum için»** Cenab-ı Hakk'ın kudretine, sonsuz ilmine, birliğine ve varlığına işaret eden **«nice deliller vardır.»** Burada yalnızca sakınanlar, yani müttakiler sözkonusu edilmiştir. Çünkü kötü akibetten sakınan onlardır. İhtiyatlı oluşları, onları ibretle bakmaya ve düşünmeye götürür.

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) Efendimizin: *"Kim, müneccimlik ilminden bir parça öğrenirse, sihirbazlıktan bir bölüm almış olur."* (5) sözü hakkında Hâfız dedi ki: "Yasak edilen müneccimlik ilmi, gelecekte meydana çıkacak olayları bilebileceğini iddia eden müneccimlerin ilmidir." Meselâ; yağmurun gelmesi, karın düşmesi, rüzgârların esmesi, fiyatların değişmesi gibi gelecekte olacak şeyleri bileceğini iddia etmek gibi... Müneccimler, geleceğe ait olayları, yıldızların hareketleri, bir araya gelmeleri, birbirlerinden ayrılmaları ve bazı zamanlarda görünüp bazı zamanlarda görünmemeleri yoluyla anlayıp bildiklerini iddia ederler. Oysa bunlar, yalnız Allah'ın bildiği, O'ndan başkasının bilemiyecekleri şeylerdir. Ama zevâl vaktinin, kıble yönünün, ne kadar zaman geçtiğinin ve ne kadar zaman kaldığının hesaplanması gibi, müneccimlik ilmiyle müşâhede edilen bu yolla bilinen şeyler yasak değildir.

5- Bu hadisi Ahmed b. Hanbel, Ebû Dâvud ve İbn Mâce İbn Abbas'dan tahric etmiştir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/168.

إِنَّ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا وَرَضُوا بِالْحَيٰوةِ الدُّنْيَا
وَاطْمَأَنُّوا بِهَا وَالَّذِينَ هُمْ عَنْ اٰيَاتِنَا غَافِلُونَ ﴿٧﴾ أُولٰٓئِكَ
مَأْوٰيهُمُ النَّارُ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٨﴾ إِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَ
عَمِلُوا الصَّالِحَاتِ يَهْدِيهِمْ رَبُّهُمْ بِإِيمَانِهِمْ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمُ
الْأَنْهَارُ فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ ﴿٩﴾ دَعْوٰيهُمْ فِيهَا سُبْحَانَكَ
اللّٰهُمَّ وَتَحِيَّتُهُمْ فِيهَا سَلَامٌ وَاٰخِرُ دَعْوٰيهُمْ أَنِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ
الْعَالَمِينَ ﴿١٠﴾

7. Şüphesiz, Bize kavuşmayı ummayanlar ve dünya hayatına razı olup onunla rahat bulanlar ve âyetlerimizden gâfil olanlar var ya.

8. İşte onların barınağı; kazandıkları günahlar sebebiyle cehennemdir.

9. Hiç şüphesiz iman edip sâlih amel işleyenlere gelince; imanları sebebiyle Rableri onları, altlarından nehirler akan Naîm Cennetlerine erdirir.

10. Onların cennetteki duâları: "Ey Allah'ım! Seni bütün noksan sıfatlardan tenzîh ederiz", birbirlerine sağlık dilekleri: "Selâm", duâlarının sonu da: "Hamd, âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsûstur" sözleridir.

7. «Şüphesiz Bize kavuşmayı ummayanlar ve...» Allah'a kavuşmaktan maksat; ya öldükten sonra dirilip O'na dönmek veya ebedî âlemdeki hesâba kavuşmaktır. Nitekim âyette şöyle buyurulmuştur: *"Şüphesiz ki ben,* *hesâbımla karşılaşacağımı biliyordum."* (Hâkka: 20) Buna göre mânâ şöyle olur: Bize döneceklerini veya hesabımızla karşılaşacaklarını ummazlar. Ahirete karşılık **«dünya hayatına razı olup»** geçici azı, ebedî çoğa tercih edip **«onunla rahat bulanlar»** bütün çaba ve gayretlerini dünya lezzetlerine ve zahirî zinetlerine hasretmek sûretiyle dünyada sükûnet bulanlar. Yahut mânâ şöyle olur: Dünyadan hiç rahatsızlık duymayan kimseler gibi kendilerini orada rahat hissedenler ve ebedî kalacaklarmış gibi kâşâneler yapıp uzun emeller peşinde koşanlar var ya.

Bir rivayette şöyle denmiştir: "Üç kişiye hayret ediyorum: 1- Cehennem'in varlığına iman edip önünde olduğunu bilen kişi nasıl güler? 2- Ayrılacağını bildiği halde dünya ile mütmain olan kişi orada nasıl rahat eder? 3- Kendisinden gaflet edilmediği halde, kendisi gafil olan insan eğlencelere nasıl dalar?"

Nûman İbn Münzir, eğlenmek için bir ağacın altında konaklar. Adiy ona: "Ey Melik, bu ağaç ne diyor biliyor musun?" der ve sonra şu şiiri söyler:

Nice kâfileler benim etrafımda konakladılar.
Şarabı berrak su ile karıştırıyorlardı.
Sonra zamanın kasırgası onları yok etti.
İşte zamanın böyle çeşit çeşit halleri vardır.

Bunu duyan Nûman'ın, bütün gün boyunca neşesi kaçtı.

«Ve âyetlerimizden gafil olanlar var ya.» Kur'an âyetlerinden ve evrensel âyetlerden gafil olanlar. Onlara zıt olan şeylere dalıp gittiklerinden âyetleri düşünüp tefekkür etmezler. Çünkü onlar, birbirine zıt iki vasfı şahıslarında toplamışlardır;

1- Dünyanın lezzet ve geçici zinetlerine dalıp gitmek. 2- Allah'ın âyetlerinden ve marifetullah delillerinden gafil olmak.

8. «İşte onların barınağı...» Yukarda anlatılan kötü sıfatlarla nitelenen kişilerin meskenleri ve karar kılacakları yer, **«kazandıkları günahlar sebebiyle...»** Devam ettikleri çeşit çeşit günah ve kötülükler dolayısıyla sükûna kavuştuklarını sandıkları dünya hayatı ve nimetleri değil, **«cehennemdir.»**

9. «Hiç şüphesiz iman edip» yani imâna gelip veya gafillerin gaflet ettikleri âyetlerin şahitlik ettiği gerçeklere inanıp **«salih amel işleyenlere gelin-**

ce;» imana lâyık olan güzel ve düzgün amellerde -ki bunlar sırf Allah rızâsı için olanlardır- bulunanlar **«imanları sebebiyle Rableri onları, altlarından nehirler akan,»** bahçe ve bostanlarda kurulan yükseltilmiş koltukların altlarından, Muhammed sûresinde belirtilen dört nehir akan. **«Naîm Cennetlerine erdirir.»** Mü'minler bu cennetlerde nimetlenip refah içerisinde yaşarlar. Ebedî saadet diyarına "cennet" denmiştir. Çünkü tabanı ağaçlarla örtülmüştür. Cinlere de cin denmesinin sebebi, gözlerden gizlenmeleridir. Yani; imanları sebebiyle ve imanın nûriyle onların barınağı ve varacakları yer cennettir.

Şöyle rivâyet edilmiştir: "Mü'min, kabrinden çıktığı zaman, ameli, güzel bir sûrette kendisine gösterilir. Der ki: "Ben senin amelinim." Böylece ameli kendisine, nur ve cennete götüren kılavuz olur. Kâfir kabrinden çıkınca, ameli kötü bir sûrette kendisine gösterilir. Ona der ki: "Ben senin amelinim." Kâfiri alıp götürür ve nihâyet cehenneme sokar."

10. «Onların cennetteki duâları: 'Ey Allah'ım! Seni noksan sıfatlardan tenzîh ederiz'», yani mü'minlerin, yukarıda anlatılan cennetlerdeki duâları: "Ey Allah'ım! Seni noksan sıfatlardan tenzîh ederiz, Sen, vâadinden dönmekten münezzehsin. Bize vaadettiğin şeyleri bulduk, nail olduk" sözleridir.

«Birbirlerine sağlık dilekleri: 'Selâm'» sözüdür. Cennette aralarında olan temenni; her türlü kötü durumdan selâmette olma dileğidir. Yani melekler onlara böyle selâm verirler. Nitekim Cenab-ı Hak başka bir âyetle şöyle buyurmuştur: *"...Melekler de her kapıdan onların yanına varacaklar ve: "Size selâm olsun" diyecekler."* (R'ad: 23-24) Ya da onlar için istenen sağlık dileği, Allah tarafından olacak. Bir âyette şöyle buyurulmuştur: *"Rahîm olan Rab tarafından, söz olarak onlara selâm gelir."* (Yâsîn: 58)

«Duâlarının sonu da: 'Hamd, âlemlerin rabbi olan Allah'a mahsustur' sözleridir.» Onların duâları; anlatılan şeylerden ibarettir.

Rivayette şöyle denmiştir: "Cennet ehli bir şey arzu ettikleri zaman: 'Sübhaneke Allahümme' diyecekler: Bunun üzerine hizmetkârlar yiyecek, içecek ve arzu ettikleri her şeyi onlara getirecekler. Yedikten sonra da: 'elhamdülillahi Rabbi'l-âlemin' diyecekler."

Cennette ne sorumluluk, ne de ibâdet vardır. Cennet ehlinin ibâdeti yalnızca Cenab-ı Hak'kı tesbih ve O'na hamd etmektir. Aslında bu, bir ibâdet değildir. Bu kelimeler onlara ilhâm olunur, onlar da lezzetlenmek için, külfetsiz

olarak bu cümleleri söylerler. Bu âyet gösteriyor ki, dil yalnızca zikir ve duâ **için** yaratılmıştır. Dünya kelâmı, gıybet ve bühtan için değil...

وَلَوْ يُعَجِّلُ اللّٰهُ لِلنَّاسِ الشَّرَّ اسْتِعْجَالَهُمْ بِالْخَيْرِ
لَقُضِيَ اِلَيْهِمْ اَجَلُهُمْ فَنَذَرُ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا فِي طُغْيَانِهِمْ
يَعْمَهُونَ (١١) وَاِذَا مَسَّ الْاِنْسَانَ الضُّرُّ دَعَانَا لِجَنْبِهِ اَوْ قَاعِدًا
اَوْ قَائِمًا فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُ ضُرَّهُ مَرَّ كَاَنْ لَمْ يَدْعُنَا اِلٰى
ضُرٍّ مَسَّهُ كَذٰلِكَ زُيِّنَ لِلْمُسْرِفِينَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ (١٢)

11. Eğer Allah, insanlara hayrı çarçabuk istemeleri gibi şerri de acele verseydi, elbette onların ecelleri bitirilmiş olurdu. Fakat Biz, Bize kavuşmayı ummayanları, azgınlıkları içinde şaşkın bir halde bırakırız.

12. İnsana bir zarar dokunduğu zaman yatarak, oturarak veya ayakta durarak bize duâ eder. Fakat Biz ondan sıkıntısını kaldırınca, sanki kendisine dokunan bir sıkıntıdan dolayı Bize duâ etmemiş gibi yoluna devam eder. İşte böylece haddi aşanlara yaptıkları iş böylesine süslü gösterildi.

11. «Eğer Allah, insanlara hayrı çarçabuk istemeleri gibi şerri de acele verseydi...» Burada "acele" anlamındaki *"ta'cil"*, bir şeyin zamanı gelmeden öne alınması, "çarçabuk istemeleri" anlamındaki *"isti'câl"* ise acele yapılmasını talep etmektir. Yine buradaki *"şer"*den maksat, azaptır. Azâba şer denilmiştir. Çünkü azaba uğrayan kimse hakkında, bu bir eziyettir, yani hoşa gitmeyen bir durumdur. Kâfirler, kendisiyle korkutuldukları azabın çabuk verilmesini istiyorlardı. **«Elbette onların ecelleri bitirilmiş olurdu.»** Azapları için belirtilmiş vâde onlara yerine getirilir, öldürülürler ve bir anda helâk olurlardı. Bu ecel bir an bile geciktirilmezdi. Çünkü onların dünyadaki fizikî varlıklarının acele istedikleri azaba tahammülü yoktur. Fakat Allah (c.c.) ne acele eder, ne de onların keyfine göre hüküm verir.

«Fakat Biz, Bize kavuşmayı, ummayanları,» yani âhirette cezamıza inanmayanları **«azgınlıklar içinde şaşkın bir halde bırakırız.»** Cezâ ve öldükten sonra dirilmeyi inkâr edip, O'na kavuşmaya inanmamaktan kaynaklanan azgınlıklarında şaşkın ve kararsız bir halde bırakırız. Çünkü, onları acele olarak öldürüp helâk etmekte hiçbir hikmet ve maslahat yoktur. Belki daha sonra imân edebilirler veya nesillerinden mü'min kimseler türeyebilir. Bundan dolayı Allah onlara şerri ulaştırmakta acele etmiyor, aksine onlara mühlet veriyor veya onlar farkına varmadan onları azaba sürüklüyor.

Bu âyet, günahları sebebiyle hak etmiş oldukları şeyin acele olarak verilmesini isteyen herkesi içine almaktadır. Kişinin kendisi ve çoluk-çocuğu aleyhinde yaptığı, fakat kabul olunmasını istemediği duâlar da bu âyetin şümûlü içerisindedir. Meselâ, kişinin oğluna kızıp da: "Allah'ım! Bu oğluma lânet et, ona hayırlarda bulunma" demesi veya kendi aleyhinde: "Allah benim canımı alsın da sizden kurtarsın" demesi gibi...

Şehr b. Havşeb şöyle demiştir: "Bir kitapta şunu okudum: Cenab-ı Hak, yazıcı meleklere: 'Kulum bunalım halinde iken, aleyhinde hiçbir şey yazmayın' der."

12. Sonra yüce Allah, onların azabı acele olarak istemeleri konusunda da yalancı olduklarını belirtiyor. Çünkü insan, hoşuna gitmeyen en küçük bir şeyle karşılaştığında bile sabredemez, o şeyin giderilmesi husûsunda Allah'a tazarru' ve niyazda bulunur. Bu hususta Cenab-ı Hak şöyle buyuruyor: **«İnsana bir zarar dokunduğu zaman yatarak, oturarak veya ayakta durarak bize duâ eder.»** Yani biraz hastalık, fakirlik ve bunlara benzer sıkıntılarla karşılaşınca, bu zarar, ya yatmak zorunda kalacağı kadar ağır veya oturma imkânı bulacak kadar hafif, yahut da ayakta savuşturacak kadar basit olur. Ya da içine düştüğü zarardan kurtulmak için her durumda Allah'a yalvarır. **«Fakat Biz ondan sıkıntısını kaldırınca,»** duâdaki ihlâsı sebebiyle sıkıntısını kaldırıp giderince, **«sanki kendisine dokunan bir sıkıntıdan dolayı bize duâ etmemiş gibi yoluna devam eder.»** Sanki o, zararın giderilmesi için hiç duâ etmemiş kimselerin tavrıyla sıkıntı ve musîbeti unutur, küfründe ve yanlış yolunda devam eder. **«İşte böylece haddi aşanlara yaptıkları iş böylesine süslü gösterildi.»** Yani Allah'a duâdan yüz çevirmek, sıkıntı giderilince tekrar günahlara dalmak onlara şirin gösterildi.

Bu âyette kâfir, haddi aşan kimse olarak adlandırılmıştır. Çünkü kâfir, dininde haddi aşmış ve haktan gafil kalmada sınırı tecavüz etmiştir. Şüphe yoktur ki kişi, harcamalarda haddi aştığı gibi, arzularına uymada, ömrünü zararlı ve faydasız yerlerde tüketmekte de sınırı aşar ve müsrif olur.

وَلَقَدْ اَهْلَكْنَا الْقُرُونَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَمَّا ظَلَمُوا وَجَٓاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ
بِالْبَيِّنَاتِ وَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا كَذٰلِكَ نَجْزِي الْقَوْمَ الْمُجْرِمِينَ
﴿١٣﴾ ثُمَّ جَعَلْنَاكُمْ خَلَٓائِفَ فِي الْاَرْضِ مِنْ بَعْدِهِمْ لِنَنْظُرَ كَيْفَ
تَعْمَلُونَ ﴿١٤﴾ وَاِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِمْ اٰيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ قَالَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ
لِقَٓاءَنَا ائْتِ بِقُرْاٰنٍ غَيْرِ هٰذَٓا اَوْ بَدِّلْهُ قُلْ مَا يَكُونُ لِٓي اَنْ اُبَدِّلَهُ
مِنْ تِلْقَٓائِ نَفْسِي اِنْ اَتَّبِعُ اِلَّا مَا يُوحٰٓى اِلَيَّ اِنِّٓي اَخَافُ اِنْ عَصَيْتُ
رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿١٥﴾ قُلْ لَوْ شَٓاءَ اللّٰهُ مَا تَلَوْتُهُ عَلَيْكُمْ
وَلَٓا اَدْرٰيكُمْ بِهِ فَقَدْ لَبِثْتُ فِيكُمْ عُمُرًا مِنْ قَبْلِهِ اَفَلَا تَعْقِلُونَ
﴿١٦﴾ فَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا اَوْ كَذَّبَ بِاٰيَاتِهِ اِنَّهُ
لَا يُفْلِحُ الْمُجْرِمُونَ ﴿١٧﴾ وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ مَا لَا يَضُرُّهُمْ
وَلَا يَنْفَعُهُمْ وَيَقُولُونَ هٰٓؤُلَٓاءِ شُفَعَٓاؤُنَا عِنْدَ اللّٰهِ قُلْ اَتُنَبِّئُونَ

اللّٰهَ بِمَا لَا يَعْلَمُ فِي السَّمٰوَاتِ وَلَا فِي الْاَرْضِۜ سُبْحَانَهُ وَتَعَالٰى عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿١٨﴾

13. Şüphesiz ki, sizden önce birçok nesilleri, peygamberleri kendilerine açık delillerle geldiği halde, zulmettikleri için helâk ettik. Onlar, iman edecek de değillerdi. İşte Biz, günahkâr topluluğu böyle cezalandırırız.

14. Sonra, nasıl davranacağınıza bakmamız için, onların ardından sizi yeryüzünde halifeler kıldık.

15. Bize kavuşmayı beklemeyenler, kendilerine âyetlerimiz açıkça okunduğu zaman: "Bize bundan başka bir Kur'an getir veya bunu değiştir" dediler. De ki: "Kur'an'ı kendiliğimden değiştirmem benim için mümkün değildir. Ben, bana vahyolunandan başkasına uymam. Eğer Rabbime isyan edersem, büyük bir günün azabından korkarım."

16. De ki: "Allah dileseydi, onu size okumazdım, Allah da onu size bildirmezdi. Ben bundan önce bir ömür boyu içinizde kalmıştım. Hâlâ akıl erdiremiyor musunuz?"

17. Allah'a karşı yalan uyduranlardan veya O'nun âyetlerini yalanlayanlardan daha zalim kim olabilir? Bilin ki, suçlular asla felâh bulmazlar.

18. Allah'ı bırakıp kendilerine zarar da yarar da veremeyen şeylere tapıyorlar. "Bunlar, Allah katında bizim şefaatçılarımızdır" diyorlar. De ki: "Allah'ın göklerde ve yerde bilmediği bir şeyi mi Allah'a haber veriyorsunuz?" O, onların koştukları ortaklardan yüce ve münezzehtir.

13. Ey Mekke halkı! «**Şüphesiz ki, sizden önce birçok nesilleri,**» sizden önce Âd ve Nûh kavmi gibi geçmiş nice toplulukları «**peygamberleri kendilerine açık delillerle**» doğru olduklarını gösteren hüccetlerle «**geldiği halde,**» duygularını ve organlarını gereksiz yerlerde kullanmak ve Hakk'ı yalanlamak sûretiyle, «**zulmettikleri için helâk ettik.**» Zaten yetenekleri olmadığı, Allah'ın kendilerini yüzüstü bıraktığı ve Allah'ın onların kâfir olarak öleceklerini bildiği için, «**onlar, iman edecek de değillerdi.**»

Âyette, *"iman edecek de değillerdi"* cümlesi, *"zulmettiler"* cümlesine atfedilmiş ve sanki şöyle denmiştir: "Küfürde ısrar edip zulmedince, mühlet vermede hiçbir yarar kalmayınca onları helâk ettik."

«İşte Biz, günahkâr topluluğu böyle cezalandırırız.» Peygamberleri yalanlamaları sebebiyle onları cezalandırdığımız gibi her günahkârı da böyle cezalandırırız.

14. «Sonra, nasıl davranacağınıza bakmamız için...» Burada bakmak diye tercüme ettiğimiz *"en-nezar"* kelimesi, görülebilen bir varlığı görmek için, gözü ona doğru çevirip hareket ettirmek demektir. Âyette *"bakmak"* tan maksat, hiçbir şek ve şüphenin yol bulup gelemiyeceği kesin ilimdir, burada istiare yapılmıştır. Âyetteki *"nasıl"* kelimesi, *"davranmak"* fiilinin tümlecidir. Böyle olması, cezâ vermede asıl önemli olanın, yapılan fiillerin keyfiyetlerinin ve hedeflerinin olduğunu göstermek içindir. **«Onların ardından, sizi yeryüzünde halifeler kıldık.»** Helâk ettiğimiz milletlerden sonra, sizi imtihana tâbi tutulan kişinin halef kılınması şeklinde onların yerine getirdik. Çünkü aslında Cenab-ı Hakk'ın, insanların durumlarını bilmek hususunda sınama ve denemeye ihtiyacı yoktur. Fakat, insanlardan meydana gelen fiillere göre onları cezalandırmak için öyle muamele yapar.

Davranışlar bazan güzel, bazan da çirkin olur. Hadis-i Şerifde şöyle gelmiştir: *"Gerçekten dünya tatlıdır, yeşildir."* Yani görünüşü ve kendisinden istifâde edilmesi güzeldir. Süratle yok olması husûsunda sebzelere benzediği için de, Rasûlüllah (s.a.v.) dünyayı yeşillikle vasıflandırdı. Aynı zamanda dünyanın zahirî güzelliğiyle insanların fitneye düşüp aldandıklarını da bu ifâde ile açıklamış oluyor. Dünyanın, nefisler için güzel oluşu, parlaklığı ve lezzetli oluşu, yeşil ve tatlı meyveler gibidir. İnsanın canı, yeşil ve tatlı meyveleri son derece arzu eder. Dünya da böyledir. Dünyanın haram lezzetleri tatlıdır, yeşildir. Fakat ebedî âlemde acı ve bulanıktır. "Süt emziren kadın ne iyi, sütten kesen ise ne kötüdür."

Rasûlullah (s.a.v.) bir hadislerinde şöyle buyurmaktadır: *"Allah sizi, yeryüzünde halifeler kıldı. Yaptıklarınızı ve ne şekilde tasarruf ettiğinizi gözetmektedir"* (6)

Katâde, Hz. Ömer (r.a.)'in şöyle söylediğini naklediyor: "Rabbimiz doğ-

---

6- Hadisi Müslim rivayet etmiştir. Devamı şu şekildedir: *"Dünyadan ve kadınlardan sakının. Çünkü İsrail oğullarının ilk fitnesi kadınlar olmuştur."* Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 4/504.

ru söylemiştir. Amellerimizi gözetlemesi için bizi yeryüzünde halifeler kıldı. Öyle ise gizli ve aşikâr, gece ve gündüz Allah'a hayırlı ameller gösteriniz."

Bu âyet-i kerimede, Rasûlüllah (s.a.v.)'ı yalanlamaları sebebiyle işledikleri günahlara karşı Mekke halkı uyarılmaktadır. Böylece belki, kendilerinden önceki yalancıların başlarına gelen korkunç felâketlerden sakınmak için, Rasûlüllah (s.a.v.)'ı inkârdan vazgeçerler.

15. «Bize kavuşmayı beklemeyenler,» yani âhireti yalanlayan Mekke müşrikleri, **«kendilerine»** tevhidin hakikatına ve şirkin bâtıl olduğuna işaret eden **«âyetlerimiz, açıkça okunduğu zaman: 'Bize bundan başka bir Kur'an getir'»** terkibi ve nazmı böyle olmayan, öldükten sonra dirilmek ve hesap günü gibi kabul edemediğimiz şeylerden bahsetmeyen bir Kur'an getir **«veya»** yadırgadığımız ve istemediğimiz konuları anlatan âyetlerin yerine, bizim yolumuza uygun başka âyetleri koymak sûretiyle **«bunu değiştir' dediler.»** Nitekim Yahudi hahamları Tevrat'ı, Hristiyan papazları da İncil'i, kendi arzularıyla uyuşan şeylerle değiştirmişlerdi. Müşriklerin, Rasûlüllah'tan böyle bir şey talep etmelerinin sebebi, kendi arzularının bizzat Rasûl-i Ekrem tarafından gerçekleştirilmesi isteği olabilir. Söz gelimi bu istekleri gerçekleşseydi, o zaman şöyle diyeceklerdi: "Bak, bize okuduğun şeylerin, Allah kelâmı veya semâvî bir kitap olduğu, bir melek aracılığıyla sana vahyedildiği iddianda yalancı olduğun, bütün bunları kendi tarafından söylediğin ve Allah'a karşı yalan uydurduğun apaçık ortaya çıktı."

«De ki: 'Kur'an'ı kendiliğimden değiştirmem benim için» doğru ve **«mümkün değildir. Ben, bana vahyolunandan başkasına uymam.»** Yani, hiçbir âyetinde hiçbir değişiklik yapmadan yalnız bana vahyolunanlara uyarım. Âyette sanki şöyle denmiştir: "Benim yaptığım sadece bana vahyolunan şeylere uymaktır." **«Eğer»**, Kur'an'ı değiştirmek sûretiyle **«Rabbime isyan edersem, büyük bir günün azabından korkarım.'»** *"Büyük gün"*den maksat Kıyamet günüdür.

16. «De ki: 'Allah» bana vahyettiği Kur'an'ı size okumamamı **«dileseydi,»** ben de **«onu size okumazdım.»** Çünkü ben ümmîyim, okuma ve yazma bilmem. **«Allah da onu size bildirmezdi.»** Yani Allah, Kur'an'ı benim lisanımla size bildirmez ve onu size asla hissettirip duyurmazdı. **«Ben bundan»** yani Kur'an'ın inmesinden **«önce bir ömür boyu içinizde kalmıştım.»** Uzun yıllar aranızda bulundum. Onu size okumadım ve bildirmedim. Rasûlüllah (s.a.v.) Peygamber olmadan önce Mekke müşrikleri arasında kırk yıl kaldı.

Sonra ona Kur'an vahyolundu. Vahiyden sonra Mekke'de on üç yıl kaldı. Sonra Medine'ye hicret etti ve orada on yıl kaldı. Altmış üç yaşında iken ebedî âleme irtihal etti.

Müşrik ve câhil Arapların arasında kırk yıl kalmış, bu süre içinde ilimle hiç meşgul olmamış, âlim görmemiş, şiir söylememiş, hitabette bulunmamış bir kimse, sonra kalkmış onlara öyle bir kitap sunmuş ki, fesahatı her hatibin fesahatını geride bırakmış, nesir ve şiir her yazının üstüne çıkmış, usûl ve furû' ilimlerinin esaslarını ihtivâ etmiş, geçmişlerin kıssalarını, geleceklerin durumlarını olduğu gibi haber vermiş... Elbette bu kişinin muallimi Allah'tır, okuyup tebliğ ettiği Kur'an, mûcizedir ve harikadır.

«Hâlâ akıl erdiremiyor musunuz?'» Kur'an'ın Allah tarafından geldiğini anlamak için, onun üzerinde tefekkür edip düşünmek sûretiyle aklınızı kullanmıyor musunuz?

17. «Allah'a karşı yalan uyduranlardan...» Bu cümle, Rasûlüllah (s.a.v.)'a nisbet ettikleri şeyden sakınmak mânâsını ifâde eder. Çünkü müşrikler diyorlardı ki: "Muhammed bu Kur'an'ı kendi tarafından meydana getirmiş, sonra da kalkıp 'bu kitap Allah'tandır' diyerek iftirada bulunmuştur." Çünkü müşriklerin *"Ya bundan başka bir Kur'an getir veya bunu değiştir"* sözleri bundan kinâyedir. Rasûl-i Ekrem'in: *"Allah'a karşı yalan uyduranlardan daha zâlim kim olabilir?"* sözü ise kendisinden kinâyedir. Sanki şöyle denmiştir: "Ey müşrikler! Eğer iddia ettiğiniz gibi, bu Kur'an Allah kelâmı değilse, o zaman Allah'a iftirâ etmem nedeniyle dünyada kendi nefsine benden daha fazla zulmeden hiçbir kimse yoktur. Fakat durum böyle değildir. Tam tersine, Kur'an Allah kelâmıdır."

«Veya O'nun âyetlerini yalanlayanlardan daha zâlim kim olabilir?» İçinizde en küçük bir şüphe olmaksızın **«bilin ki, suçlular asla felâh bulmazlar.»** Korktuklarından emin, umduklarına nâil olamazlar. Çünkü kurtuluş yolu, ihlâs ve doğruluk yoludur; yalan ve riyâ yolu değildir. Kim doğru yola girerse, felâha erer, kurtulur ve hedefe ulaşır. Kim de yalan yola girerse, umduğunu elde edemez, sapıtır ve helâk olur.

Fakîh Ebu'l Kasım'dan şöyle rivayet olunmuştur: "Âlimler üç özellikte ittifak etmişledir ki, bunlar düzgün ve doğru olursa kişi onlarla kurtulur. Bu üç şey birbirinden ayrı olamazlar biri olmadan öteki tamam olmaz: 1- Halis İslâm 2- Helâl gıda. 3- Yapılan işlerde Allah için doğru olmak."

18. Mekke kâfirleri **«Allah'ı bırakıp kendilerine zarar da yarar da veremeyen şeylere tapıyorlar.»** Âyet şu anlamdadır: Onlar Allah'a ibâdeti tamamiyle terketmemişlerdi. Fakat yalnız Allah'a ibâdetle yetinmeyip putlara da ibâdet ederek, inançlarına göre iki ibâdeti birbirine yaklaştırıyorlardı. Oysa bu putların onlara zarar vermeye veya herhangi bir yarar sağlamaya güçleri yetmez. Çünkü cansız varlıklar bu özellikten uzaktırlar. Kendisine ibâdet yapılan mabudun menfaat sağlayabilmesi, zararları giderebilmesi gerekir. **«'Bunlar,»** yani şu putlar, **«Allah katında bizim şefaatçılarımızdır' diyorlar.»** Yani, dünya işlerinden bizim için önemli olan hususlarda bize şefaat ettikleri gibi, eğer öldükten sonra dirilme olayı varsa, âhirette de şefaat ederler.

Bil ki; ilk defa putlara ibâdet olayı Nûh (a.s.)'un kavminde görülmüştür. Şöyle ki: Âdem (a.s.)'in beş tane sâlih çocuğu vardı. Bunlar: Vudd, Suvağ, Yeğûs, Yeûk ve Nesr isimli kişilerdi. Bunlardan Vudd vefat etti. İnsanlar, onun ölümüne son derece üzüldüler, kabri etrafında toplandılar, nerdeyse ayrılıp gitmeyeceklerdi. Şeytan bu durumu görünce, insan şeklinde onlara gelerek: "Ben size onun heykelini yapayım mı? Ona bakınca onu hatırlarsınız" dedi. "Evet" dediler. Bunun üzerine şeytan Vudd'un heykelini yaptı. Sonra o salih çocuklardan her birisi ölünce, onların da heykellerini yaptı. Bu heykelleri, onların adlarıyla isimlendirdiler. Daha sonra aradan uzun zaman geçip babalar, çocuklar ve torunlar unutulunca, şeytan geriden gelen nesillere dedi ki: "Sizden evvelki insanlar bu heykellere tapıyorlardı." Bunun üzerine onlar da tapınmaya başladılar. Allah (c.c.) Nûh (a.s.)'u onlara gönderdi. Hz. Nûh, onları bu putlara tapınmaktan men etti, fakat onlar kabul etmediler. Hz. Âdem ile Hz. Nûh arasında on yüzyıl geçmiştir. Her asırdaki yaşayanlar hak bir Şeriât üzerindeydiler.

Araplar içerisinde ilk defa put diken, Huzaa kabilesinden Amr b. Luhayy'dır. Bu adam, bazı işlerini görmek için Mekke'den çıkıp Şam'a geldi. Belkâ denilen yerde Amâlika kabilesini, putlara taparken gördü. Onlara: "Nedir bunlar? diye sordu. Onlar da: "Bunlar putlardır, biz onlara tapınıyoruz. Onlardan yağmur yağdırmalarını istiyoruz. Onlar da bize yağmur yağdırıyor, onlardan yardım istiyoruz, bize yardım ediyorlar." Bunun üzerine Luhayy onlara: "Bunlardan bana bir put verseniz de onu Arabistan'a götürsem olmaz mı?" dedi. Bunun üzerine ona, insan sûretinde, akîk taşından yapılmış Hübel denilen bir put verdiler. Luhayy, bu putu Mekke'ye getirip Kâbe'nin içine dikti. İnsanlara da bu putu tâzim edip ona ibâdet yapmalarını emretti. Artık bundan sonra bir kimse seferden dönünce ailesinin yanına gitmeden önce Kâbe'yi tavaf eder, Hübel'i tâzim eder ve onun yanında başını tıraş ederdi. Taif halkı Lât'a, Mekke ahâlisi ise Uzzâ, Menât, Hübel ve İsâf isimli putlara tapınmışlardı.

«De ki: 'Allah'ın göklerde ve yerde bilmediği bir şeyi mi Allah'a haber veriyorsunuz?'» Onların tutumlarını yadırgayan bu soruda, yaptıklarını yüzlerine vurma ve onları küçümseme anlamı vardır. Çünkü onlar burada, Allah'ın ortakları olduğunu ve onların Allah'ın indinde şefaatçı olacaklarını iddia ederek akıldan uzak şeyleri, tüm gayb âlemini hakkıyle bilen Allah'a haber vermeye kalkan ahmakların durumuna düşürülmüşlerdir.

"Göklerde ve yerde" denilmekle dikkatler şuna çekilmiştir. Allah'tan gayrı taptıkları şeyler ya melekler ve yıldızlar gibi semâvîdir, veya yeryüzüne hastır, ağaçtan ve taştan yontulmuş putlar gibi... Halbuki göklerde ne varsa hepsi sonradan meydana gelmiştir ve kendileri gibi Allah'ın tasarrufu altındadır. Allah'a ortak koşulmaya lâyık değildir. O'ndan başka mabûd olsaydı, Allah onu mutlaka bilirdi. Allah'ın bilmediği bir şeyin varlığı mümkün değildir. **«O, onların koştukları ortaklardan yüce ve münezzehtir.»**

وَمَا كَانَ النَّاسُ إِلَّا أُمَّةً وَاحِدَةً فَاخْتَلَفُوا
وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ فِيمَا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ
(١٩) وَيَقُولُونَ لَوْلَا أُنْزِلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ ج فَقُلْ إِنَّمَا الْغَيْبُ
لِلّٰهِ فَانْتَظِرُوا ج إِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَظِرِينَ (٢٠)

19. İnsanlar bir tek ümmetti. Sonradan ayrılığa düştüler. Eğer Rabbinden bir söz geçmemiş olsaydı, ayrılığa düştükleri hususlarda aralarında hemen hüküm verilirdi.

20. Diyorlar ki: "Ona Rabbinden bir mucize indirilse ya!" De ki: "Gayb ancak Allah'ındır. Bekleyin! Ben de sizinle beraber bekleyenlerdenim."

19. «İnsanlar bir tek ümmetti. Sonradan ayrılığa düştüler.» Hz. Âdem zamanında Kabil, Habil'i öldürünceye kadar insanlar tek bir din üzerindeydiler. Hak din üzerinde ittifak etmişlerdi. Sonra kâfir ve mü'min olarak iki gruba ayrıldılar. **«Eğer Rabbinden bir söz geçmemiş olsaydı,»** yani, aralarını ayıracak azabın kıyâmete kadar ertelenmesine dair ezelde bir hüküm geçmemiş olsaydı, haklıyı hayatta bırakmak, haksızı da yok etmek sûretiyle **«ayrılığa düştükleri hususlarda aralarında hemen hüküm verilirdi.»**

Bu ihtilâf, geçmiş milletler arasında olduğu gibi, bu ümmet yani Muhammed (s.a.v.)'in ümmeti arasında da mevcuttur. Bir kısmı mü'min, bir kısmı kâfir, bir kısmı da bid'at ehlidir. İnsanların bu ihtilâfında Allah'ın irâde ve meşietinin tecellisi vardır. Şöyle ki: İlâhî kemâl, Allahın cemâl ve celâl sıfatlarının görüntüleriyle tecelli eder. Fakat insanlara yaraşan, ayrılık ve kin değil, ülfet ve ittifak üzerinde bulunmalarıdır. Çünkü Allah'ın yardımı cemaatle beraberdir. Sürüyü terkeden koyunu kurt yer.

Hikmet sahibi bir zat, ölümü anında, çocuklarını toplayarak onlara şöyle vasiyette bulundu: "Deyneklerimi bana getirin." Onlar da getirdiler. "Toplu olarak bu deynekleri kırın", dedi. Kırmaya güçleri yetmedi. Sonra deynekleri ayırdı ve: "Onları birer birer alıp kırınız" dedi. Onlar da böyle yapıp kırdılar. Bundan sonra onlara dedi ki: "İşte benden sonra durumunuz budur. Toplu olduğunuz sürece yenilmezsiniz. Bölündüğünüz zaman düşmanlarınız imkân bulup sizi yok eder."

Hadis-i Şerif'te şöyle buyurulmuştur: *"Ey mü'minler! Size Allah'tan sakınmayı, üzerinize bir köle bile lider olsa, kulak verip itaat etmeyi vasiyet ediyorum. Benden sonra yaşayanlar birçok ihtilâflar görecektir. Benim ve hidâyete ermiş Râşid halifelerin sünnetine uyun. Sünnetime sımsıkı sarılın."*(7)

Sözün özü şudur: İhtilâfların bir kısmı kötü, bir kısmı iyidir. Dinin esasları ve akaid konularındaki ihtilâflar kötüdür. Dinin furûatında ve mûamelâtta olan ihtilâflar iyidir. İmamların ihtilâfı rahmettir. Rivâyet edildiğine göre, bir yahûdi Hz. Ali (r.a.)'ye dedi ki: "Siz daha Peygamberinizi defnetmeden ihtilâfa düştünüz." Hz. Ali (r.a.): "Biz, Rasûlüllah (s.a.v.) hakkında değil, Rasûlüllah için ihtilâf ettik. Fakat siz, Kızıldeniz'den çıkıp da ayağının ıslaklı-

---

7- Hadisi Ebû Davud Irbâz b. Sâriye'den şu şekilde rivâyet etti: "Rasûlullah (s.a.v.) bize vecîz bir konuşma yaptı. Ondan gözler yaşardı. Kalpler ürperdi. Bir adam: Yâ Rasûlallah! Sanki bu vedâ konuşması, bize ne vasiyet edersin, dedi. Rasûlullah da: Size vasiyet ediyorum ki... dedi." Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 1/278.

ğı kurumadan Peygamberiniz Musa (a.s.)'ya: *'Onların ilâhları olduğu gibi bize de bir ilâh kıl...'* dediniz" dedi. (Âraf: 138) Bu cevap, muhatabı susturan cevaplardandır. Allah (c.c.) hakkı söyler. O, hak yola hidâyet eyler.

20. Mekke kâfirleri **«diyorlar ki: 'Ona»**, yani Muhammed (s.a.v.)'e **«Rabbinden bir mucize indirilse ya!'»** Onlar: "Kur'an'a karşı çıkmak mümkündür," diyorlardı. Nitekim şu sözleri bu kanaatlerini gösteriyor: *"...İstesek biz de bunun gibisini söyleriz..."* (Enfal: 31) Onlar mucize sayılması için Hz. Musa'nın beyaz el, asâ ve nehirlerin fışkırtılması gibi Kur'ândan başka harikalar gösterilmesini teklif ediyorlardı.

Ey Habîb'im onlara cevap olarak **«de ki: 'Gayb, ancak Allah'ındır.»** Olmasını teklif ettiğiniz ve nübûvvetin gereklerinden olduğunu sandığınız şeyler, yalnız Allah'a has olan gaybdendir. Benim onlar üzerinde hiçbir vukufiyetim yoktur. Eğer Cenab-ı Hak, mûcizelerin artırılmasında bir yarar görseydi, şüphesiz o istediklerinizi bana verirdi. O halde o teklif ettiğiniz şeylerin indirilmesini **«bekleyin. Ben de sizinle beraber bekleyenlerdenim.'»** İnkârınız yüzünden, Allah'ın sizin hakkınızda yapacağı şeyleri, bana vereceği büyük mucizeleri ve sizin teklifinizin dışındaki âyetleri beklemekteyim. Gerçekten de Allah (c.c.) o zâlimleri, dehşet verecek bir şekilde cezâlandırmak için süre verdi. Bazan da, irâde buyurduğu kimselerin cezasını geciktirmez, mühlet vermez.

Anlatıldığına göre, Osmanlı sultanlarının atası olan Osman Gazi, elde ettiği büyük başarıları Kur'an'a verdiği önem sayesinde elde etmiştir. Allah (c.c.) birçok ülkeleri, onun eliyle fethetmiştir. Allah'ın Kitabına saygısı sebebiyle, o zamandan bu ana kadar Osmanlı Devleti devâmlı gelişme halindedir. Şu halde akıllı kimse, rütbe ve makamının artması için Kur'an'ı yüceltmeye önem versin. Heybet ve şanının azalmaması için de Kur'an'ı hakir görmekten sakınsın. Görmez misin ki; Sultan IV. Mehmet ve yardımcıları Kur'an'la amel etmeyi bırakıp zulüm ve düşmanlık yapmaya kalkınca, Allah hem kendilerine, hem de onlar sebebiyle insanlara korku ve kıtlığı musallat kıldı? Birçok Rum kaleleri ellerinden çıktı. Kâfirler İstanbul'a hâkim olmaya bile cesaret etmeye başladılar. Korku o kadar çoğaldı ki, insanlar: "Kaçıp kurtulacak bir yer yok mudur?" demeye başladılar. Bütün bunlar, etrafındaki insanların kötülüğünden dolayı meydana geldi. Çünkü Padişahın etrafındaki adamlar, onu şeriata aykırı icraata teşvik ettiler.

Allah'ım! Bizi ibret alanlardan ve basîret sahiplerinden eyle...

وَإِذَا أَذَقْنَا
النَّاسَ رَحْمَةً مِنْ بَعْدِ ضَرَّاءَ مَسَّتْهُمْ إِذَا لَهُمْ مَكْرٌ فِي آيَاتِنَا
قُلِ اللّٰهُ أَسْرَعُ مَكْرًا إِنَّ رُسُلَنَا يَكْتُبُونَ مَا تَمْكُرُونَ ﴿٢١﴾
هُوَ الَّذِي يُسَيِّرُكُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ حَتّٰى إِذَا كُنْتُمْ فِي الْفُلْكِ وَجَرَيْنَ
بِهِمْ بِرِيحٍ طَيِّبَةٍ وَفَرِحُوا بِهَا جَاءَتْهَا رِيحٌ عَاصِفٌ وَجَاءَهُمُ
الْمَوْجُ مِنْ كُلِّ مَكَانٍ وَظَنُّوا أَنَّهُمْ أُحِيطَ بِهِمْ دَعَوُا اللّٰهَ
مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ لَئِنْ أَنْجَيْتَنَا مِنْ هٰذِهِ لَنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ
﴿٢٢﴾ فَلَمَّا أَنْجٰيهُمْ إِذَا هُمْ يَبْغُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ يَا أَيُّهَا
النَّاسُ إِنَّمَا بَغْيُكُمْ عَلٰى أَنْفُسِكُمْ مَتَاعَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ثُمَّ
إِلَيْنَا مَرْجِعُكُمْ فَنُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٢٣﴾

21. Kendilerine dokunan bir sıkıntıdan sonra, insanlara bir rahmet tattırdığımız zaman, bir de bakarsın ki, âyetlerimiz hakkında onlar bir tuzak düşünürler. De ki: "Allah'ın tuzağı daha çabuktur." Elçilerimiz kurduğunuz tuzakları mutlaka yazıyorlar.

22. Sizi karada ve denizde yürüten O'dur. Hatta siz gemilerde bulunduğunuz, o gemiler de içindekileri güzel bir rüzgârla alıp götürdüğü ve bununla neşelendikleri zaman, o gemiye şiddetli bir fırtına gelip de, her yerden onları dalgalar sardığı

ve onlar çepeçevre kuşatıldıklarını anladıkları zaman, dini yalnız Allah'a has kılarak: "Yemin olsun ki, bizi bu durumdan kurtarırsan mutlaka şükredenlerden olacağız" diye Allah'a yalvarırlar.

23. Fakat Allah onları kurtarınca, bir de bakarsın ki, yeryüzünde yine haksızlıkla taşkınlık ediyorlar! Ey insanlar! Sizin taşkınlığınız ancak kendi aleyhinizedir. (Bununla) sadece fâni dünya hayatının menfaatini elde edersiniz. Sonunda dönüşünüz yine Bizedir. Yapmakta olduklarınızı size haber veririz.

21. «Kendilerine dokunan bir sıkıntıdan sonra, insanlara bir rahmet tattırdığımız zaman...» Burada insanlardan maksat, âyetlerin nüzul sebebi olan Mekke halkı, rahmetten maksat da sıhhat ve bolluktur. Zarar; kıtlık ve hastalık gibi şeylerdir. *"Kendilerine dokunan sıkıntı"*, onlara isâbet eden ve sosyal hayatlarında tesiri görünmeye başlayan darlıktır. Âyette, dokunmanın zarara, rahmeti tattırmanın ise Allah'a isnâdı Kur'an adâbındandır. Nitekim başka bir âyette şöyle buyurulmuştur: *"Hastalandığım zaman O bana şifa verir."* (Şuarâ: 80) Kur'an'da buna benzer âyetler çoktur.

«Bir de bakarsın ki, âyetlerimiz hakkında onlar bir tuzak düşünürler.» Yani, onlara rahmeti tattırırken, onlar âyetleri kötüleyip karalamak ve onları bertaraf etmek için çarelere başvurmak sûretiyle derhal tuzaklar hazırlamaya çalışırlar. Zarar ve musibetin etkisi daha kafalarından dağılmadan tuzak kurmada adeta yarışırlar. Rivayet olunduğuna göre, Mekke halkı yedi yıl kıtlık çekti. O kadar ki, yok olmanın eşiğine geldiler. Sonra Allah onlara merhametle muamele etti, topraklarına bereket verdi.Yağmurlar yağdırdı. Bunun üzerine hemen Allah'ın âyetlerine dil uzatmaya ve Rasûlüllah (s.a.v.)'a tuzak kurmaya kalkıştılar.

«De ki: 'Allah'ın tuzağı daha çabuktur.'» Allah'ın azabı size, hakkı bertaraf etmek için yaptığınız hilelerden daha hızlı ulaşır.

Onlara verilen ceza, tuzakları karşılığında verildiği için, tuzak olarak isimlendirilmiştir. "Tuzak" anlamındaki *"mekr"*, tuzağı gizlemektir. Şüphesiz onlar Allah'ın iradesinin ne olduğunu bilemezler. Fakat onların irâdesinin Allah'a karşı gizli olması mümkün değildir.

Allah'a tevekkül et, sıkıntılara göğüs ger.
Düşmanın, senin aleyhinde kurduğu tuzaklardan korkma!

«Elçilerimiz kurduğunuz tuzakları» veya tuzak kurdukları şeyi **«mutlaka yazıyorlar.»** Âyetteki *"elçilerden"* maksat, insanların fiillerini yazan meleklerdir. Bunlara Kirâmen Kâtibîn melekleri denir.

Âyetin bu cümlesinde, onlardan intikam alınacağının kesin ifadesi vardır. Aynı zamanda çevirdikleri dolapların Allah'a karşı gizli kalması şöyle dursun, yazıcı meleklere bile gizli kalmayacağına dikkat çekilmiştir. Bu âyet açık olarak, kâfirler için de yazıcı meleklerin bulunduğuna işaret etmektedir. "Kâfirin hiçbir sevabı olmadığına göre sağındaki melek neyi yazar?" diye bir soru sorulursa, cevap olarak şu söylenir: Solundaki yazıcı melek, sağındaki meleğin izniyle yazar. Böylece sağdaki melek yazmasa da soldakinin yazdıklarına şâhit olmuş olur.

Bu meleklerin sayısı hakkında ihtilâf edilmiştir. Abdullah b. Mübarek der ki: "Bunların sayısı beştir. İkisi gündüz, ikisi gece vazife yapar. Bir tanesi ise, ondan gece gündüz ayrılmaz." Bu âyet ve rivayetlerle sabit oluyor ki, mü'min olsun, kâfir olsun, insanların bütün fiil ve sözleri, kıyamet günü kendilerini ilzâm etmek, susturmak için yazılıyor, zaptediliyor. Çevrilen hile ve tuzakların, kişiyi hoşlanmadığı bir durumdan kurtarma hususunda hiçbir etkisi yoktur. Kurtuluşunu tuzaklar kurmada sanan insan, tuzağa düşen ve kurtuluşunu kuyruğunu sallamakta gören tilkiye benzer. İnsanı kurtaracak olan, kâmil bir imandan sonra yapılan sâlih amellerdir. Akıllı kişi, kaza meydana gelmeden önce, durumunu düzelten kişidir.

22. «Sizi karada ve denizde yürüten O'dur.» Karada, yaya olarak veya at, katır, merkep ve deve gibi hayvanların sırtında, denizde ise büyük, küçük her türlü gemi ile yürüten Allah'tır. Bu âyet; gerçekte gemileri yürütenin rüzgârlar değil, Allah olduğunu gösteriyor. Çünkü rüzgâr kendi kendisine hareket edemez. Aksine Allah'ta son buluncaya kadar, onu hareket ettiren vardır.

«Hatta siz gemilerde bulunduğunuz, o gemiler de içindekileri güzel bir rüzgârla alıp götürdüğü ve...» *"İçlerindekiler"* anlamında kullanılan *"bihim"* kelimesinde iltifat sanatı vardır. Hitap ikinci şahıstan, üçüncü şahsa çevrilmiştir. Burdaki iltifat; yaptıklarını inkâr ve çirkin göstermede, mübalağaya delâlet etmesi içindir.

Sanki başkalarını hayrete sevketmek için durumları onlara anlatılmıştır. Güzel rüzgârdan maksat; yumuşak ve onların hedeflerine uygun olarak esen rüzgârdır. Bu rüzgârın hoş ve gayelerine uygun oluşu dolayısıyla **«bununla neşelendikleri zaman, o gemiye şiddetli bir fırtına gelip de, her yerden onları dalgalar sardığı»**, bütün yönlerden dalgalar tarafından hücuma uğradıkları **«ve onlar çepeçevre kuşatıldıklarını anladıkları zaman,»** yani helâk oldukları zaman. Bu terim aslında, düşmanın kabileyi kuşatması hakkında kullanılır. **«Dini yalnız Allah'a has kılarak...»** İlâh olarak taptıkları putlardan hiçbirini Allah'a ortak koşmaksızın... Çünkü, dini Allah'a has kılmak, O'na şirk koşmayı terketmekten ibârettir. Onların bu durumdaki ihlâsları, imâna değil aksine, zoraki olan imanlarına dayanmaktadır. İşte o zaman: **«'Yemin olsun ki, bizi bu durumdan kurtarırsan...»** Allah'a yemin olsun ki, eğer bizi bu tehlikeden kurtarırsan, bundan sonra **«mutlaka»** ebediyyen senin nimetlerine **«şükredenlerden olacağız.'»** Emirlerine uyacak, gazabından sakınacağız ve senden başkasına kulluk yapmak sûretiyle nimetlerine karşı nankörlük etmeyeceğiz **«diye Allah'a yalvarırlar.»**

23. **«Fakat»**, duâlarını kabul ederek **«Allah onları»** içinde bulundukları sıkıntılardan **«kurtarınca, bir de bakarsın ki,»** daha önce yaptıkları gibi, **«yeryüzünde yine haksızlıkla taşkınlık ediyorlar!»** Allah'a ortak koşma, O'nu yalanlama ve Allah'a karşı suç işleme yoluyla eski taşkınlıklarına dönüyorlar. **«Ey»** azgın **«insanlar!»** Hiç şüphesiz **«sizin taşkınlığınız ancak kendi aleyhinizedir.»**

Azgınlığınızın günahı aleyhinize dönecektir. Onun cezasını mutlaka göreceksiniz. Bunun cezasını kendilerine azgınlık ettiğiniz kimseler, çekmeyeceklerdir. Yaptığınız taşkınlıkla **«sadece fani dünya hayatının menfaatini»**, geçici nimetlerini **«elde edersiniz.»** Fakat dünya hayatı ile ondaki lezzetler yok olur gider, günah işleyenlere verilecek cezalar devam eder. **«Sonunda»**, kıyamet gününde **«dönüşünüz yine Bizedir»**, başkasına değil. Böylece dünyada **«yapmakta olduklarınızı»**, yani bütün amellerinizi **«size haber veririz.»** Âyetteki bu cümle, verilecek cezâ ile tehdit mânâsını ifade ediyor. Bir adamın tehdit ettiği kişiye söylediği şu söz gibi: "Yaptıklarını sana göstereceğim."

Bu âyet-i kerimede, gemilerin Allah tarafından ihsân edilmiş büyük bir nimet olduğuna işaret vardır. Çünkü insanlar, denizlerde seyredebilmek için gemilere muhtaçtır. Bu yüzden Cenab-ı Hak, insanları denizlerde yürütmek sûretiyle onlara ihsanda bulunduğunu ifâde etmiştir. Denizlerde gemilere binmek erkekler için câiz, kadınlar içinse mekruhtur. Çünkü denizde kadınların tesettürü çok defa mümkün olmayabilir, özellikle küçük gemilerde açılması câiz olmayan yerlerinin açılmamasından da emin olamazlar. Üstelik kadınlar, gemide, bazı ihtiyaçlarını erkeklerin yanında gidermek zorunda kalırlar. (8)

Abdullah b. Ömer (r.a.) Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'den şu hadisi naklediyor: *"Hac ve umre yapmanın veya Allah yolunda savaşmanın dışında gemiye binme. Çünkü denizlerin dibinde ateş vardır. Ateşin altında da yine deniz vardır."* (9)

Bir denizciye: "Denizlerde gördüğün en tuhaf durum nedir?" denildi. O da: "Denizlerden selâmette kalmamdır." dedi.

Bir dil bilgini gemiye bindi. Gemideki bir işçiye: "Sen gramer bilir misin?" dedi. İşçi: "Hayır" dedi. Bilgin: "Ömrünün yarısı boşa geçmiş," dedi. Derken deniz dalgalanmaya ve gemi sarsılmaya başladı. Bu sefer işçi, bilgine: "Sen yüzme bilir misin?" dedi. Bilgin: "Hayır" dedi. İşçi: "O halde senin ömrünün tümü boşa gitmiştir " dedi.

إِنَّمَا مَثَلُ

الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا كَمَٓاءٍ اَنْزَلْنَاهُ مِنَ السَّمَٓاءِ فَاخْتَلَطَ بِه۪ نَبَاتُ

الْاَرْضِ مِمَّا يَأْكُلُ النَّاسُ وَالْاَنْعَامُ حَتّٰٓى اِذَٓا اَخَذَتِ

الْاَرْضُ زُخْرُفَهَا وَازَّيَّنَتْ وَظَنَّ اَهْلُهَٓا اَنَّهُمْ قَادِرُونَ

عَلَيْهَٓا اَتٰيهَٓا اَمْرُنَا لَيْلًا اَوْ نَهَارًا فَجَعَلْنَاهَا حَص۪يدًا كَاَنْ

8- Bu mahzurlar, eski ibtidaî gemiler için geçerlidir. Şimdiki gelişmiş modern gemilerde sayılan sakıncalar olmayabilir. (Mütercim)

9- Hadisi Ebû Davud, *Cihad* bahsinde 2489 no ile rivayet etmiştir. Senedi zayıftır.

لَمْ تَغْنَ بِالْاَمْسِۜ كَذٰلِكَ نُفَصِّلُ الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ
(٢٤) وَاللّٰهُ يَدْعُٓوا اِلٰى دَارِ السَّلَامِۜ وَيَهْدٖي مَنْ يَشَٓاءُ اِلٰى صِرَاطٍ
مُسْتَقٖيمٍ (٢٥) لِلَّذٖينَ اَحْسَنُوا الْحُسْنٰى وَزِيَادَةٌۜ وَلَا يَرْهَقُ
وُجُوهَهُمْ قَتَرٌ وَلَا ذِلَّةٌۜ اُولٰٓئِكَ اَصْحَابُ الْجَنَّةِۚ هُمْ فٖيهَا خَالِدُونَ
(٢٦) وَالَّذٖينَ كَسَبُوا السَّيِّـَٔاتِ جَزَٓاءُ سَيِّئَةٍ بِمِثْلِهَاۙ وَتَرْهَقُهُمْ
ذِلَّةٌۜ مَا لَهُمْ مِنَ اللّٰهِ مِنْ عَاصِمٍۚ كَاَنَّمَٓا اُغْشِيَتْ وُجُوهُهُمْ
قِطَعًا مِنَ الَّيْلِ مُظْلِمًاۜ اُولٰٓئِكَ اَصْحَابُ النَّارِۚ هُمْ فٖيهَا خَالِدُونَ (٢٧)

24. Dünya hayatının durumu, gökten indirdiğimiz bir suya benzer: İnsanların ve hayvanların yediği yeryüzü bitkileri o su ile birbirlerine karışır. Nihayet yeryüzü ziynetini takınıp süslendiği ve halkı da ona kadir olduklarını sandıkları bir anda, gece veya gündüz ona âfet emrimiz gelir de, sanki dün o, hiç yokmuş gibi, kökünden koparılarak biçilmiş bir hale getiririz. İşte, düşünen bir toplum için âyetleri böyle geniş geniş açıklıyoruz.

25. Allah (kullarını), selâm yurduna çağırır ve dilediğini hidayete erdirir.

26. Güzel amel işleyenlere daha güzel mükâfat ve fazlası vardır. Onların yüzlerine ne bir kara, ne de bir horluk bulaşır. İşte onlar, cennetlik kimselerdir. Onlar, orada ebedî kalacaklardır.

27. Kötü amel kazananlara ise, kötülüğün cezası misliyle verilir. Onları bir zillet kaplar. Onları Allah'(ın azabın)dan

koruyacak hiçbir kimse yoktur. Onların yüzleri, sanki karanlık geceden bir parçaya bürünmüştür. İşte onlar da cehennemlik kimselerdir. Onlar orada ebedî kalacaklardır.

24. «Dünya hayatının» tuhaf **«durumu,»** dünyanın şaşılacak haline, diğer tuhaf şeylere benzediği için *"mesel"* denildi; **«gökten indirdiğimiz bir suya benzer: İnsanların ve hayvanların yediği»** tahıl, ot ve sebze gibi **«yeryüzü bitkileri o su»** yağmur sebebi **«ile birbirlerine karışır.»** Birbirlerine girecek şekilde her yeri kaplar. **«Nihayet yeryüzü ziynetini takınıp süslendiği...»** yani yeryüzü, çeşit çeşit renkli ve süslü elbiseleri giyip süslenen bir gelin gibi, çeşitli şekilde ve türde olan bitkiler ve onların muhtelif renkleriyle ziynetini takınır.

Bu âyette: Cenab-ı Hak, yeryüzünü bir geline benzetmiş ve gelinin sıfatlarından olan bazı şeyleri yeryüzü için kullanmıştır. Kullanılan sıfat, ziynet ve süslenmedir.

«Ve halkı da» yeryüzü ahâlisi **«ona»** ürünlerini biçmeye, meyvelerini toplamaya **«kadir olduklarını sandıkları bir anda, gece veya gündüz ona âfet emrimiz gelir de, sanki dün o, hiç yokmuş gibi, kökünden koparılarak biçilmiş bir hâle getiririz. İşte, düşünen bir toplum için âyetleri böyle geniş geniş açıklıyoruz.»** Yani bu güzel izah gibi, Kur'an âyetlerini de açıklıyoruz. Dünyanın durumuna dikkatleri çeken bu âyetler de geniş geniş açıkladığımız âyetlerdendir. Düşünen toplum, bu âyetler üzerinde tefekkür ederler ve onların ifade ettikleri mânâları anlarlar. Bu âyette ki benzetme, teşbih-i mürekkeptir. Çünkü, hayat ve onun güzelliği, insanlar kendisiyle aldandıktan sonra süratle yok oluşu; dünyanın yeşilliğinin ve güzelliğinin semavî bir âfetle yok oluşuna benzetilmiştir.

Düşünürlerden birisi şöyle demiştir: "Dünya, bir anne ve insanlar da onun çocukları gibidir. Onları terbiye eder. Bir kimse, annesiyle meşgul olup da hocasını terkeden çocuk gibi olursa, cahil kalır. Dünyayı kendisine, taptığı bir put haline getirir. Fakat anasıyla değil de, hocasıyla meşgul olan kişi âlim olur, arzularına köle olmaktan kurtulur ve amacına kavuşur. Şu halde dünyanın kötülenmesi, Allah'dan alıkoyması bakımındandır."

25. «Allah...» *"Allah"* kelimesi, bir ve eşsiz olan zâtın ismidir. Bu isim, bütün güzel isim ve sıfatları kendinde toplar. Bundan dolayı bazı salih insanlar, bu ism-i celîl sayesinde hakikat âlemine girmeyi başarmışlardır. Bir adam

Şiblî hazretlerine şöyle demiştir: "Niçin Allah diyorsun da, 'lâ ilâhe illallah' demiyorsun ' Şiblî şu cevabı vermiştir: "İnkârın vahşetine yakalanmaktan korkarım."

«(Kullarını),» Rasûlü (s.a.v.) vasıtasıyla, bütün insanları **«selâm yurduna»**, yani her türlü âfet ve kötü durumlardan selâmette olan yurda **«çağırır.»** Bu yurt, cennettir. Cennetin başlangıcı ihsan, ortası rızâ, sonu ise Hakk'a kavuşmaktır.

Hikâye olundu ki: "Geçmiş milletlerin sultanlarından birisi bir şehir kurdu. Güzelleştirdi ve şehrin tezyini ve güzelleştirilmesi husûsunda her türlü çabayı gösterdi. Sonra ziyafet hazırlayıp insanları yemeğe davet etti. Bazı insanları şehrin kapılarına oturttu. Bu insanlar çıkan herkese "bir noksanlık gördünüz mü?" diye soruyorlar, insanlar da, "hayır," diyorlardı. Nihayet üzerlerinde tuhaf elbiseler bulunan birtakım kişiler geldiler. Onlara da: "Bir noksanlık gördünüz mü?" diye sordular. Onlar da: "İki kusur ve noksanlık gördük" dediler. Bunun üzerine o adamların söyledikleri sözleri sultana bildirdiler. Sultan dedi ki: "Ben tek bir kusura bile razı olmam. Bu adamları getirin bakalım bana." Böylece adamlar sultanın huzuruna alındılar. Sultan da onlara, bu iki ayıbın ne olduğunu sordu. Dediler ki: "Kurduğun şehir, eninde sonunda harap olacak ve içinde yaşayanlar da ölecekler." Sultan onlara: "Siz hiç harap olmayacak, insanları da ölmeyecek bir yurt biliyor musunuz?" diye sordu. Onlar da: "Evet, cennet ve nimetleri" dediler ve sultanı cennete teşvik ettiler. Cehennem ve cehennem azabını hatırlatıp onu cehennemle korkuttular. Allah'a ibâdet yapmaya davet ettiler. Sultan da bu seslere kulak verdi, tevbekâr olarak ve Allah'a iltica ederek saltanatı bıraktı.

Bir hadiste şöyle rivayet olunmuştur: *"Güneşin doğduğu hiçbir gün yoktur ki, güneşin iki yanında iki melek bulunmasın. Bu iki melek, insan ve cinlerden başka bütün yaratıkların duyacağı bir şekilde şöyle seslenirler: 'Ey insanlar! Rabbinize geliniz. Allah sizi selâm yurduna (cennete) davet ediyor.'"*(10)

Mânânın: "Allah'ın yurduna davet ediyor" şeklinde olması da caizdir. Çünkü *"selâm"*, Allah'ın isimlerindendir. Bu durumda izâfet, "Beytullah" ifadesinde olduğu gibi, teşrif için olmuş olur. Selâm kelimesi Allah hakkında kullanıldığı zaman; O'nun zatının kusurdan, sıfatlarının noksanlıktan, fiilleri-

---

10- Sahih kitaplarda bunu te'yîd eden hadisler vardır.

nin de şerden sâlim olduğu anlamını ifade eder. Kul hakkında kullanıldığı zaman ise, kulun kalbinin, aldatmaktan, hasetten, kinden ve kötülüğü istemekten, organlarının da haram ve günahlardan salim kaldığı anlamına gelir. Selâm ve İslâm ile, ancak müslümanların elinden ve dilinden selâmette kaldığı kimseler nitelenebilir.

«Ve dilediğini hidayete erdirir.» Kullarından dilediği kimseleri doğru yola, yani sırat-ı müstakime ulaştırır. Bu yol, İslâm ve takvâ ile azıklanma yoludur.

26. «Güzel amel işleyenlere», amelleri gerektiği gibi doğru bir şekilde yapanlara... Bu da zatî güzelliği gerektiren vasfî güzelliktir. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) bunu şu hadis-i şerifleriyle açıklamışlardır: *"İhsân, Allah'ı görüyor gibi, O'na ibâdet yapmandır. Çünkü sen O'nu görmesen de O seni görüyor."*

«Daha güzel mükâfat ve» Allah'ın lütuf ve keremi olarak, o güzel mükâfattan daha **«fazlası vardır.»** Buna göre *"güzel mükâfat"*, Allah'ın ameller karşılığında vereceklerini. *"Fazlalık"* ise, amellerin karşılığı olmadan vereceği mükâfatlardır. Bir başka âyette: *"Allah lütfundan onlara fazlasıyla verir."* (Nûr: 38) buyurulmaktadır. Ehl-i Sünnet'e göre bunların tümü Allah'ın lütuf ve keremidir. Bir başka görüşe göre *"güzel mükâfat"*, yani "hüsnâ", iyiliklerinin mislinin verilmesidir. *"Fazlalık"* ise, on mislinden başlayıp yedi yüz misline kadar olan fazlalıktır. Muhakkik âlimlerin çoğunluğuna göre *"güzel mükâfat"*tan maksat, cennet, *"fazlalık"*tan maksat da Allah'a kavuşmak ve O'nun cemalini müşahede etmektir. Bir hadis-i şerifte şöyle denmiştir: *"Cennetlikler cennete girdiklerinde Cenab-ı Hak onlara şöyle buyurur: 'Size fazlalaştıracağım başka bir isteğiniz var mı?' Cennetlikler şöyle cevap verirler: 'Sen bizim yüzlerimizi beyazlattın, bizi cennete koydun, bizi cehennem ateşinden kurtardın, başka ne isteyebiliriz ki?' Sonra aradaki perde açılır ve Rablerini müşâhede ederler. Rablerini müşâhede etmekten daha sevimli hiçbir şey onlara ihsân edilmemiştir."* Daha sonra Rasûlüllah (s.a.v.) şu âyet-i kerimeyi okudu: *"Güzel amel işleyenlere, daha güzel mükâfat ve fazlası vardır."* (11)

Eğer Cenab-ı Hak perdeyi kaldırsa da, biz O'nu müşahede etseydik, kâinatı ve içindekileri unuturduk. Nitekim Cenab-ı Hak tecelli ettiği zaman cennet ehli, cennet nimetlerini unuturlar. Bu durumda şer'î ibadet vakti bitmiş

11- Hadisi, Ahmed b. Hanbel, Müslim, Tirmizî ve İbn Mâce rivayet etmiştir.

olur. Bundan dolayı, şu dünya hayatında Hakk'ı müşahede edemeyiz. Çünkü burası kulluk ve sorumluluk yeridir.

«Onların yüzlerine ne bir kara...» Âyetteki *"kater"* kelimesi, tozdan daha ileri bir mânâ ifade ettiği için "kara", yani siyah leke olarak açıklanmıştır. **«Ne de bir horluk bulaşır.»** Yâni onlarda aşağılık eseri ve gönül sıkıntısı görülmez. Bu iki vasfın onlardan uzak tutulmasından maksat, korku, üzüntü ve zillet sebeplerinin onlardan uzaklaştırılmış olmasıdır. Bunun belirtilmesindeki amaç, Allah'ın zikrettiği nimetlerin halis olduğunu, hoşa gitmeyen hiçbir şeyin bu nimetlere karışmadığını, bu nimetlerde olan güzellik ve parlaklığı giderecek şeylerin oraya giremeyeceklerini bildirmektir. **«İşte onlar, cennetlik kimselerdir. Onlar, orada ebedî»**, sonu gelmeksizin ve başka bir yere intikal etmeksizin sürekli **«kalacaklardır.»**

27. «Kötü amel kazananlara», yani Allah'a şirk koşup günah işleyenlere **«ise, kötülüğün cezası misliyle verilir.»** Kötü amel kazananların cezası, bir kötülüğe karşı, aynıyla cezalandırılmaktır. Günahlarda, sevaplarda fazlalaştırma olunduğu gibi, fazlalaştırma olmaz. Cehennemi gördükleri zaman **«onları bir zillet kaplar. Onları Allah'(ın azabın)dan koruyacak hiçbir kimse yoktur.»** Onları Allah'ın gazabından, azabından hiçbir kimse engelleyemez ve koruyamaz. **«Onların yüzleri,»** aşırı siyahlık ve karanlığından dolayı **«sanki karanlık geceden bir parçaya bürünmüştür. İşte onlar da cehennemlik kimselerdir. Onlar orada ebedî kalacaklardır.»**

Bil ki, cennete girmek Allah'ın rahmetiyledir. Derecelerin taksimi, amellere göredir. Ebedî kalış, niyetler sebebiyledir ve bu da, üç makamdır. Cehennem'e girmek de böyledir. Cehennem ehlinin oraya girmesi, Allah'ın adâletiyledir. Oradaki azabın dereceleri amellere göredir. Orada ebedî kalış, niyetler sebebiyledir. Yani mü'min insan, yaşadığı sürece Allah'a ibâdet yapma niyetinde; kâfirin de, yaşadığı sürece devamlı olarak putlara ibâdet etmek niyetinde olunca, onların her biri niyetin ebedî oluşuyla cezalandırılacaklardır.

وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ نَقُولُ لِلَّذِينَ أَشْرَكُوا مَكَانَكُمْ

أَنْتُمْ وَشُرَكَاؤُكُمْ فَزَيَّلْنَا بَيْنَهُمْ وَقَالَ شُرَكَاؤُهُمْ

مَا كُنْتُمْ إِيَّانَا تَعْبُدُونَ (٢٨) فَكَفٰى بِاللّٰهِ شَه۪يدًا بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ
اِنْ كُنَّا عَنْ عِبَادَتِكُمْ لَغَافِل۪ينَ (٢٩) هُنَالِكَ تَبْلُوا كُلُّ نَفْسٍ
مَا اَسْلَفَتْ وَرُدُّوا اِلَى اللّٰهِ مَوْلٰيهُمُ الْحَقِّ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا
يَفْتَرُونَ (٣٠)

28. O gün, onların tümünü bir araya toplarız. Sonra Allah'a ortak koşanlara: "Haydi siz ve koştuğunuz ortaklar, yerlerinize" deriz. Artık onların aralarını tamamen ayırmışızdır. Koştukları ortaklar: "Siz bize tapmıyordunuz" derler.

29. "Şimdi bizimle sizin aranızda şahit olarak Allah yeter. Şüphesiz biz, sizin bize tapmanızdan habersizdik."

30. Herkes orada, geçmişte yaptıklarını görür ve gerçek sahipleri olan Allah'a döndürülürler. Böylece uydurdukları şeyler, kendilerinden kaybolup gider.

28. Onları uyar ve onlara hatırlat: «**O gün,**» yani kıyametin koptuğu gün «**onların tümünü**», iyilik yapan iman ehli ile kötülük yapan küfür ehlini hiçbir fert dışarda kalmaksızın «**bir araya toplarız. Sonra ortak koşanlara: 'Haydi,**» hakkınızda yapılacak muameleyi görünceye kadar «**siz ve koştuğunuz ortaklar, yerlerinize, deriz. Artık onların aralarını tamamen ayırmışızdır.**» Kendileri ile taptıkları ilâhlarının arasını ayırır, dünyada iken meydana getirdikleri bağları koparırız. Böylece amelleri boşa çıkar ve arzularını bağladıkları kulplar kesiliverir. Kendi açılarından umdukları şeylerin meydana gelmemesinden tam bir ümitsizlik meydana gelir.

«**Allah'a koştukları ortaklar**», yani ortaklık isnâd edip taptıkları kimseler: «**'Siz bize tapmıyordunuz,' derler.**» Bunlar; Melekler, Uzeyr ve İsâ (a.s.) ve taptıkları diğer kimselerdir. Onların bu sözleri, müşriklerin ibâdet ve tapmalarından uzaklaşmaktır. Çünkü onların bu ibâdetleri, ortak koştukları kimselerin emir ve irâdeleriyle olmamıştır. Müşrikler, hakikatte kendi arzularına ve kendilerini azdıran şeytanlarına tapıp ibâdet ediyorlardı.

29. «**'Şimdi bizimle sizin aranızda şâhit olarak Allah yeter.**» Çünkü O, durumların gerçek mahiyetini bilendir.

«**Şüphesiz biz, sizin bize tapmanızdan habersizdik.'**» Buradaki habersiz olmaktan amaç, razı olmamaktır. Çünkü meleklerin, müşriklerin ibâdetlerini bilmemeleri düşünülemez.

30. Mü'min veya kâfir, cennetlik veya cehennemlik «**herkes, orada,**» o dehşetli yerde veya o anda «**geçmişte yaptıklarını**», daha önce işledikleri amellerinin yarar veya zararını «**görür**» ve tadar. «**Ve gerçek sahipleri olan**», Rubûbiyetinde hiçbir şüphe bulunmayan ve bütün durumlarını bilerek onlara egemen olan «**Allah'a**» yâni O'nun mükâfat veya azabına «**döndürülürler. Böylece uydurdukları şeyler, kendilerinden kaybolup gider.**» Zayi oluşu ve sapıklığı ortaya çıkar. Uydurdukları şeyler de; ilâhlarının kendilerine şefaat edeceği, onların, Allah'ın ortakları oldukları iddiaları gibi şeylerdir.

Kıyamet günü gerçek durum ortaya çıktığında, iman ehlinin bile güvenip dayandıkları şeylerin çoğu, yok olup, gittiğine göre, kâfirlerin ve günahkârların güvenip dayandıkları şeyler ne olur acaba?...

Rivâyet edildiğine göre: "Cüneyd-i Bağdadî, ölümünden sonra rüyada görüldü. Kendisine denildi ki: "Allah senin hakkında ne yaptı?" O da: "Bu işâretler, şu ibâreler ve şu ilimler yok oldu, kaybolup boşa gitti. Seher vakitlerinde kıldığımız namazlardan başka hiçbir şey bize yarar sağlamadı."

قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ أَمَّنْ
يَمْلِكُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَمَنْ يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ
الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَمَنْ يُدَبِّرُ الْأَمْرَ فَسَيَقُولُونَ اللّٰهُ فَقُلْ أَفَلَا
تَتَّقُونَ ﴿٣١﴾ فَذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمُ الْحَقُّ فَمَاذَا بَعْدَ الْحَقِّ إِلَّا

ٱلضَّلَٰلُ فَأَنَّىٰ تُصْرَفُونَ ﴿٣٢﴾ كَذَٰلِكَ حَقَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ عَلَى
ٱلَّذِينَ فَسَقُوٓا أَنَّهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٣٣﴾ قُلْ هَلْ مِن شُرَكَآئِكُم
مَّن يَبْدَؤُا ٱلْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ قُلِ ٱللَّهُ يَبْدَؤُا ٱلْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ
فَأَنَّىٰ تُؤْفَكُونَ ﴿٣٤﴾ قُلْ هَلْ مِن شُرَكَآئِكُم مَّن يَهْدِىٓ إِلَى
ٱلْحَقِّ قُلِ ٱللَّهُ يَهْدِى لِلْحَقِّ أَفَمَن يَهْدِىٓ إِلَى ٱلْحَقِّ أَحَقُّ أَن يُتَّبَعَ أَمَّن
لَّا يَهِدِّىٓ إِلَّآ أَن يُهْدَىٰ فَمَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ ﴿٣٥﴾ وَمَا يَتَّبِعُ
أَكْثَرُهُمْ إِلَّا ظَنًّا إِنَّ ٱلظَّنَّ لَا يُغْنِى مِنَ ٱلْحَقِّ شَيْـًٔا إِنَّ ٱللَّهَ عَلِيمٌ
بِمَا يَفْعَلُونَ ﴿٣٦﴾

31. De ki: "Sizi gökten ve yerden kim rızıklandırıyor? Ya da kulaklara ve gözlere kim mâliktir? Ölüden diriyi, diriden ölüyü kim çıkarıyor? Bütün işleri kim idâre ediyor?" Onlar: "Allah" diyecekler. De ki: "Öyleyse sakınmıyor musunuz?"

32. İşte bu, gerçek Rabbiniz olan Allah'tır. Artık haktan sonra sapıklıktan başka ne kalır? O halde nasıl döndürülüyorsunuz?

33. İşte böylece Rabbinin, yoldan çıkanlar hakkındaki: "Onlar inanmazlar" sözü gerçekleşmiş oldu.

34. De ki: "Ortak koştuklarınızdan ilk defa yaratacak, sonra da onu evvelki şekliyle yeniden yaratacak var mı?" De ki: "Allah ilk defa yaratır, sonra onu çevirip yeniden yaratır. O halde nasıl saptırılıyorsunuz?

35. De ki: "Ortak koştuklarınızdan hakka iletecek var

mı?" De ki: "Allah hakka iletir. Öyleyse hakka ileten mi uyulmaya daha lâyıktır, yoksa hidâyet verilmedikçe kendi kendine doğru yolu bulamayanlar mı? Ne oluyor size? Nasıl hüküm veriyorsunuz.?"

36. Onların çoğu zandan başka bir şeye uymaz. Şüphesiz zan, haktan hiçbir şey ifade etmez. Allah, onların yapmakta olduklarını çok iyi bilendir.

31. Allah, tevhidin hakikat, şirkin bâtıl olduğuna delil getirerek, Rasûlüne şöyle hitâbetti: Şirk koşanlara **«de ki: 'Sizi gökten ve yerden kim rızıklandırıyor? Ya da kulaklara ve gözlere kim mâliktir?»** Yani, onları bu güzel tarzda yaratmaya ve aralarındaki dengeyi kurmaya kimin gücü yetebilir? Yahut da, isabet eden en küçük şeyden etkilenen bu gözleri ve kulakları ve birçok âfetlerden kim muhafaza edebilir?

Hz. Ali (r.a.) şöyle demiştir: "Bir yağ parçasıyla varlığı temâşa ettiren, bir kemikle sesleri işittiren, bir et parçasıyla insanı konuşturan celâl sahibi zâtı, bütün noksanlıklardan tenzîh ederiz?" İnsanın işitmeye ve görmeye olan ihtiyacı, konuşmaya olan ihtiyacından fazla olduğu için, Cenab-ı Allah (c.c.), insan için iki kulak, iki göz ve bir dil yaratmıştır.

«Ölüden diriyi, diriden ölüyü kim çıkarıyor?» Ölü nutfeden canlıyı, canlıdan da nutfeyi kim meydana getiriyor? Yine aynı şekilde yumurtadan kuşu, kuştan da yumurtayı kim çıkarıyor? **«Bütün işleri kim idâre ediyor?'»** Ulvî veya süflî, ruhânî veya cismanî bütün âlemin işini, durumunu kim idâre edip çeviriyor?

«Onlar: 'Allah' diyecekler.» Anılan bütün fiilleri yapan yalnız Allah'tır, başkası değil. Durum son derece açık olduğundan, Hakk'a karşı diretmek mümkün değildir. Bu durumda onları susturmak için **«de ki: 'Öyleyse sakınmıyor musunuz?'»** Yani bu anlatılanları bilip de putları Allah'a ortak koşmanız sebebiyle çarptırılacağınız Allah'ın azabından korunmayacak mısınız?

32. **«İşte bu,»** bütün bu işleri yapan ve yaratan; **« gerçek Rabbiniz olan Allah'tır.»** Rubûbiyyeti sabit olan O'dur, ortak koştuklarınız değil.

«Artık haktan sonra, sapıklıktan başka ne kalır?» O sapıklık ki, akıllı hiçbir kimse onu tercih etmez. Bu sapıklık; putlara tapınıp onlara ibâdet etmektir. **«O halde»** haktan batıla **«nasıl döndürülüyorsunuz?»** Burdaki soru, bir yadırgama sorusudur. Mânâ şöyle olur: Tevhid inancından ve Allah'a ibâdetten nasıl yüz çevirip de sapıklığın tâ kendisi olan Allah'a şirk koşmaya ve putlara ibadet yapmaya yöneliyorsunuz?

33. «İşte böylece», Rubûbiyetin yalnız Allah'a ait oluşunun gerçekleşmesi gibi, **«Rabbinin, yoldan çıkanlar hakkındaki»** yani küfürlerinde diretip düzelme sınırının dışına çıkanlar hakkındaki: **«'Onlar inanmazlar,' sözü gerçekleşmiş oldu.»** Çünkü onlar iman etmeyeceklerdir. İnkârcılık, onları ilâhî azaba sürüklemiştir. Çünkü her sonuç, birtakım sebepler ve mukaddimelerden doğar. Çavdardan, buğday meydana gelmez.

34. «De ki: 'Ortak koştuklarınızdan ilk defa yaratacak, sonra da onu eski şekliyle yeniden yaratacak var mı?'» Yani; mahlûkatı önce yaratacak, ölümlerinden sonra da yeniden yaratacak kim vardır? Cahiliye dönemindeki putperestler ilk yaratılışı kabul ediyorlar, öldükten sonra yeniden dirilmeyi ise inkâr ediyorlardı. Onların bu inkârları inada ve hakka karşı diretmeye dayanıyordu. Bundan dolayıdır ki Rasûlüllah (s.a.v.)'ın onlara, bunu asıl yapanın Allah olduğunu açıklaması emrolundu ve ona şöyle dendi: **«De ki: 'Allah ilk defa yaratır, sonra onu çevirip yeniden yaratır.»** Bu fiilleri başkası değil, yalnız Allah yapar. **«O halde nasıl saptırılıyorsunuz?»** Haktan ve doğru yoldan nasıl çevriliyorsunuz?

35. «De ki: 'Ortak koştuklarınızdan, hakka iletecek var mı?'» Hiç şüphesiz kulluk mertebelerinin en düşüğü; kendisine ibâdet edilenin ibâdet yapanlara, menfaatleri olan şeyleri temin edebilmesidir.

«De ki: 'Allah», dilediği kimseleri **«hakka iletir.»** Ondan başkası bunu yapamaz. Allah'ın hidayete erdirmesi; delilleri göstermek, peygamberler göndermek ve kitaplar indirmek sûretiyle olur. Gerçekleri anlayıp elde edebilmek, ancak Allah'ın yardımı, hidayeti ve irşâdıyla olur.

«Öyleyse» başkasını **«hakka ileten mi uyulmaya daha lâyıktır, yoksa hidâyet verilmedikçe kendi kendine doğru yolu bulamayanlar mı?»** Allah'tan başka hiçbir kimse hidâyete iletemez. Bu âyet, hidâyete ermiş akıllı insanların ilâhlaştırılması tarzındaki görüşün fesâdını göstermektedir. Nitekim bundan önce de putlara tapan müşriklerin görüşlerinin bozukluğu açıklanmıştı.

Tibyan isimli tefsirin müellifi şöyle demiştir: "Putlar yarar sağlayamaz, zarar veremez ve kendi kendilerine hiçbir şeye muktedir olamazlar. Ancak sokulur, çıkarılır, başka yere nakledilir ve kendilerine tasarruf edilir." Cenab-ı Allah (c.c.) bütün bunlardan yüce ve münezzehtir.

Bu âyetin zahirine göre eğer putlara hidâyet edilse, onların da hidâyete ereceği anlaşılıyor. Halbuki durum böyle değildir. Çünkü putlar taştır, hidâyete ermezler. Ancak putperestler, putları ilâh edinince bu putlardan da düşünen ve iş yapan kimselerden bahsedildiği gibi bahsedildi.

«Ne oluyor size? Nasıl hüküm veriyorsunuz?'» Yani putları Allah'a ortaklar edinmekle ne yapıyorsunuz? Ne oluyor size? Aklın, bâtıl olduğuna açıkça hükmettiği bir şeyi nasıl kabullenebiliyorsunuz? Âyetteki bu soru cümlesi, onların bâtıl hükümlerini inkâr ve red mânâsını ifade ediyor. Şöyle ki: Putperestler, kendisine muhtaç oldukları Allah ile, kendilerine muhtaç olan ve Allah'ı bırakıp taptıkları putları eşit tuttular. Halbuki her şeye gücü yeten ile âciz varlıklar arasında hiçbir eşitlik ve denklik yoktur.

36. Putların ilâhlığı konusundaki inançlarında **«onların çoğu zandan başka bir şeye uymaz.»** Bu hususta hiçbir araştırma yapmaksızın yalnız atalarını taklit ederler, **«Şüphesiz zan, haktan hiçbir şey ifade etmez.»** Bazıları şöyle demiştir: "Putlar şefaatçıdırlar diye kuruntuya kapılmak, onlardan azabı gidermez, "Putlar, şefaatçılardır" sözleri bâtılın ta kendisidir. Boş bir hayal ve temelsiz bir zan üzerine kurulmuştur."

«Allah, onların yapmakta olduklarını çok iyi bilendir.» Bu cümle, delilden yüz çevirip zanna uymalarından dolayı onları tehdit mânâsını ifade ediyor. Bu âyet, temel imanî meselelerde ilmin şart olduğuna ve yalnız taklitle yetinmenin caiz olmadığına delildir.

وَمَا كَانَ هٰذَا الْقُرْاٰنُ اَنْ يُفْتَرٰى مِنْ دُونِ اللّٰهِ
وَلٰكِنْ تَصْدِيقَ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفْصِيلَ الْكِتَابِ
لَا رَيْبَ فِيهِ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٣٧﴾ اَمْ يَقُولُونَ افْتَرٰيهُ قُلْ فَاْتُوا

بِسُورَةٍ مِثْلِهِ وَادْعُوا مَنِ اسْتَطَعْتُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ اِنْ كُنْتُمْ
صَادِقِينَ (٣٨) بَلْ كَذَّبُوا بِمَا لَمْ يُحِيطُوا بِعِلْمِهِ وَلَمَّا يَأْتِهِمْ
تَأْوِيلُهُ كَذٰلِكَ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَانْظُرْ كَيْفَ
كَانَ عَاقِبَةُ الظَّالِمِينَ (٣٩) وَمِنْهُمْ مَنْ يُؤْمِنُ بِهِ وَمِنْهُمْ
مَنْ لَا يُؤْمِنُ بِهِ وَرَبُّكَ اَعْلَمُ بِالْمُفْسِدِينَ (٤٠) وَاِنْ كَذَّبُوكَ فَقُلْ لِي
عَمَلِي وَلَكُمْ عَمَلُكُمْ اَنْتُمْ بَرِيؤُنَ مِمَّا اَعْمَلُ وَاَنَا بَرِيءٌ مِمَّا
تَعْمَلُونَ (٤١) وَمِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُونَ اِلَيْكَ اَفَاَنْتَ تُسْمِعُ الصُّمَّ
وَلَوْ كَانُوا لَا يَعْقِلُونَ (٤٢) وَمِنْهُمْ مَنْ يَنْظُرُ اِلَيْكَ اَفَاَنْتَ
تَهْدِي الْعُمْيَ وَلَوْ كَانُوا لَا يُبْصِرُونَ (٤٣) اِنَّ اللّٰهَ لَا يَظْلِمُ
النَّاسَ شَيْـًٔا وَلٰكِنَّ النَّاسَ اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ (٤٤)

37. Bu Kur'an, Allah'tan başkası tarafından uydurulmuş değildir. Fakat o, kendinden öncekileri doğrulayan ve o kitabı açıklayandır. Onda hiçbir şüphe yoktur. O, âlemlerin Rabbindendir.

38. Yoksa "onu uydurdu mu" diyorlar? De ki: "Eğer sizler doğru iseniz Allah'tan başka gücünüzün yettiklerini çağırın da, onun benzeri bir sûre getirin."

39. Tam tersine onlar, ilmini kavrayamadıkları ve yorumu *kendilerine henüz gelmemiş olan bir şeyi yalanladılar. Onlardan öncekiler de böyle yalanlamışlardı. Zalimlerin sonunun nasıl olduğuna bir bak!*

40. Onlardan kimi ona inanır, kimi de ona inanmaz. Rabbin ifsâd edenleri en iyi bilendir.

41. Onlar seni yalanlarlarsa de ki: "Benim yaptığım bana, sizin yaptığınız da size aittir. Siz benim yaptığımdan uzaksınız, ben de sizin yaptığınızdan uzağım."

42. Onlardan seni dinleyenler de vardır. Fakat sağırlara sen mi duyuracaksın? Üstelik akıllarını da kullanmıyorlarsa.

43. Onlardan sana bakan da vardır. Fakat, körleri sen mi doğru yola ileteceksin? Hele bir de basiretsiz olurlarsa.

44. Şüphesiz ki Allah insanlara hiç zulmetmez. Fakat insanlar kendi kendilerine zulmederler.

37. «Bu Kur'an,» içindeki nazmının güzelliği, ince mânâları ve her şeyi içinde toplayan, gerçeklerinden oluşan icaz delilleriyle beraber **«Allah'tan başkası tarafından uydurulmuş değildir.»** Çünkü Kur'an gibi bir sözü, ancak Allah söyleyebilir. **«Fakat o, kendinden öncekileri doğrulayan»** kendinden önce indirilmiş ilâhî kitapları; haber verdikleri dinin asıllarında, kıssalarında onları doğrulayandır. Bu kitap; hiçbir ilimle uğraşmayan, evvelki kitapları bilen âlimlerle oturup kalkmayan bir kimsenin -Hz. Muhammed'in (s.a.v.) - elinde ortaya çıkmıştır.

«Ve o kitabı açıklayandır.» Yani ispat edip gerçekleştirdiği şer'î hakikatleri açıklayandır. **«Onda hiçbir şüphe yoktur. O, âlemlerin Rabbindendir.»** Kur'an, Allah katından Rasûlüllah'a inmiş bir vahiydir.

38. «Yoksa, 'onu» Muhammed (s.a.v.) **«uydurdu mu' diyorlar?»** Mânâ şöyledir: "Mekke kâfirleri, Kur'an'ı Muhammed (s.a.v.)'in uydurduğunu mu söylüyorlar?" Buradaki soru, iddia edilen şeyin imkân ve akıldan uzak olduğunu ifade ediyor. **«De ki: 'Eğer sizler doğru iseniz Allah'tan başka gücünüzün yettiklerini çağırın da, onun benzeri bir sûre getirin'.»** Âyetteki *"getirin"* emri, muhatabın çaresizliğini ortaya çıkarıp onu susturma türünden bir sözdür. *"Benzeri"* derken, belâğat, nazım güzelliği ve mânânın kuvveti hususunda ona benzeyen denilmek istenmiştir. Çünkü cahiliyyet dönemindeki Araplar, Arap dili ve edebiyatı konusunda Rasûlüllah gibi idiler. "Allah'tan başka" denmesi ise, O'ndan başka hiçbir kimsenin Kur'an'ın benzerini getiremeyeceğine işarettir.

Yaratılanlardan herhangi birisi Kur'an'ı uydurabiliyorsa, ondan başkası da uydurabilir. Çünkü her ilim sahibinden daha ilerde bir âlim olabilir. Gerek toplu halde gerekse birer birer Kur'an'a karşı gelmekten âciz olduğunuzu anlayınca, Kur'an'ın nazmı ve indirilişinin yalnız Allah tarafından olduğu ortaya çıkmış oluyor.

Şüphesiz Kur'an'ın icazı, yani mûcize oluşu, belagat ve fesahatının insan gücünün üstünde olmasındadır. Bu icazıyla Kur'an, insanları onunla boy ölçüşme gücünden alıkoymuştur.

39. «Tam tersine, onlar ilmini kavrayamadıkları ve yorumu kendilerine henüz gelmemiş olan bir şeyi», yani Kur'an'ı **«yalanladılar.»** Kur'an'ı anlamadan önce onu yalanlamaya koyuldular. Çünkü bir sözü, mânâsını kavrayıp anlamadan önce yalanlamaya kalkmak, ilk anda ona karşı çıkmak demektir. Âyetteki *"tam tersine"* anlamına gelen *"bel"* kelimesiyle, taklît ve tefekkürsüzlükleri kınanmaktadır. Sanki şöyle denmiştir: "Onlarla mücadele etmeyi ve onları ilzâm edip susturmaya çalışmayı bırak." Çünkü onlar, muhatap olmaya ehil değillerdir. Taklitci kimselerdir ve dinleyip düşünmeden körü körüne hareket etmektedirler. Eğer onlar Kur'an'da olan icâz delillerine vakıf olsalardı, onun bir mahlûk tarafından meydana getirilecek cinsten bir benzerinin olamayacağını mutlaka bilirlerdi.

"Ve yorumu kendisine henüz gelmemiş olan bir şeyi yalanladılar." Âyetin bu cümlesinin ifade ettiği anlam şudur: Kur'an-ı Kerim hem lâfız, hem mânâ, hem de gayb haberleri yönünden mûcizedir. Halbuki kâfirler, Kur'an'ın nazmını düşünmeden, bir kısmının ahirette, bir kısmının da bu dünyada ortaya çıkacağını bildirdiği geleceğe ilişkin haberlerin gerçekleşmesini beklemeden derhal yalanlamaya kalktılar. Onlar Kur'an'ın i'câz yönlerini anlayıp yalanlamada acele etmeselerdi; Rasûlullah'ın sözlerinin doğruluğunu, Kur'an'ı Kerim'in sıhhatini göreceklerdi.

«Onlardan öncekiler de» senin kavminin içindeki bazı kimselerin yaptığı gibi, peygamberlerini **«böyle yalanlamışlardı. Zâlimlerin sonunun nasıl olduğuna bir bak!»** Bu cümlede, müşrikleri kendilerinden önceki milletlerin karşılaştıkları azabın benzeriyle tehdit mânâsı vardır. Burada kâfirler, zulüm sıfatıyla vasıflandırılmışlardır. Çünkü onlar, tekzibi tasdik yerinde kullandılar. Böylece onların akibeti; peygamberlerin ve ilâhî kitapların haber verdiği azap ve helâk olacaktır.

40. «**Onlardan**» yalanlayanlardan «**kimi ona**», yani Kur'an'a «**inanır.**» Kur'an'ın hak olduğunu bilir ve onu tasdik eder. Fakat buna rağmen müslüman olmamakta diretir. «**Kimi de ona**» kafasızlığından ve düşüncesizliğinden dolayı «**inanmaz.**» Âyet şu mânâya da gelebilir: "Onlardan öylesi vardır ki, küfründen tevbe edip iman edecektir. Öylesi de vardır ki, Kur'an'ı kabullenmeye kabiliyeti olmadığı için gelecekte iman etmeyecek ve küfür üzere ölecektir." «**Rabbin ifsâd edenleri**» küfürde direten ve hakka karşı gelenleri «**en iyi bilendir.**» Allah onları ifsâd, yani bozgunculuk yapanlar olarak niteliyor. Çünkü kâfirler, fıtrî kabiliyetlerini kötü amelleriyle bozmuşlardır.

41. Eğer «**onlar seni yalanlarlarsa**», deliller ortaya çıktıktan sonra onlar hâlâ seni yalanlamakta ısrâr ederlerse, «**de ki: 'Benim yaptığım bana, sizin yaptığınız da size aittir.**» Yani onlardan uzaklaş. Çünkü mazeretin tam mânâsıyla ortaya çıkmıştır. Anlam şöyledir: Hak olsun bâtıl olsun, benim amelimin karşılığı bana, sizin amelinizin karşılığı da size aittir.

«**Siz benim yaptığımdan uzaksınız, ben de sizin yaptığınızdan uzağım.'**» Siz benim yaptıklarım dolayısıyla cezalandırılmazsınız, ben de sizin ameliniz sebebiyle cezalandırılmam.

42. «**Onlardan**», yalanlayanlar içinden «**seni**» Kur'an okurken «**dinleyenler de vardır.**» Onların bu dinlemesi yüzeyseldir. Kalb kulaklarında, dünya sevgisi ve arzularından dolayı sağırlık vardır. Çünkü bir şeyi sevmek, kişiyi kör ve sağır yapar. «**Fakat sağırlara sen mi duyuracaksın?**» Buradaki soru, yadırgama sorusudur. Buna göre anlam şöyledir: Onlar sana kulak mı verirler ki, sen onlara dinletebilesin? Kötü amelleri sebebiyle, Allah'ın sağırlaştırdığı kimselere bir şey duyuramazsın.

«**Üstelik akıllarını da kullanmıyorlarsa.**» Yani sağırlıklarına bir de akılsızlık eklenirse!.. Çünkü akıllı olup da sağır olan kişinin kulağına bir ses ulaştığı zaman, onu düşünüp anlayabilir. Fakat sağırlık ve akılsızlık aynı anda bir kişide bulunursa, onun işi bitmiştir.

43. «**Onlardan sana bakan da vardır.**» Kalb gözünde körlük olduğu halde baş gözüyle bakıp senin peygamber olduğunu gösteren açık delilleri görenler de vardır. «**Fakat körleri sen mi doğru yola ileteceksin? Hele bir de basiretsiz olurlarsa.**» Yani; baş gözünün körlüğüyle kalb gözünün körlüğü bir araya gelirse... Çünkü görmekten maksat; ibret almak ve düşünüp anlamaktır. Bu hususta asıl vazifeyi gören basirettir. Bundan dolayıdır ki, bazan kör fakat basiret sahibi olan kişi, gören ancak ahmak olan kimsenin idrak edemediği şeyi sezer ve anlar. Putperestlerde ahmaklık ile manevî körlük birleşince, hidayet kapısı onlara kapanmış oldu. Hakkı yalanlamada ısrar eden yalanlayıcılar, sağır ve kör kimselere benzetilmişlerdir. Çünkü onların şiddetli buğzu ve Rasûlüllah'a karşı olan aşırı nefretleri, peygamberliğinin delillerini görmekten ve sözlerinin güzelliğini anlamaktan onları alıkoymuştur. Nitekim kulaklardaki sağırlık, sözün güzelliğini anlamaktan, gözdeki körlük, manzaraların güzelliğini müşahede etmekten alıkoyar.

Aklın yokluğunun işitmenin yokluğuyla, idrakin yokluğunun da gözün yokluğuyla beraber zikredilmesinin hikmeti; bâtının hükmünü zâhire tercih etmektir. O kadar ki, onlar kurtuluş kabul etmeyecek bir akılsızlık seviyesine düşmüşlerdir. Doktor, tedavi kabul etmeyen bir hastayı görünce ondan yüz çevirir. Sıhhate kavuşmamasını artık garipsemez. Durum böyle olunca, hidayeti kabul etmeyen kâfirlerden uzak durmak ve onların yalanlamaya devam etmelerine üzülmemek lâzımdır.

Âlimlerden bir zat şöyle demiştir: "Beş şey vardır ki boşa gitmiştir: 1 - Çorak araziye yağan yağmur. 2- Güneşin ışığında yanan lamba. 3- Kör adamın yanındaki güzel görünümlü kadın. 4- Hasta yanındaki hoş yemek. 5- Değerini bilmeyen kişi yanındaki akıllı adam."

44. «Şüphesiz ki Allah insanlara hiç zulmetmez.» Yapmadıkları bir şey sebebiyle Allah insanları cezalandırmaz. İşlemedikleri günahın sorumluluğunu onlara yüklemez. **«Fakat insanlar,»** Allah'ın haram kıldığı şeyleri işlemek ve O'nun gazabına sebebiyet veren şeyleri yapmak sûretiyle **«kendi kendilerine zulmederler.»**

وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ
كَأَنْ لَمْ يَلْبَثُوا إِلَّا سَاعَةً مِنَ النَّهَارِ يَتَعَارَفُونَ بَيْنَهُمْ
قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِلِقَاءِ اللّٰهِ وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ ﴿٤٥﴾

وَاِمَّا نُرِيَنَّكَ بَعْضَ الَّذٖى نَعِدُهُمْ اَوْ نَتَوَفَّيَنَّكَ فَاِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ ثُمَّ
اللّٰهُ شَهٖيدٌ عَلٰى مَا يَفْعَلُونَ ﴿٤٦﴾ وَلِكُلِّ اُمَّةٍ رَسُولٌ فَاِذَا
جَٓاءَ رَسُولُهُمْ قُضِىَ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٤٧﴾
وَيَقُولُونَ مَتٰى هٰذَا الْوَعْدُ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقٖينَ ﴿٤٨﴾ قُلْ لَٓا
اَمْلِكُ لِنَفْسٖى ضَرًّا وَلَا نَفْعًا اِلَّا مَا شَٓاءَ اللّٰهُ لِكُلِّ اُمَّةٍ اَجَلٌ
اِذَا جَٓاءَ اَجَلُهُمْ فَلَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ ﴿٤٩﴾
قُلْ اَرَاَيْتُمْ اِنْ اَتٰيكُمْ عَذَابُهُ بَيَاتًا اَوْ نَهَارًا مَاذَا يَسْتَعْجِلُ
مِنْهُ الْمُجْرِمُونَ ﴿٥٠﴾ اَثُمَّ اِذَا مَا وَقَعَ اٰمَنْتُمْ بِهٖ آلْاٰنَ وَقَدْ كُنْتُمْ
بِهٖ تَسْتَعْجِلُونَ ﴿٥١﴾ ثُمَّ قٖيلَ لِلَّذٖينَ ظَلَمُوا ذُوقُوا عَذَابَ الْخُلْدِ هَلْ
تُجْزَوْنَ اِلَّا بِمَا كُنْتُمْ تَكْسِبُونَ ﴿٥٢﴾ وَيَسْتَنْبِئُونَكَ اَحَقٌّ
هُوَ قُلْ اٖى وَرَبّٖٓى اِنَّهُ لَحَقٌّ وَمَٓا اَنْتُمْ بِمُعْجِزٖينَ ﴿٥٣﴾ وَلَوْ اَنَّ لِكُلِّ
نَفْسٍ ظَلَمَتْ مَا فِى الْاَرْضِ لَافْتَدَتْ بِهٖ وَاَسَرُّوا النَّدَامَةَ لَمَّا رَاَوُا
الْعَذَابَ وَقُضِىَ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٥٤﴾ اَلَٓا اِنَّ

لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ اَلَٓا اِنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ وَلٰكِنَّ
اَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٥٥﴾ هُوَ يُحْيٖ وَيُمٖيتُ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٥٦﴾

45. Allah'ın onları bir araya toplayacağı gün, onlar sadece, gündüzün, aralarında görüşüp tanışacakları bir saat kadar kalmış gibidirler. Allah ile karşılaşmayı yalanlayıp doğru yolu tutmamış olanlar gerçekten ziyana uğramışlardır.

46.Onlara vaadettiğimiz azabın bir kısmını ya hayattayken sana gösteririz veyâ seni vefat ettiririz, nihayet onların dönüşü de Bizedir. Sonra, Allah onların yapmakta olduklarına da şâhittir.

47. Her ümmetin bir peygamberi vardır. Peygamberleri (onlara) geldiği zaman, aralarında adaletle hükmedilir ve onlara asla zulmedilmez.

48. "Eğer doğru söylüyorsanız, bu vaadedilen ne zamandır?" derler.

49. De ki: "Ben kendime bile, Allah'ın dilediğinden başka bir zarar da, bir yarar da verme gücüne sahip değilim. Her ümmetin, (takdir edilmiş) bir eceli vardır. Ecelleri geldiği zaman ne bir saat geri kalırlar, ne de ileri giderler."

50. De ki: "Söyleyin bana! O'nun azabı size geceleyin veya gündüzün gelirse!.. Suçlular ondan hangisini acele istiyorlar?"

51. Olan olduktan sonra mı ona iman edeceksiniz? (Onlara): "Şimdi mi iman ettiniz? Halbuki onu acele istiyordunuz" (denilir.)

52. Sonra o zulmedenlere: "Ebedî azabı tadın! Yalnızca kazanmakta olduğunuz şeylerle cezalandırılıyorsunuz" denir.

53. "O (söylediğin) bir gerçek midir?" diye senden haber soruyorlar. De ki: "Evet! Rabbime yemin olsun ki, o, gerçektir. Ve siz Allah'ı âciz bırakamazsınız."

54. (Nefsine) zulmeden herkes, yeryüzünde ne varsa kendisinin olsa, elbette onu feda eder ve azabı gördükleri zaman

pişmanlıklarını gizlemeye çalışırlardı.[12] *Onların aralarında adaletle hükmolunur. Ve onlara zulmedilmez.*

55. Dikkat edin! Göklerde ve yerde olan her şey Allah'ındır. Yine dikkat edin ki, Allah'ın vaadi haktır. Fakat onların çoğu bilmezler.

56. O hem diriltir, hem de öldürür. Yalnız O'na döndürüleceksiniz.

45. **«Allah'ın onları»** burada kastedilen kimseler Mekke kâfirleridir. **«bir araya toplayacağı gün...»** Burada anlam şöyledir: Onlara, Allah'ın kendilerini toplayıp haşredeceği günü hatırlat ve uyar. *"Bir araya toplanma günü"*nden amaç kıyamet günüdür. **«Onlar sadece»** dünyada veya kabirde, **«gündüzün, aralarında görüşüp tanışacakları bir saat kadar kalmış gibidirler.»** Saat, çok az bir zamanı ifade eden bir deyimdir. Gördükleri şeylerin dehşetinden, geçen zamanın çok kısa olduğunu sanırlar. İnsanın korkusu büyüdükçe, zahirî işleri unutur.

Aralarında görüşüp tanışırlar. Dünyada tanıdıkları gibi orada da birbirlerini tanırlar. Sanki onlar ölüm sebebiyle az bir zaman ayrı kalmışlar ve bu az zaman kabirlerinden ilk çıktıklarında birbirlerini tanımamalarına neden olmamıştır. Fakat azabı gördükleri zaman bu konuşmalar kesilir ve birbirlerinden uzaklaşmaya başlarlar. **«Allah ile karşılaşmayı yalanlayıp doğru yolu tutmamış olanlar gerçekten ziyana uğramışlardır.»** Bu; onların zarara uğrayacakları hakkında Allah tarafından bir şehadet ve muhatabın hayrete düşmesi mânâsını ifade ediyor.

Hesap ve ceza gününü yalanlayanlar mutlak aldanmışladır. Çünkü onlar imanı verip küfrü, doğrulamayı verip yalanlamayı satın almışlardır. Artık vakit bitmiştir, hiçbir menfaat üzerinde değillerdir.

46. **«Onlara vaadettiğimiz azabın bir kısmını»** Bedirde olduğu gibi **«ya hayattayken sana gösteririz.»** Şartın cevabı anlaşıldığı için zikredilmemiştir. Takdir şöyledir: "Ne alâ, işte beklenen budur ve biz onlara karşı güçlüyüz." **«Veyâ»** sana göstermeden **«seni vefat ettiririz, nihayet onların dönü-**

---

[12] *"Gizlemeye çalışırlardı"* diye terceme edilen *"eserrû"* kelimesi, "açıklarlar" anlamına da gelir. Nesefî, böyle tefsir etmiştir. Türkçe yayınlanan bir çok mealde "açıklar" anlamı tercih edilmiştir. Celâleyn ve Bursevî Hazretleri bu kelimeyi "gizlediler" diye izah ettiği için, terceme böyle yapılmıştır. (Musahhih).

şü de Bizedir.» Ahirette onlara olanı sana göstereceğiz ve Biz onlardan intikam alacağız. **«Sonra, Allah onların yapmakta olduklarına da şahittir.»** Yani kötü fiillerine karşılık Allah onları cezalandıracaktır.

47. Geçmiş ümmetlerden **«her ümmetin bir peygamberi vardır.»** Bu peygamber onlara, hakka davet etmesi için durumlarına uygun özel bir şeriatle gönderilir. **«Peygamberleri»** mûcizelerle **«(onlara) geldiği zaman,»** onu yalanladılar. O ümmetle peygamberi **«aralarında adaletle hükmedilir.»** Böylece peygamber ile o'na iman edenlerin kurtuluşuna, yalanlayanların da yok olmasına hükmedilir. **«Ve»** cezalandırılmalarını gerekli kılan bu hüküm hususunda **«onlara asla zulmedilmez.»** Çünkü bu, amellerinin sonucudur.

48. Kendilerine verilecek azabı akıldan uzak görerek ve onunla alay ederek: **«'Eğer doğru söylüyorsanız bu vaadedilen»** azap **«ne zamandır?' derler.»** Yani sözünüzde doğru olan kimselerseniz, Allah bu azabı hemen getirsin derler.

49. «De ki: 'Ben kendime bile, Allah'ın dilediğinden başka» uzaklaştırabileceğim **«bir zarar da,»** celbedebileceğim **«bir yarar da verme gücüne sahip değilim.»** Hal böyle olunca nasıl size sahip olurum da, üzerinize gelecek azabın hemen gelmesini sağlayabilirim? Yarar vermeye de, zararı uzaklaştırmaya da sadece Allah'ın gücü yeter.

Kendileri ile peygamberleri arasında hüküm verilmiş **«her ümmetin, (takdir edilmiş)»**, süresi belirlenmiş **«bir eceli vardır.»** O ecel, başka bir ümmete geçmez. Kendilerine has o **«ecelleri geldiği zaman ne bir saat geri kalırlar, ne de ileri giderler.'»** Yani takdir edilen zamanı ne erteleyebilirler, ne de öne alabilirler. Öyleyse acele etmesinler. Vakitleri mutlaka gelecek ve haklarında vaadolunan azap mutlaka uygulanacaktır.

50. «De ki:» Ey müşrikler! Haber verip **«'söyleyin bana! O'nun»**, Allah'ın acele ettiğiniz **«azabı size geceleyin»** uykuda olduğunuz bir zamanda **«veya gündüzün»** geçiminizle uğraşırken **«gelirse!..»** ne yaparsanız? **«Suçlular ondan hangisini acele istiyorlar?'»** Bu cümleye şartın cevabıdır diyen müfessirler olmuştur. Buna göre mânâ şöyle olur: "Onlar azabın hangi çeşidini çabuklaştırmak istiyorlar?" Halbuki şiddetli eleminden ve acılığından dolayı azabın hiçbir çeşidi acele edilip istenilmez.

51. «Olan olduktan sonra mı ona iman edeceksiniz?» Onlara de ki: Azap gerçekleşip başınıza geldikten sonra, artık imanın fayda vermediği bir zamanda mı imana geleceksiniz? Azap geldikten sonra **«(onlara): 'Şimdi mi iman ettiniz?»** Bu soru; gecikmeyi inkâr içindir. **«Halbuki onu»**, yani azabın gelmesini, yalanlayarak ve alay ederek **«acele istiyordunuz,' (denilir.)»**

52. «Sonra» kıyamet gününde, yalanı tasdikin ve küfrü imanın yerine koymak sûretiyle **«o zulmedenlere: 'Ebedî azabı tadın!»** Kâfirlere önce kabirlerinde azap olunur. Sonra cehenneme giderler ve orada ebedî azap görürler. **«Yalnızca kazanmakta olduğunuz şeylerle cezalandırılıyorsunuz?' denir.»** Yani, dünyada kazandığınız küfür ve günahların karşılığından başka herhangi bir şeyle karşılık görmüyorsunuz. Bu âyette dikkatler şuna çekilmiştir: Azap, ilk başta hiçbir şey olmadan Allah (c.c.)'tan sudûr etmez. Çünkü Allah (c.c.) kullarını, kendilerine rahmet etmek için yaratmıştır. Azap, bâtıl amellerinin sonucudur. Bu zehiri kullanmaya götüren işleri yaparak zehirlenip helâk olmak gibidir.

53. «'O (söylediğin) bir gerçek midir?' diye senden haber soruyorlar.» Yani bu soruyla, seninle alay ediyor ve söylediğin şeyleri inkâr ediyorlar. Anlam şöyledir: "Acaba bize vaad ettiklerin gerçek midir?"

Onların alaylarına aldırış etmeksizin **«De ki: 'Evet! Rabbime yemin olsun ki, o bir gerçektir. Ve siz Allah'ı âciz bırakamazsınız.'»** Kaçmakla azaptan kurtulamazsınız. Hiç çare yok, azabı göreceksiniz.

54. Şirk koşmak sûretiyle **«(nefsine) zulmeden herkes, yeryüzünde ne varsa kendisinin olsa,»** azaptan kurtulmak için **«elbette onu feda eder»**, kurtulmak için hepsini harcar, **«ve azabı gördükleri zaman»** işledikleri zulümlerden dolayı **«pişmanlıklarını gizlemeye çalışırlardı.»** Yani, azabı görünce içine düştükleri aşırı şaşkınlıktan ötürü konuşmayarak, pişmanlıklarını açığa vurmaz ve gizlerlerdi. Tıpkı idama götürülen bir adamın hayret içinde kalması ve tek bir kelime konuşamaması gibi... **«Onların aralarında»**, yani zalim müşriklerle diğer çeşitli zulüm ehli arasında **«adaletle hükmolunur. Ve»** verilen azap hususunda **«onlara»**, yani o zalimlere **«zulmedilmez.»** Aksine o azap, zulümlerinin gereği ve zorunlu sonucudur.

55. «Dikkat edin!» Burada *"dikkat edin"* anlamındaki *"elâ"* kelimesi, gafil insanları uyarmak için kullanılır. Bu dünya ehli, gâfildir. Zahirî sebeplere bakarak oyalanırlar ve eşyayı zâhirdeki sahiplerine nisbet ederek: "Bu Zeyd'in evidir, Amr'ın kölesidir, saltanat halifeye, tasarruf vezire aittir" gibi ifadeler kullanırlar. Böylece gaflet ve cehalet uykusuna dalarlar. Bu nisbetlerin doğru olduğunu sanırlar. Bundan dolayı yüce Allah, uyuyan dünya ehline bu kelime ile hitap ederek onları uyanmaya teşvik ediyor. **«Göklerde ve yerde olan her şey Allah'ındır,»** diye hitâbetmiştir. Çünkü sabit olmuştur ki Allah'tan başka her şey O'nundur, O'nun tasarrufundadır. Dilediği gibi tasarruf eder. Diriltir, öldürür, mükâfat veya azap verir. **«Yine dikkat edin ki, Allah'ın vaadi haktır.»** Yani insanların vaad olunduğu mükâfat ve ceza mutlaka olacaktır. Bu vaadden dönüş hiçbir şekilde söz konusu değildir. Vaad, söz verilen şey, hak da sabit ve gerçek olan mânâsınadır.

«Fakat» gafletin kendilerini çepeçevre kuşatması ve akıllarının noksanlığı sebebiyle **«onların çoğu»** bunu **«bilmezler.»** Onlar dünya hayatının zahirini bilirler ve o hususta diyeceklerini derler.

56. Hiç kimsenin müdahelesi olmadan **«O, hem diriltir, hem de öldürür.»** Ebedî âlemde öldükten sonra tekrar diriltmek ve haşretmek sûretiyle **«yalnız O'na döndürüleceksiniz.»** Âyet-i kerime, Allah'a döndürülmenin kesin olduğunu ifade ediyor. Söylenen şu söz ne güzeldir: "Ölüm gelince ilim fayda vermez, Âdem (a.s.)'e vermediği gibi. Dostluk da fayda vermez, İbrahim (a.s.)'e vermediği gibi. Yakınlık fayda vermez, Musa (a.s.)'ya vermediği gibi. Saltanat da fayda vermez. Davud ve Süleyman (a.s.)'a vermediği gibi..."

يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَٓاءَتْكُمْ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَشِفَٓاءٌ
لِمَا فِي الصُّدُورِ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٥٧﴾ قُلْ بِفَضْلِ اللّٰهِ
وَبِرَحْمَتِهِ فَبِذٰلِكَ فَلْيَفْرَحُوا هُوَ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ ﴿٥٨﴾ قُلْ اَرَاَيْتُمْ
مَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ لَكُمْ مِنْ رِزْقٍ فَجَعَلْتُمْ مِنْهُ حَرَامًا وَحَلَالًا قُلْ آٰللّٰهُ
اَذِنَ لَكُمْ اَمْ عَلَى اللّٰهِ تَفْتَرُونَ ﴿٥٩﴾ وَمَا ظَنُّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ
عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ اِنَّ اللّٰهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ
وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا يَشْكُرُونَ ﴿٦٠﴾

57. Ey insanlar! Size Rabbinizden bir öğüt, kalblerdeki (hastalık)lar için bir şifa, iman edenler için bir hidayet ve rahmet gelmiştir.

58. De ki: "Allah'ın lütfu ve rahmetiyle, evet işte bunlarla sevinsinler." Bu, biriktirdiklerinden daha hayırlıdır.

59. De ki: "Söyleyin bana! Allah'ın size indirdiği rızkın niçin bir kısmını helâl, bir kısmını haram saydınız?" De ki: "(Bu hususta) Allah mı size izin verdi, yoksa Allah'a iftira mı ediyorsunuz?"

60. Allah'a iftira edenler, kıyamet günü hakkında ne düşünürler? Şüphesiz ki Allah, insanlara karşı lütuf sahibidir. Fakat insanların çoğu şükretmezler.

57. «**Ey insanlar!**» Bu, tüm insanlığa bir çağrıdır. «**Size Rabbinizden bir öğüt,**» öğüt, ister azarlayıp korkutmak, isterse gönülleri okşayıp teşvik etmek sûretiyle olsun, sonucu hatırlatmaktır. Cümlenin anlamı şöyle olur: Size, vacip olanları açıklayan, güzel amellere teşvik eden, kötü fiillerden nefret ettiren bir Kitap geldi ki, o, Kur'an'dır.

«**Kalblerdeki**», cehalet, şüphe, şirk, ikiyüzlülük ve diğer bozuk inançlardan oluşan «**(hastalık)lar için bir şifa, iman edenler için**», objektif ve subjektif, yani iç ve dış âlemde gösterilen delillerle sizi kesin imana ve hak yola götüren «**bir hidayet ve**» inanan insanları, küfrün ve sapıklığın karanlıklarından kurtaran «**rahmet gelmiştir.**» Mü'minler, Kur'ân'ın gelmesi ile karanlıklardan, küfürden ve dalâletten kurtulmuşlardır.

58. Ey Muhammed! İnsanlara «**de ki: 'Allah'ın lütfu ve rahmetiyle, evet işte bunlarla sevinsinler.'**» Bu ikinci cümle, yani *"evet işte bunlarla sevinsinler"* ifadesi, ilk ifadeyi pekiştirmektedir. Yani insanlar, herhangi bir şeyle sevineceklerse yalnız bununla sevinsinler, başkasıyla değil. «**Bu,**» onların toplayıp «**biriktirdiklerinden**», geçici dünya servetlerinden çok «**daha hayırlıdır.**»

Büyüklerden birisi şöyle demiştir: "Allah'ın lütfu, ihsanını sana ulaştırmasıdır. Rahmeti, daha önce sana verdiği hidayettir. Sanki Allah (c.c.) şöyle buyuruyor: Ey kulum! Sen kendi taat ve kulluğuna güvenme. Benim lütuf ve rahmetime güven."

Dünyanın fâni servetini toplamakta bir menfaat olsaydı, Karun o servetten faydalanırdı.

Malik İbn Dinar da şöyle demiştir: "Bir toplulukla beraber bir gemide bulunuyordum. Vergi toplayan kişi: Hiç kimse dışarı çıkmasın diye seslendi. Fakat ben çıktım. Memur: "Niçin dışarı çıktın?" diye sorunca: "Yanımda hiçbir şeyim yoktur," cevabını verdim. Memur: "Git buradan," dedi. İşte o zaman kendi kendime şöyle dedim: Ahiretin durumu da böyledir. Dünyaya karşı kalben duyulan alâka ve ilgiler, bağdır. Gönlü bunlardan soyutlamak, huzur ve rahattır."

Bil ki: Kur'anın öğütlerini kabullenmek, kişiyi ebedî saadete ulaştırır. Onu nefsânî arzulardan kurtarır.

Anlatıldığına göre, İbrahim Ethem, birgün içinde bulunduğu nimetler ve saltanat dolayısıyla seviniyor. Sonra yatıp uyuyor. Rüyasında bir adam, ona bir kitap veriyor. Açıp baktığında kitapta şunların yazılı olduğunu görüyor: "Geçici olanı, ebedî olana tercih etme. Saltanatınla aldanma. İçinde bulunduğun bu imkânlar fani olmasaydı, büyük olabilirdi. Sen Allah'ın emrine koş. O, şöyle buyuruyor: *'Rabbiniz tarafından olan yüce mağfirete ve cennete koşun.'*(Âl-i İmran: 33) İbrahim Ethem korkarak uyanıyor ve: "Bu, Allah'tan bana bir uyarma ve öğüttür" diyor. Artık bundan sonra Allah'a gönül veriyor ve taat ile meşgul oluyor.

"Size Rabbinizden bir öğüt gelmiştir" ifadesinde, Kur'an'ın Allah (c.c.) tarafından gelmiş yüce bir armağan ve O'dan bize ulaşan büyük bir hediyesi olduğuna işaret edilmiştir. Bize düşen sadece, bu armağanı kabul etmektir. Onu kabul etmek demek; emirlerini yapmak, yasaklarından kaçınmaktır. Kur'an'ı çok okuyanlardan birisi şöyle demiştir: "Ben, Kur'anı hocama okudum. Sonra dönüp tekrar okumak isteyince beni azarladı ve şöyle söyledi: 'Bana karşı Kur'an okumayı bir amel haline mi getirdin?... Git benden başkasına oku ve onun sana neyi emredip neyi yasakladığına bak.'"

59. «De ki:» Ey Müşrikler! **«'Söyleyin bana! Allah'ın size indirdiği rızkın niçin bir kısmını helâl, bir kısmını haram saydınız?'»** Bu âyette, rızıklar yerden çıktığı halde semadan indirildiği ifade ediliyor. Bunun sebebi şudur: Rızıklar, yağmur, güneş ve ay gibi gökle ilgili birçok sebepler sayesinde yerden çıkarlar. Yağmur bitkilerin bitmesine, güneş olgunlaşmasına, ay da renklenmelerine sebeptir.

Âyetten maksat, müşriklerin rızıkların bir kısmını helâl, bir kısmını da haram diye ayırmalarını reddetmektir. Onların ayırımı, âyette şu cümleler ile ifade edilmiştir: *"Bu hayvanlar ile ekinler haramdır."* (En'am: 138) *"Şu hayvanların karınlarında olanlar, erkeklerimize aittir, kadınlarımıza ise haramdır."* (En'am: 139) Bunlar: Kendilerine sırtları haram edilen, beş yavru doğuran, putlara adanan, on yavru doğuran develerdir.

«De ki: '(Bu hususta)», yani haram kılma konusunda **«Allah mı size izin verdi,»** yani siz, Allah'ın emrine uyarak mı: "Şu helâldir, şu haramdır" diyorsunuz? **«Yoksa»** bunu O'na nisbet etmekle **«Allah'a iftira mı ediyorsunuz?'»** Bu âyet, hüküm sorulan hususlarda gelişigüzel hüküm vermekten sakındıran en açık ifadelerdendir. Hüküm verme konusunda kim dikkatli hareket etmezse, iftiracı olur. Hz. Ali (k.v.) şöyle buyurmuştur: "Kim insanlara, bilmediği halde fetvâ vermeye kalkarsa, yer - gök ona lânet eder."

Ali Belhî'nin kızı babasına, boğaza kadar gelen kusmuğun abdesti bozup bozmadığını sordu. Babası cevaben dedi ki: "Abdesti tekrar almak vacip olur." Biraz sonra rüyasında hocalarından birini gördü. Hocası dedi ki: "Ey Ali! Ağız dolusu gelmedikçe abdesti bozmaz." Bu rüyadan sonra Ali Belhî dedi ki: "Kesinlikle anladım ki, fetva, ehli olan hocalara arzolunur. Artık ebediyen fetvâ vermemeye kendi kendime yemin ettim."

Bu âyette şu önemli noktaya işaret vardır: Bir kişinin: "İlâhî feyizler, Rabbânî şâhitler, nefsin emrinde olanlara nasip olmaz. Ehl-i kalbe lâyıktır. Bu saadetleri elde etmek, bizim şanımızdan değildir. O, büyük insanların ve seçkin kişilerin, peygamberler ve velilerin şanındandır" demesi ve buna inanması caiz değildir. Çünkü böyle bir söz ve inanç Allah'a iftiradır. Cenab-ı Hak, yüce makamlara ve yüksek derecelere daveti, özel bir topluluğa has kılmamıştır. Tam tersine, O'nun daveti tüm insanlığa şamildir. Böyle bir nimeti kişinin kendisine haram kılması, nefsinin alçaklığından, aklının tutukluğundan ve himmetinin düşüklüğünden kaynaklanmaktadır. Yoksa Allah, bu kapıyı kendisine kapamamıştır. O, sonsuz feyizleri lütfeden, nihayetsiz nimetleri bağışlayandır.

60. «Allah'a iftira edenler, kıyamet günü hakkında ne düşünürler?» Fiillerin ve sözlerin Allah'a arzedileceği, zerre miktarı bile olsa karşılığının görüleceği bu gün hakkındaki kanaatleri nedir? Âyetten maksat, kıyamet gününün ne kadar korkunç ve bu günde yapılacak olanların dehşeti sebebiyle ne kadar alçaltıcı olduğunu anlatmaktır. **«Şüphesiz ki Allah, insanlara karşı»** çok büyük **«lütuf sahibidir.»** İnsanlara, güzel ile çirkin, hak ve bâtıl arasını ayıracak akıl nimetini vermiştir. Kitaplar indirmek ve peygamberler göndermek sûretiyle onlara merhamet etmiştir. **«Fakat insanların çoğu»** bu büyük nimetlere **«şükretmezler.»** Duygularını ve ruhî melekelerini, yaratıldıkları amaç için kullanmazlar. Kendi sahasında olan hususlarda aklın kılavuzluğuna ve ancak şeriatle bilinen mes'elelerde de Şer'i Şerife tabi olmazlar.

وَمَا تَكُونُ فِي شَأْنٍ

وَمَا تَتْلُوا مِنْهُ مِنْ قُرْآنٍ وَلَا تَعْمَلُونَ مِنْ عَمَلٍ إِلَّا كُنَّا

عَلَيْكُمْ شُهُودًا إِذْ تُفِيضُونَ فِيهِ وَمَا يَعْزُبُ عَنْ رَبِّكَ مِنْ

مِثْقَالِ ذَرَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ وَلَا أَصْغَرَ مِنْ ذَلِكَ

وَلَا أَكْبَرَ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ (٦١)

61. Ne durumda olursan ol, Kur'an'dan ne okursan oku, siz ne yaparsanız yapın, onu yapmaya giriştiğinizde, Biz ona mutlaka şahit oluruz. Çünkü ne yerde, ne gökte, zerre ağırlığınca bir şey Rabbinden gizli kalmaz. Bundan daha küçüğü ve daha büyüğü yoktur ki, apaçık bir kitapta bulunmasın.

61. Ey Muhammed! **«Ne durumda olursan ol...»** Âyetin başındaki *"ne"* anlamına gelen *"mâ"* edatı, olumsuzluk belirttiği gibi, hal, durum mânâsına da gelir. **«Kur'an'dan ne okursan oku...»** Kur'an okumak Rasûlüllah'ın en önemli işiydi. **«Siz»**, yani sen ve ümmetin **«ne yaparsanız yapın...»** Birinci cümlede, insanların lideri olan Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) özellikle zikredildikten sonra bu ikinci cümlede hitap genelleştiriliyor. Tazim olan yerde Rasûlüllah özellikle zikredilir. Büyük ve hakir herkese şamil olan yerlerde de önce Rasûlüllah zikredilir, sonra da genelleme yapılır. Çünkü bir topluluğun liderine hitab edildiği zaman, bu hitaba o topluluk da dahil olur. Şu âyette de durum böyledir: *"Ey Peygamber! Kadınları boşadığınız zaman..."*

(Talâk: 1) **«Onu yapmaya giriştiğinizde, Biz ona mutlaka şahit oluruz.»** Sizin üzerinizde gözetleyiciyiz. Yaptıklarınızdan haberdarız ve onları muhafaza ediyoruz.

«Çünkü ne yerde, ne gökte», imkân ve varlık dairesinde **«zerre ağırlığınca bir şey Rabbinden gizli kalmaz.»** Her şeyi kuşatan ilminin dışında kalmaz. Ağırlıkta küçük bir karıncaya veya bir toza eşit olan bir şey, bile Rabbinden gizli kalmaz. **«Bundan daha küçüğü ve daha büyüğü yoktur ki apaçık bir kitapta bulunmasın.»** Burada kitaptan maksat, Levh-i Mahfûz'dur. Her şey Levh-i Mahfûz'da yazılı olunca, Allah'ın ilminden hiçbir şey dışarda kalabilir mi? O'na hangi şey gizli kalır? Hayır olsun, şer olsun, hiçbir kimse söz ve fiillerinin karşılığını görmeyeceğini sanmasın.

Bu âyette, nefsi murakabe etme usulüne işaret ve amellere devam etmeye teşvik vardır. Kişi her an Allah'ın kendisinden haberdar olduğunu kesinlikle bilirse, zamanlarını İslâm'a uymayan hallerden korur ve Kur'an'a uygun iş yapar.

Ömer el-Bunanî'nin şöyle anlattığı nakledilmiştir: "Kabristanda bulunan sufî bir zata uğradım. Sağ elinde beyaz, sol elinde ise siyah çakıl taşları vardı. Ona dedim ki: 'Ey Sufî! Burada ne yapıyorsun?' Şu cevabı verdi: 'Kalbim gaflete daldığında mezarlıklara geliyorum ve orada yatanlardan ibret alıyorum.' Dedim ki: 'Avucunda olan bu çakılları ne yapıyorsun?' Şöyle dedi: 'Sevap işlediğim zaman beyaz çakıllardan bir tanesini siyah çakıllara katıyorum. Günah işlediğim zaman da bu siyahlardan birini beyazların yanına koyuyorum. Akşam olduğu zaman bakıyorum: Eğer sevaplar, günahlardan fazla ise, iftar ediyorum ve özel ibadetlerime başlıyorum. Eğer günahlar sevaplara üstün gelmişse, o gece yemek yemiyor ve su içmiyorum. İşte durumum budur. Sana selâm olsun!'"

Büyüklerin birisinden şöyle rivayet olunmuştur: "Murakabe yapamadığın zaman üzülmemek ve hata işlediğin zaman pişmanlık duymamak, kalbin öldüğünü gösteren alâmetlerdendir." Çünkü hayat, duygulu olmayı gerektirir. Bunun zıddı ise, ölüm belirtisidir. Her günah, gaflet ve unutmaktan kaynaklanır. Şu halde daima Hak'kı hatırlayan, dünya ve âhirette kurtuluşa ermiş demektir.

Şöyle anlatılmıştır: "Bir veli Allah dostlarından birisini görmeyi arzu etti. Ona manen denildi ki: 'Falan kasabaya git, orada benim bir dostum vardır.'

Adam o kasabaya geldi. Orada bir adamın Allah'ı zikrettiğini, yan tarafında da bir arslanın bulunduğunu gördü. Gaflete düştüğü zaman arslan onu kapıveriyordu. Gelen adam ona yaklaştı ve halini sordu. O da dedi ki: 'Allah'ı zikretmekten gaflete düşmemeyi istiyorum. Gaflet geldiği zaman, Allah dünya köpeklerinden birisini üzerime musallat kılıyor. Ben de gafletten dolayı, ahiret köpeklerinden biri üzerime musallat kılınır endişesiyle bu arslanı yanımdan ayırmıyorum.'"

أَلَا إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللّٰهِ
لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٦٢﴾ اَلَّذِينَ اٰمَنُوا وَكَانُوا
يَتَّقُونَ ﴿٦٣﴾ لَهُمُ الْبُشْرٰى فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَفِي الْاٰخِرَةِ لَا تَبْدِيلَ
لِكَلِمَاتِ اللّٰهِ ذٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿٦٤﴾

62. İyi bilin ki, Allah'ın dostlarına korku yoktur ve onlar mahzûn da olmayacaklardır.

63. Allah'ın veli kulları, iman edip takvâ sahibi olan kimselerdir.

64. Onlar için dünya hayatında da, âhirette de müjde vardır. Allah'ın sözleri değişmez. İşte büyük kurtuluş budur.

62. «İyi bilin ki, Allah'ın dostlarına korku yoktur.» Dostluk anlamındaki "velayet" marifetullah, yani Allah'ın bilinmesi ve nefislerin tanınmasıdır. Sen nefsini gerçekten tanırsan, onun senin ve Allah'ın düşmanı olduğunu bilirsen ve ona karşı koyup diretmek sûretiyle onu tedavi edersen, hile ve tuzağından emin olursun.

Ebu's-Suûd dedi ki: "Velinin lügat mânâsı, yakın olan demektir. Allah'ın velilerinden maksat, Allah'a olan ruhanî yakınlıklarından dolayı seçilmiş halis mü'minlerdir." Çünkü onlar, itaat ve Allah'ın marifetine dalmak sûretiyle O'na yaklaşırlar. **Şöyle ki:** Allah'ın dostları veliler, baktıkları zaman Allah'ın kudret delillerini müşahede ederler. İşittikleri zaman Allah'ın âyetlerini işitirler. Konuştuklarında Allah'a övgü ile konuşurlar. Hareket ettiklerinde O'na kullukta hareket ederler. Dünya ve ahirette, herhangi bir kötü durumla karşılaşmaktan emindirler. Korku; gelecekte kötü bir durumun ortaya çıkmasından duyulan endişedir.

«Ve onlar», yani Allah'ın dostları arzularının gerçekleşmemesinden **«mahzun da olmayacaklardır.»** Üzüntüyü gerektiren hiçbir şeyle karşılaşmayacaklardır. Bundan dolayıdır ki müellif, *Kevâşî* isimli kitabında şöyle demiştir: "Allah'ın veli kullarına âhirette hiçbir korku yoktur ve onlar orada asla üzülmeyeceklerdir. Yoksa onlar şu dünyada, başkalarından çok daha fazla korkarlar ve üzülürler."

63. «Allah'ın veli kulları,» yani dostları **«iman edip takvâ sahibi olan kimselerdir.»** Bu âyet, bundan önceki âyetten anlaşılan mukadder bir soruya cevaptır. Sanki "Allah'ın dostları kimlerdir? Bu kerameti elde etmelerinin sebebi nedir?" diye sorulmuş ve buna cevap olarak: "*Onlar, imanla takvayı bir araya getirenlerdir*" denilmiştir. Allah'ın dostları, kendilerinden kötü amel ve kötü ahlâkın meydana gelmesinden, şeriat ve hakikat mertebesinde sakındılar. Çünkü onlar, huylarını şeriat, nefislerini zikir, kalblerini marifetullah ve ruhlarını da hakikatle ıslâh ettiler. Böylece varlıklarını, Allah'tan başka her şeyden koruyup sakındılar.

Bu fakir der ki: Bütün bunların işaret ettiğine göre, âyetteki takvadan murad, takvanın üçüncü mertebesidir. Bu mertebe, insanın Allah'ı anmaktan alıkoyan ve meşgul eden her şeyden, kalbini muhafaza edip uzak durmasıdır. İşte takvanın bu mertebesi, imanın dile getirdiği şirkten sakınma ve yapılması veya terkedilmesi günaha sokan her şeyden uzak kalma mertebelerini de içine almaktadır.

İnsanın bütün varlığıyla Allah'a ibadet etmesi ve kalbi Allah'tan başka her şeyden koruması konusunda evliyanın çok çeşitli dereceleri vardır. Bu, kabiliyetlerinin derecelerinin farklı oluşuna göredir. Derecelerin en yükseği, peygamberlerin himmetlerinin ulaştığı en yüksek mertebedir. Peygamberler, velâyet ile nübüvvet makamlarını bir araya toplamışlardır. Maddî âlemle olan ilgi ve bağları, onları manevî âleme yücelmekten alıkoyamaz. Halkın işleriyle içiçe olmaları, Hakk'ın şuuruna dalmalarını engellemez. Çünkü onların temiz ve kudsî güçle desteklenmiş kabiliyetleri, kemâl mertebededir. Nebinin bedeni, bazan giyip, bazan da çıkardığı bir elbise gibidir. Nafakaya sahip olan kişinin, acıktığında doyması elindedir. Arzu ettiği şeyi yer.

Allah'ın dostlarının mü'min ve takva sahibi olan kimseler olduklarını öğrendikten sonra şunu da bil: Evliya'nın başka birtakım sıfatları olduğu da söylenmiştir. Bunlar birbirine yakın sıfatlardır. Hz. Ali (r.a.)'nin buyurduğu gibi evliyanın yüzleri uykusuzluktan sarıdır, ibret almaktan gözleri yaşlı, açlıktan karınları içe doğru çöküktür. Said İbn Cübeyr'den rivayet edildiğine göre, Rasûlüllah (s.a.v.)'a Allah'ın dostlarından soruldu. Rasûlüllah (s.a.v.) buyurdu ki: *"Onlar, Allah'ı görerek zikreden kimselerdir."*(13) Yani itminan, itaat ve korku içerisinde zikrederler.

Âlimlerden biri şöyle demiştir: "Velîlerin alâmeti; Allah ile meşgul olup O'na iltica etmeleridir. Onlar, sultanlarını müşahede etme uğrunda kendilerinden geçerler. Velâyet nurları üzerlerine akseder durur. Nefislerinden haberleri yoktur. Allah'tan başka hiçbir kimse ile birlikte olamazlar. Onlar Allah için birbirini seven müslümanlardır."

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Allah'ın öyle kulları vardır ki, onlar peygamber veya şehit olmadıkları halde Allah katında olan derecelerinden dolayı şehitler ve peygamberler onlara gıpta ederler."* 'Ey Allah'ın Rasûlü! Kimdir bunlar? Amelleri nedir?" diye sorulduğunda Rasûlüllah (s.a.v.): *'Onlar, aralarında hiçbir akrabalık bağı olmadığı, ticarî münasebetleri bulunmadığı halde, sırf Allah rızâsı için birbirini seven kimselerdir. Allah'a yemin olsun ki, onların yüzleri nurdur. Onlar nurdan minberler üzerindedirler. İnsanlar korktuklarında onlar korkmazlar, üzüldükleri zaman onlar üzülmezler'* buyurdu." (14)

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in: "Peygamberler onlara gıpta eder" sözü, benzetme yoluyla onların güzel durumlarını tasvirdir. *Kevâşî* diyor ki: "Bu, mübalâğalı bir ifadedir. Mânâ şöyledir: Bu niteliklere sahip olan bir topluluk farzedilse, onlar bu kişiler olurdu. Yoksa ulemâ arasında, hiçbir kimsenin peygamberlerin derecesine ulaşamıyacağı husûsunda ihtilâf yoktur. Hadisdeki ifadelerden, onların peygamberlerin derecesine ulaştıkları ve onları geçtikleri mânâsı anlaşılmaz."

13- Bezzar, İbn Abbas (r.a.)' tan rivayet etmiştir. Bkz. *Muhtasar İbn Kesîr*, 2/199.

14- Ebû Davud rivayet etmiştir. Ayrıca İbn Cerir et-Taberî, Ebu Hureyre'den merfû olarak rivâyet etmiştir.

Şu bir gerçektir ki, üstün bir kimsenin üzerinde, özel bir konuda daha üstün birisi bulunabilir. Fakat aksi doğru değildir. Rasûlüllah'ın şu sözüne dikkat edersen bu dediğimi anlarsın: *"Siz dünya işlerini, daha iyi bilirsiniz."*

Marifetullah derecelerinin sonu yoktur. Allah'a kadar varır. Ebu Zeyd dedi ki: "Allah'ın velileri, gelinler gibidir. Gelinleri ancak mahremi olanlar görebilirler. Mahremi olmayanlar göremezler." Sehl de şöyle demiştir: "Allah, insanlara velilerinin ancak şekillerini veya onlarla faydalandırmak istediği kimselere bildirir. Eğer Allah, evliyayı kullarına tanıtsa da insanlar da onları tanısalar, aleyhlerinde bir delil olur." Şeyh Ebul Abbas şöyle der: "Veliyi tanımak, Allah'ı tanımaktan daha zordur. Çünkü Allah (c.c.), kemali ve cemali ile tanınır. Yaratılan, kendisi gibi yiyen, kendisi gibi içen yaratılanı nasıl tanıyabilir? Evliyânın dış görünüşleri Şeriat'ın hükümleriyle süslüdür. İç âlemleri ise, fakr nurlarıyla meşguldür."

64. «Onlar için dünya hayatında da, âhirette de müjde vardır.» Bu cümle, evliyanın dünya ve âhiretteki kötülüklerden kurtarıldığı açıklandıktan sonra, Allah'ın onlara verdiği iki dünyanın hayırlarını açıklamaktır. Sanki şöyle söylenmiştir: Acaba bunun dışında onlara verilecek bir nimet ve keramet var mıdır? Cevaben denildi ki: Dünya ve ahirette, onları sevindirecek şeyler vardır. Şerlerin hayırlara takdim edilmesi, "temizlemek, süslemekten daha önce yapılır" kabilindendir. Burada geçen *"müjde"*, yardım, zafer, ganimet gibi dünya nimetlerinden ve açıklanması kelimelere sığmayan ahiret nimetlerinden meydana gelen müjdelerdir. Onlara hem dünyada, hem ahirette müjdeler vardır. Güzel övgü, iyilikle anılma, insanların sevgisi ve salih rüya dünyadaki müjdelerdendir. Rasûl-ü Ekrem Efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurmuşladır: *"Dünyadaki müjde, mü'minin gördüğü veya onun için başkasına gösterilen salih rüyadır."* (15)

Sâlih rüyanın, mü'min için dünyada bir müjde oluşu, bunun yalnız nübüvvet ile olabileceği iddiasını reddeder. Sâlih rüya; sâlih olma, gafletten uyanık bulunma, sevinç ve diğer meziyetlerle de meydana gelebilir. Nitekim Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur. *"Peygamberlikten ancak müjdeler kalmıştır."*(16) Başka bir hadiste de şöyle rivayet buyurulmuştur: *"Sâlih kişinin gördüğü sadık rüya, nübüvvetin kırk altı cüz'ünden bir tanesidir."*(17)

Rasûlüllah (s.a.v.)'a peygamberlik, önce sâlih rüya ile başladı. Eğer

---

15- Hadis'in bir bölümüdür. İmam Malik *Muvatta*'sında Atâ b. Yesâr'dan merfû olarak rivayet etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 2/525.

16- Buharî ve İmam Mâlik rivayet etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 2/526.

17- Buharî ve Müslim Tirmizî ve ebû Davud rivayet etmiştir. Hadisin lâfzı şöyledir: *"Mü'minin rüyâsı..."* Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 2/515.

Cebrail (a.s.) doğrudan doğruya risalet ile gelseydi, onun beşerî gücü buna tahammül edemezdi. Sâlih rüyalar Rasûl-i Ekrem'e ünsiyet kazandırdı.

Ulemadan birisi, Onlar için dünyadaki müjdenin, meleklerin ölüm anında velilere rahmet ile gelmeleri olduğunu söylemiştir. Âhiretteki müjdelerine gelince; meleklerin selâm vererek, kurtuluş ve cennet nimetlerini müjdeliyerek onları karşılamaları, yüzlerinin beyazlanıp nurlanması, amel defterlerinin sağ taraflarından verilmesi gibi, o âlemin her makamında görecekleri müjdelerdir.

«Allah'ın sözleri değişmez.» Onlar hakkındaki vaadlerinde asla değişme yoktur. Çünkü Allah'ın vaadinden dönmesi sözkonusu değildir. **«İşte»**, akılların mahiyetini anlamaktan âciz kaldığı **«büyük kurtuluş budur.»** Yani bu müjdedir. Nasıl böyle olmasın ki? Bunda iki cihanın mutluluğu vardır.

Bil ki: Velâyet - Allah'a dost olma - iki kısımdır. Birincisi bütün mü'minler arasında ortak ve genel olan velâyettir. Nitekim Cenab-ı Hak şöyle buyurmuştur: *"Allah, inananların dostudur. Onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır."* (Bakara: 257) İkincisi ise özel velâyettir. Bu, Kur'an yolunda yürüyen bahtiyarlardan Allah'a kavuşmuş kimselere has olan velâyettir. Velâyet, kulun Hak'ta yok olup O'nunla beka bulmasından ibarettir.

Velâyette fizikî - hissî - kerametler şart değildir. Çünkü böyle harika haller, müslüman olmayanlarda da görülüyor. Fakat velâyette kalbî kerâmetler şarttır. İlâhî ilimler ve Rabbânî marifetler gibi. Fizikî kerametlerle kalbî kerametler bazan aynı kişide görülebilir. Abdulkadir Geylanî ile Ebû Medyen el-Mağribî'de müşahede edildiği gibi. Harika haller hususunda, doğuda Abdulkadir Geylanî, batıda ise Ebû Medyen'in eşi görülmemiştir. Üstelik bunlar, küllî ilimlere ve marifetlere sahiptiler. Bazan bu iki türlü kerâmet birbirinden ayrılırlar ve velîde ikincisi görülür, birincisi görülmez. Nitekim Hak'ta fani olan büyük velilerin çoğunda durum böyledir.

Su üzerinde yürümek, havada uçmak, uzun mesafeleri kısa zamanda almak ve bunlar gibi fizikî kerâmetler yâni harika haller, bazan râhiplerde ve felsefecilerde de meydana gelebilir. Hiç ummadıkları bir anda, onları yüzüstü bırakmak için bazan Cenab-ı Hak, istidrâc kabilinden onlara harika haller verir. Mü'min'e yakışan, Allah'ın veli kullarının yolunda yürümeye son derece gayret göstermesidir. En azından onlara olan muhabbetinde kusur göstermemelidir. Çünkü kişi, kiminle haşrolunmayı severse, onunla beraber olur. Nitekim hadis-i şerifte bu durum belirtilmiştir.

وَلَا يَحْزُنْكَ قَوْلُهُمْ

إِنَّ الْعِزَّةَ لِلّٰهِ جَمِيعًا هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٦٥﴾ أَلَا إِنَّ لِلّٰهِ
مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ وَمَا يَتَّبِعُ الَّذِينَ يَدْعُونَ
مِنْ دُونِ اللّٰهِ شُرَكَاءَ إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَإِنْ هُمْ إِلَّا
يَخْرُصُونَ ﴿٦٦﴾ هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الَّيْلَ لِتَسْكُنُوا فِيهِ وَالنَّهَارَ
مُبْصِرًا إِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَسْمَعُونَ ﴿٦٧﴾

65. Onların sözleri seni üzmesin! Çünkü bütün üstünlük Allah'ındır. O, çok iyi işiten ve çok iyi bilendir.

66. İyi bilin ki, göklerde ve yerde ne varsa yalnız Allah'ındır. Allah'tan başkasına tapanlar, gerçekte ortak koştuklarına uymazlar. Onlar, kuru zandan başka bir şeye tâbi olmazlar. Onlar sadece yalan söylerler.

67. Allah, içinde sükûnet bulmanız için geceyi, aydınlatıcı olarak da gündüzü yaratandır. Şüphesiz bunda dinleyen bir toplum için ibretler vardır.

65. «Onların», yani kâfirlerin **«sözleri seni üzmesin!»** İnanmayanların söyledikleri sözlerden dolayı üzülme, yalanlamalarına, seni öldürme ve İslâm'ın önünü kesme husundaki plan ve komplolarına aldırış etme!

Rasûlullah (s.a.v.)'i üzülmekten nehyetmede mübalağa göstermek için, âyetteki nehy, müşriklerin sözlerine yöneltilmiştir. **«Çünkü bütün üstünlük,»** güç ve kuvvet **«Allah'ındır.»** Yani O'nun müsâdesi olmadan hiçbir kimse güç ve üstünlüğe sahip olamaz. Seni onlara karşı koruyan ve muzaffer kılan Allah'tır. **«O, çok iyi işiten ve çok iyi bilendir.»** Senin hakkında söylediklerini işitir ve aleyhinde aldıkları kararları bilir. O, onlara yaptıklarının karşılığını buna göre verecektir.

66. «İyi bilin ki göklerde ve yerde ne varsa yalnız Allah'ındır.» Melekler, cinler ve insanlar... Yaratılanların en şereflisi olan bu varlıklar, Allah'ın kulları olup O'nun kudret ve hakimiyetinin altında olunca, bunların dışında kalan varlıkların da böyle olması kaçınılmaz olur. Şu halde Allah (c.c.) seni muzaffer kılmaya, onların yurtlarını ve servetlerini sana intikal ettirmeye kâdirdir.

«Allah'tan başkasına tapanlar, gerçekte ortak koştuklarına uymazlar.» Yani; putlara tapanlar, hakikatte onlara tâbi olmazlar. İlâhlarını Allah'ın ortakları diye isimlendirseler de... Çünkü, Rubûbiyet konusunda Allah'ın ortaklarının bulunması düşünülemez. **«Onlar, kuru zandan başka bir şeye tâbi olmazlar.»** Onların, putların Allah'ın ortakları olduğu konusundaki zanları, anlamsız bir zandan ibarettir. **«Onlar sadece yalan söylerler.»** Allah'a nisbet ettikleri hususlarda yalan söylerler.

67. Bundan sonra yüce Allah müşriklere, ubûdiyetin yalnız kendisine yapılabileceğini göstermek için, sonsuz kudretin ve nihayetsiz nimetlerin yegane sahibi olduğuna dikkatleri çekerek şöyle buyuruyor: **«Allah, içinde sükûnet bulmanız için geceyi,»** çalışıp geçiminizi elde etmeniz için, **«aydınlatıcı olarak da gündüzü yaratandır.»** Âyette, *"aydınlık"* kelimesi zikredildiği için, karanlık kelimesi hazfedilmiştir. Ayrıca *"sükûnet bulmanız için"* cümlesi zikredildiği için, "hareket edip çalışmanız için" cümlesi zikredilmemiştir.

Bu âyet-i kerîme, yüce Allah'ın (c.c.) bazı vakitleri, ibadetin yorgunluğundan ve çalışmaların meşakkatinden dinlenmek için yarattığını gösteriyor. Böylece nefislerin usanması, kalblerin bitkinliği giderilmiş ve istenilen ibadetlere yeni bir arzu meydana gelmiş olacaktır. Bir durumdan başka bir duruma geçişte, yenilenme vardır. Mağara ashabının sağ taraftan sol tarafa dönmeleri gibi...

«Şüphesiz bunda» yani gecenin ve gündüzün nitelendiği gibi yaratılışında **«dinleyen bir toplum için ibretler vardır.»** Düşünerek ve Kur'an-ı Kerim'in âyetlerinden ibret alarak dinleyen toplum için... İbret alınacak âyetlerin, aslında bütün insanlar için gösterildiği halde, sadece ibret alarak dinleyen topluma tahsis edilmesinin sebebi, o âyetlerden yalnızca böyle bir toplumun yararlanmış olmasıdır.

قَالُوا اتَّخَذَ اللّٰهُ
وَلَدًا سُبْحَانَهُ هُوَ الْغَنِيُّ لَهُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ اِنْ
عِنْدَكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ بِهٰذَا اَتَقُولُونَ عَلَى اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٦٨﴾
قُلْ اِنَّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ لَا يُفْلِحُونَ ﴿٦٩﴾ مَتَاعٌ فِي الدُّنْيَا
ثُمَّ اِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ ثُمَّ نُذِيقُهُمُ الْعَذَابَ الشَّدِيدَ بِمَا كَانُوا
يَكْفُرُونَ ﴿٧٠﴾

68. "Allah çocuk edindi" dediler. Haşâ! O, bundan münezzehtir. Çünkü O, müstağnidir. Göklerde ve yerde ne varsa (hepsi) O'nundur. Bu hususta hiçbir deliliniz yoktur. Allah hakkında, bilmediğiniz bir şeyi mi söylüyorsunuz?

69. De ki: "Allah'a karşı yalan uyduranlar asla kurtuluşa eremezler."

70. (Onlar için) dünyada geçici bir hayat vardır. Sonra dönüşleri Bizedir. Sonra da inkârlarından dolayı onlara şiddetli azabı tattıracağız.

68. Mudlic Oğulları: «**'Allah çocuk edindi' dediler.**» *Tibyân* adındaki eserde belirtildiğine göre: Yahudiler, Uzeyir (a.s.)'in hıristiyanlar da Mesih Hz. İsa'nın Allah'ın oğlu olduğunu söylediler. Kureyş müşrikleri ise meleklerin Allah'ın kızları olduğu iddiasında bulundular. «**Haşâ! O, bundan münezzehtir.**» Allah (c.c.), kâfirlerin kendisine nisbet ettikleri çocuk edinme iftirasından uzaktır. Bu cümle aynı zamanda, onların söyledikleri aptalca sözlere karşı hayret ifade ediyor. «**Çünkü O, müstağnidir.**» Hiçbir şeye ihtiyacı yoktur ve her şeye sahiptir. Bu cümle, Cenab-ı Hakk'ın her şeyden müstağni oluşunun sebebini ifade ediyor. Çünkü çocuk edinmek, ihtiyaçtan kaynaklanır. Zayıf olan kimse, çocuğuyla güçlenmek, fakir olan çocuğundan yardım görmek, zelil kimse kimse de çocuğuyla aziz olmak için çocuk edinir. Bütün bunlar, ihtiyaç alâmetleridir.

«Göklerde ve yerde» akıllı veya akılsız **«ne varsa (hepsi) O'nundur.»** Bu âyet Cenab-ı Hakk'ın her şeyden müstağni ve her şeye mâlik olduğunu ifade ediyor ve bunu güçlü bir şekilde ortaya koyuyor.

«Bu hususta» yani ortaya attığınız "Allah çocuk edindi" iddianızda **«hiçbir deliliniz yoktur.»** İddia ettiğiniz şey, dayanaksız bir yalandan ibarettir. **«Allah hakkında, bilmediğiniz bir şeyi mi söylüyorsunuz?»** Bu ifadelerle Allah, bilgisizliklerine ve uydurmalarına karşı onları azarlayıp yüzlerine vuruyor. Bu cümleyle, delilsiz her sözün cehâlet olduğuna, itikât konularında kesin delillerin bulunması gerektiğine ve bu konuda taklidin caiz olmadığına dikkatler çekilmiştir.

69. «De ki:» Allah çocuk edindi deyip O'na ortak koşmak sûretiyle **«'Allah'a karşı yalan uyduranlar asla kurtuluşa eremezler.'»** Korktuklarından emin ve umduklarına asla nail olamazlar.

70. «(Onlar için) dünyada» basit, faydasız ve **«geçici bir hayat vardır.»** Orada kimse istediğini bulamaz. **«Sonra»** ölümle **«dönüşleri bizedir. Sonra da inkârlarından dolayı onlara şiddetli azabı tattıracağız.»** Böylece, dünyada devam eden küfürleri sebebiyle ebedî azapta kalacaklardır. Kurtuluş nerde? Onlar nerde?

وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ نُوحٍ إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ إِنْ كَانَ
كَبُرَ عَلَيْكُمْ مَقَامِي وَتَذْكِيرِي بِآيَاتِ اللَّهِ فَعَلَى اللَّهِ
تَوَكَّلْتُ فَأَجْمِعُوا أَمْرَكُمْ وَشُرَكَاءَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُنْ أَمْرُكُمْ
عَلَيْكُمْ غُمَّةً ثُمَّ اقْضُوا إِلَيَّ وَلَا تُنْظِرُونِ ﴿٧١﴾ فَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ

فَمَا سَاَلْتُكُمْ مِنْ اَجْرٍ اِنْ اَجْرِيَ اِلَّا عَلَى اللّٰهِ وَاُمِرْتُ اَنْ اَكُونَ
مِنَ الْمُسْلِمِينَ ﴿٧٢﴾ فَكَذَّبُوهُ فَنَجَّيْنَاهُ وَمَنْ مَعَهُ فِي الْفُلْكِ وَ
جَعَلْنَاهُمْ خَلَٓائِفَ وَاَغْرَقْنَا الَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا فَانْظُرْ
كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُنْذَرِينَ ﴿٧٣﴾

71. Onlara Nuh'un haberini oku. O, bir zaman kavmine şöyle demişti: "Ey kavmim! Eğer benim (aranızda) bulunmam ve Allah'ın âyetlerini hatırlatmam size ağır geldiyse, bilin ki ben, yalnız Allah'a güvenmekteyim. Siz de ortaklarınızla beraber toplanıp yapacağınızı kararlaştırın. Sonra yapacağınız iş size gizli kalmasın. Sonunda bana hiç mühlet vermeden hükmünüzü uygulayın.

72. Eğer yüz çeviriyorsanız, bilin ki ben sizden bir ücret istemiyorum. Benim ecrim, ancak Allah'a aittir. Bana müslümanlardan olmam emredilmiştir.

73. Yine de onu yalanladılar. Biz de onu ve kendisiyle gemide bulunanları kurtardık. Onları halifeler kıldık. Âyetlerimizi yalanlayanları da boğduk. Uyarılanların sonu nasıl olurmuş bir bak!

71. «**Onlara**», Mekkeli müşriklere «**Nuh'un**» kavmiyle olan «**haberini oku.**» Böylece içinde bulundukları küfür ve inatlarından vazgeçsinler. «**O, bir zaman kavmine şöyle demişti:**» Maksat, Nuh (a.s.)'un bazı haberleridir. Yoksa kavmi ile arasında geçen haberlerin tümü değildir. «'**Ey kavmim! Eğer benim, (aranızda)**» uzun zaman «**bulunmam ve Allah'ın âyetlerini hatırlatmam size ağır geldiyse...**»

Peygamberler bir topluluğa nasihatte bulundukları zaman, ayağa kalkarladı. Çünkü bu, muhatabın dinlemesinde daha etkilidir. Rivayet olunduğuna göre İsa (a.s.) da Havarilere ayakta vaaz eder, onlar ise oturarak dinlerlerdi.

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) de ağaçtan bir minber -ki o üç basamaklıydı- edinmeden önce, çamurdan bir minber üzerinde, ayakta konuşurlardı.

«Bilin ki ben, yalnız Allah'a güvenmekteyim.» Yalnız Allah'a dayanıp güvenmekte ve işleri O'na havale etmekte devam ediyorum. Çünkü Allah (c.c.), bana eziyet etme ve beni öldürme isteğinize karşı, benim yardımcım ve koruyucumdur. Öyleyse elinizden geleni yapmaktan geri durmayın.

İbnnü'ş-Şeyh: "Şartın cevabının mahzûf olup, 'yapacağınızı yapın' takdirinde olduğunu, bu son cümlenin de Hz. Nuh'un onları önemsemediğinin sebebini beyân olduğunu" söyler.

«Siz de ortaklarınızla», ilâhlarınızla **«beraber toplanıp yapacağınızı kararlaştırın.»** Beni öldürmek hususundaki gayret ve çalışmalarınızı kararlaştırın. **«Sonra yapacağınız iş size gizli kalmasın.»** Bana yapacağınızı açıkça yapın. **«Sonunda bana hiç mühlet vermeden hükmünüzü uygulayın.»** Bana yapmak istediğinizi devam ettirin ve niyetlerinizi tatbik edin. Hiç beklemeksizin, gücünüz yettiği kadar, en sür'atli şekilde, yapacağınızı yapın. Nuh (a.s.), onlara önem vermediğini, kendisine bir şey yapamayacaklarını göstermek için, Allah'a ve O'nun kendisini koruyup muhafaza edeceği konusundaki sözüne son derece güvendiği için kavmine böyle hitap etmiştir.

72. «Eğer» benim nasihat ve hatırlatmalarımdan **«yüz çeviriyorsanız, bilin ki ben, sizden»** bunlar karşılığında **«bir ücret»** ve karşılık **«istemiyorum.»** Dünyanın fani menfaatlerinden bana ödeyeceğiniz hiçbir şey istemiyorum ki, haktan yüz çeviresiniz. **«Benim ecrim, ancak Allah'a aittir.»** İman etseniz de, etmeseniz de, hatırlatma ve nasihatlerime karşı benim mükâfatımı yalnız Allah verecektir. **«Bana müslümanlardan olmam emredilmiştir.»** Varlığını Allah'a teslim eden ve dini öğretme karşılığında hiçbir şey almayan kimselerden olmakla emrolundum.

Son âlimler, dini öğretme (talîm), ezan, imamet, hitabet ve bunlar gibi dinî hizmetler karşılığında ücret alınmasına cevaz vermişlerdir. Fakat ücret alan kimsenin, yaptığı hizmetinde niyetinin halis olması gerekir. Aksi halde ilâhî tehditle karşı karşıya kalır.

73. «Yine de onu yalanladılar.» İnat göstererek yalanlamalarında ısrar ettiler. Bu yüzden de Allah'ın azabı onlara gerekli oldu ve Nuh Tufanında boğuldular. **«Biz de, onu ve kendisiyle gemide bulunanları»** boğulmaktan **«kurtardık.»** Hz. Nuh'la gemide bulunanlar seksen kişiydiler. Bunların kırkı erkek, kırkı da kadındı. **«Onları halifeler kıldık.»** Yeryüzü sakinlerine ve batıp helâk olanlara halef kıldık. Gemiden çıktıkları zaman Nuh (a.s.)'un Sâm, Hâm ve Yafes ismindeki üç oğlu ve onların hanımları müstesnâ hepsi öldü. Nitekim Cenab-ı Hak başka bir âyette şöyle buyurmuştur: *"Nuh'un zürriyetini devâm eden kimseler kıldık."* (Saffât: 77) Onlar türediler ve çoğaldılar. Böylece Araplar, Acemler, Farslılar ve Rumlar Sâm'dan; Habeş ve Hind'liler Hâm'dan; Ye'cûc, Me'cûc ve Türkler de Yâfes'den çoğalıp gelmişlerdir.

«Âyetlerimizi yalanlayanları da» tufanla denizde **«boğduk. Uyarılanların sonu nasıl olurmuş bir bak!»** Kendilerine uyarıcı geldiği halde, onu yalanlayıp inanmayanların durumunun nasıl olduğunu gör. Bunlar, Nuh kavmidir. Âyetin bu kısmında, Rasûlüllah (s.a.v.)'a teselli ve O'nu yalanlayanları sakındırma vardır.

ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ بَعْدِه۪ رُسُلًا
اِلٰى قَوْمِهِمْ فَجَٓاؤُ۫هُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا بِمَا كَذَّبُوا
بِه۪ مِنْ قَبْلُۜ كَذٰلِكَ نَطْبَعُ عَلٰى قُلُوبِ الْمُعْتَد۪ينَ ﴿٧٤﴾ ثُمَّ بَعَثْنَا
مِنْ بَعْدِهِمْ مُوسٰى وَهٰرُونَ اِلٰى فِرْعَوْنَ وَمَلَا۬ئِه۪ بِاٰيَاتِنَا
فَاسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا قَوْمًا مُجْرِم۪ينَ ﴿٧٥﴾ فَلَمَّا جَٓاءَهُمُ الْحَقُّ
مِنْ عِنْدِنَا قَالُٓوا اِنَّ هٰذَا لَسِحْرٌ مُب۪ينٌ ﴿٧٦﴾ قَالَ مُوسٰٓى اَتَقُولُونَ
لِلْحَقِّ لَمَّا جَٓاءَكُمْۜ اَسِحْرٌ هٰذَاۜ وَلَا يُفْلِحُ السَّاحِرُونَ ﴿٧٧﴾ قَالُٓوا اَجِئْتَنَا
لِتَلْفِتَنَا عَمَّا وَجَدْنَا عَلَيْهِ اٰبَٓاءَنَا وَتَكُونَ لَكُمَا الْكِبْرِيَٓاءُ
فِي الْاَرْضِۜ وَمَا نَحْنُ لَكُمَا بِمُؤْمِن۪ينَ ﴿٧٨﴾ وَقَالَ فِرْعَوْنُ ائْتُون۪ي

بِكُلِّ سَاحِرٍ عَلِيمٍ ﴿٧٩﴾ فَلَمَّا جَاءَ السَّحَرَةُ قَالَ لَهُمْ مُوسَىٰ
أَلْقُوا مَا أَنْتُمْ مُلْقُونَ ﴿٨٠﴾ فَلَمَّا أَلْقَوْا قَالَ مُوسَىٰ مَا جِئْتُمْ بِهِ السِّحْرُ
إِنَّ اللَّهَ سَيُبْطِلُهُ إِنَّ اللَّهَ لَا يُصْلِحُ عَمَلَ الْمُفْسِدِينَ ﴿٨١﴾ وَيُحِقُّ
اللَّهُ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُجْرِمُونَ ﴿٨٢﴾

74. Sonra onun ardından, kendi toplumlarına birçok peygamberler gönderdik. Onlara mucizeler getirdiler. Onlar, daha önce yalanladıklarına iman edecek değillerdi. Haddi aşanların kalblerini işte böylece mühürleriz.

75. Sonra onların ardından da Musa ile Harun'u, mucizelerimizle Firavun ve toplumuna gönderdik. Fakat onlar kibirlendiler ve günahkâr bir toplum oldular.

76. Katımızdan onlara hak gelince: "Bu, şüphesiz açık bir sihirdir" dediler.

77. Musa onlara şöyle dedi: "Size gerçek geldiğinde onun için böyle mi diyorsunuz? Bu bir sihir midir? Halbuki sihirbazlar kurtuluşa ermezler."

78. Onlar dediler ki: "Babalarımızı üzerinde bulduğumuz dinden bizi döndüresin ve yeryüzünde ululuk sizin ikinizin olsun diye mi bize geldin? Biz, size inanacak değiliz."

79. Firavun: "Bilgili bütün sihirbazları bana getirin!" dedi.

80. Sihirbazlar gelince Musa onlara: "Atacağınızı atın" dedi.

81. Onlar atınca Musa şöyle dedi: "Sizin yaptığınız sihirdir. Allah onu, mutlaka boşa çıkaracaktır. Çünkü Allah, fesâtçıların işini düzeltmez.

82. Suçluların hoşuna gitmese de Allah, sözleriyle gerçeği açığa çıkaracaktır."

74. «Sonra onun», yani Nuh (a.s.)'un **«ardından, kendi toplumlarına birçok peygamberler gönderdik.»** Mânâ şöyledir: Birçok değerli peygamberler gönderdik. Her peygamber özellikle kendi toplumuna gönderilmiştir. Meselâ Hud (a.s.) Âd kavmine, Salih (a.s.) Semûd kavmine, İbrahim (a.s.) Babil kavmine, Şuayb (a.s.) Eyke kavmine gönderilmiştir. **«Onlara»**, yani her peygamber kendi kavmine, davalarını isbat eden, apaçık **«mucizeler getirdiler.»** Ancak **«onlar, daha önce yalanladıklarına iman edecek değillerdi.»** Yani kendilerine peygamberler geldikten sonraki durumları, gelmeden önceki durumları gibiydi. Sanki onlara hiçbir peygamber gönderilmemiş gibi. **«Haddi aşanların kalblerini işte böylece mühürleriz.»** Giderilmesi mümkün olmayan sağlam bir mühürle, küfürde ısrar etmeyi tercih etmek sûretiyle haddi aşanların kalblerini böylece mühürleriz.

75. «Sonra onların» o peygamberlerin **«ardından da»**, İmran oğlu **«Musa ile»** onun kardeşi **«Harun'u,»** Mûsa'nın ağabeyidir. Ondan üç yaş büyüktür. **«Mucizelerimizle Firavun ve toplumuna gönderdik.»** Firavun, Mus'ab'ın oğlu Vehd'dir. Mucizelerden maksat da, meşhur olan şu dokuz mûcizedir: Âsâ, beyaz el, tufan, çekirge, haşerât, kurbağa, kan, sûretlerin çirkin şekle sokulması ve Kızıldeniz'in yarılması.

«Fakat onlar kibirlendiler.» Haksız yere büyüklük tasladılar. Hz. Musa ile Harun (a.s.) İsrail oğullarına gelerek, Allah'ın risaletini tebliğ ettiler. Fakat onlar Peygamberlerini dinleyip tâbi olmadılar. Mel'ûn Firavun'un şu sözü bunu ifade ediyor: *"Ey Musâ! Biz seni aramızda çocuk iken bakıp büyütmedik mi? Sonra sen, bizim içimizde yıllarca kaldın!.."* (Şuarâ: 17) **«Ve günahkâr bir toplum oldular.»** Büyük günahları işlemeyi âdet haline getiren, haddi aşan bir toplum haline geldiler.

76. «Katımızdan onlara hak gelince:» Burada *"hak"*tan maksat, dokuz mûcizedir. Onların, yaratılmaları ve icad edilmeleriyle, Allah katından oldukları açık bir hakikat olup sihirbazların yaptıkları gibi bir göz boyama ve hayal ettirme değildi. **«'Bu, şüphesiz açık bir sihirdir,' dediler.»**

77. «Musa onlara», inkâr ve azarlama sorusu tarzında **«şöyle dedi: 'Size gerçek geldiğinde onun için böyle mi diyorsunuz?'»** Yani, size sihirle hiçbir ilgisi olmayan hak geldiği zaman hiç düşünüp tefekkür etmeksizin: "Şüphesiz bu bir sihirdir" deyip ona dil mi uzatıyorsunuz? **«Bu bir sihir midir?»** Oysa onun durumu apaçıktır. Ne olduğu açıkça biliniyor ve görülüyor. Öyle ki, gören hiçbir göz onun hakkında şüpheye düşmez. **«Halbuki sihir-**

bazlar kurtuluşa ermezler.'» O, bir sihir midir diyorsunuz? Halbuki sihir yapan başarıya ulaşamaz, umduğunu elde edip korktuğundan emin olamaz. Sihrin, benim gibi birisinden meydana gelmesi nasıl mümkün olabilir?

78. Bunun üzerine **«onlar»**, delil getirmekten âciz kalarak **«dediler ki: 'Babalarımızı üzerinde bulduğumuz dinden»**, Allah'tan başkasına tapmaktan **«bizi döndüresin ve yeryüzünde ululuk sizin ikinizin olsun diye mi bize geldin?»** *"Geldin"* ifadesi, yalnız Musa (a.s.)'a hitaptır. Çünkü Asâ ve beyaz el gibi mûcizeler yalnız Musâ (a.s.)'nın eliyle göründü. Onlar, Firavun'a tapıyorlardı. *"Ululuk"*tan maksat, saltanattır. Çünkü sultanlar, büyüklük ve ululukla nitelenirler. *"Yeryüzünden"* maksat da, Mısır diyarıdır. Oysa, **«Biz, size inanacak değiliz.»** Getirdiklerini hiçbir zaman onaylamayacağız.

79. «Firavun», Hz. Musâ ile Hz. Harun'u, sözle susturmaktan ümidini kesince etrafındaki ileri gelenlere: **«'Bilgili»**, Musa'ya karşı koyabilmeleri için sihrin çeşitlerini bilen, mâhir ve uzman **«bütün sihirbazları bana getirin' dedi.»**

80. «Sihirbazlar» Musa'nın karşısına **«gelince Musa onlara: 'Atacağınızı atın' dedi.»** Sihrin çeşitlerinden kendisine göstereceklerini onlardan istedi. Musa (a.s.), sihirbazların yaptıklarının fasîd bir iş, bâtıl bir çaba olduğunu insanlara göstermek için, ip ve deyneklerini atmalarını emretti.

81. «Onlar», ip ve deyneklerini **«atınca»** ve insanların bunlardan korkmalarını taleb edince, **«Musa»** sihirbazlara, yaptıklarına hiç önem vermeksizin **«şöyle dedi: 'Sizin yaptığınız sihirdir.»** Firavun ve kavminin, sihir dedikleri mûcizeler ise sihir değildir. **«Allah onu, mutlaka boşa çıkaracaktır.»** Benim elimde göstereceği mûcizelerle yaptığınız sihri tamamen giderecek, bâtıl olduğunu gösterecek ve hiçbir tesirini bırakmayacaktır. Şair şöyle söylemiştir:

Musa gelip âsâsını yere atınca
Sihir de, sihirbaz da bâtıl oldu.

«Çünkü Allah, fesâtçıların işini düzeltmez.» Sâbit kılmaz, tamamlamaz ve devam ettirmez. Aksine mahveder, yok edip giderir.

82. «Suçluların hoşuna gitmese de, Allah sözleriyle» emir ve hükümleriyle **«gerçeği ortaya çıkaracaktır.'»** Sabit kılıp güçlendirecektir. *"Suçlular"*dan maksat, sihirbazlar ve diğer tüm suç sahibi kimselerdir.

فَمَا آمَنَ لِمُوسٰى
إِلَّا ذُرِّيَّةٌ مِنْ قَوْمِهِ عَلٰى خَوْفٍ مِنْ فِرْعَوْنَ وَمَلَائِهِمْ أَنْ يَفْتِنَهُمْ
وَإِنَّ فِرْعَوْنَ لَعَالٍ فِي الْأَرْضِ وَإِنَّهُ لَمِنَ الْمُسْرِفِينَ ﴿٨٣﴾ وَقَالَ مُوسٰى
يَا قَوْمِ إِنْ كُنْتُمْ آمَنْتُمْ بِاللّٰهِ فَعَلَيْهِ تَوَكَّلُوا إِنْ كُنْتُمْ مُسْلِمِينَ
﴿٨٤﴾ فَقَالُوا عَلَى اللّٰهِ تَوَكَّلْنَا رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِلْقَوْمِ
الظَّالِمِينَ ﴿٨٥﴾ وَنَجِّنَا بِرَحْمَتِكَ مِنَ الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿٨٦﴾
وَأَوْحَيْنَا إِلٰى مُوسٰى وَأَخِيهِ أَنْ تَبَوَّآ لِقَوْمِكُمَا بِمِصْرَ بُيُوتًا وَ
اجْعَلُوا بُيُوتَكُمْ قِبْلَةً وَأَقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٨٧﴾

83. Firavun ve ileri gelen adamlarının, kendilerine kötülük yapmasından korkarak, kavminden bir grup gençten başka kimse Musa'ya iman etmedi. Çünkü Firavun yeryüzünde büyüklenen ve haddi aşanlardandı.

84. Musa dedi ki: "Ey kavmim! Eğer Allah'a inandıysanız ve O'na teslim olduysanız, yalnız O'na güvenin."

85. Onlar da dediler ki: "Allah'a dayandık. Ey Rabbimiz! Bizi o zalim topluluk için bir imtihan vesilesi kılma!

86. Bizi, rahmetinle o kâfirler topluluğundan kurtar!"

87. Biz de Musa ve kardeşine: "Kavminiz için Mısır'da evler hazırlayın ve evlerinizi namaz kılınacak yerler yapın. Namazı da dosdoğru kılın. Mü'minleri müjdele" diye vahyettik.

83. «Firavun ve ileri gelen adamlarının, kendilerine kötülük yapmasından korkarak,» kendilerine işkence etmesinden korkuya düşerek başlangıçta **«kavminden bir grup gençten başka kimse Musa'ya iman etmedi.»** Âyette sözü edilen gençler, İsrailoğullarından birtakım gençlerdir. Musa (a.s.) babalarını imana çağırdı, fakat onlar Firavun'dan korktukları için iman etmediler. Gençlerden bir grup Musa'nın davetine olumlu cevap vererek iman ettiler. Buradaki *"korkarak"* kelimesi, korkunun büyüklüğünü belirtir. Bu yüzden de onlar iman etmekten çekindiler. Bir grup genç, Firavun ve İsrailoğullarının ileri gelenlerinden korktukları halde iman ettiler. İsrailoğullarının ileri gelenleri ise çocukları ve kendileri hakkında Firavun'dan korktukları için çocuklarını Hz. Musa'ya iman etmekten menediyorlardı.

«Çünkü Firavun, yeryüzünde büyüklenen ve haddi aşanlardandı.» Mısır ülkesine egemendi, gururlu ve azgındı. Öldürmek, kan akıtmak, gurur ve zulmetmekte çok ileri gitmişti. O kadar ki, Rubûbiyyet iddiasına kalkışmış, peygamberlerin torunları olan İsrailoğullarını köleleştirmişti.

84. «Musa» kavminin Firavun'dan korktuğunu görünce **«dedi ki: 'Ey kavmim! Eğer Allah'a inandıysanız»,** Allah'ı ve âyetlerini tasdik edip, zarar ve menfaatın O'nun kudret elinde olduğuna iman ettiyseniz **«ve O'na teslim olduysanız,»** ihlâsla Allah'ın hükmüne teslim olmuş kimseler iseniz **«yalnız O'na güvenin,'»** dayanın ve O'ndan başka kimseden korkmayın!

85. «Onlar da», yani iman eden gençler de hiç tereddüt göstermeksizin **«dediler ki: 'Allah'a dayandık.»** Çünkü bu gençler ihlâs sahibi mü'min kimselerdi. Bunun için duâları da kabul olundu. Daha sonra Rablerine şöyle duâ ettiler: **«Ey Rabbimiz! Bizi o zâlim topluluk için bir imtihan vesilesi kılma!»** Onları bize musallat kılıp, bize azap etmeleri ve dinimizden döndürmek sûretiyle, bizi onlara azap mahalli yapma!

86. «Bizi, rahmetinle o kâfirler topluluğundan» onların tuzak ve kötü komşuluklarından **«kurtar.'»** Bir şâir şöyle demektedir:

Kişinin, kendisine düşman olanı dostu olarak görmesi,
Dünyanın ona karşı olan uğursuzluğundandır.

Bu âyette Allah'a dayanmanın, duâdan önce zikredilmesiyle, dikkatler, duâ eden kimsenin, duâsının kabul olması için, Allah'a dayanıp güvenmesi gerektiği noktasına çekilmek istenmiştir.

Bu gençler, Musa'ya iman edince, içinde toplanıp ibadet yapacakları mescidler inşâ etmeleri gerekti. Fakat Firavun'un zulmünden korktukları için, dinlerinin alâmetlerini açığa vuramayınca, evlerinde mescidler edinmekle emrolundular. Nitekim Müslümanlar da İslâm'ın ilk yıllarında, Mekke'de Daru'l-Erkam'da, Cenab-ı Hakk'a gizli olarak ibadet yapıyorlardı.

87. «Biz de Musa ve kardeşine», yani Hârun'a: **«'Kavminiz için Mısır'da evler hazırlayın ve evlerinizi namaz kılınacak yerler yapın.»** Yâni bilinen Mısır ülkesinde, oturmak ve ibadet etmek için evler yapın. Bunlar, kıbleye doğru olsun. Bu evlerde **«namazı da dosdoğru kılın.»** Bu âyet, onlara namazın farz olduğunu, fakat zekâtın farz olmadığını ifade eder. Zekâtın farz olmayışı, fakirliklerinden dolayı olabilir. Ey Musa! **«Mü'minleri müjdele' diye vahyettik.»** Duâlarının karşılığı olarak, dünyada zafer, âhirette cennetle müjdele.

وَقَالَ مُوسٰى رَبَّنَٓا اِنَّكَ اٰتَيْتَ فِرْعَوْنَ وَمَلَاَهُ زٖينَةً وَاَمْوَالًا
فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَاۙ رَبَّنَا لِيُضِلُّوا عَنْ سَبٖيلِكَۚ رَبَّنَا اطْمِسْ
عَلٰٓى اَمْوَالِهِمْ وَاشْدُدْ عَلٰى قُلُوبِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُوا حَتّٰى يَرَوُا
الْعَذَابَ الْاَلٖيمَ ﴿٨٨﴾ قَالَ قَدْ اُجٖيبَتْ دَعْوَتُكُمَا فَاسْتَقٖيمَا
وَلَا تَتَّبِعَٓانِّ سَبٖيلَ الَّذٖينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٨٩﴾ وَجَاوَزْنَا بِبَنٖٓي
اِسْرَٓائٖيلَ الْبَحْرَ فَاَتْبَعَهُمْ فِرْعَوْنُ وَجُنُودُهُ بَغْيًا وَعَدْوًاۜ حَتّٰٓى اِذَٓا
اَدْرَكَهُ الْغَرَقُۙ قَالَ اٰمَنْتُ اَنَّهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا الَّذٖٓي اٰمَنَتْ
بِهٖ بَنُٓوا اِسْرَٓائٖيلَ وَاَنَا مِنَ الْمُسْلِمٖينَ ﴿٩٠﴾ آٰلْـٰٔنَ وَقَدْ عَصَيْتَ

قَبْلُ وَكُنْتَ مِنَ الْمُفْسِدِينَ ﴿٩١﴾ فَالْيَوْمَ نُنَجِّيكَ بِبَدَنِكَ لِتَكُونَ لِمَنْ
خَلْفَكَ اٰيَةً وَاِنَّ كَثِيرًا مِنَ النَّاسِ عَنْ اٰيَاتِنَا لَغَافِلُونَ ﴿٩٢﴾
وَلَقَدْ بَوَّأْنَا بَنِٓي اِسْرَٓائِيلَ مُبَوَّاَ صِدْقٍ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ
فَمَا اخْتَلَفُوا حَتّٰى جَٓاءَهُمُ الْعِلْمُ اِنَّ رَبَّكَ يَقْضِي بَيْنَهُمْ يَوْمَ
الْقِيٰمَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿٩٣﴾

88. Musa dedi ki: "Ey Rabbimiz! Gerçekten Sen Firavun'a ve ileri gelenlerine dünya hayatında zinet ve nice mallar verdin. Ey Rabbimiz! (İnsanları) Senin yolundan saptırmaları için mi? Ey Rabbimiz! Onların mallarını yok et, kalblerini de şiddetle sık ki, acıklı azabı görünceye kadar iman etmesinler."

89. Allah da: "İkinizin de duâsı kabul olunmuştur. O halde siz doğruluğa devam edin. Sakın o cahillerin yoluna gitmeyin," dedi.

90. İsrailoğullarını denizden geçirdik. Firavun ve askerleri onlara zulmetmek ve saldırmak maksadıyla peşlerine düşmüşlerdi. Firavun, boğulacağı anda: "Gerçekten İsrailoğullarının inandığından başka ilâh olmadığına iman ettim. Ben de müslümanlardanım!" dedi.

91. Şimdi mi ? Halbuki daha önce isyan etmiş ve bozgunculardan olmuştun.

92. Ardından geleceklere bir ibret olman için, bugün senin bedenini kurtaracağız. Şüphesiz ki insanlardan birçoğu, âyetlerimizden gafildirler.

93. Yemin olsun ki Biz, İsrailoğullarını güzel bir yurda yerleştirdik ve onlara temiz nimetlerden rızık verdik. Kendilerine ilim gelinceye kadar ayrılığa düşmediler. Şüphesiz ki Rabbin, kıyamet günü, onların aralarında ihtilâf ettikleri şeyler hakkında hükmünü verecektir.

88. «Musa dedi ki: 'Ey Rabbimiz! Gerçekten Sen Firavun'a ve ileri gelenlerine dünya hayatında zinet» elbise ve binitler gibi kendisiyle süslenilen şeyler **«ve nice mallar»**, nakit paralar, ticarî eşya, çiftlikler, altın ve gümüş madenleri gibi çeşitli servetler **«verdin. Ey Rabbimiz! (İnsanları) Senin yolundan saptırmaları için mi?»** bu servet ve ziyneti onlara verdin? İşlerinin sonu, senin kullarını iman yolundan saptırmak olsun diye mi verdin? Buradaki *"lâm"* harfi, ya âkıbet içindir, şâirin şu beyti de bu kabildendir:

Mallarımızı, sonunda varislerin olsun diye topluyoruz.
Evlerimizi sonunda zaman harabetsin diye yapıyoruz.

Ya da sebep bildiren "lâm"dır. O zaman mânâ şöyledir: Onlar senin yolundan saptırsınlar diye mi verdin? Çünkü Allah bu nimetleri onlara, iman edip şükretmeleri için verdi. Fakat onlar, azgınlık ve küfürlerini artırmaya vasıta yaptılar. Bu durum, başkalarını yoldan çıkarmak için kendisine servet verilen adamın durumuna benzemiştir.

Bu âyet, dünyanın geçici nimet ve servetinin sapmaya ve saptırmaya sebep olduğunu açıklıyor. Hiç şüphesiz insan, kendisini zengin ve mustağni gördüğü için azar. Hz. Ebu Bekir (r.a.) şöyle demiştir: "Dünyada bana geniş imkânlar ver. Fakat gönlümde ona karşı rağbet ve istek verme! Dünya nimetlerini benden alıp da, ona karşı rağbet ve sevgini artırma!"

«Ey Rabbimiz! Onların mallarını yok et!» Bu; uyarıdan sonra, Musa (a.s.)'nın onlara bedduasıdır. Yani dünya servetinden yararlanmalarına imkân verme ve o serveti tamamen yok et. Çünkü onlar, senin nimetlerinden yararlanıp günahlara dalıyorlar. **«Kalblerini de şiddetle sık...»** İmanın kalblerine girmemesi için, kalblerini katılaştır ve mühürle **«ki, acıklı azabı görünceye kadar iman etmesinler.'»** Azabı gözleriyle görerek, kesin iman etmeye kalktıklarında imanın fayda vermeyeceği ana kadar, kalblerini mühürle.

89. «Allah da: 'İkinizin de duâsı kabul olunmuştur.» Yani Hz. Musa ile Harun (a.s.)'nun. Çünkü Harun (a.s.), Hz. Musa'nın duasına "amîn!" diyordu. Şüphesiz bu da duâdır. **«O halde siz»** üzerinde bulunduğunuz **«doğruluğa devam edin. Sakın o cahillerin yoluna gitmeyin' dedi.»** Duânın kabulünü acele istemede cahillerin yoluna tâbi olmayın. Duâdan sonra, Musa (a.s.)'nın İsrailoğulları arasında kırk sene daha beklediği rivayet olunmuştur.

Hz. Ali (r.a.) buyurdu ki: "Ey müslüman! Allah (c.c.) hazinelerinin anahtarlarını senin eline vermiştir. Çünkü sana, kendisinden duâ edip isteme müsadesi vermiştir. Ne zaman istersen, duâ ile ihsanların kapılarının açılmasını taleb edersin. Rahmet bulutlarının yağmasını niyaz edersin. Duânın kabulünün gecikmesi seni ümitsizliğe düşürmesin. Çünkü hediye, niyete göredir. Mükâfatın daha büyük ve daha bol olması için, duânın kabulü senden geciktirilmiş olabilir."

Bir hadis-i şerifde şöyle rivayet olunmuştur: *"Allah (c.c.), her duâ edenin duâsına mutlaka cevap verir. Ya duânın misli bir kötülüğü, duâ edenden giderir. Veya o duâ miktarınca günahlarını bağışlar. Bu, günahla veya akrabalık bağlarını koparmayı gerektirecek şekilde duâ etmediği müddetçe böyledir."*(18)

Allah karşısında âciz ve zelil olduğunu bilmek de duânın kabul şartlarındandır. Duânın kabulü, buna bağlıdır. Ebû Yezid Bistamî'den şöyle rivayet olunmuştur. "Otuz yıl, ibadet zorluklarına göğüs gerdim. Sonra, bana şöyle diyen birisini gördüm: Ey Ebû Yezid! Allah'ın hazineleri ibadetlerden dolmuştur. Şâyet Allah'a kavuşmak istiyorsan, Allah'a karşı zelil ve muhtâc olduğunu iyi anla ve ona göre hareket et."

Bu âyet, ihtiyâç anında bedduâ etmenin de caiz olduğunu gösteriyor. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) de bunu yapmıştır. Nitekim Mudar Kabilesi, Rasûlüllah'a eziyet etmede çok ileri gidince, Rasûlüllah onlara bedduâ etmiş ve şöyle buyurmuştur: *"Allah'ım! Mudar Kabilesine baskını artır. Yûsuf Peygambere verdiğin kıtlık yıllarını bunlara da ver."* (19) Yani, onları şiddetli sıkıntılarla cezalandır. Yusuf'un kıtlık yıllarından maksat, meşhur kıtlık yılıdır. Allah (c.c.) Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in duâsını kabul buyurdu ve onlar öyle bir kıtlıkla karşılaştılar ki; leşler, hayvanların derileri, kemikler ve deve tüyleri ile kanın karıştırılıp ateşte kebap yapılmasından oluşan şeyleri yemeye mecbur kaldılar. Hatta açlık yüzünden gökyüzüyle kendi aralarında dumanların yığıldığını sanıyorlardı.

90. Geçtikleri yerleri kuru kılmak ve sahile ulaşıncaya kadar onları muhafaza etmek sûretiyle **«İsrailoğullarını denizden geçirdik. Firavun ve askerleri onlara zulmetmek ve saldırmak maksadıyla»** yâni zâlim ve azgınlar olarak **«peşlerine düşmüşlerdi.»** Birbirlerini görecek kadar onlara yaklaş-

---

18- Tirmizî şu lâfızla rivayet etmiştir: *"Yeryüzünde Allah'a duâ eden hiçbir Müslüman yok ki, Allah ona vermiş veya bir kötülüğü def etmiş olmasın..."* Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 9/512.

19- Neseî rivayet etmiştir. Bu hadis'in aslı Buharî ve Müslim'dedir.

mışlardı. Musa (a.s.), Firavun'un haberi olmadan İsrailoğullarıyla beraber Mısır'dan çıktı. Firavun bu durumu duyunca, takibe koyulup onlara ulaştı ve Kızıldeniz sahiline vardı. O anda Musa (a.s.) yanındakilerle beraber denizden çıkmıştı. Fakat geçtikleri yerler, olduğu gibi kupkuru duruyordu. Firavun tüm askerleriyle aynı yola girdi. En son askeri de girip, ilk giren askerleri çıkmak üzereyken, deniz onları çepeçevre kaplayıverdi.

«Firavun boğulacağı anda: 'Gerçekten İsrailoğullarının inandığından», yani Allah'tan **«başka ilâh olmadığına iman ettim»** dedi. Firavun, sihirbazların dedikleri gibi, *"Âlemlerin Rabbine, Musa ve Harun'un Rabbine inandık"*(A'raf: 121-122) demedi. Aksine, "İsrailoğullarının iman ettiği ilâha" dedi. Bu sözde taklit kokusu vardır. Bundan dolayı da imanı kabul olunmadı. Taklit değil de, tahkik ipine yapışsaydı: "Kendisinden başka hiçbir ilâh olmayan Allah'a iman ettim" derdi. **«Ben de müslümanlardanım,' dedi.»** O müslümanlar ki, nefislerini samimi olarak Allah'a teslim etmişlerdir. Yani nefislerini sırf Allah'a tahsis etmişlerdir.

91. Firavun'a denildi ki: **«Şimdi mi?»** Yani hayattan ümidini kesip, kesin olarak öleceğini anlayınca mı iman ediyorsun? **«Halbuki daha önce,»** ömrün boyunca **«isyan etmiş ve bozgunculardan olmuştun.»** Yani; sapmada, saptırmada, zulümde, tecavüzde ve İsrailoğullarını imandan alıkoymada çok ileri gidenlerden olmuştun.

Abdullah b. Ömer (r.a.)'den gelen haberlerin birisinde şöyle rivayet olunmuştur: "Firavun zamanında Nil'in suyu çekildi. İdaresi altındaki halk kendisine gelip: 'Ey Sultan! Nil nehrini bizim için akıt' dediler. Firavun onlara: 'Ben sizden hoşnut değilim,' dedi. Halk, tekliflerini üç defa tekrar ettiler. Gittiler, yine Firavun'a geldiler. Dediler ki: 'Ey sultan! Hayvanlar, çocuklar ve genç kızlar öldüler. Eğer sen Nil nehrini akıtmazsan, biz kendimize senden başka bir ilâh edineceğiz.' Bunun üzerine Firavun onlara: 'Sahaya çıkınız!' dedi. Onlar da çıktılar. Kendisi halkından, onların göremeyeceği ve sözünü işitemiyecekleri uzak bir yere çekildi. Yanaklarını yere koydu, şehadet parmağıyle işaret edip şöyle duâ etti: 'Allah'ım! Zelil, perişan bir kölenin çıkıp efendisine geldiği gibi ben de sana geldim. Ben, kesin biliyorum ki, Nil nehrini senden başka hiçbir kimse akıtamaz. Nil'i akıt ya Rabbi!' Firavun, secde halinden kalktı. Nil de hemen akmaya başladı. Firavun, halkına gelip onlara şöyle dedi: 'İşte ben, sizin için Nil'i akıttım.' Halk, bunun üzerine kalkıp Firavun'a secde ettiler."

Bu olay, Firavun'un iman ettiğine delil olmaz. Çünkü iman eden kişinin küfrü gerektiren söz ve fiillerden hiçbirisini yapmaması lâzımdır. Günahlardan bir kısmı vardır ki, Allah onu yalanlama ve küfür alâmeti kılmıştır. İşte Firavun'un, halkını kendine tapmaya çağırması ve kavminin kendisine secde etmesinden hoşnut olması, küfür ve yalanlama alâmetidir. Bu haliyle mü'min olması mümkün değildir.

92. «Ardından geleceklere bir ibret olman için, bugün senin bedenini kurtaracağız.» Yani, denizin derinliklerinden senin bedenini alıp, su üstüne çıkaracağız ki, İsrailoğulları seni görsünler ve öldüğünü kesin olarak bilsinler. Seni yalnız bedeninle kurtaracağız, senin arzu ettiğin gibi, rûhunla değil. Bu söz, Firavun'un isteğini tamamen yok ediyor. Mânâ şöyle de olabilir: Senin bedenini hiç bozmadan, olduğu gibi kurtaracağız. Tâ ki, onun senin bedenin olduğu hususunda hiçbir şüphe kalmasın. Arkanda kalan İsrailoğullarına bir alâmet ve bir ibret olsun. Çünkü İsrailoğullarında, Firavun ölmez diye bir kanaat meydana gelmişti. Onun için Musa (a.s.), Firavun'un denizde boğulduğunu onlara haber verince, onu yalanladılar. Geçip gittikleri bir yer olan sahile atıldığını bizzat gözleriyle görünce, ölümüne inandılar.

İkinci bir görüşe göre âyetin mânâsı şöyledir: Senden sonra gelecek olan milletlere, seni görenlerden akibetini işittikleri zaman ibret olsun diye senin bedenini kurtaracağız. Böylece senin bu ibretli durumun insanlara delil olur ve insanın hakimiyeti, gururu, durumunun haşmeti ne kadar ileri giderse gitsin, onun yine Allah'ın kulu olduğunu ispat eder. İnsan her zaman O'nun tasarrufu altındadır ve Rubûbiyet derecesinden son derece uzaktır.

Kevâşî isimli kitapta müellif şöyle demiştir: "Cenab-ı Hak, Firavun'a, Rasûlüllah'ın Bedir savaşında öldürülüp kuyuya atılan müşriklere hitab ettiği gibi hitap etti. Şöyle ki; Allah (c.c.) Bedir savaşında müşrikleri bozguna uğratınca Rasûlüllah (s.a.v.), öldürülenlerin oradaki bir kuyuya atılmasını emretti. Sonra kuyunun başına gelip durdu ve şöyle konuşmaya başladı: *"Ey falanın oğlu filân! Ey falanın oğlu filân! Allah ve Rasûlünün va'dettiklerinin gerçek olduğunu gördünüz mü? Ben, Allah'ın bana va'dettiğinin gerçek olduğunu müşahede ettim. Siz Peygamberin ne kötü akrabalarısınız. İnsanlar beni tasdik ederken, siz beni yalanladınız. İnsanlar beni barındırırken, siz beni yurdum Mekke'den çıkardınız. İnsanlar bana yardım ederken, siz benimle savaştınız."* Rasûlüllah (s.a.v.) 'ın bu sözleri üzerine Hz. Ömer (r.a.) dedi ki: 'Ey Allah'ın Rasûlü! Bu ruhsuz cesedlerle nasıl konuşuyorsun? Rasûlüllah (s.a.v.) da: *'Onlara söylediklerimi, siz onlardan daha iyi işitiyor değilsiniz.'*

Diğer bir rivayete göre şöyle söylemiştir: *'Allah'a yemin olsun ki, onlar söylediklerimi işitiyorlar, fakat hiçbir şekilde cevap veremezler.'"*

Katade şunu rivayet etmiştir: "Allah, müşrikleri, azarlayarak, tahkir ederek, hasret ve sıkıntılarını artırarak, Rasûlüllah'ın sözünü işitmeleri için, diriltti." Onları diriltmekten maksat; ruhlarının cesetleriyle olan kuvvetli ilişkisidir. Konuşulanları dinleme noktasında, dünyadaki diriler gibi oldular. Çünkü ruh, cesetten ayrıldıktan sonra da, cesetle veya *acbuzzeneb* (kuyruk kemiği) de olsa ondan kalan bir parçasıyla ilişkisi devam eder. Çünkü ceset; toprakta çürümek, yırtıcı hayvan ve kuşlar tarafından yenilmek ve ateşte yanmak gibi sebeplerle yok olsa bile bu kemik yok olmaz.

Cesedin ruhla olan bu ilişkisinden dolayı ölü kişi, kendisini ziyaret edeni tanır, onunla ünsiyet eder, selâm verdiği zaman selâmını alır. Bu durum hadislerle de sabittir. Çoğunluğun görüşüne göre ölü, bu ilişkiyle dünyada olduğu gibi hayat sahibi olmaz. Ölü ile diri arası gibi bir durumda olur. (Berzah âlemi)

«Şüphesiz ki insanlardan birçoğu, âyetlerimizden gafildirler.» Âyetlerimizi tefekkür etmezler, onlardan ibret almazlar. Âlimler dediler ki: "Firavun, zalimliğine ve aşırı inadına rağmen, ümitsizlik halinde de olsa iman etti. Fakat bu ümmetin Firavunu olan Ebû Cehil'i Cenab-ı Hak en şiddetli bir şekilde Bedir'de gebertti de, onda iman ettiğine dair hiçbir alâmet görülmedi. Aksine, (Allah'ın lâneti üzerine olsun) ruhu çıkıncaya kadar, Rasûlüllah (s.a.v.) ve mü'minler hakkında beslediği öfke ve kini artarak devam etti. Firavun'dan daha beter oldu. Akıllı olan bundan ibret almalı, inat, zulüm ve küfürde Ebu Cehil'in yolunu takip eden herkesi ona kıyas etmelidir. Her türlü fesât ve kötülükten kulların Rabbi olan Allah'a sığınırız!"

93. Allah (c.c.), düşmanını helâk etti, imanlarının samimiyeti ve kesin bağlılıklarının bereketiyle İsrailoğullarını kurtardı. **«Yemin olsun ki Biz, İsrailoğullarını güzel bir yurda yerleştirdik.»** Yani, onları kurtarıp, düşmanları Firavun ve kavmini helâk ettikten sonra, onları güzel ve uygun bir yere yerleştirdik. Bu yer, Şam ve Mısır'dır, İsrailoğulları Firavunların yerlerine sahip olup sultan oldular. **«Ve onlara temiz nimetlerden rızık verdik.»** Lezzetli meyveler, kudret helvası ve bıldırcın eti gibi diğer hoş nimetlerden rızıklar... **«Kendilerine ilim gelinceye kadar ayrılığa düşmediler.»** Yani dini konularda ihtilâf etmemişlerdi: Daha sonra Tevrat'ı okudular, hükümlerini öğrendiler. Dini hususlarda hak olan meseleleri, başa geçmek arzusu ve birbirlerine olan düşmanlıkları sebebiyle yanlış yorumlara tâbi tuttular. Bu durum, onları birbirleriyle çarpışmalara sürükledi.

«Şüphesiz ki Rabbin, kıyâmet günü, onların aralarında ihtilâf ettikleri şeyler hakkında hükmünü verecektir.» Böylece haklıyı haksızdan ayırıp, haklıyı mükâfatlandırıp haksızı azaba uğratacaktır.

فَاِنْ كُنْتَ ف۪ي شَكٍّ

مِمَّٓا اَنْزَلْنَٓا اِلَيْكَ فَسْـَٔلِ الَّذ۪ينَ يَقْرَؤُ۫نَ الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكَۚ لَقَدْ

جَٓاءَكَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَر۪ينَۙ ﴿٩٤﴾ وَلَا تَكُونَنَّ

مِنَ الَّذ۪ينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِ اللّٰهِ فَتَكُونَ مِنَ الْخَاسِر۪ينَ ﴿٩٥﴾ اِنَّ

الَّذ۪ينَ حَقَّتْ عَلَيْهِمْ كَلِمَتُ رَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَۙ ﴿٩٦﴾ وَلَوْ جَٓاءَتْهُمْ

كُلُّ اٰيَةٍ حَتّٰى يَرَوُا الْعَذَابَ الْاَل۪يمَ ﴿٩٧﴾ فَلَوْلَا كَانَتْ

قَرْيَةٌ اٰمَنَتْ فَنَفَعَهَٓا ا۪يمَانُهَٓا اِلَّا قَوْمَ يُونُسَۜ لَمَّٓا اٰمَنُوا كَشَفْنَا

عَنْهُمْ عَذَابَ الْخِزْيِ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَمَتَّعْنَاهُمْ اِلٰى ح۪ينٍ

﴿٩٨﴾ وَلَوْ شَٓاءَ رَبُّكَ لَاٰمَنَ مَنْ فِي الْاَرْضِ كُلُّهُمْ جَم۪يعًاۜ

اَفَاَنْتَ تُكْرِهُ النَّاسَ حَتّٰى يَكُونُوا مُؤْمِن۪ينَ ﴿٩٩﴾ وَمَا كَانَ

لِنَفْسٍ اَنْ تُؤْمِنَ اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِ وَيَجْعَلُ الرِّجْسَ عَلَى الَّذ۪ينَ لَا يَعْقِلُونَ ﴿١٠٠﴾

94. Eğer sana indirdiğimizden kuşkuda isen, senden önce kitabı okuyanlara sor. Yemin olsun ki, Rabbinden sana hak gelmiştir. Asla şüphecilerden olma!

95. Allah'ın âyetlerini yalanlayanlardan olma. Yoksa ziyana uğrayanlardan olursun.

96. Haklarında Rabbinin hükmü sabit olanlar elbette inanmazlar.

97. Onlara bütün mucizeler gelmiş olsa da, acıklı azabı görünceye kadar (iman etmezler.)

98. Keşke herhangi bir ülke halkı, iman etseydi de, imanları kendilerine fayda verseydi! Yunus'un kavmi müstesna. Onlar iman edince, onlardan dünya hayatındaki rüsvaylık azabını kaldırdık ve onları bir süre daha (dünya nimetlerinden) faydalandırdık.

99. Eğer Rabbin dileseydi, yeryüzündekilerin hepsi elbette iman ederlerdi. O halde sen, inanmaları için insanları zorlayacak mısın?

100. Allah'ın izni olmadan, hiç kimse iman edemez. Allah, akıllarını kullanmayanları pislik içinde bırakır.

94. «Eğer sana indirdiğimizden kuşkuda isen, senden önce kitabı okuyanlara sor!» Yani, söz gelimi, sana indirdiğimiz Firavun ve kavminin kıssaları gibi kıssalardan şüpheye düşersen Tevrat ehline sor. Ey Peygamber (s.a.v.)! Çünkü bunlar, onların yanında hakikati kabul edilmiş ve kitaplarında sana bildirdiğimiz şekilde sabit olmuştur.

Bu âyetten maksat, Yahudi âlimlerinin şehadetiyle Rasûlüllah'ın nübüvvetini açığa vurmak, Rasûl-i Ekrem'in şevkini artırmak ve zaten üzerinde bulunduğu sarsılmaz imanın kuvvetini çoğaltmaktır. Yoksa bu, Rasûlüllah'ın kuşkuya düşebileceği ihtimalini ifade etmez. Bunun içindir ki Rasûl-i Ekrem, (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Şüphe de etmem, sormam da."*[20]

Âyette hitabın Rasûlüllah'a olduğu söylenmiştir. Fakat asıl muhatap onun şahsında ümmetidir. Çünkü Rasûlüllah (s.a.v.), şüphe ve kuşkulardan muhafaza edilip korunmuştur. Büyük bir sultan, halkına bir şey emredeceği zaman, direkt olarak onlara hitap etmez. Hitabını önce vezirine yöneltir, sonra onun vasıtasıyla halkına emreder. Bu, kalbler için daha güçlü bir etkiye sahiptir.

«Yemin olsun ki, Rabbinden sana», gerçek olduğunda hiçbir kuşkunun bulunmadığı **«hak gelmiştir.»** Bu, kesin mûcizelerle ortaya çıkmıştır. Artık **«asla»**, üzerinde bulunduğun durumda sarsıntı göstererek **«şüphecilerden olma!»**

95. «Allah'ın âyetlerini yalanlayanlardan olma!» Bu, heyecanlandırma ve şevki artırma türünden bir hitaptır. Maksat, yalanlamanın, vazgeçilmesi ve yasak edilmesi gerekli olan bir çirkinlik olduğunu bildirmektir. **«Yoksa»** bu yalanlama ile, **«ziyana uğrayanlardan olursun.»**

96. «Haklarında Rabbinin hükmü sabit olanlar elbette inanmazlar.» Yani, Rabbinin hükmünün ve sözünün ezelden belirlenmesiyle, cehennem onlara vacip oldu. Burada kasdedilen hüküm şu âyette ifade edilen hükümdür: *"Fakat Benden çıkan şu söz gerçekleşecektir: 'Mutlaka cehennemi, cinlerden ve insanlardan bir kısmıyla dolduracağım!'"* (Secde: 13) Allah'ın sözünde yalan olmaz. Hükmü bozulmaz.

97. «Onlara» istedikleri **«bütün mucizeler gelmiş olsa da, acıklı azabı görünceye kadar (iman etmezler.)»** Azabı görünce iman ederler, fakat artık yararı olmaz. Firavun'a olmadığı gibi.

98. «Keşke» helâk edilmiş olan ülkelerden **«herhangi bir ülke halkı,»** Firavun ve kavminin yaptığı gibi imanını geciktirmeden, azabı görmeden **«iman etseydi de, imanları kendilerine fayda verseydi!»** Allah, o ülke insanlarının imanını kabul edip imanları sayesinde gelecek azabı kaldırmak sûretiyle imanları kendilerine fayda verseydi... **«Yunus'un kavmi müstesna.»** Yunus b. Mettâ'nın kavmi, azabın belirtilerini görünce, hemen iman ettiler, azabın gelmesine kadar imanlarını geciktirmediler. **«Onlar iman edince, onlardan dünya hayatındaki rüsvaylık azabını kaldırdık ve onları bir süre daha (dünya nimetlerinden) faydalandırdık.»** Buradaki *"Rüsvaylık*

---

[20] Bu hadis, Katâde'de mevkuf olarak rivâyet edilmiştir. Lâfzı şöyledir: "Rasûlullah'ın: *"Şüphede etmem, sormam da"* buyurduğu bize ulaştı." *İbn-i Kesîr*, 2/207.

azabını kaldırdık" ifadesi, onlara azabın geldiği mânâsını değil, yaklaştığı mânâsını ifade ediyor.

Yunus'un kavmi yeis halinde değil, hür iradeleriyle iman ettikleri için kabul olundu ve imanlarının faydasını gördüler. Azap kendilerinden kalktıktan sonra, yüce Allah'ın geniş ilmiyle takdir edilmiş olan zamana kadar dünya nimetlerinden yararlandılar.

Âyette sanki şöyle denilmektedir: Hz. Yunus'un kavminden başka, helâk olmaları yakınlaşmış olup da iman etmiş ve bu imanları kendilerine fayda vermiş hiçbir ülke halkı yoktur. *"İman edince..."* cümlesi, açıklama cümlesi olup imanlarının kendilerine fayda verdiğini açıklıyor. Bu âyet makbûl olan imanın, kalble yapılan iman olduğunu gösteriyor.

Rivayet olunduğuna göre, Musul'a bağlı Dicle kıyısındaki Ninova denilen beldeye Yunus (a.s.) peygamber olarak gönderildi. Onları bir müddet Allah'a çağırdı. Fakat kavmi onu yalanladı ve yalanlamada ısrar etti. Bunun üzerine Yunus (a.s.)'un morali bozuldu ve onlara şöyle bedduâ etti: "Allah'ım! Kavmim beni yalanladı, onlara azabını indir." Bu duâdan sonra Yunus (a.s.)'a denildi ki: "Kavmine bildir! Üç veya kırk gün sonra azap onlara sabahleyin gelecek."

Kevâşî isimli kitapta şöyle denilir: "Onlar, bir araya gelip dertleştiler, yaptıklarına pişman oldular, tazarru ve niyazda bulundular, seslerini yükseltip ağlaştılar. Bütün bunları, kalblerinin incelmesi, duâlarının hâlisâne olup da kabule daha yakın olması için yaptılar. Kul haklarını ödediler. O kadar ki, eğer birisi evinin duvarına başkasına ait bir taş koymuşsa, onu bile söküp sahibine iade etti. Hâlis bir niyetle hep beraber: 'Yunus (a.s.)'un getirdiklerine iman ettik' şeklinde veya: 'Yâ Hayy, Yâ Kayyûm! Yalnız Senin rahmetinle Senden yardım istiyoruz. Ya Hayy! Senden başka, hiçbir ilâh yoktur' biçiminde, ya da: 'Ey Allah'ımız! Hiç şüphesiz günahımız büyük oldu. Fakat Senin rahmetin o günahlardan daha büyük, daha yücedir. Sana lâyık olan şekilde bize rahmetinle muamele et! Bize, bizim müstehak olduğumuz şekilde muamele etme!'diye duâ ettiler."

Yunus (a.s.)'a gelince: O, kızarak kavmini terkedip gitti. Gemiye bindi, gemi dalgalandı. Vazifeliler dediler ki: "Sizin içinizde, Rabbinden kaçmış bir kul var. Onu denize atmadıkça gemi yürümez." Denize atılacak kişi için kur'a çekildi, üç defasında da kur'a Yunus (a.s.)'a çıktı. Sonuçta onu denize attılar ve balık onu yuttu. Şa'bî diyor ki: "Yunus (a.s.)'u balık Aşûre gününün kuşluk vaktinde yuttu, aynı günün akşamına doğru onu çıkarıp bıraktı. Güneş de batmak üzereydi. Burada Aşûre gününün faziletini beyân vardır. Çünkü Aşûre gününde Allah (c.c.) Yunus (a.s.)'un kavminden azabı kaldırdı, balığın karnından onu çıkardı ve ondan bu sıkıntıyı giderdi."

99. «**Eğer Rabbin**», yeryüzündeki insanların ve cinlerin iman etmesini «**dileseydi, yeryüzündekilerin hepsi elbette iman ederlerdi.**» Fakat Şeriatın ve kâinatın temelini üzerine bina etmiş olduğu hikmetine aykırı olduğu için, bunu irade buyurmamıştır. «**O halde sen,**» Allah'ın istemediği bir konuda «**İnanmaları için insanları zorlayacak mısın?**» Yani sen, insanları iman etmek için zorlayamazsın.

100. «**Allah'ın izni olmadan, hiç kimse iman edemez.**» O'nun izni, kolaylaştırması ve başarılı kılması olmadıkça, kimse inanamaz. O halde nefislerin hidayeti için kendini fazla yorma. Çünkü o, Allah'a ait bir husustur. «**Allah, akıllarını kullanmayanları pislik içinde bırakır.**» *"Pislik = Murdarlık"*tan maksat, küfürdür. Küfür, tiksinilen, pis görülen ve çirkinlikten ibâret olan "murdar" (pis) kelimesiyle ifade edilmiştir. Çünkü küfür, çirkinliğin ve kendisinden tiksinilen şeyin bir simgesidir. Onun için Cenab-ı Hak, âyetleri ve delilleri üzerinde düşünmek sûretiyle akıllarını kullanmayanlar hakkında küfrü devam ettirir. Bu sebeple âyette *"izin"* olarak ifade edilen *"hidayet"* onlara nasip olmaz, küfrün ve sapıklığın çirkinliklerine dalıp gitmeye devam ederler.

قُلِ انْظُرُوا مَاذَا فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا
تُغْنِي الْاٰيَاتُ وَالنُّذُرُ عَنْ قَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٠١﴾ فَهَلْ يَنْتَظِرُونَ
اِلَّا مِثْلَ اَيَّامِ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِهِمْ قُلْ فَانْتَظِرُوا اِنِّي مَعَكُمْ
مِنَ الْمُنْتَظِرِينَ ﴿١٠٢﴾ ثُمَّ نُنَجِّي رُسُلَنَا وَالَّذِينَ اٰمَنُوا كَذٰلِكَ
حَقًّا عَلَيْنَا نُنْجِ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٠٣﴾

101. De ki: "Göklerde ve yerde neler var, bir bakın!" Fakat inanmayan bir topluma deliller ve uyarılar fayda sağlamaz.

102. Onlar kendilerinden önce gelip geçenlerin başlarına gelen günlerinin benzerlerinden başkasını mı bekliyorlar? De ki: " O halde bekleyin. Ben de sizinle beraber bekleyenlerdenim."

103. Biz, sonra peygamberlerimizi ve iman edenleri kurtarırız. İşte böylece iman edenleri kurtarmak Bizim üzerimize haktır.

101. Ey Muhammed! «**De ki: 'Göklerde ve yerde neler var, bir bakın!'**» Ey Mekke halkı! Allah'ın birliğine ve sonsuz kudretine işaret eden, göklerdeki ve yerdeki Allah'ın güzel sanatlı varlıkları üzerinde düşünün. «**Fakat inanmayan bir topluma deliller ve uyarılar fayda sağlamaz.**» Allah'ın birliğine işaret eden âyetler, alâmetler, uyarıcı peygamberler ve her türlü uyarılar, inanmayan bir topluma hiçbir fayda vermez.

102. «**Onlar kendilerinden önce gelip geçenlerin**», daha önce yaşamış olan toplumların «**başlarına gelen günlerinin benzerlerinden başkasını mı bekliyorlar?**» Yani, Mekke kâfirleri ve benzerleri, kendilerinden önce gelip geçmiş Nuh, Âd, Semûd, Eyke toplumları gibi müşrik milletlerin acıklı günlerinin benzerlerinden başkasını beklemiyorlar. Çünkü bunlar daha iyisini hak etmemişlerdir. Onları tehdit ederek «**De ki: 'O halde**» sonuçta size gelecek azabı «**bekleyin**» bakalım! Şüphesiz «**ben de**» helâkınızı «**sizinle beraber bekleyenlerdenim.'**» Hiç şüphesiz güzel sonuç, Allah'dan sakınanlara, yani müttakilere aittir.

103. «**Biz, sonra peygamberlerimizi ve iman edenleri kurtarırız.**» Sanki şöyle söylenmiştir: Biz, inkârcı milletleri helâk ederiz. Azabın inmesi anında peygamberlerimizle onlara iman edenleri kurtarırız. «**İşte böylece iman edenleri**», her türlü sıkıntı ve azaptan «**kurtarmak Bizim üzerimize haktır.**» Bu cümlede, ayrıca söylemeye ihtiyaç olmadığını bildirmek için, peygamberlerin kurtarılmasından söz edilmemiştir. Âyette dikkatler özellikle şu hususâ çekilmiştir: Hiç şüphesiz kurtuluşun biricik şartı imandır. Bütün milletler için geçerli olan Allah'ın kanunu budur. Gerçekten Allah (c.c.) geçmiş peygamberleri ve onlara iman eden mü'minleri kurtardığı ve onlara vâdettiği şeyleri yerine getirdiği gibi, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) ve onunla beraber olan Ashab-ı Kiram'ı (r.a.) da kurtardı ve onlara vâdettiklerini gerçekleştirdi.

Şeriat ve onunla amel devam ettiği sürece, yüce Allah, kıyamete kadar gelecek bütün inananları, kâfirlerin elinden ve şerlerinden kurtaracaktır. Kurtuluşun asgarisi ölümdür. Çünkü ölüm, mü'mine verilen bir armağandır. Rasûlüllah (s.a.v.)'ın, bir cenazeye rastladığında şöyle buyurduğuna dikkat etmez misin: *"Bu cenaze ya istirahat ediyor veya ondan dolayı istirahat olunuyor."* (21) Hadisteki istirahat eden; sâlih kişidir, dünyanın zorluğundan kurtulur, ruhanî mükâfatlarla Berzah âleminde dinlenir. Bu, nimetlerin yarısıdır. İstirahat olunansa, fâsık kişidir. Çünkü onun ölümüyle insanlar dinlenir. Eziyetinden kurtulurlar. Kendisi, berzah âleminde ruhânî azapla karşı karşıya gelir. Bu da cehennem azabının yarısıdır.

İbâdetin en faziletlisi, genişliği beklemektir. Çünkü bu bekleyişte, kalbin istirahatı ve sabrın mükâfatı vardır. Sıkıntıya düşen mü'min, kendisini sıkıntıya koyanın Allah olduğunu ve o sıkıntıyı Allah'tan başka kimsenin gideremeyeceğini bilir. İşte bu inanç, sıkıntının acısını hafifletir, sabretmeyi kolaylaştırır. Böylece feryadı bırakır, gönlünde huzur hisseder. Başına gelenlerin Allah'ın hükmüyle olduğunu hatırlamayan ve Allah'ın kullarına karşı çok lütuf sahibi olduğunu unutan cahilin durumu ise böyle değildir. Çünkü cahil insan, içine düştüğü belâdan hiç kurtulamayacağı inancına kapılabilir ve farkına varmadan Allah'a âcizlik nisbet eder. Sabah-akşam sıkıntının acısı içerisinde kıvranır durur. Dalâletten Allah'a sığınırız.

قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنْ كُنْتُمْ فِي
شَكٍّ مِنْ دِينِي فَلَا أَعْبُدُ الَّذِينَ تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَكِنْ
أَعْبُدُ اللَّهَ الَّذِي يَتَوَفَّاكُمْ وَأُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٠٤﴾
وَأَنْ أَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٠٥﴾
وَلَا تَدْعُ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُكَ وَلَا يَضُرُّكَ فَإِنْ فَعَلْتَ

21- Buharî, Müslim, Ahmed b. Hanbel ve Neseî'nin rivayet ettikleri uzun bir hadisin bir kısmıdır. Bkz. *Fethu'l-Kebîr*, 3/136.

فَإِنَّكَ إِذًا مِنَ الظَّالِمِينَ (١٠٦) وَإِنْ يَمْسَسْكَ اللَّهُ بِضُرٍّ فَلَا
كَاشِفَ لَهُ إِلَّا هُوَ وَإِنْ يُرِدْكَ بِخَيْرٍ فَلَا رَادَّ لِفَضْلِهِ
يُصِيبُ بِهِ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَهُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ (١٠٧)

104. De ki: "Ey insanlar! Benim dinimden şüphede iseniz, ben Allah'ı bırakıp da sizin taptıklarınıza tapmam. Ben ancak, sizi öldürecek olan Allah'a kulluk ederim. Çünkü bana mü'minlerden olmam emrolundu."

105. Ve yüzünü hanif olarak dine çevir. Sakın müşriklerden olma!

106. Allah'ı bırakıp da, sana fayda ve zarar veremeyecek şeylere tapma! Eğer bunu yaparsan, o zaman sen de zalimlerden olursun.

107. Eğer Allah sana bir zarar dokundurursa, onu yine O'ndan başka giderecek yoktur. Eğer sana bir hayır dilerse, O'nun keremini geri çevirecek de yoktur. O, hayrını kullarından dilediğine eriştirir. Çünkü O, çok bağışlayan, çok esirgeyendir.

104. Ey Muhammed! «**De ki: 'Ey insanlar!**» Hitap Mekke'lileredir. Eğer kendisiyle Allah'a kulluk yaptığım ve sizi dâvet ettiğim «**benim dinimden şüphede iseniz, ben**» hiçbir zaman, «**Allah'ı bırakıp da sizin taptıklarınıza tapmam. Ben ancak, sizi öldürecek**», yani melek vasıtasıyla ruhunuzu alacak, sonra sizi çeşitli azaplara uğratacak «**olan Allah'a kulluk ederim.**» Şu halde, cehâlet sebebiyle Allah'ı bırakıp da, tapmakta olduğunuz putlara ve diğer fani varlıklara kulluk etmeyi bırakın! «**Çünkü bana mü'minlerden olmam emrolundu.'**» İbadetten söz edildikten sonra iman ve marifete geçilmesinde şuna işaret vardır: İnsanın dış görünüşü sâlih amellerle süslenmezse, iman ve marifet nuru kalbde yerleşemez. Çünkü Cenab-ı Hak, Şeriatın hükümlerini, marifetin temeli kılmıştır. Temel yok olunca, bu temel üzerine yapılacak bina da yok olur.

105. «Ve yüzünü hanîf», yani Allah'ı birleyici **«olarak dine çevir.»** Yani farzları yapmak, çirkinliklerden vaz geçmek sûretiyle dinde istikamet üzere olmakla emrolundum. *Kevâşî*'de: "Manâ: 'Mü'min ol ve amelini sadece Allah'a hâlis kıl' demektir," denilmektedir. *"Hanif olarak"* demek, batıl dinleri bırakıp, hiçbir şekilde kusuru olmayan Hak din üzerinde istikamette olmak mânâsını ifade eder. İnanç ve amel yönünden **«sakın müşriklerden olma!»**

Fahrettin er-Râzî Tefsîrinde der ki: "Bir kimse Mevlâ'sını tanıdıktan sonra başkasına kalben yönelirse, bu şirk olur." İşte kalb ehlinin "gizli şirk" dedikleri budur.

106. «Allah'ı bırakıp da», kötü bir durumu gidermek ve sevimli bir şeyi sağlamak sûretiyle **«sana fayda ve»** sevimli şeyi alıp sevimsizi vermek sûretiyle **«zarar veremeyecek şeylere tapma!»** Başka şeylere tapmak; ister Allah'ı tamamen inkâr, ister Allah'ı tanımakla beraber O'na başka şeyleri ortak koşmak sûretiyle olsun, farketmez. **«Eğer bunu»**, yani zarar ve yarar sağlamayan şeylere ibadet yapmak sûretiyle nehyolunduğun şeyleri **«yaparsan, o zaman sen de zâlimlerden olursun!»** Yani, kendi kendilerine zarar veren zalimlerden. Gerçekte Allah'tan başka yarar ve zarar veren hiçbir kimse yoktur. Allah'ın zatından başka her şey yok olup gidecektir.

107. «Eğer Allah sana bir zarar dokundurursa, onu yine O'ndan başka giderecek yoktur. Eğer sana bir hayır dilerse, O'nun keremini geri çevirecek de yoktur.» Putlar dahil, kim olursa olsun... Âyette şuna da işaret vardır: Hayır, bizzat istenilen şeydir. Zarar ise, birtakım dış sebeplerle kulun sebep olduğu bir şeydir. **«O, hayrını kullarından dilediğine eriştirir. Çünkü O, çok bağışlayan, çok esirgeyendir.»** O halde itaat içinde O'nun rahmetini isteyin. Günahlar sebebiyle O'nun mağfiretinden ümidinizi kesmeyin.

Mefâtihu'l-Gayb tefsirinde Fahreddin Râzî şöyle der: "*Ğafûr*, yani *'çok bağışlayan'*, dünyada setr perdesini üzerine çekmek, âhirette de azap ve cezayı terketmek sûretiyle günahları ve çirkinlikleri örten Zât demektir."

Ârif insanın Ğafûr isminden nasibi, kendisi hakkında gizli kalmasını arzu ettiği şeyleri, din kardeşi için de örtüp gizlemesidir.

قُلْ يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَٓاءَكُمُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنِ اهْتَدٰى
فَاِنَّمَا يَهْتَد۪ي لِنَفْسِه۪ وَمَنْ ضَلَّ فَاِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا وَمَٓا اَنَا
عَلَيْكُمْ بِوَك۪يلٍ (١٠٨) وَاتَّبِعْ مَا يُوحٰٓى اِلَيْكَ وَاصْبِرْ
حَتّٰى يَحْكُمَ اللّٰهُ وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِم۪ينَ (١٠٩)

108. De ki: "Ey insanlar! Size Rabbinizden hak gelmiştir. Artık kim doğru yola gelirse, ancak kendisi için gelir. Kim de saparsa, o da ancak kendi aleyhine sapar. Ben, sizin üzerinize vekil değilim."

109. Sana vahyolunana uy. Allah hükmünü verinceye kadar sabret. O, hüküm verenlerin en hayırlısıdır.

108. Mekke kâfirlerine «**De ki: 'Ey insanlar! Size Rabbinizden hak gelmiştir.**» O, yüce Kur'an'dır. Siz, Kur'an'ın içindeki hidayet ve mûcizelere vakıf oldunuz. Artık sizin hiçbir özrünüz kalmadı. Allaha karşı da bir hüccet yoktur. «**Artık kim**» Kur'an'a iman etmek ve apaçık âyetlerindeki hükümleriyle amel etmek sûretiyle «**doğru yola gelirse, ancak kendisi için gelir.**» Hak yola girmesinin faydası kendisine aittir. «**Kim de**» Kur'an'ı inkâr edip ondan yüz çevirmek sûretiyle «**saparsa, o da ancak kendi aleyhine sapar.**» Çünkü sapıklığının sorumluluğu ve günahı kendine aittir. «**Ben, sizin üzerinize vekil değilim.**» İşlerinizin bana havâle edildiği bir muhafız değilim. Ben sadece bir müjdeleyici ve bir uyarıcıyım.

109. İnanç, amel ve tebliğ konusunda «**sana vahyolunana uy!**» Her gün gelen vahiylerle desteklenen ve yukarda zikri geçen hakka uy!

Onları davette ve eziyetlerine tahammül etme konusunda «**Allah hükmünü verinceye**» sana yardım edip dinini galip getirinceye «**kadar**» onları dâvete devam et ve eziyetlerine «**sabret. O, hüküm verenlerin en hayırlısı-**

dır.» Çünkü Cenab-ı Hak bütün gizlilikleri bildiği için, hükmünde hata etmesi mümkün değildir.

Kulun mutluluğu, Allah'ın hükmüne teslim olmasında, emrine boyun eğmesindedir. Bu, huzurla yaşaması için şarttır. Rasûlüllah (s.a.v.)'ın hali bize yeterli bir misâldir. Çünkü o, Allah'ın hükmüne rızâ gösterdi. Verdiği sıkıntıya sabretti. Öğülmüş olarak yaşadı ve sonuçta zafere ulaştı. Rasûlüllah (s.a.v.)'ın uğradığı sayısız eziyetlerden birisi de, Abdullah İbn Mes'ûd'un rivayet ettiği şu olaydır: *"Biz, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'le mescidde beraberdik. O, namaz kılıyordu. Orada bir deve kesilmiş, tersi işkembesinde kalmıştı. Ebu Cehil dedi ki: 'Hanginiz şu pislikleri alıp Muhammed'in üzerine atar?' Ukbe b. Ebî Muayt kalktı. Deve pisliklerini alıp, secde halinde iken Rasûlüllah'ın üzerine atıverdi. Oradaki müşrikler bu çirkin manzaraya o kadar güldüler ki, gülmekten birbiri üzerine yıkılmaya başladılar. Biz, Rasûlüllah'ın (s.a.v.) sırtından bu pislikleri alıp atmaya uğraşırken, Hz. Fatıma (r.a.) çıkageldi ve Rasûlüllah'ın üzerinden o pislikleri attı. Daha sonra da onlara yönelerek hakaret etmeye başladı..."*(22)

Rasûlüllah (s.a.v.)'ın Ebû Leheb, Hakem İbn As ve Ukbe İbn Ebî Muayt gibi bazı komşuları vardı. Bu putperestler, Rasûlüllah'a eziyet veren şeyleri üzerine atarlardı. Rasûl-i Ekrem bunları alıp evinden çıkar ve kapıda durarak onlara şöyle seslenirdi: *"Ey Abdu Menâf oğulları! Bu nasıl komşuluk böyle?!"* Sonra da o pislikleri bir tarafa atardı.

Hiçbir kimse bu yapılanların Rasûlüllah (s.a.v.)'ın değerini düşürdüğünü sanmasın. Tam aksine onu yüceltmiştir. O'nun değerinin büyüklüğüne, mertebesinin yüceliğine ve Rabbi katındaki makamına delildir. Çünkü o, devamlı sabretmiş, affedip intikam almamış, dûasının kabul olacağını ve sözünün Allah katında geçerli olduğunu bildiği halde devamlı tahammül etmiştir.

Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurdu: *"İnsanlar içinde en ağır sıkıntıları çekenler peygamberler, sonra derece derece diğer insanlardır."*(23) Peygamberler altın gibidirler. Onlara gelen sıkıntılar, altının maruz bırakıldığı ateşe benzer. Şüphesiz bu ateş sadece altının değerini artırır. Sıkıntı ve zorluklar da peygamberlerin yüceliğini artırır.

22- Bu, uzun bir hadisin bir bölümüdür. Neseî, *Taharet* bölümünde rivayet etmiştir.

23- İbn Hibban rivayet etmiştir. Hadiste: *"İnsanlar, dinlerindeki derecelerine göre sıkıntıya düçar olmuşlardır..."* denilmektedir. Bkz. *Fethu'l-Kebîr*, 1/187.

Allah'tan (c.c.), bizi apaçık hak üzerinde sabit kılmasını, nefislerimizi yenmemizi takdir buyurmasını niyaz ediyoruz. O, hükmedenlerin en hayırlısıdır.

Cenab-ı Hakk'ın lütuf ve yardımıyla Yûnus Sûresi'nin tefsiri tamamlandı.

HÛD SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 123 âyettir.

Bu sûre Ali Rıza TEMEL tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

الٓرٰ كِتَابٌ اُحْكِمَتْ اٰيَاتُهُ ثُمَّ فُصِّلَتْ مِنْ لَدُنْ حَكِيمٍ خَبِيرٍ
① اَلَّا تَعْبُدُوٓا اِلَّا اللّٰهَ اِنَّنِى لَكُمْ مِنْهُ نَذِيرٌ وَبَشِيرٌ ②
وَاَنِ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوٓا اِلَيْهِ يُمَتِّعْكُمْ مَتَاعًا حَسَنًا
اِلٰىٓ اَجَلٍ مُسَمًّى وَيُؤْتِ كُلَّ ذِى فَضْلٍ فَضْلَهُ وَاِنْ تَوَلَّوْا فَاِنِّىٓ اَخَافُ
عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ كَبِيرٍ ③ اِلَى اللّٰهِ مَرْجِعُكُمْ وَهُوَ عَلٰى
كُلِّ شَیْءٍ قَدِيرٌ ④ اَلَآ اِنَّهُمْ يَثْنُونَ صُدُورَهُمْ لِيَسْتَخْفُوا
مِنْهُ اَلَا حِينَ يَسْتَغْشُونَ ثِيَابَهُمْ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ
اِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ⑤

1-3. Elif, Lâm, Râ. (Bu kitap,) hakîm ve herşeyden haberdar olan Allah tarafından, kendisinden başkasına kulluk etmeyesiniz diye âyetleri muhkem kılınmış, sonra da uzun uzadıya açıklanmış bir kitaptır. Ben size Allah tarafından gönderilmiş bir uyarıcı ve müjdeciyim. Rabbinizden mağfiret dileyin ve O'na tevbe edin ki, belli bir süreye kadar sizi güzelce geçindirsin ve her fazilet sahibine faziletinin karşılığını versin. Eğer yüz çevirirseniz büyük bir günün azabına çarpılmanızdan korkarım.

4. Dönüşünüz ancak Allah'adır. O'nun her şeye gücü yeter.

5. Bilin ki onlar Allah'tan gizlenmek için iki büklüm olurlar. Bilin ki, elbiselerine büründüklerinde bile Allah onların gizlediklerini ve açığa vurduklarını bilir. Çünkü O, kalblerde olanı bilendir.

1-3. «Elif, Lâm, Râ.» Bu sûre "Elif. Lâm. Râ" diye isimlendirilmiştir. Sûrenin bu harflerle başlaması, meydan okuma ve icâz içindir. Huruf-u mukattaa denilen bu harflerden neyi kastettiğini, en iyi Allah bilir. Bunlar gizlenmiş sırlardandır. Nitekim İmam Şa'bî'ye bu harfler konusunda sorulunca, şöyle cevap vermiştir: "Bunlar Allah'ın sırrıdır. Bu sırrı araştırmayın. Allah, razı olduğu elçi dışında kimseyi gayb hazinesine vâkıf kılmaz." Rakkâşî de şöyle demiştir: "Bu harfler Allah'ın sırlarıdır. Onları peygamberlerine ve seçkin kullarına açıklar. Bunlar ancak seçilmiş kulların vâkıf olduğu sırlardandır."

Ebû Hureyre (r.a.)'den şöyle rivayet edilmiştir: *"Allah Rasûlünden iki kap dolusu ilim öğrendim. Bunlardan birini size açıkladım. Diğerini açıklayıp yaysam, şu boğazım kesilir."*(1)

Müfessirlerin sultanı ibn Abbas (r.a.) şöyle dedi: "Elif. Lâm. Râ'nın mânası: 'Ben Allah'ım, görürüm' demektir."

«(Bu kitap,)» yani Kur'an **«hakîm ve her şeyden haberdar olan Allah tarafından...»** Bu, kitabın sıfatlarındandır. Nitekim diğer sıfatı da, onun *"âyetleri muhkem kılınmış"* bir kitap oluşudur. Bu sıfat, kitabın bizzat kendi değerini ortaya koyduğu halde, ilk sıfat, onu Allah'a nisbet etmektedir. Bu nisbet de "tarafından" anlamına gelen *"ledün"* kelimesiyle yapılmıştır. Bu kelime, aynı anlama gelen "inde" kelimesinden farklıdır. Çünkü *"ledün"*, en ya-

---

1- Buhâri, *Kitabü'l-İlm*. 1/192. *Câmiu'l-Usûl*, 8/23.

kın anlam için, "inde" ise hem yakın, hem uzak için kullanılır... Evet, Allah *"hakîm"*dir, çünkü indirdiğini yerli yerince indirmiştir. *"Her şeyden haberdardır,"* çünkü emrine uyanla, yüz çevireni hakkıyla bilir. **«Kendisinden başkasına kulluk etmeyesiniz diye...»** Ey Mekkeliler, Allah'tan başkasına ibadeti bırakmanız, kulluğu yalnızca O'na has kılmanız için **«âyetleri muhkem kılınmış,»** yani sağlam bir tarzda dizilmiş, her türlü eksik ve çelişkiden uzak, tıpkı sağlam ve düzgün yapılmış bir bina gibi, ya da mutlak olarak değiştirmek anlamındaki neshten uzak kılınmış, **«sonra da uzun uzadıya açıklanmış,»** tıpkı süslenmiş, gerdanlıklar gibi, âyetleri çeşitli faydalarla süslenmiş, değişik amaçları ayrıntılı bir şekilde belirlenmiş, inanç, ahkâm, öğüt ve örnekler vermek gibi değişik anlamları açıklanmış **«bir kitaptır.»**

«Ben size Allah tarafından gönderilmiş bir uyarıcı ve müjdeciyim.» Bu, Hz. peygamber'in diliyle ifade edilmiş bir sözdür. Eğer küfrederseniz sizi Allah'ın azabından sakındırır, iman ederseniz onun sevabıyla müjdelerim, demektir. Burada *"uyarıcı"*lık özelliği öne alınmıştır. Çünkü korkutmak daha önemlidir. Şüphesiz günah ve inkâr pisliklerinden arınmak, sevap ve iman meziyetleriyle süslenmekten önce gelir.

«Rabbinizden mağfiret dileyin...» Allah'tan mağfiret yani bağışlanma dilemek; dünyada kulun günahını örtmesini, âhirette ise cezalandırmamasını istemektir. **«Ve»** sonra da **«O'na tevbe edin ki,»** samimiyetle tevbe edip O'na yönelin ki, **«belli bir süreye kadar sizi güzelce geçindirsin»** size, razı olacağınız bir hayat sürdürsün, arzu ettiğiniz hiç bir şeyden mahrum bırakmasın. Böyle bir hayat; yataklarınızda can verinceye kadar, mukadder olan ömürlerinizin sonuna kadar sürsün.

Burada iki soru akla gelir. Birincisi: Hz. peygamber (s.a.v.)'in *"Dünya mü'minin zindanı, kâfirin cennetidir."* ve *"Belâya en çok maruz kalanlarınız peygamber ve derece derece diğer kimselerdir"* gibi sözleri, Allah'a itaat edenin nasibinin dünyada rahat yüzü görmemek olduğunu ifade ediyor. Öyleyse mü'min nasıl ölünceye kadar bolluk ve emniyet içinde olabilir? Bunun cevabı şudur: Kalbini Allah'a bağlayan, hakkındaki kaderine razı olan, güzel bir hayat yaşar. Kalbini sebeplere bağlayan kimse ise sevdiği şeyin kaybolması korkusuyla daimi bir elem içinde bulunur. Hayatının tadı kaçar. Kalbi kararsız olur. Dünyanın mü'mine zindan olması; âhirette kendisi için hazırlanan nimetlere nisbetledir. Yoksa dünyada hiç rahat etmeyecek demek değildir.

Anlatıldına göre, Bağdat'lı bir kadı, hizmetçileri ve adamlarıyla külhan (hamam) sokağına uğradığında; pejmürde, cehennem kılıklı bir Yahudiyle karşılaştı. Üstünden başından âdeta katran akıyordu. Kadı'nın katırının yularından tuttu ve dedi ki: "Allah kadı efendiye güç kuvvet versin. Peygamberinizin *'dünya mü'minin zindanı, kâfirin ise cennetidir'* sözü ne manaya geliyor? Çünkü dünya, mü'min olduğun halde senin için cennet, biz Yahudiler de kâfir olduğumuz halde, benim için cehennem?" Bunun üzerine Kadı, şöyle cevap verdi: "Dünya ve şu gördüğün dünya nimet ve zinetleri, cennete ve cennetteki yüksek makamlara nisbetle mü'minler için zindandır. Kâfirler içinse dünya, cehennem ve cehennemdeki aşağılık ve zilletlere nisbetle cennettir." Bunun üzerine Yahudinin aklı başına geldi. İyi bir müslüman oldu.

İkinci soru şudur: Âyetteki *"belirli bir süreye kadar"* ifadesi, Kâ'bi'nin "Maktûlün iki eceli vardır: Katil eceli ve mevt eceli. Eğer maktül öldürülmeseydi, ölüm eceline kadar yaşayacaktı" dediği gibi gerçekten iki olduğuna mı işaret etmektedir?

Aslında ehl-i sünnete göre ecel birdir. Her ne kadar ömürler ve rızıklar; tevbe ve istiğfar gibi amellerle ilgili ise de, her kul için belirlenmiş bir ecel vardır. Çünkü yüce Allah, kulun, ömrü artıracak taatlarla meşgul olacağını bildiği için, takdirini de ona göre yapmıştır. Bu durum ecelin birden fazla olduğunu isbat etmez.

«Ve her fazilet sahibine faziletinin karşılığını versin.» Fazilet; amel, güzel ahlâk ve her türlü olgunlukta olur. Faziletin karşılığı ise, yüce makamlar ve ecirlerdir. **«Eğer yüz çevirirseniz,»** size teklif edilen tevhid, istiğfar ve tevbeden geri durup, direnmeye devam ederseniz **«Büyük bir günün azabına çarpılmanızdan korkarım.»** Size olan şefkat ve merhametimden dolayı, kıyamet gününün şiddetli azabından endişe ederim.

"et-Tibyân" tefsirinde şöyle denilir: *"Büyük bir günün azabı"* denilmesi, içerisinde korkunç şeyler olacağı içindir. Böylece "gün" içerisinde olacak şeyle tavsif edilmiştir.

4. «Dönüşünüz ancak Allah'adır.» Ölümle, sonra da dünyada yaptıklarınızın karşılığını görmek üzere yeniden diriltilerek... **«O'nun her şeye gücü yeter.»** Sizi azaplandırmaya da kâdirdir.

Bu âyet tevhid'in faziletine, istiğfarın üstünlüğüne işaret eder. İstiğfar eden tevhid ehlinin dünyada güzel bir hayata, âhirette ise yüksek derecelere nasıl ulaştığı görülmüyor mu? Tevhid ve istiğfar dünya ve âhiret saadetinin anahtarıdır. Hadis-i şerifte: *"Lâ ilâhe illallah, cennetin anahtarıdır"*⁽²⁾ buyrulmakta. Haberde ise şöyle nakledilmektedir: "Âdem (a.s.): 'Ey Rabbim! İblis'i bana musallat ettin. Onun hakkından ancak seninle gelebilirim' dedi. Yüce Allah da: 'Senin her çocuğun için, kendisini İblis'in ve kötü arkadaşların hilesinden koruyacak bir koruyucu tayin ettim' buyurdu. Âdem: 'Ey Rabbim! Artır' deyince, yüce Allah: 'İyiliğe on ve daha fazla sevap vardır. Kötülüğe ise bir karşılık vardır. Onu da silerim' buyurdu. Âdem: 'Daha da artır ey Rabbim' dedi. Hak Teâlâ: 'Ruh bedenden ayrılmadıkça tevbe makbuldur' buyurdu. Âdem: 'Rabbim! Artır' deyince, Allah da şöyle buyurdu: *'De ki: Ey kendi nefisleri aleyhine haddi aşan kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Çünkü Allah bütün günahları bağışlar. Şüphesiz ki O, çok bağışlayan, çok esirgeyendir.'* (Zümer: 53)"

Bir de istiğfar sadece günahtan dolayı olmaz, lâyıkıyla yapılamayan ibadetten dolayı da olur.

5. «Bilin ki» ey mü'minler **«onlar,»** yani Mekke müşrikleri, Hz. peygamber (s.a.v.)'e düşmanlıkları, haktan yüz çevirmeleri ve içlerindeki küfürleri sebebiyle **«Allah'tan gizlenmek için iki büklüm olurlar.»** Çünkü onlar Allah hakkında caiz olmayan şeyleri bilmezler.

İbn Abbas (r.a.)'tan rivayet edildiğine göre bu âyet Ahnes b. Şüreyk hakkında nazil olmuştur. Bu adam, söz söylemesini iyi beceren birisiydi. Hz. Peygamber (s.a.v.)'e içinden kızdığı halde, dışından onu sever gözüküyordu.

«Bilin ki,» gizlenmek için **«elbiselerine büründüklerinde bile...»** Kâfirlerin birisi evine girer, perdesini indirir, elbisesine bürünür ve "Allah benim kalbimde olanı bilir mi? derdi. **«Allah onların gizlediklerini»** kalblerinde saklı tuttukları **«ve açığa vurduklarını»** dilleriyle açıkladıklarını **«bilir.»**

Âyette *"gizledikleri"* şey, *"açığa vurdukları"* şeyden önce zikredilmiştir. Çünkü gizlilik, yani sır mertebesi, açıklık, yani aleniyet mertebesinden önce gelir. Açığa vurulup ilân edilen bütün şeyler başlangıçta kalbte gizlidir. Aynı zamanda yüce Allah'ın ilminin gizli olan şeye ilgisi, aşikar olana ilgisinden öncedir.

«Çünkü O, kalblerde olanı bilendir.» Öyleyse gizledikleri ve açıkla-

---

2- Bu hadisi Buharî, Vehb b. Münebbih'ten tahric etmiştir. Kendisine: Lâ ilâhe illallah cennetin anahtarı değil mi? diye soruldu. O: *"Evet, fakat her anahtarın dişleri vardır"* dedi. Burada imanla beraber ihlâs ve ibadet şartı da belirtiliyor. *Bkz. Câmiu'l-Usûl*, 9/371.

dıkları şeyler O'na nasıl gizli kalabilir? Âyetin mânası: Düşmanlık ve küfürlerini saklayanlar Bize gizli kalmaz. Biz onları, gizledikleri kötü amellerine karşılık lâyıkıyla cezalandıracağız. Allah'ın cezası, korkulup çekinilecek bir cezadır. Allah'ın rızâsına aykırı bir şeye cüret edilemez.

Şüphesiz kalbin ıslahı, her şeyden daha önemlidir. Çünki kalb, beden ülkesinde itaat edilen ve hükmü geçerli olan bir hükümdar, dış organlar da onun tebaası ve hizmetçisi gibidir. Nifak, kalbin kötü sıfatlarındandır. Dışın içe, sözün fiile aykırı olması münafıklıktır.

Bir grup insan İbn Ömer (r.a.)'e: "Biz sultan ve emirlerimizin yanına giriyor, huzurlarındayken başka, onların yanından çıktığımızda ise daha başka konuşuyoruz" dediler. İbn Ömer (r.a.) de: "Biz Rasûlüllah zamanında bunu münafıklık sayardık" karşılığını verdi. Hüzeyfe (r.a.) de: "Bugünkü münafıklar Hz. Peygamber zamanındakilerden daha kötüdür" deyince: "Nasıl olur?" diye sordular. Bunun üzerine: "O zaman nifaklarını gizliyorlardı, bugün ise âşikâr yapıyorlar" cevabını verdi.

وَمَا مِنْ دَٓابَّةٍ فِي الْاَرْضِ
اِلَّا عَلَى اللّٰهِ رِزْقُهَا وَيَعْلَمُ مُسْتَقَرَّهَا وَمُسْتَوْدَعَهَاۜ كُلٌّ
فِي كِتَابٍ مُبِينٍ ﴿٦﴾ وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ
فِي سِتَّةِ اَيَّامٍ وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَٓاءِ لِيَبْلُوَكُمْ اَيُّكُمْ اَحْسَنُ
عَمَلًاۜ وَلَئِنْ قُلْتَ اِنَّكُمْ مَبْعُوثُونَ مِنْ بَعْدِ الْمَوْتِ لَيَقُولَنَّ
الَّذِينَ كَفَرُٓوا اِنْ هٰذَٓا اِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ ﴿٧﴾ وَلَئِنْ اَخَّرْنَا
عَنْهُمُ الْعَذَابَ اِلٰٓى اُمَّةٍ مَعْدُودَةٍ لَيَقُولُنَّ مَا يَحْبِسُهُۜ اَلَا

يَوْمَ يَأْتِيهِمْ لَيْسَ مَصْرُوفًا عَنْهُمْ وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا

بِهِ يَسْتَهْزِؤُنَ ﴿٨﴾

6. Yeryüzünde yaşayan bütün canlıların rızkı, ancak Allah'a aittir. Allah o canlının yerleştiği yeri ve ilerde bırakılacağı mekânı bilir. Her şey apaçık bir kitaptadır.

7. Arşı su üzerinde iken, hanginizin daha güzel amel edeceğinizi ortaya koymak için gökleri ve yeri altı günde yaratan O'dur. "Muhakkak siz, öldükten sonra diriltileceksiniz" desen, inkârcılar: "Bu apaçık bir sihirden başka bir şey değildir" derler.

8. Andolsun ki, onların azabını sayılı bir süreye kadar ertelesek: "Onu alıkoyan nedir?" derler. Bilin ki, onlara azap geldiği gün, artık geri çevrilmez, alaya aldıkları şey onları çepeçevre kuşatacaktır.

6. «Yeryüzünde», dünyanın her bölgesinde **«yaşayan bütün canlıların»**, rızka muhtaç olan, büyük-küçük, dişi-erkek tüm yaşayanların, kendilerine uygun tarzda **«rızkı,»** rahmet ve ikramının bir eseri olarak **«ancak Allah'a aittir. Allah, o canlının yerleştiği yeri ve ilerde»** geçici olarak **«bırakılacağı mekânı bilir.»** Bu âyetin tefsiriyle ilgili çeşitli açıklamalar vardır:

Birincisi: İbn Abbas (r.a.)'dan rivâyet edildiğine göre, canlının yerleştiği yer, gece veya gündüz başını soktuğu veya istikrar bulduğu mekândır. İlerde geçici olarak bırakılacağı mekân ise, öldüğü zaman iradesi dışında emanet bırakılan bir şey gibi defnedileceği yerdir. İbn Abbas (r.a.) şöyle der: "Kişinin kabri nerede olacaksa ihtiyaç onu oraya sevkeder, öyle ki işi biter bitmez orada ruhu kabzedilir. Kıyamet günü o yer: İşte bu, bana emanet bıraktığındır, der."

İkincisi: Canlının yerleştiği yer, babaların sulbünde karar kıldığı mahaldir. Bırakılacağı mekân ise, ana rahmidir. Rahimlere "bırakılan yer" denir. Çünkü nûtfe (döl) oraya başkası tarafından bırakılır. Nûtfenin, babaların sûlbünde bulunuşu ise bunun aksinedir. Çünkü orada, tabiî olarak oluşur.

Üçüncüsü: Canlının yerleştiği yer, fiilen dünyaya geldiği andaki yeridir. Bırakılacağı yer ise, fiilen dünyaya gelmeden önce rahim veya sulbteki geçici olarak kaldığı yeridir.

«Her şey apaçık bir kitaptadır.» Her canlı, onun rızkı, yerleştiği yer ve bırakılacağı mekân, Levh-i mahfuzda yazılıdır. Bu kitap, bakan meleklere açık olarak gözükür. Âlimlerin ittifak ettiklerine göre dört şey asla değişmez: Ömür, rızık, ecel ve saadet-şekâvet. Akıllı kimsenin, rızkı için gam çekmemesi, Allah'a tevekkül etmesi gerekir. Çünkü Allah, ona kâfidir.

Rivâyet edildiğine göre Hz. Mûsa, kendisini imana davet etmek üzere Firavun'a gitmekle emrolunduğunda, ailesinin durumu aklına geldi ve: "Ey Rabbim! Ailemin işlerini kim görecek?" dedi. Yüce Allah ise ona, asâsını kayaya vurmasını emretti. Hz. Musa asâsını kayaya vurunca; kaya yarıldı. İçinden bir kaya çıktı. Sonra bir daha vurunca bir kaya daha çıktı. Bir daha vurunca bu sefer kayadan bir kurt (böcek) çıktı. Ağzında gıdası mesabesinde bir şey vardı. Hz. Musa'nın kulak perdesi açıldı ve kurdun şöyle dediğini işitti: "Beni gören, sözümü işiten, yerimi bilen, beni hatırlayıp unutmayan Allah, bütün kusurlardan münezzehtir. Onu tesbih ederim."

Enes (r.a.)'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Bir gün Hz. peygamber (s.a.v.)'le birlikte bir ihtiyaç için şehir dışına çıktık. Yüksek sesle öten bir kuş gördük. Hz. peygamber (s.a.v.): *'Ey Enes! Bu kuş ne söylüyor biliyor musun?'* deyince ben: 'Allah ve Rasûlü daha iyi bilir' dedim. Efendimiz buyurdular ki: *'Kuş şöyle söylüyor: Ey Rabbim! Gözümü kör ettin, beni âmâ yarattın, beni doyur. Çünkü açım.'* Biz bu kuşa bakarken uçarak bir çekirge geldi ve kuşun ağzına girdi. Kuş da onu yuttu. Sonra kuş daha yüksek sesle ötmeye başladı. Rasûlüllah bana: *'Ey Enes! Kuş şimdi ne diyor biliyor musun?'* diye sordu. Ben de: 'Allah ve Rasûlü daha iyi bilir' dedim. Efendimiz buyurdu ki: *'Kuş şöyle söylüyor: Hamdolsun Allaha ki kendisini zikredeni unutmuyor.'* Başka bir rivâyette ise: *'Kim Allah'a tevekkül ederse ona kâfi gelir'* denilmiştir." Bu rivâyetler *"insanü'l-Uyûn"* adlı eserde geçmektedir.

Rivâyet edildiğine göre Hz. Hüseyin'in kılıcında şu dört kelime yazılıydı: Rızık taksim edilmiştir; tamahkâr mahrumdur; cimri kötülenmiştir; hasetçi kederlidir.

7. «Arş'ı su üzerinde iken...» sözlükte *"arş,"* karyola ve taht gibi anlamlara gelir. Arşın Allah'a nisbet edilmesi, onun yaratılmış büyük bir varlık olduğuna işarettir. Arş, yaratılmış olan şeylerin en büyüğüdür.

Mukâtil şöyle der: "Allah Arşı dört köşeli yapmıştır. Her köşe arasında da sayısını ancak Allah'ın bildiği birçok yönler vardır. Bunlar gökteki yıldızlardan, yerdeki toprak zerrelerinden, ağaçlardaki yapraklardan daha çoktur. Arşın uzunluğunun ve genişliğinin sonu yoktur. Mahiyetini de ancak Allah bilir."

İhtiyacı olmadığı halde, Allah'ın Arş'ı niçin yarattığı sorulacak olursa, buna çeşitli şekilde cevaplar verilir:

Birincisi: Allah onu melekler için bir toplantı mahalli kılmıştır. Nitekim âyette şöyle buyrulmaktadır: *"Melekleri arzın etrafını çevirmiş olarak görürsün"* (Zümer: 75)

İkincisi: Allah bununla kudret ve azametini göstermek istemiştir. Nitekim Mukâtil şöyle demiştir: "Gökler ve yer, kürsünün büyüklüğü yanında, çöle atılmış bir yüzük gibidir. Kürsi, gökler ve yer ise, Arş'ın büyüklüğü yanında yine çöle atılmış bir yüzük (halka) kadardır. Bütün bunlar ise Allah'ın azameti yanında dünyanın bir zerresi gibidir. Allah Arş'ı, yaratanın, yaratıktan daha büyük olduğu bilinsin diye yarattı."

Burada geçen *"su"* ise, (buz halindeki su değil,) normal sudur. Bu, Arş ile suyun birbirine bitişik olduğu manâsına değil, Allah'ın Arşı, kudretiyle yukarıda tuttuğu manâsına gelir. Asamm şöyle der: "Bu tıpkı, yerle bitişik olmadığı halde, "gök yerin üstündedir" demek gibidir." Asıl manâsı şudur: Yer ve gökler yaratılmadan önce Allah'ın arşı su üzerindeydi ve aralarında maddî bir engel yoktu. Maddî bir engel diyoruz, çünkü yerle gök arasında maddî bir engel vardır ki, o da havadır. Zaten maddî olmasaydı, "engel" adını almazdı. Burada, Arş ve suyun, yer ve göklerden önce yaratıldığına delil vardır.

Ebu's-Suud şöyle demiştir: "Allah'ın Arşı, yer ve gökleri yaratmadan önce su üzerindeydi. İster aralarında boşluk olsun, isterse su üzerine konmuş olsun Arşın altında sudan başka bir şey yoktur. Burada, Arş'tan sonra ilk var olan şeyin su olduğuna değil, sadece Arş ve suyun, yer ve göklerden önce yaratıldığına işaret vardır."

«Hanginizin daha güzel amel edeceğinizi ortaya koymak için...» Allah gökleri, yeri ve siz de içinde olmak üzere bu ikisinde bulunan bütün yaratıkları yarattı. Geçiminiz için, gerek olan her şeyi orada düzenledi, aralarına ibretler ve harika sanatlar yerleştirdi. Böylece **bunlar, dinî isteklerimiz konusunda sizin için deliller olur. Bütün bunları sizi imtihan etmek için yaptı.** Allah'ın imtihan etmesi, bilmediği bir şey ortaya çıkarmak değil, yaptıklarınızın sonucunu size göstermek içindir. Böylece iyilik edenle kötülük eden ortaya çıkacak, yüce Allah da buna göre insanları mükâfatlandıracak veya cezalandıracaktır.

Âyetteki *"amel"* sözü, kalbin ve organların amellerini içine alır. Bundan dolayı seleften birisi bunu "akılca hanginiz daha güzel, Allah'ın haramlarından daha çok çekinen, Allah itaate daha çabuk koşan" şeklinde açıklamıştır.

«Gökleri ve yeri altı günde yaratan O'dur.» Göklerin direksiz olarak durması, Allah'ın kudreti sayesindedir. Onları bir yere dayanmaksızın tutacak başka bir güç yoktur. Göklerin de üzerinde Rahman olan Allah'ın Arş'ı vardır. Âyette göklerin çoğul şeklinde zikredilmesi yüksekliklerinin farklı olmasından dolayıdır. Çünkü gökler yedi kattır. Yedi kat semanın her katı arasındaki mesafe, rivayete göre beş yüz yıllıktır.

Yer de, gökler gibi yedi tabakadır. Çünkü âyet-i kerime de *"yerden de bir o kadarını yaratan"* (Talâk: 12) buyrulmaktadır. Yeryüzünün büyük kısmı sahra, dağ ve denizden oluşur. Ancak çok az bir kısmı mâmurdur.

Gökler iki, yer iki, üzerindeki bitki hayvan ve diğer varlıklar da iki günde olmak üzere, göklerdeki ve yerdeki her şey altı günde yaratılmıştır. Nitekim Secde sûresinde bu şekilde belirtilmektedir. Altı günden maksat, bildiğimiz dünya günleridir. İlki pazar ve sonuncusu da cumadır. Örfe göre günler, güneşin dünya üzerinde kalış süresidir. Yer ve gök olmadığı takdirde böyle bir gün tasavvuru da olmaz. Yahut da bu günlerden maksat, âhiret günleridir ki; İbn Abbas'dan nakledildiğine göre her âhiret günü, bildiğimiz bin yıl gibidir. Allah dileseydi göz açıp kapayıncaya kadarlık bir süreden daha kısa bir zamanda yeri ve gökleri yaratabileceği halde, tedrîci olarak yaratmasında, işleri sağlam ve kademe kademe yapmaya teşvik vardır.

Ey Muhammed! Kavmin olan Mekke halkına: **«'Muhakkak siz, öldükten sonra,»** kıyamet gününde **«diriltileceksiniz' desen, inkârcılar:»** Dirilmekten bahseden **«'bu»** Kur'an, **«sihirden başka, bir şey değildir,'»** yani o sihir gibi bâtıl bir şeydir. Zaten sihir de, yaldız, hayal ve boş bir şeydir **«derler.»**

8. «Andolsun ki, onların» vâdedilen **«azabını bir sayılı süreye kadar ertelesek,»** kâfirler: **«'Onu alıkoyan nedir?'»** Bu azabın gelmesine hangi şey engel oldu **«derler.»** Bu sözleriyle, alay etmeye çalışırlar. **«Bilin ki,»** Bedir savaşında olduğu gibi **«onlara azap geldiği gün,»** o azap **«artık geri çevrilmez.»** Bu azabı onlardan uzaklaştıracak hiçbir şey yoktur. Mutlaka gelip çatacaktır. **«Alaya aldıkları,»** alaylı bir şekilde çabuk gelmesini istedikleri **«şey,»** yani o azap **«onları çepe çevre kuşatacaktır.»**

Şüphesiz azabı gerektiren şey, alay ve yalanlamadır. İnsanlar Âhiret yolunda iki sınıftır. Birinci sınıf; iman ve sâlih amelle kendilerini Allah'ın azabından kurtaranlar, ikinci sınıf ise, arzulara uyup, sâlih amelleri terk ederek kendilerini helâk edenlerdir. Kâfirler Allah'ın azabı ve gazabından çekinmezler. Sonuçta da dünya ve âhirette o azapla karşı karşıya gelirler.

Hadis-i kudsi'de şöyle buyrulmaktadır: *"İzzetim hakkı için, kulumda iki korku ve iki eminliği bir arada bulundurmam: Dünyada benden korkanı âhirette güvenli kılarım. Dünyada azabımdan korkmayanı âhirette korkuturum."*

Birisi şöyle demiştir: "Ne melek, ne peygamber, ne de sâlih bir kul olmak isterim. Bunlar kıyâmeti ve onun dehşetini görmeyecekler mi? Ben hiç yaratılmamış olmayı arzu ederim. Çünkü yaratılmamış olan kıyameti ve onun zorluklarını görmez."

Seriyyü's-Sakati şöyle demiştir: "Rezil olmamak için, ülkemin dışındaki bir ülkede ölmek isterim." Ârif kimsenin, ecel gelip çatmadan işini tedarik etmesi, günahından tevbe edip ısrardan vazgeçmesi gerekir.

Hadis-i şerifte şöyle buyruluyor: *"Hem günaha devam edip hem de tevbe eden kimse, Rabbiyle alay eden kimse gibidir."*(3)

وَلَئِنْ أَذَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنَّا رَحْمَةً
ثُمَّ نَزَعْنَاهَا مِنْهُ إِنَّهُ لَيَؤُسٌ كَفُورٌ ﴿٩﴾ وَلَئِنْ أَذَقْنَاهُ

3- Hadisi Beyhaki *Şuabu'l-iman* bölümünde zikretmiştir. Aynı hadisi İbn Asâkir de şu başlangıçla tahric etmiştir: *"Günahtan tevbe eden, hiç günah işlemeyen gibidir."* Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 2/40.

نَعْمَٓاءَ بَعْدَ ضَرَّٓاءَ مَسَّتْهُ لَيَقُولَنَّ ذَهَبَ السَّيِّـَٔاتُ عَنّ۪يۜ اِنَّهُ
لَفَرِحٌ فَخُورٌۙ ﴿١٠﴾ اِلَّا الَّذ۪ينَ صَبَرُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِۜ اُو۬لٰٓئِكَ
لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَاَجْرٌ كَب۪يرٌ ﴿١١﴾

9. Andolsun ki, Biz katımızdan insana bir nimet tattırıp, sonra bunu ondan çekip alsak, hemen o umutsuzluğa düşer, nankör olur.

10. Başına gelen bir sıkıntıdan sonra ona bir nimet tattırsak, mutlaka: "Kötülükler başımdan gitti" der. Çünkü o, çok şımarık, çok böbürlenendir.

11. Ancak, sabredip güzel işler yapanlar böyle değildir. İşte onlara bağış ve büyük bir mükâfat vardır.

9. «Andolsun ki, Biz katımızdan insana....» Yemin olsun ki, Biz insana sıhhat ve emniyet gibi **«bir nimet tattırıp, sonra bunu ondan çekip»** geri **«alsak, hemen o»** insan, Allah'ın kaderine tam teslim olmadığı ve sabrının azlığı sebebiyle **«umutsuzluğa düşer, nankör olur.»** Geçmiş nimetlere karşı büsbütün nankör kesilir. Buradaki *"nankör olmaktan"* kasıt, iyiliği ve nimeti inkâr ederek, şükrü terketmektir. Burada, nimetin ellerinden alınmasına, nankörlüklerinin sebep olduğuna işaret vardır.

10. Andolsun ki, **«başına gelen bir sıkıntıdan sonra ona»** hastalıktan sonra sıhhat, sıkıntıdan sonra ferahlık gibi **«bir nimet tattırsak,»** insan o zaman **«mutlaka: 'Kötülükler başımdan gitti'»**, artık beni rahatsız eden sıkıntı ve musibetler ortadan kalktı. Böyle sıkıntılar bir daha gelmez **«der. Çünkü o, çok şımarık, çok böbürlenendir.»** Nimetle şımarıp, nimet vereni unutmak gafillerin işidir. İnsanın çok böbürlenmesi; verilen nimetlerle başkalarına çalım satması, nimetin hakkını vermemesi, Rabbine şükretmemesi şeklinde olur.

11. «Ancak sabredip, güzel işler yapanlar,» yani kadere iman ederek sıkıntılara sabreden, gizli ve açık nimetlere şükür olarak sâlih ameller işleyen -sâlih amel, Allah Teâlâ'nın rızâsına uygun amel demektir- mü'minler **«böyle değildir.»** Hz. Ömer şöyle demiştir: "Sabır ve şükür iki binektir. Hangisine binsen farketmez" Hz. Ömer bu sözüyle, sabır ve şükürden herbirinin insanı Allah'ın rızâsına ulaştıracağına işaret etmektedir. **«İşte onlara bağış ve büyük bir mükâfat vardır.»** Bu güzel sıfatlarla sıfatlanmış olanlar için günahlardan bağışlanma ve güzel amellerinin karşılığı olarak büyük mükâfat vardır. Mükâfatın *"büyük"* olarak nitelendirilmesi, onların sürekliliğinden, yükümlülüklerin kalkmasından, azaptan emin olmaktan, Allah'ın kendilerinden razı olmasından ve O'nun yüce cemalinin seyredilmesinden dolayıdır.

فَلَعَلَّكَ تَارِكٌ بَعْضَ مَا يُوحٰٓى
اِلَيْكَ وَضَٓائِقٌ بِهٖ صَدْرُكَ اَنْ يَقُولُوا لَوْلَٓا اُنْزِلَ عَلَيْهِ كَنْزٌ
اَوْ جَٓاءَ مَعَهُ مَلَكٌۜ اِنَّمَٓا اَنْتَ نَذٖيرٌۜ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ وَكٖيلٌۜ ﴿١٢﴾
اَمْ يَقُولُونَ افْتَرٰيهُۜ قُلْ فَأْتُوا بِعَشْرِ سُوَرٍ مِثْلِهٖ مُفْتَرَيَاتٍ وَادْعُوا
مَنِ اسْتَطَعْتُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقٖينَ ﴿١٣﴾
فَاِلَّمْ يَسْتَجٖيبُوا لَكُمْ فَاعْلَمُٓوا اَنَّمَٓا اُنْزِلَ بِعِلْمِ اللّٰهِ وَاَنْ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا
هُوَۚ فَهَلْ اَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ﴿١٤﴾

12. Belki senin: "Ona bir hazine indirilmeli veya yanında bir melek gelmeli değil miydi?" demelerinden dolayı kalbin daralır ve sana vahyolunanın bir kısmını terkedecek olursun. Sen ancak bir uyarıcısın. Allah her şeye vekildir.

13. Yoksa (senin için): "Onu uydurdu" mu diyorlar? De ki: "Öyleyse onun sûrelerine benzer uydurma on sûre getirin. İd-

dianızda samimi iseniz Allahdan başka çağırabileceklerinizi de çağırın."

14. Eğer size cevap veremezlerse, bilin ki o ancak Allah'ın ilmiyle indirilmiştir. Ve ondan başka da ilâh yoktur. Artık Müslümansınız değil mi?

12. Ey Muhammed! **«Belki senin...»** Burada geçen *"belki"* anlamındaki *"lealle"* kelimesinin iki anlamı vardır. Bunlardan birincisi "tereccî" yani ummak, ikincisi de "işfâk" yani korku içinde bulunmaktır. Bu ikisi de Allah için değil, muhataplar için kullanılır. Bu âyetteki anlamı ise "vazgeçmeme"dir. Yani işfâktır. Dolayısıyla "sana indirilen vahyi tebliğ etmekten uzak durma ve tebliğden vazgeçme! Eğer vazgeçersen bundan kork" denilmektedir. **«'Ona bir hazine indirilmeli»**, tıpkı krallar gibi, işlerini görürken yararlanacağı hazineler indirilmeli **«veya yanında bir melek gelmeli»**, böylece onun doğruluğuna şehadet etmeli ve hedefine ulaşma konusunda yardımcı olmalı **«değil miydi' demelerinden dolayı kalbin daralır»**, Kur'an'ı onlara okuyup tebliğ etme konusunda sıkıntıya düşersin **«ve»** dolayısıyla **«sana vahyolunanın bir kısmını terkedecek olursun.»**

Rivayet edildiğine göre, Mekke müşrikleri: "Bize, içinde putlarımız hakkında kötü söz olmayan ve atalarımızın inancına ters düşmeyen bir Kur'an getir" demeleri üzerine, Rasûlüllah (s.a.v.) onların taptıkları sahte ilâhlara açık bir şekilde kötü şeyler söylememeyi düşündü. İşte bunun üzerine yüce Allah bu âyeti indirdi.

Nitekim Mekke ileri gelenleri şöyle söylüyorlardı: "Ey Muhammed! Eğer sen gerçekten peygambersen Mekke dağlarını bizim için altın yapıver." Bazıları ise: "Bize, peygamberliğini tasdik edecek melekler getir" diyorlardı.

Ey Muhammed! **«Sen ancak bir uyarıcısın.»** Dolayısıyla senin görevin, sana vahyedilen şeyle onları uyarmaktır. Onların reddetmeleri ve alaylarından dolayı, sana bir sorumluluk yoktur. Öyleyse bundan dolayı niçin göğsün daralıyor? **«Allah her şeye vekildir.»** Sen ona dayan. Çünkü o, putperestlerin durumunu biliyor. Söz ve hareketlerinin cezasını da mutlaka verecektir. Kısacası sen, onlara aldırmadan tebliğ görevini yerine getir. Şüphesiz Ben seni korur, onlara karşı sana yardımcı olurum.

13. «Yoksa (senin için): 'Onu uydurdu' mu...» Burada şöyle bir azarlama ve inkâr anlamı vardır: Allah katından olmadığı halde onu kendisi uydurarak Allah'a iftira mı etti **«diyorlar?»** Müşriklerin bu inkârcı ve aşağılayıcı sorularına karşılık sen de onlara **«de ki:»** Kur'an'ı benim uydurduğum konusunda doğruysanız **«'öyleyse,»** belağat ve nazmının güzelliğinde **«onun sûrelerine benzer uydurma»** yani sizler tarafından meydana getirilmiş **«on sûre getirin.»** Çünkü siz de benim gibi fasih bir şekilde konuşuyorsunuz ve benim yapabildiğim şeyi siz de başarabilirsiniz. Üstelik **«iddianızda samimiyseniz»**, sıkıntı anlarında sizi mutlu etmeleri için **«Allah'tan başka çağırabileceklerinizi de»**, kendilerine sığındığınız putlarınızı da yardıma **«çağırın.'»** Şüphesiz bir insanın uydurabildiği bir şeyi başkaları da uydurabilir. Dolayısıyla yukarıdaki ifade, bir meydan okuma ifadesidir.

14. Buna rağmen **«eğer size cevap veremezlerse,»** başkalarını yardıma çağırmalarına rağmen on sûre getirmekten aciz oldukları ortaya çıkarsa, o zaman **«bilin ki,»** ey mü'minler **«o»** Kur'an **«ancak Allah'ın ilmiyle»**, O'nun bileceği meziyet, özellik ve keyfiyet üzere O'nun katından **«indirilmiştir.»** Yani Allah katından indirildiği konusundaki imanınızda sebat edin. O, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in peygamberlik iddiasındaki doğruluğuna işaret eden mûcizelerdendir. **«Ve»** yine bilin ki **«O'ndan,»** yani Allahtan **«başka da ilâh yoktur.»** Vahyi O'ndan başkası indiremez. **«Artık Müslümansınız»**, İslâm üzere sabitsiniz **«değil mi?»** Artan bir samimiyetle Müslüman olmakta devam edin.

مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا
وَزِينَتَهَا نُوَفِّ اِلَيْهِمْ اَعْمَالَهُمْ فِيهَا وَهُمْ فِيهَا لَا يُبْخَسُونَ
﴿١٥﴾ اُو۬لٰٓئِكَ الَّذٖينَ لَيْسَ لَهُمْ فِي الْاٰخِرَةِ اِلَّا النَّارُ وَحَبِطَ
مَا صَنَعُوا فٖيهَا وَبَاطِلٌ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٦﴾ اَفَمَنْ كَانَ عَلٰى
بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّهٖ وَيَتْلُوهُ شَاهِدٌ مِنْهُ وَمِنْ قَبْلِهٖ كِتَابُ مُوسٰٓى
اِمَامًا وَرَحْمَةً اُو۬لٰٓئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهٖ وَمَنْ يَكْفُرْ بِهٖ مِنَ الْاَحْزَابِ

فَالنَّارُ مَوْعِدُهُ فَلَا تَكُ فِي مِرْيَةٍ مِنْهُ إِنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ وَلٰكِنَّ
أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ ⑰

15. Dünya hayatını ve güzelliklerini isteyenlere, orada işlediklerinin karşılığını eksiksiz olarak veririz. Onlar orada hiçbir eksikliğe uğratılmazlar.

16. İşte onlar, âhirette ateşten başka bir şeyi olmayan kimselerdir. Dünyada yaptıkları da boşa gitmiştir. Yapmakta oldukları da zaten bâtıldır.

17. Rabbi katından açık bir delile dayanan ve kendisini O'nun katından bir şahidin izlediği, önlerinde de Musa'nın kitabı önder ve rahmet olarak bulunan kimse, inkârcılar gibi midir? İşte bunlar Kur'an'a inanırlar. Hangi topluluk Onu inkâr ederse, yeri ateştir. Bundan şüphen olmasın. Çünkü bu, Rabbin tarafından bildirilmiş gerçektir. Fakat, insanların çoğu inanmazlar.

15. Yapmış olduğu güzel ve hayırlı ameliyle **«dünya hayatını ve güzelliklerini»** yani Allah'ın rızâsını değil de, sağlık, güvenlik, zenginlik ve liderlik gibi dünya hayatını süsleyen şeyleri **«isteyenlere,»** Biz **«orada işlediklerinin karşılığını eksiksiz olarak»** tamı tamına **«veririz. Onlar orada hiçbir eksikliğe uğratılmazlar.»** Ücretlerinden herhangi bir eksiltme yapılmaz.

16. «İşte onlar,» yani dünya ve onun zinetlerine talip olup da, ücretleri dünyada tam tamına verilenler, **«âhirette ateşten başka bir şeyi olmayan kimselerdir.»** Çünkü onların gayretleri sadece dünyaya yönelikti. Sırf dünya için çalışanlar ücretlerini dünyada topladıkları için âhirette onlara sadece ebedî azap kalır. **«Dünyada yaptıkları da boşa gitmiştir.»** Dünyada işledikleri amellerin karşılığı âhirette geçersiz olmuştur. Çünkü onlar Allah rızâsı için yapılmamıştır. Riya ve propaganda için **«yapmakta oldukları da zaten bâtıldır.»** Görüldüğü gibi âyet kâfirler hakkındadır.

Bil ki, kâfirlerin; iyilik, sıla-i rahim, sadaka, yolları ıslah, kanallar açmak gibi iyilikleri ancak Müslüman olduktan sonra makbuldür ve ancak bu şarta bağlı olarak değerlendirilirler ve zayi edilmezler. Müslüman olmadan önce yapılanlar ise, âhirette ne azabın hafiflemesine, ne de cennete girmeye yarar. Fakat günahlarının durumuna göre bazılarının azabı diğerlerinden daha şiddetli olur. Bu konuda icma vardır.

17. «Rabbi katından açık bir delile dayanan.» Burada *"delil"* olarak tercüme, ettiğimiz *"beyyine"*, hüccet, bürhan ve takdir anlamlarına gelir. **«Ve kendisini O'nun katından,»** yani Allah tarafından gelen ve doğruluğunu destekleyen Kur'an gibi **«bir şahidin izlediği, önlerinde de»** yani Kur'an'dan önce de **«Musa'nın kitabı»** yani Tevrat **«önder ve rahmet»** yani kıyamete kadar, kendilerine, indirilen kimseler için büyük bir nimet **«olarak bulunan kimse, inkârcılar gibi midir?»** Yani inkârcılarla, delillere sahip olan bu insanlar bir midir? Buradaki soru, onların kesinlikle aynı olmadıklarını göstermek içindir.

İnsanü'l-Uyûn adlı eserde şöyle deniyor: "Tevrat, kendisinden önceki kitaplardan farklı olarak şer'î hükümler içeren ilk kitaptır. Çünkü daha önceki kitaplar sadece Allah'a iman ve tevhid konularını içeriyordu."

«İşte bunlar,» yani açık delile dayananlar **«Kur'an'a inanırlar,»** Onu onaylarlar. Mekkelilerden ve Rasûlullah'ın karşısında onlarla birlik olanlardan **«hangi topluluk onu inkâr ederse, yeri ateştir.»** Onun varacağı yer cehennemdir. **«Bundan şüphen olmasın.»** Kur'an'dan ve onun Allah katından geldiğinden asla kuşkun olmasın. **«Çünkü bu,»** seni dinin ve dünyan konusunda terbiye eden **«Rabbin tarafından bildirilmiş gerçektir. Fakat»** Kur'an'ın apaçık bir gerçek olduğuna, ya görüşlerinin kısırlığı, fikirlerinin ayrılığı, ya da inat ve kibirleri sebebiyle **«insanların çoğu inanmazlar.»**

وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى
اللّٰهِ كَذِبًا اُولٰٓئِكَ يُعْرَضُونَ عَلٰى رَبِّهِمْ وَيَقُولُ الْاَشْهَادُ
هٰٓؤُلَٓاءِ الَّذِينَ كَذَبُوا عَلٰى رَبِّهِمْ اَلَا لَعْنَةُ اللّٰهِ عَلَى الظَّالِمِينَ
(١٨) اَلَّذِينَ يَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ وَيَبْغُونَهَا عِوَجًا وَهُمْ

بِالْاٰخِرَةِ هُمْ كَافِرُونَ ﴿١٩﴾ اُولٰٓئِكَ لَمْ يَكُونُوا مُعْجِزٖينَ فِي
الْاَرْضِ وَمَا كَانَ لَهُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ مِنْ اَوْلِيَٓاءَ يُضَاعَفُ لَهُمُ
الْعَذَابُ مَا كَانُوا يَسْتَطٖيعُونَ السَّمْعَ وَمَا كَانُوا يُبْصِرُونَ ﴿٢٠﴾
اُولٰٓئِكَ الَّذٖينَ خَسِرُٓوا اَنْفُسَهُمْ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ
﴿٢١﴾ لَا جَرَمَ اَنَّهُمْ فِي الْاٰخِرَةِ هُمُ الْاَخْسَرُونَ ﴿٢٢﴾ اِنَّ الَّذٖينَ
اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَاَخْبَتُٓوا اِلٰى رَبِّهِمْ اُولٰٓئِكَ اَصْحَابُ
الْجَنَّةِ هُمْ فٖيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٣﴾ مَثَلُ الْفَرٖيقَيْنِ كَالْاَعْمٰى
وَالْاَصَمِّ وَالْبَصٖيرِ وَالسَّمٖيعِ هَلْ يَسْتَوِيَانِ مَثَلاً اَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿٢٤﴾

18. Yalan söyleyerek Allah'a iftira edenden daha zalim kim vardır? Bunlar Rablerine götürülürler ve şahitler de: "İşte bunlar Rablerine karşı yalan söyleyenlerdir" derler. Bilin ki Allah'ın lâneti zalimler üzerinedir.

19. Bunlar Allah'ın yolundan alıkorlar ve o yolu eğriltmek isterler. İşte onlar âhireti inkâr edenlerdir.

20. Onlar yeryüzünde Allah'ı âciz bırakamazlar. Allah'tan başka (kendilerini kurtaracak) dostları da yoktur. Onlara kat kat azap verilir. Çünkü onlar, (gerçekleri) işitmeye tahammül edemiyor ve (hakikati) göremiyorlardı.

21. İşte onlar, kendilerine yazık edenlerdir. Uydurdukları şeyler de onlardan uzaklaşıp kaybolmuştur.

22. Âhirette en çok kayba uğrayacaklar da onlardır.

23. İman edip de güzel amel işleyen ve Rablerine boyun eğenlere gelince, işte onlar cennetliklerdir. Orada temelli kalırlar.

24. Bu iki zümrenin durumu, kör ve sağır ile gören ve duyan kimsenin durumuna benzer. Bunların durumları hiç eşit olabilir mi? Hâlâ ibret almıyor musunuz?

18. «Yalan söyleyerek Allah'a iftira edenden daha zalim kim vardır?» Evet, meleklerin Allah'ın kızları olduğunu söylemeleri, putlarının kendilerine Allah katında şefaatçı olacağı gibi iftiralarıyla, Allah'a yakışmayacak şeyleri O'na nisbet edenden daha zâlim hiç kimse yoktur. **«Bunlar»** hesaba çekilmek üzere **«Rabblerine,»** yani yüce Allah'ın huzuruna **«götürülürler.»** Allah, kulları arasında hüküm verinceye kadar huzurda tutulurlar. **«Ve şahitler de»** yani melekler, peygamberler ve mü'minler de onları göstererek ve küçümseme edasıyla: **«'İşte bunlar»** kendilerine ikramda bulunan, işlerini yürüten **«Rablerine karşı yalan söyleyenlerdir.'»** O'na iftira edenlerdir **«derler. Bilin ki Allah'ın lâneti,»** azabı ve öfkesi, iftira ederek kendilerine yazık eden **«zalimler üzerinedir.»**

Hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur: "*Yüce Allah kıyamet günü mü'min kulunu yaklaştırır ve onu insanlardan gizleyerek der ki: 'Ey kulum! Şu şu günahlarını biliyor musun?' Kul da: 'Evet, ey Rabbim!' der. Allah, kulun günahlarını bir bir ona gösterdikten sonra: 'Ben bunları dünyada örttüm. Âhirette ise senin için bağışladım' der. Sonra iyiliklerin yazılı olduğu defteri verilir. Kâfir ve münâfıklara gelince, şahitler onlar için: 'İşte Rablerine karşı yalan söyleyenler bunlardır' derler. Bilin ki, Allah'ın lâneti, zâlimlerin üzerinedir.*"(4)

Bir başka hadiste de: "*Kim yaptığı işi aleni olarak yapıp ilân ederse, Allah da onu ilân eder*"(5) buyurulur. Bundan anlaşılıyor ki, yaptığı işi riya ve gösteriş için yaparak onun başkaları tarafından görülmesi için çaba harcayanlar, kıyamet gününde Allah tarafından bu kötü niyetlerinin ortaya çıkarıldığını

4- Hadisi, Buharî, Müslim ve Ahmed b. Hanbel, İbn Ömer'den de merfu olarak tahric etmişlerdir.

5- Müslim ve Ahmed b. Hanbel tarafından tahric edilmiştir. Hadisinin devamı şöyledir: "*Kim de gösteri için yaparsa Allah da onu başkalarına gösterir.*" Bkz. *el- Fethu'l-Kebîr*, 3/200.

görecekler ve şahitler huzurunda rezil edileceklerdir. Bu şahitler, melekler veya bütün halktır.

19. Sonra yüce Allah, bu zâlimleri şu şekilde nitelendiriyor: «**Bunlar Allah'ın yolundan alıkorlar ve o yolu eğriltmek isterler.**» Şüphe ve tahrif yoluyla, engel olabildikleri herkesi Allah'ın dininden ve O'na itaatten çevirmeye çalışırlar. O yolu eğrilikle nitelerler. «**İşte onlar, âhireti inkâr edenlerdir.**»

20. «**Onlar,**» yani âhireti inkâr eden bu kâfirler bütün genişliğine rağmen «**yeryüzünde Allah'ı âciz bırakamazlar.**» Onun neresine kaçarlarsa kaçsınlar, O'nu bu azabı vermekten alıkoyamazlar. «**Allah'tan başka (kendilerini kurtaracak)**», yardımla destekleyecek ve azabı uzaklaştıracak «**dostları da yoktur.**» Allah'ın onları dünyada cezalandırmaması ihmalden değil, süre tanımasındandır. «**Onlara**» kıyamet günü «**kat kat azap verilir.**» Azapları katlanır. «**Çünkü onlar,**» kendi içlerinde ve dış dünyada önlerine serilen «**(gerçekleri) işitmeye tahammül edemiyor**», kendilerine anlatılan gerçekleri kulak arkası ediyorlar «**ve (hakikati) göremiyorlardı.**» Böylece Allah'a ibadet edecekleri yerde putlara kulluk ediyorlardı.

21. «**İşte**» bu yüzden «**onlar, kendilerine yazık edenlerdir.**» Şefaatine ulaşacakları konusunda «**uydurdukları şeyler de,**» yani sözde ilâh olarak kabul ettikleri putlar da «**onlardan uzaklaşıp**» ortadan «**kaybolmuştur.**»

22. Bu yüzden «**âhirette en çok kayba uğrayacaklar da onlardır.**» Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Amellerde acele edin. Çünkü gelecek günlerde gece karanlığı gibi fitneler vardır. Kişi mü'min olarak sabahlar ve kâfir olarak akşama çıkar. Yine mü'min olarak akşamlar ve kâfir olarak sabaha çıkar. Dünya uğruna dinini satar."*(6)

23. İman edilmesi gerekli olan şeylere «**iman edip de**» kendi aralarında ve Rablerine karşı «**güzel amel işleyen ve**» alabildiğine itaat ve tevazu göstererek «**Rablerine boyun eğenlere gelince, işte onlar,**» yani bu niteliklere sahip olanlar «**cennetliklerdir. Orada temelli**», sonsuza kadar «**kalırlar.**»

24. «**Bu iki zümrenin**» yani kâfirle mü'minin ilginç «**durumu, kör ve sağır ile gören ve duyan kimsenin durumuna benzer.**» Buradaki kör ve sağır, kâfirleri; gören ve duyan da mü'minleri temsil etmektedir. Çünkü kâfirler,

---

6- Müslim, *İman*, 118; Tirmizî, *Fiten*, 2196. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 10/30.

Allah'ın yarattığı şeylere ibret gözüyle bakmadıkları, kendilerine okunan Allah'ın âyetlerini can kulağıyla dinlemedikleri için, bir bakıma gözleri ve kulakları olmayan kimseler gibidirler. Gözleri görmeyen bir kimse, duyduğu bir şeyden dolayı doğru yolu bulabilir veya sağır olan bir kimse, gördüğü bir işaretten faydalanabilir. Oysa hem sağır, hem de kör olan bir kimse çaresizdir. **«Bunların durumları hiç eşit olabilir mi?»** Bunları düşünüp de **«hâlâ ibret almıyor musunuz?»** Allah'ın sizin için verdiği bu örnekten niçin ders almıyorsunuz?

وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا نُوحًا اِلٰى قَوْمِه۪ٓ اِنّ۪ي لَكُمْ نَذ۪يرٌ مُب۪ينٌۙ ﴿٢٥﴾
اَنْ لَا تَعْبُدُٓوا اِلَّا اللّٰهَۜ اِنّ۪ٓي اَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ
اَل۪يمٍ ﴿٢٦﴾ فَقَالَ الْمَلَاُ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِه۪ مَا نَرٰيكَ اِلَّا
بَشَرًا مِثْلَنَا وَمَا نَرٰيكَ اتَّبَعَكَ اِلَّا الَّذ۪ينَ هُمْ اَرَاذِلُنَا بَادِيَ
الرَّأْيِۚ وَمَا نَرٰى لَكُمْ عَلَيْنَا مِنْ فَضْلٍ بَلْ نَظُنُّكُمْ كَاذِب۪ينَ
﴿٢٧﴾ قَالَ يَا قَوْمِ اَرَاَيْتُمْ اِنْ كُنْتُ عَلٰى بَيِّنَةٍ مِنْ رَبّ۪ي وَاٰتٰين۪ي
رَحْمَةً مِنْ عِنْدِه۪ فَعُمِّيَتْ عَلَيْكُمْۜ اَنُلْزِمُكُمُوهَا وَاَنْتُمْ
لَهَا كَارِهُونَ ﴿٢٨﴾ وَيَا قَوْمِ لَٓا اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مَالًاۜ اِنْ اَجْرِيَ
اِلَّا عَلَى اللّٰهِ وَمَٓا اَنَا۬ بِطَارِدِ الَّذ۪ينَ اٰمَنُواۜ اِنَّهُمْ مُلَاقُوا رَبِّهِمْ
وَلٰكِنّ۪ٓي اَرٰيكُمْ قَوْمًا تَجْهَلُونَ ﴿٢٩﴾ وَيَا قَوْمِ مَنْ يَنْصُرُن۪ي

مِنَ اللّٰهِ اِنْ طَرَدْتُهُمْ اَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿٣٠﴾ وَلَٓا اَقُولُ لَكُمْ
عِنْدٖي خَزَٓائِنُ اللّٰهِ وَلَٓا اَعْلَمُ الْغَيْبَ وَلَٓا اَقُولُ اِنّٖي مَلَكٌ وَلَٓا
اَقُولُ لِلَّذٖينَ تَزْدَرٖٓي اَعْيُنُكُمْ لَنْ يُؤْتِيَهُمُ اللّٰهُ خَيْرًاۜ اَللّٰهُ اَعْلَمُ
بِمَا فٖٓي اَنْفُسِهِمْۚ اِنّٖٓي اِذًا لَمِنَ الظَّالِمٖينَ ﴿٣١﴾

25-26. Andolsun ki Biz, Nuh'u da kavmine gönderdik. (Dedi ki:) "Ben sizin için apaçık bir uyarıcıyım. Allah'tan başkasına kulluk etmeyin. Doğrusu ben, sizin için acıklı bir günün azabından korkuyorum."

27. Kavminden ileri gelen kâfirler dediler ki: "Biz seni sadece bizim gibi bir insan görüyoruz. Sana bizim basit görüşlü ayak takımımız dışında kimsenin uyduğunu görmüyoruz. Sizin bize karşı bir üstünlüğünüzü de görmüyoruz. Aksine sizi yalancılar sanıyoruz."

28. Nuh dedi ki: "Ey kavmim! Eğer ben, Rabbimden bir delil üzerinde isem ve O bana, kendi katından bir rahmet vermiş de, bu size gizli tutulmuşsa, buna ne dersiniz? Hoşlanmadığınız halde sizi bunlara mecbur mu edeceğiz?

29. Ey kavmim! Buna karşılık sizden herhangi bir mal istemiyorum. Benim ücretim ancak Allah'a aitir. Ben, iman edenleri kovacak da değilim. Çünkü onlar, Rablerine kavuşacaklardır. Fakat ben sizi cahil bir topluluk olarak görüyorum.

30. Ey kavmim! Ben onları kovarsam, Allah'a karşı bana kim yardım eder? Düşünmüyor musunuz?

31. Size, Allah'ın hazineleri yanımdadır demiyorum. Gaybı da bilmem. Doğrusu, melek olduğumu da söylemiyorum. Hor gördüğünüz insanlar için; 'Allah onlara asla hayır vermeyecektir' diyemem. İçlerinde olanı Allah daha iyi bilir. Aksi halde haksızlık edenlerden olurum."

25-26. «Andolsun ki, Biz, Nuh'u da kavmine» peygamber olarak **«gönderdik.»** O, İdris (a.s.)'den sonra gönderilen ilk peygamberdir.

İbn Abbas (r.a.) şöyle diyor: "Nuh (a.s.) kırk yaşında iken peygamber gönderildi. Dokuz yüz elli yıl kavmini Hakka davet etti. Tufandan sonra altmış yıl yaşadı. Toplam ömrü bin elli yıldır. Hz. Nuh'un, Hz. Âdem'in yeryüzüne inişinden bin altı yüz kırk iki yıl sonra doğduğu, yurdunun Şam olduğu ve Kûfeye defnedildiği söylenir."

O, kavmine **«(dedi ki:) 'Ben sizin için apaçık bir uyarıcıyım.»** Size azabı gerektiren ve ondan kurtuluşu sağlayan yolları açıkça bildirmek üzere geldim. Burada "ve müjdeciyim" dememesi, kavmi içinde henüz iman etmiş kimselerin bulunmamasındandır. Çünkü müjde, inananlar için geçerli bir şeydir. **«Allah'tan başkasına kulluk etmeyin.»** Benim size peygamber olarak gönderilmemden asıl maksat, sizi şirkten alıkoymaktır. **«Doğrusu ben, sizin için acıklı bir günün azabından korkuyorum.'»** Bu gün, kıyamet günü veya Tufan günüdür. *"Acıklı"* sözü, günün sıfatı olabileceği gibi, azabın sıfatı da olabilir. Buna göre anlam *"acıklı bir günün"* şeklinde olabileceği gibi *"acıklı bir azabın"* şeklinde de olabilir.

Rivayete göre yüce Allah, Hz. Nuh'u, kavmine peygamber olarak gönderdiğinde o kavmine bir bayram günlerinde geldi. Kavmi putlara tapıyor, şarap içiyor ve tıpkı hayvanlar gibi, açıkça kadınlarla cinsi ilşiki kuruyorlardı. Hz. Nûh, onlara yüksek sesle çağrıda bulundu ve tevhide davet etti. Önce korktular. Sonra ona deli dediler. Onu yalanlayıp dövdüler.

27. «Kavminden ileri gelen kâfirler dediler ki: 'Biz seni sadece bizim gibi bir insan görüyoruz.» Seni peygamber yapacak, bizden üstün bir meziyetin yok. Ayrıca **«sana»** temizlikçi ayakkabıcı ve düşük meslek erbabı gibi **«bizim basit görüşlü ayak takımımız»**, aşağı ve değersiz tabaka **«dışında kimsenin uyduğunu görmüyoruz.»** Eğer dâvanda doğru olsaydın sana insanların üst tabakası uyardı. *"Basit görüşlü"* ifadesinden amaç, derinlemesine inceleyip düşünmeden hemen karar veren kimsedir. Sapıkların durumu ne kadar şaşkınlık vericidir ki, bir insanın peygamberliğine razı olmuyorlar da, taşın ilâhlığına ve ona tapmaya razı oluyorlar.

«Sizin bize karşı bir üstünlüğünüzü de görmüyoruz.» Sizi yalancılar sanıyoruz. Sen ve sana uyanlar, mal-mülk konusunda bizden daha üstün değilsiniz. Öyleyse sen nasıl peygamber olursun? Ayrıca siz de bizim gibi yeyip içen birer insansınız. **«Aksine sizi yalancılar sanıyoruz.'»** Aynı sözü söyleyip aynı dâvayı güttüğünüz için, hepinizin birden yalan söylediğinizi düşünüyoruz.

28. «Nuh dedi ki: 'Ey kavmim!» Bana söyleyin: **«Eğer ben, Rabbimden»**, yüce Allah katından benim davamı tasdik eden **«bir delil üzerinde isem ve O bana kendi katından bir rahmet»** peygamberlik **«vermiş de, bu»** delil de **«size gizli tutulmuşsa, buna ne dersiniz? Hoşlanmadığınız halde sizi bunlara»** bu delili kabule, illâ da sizi hidayete girmeye **«mecbur mu edeceğiz?»** Bu soru inkâr içindir. Yani kendiliğimizden sizi zorlamaya gücümüz yetmez. Hele siz istemedikten sonra, bu hiç mümkün olmaz.

29. Nuh (a.s.), sözlerine şöyle devam etti: **«Ey kavmim! Buna,»** yani tebliğ görevine **«karşılık»**, iman edip bana tâbi olduktan sonra, hidayete ermenizin karşılığı olarak **«sizden herhangi bir mal»**, bir karşılık **«istemiyorum.»** Ben size karşı tebliğ görevimi, dünyevî bir menfaat için değil, ancak Allah rızâsı için yaparım. Dolayısıyla **«benim ücretim ancak Allah'a aittir.»**

«Ben, iman edenleri kovacak da değilim.» Nuh kavminin ileri gelenleri ondan, kendisiyle bir araya gelmeleri için, fakir ve gariban kimseleri yanından kovması şartını ileri sürmüşlerdi. Nitekim Kureyş ileri gelenleri de fakirlerle aynı düzeyde bulunmayı içlerine sindiremedikleri için Rasûlüllah (s.a.v.)'tan fakir mü'minleri yanından uzaklaştırmasını istemişlerdi.

Şöyle denilmiştir: "Yüce Allah, fakirlerin hatırı için Hz. Peygamber'e fakirliği münasib gördü. Böylece fakîr, Hz. Peygamber'in fakirliğiyle teselli bulacak ve dünyanın Allah katında pek değersiz bir şey olduğu anlaşılacaktır."

«Çünkü onlar, Rablerine kavuşacaklardır.» Kıyâmet gününde kendilerine zulmedenlerden haklarını alacaklar. Allah'ın ikramına ve yüzünü görme nimetine kavuşacaklardır. Ben onları, meclisimden uzaklaştıramam, çünkü onlar Allah'a yakın kimselerdir. Allah'ın aziz kıldıklarını ben nasıl zelil kılarım? **«Fakat ben sizi»** bütün bunları düşünemeyen, getirdiğim ve emrettiğim şeyler konusunda **«cahil bir topluluk olarak görüyorum.»**

30. Bunlar Allah'a böylece yakın, değerli kimseler oldukları halde **«Ey kavmim! Ben onları kovarsam, Allah'a»**, O'nun öfke ve intikamına **«karşı bana kim yardım eder?»** Hâlâ içinde bulunduğunuz bilgisizlikle devam mı ediyorsunuz? Yaptıklarınızın yanlış olduğunu **«düşünmüyor musunuz?»**

31. «Size Allah'ın hazineleri yanımdadır demiyorum.» Ben size, Allah'ın rızkı ve malları yanımdadır demiyorum ki, bunların olmamasından dolayı, benim yalancılığıma hükmedesiniz ve: *"Bize karşı bir üstünlüğünüz de yoktur. Aksine sizi yalancılar sanıyoruz"* (Hûd: 27) diyesiniz. Çünkü peygamberlik dünyevî vasıtalarla elde edilmekten daha yücedir. Bu dava, mal ve mevki iddiasından uzaktır.

Sâdî Müftî, âyeti şöyle tefsir ediyor: "Mal çokluğu ve dünyevî makam sebebiyle bana tâbi olmanız gerektiğini iddia etmiyorum ki, benim üstünlüğümü inkâr edesiniz. Ancak gerçekten Allah'ın Rasûlü olduğum ve bu konuda delil getirdiğim için bana uymanız gerektiğini söylüyorum."

«Gaybı da bilmem.» Size gaybı bildiğimi de iddia etmiyorum ki, hemen inkâra ve kaçmaya yeltenesiniz. Bilindiği üzere, Nûh (a.s.) peygamber olduğunu ilân edince, ona gayb konusunda sorular sordular. "Dâvanda sadıksan, bize şundan, şundan haber ver" dediler. Nuh da dedi ki: "Ben size, Allah'ın bildirdiği dışında gaybı bildiğimi değil, peygamber olduğumu söylüyorum."

«Doğrusu» size **«melek olduğumu da söylemiyorum»** ki: *"Biz seni ancak bizim gibi bir insan görüyoruz"* (Hûd: 27) diyesiniz. İnsan olmak ise, peygamber olmaya engel değildir.

Yukarıda sayılan üç niteliğin bende bulunmamasını, beni yalanlamak için gerekçe gösterdiniz. Halbuki ben zaten bunların bende olduğunu söylemedim. Benim iddia ettiklerim, hazineye sahip olmak, gaybı bilmek, melek olmakla ilgili değildir. Ancak ve ancak insanları farklı kılan zâtî faziletlerle ilgilidir.

Ben size ayrıca fakirlikleri dolayısıyla, **«hor gördüğünüz»** inanan, **«insanlar için: 'Allah onlara»** dünya ve âhirette **«asla hayır vermeyecektir' diyemem.»** Olur ki, Allah onlara iki dünya bereketini ihsan eder. Onların **«içlerinde olanı,»** yani iman ve marifeti **«Allah daha iyi bilir. Aksi halde»** ben onların derecelerini düşürür, haklarını eksiltirsem **«haksızlık edenlerden olurum.'»** Ya da, böyle yapmakla onlara değil, kendi kendine zulmedenlerden olurum.

قَالُوا يَا نُوحُ قَدْ جَادَلْتَنَا
فَأَكْثَرْتَ جِدَالَنَا فَأْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ
(٣٢) قَالَ إِنَّمَا يَأْتِيكُمْ بِهِ اللَّهُ إِنْ شَاءَ وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ (٣٣)
وَلَا يَنْفَعُكُمْ نُصْحِي إِنْ أَرَدْتُ أَنْ أَنْصَحَ لَكُمْ إِنْ كَانَ اللَّهُ
يُرِيدُ أَنْ يُغْوِيَكُمْ هُوَ رَبُّكُمْ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ (٣٤) أَمْ
يَقُولُونَ افْتَرَاهُ قُلْ إِنِ افْتَرَيْتُهُ فَعَلَيَّ إِجْرَامِي وَأَنَا بَرِيءٌ مِمَّا
تُجْرِمُونَ (٣٥)

32. Dediler ki: "Ey Nûh! Bizimle cidden tartıştın. Bizimle yaptığın bu tartışmada ileri gittin. Sözünde doğruysan, kendisiyle bizi tehdit ettiğin (azab)ı başımıza getir."

33. Nuh şöyle dedi: "Ancak Allah dilerse onu başınıza getirir. Siz (O'nu) âciz bırakamazsınız.

34. Allah sizi azdırmak isterse ben size öğüt vermek istesem de faydası olmaz. O, sizin Rabbinizdir. Ona döndürüleceksiniz."

35. Yoksa: "Onu uydurdu" mu diyorlar? De ki: "Eğer onu uydurduysam, günahı bana aittir. Oysa ben sizin işlediğiniz günahlardan uzağım."

32. Nuh (a.s.)'un bu sözleri üzerine kavminden olanlar **«dediler ki: 'Ey Nuh! Bizimle cidden tartıştın.»** Bize düşman kesildin **«Bizimle yaptığın bu tartışmada ileri gittin,»** çekişmeyi oldukça uzattın. Tartışmak (mücadele), iki hasımdan birinin diğerini susturma isteğidir. Eğer **«sözünde,»** yani bu tehdit ve iddianda **«doğruysan,»** sözü fazla uzatma da **«kendisiyle bizi tehdit ettiğin (azab)ı»** hemen **«başımıza getir.'»**

33. «Nuh şöyle dedi: 'Ancak Allah dilerse onu» yani istediğiniz azabı hemen veya daha sonra **«başınıza getirir.»** Bu iş bana bırakılmamıştır. Benim gücüm buna yetmez. **«Siz»** konuşmada kendinizi savunduğunuz gibi, kaçarak veya savunmaya girerek **«(O'nu) âciz bırakamazsınız.»**

34. «Allah sizi azdırmak isterse», Allah sizin sapmanızı dilemişse, **«ben size öğüt vermek istesem de faydası olmaz.»** Burada, Allah'ın insanların sapmalarını dilemesi durumunda, peygamberin nasihatlerinin de hidayete erdiremeyeceğine işaret vardır. Çünkü her şey Allah'ın elindedir. Burada geçen *"öğüt"* (Nasihat), söz veya davranış olarak bütün iyilikleri içine alan bir kelimedir. Zıddı aldatmadır. **«O, sizin Rabbinizdir»**, yaratıcınız, yöneticiniz ve eğiticinizdir. **«Ona döndürüleceksiniz'»** ve her halükârda mutlaka amellerinize göre size karşılık verecektir.

35. Nuh (a.s.)'un kavmi, **«yoksa: 'Onu uydurdu' mu diyorlar?»** Tebliğ ettiği vahyi kendisinin uydurduğunu mu söylüyorlar? Ey Nuh! **«De ki: 'Eğer onu»** söz gelimi **«uydurduysam, günahı bana aittir.»** Cezası benim boynumadır. **«Oysa ben sizin işlediğiniz günahlardan uzağım.'»** Benden yüz çevirmenize ve bana düşman olmanıza hiçbir sebep yoktur.

Cehalet ruhu kirletir. Allah'tan başkasına yöneliş kalbi karartır. Arzular nefsi bulandırır. Nefs ise, ya hayvanîdir ki, bu nefsin sahipleri, kendilerine şehvet ve mizacın üstün geldiği kimselerdir; ya şeytânîdir. Bu nefse sahip olanlar da, kendilerine nefsanî vasıflar ve şeytanî haller üstün gelen kimselerdir. Yahut melekîdir. Bunlar da kendilerine melekî ruhun sıfatları üstün gelenlerdir. Yahut da Rahmanîdir. Bu nefsin sahipleri ise, kendilerine sır vasıfları ve sır halinin üstün geldiği kimselerdir.

Yahya b. Muâz şöyle demiştir: "İnsanlar üç kısımdır. Bir kısmı, âhiretinin dünyasını, bir kısmı dünyasının âhiretini unutturduğu ve bir kısmı da ikisiyle birlikte meşgul olanlardır. Birincisi kurtulanların, ikincisi helâk olanların derecesidir. Üçüncüsü ise tehlikeyle yüz yüze olanların derecesidir "

وَاُوحِيَ اِلٰى نُوحٍ اَنَّهُ لَنْ يُؤْمِنَ مِنْ قَوْمِكَ اِلَّا مَنْ
قَدْ اٰمَنَ فَلَا تَبْتَئِسْ بِمَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ﴿٣٦﴾ وَاصْنَعِ الْفُلْكَ
بِاَعْيُنِنَا وَوَحْيِنَا وَلَا تُخَاطِبْن۪ي فِي الَّذ۪ينَ ظَلَمُوا اِنَّهُمْ مُغْرَقُونَ
﴿٣٧﴾ وَيَصْنَعُ الْفُلْكَ وَكُلَّمَا مَرَّ عَلَيْهِ مَلَاٌ مِنْ قَوْمِه۪ سَخِرُوا
مِنْهُ قَالَ اِنْ تَسْخَرُوا مِنَّا فَاِنَّا نَسْخَرُ مِنْكُمْ كَمَا تَسْخَرُونَ ﴿٣٨﴾
فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ مَنْ يَأْت۪يهِ عَذَابٌ يُخْز۪يهِ وَيَحِلُّ عَلَيْهِ عَذَابٌ مُق۪يمٌ ﴿٣٩﴾

36. Nûh'a vahyolundu ki: "Kavminden iman etmiş olanlardan başka kimse iman etmeyecek. Öyleyse onların yaptıklarından dolayı üzülme.

37. Nezaretimiz altında ve vahyimiz uyarınca gemiyi yap. Zulmedenler hakkında bana başvurma. Çünkü onlar boğulacaklardır."

38. Nuh gemiyi yaparken kavminin ileri gelenleri, her uğradıklarında onunla alay ediyorlardı. Nuh dedi ki: "Siz bizimle alay ederseniz, sizin alay ettiğiniz gibi biz de sizinle alay edeceğiz.

39. Rezil edecek olan azabın kime geleceğini ve sürekli azabın kime ineceğini bileceksiniz."

36. «Nuh'a vahyolundu ki: 'Kavminden iman etmiş olanlardan başka kimse iman etmeyecek.» Bunlar küfürde ısrarlı olanlardır. Bu âyet, Nuh (a.s.)'un, onların imanı konusunda umudunu kesmesi ve artık bunun boşuna beklenecek imkânsız bir iş olduğunu bilmesi için inmiştir. Şüphesiz iman etmesi umulup da iman edenler bunun dışındadır.

«Öyleyse onların yaptıklarından dolayı» düşkün ve biçarelerin üzülmesi gibi **«üzülme.»** Uzun peygamberlik süresi içinde sana yaptıkları eziyet ve yalanlamadan dolayı kederlenme. Çünkü, artık yapacak bir şeyleri kalmadı. Onlardan intikam alma zamanı geldi.

Rivayet edildiğine göre Hz. Nûh, kavmiyle tartıştığı zaman, onu bayılıncaya kadar dövüyorlardı. Ayılınca: "Ey Rabbim! Kavmimi hidayete erdir. Çünkü onlar gerçeği bilmiyorlar" diye duâ ederdi. Bu âyet nazil olunca, onlara beddûa etti ve şöyle dedi: *"Ey Rabbim! Yeryüzünde hiçbir kâfir bırakma."* (Nûh: 26)

37. «Nezaretimiz altında...» Burada, *"nezaretimiz"* diye tercüme ettiğimiz kelime aslında "gözlerimiz" anlamına gelen *"a'yuninâ"*dır. Bundan amaç da, bir işe başlarken kendisinden faydalanılan âlet değil, bu şeyi görüp gözetme vasıtasıdır. Dolayısıyla âyetteki göz, mecazî bir anlam taşımakta ve "gözetimimiz altında" anlamına gelmektedir. **«Ve vahyimiz uyarınca»** yani gemiyi nasıl yapacağın konusundaki vahyimiz, talimat ve ilhamımız doğrultusunda **«gemiyi yap.»**

İbn Abbas şöyle der: "Nuh (a.s.) geminin nasıl yapıldığını bilmezdi. Allah ona, kuşun göğsü gibi yapmasını bildirdi. Nuh, keseri aldı ve vurmaya başladı. Hata yapmadan iki yıl ağaç yonttu. Kendisiyle birlikte yontma işinde çalışacak işçiler tuttu. Geminin boyu üçyüz, yüksekliği ise elli arşındı."

«Zulmedenler hakkında bana başvurma.» Onlardan azabın kaldırılmasını isteme. **«Çünkü onlar»** suda **«boğulacaklardır.'»** Onların suda boğulmalarına hükmedilmiştir. Olacak şey hakkındaki, karar kesinleşmiş; kalemin mürekkebi kurumuştur. Artık bu hükmü geri almanın yolu yoktur. Onlar hak ettikleri bu ceza ile, ibret alanlara ders, arkadan gelenlere örnek olacaklardır.

38. «Nuh gemiyi yaparken kavminin ileri gelenleri,» kavmi içindeki kodaman takımı ona **«her uğradıklarında»** onun gemi yapmasından dolayı **«onunla alay ediyorlardı»** ve şöyle diyorlardı: "Ey Nuh! Ne yapıyorsun?" Nuh da: "Su üstünde yürüyecek bir ev yapıyorum" cevabını verince şaşırıyorlar ve: "Ey Nûh! Peygamberken şimdi de marangoz mu oldun?" deyip gülüyorlardı. **«Nuh dedi ki: 'Siz bizimle alay ederseniz, sizin alay ettiğiniz gibi, biz de sizinle alay edeceğiz.»** Siz boğulurken biz de sizinle eğleneceğiz.

Ebu's-Suud şöyle diyor: "Bunun manası,'Alay edenin yaptığı muameleyi yapacağız' demektir. Çünkü alay etmek, peygamberlik makamıyla bağdaşmaz. Bundan maksat, alay etmenin cezasını uygulayacağız demektir. Çünkü herkes amelinin cinsine uygun olarak cezalandırılır. Nitekim yüce Allah, oruçlular hakkında şöyle buyurmuştur: *"Geçmiş günlerde işlediklerinize karşılık afiyetle yeyin için"* (Hâkka: 24) Kıyamet günü onlara: 'Ey karınlarını aç, ciğerlerini susuz bırakanlar. Yeyin, için" denilir. 'Ey gece yol katedenler! Yeyin', 'Ey savaştan kaçmayanlar, için' denmez. Çünkü yapılan işle, karşılığı arasında ilgi yoktur. Âyet, yüce Allah'ın şu sözüne benzer: *"Suçlular, şüphesiz iman edenlere gülerlerdi."* (Mütaffifîn: 29) Bu fiilin cezası olarak Allah şöyle buyurdu: *"Bugün de, inananlar inkârcılara gülerler."* (Mutaffifîn: 34) Sonra da sözü şöyle tamamladı: *"Kafirler. Yaptıklarının cezasını buldular mı?* (Elbette buldular.)" (Mutaffifin: 36)

39. Kendisini «**rezil,**» kepaze «**edecek olan azabın,**» yani boğulma azabının «**kime geleceğini ve sürekli**» hiç bitmeyecek cehennemdeki «**azabın kime ineceğini bileceksiniz.'**» Burada, alay etme ve gülmekte doğal olarak rezillik ve utanç olduğu için *"rezil edecek olan azap"* denmiştir.

حَتّٰى اِذَا جَاۤءَ اَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّورُ قُلْنَا احْمِلْ ف۪يهَا مِنْ كُلٍّ
زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ وَاَهْلَكَ اِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ وَمَنْ اٰمَنَ
وَمَاۤ اٰمَنَ مَعَهُۥۤ اِلَّا قَل۪يلٌ ﴿٤٠﴾ وَقَالَ ارْكَبُوا ف۪يهَا بِسْمِ اللّٰهِ مَجْر۪يهَا اماله
وَمُرْسٰيهَا اِنَّ رَبّ۪ي لَغَفُورٌ رَح۪يمٌ ﴿٤١﴾ وَهِيَ تَجْر۪ي بِهِمْ ف۪ي
مَوْجٍ كَالْجِبَالِ وَنَادٰى نُوحٌ ابْنَهُ وَكَانَ ف۪ي مَعْزِلٍ يَا بُنَيَّ ارْكَبْ ادغام
مَعَنَا وَلَا تَكُنْ مَعَ الْكَافِر۪ينَ ﴿٤٢﴾ قَالَ سَاٰو۪ي اِلٰى جَبَلٍ
يَعْصِمُن۪ي مِنَ الْمَاۤءِ قَالَ لَا عَاصِمَ الْيَوْمَ مِنْ اَمْرِ اللّٰهِ اِلَّا مَنْ رَحِمَ

وَحَالَ بَيْنَهُمَا الْمَوْجُ فَكَانَ مِنَ الْمُغْرَقِينَ ﴿٤٣﴾ وَقِيلَ يَٓا اَرْضُ
ابْلَعِي مَٓاءَكِ وَيَا سَمَٓاءُ اَقْلِعِي وَغِيضَ الْمَٓاءُ وَقُضِيَ الْاَمْرُ وَاسْتَوَتْ
عَلَى الْجُودِيِّ وَقِيلَ بُعْدًا لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٤٤﴾

40. Nihayet emrimiz gelip de tandır kaynayınca: "Her cinsten birer çifti ve boğulması mukadder olanların dışında, aileni ve iman edenleri gemiye bindir" dedik. Zaten onunla beraber pek az kimse iman etmişti.

41. Nuh: "Gemiye binin. Onun yürümesi de, durması da Allah'ın adıyladır. Şüphesiz ki Rabbim çok bağışlayan, pek esirgeyendir" dedi.

42. Gemi, onları dağlar gibi dalgalar arasından götürürken Nuh, bir kenarda yalnız duran oğluna: "Oğulcuğum! Bizimle beraber bin. Kâfirlerle beraber olma" diye seslendi.

43. Oğlu: "Dağa sığınacağım. Beni sudan korur" deyince, Nuh: "Bugün Allah'ın azabından, O'nun acıdıkları dışında, kurtulacak yoktur" dedi. Aralarına dalga girdi. O da böylece boğulanlardan oldu.

44. "Ey arz, suyunu yut ve ey gök, sen de (yağmurunu) tut" denildi. Su çekildi, iş bitirildi. Gemi de Cûdi (dağı) üzerine oturdu. "Zâlimler topluluğu helâk olsun" denildi.

40. «Nihayet emrimiz gelip de tandır kaynayınca...» Tufan vakti ve tandırın kaynaması emrimiz gelince, tandırdan, kaynayan tenceredeki suyun taşması gibi, su şiddetle yükselip taştı. Cumhurun görüşüne göre *"tandır"*dan amaç, ekmek tandırıdır. Tandırın, yeryüzü olduğu da söylenmiştir... İşte o zaman Nuh'a: «**'Her cinsten birer çifti...»** Yani yeryüzünde mutlaka bulunması gereken hayvanlardan birer çifti...

"Zevc-Çift" biri diğeri olmadan yapamayan iki varlıktır. Buna eş diyoruz. Eş, aynı cinsten birbirine benzeyen şey demektir. Erkek dişi için, dişi de

erkek için eştir. Bazen bunların her ikisine birden de "zevc-eş" denir. O zaman ferdin mukabili olur. Bu ihtimâli gidermek için âyetin sonunda *"isneyn-iki"* ifadesi zikredilmiştir.

Hasan Basrî şöyle demiştir: "Nuh gemiye, sadece yavrulayan ve yumurtlayan hayvanları bindirdi. Sivrisinek ve yerden üreyen haşerâtı almadı."

«Ve boğulması mukadder olanların dışında aileni ve iman edenleri gemiye bindir,' dedik.» Hz. Nuh gemiye aile halkını da bindirdi. Ancak Allah tarafından boğulması kararlaştırılan oğlu Kenan'ı gemiye almadı.

«Zaten onunla beraber pek az kimse iman etmişti.» Nuh (a.s.)'a iman edenler, kadın ve erkek yetmiş iki kişiden oluşuyordu. Hz. Nuh'un hanımları ve çocuklarıyla birlikte yetmiş sekiz kişiydiler. Yarısı kadın, yarısı da erkekti. İbn Abbas'tan gelen bir rivayete göre, gemide seksen erkek ve kadın vardı.

41. «Nuh,» beraberindeki mü'minlere: **«'Gemiye binin. Onun yürümesi de durması da Allah'ın adıyladır.»** Gemiye binerken ve gemi yürürken besmele çekin...

Kevâşî'de şu açıklama yapılmıştır: "Geminin durdurulması ve yürütülmesi Allah'ın ismiyledir. Nuh (a.s.) geminin hareket etmesini isteyince besmele çeker, gemi hareket eder, durmasını isteyince de besmele çeker, gemi dururdu."

«Şüphesiz ki Rabbim,» günah ve hataları **«çok bağışlayan,»** inanan kullarına karşı **«pek esirgeyendir' dedi.»** Bunun için sizi bu musibetten kurtardı.

Anlatıldığına göre, Hz. Nuh gemiyi yaparken, iman etmiş yaşlı bir kadın ona uğradı ve ne yaptığını sordu. Nuh dedi ki: "Allah kâfirleri tufanla helâk edecek, mü'minleri ise bu gemiyle kurtaracaktır." Kadıncağız, ondan, zamanı geldiğinde mü'minlerle birlikte gemiye binmesi için kendisini haberdar etmesini istedi. Nihayet zaman gelip de Nuh halkı gemiye bindirmekle uğraşırken, yaşlı kadının dediğini unuttu. Kâfirlerin helâk edilip, mü'minlerin kurtarılmaları olayı gerçekleşince gemiden indiler. Bu yaşlı kadın Nuh'a gelerek: "Ey Nuh! Sen bana Tufan olacak demiştin. Daha vakit yaklaşmadı mı?" diye sordu. Nuh: "Tufan olup bitti. Allah'ın emri gerçekleşti" dedi ve kadının bu durumu karşısında şaşakaldı. Allah onu, gemiye binmediği halde evinde kurtarmıştı. Tufanı da hiç görmemişti. Allah mü'min kullarını işte böyle kurtarır.

42. «Gemi, onları», çevrelerini saran **«dağlar gibi dalgalar arasından**

götürürken Nuh, bir kenarda yalnız duran oğluna...» Nuh'un oğlu Kenan, kâfir olduğu için Nuh'tan ve dininden uzak bir yerde bulunuyordu. **«'Oğulcuğum! Bizimle beraber»** gemiye **«bin, kâfirlerle beraber olma' diye seslendi.»** Âlimlerin çoğunluğu, onun Hz. Nuh'un gerçek oğlu olduğunu söylerler. Ancak bazılarının, peygamber çocuğunun kâfir olmayacağını söylemeleri doğru değildir. Çünkü Hz. Âdem'in oğlu Kâbil de kâfirdi. Allah ölüden diri, diriden de ölü çıkarır. O'nun hikmeti Celâl ve Cemâlinin tecellilerine göre cereyan eder. İbrahim (a.s.)'in babası kâfir olduğuna göre, Nuh'un oğlunun kâfir olması neden garipsensin. Âyette dalga, büyüklük ve yüksekliği bakımından dağlara benzetilmiştir.

43. Hz. Nuh oğluna, şefkatli bir şekilde, kendileriyle birlikte gemiye, binmesini ve kâfirlerle birlikte gemi dışında kalmamasını söylediyse de **«oğlu: 'Dağa sığınacağım. Beni sudan korur»**, dağ yüksek olduğu için gidip tepesine çıkar ve böylece korunurum **«deyince, Nuh: 'Bugün Allah'ın»** tufan **«azabından, O'nun acıdıkları,»** rahmet ettikleri **«dışında kurtulacak yoktur'»** yani Allah'ın istedikleri dışında hiç kimse ondan korunamaz **«dedi.»** Burada *"bugün"* kelimesinin kullanılması, olayların geçtiği diğer günler gibi olmadığını göstermektedir. Sonra oğlu ile Nuh'un **«aralarına dalga girdi»** ve aralarındaki diyalog kesildi. **«O da»** yani oğlu da **«böylece boğulanlardan oldu.»**

İbn Abbas'dan rivayet edildiğine göre, tufan sırasında kırk gün kırk gece yağmur yağdı ve aynı şekilde yerden su çıktı. Şu âyet bunu belirtiyor. *"Biz de bunun üzerine gök kapılarını, boşanan sularla açtık. Yeryüzünde kaynaklar fışkırttık. Her iki su takdir edilen bir ölçüye göre birleşti."* (Kamer: 11-12)

Bahru'l-Ulûm kitabında belirtildiğine göre, sular yeryüzünün en yüksek dağlarından onbeş arşın daha yükseldi. Gemi, içindekileri beş ay süreyle yeryüzünü dolaştırdı. Hareme gelinceye kadar hiçbir yerde karar kılmadı. Fakat Hareme de girmedi. Harem etrafında bir hafta döndü. Allah Kâbeyi korudu.

44. Yüce Allah tarafından tufanın bitiminden sonra: **«'Ey arz! Suyunu yut ve ey gök, sen de (yağmurunu) tut' denildi.»** Tufan yerde başladığı için, önce yerden söz edilmiştir. Yerin suyu yutması, suyun aşağıya çekilmesinden mecazdır. Yutulan su, daha önce varolan nehir ve kuyu suları değil tufandan kaynaklanan sulardır. Şüphesiz gökten, belirli bir ölçünün dışında tek damla fazla su düşmez. Ancak tufan günü çok fazla yağmur yağmıştır. Dolayısıyla tufandan sonra yere, üstünde bulunan suyu içine çekip yutması emredilmiş, o da bu emri yerine getirerek suyu yutmuştur. Aynı zamanda göğe de, artık yağmuru bırakmaması ve tutması emredildi ve o da bu emre uydu. İşte bütün bunlar âyette çok kısa bir ifadeyle dile getirilmiştir ki, bu da ancak yüce Allah'ın işidir.

«Su çekildi,» yani yer ve gök arasındaki su azaldı. Dağlar ve yeryüzü ortaya çıktı. **«İş bitirildi,»** yani vâdedilen şey kâfirlerin helâk edilmesi ve mü'minlerin kurtarılması işi yerine getirildi. **«Gemi de,»** Musul yakınındaki **«Cûdi (dağı) üzerine oturdu»** ve bedduâ olarak: **«'Zâlimler topluluğu helâk olsun' denildi.»** Bu, zâlimlere böyle bedduâ etmeleri için, yüce Allah'tan kullarına bir talimattır.

Ebu'l-Âliye'den şöyle rivayet edilmiştir: Nuh (a.s.)'un gemisi dağa oturunca Hz. Nuh, birden İblis'in geminin kıç tarafında bulunduğunu gördü. Ona: "Yazıklar olsun sana, yeryüzü halkı senin yüzünden boğuldu" deyince İblis: "Peki ben ne yapayım?" dedi. Nuh: "Tevbe edersin" deyince "Rabbine sor bakalım, benim için tevbe kapısı açık mıdır?" dedi. Nuh Allah'a duâ etti. Yüce Allah da ona İblis'in tevbesi'nin Âdem (a.s.)'in kabrine secde etmesi olduğunu bildirdi. Hz. Nuh, İblis'e: "Evet sana tevbe kapısı açıktır" dedi. İblis: "Peki nasıl?" deyince Hz. Nuh: "Âdem'in kabrine secde edersin" dedi. İblis ise: "Rabbimin izzetine yemin olsun ki, bunu yapmam. Ben Âdeme, sağken bile secde etmedim. Ölümünden sonra mı secde edeceğim?" dedi.

وَنَادٰى نُوحٌ رَبَّهُ

فَقَالَ رَبِّ اِنَّ ابْنِى مِنْ اَهْلِى وَاِنَّ وَعْدَكَ الْحَقُّ وَاَنْتَ اَحْكَمُ
الْحَاكِمِينَ ﴿٤٥﴾ قَالَ يَا نُوحُ اِنَّهُ لَيْسَ مِنْ اَهْلِكَ اِنَّهُ عَمَلٌ غَيْرُ
صَالِحٍ فَلَا تَسْـَٔلْنِ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ اِنِّى اَعِظُكَ اَنْ تَكُونَ
مِنَ الْجَاهِلِينَ ﴿٤٦﴾ قَالَ رَبِّ اِنِّى اَعُوذُ بِكَ اَنْ اَسْـَٔلَكَ مَا لَيْسَ لِى

بِهِ عِلْمٌ ؕ وَإِلَّا تَغْفِرْ لِي وَتَرْحَمْنِي أَكُنْ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٤٧﴾ قِيلَ
يَا نُوحُ اهْبِطْ بِسَلَامٍ مِنَّا وَبَرَكَاتٍ عَلَيْكَ وَعَلَىٰ أُمَمٍ مِمَّنْ
مَعَكَ ؕ وَأُمَمٌ سَنُمَتِّعُهُمْ ثُمَّ يَمَسُّهُمْ مِنَّا عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٤٨﴾
تِلْكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهَا إِلَيْكَ ؕ مَا كُنْتَ تَعْلَمُهَا أَنْتَ وَلَا
قَوْمُكَ مِنْ قَبْلِ هَٰذَا ؕ فَاصْبِرْ ؕ إِنَّ الْعَاقِبَةَ لِلْمُتَّقِينَ ﴿٤٩﴾

45. Nuh Rabbine duâ edip dedi ki: "Rabbim! Oğlum benim ailemdendir. Senin sözün elbette haktır. Sen hakimlerin hakimisin."

46. Allah: "Ey Nuh! O asla senin ailenden değildir. Çünkü o, uygunsuz iş işlemiştir. Öyleyse bilmediğin şeyi benden isteme. Sana cahillerden olmamanı öğütlüyorum"dedi.

47. Nuh dedi ki: "Rabbim! Bilmediğim şeyi senden istemekten sana sığınırım. Beni bağışlamaz ve esirgemezsen, zarar edenlerden olurum."

48. Denildi ki: "Ey Nuh! Sana ve seninle beraber olan topluluklara Bizden bir selâmet ve bereketlerle (gemiden) in. Ama bir süre yaşatacağımız, sonra katımızdan acı bir azapla cezalandıracığımız topluluklar da vardır."

49. İşte bunlar, sana vahyettiğimiz gayb haberlerindendir. Bundan önce onları ne sen biliyordun, ne de kavmin. Sabret. Sonuç müttakîlerindir.

45. «Nuh, Rabbine duâ edip dedi ki: 'Rabbim! Oğlum» Ken'an, **«benim ailemdendir.»** Ailemi gemiye bindirmemi emrettiğinde onları kurtaracağını da vadetmiştin. **«Senin sözün elbette haktır.»** Onda aykırılık olmaz, yerine getirileceğinden şüphe edilmez. Âyetin zâhirine göre Nuh'un bu yalvarışı, oğlu boğulmadan öncedir. Olayın sonradan nakledilmesi, buna engel değildir. Amaç, boğulmasındaki hikmeti öğrenmek değil. Oğlunun kurtulmasını istemektir. **«Sen, hâkimlerin hakimisin.'»** Hakimlerin en bilgini ve en adaletlisisin. Hakimin başkasına üstünlüğü ancak ilim ve adaletle olur. Zamanında hakimlik görevi almış nice cahil ve zalimler "Kadılar kadısı" diye lakaplandırıldılar. Bu, "Hakimler hakimi" demektir. Cârullah şöyle dedi:

Zamanımızın kadıları âşikâr hırsızdırlar
Halk içinde az değil çok yaygındırlar
Yetim malı yemeyi mübah gördüler
Sanki kitapta bunun yerini buldular
Bizimle musafaha etseler korkarız
Ellerimizden yüzükleri aşırırlar duymayız.

Hadis-i şerifte: *"Kadılar üç çeşittir. Birisi cennette, ikisi cehennemdedir. Cennette olan; hakkı bilip ona göre hükmedendir. Diğer ikisine gelince; Birisi, Hakkı bilen, fakat haksız hüküm verendir ki, bu cehennemdedir. Diğeri ise, insanlar arasında bilgisizce hükmeden kişidir. O da cehennemdedir."*[7] Çünkü hakkı bilmediği için haramı-helâlı birbirine karıştırır.

46. «Allah: 'Ey Nuh! O asla senin ailenden değildir. Çünkü o, uygunsuz iş işlemiştir.» Yani oğlun, kendilerine kurtuluş vadedilenlerden değildir. Çünkü o, onlardan ayrılmıştır. Kâfirle mü'minin ilgisi yoktur. Görüldüğü üzere ilimsiz ve amelsiz olarak sırf nesep bağlılığının herhangi bir faydası olmuyor. Yalnızca soyla övünmenin de bir değeri yoktur. Nitekim hadis-i şerifte: *"Ey Hâşimoğulları! İnsanlar bana amelleriyle gelirken siz bana neseplerinize güvenerek gelmeyin"* buyurmuştur. Hadis-i Şeriften murat, insanlar amele itibar etsinler diye sırf Hz. peygamber (s.a.v.)'e akraba olmakla övünmeyi kınamaktır. Şâir ne güzel söylemiş:

Nefis taşırsa Bâhile ahlâkını
Hâşimi olmanın görmez faydasını

Bâhile, alçaklığı ve kötü işleriyle meşhur bir kabiledir. Murdar hayvanın artık kemiklerini yerlerdi.

Âyette "fâsit iş" yerine, *"uygunsuz iş"*deyimi kullanılmıştır. Çünkü kurtuluş ancak uygun amelle mümkündür.

---

[7] Ebû Dâvud, *Akdiye*; Tirmizî, *Ahkâm* 1325; ayr. bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 10/166.

«**Öyleyse,**» doğruluğunu ve hikmete uygunluğunu kesin olarak «**bilmediğin şeyi benden isteme. Sana,**» onlardan olmamanı istediğim için «**cahillerden olmamanı öğütlüyorum,' dedi.**» Burada daha iyi olanı terketmek cahillik olarak ifade edilmiştir.

47. Çocuk sevgisi Nuh (a.s.)'u daha hayırlı işlerden alıkoyduğu ve işi karıştırdığı için bir nevi azarlanmıştı. Bunun üzerine «**Nuh dedi ki: 'Rabbim!**» Bundan sonra hikmete uygunluğunu «**bilmediğim şeyi senden istemekten, sana sığınırım.**» Bu günden sonra, böyle bir istekte bulunmaktan beni koru. Eğer «**beni**» bu yersiz isteğimden dolayı «**bağışlamaz**», tevbemi kabul etmez «**ve esirgemezsen zarar edenlerden olurum.'**» Özellikle kâfirlerin helâki ve mü'minlerin kurtuluşu gibi çok büyük nimetlere kavuştuktan sonra Allah'a şükretmeyi unutmak; hakkında *"O uygunsuz iş işlemiştir"* denilen kimsenin durumunu ön plâna geçirip onun hakkında Allah'a yol vermek, kârlı bir iş değil, aksine açık bir zarardır.

48. «**Denildi ki: 'Ey Nuh! Sana ve seninle beraber olan topluluklara Bizden bir selâmet ve bereketlerle (gemiden) in.**» Bu söz yüce Allah tarafından söylenmiştir. Yani: "Ey Nuh! Kötülüklerden selâmette olarak gemiden Cûdi dağına, oradan da düz araziye in. Âyette geçen *"selâmet"* kelimesi, "esenlik" veya "Bizden sana selâm olsun" manasınadır. Nitekim yüce Allah: *"Alemlerde Nuh'a selâm olsun"* (Sâffât: 79) buyurmuştur. Aynı zamanda selâm, teslim olmak anlamını da içerir. Burada birinci anlam daha doğrudur. Çünkü bu âyetlerde boğulmaktan korunma, selâmete erme gibi şeylerden söz edilmektedir.

Âyetteki *"bereketlerle"* kelimesi de, Hz. Nuh'un nesli içinde artan hayırlar, çeşitli rızıklar, onun ve onunla birlikte olanların geçimini sağlayan şeyleri ifade etmektedir. Hz. Nuh'la beraber olanlardan kıyamete kadar meydana gelecek nesiller için de bereket vadedilmiştir. «**Ama**» bu nesillerin hepsi de Müslüman ve berekete mazhar değildir. Aksine onlardan bir bölümünü sadece dünyada «**bir süre yaşatacağımız**» rızıklandıracağımız, «**sonra katımızdan**» âhirette «**acı bir azapla cezalandıracağımız topluluklar da vardır.'**» Burada, insanların top yekûn mutlu veya bütünüyle mutsuz olmalarının ilâhî hikmete aykırı olduğuna işaret edilmektedir.

49. «**İşte bunlar,**» yani Nuh (a.s.)'un kavmiyle ilgili olarak anlattıklarımız, **«sana vahyettiğimiz gayb haberlerindendir. Bundan önce onları ne sen biliyordun, ne de kavmin.»** Çünkü bunlar çok eski dönemlerde olmuştur ve sadece Allah bilmektedir. Burada şöyle denilmektedir: Ey Muhammed! Bu kıssayı sana, diğer peygamberlerin başına gelenlerden ders almak ve onları örnek ve rehber edinmen için Cebrail vasıtasıyla bildirdik.

Sana vahyedip haber vermeden önce bunlar ne sence ne de kavmince biliniyordu. Hz. Nuh'un, bu tür alay ve eziyetlere sabrettiği gibi, sen de tebliğin zorluklarına ve kavminden gelen eziyet ve yalanlamalara karşı **«sabret.»** Çünkü **«sonuç,»** eninde sonunda dünyada zafer, âhirette kurtuluş, sadece sabreden **«müttakîlerindir.»** Tevhid ehli mü'minlerindir. Bunun böyle olduğunu Nuh ve kavminde gördün. Bu kıssa senin için güzel bir örnektir. Burada aynı zamanda, Hz. Peygamber ve mü'minler için bir teselli vardır.

وَاِلٰى عَادٍ
اَخَاهُمْ هُودًاۜ قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِنْ اِلٰهٍ غَيْرُهُۜ اِنْ
اَنْتُمْ اِلَّا مُفْتَرُونَ (٥٠) يَا قَوْمِ لَٓا اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ اَجْرًاۜ اِنْ
اَجْرِيَ اِلَّا عَلَى الَّذ۪ي فَطَرَن۪يۜ اَفَلَا تَعْقِلُونَ (٥١) وَيَا قَوْمِ اسْتَغْفِرُوا
رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُٓوا اِلَيْهِ يُرْسِلِ السَّمَٓاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَارًا وَ
يَزِدْكُمْ قُوَّةً اِلٰى قُوَّتِكُمْ وَلَا تَتَوَلَّوْا مُجْرِم۪ينَ (٥٢) قَالُوا يَا هُودُ
مَا جِئْتَنَا بِبَيِّنَةٍ وَمَا نَحْنُ بِتَارِك۪ٓي اٰلِهَتِنَا عَنْ قَوْلِكَ وَمَا نَحْنُ لَكَ
بِمُؤْمِن۪ينَ (٥٣) اِنْ نَقُولُ اِلَّا اعْتَرٰيكَ بَعْضُ اٰلِهَتِنَا بِسُٓوءٍۜ قَالَ اِنّ۪ٓي
اُشْهِدُ اللّٰهَ وَاشْهَدُٓوا اَنّ۪ي بَر۪ٓيءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ (٥٤) مِنْ دُونِه۪

فَكِيدُونِي جَمِيعًا ثُمَّ لَا تُنْظِرُونِ ﴿٥٥﴾ اِنِّي تَوَكَّلْتُ عَلَى اللّٰهِ
رَبِّي وَرَبِّكُمْ مَا مِنْ دَٓابَّةٍ اِلَّا هُوَ اٰخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا اِنَّ رَبِّي عَلٰى
صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٥٦﴾ فَاِنْ تَوَلَّوْا فَقَدْ اَبْلَغْتُكُمْ مَٓا اُرْسِلْتُ
بِهِٓ اِلَيْكُمْ وَيَسْتَخْلِفُ رَبِّي قَوْمًا غَيْرَكُمْ وَلَا تَضُرُّونَهُ شَيْـًٔا اِنَّ
رَبِّي عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ حَفِيظٌ ﴿٥٧﴾

50. Âd kavmine de kardeşleri Hûd'u gönderdik. Dedi ki: "Ey kavmim! Allah'a kulluk edin. O'ndan başka ilâhınız yoktur. Siz sadece iftira ediyorsunuz.

51. Ey kavmim! Buna karşılık sizden bir ücret istemiyorum. Benim ücretim, ancak beni yaratana aittir. Hâlâ aklınızı kullanmıyor musunuz?

52. Ey kavmim! Rabbinizden mağfiret dileyin. Sonra da O'na tevbe edin ki, size gökten bol yağmur göndersin. Kuvvetinize kuvvet katsın. Günahkârlar olarak yüz çevirmeyin."

53. Dediler ki: "Ey Hûd! Sen bize açık bir belge getirmedin. Biz senin sözünle ilâhlarımızı bırakacak ve sana da iman edecek değiliz.

54-55. Bir kısım ilâhlarımız seni çarpmıştır demekten başka bir şey demeyiz." Hûd dedi ki: "Doğrusu ben Allah'ı şahit tutuyorum. Siz de şahit olun ki, ben sizin ortak koştuklarınızdan uzağım. Haydi hepiniz bana tuzak kurun. Sonra da ertelemeyin.

56. Ben, benim de sizin de Rabbiniz olan Allah'a dayandım. Hiçbir canlı yoktur ki, Allah onun perçeminden tutmuş olmasın. Rabbim elbette doğru yoldadır.

57. Eğer yüz çevirirseniz, şüphesiz ben, size gönderildiğim

şeyi size bildirdim. Rabbim sizden başka bir milleti yerinize getirebilir. Ona hiçbir zarar da veremezsiniz. Doğrusu Rabbim her şeyi koruyup gözetendir."

50. «Âd kavmine de...» Âd, Yemen tarafında bir kavimdir. **«Kardeşleri,»** yani kendi soylarından olan Hz. **«Hûd'u »** peygamber olarak **«gönderdik.»** Onlara ne söylediği sorulursa **«dedi ki: 'Ey kavmim!»** Sadece **«Allah'a kulluk edin.»** Çünkü sizin **«O'ndan başka ilâhınız yoktur.»** Kulluğu O'na has kılın. Başkalarını O'na ortak koşmayın. **«Siz,»** putları Allah'a ortaklar saymakla **«sadece iftira ediyorsunuz.»**

51. «Ey kavmim! Buna,» yani peygamberlik görevime **«karşılık, sizden bir ücret»**, karşılık veya rüşvet **«istemiyorum.»** Sizin mallarınızda gözüm yok. **«Benim ücretim, ancak beni yaratana»** yani yüce Allah'a **«aittir. Hâlâ»** gaflet edip **«aklınızı kullanmıyor musunuz?»**

Şüphesiz mal, mevki ve övülme sevgisi insanın fıtratındandır. Bundan dolayı şöyle denilmiştir: Her peygamber töhmeti kaldırmak, nasihatı berraklaştırmak için mutlaka kavmine bu tarzda hitab etmiştir. Çünkü nasihat ve tebliğ; ancak halis ve en küçük bir beklentiden bile uzak olunduğu zaman fayda verir.

Rivâyete göre şeyhlerden birinin bir kedisi vardı. Yanı başındaki kasaptan onun için et parçaları alıyordu. Kasapta kötü bir şey gördü. Hemen evine girip önce kediyi çıkardı. Sonra kasaba gelip onu uyardı. Kasap: "Bundan sonra kedine bir şey vermeyeceğim" dedi. Şeyh ona şu cevabı verdi: "Zaten ben de kediyi evden çıkarıp senden umudumu kestikten sonra bu uyarıyı yapıyorum. İnsanlardan bir şey umarak yapılan tebliğin faydası olmaz."

52. Hz. Hûd, devamla: **«Ey kavmim!»** O'na iman ederek **«Rabbinizden mağfiret»**, bağışlanma **«dileyin.»** Eskiden işlediğiniz günah ve şirkten dolayı **«sonra da O'na, tevbe edin,»** yani iman edin. Çünkü iman, geçmiş günahları siler. Allah'a itaate yönelin **«ki, size gökten bol bol yağmur göndersin. Kuvvetinize kuvvet katsın.»** Hz. Hûd'un, Onlara bol yağmur ve güç üstünlüğü vaad ederek, imana teşvik etmesi; ziraatçı, bağ bahçe sahibi olmalarından ve bu işlere düşkünlüklerinden dolayıdır. Su, en çok muhtaç oldukları şeydi. Kendilerini düşmana karşı koruyacak güç ve kuvvete sahip olma konusunda ise çok hırslıydılar.

Hz. Ali'nin oğlu Hz. Hasan'dan bildirildiğine göre, O, Hz. Muâviye'ye elçi olarak gitmişti. Yola çıktığında hizmetçilerinden birisi de onunla beraberdi. Hz. Hasan'a dedi ki: "Ben zengin bir adamım, fakat çocuğum olmuyor. Bana bir şey öğret ki, belki Allah bana çocuk ihsan eder." Hz. Hasan da: "Tevbe etmen gerekir" dedi. Adam tevbeyi çoğalttı ve on çocuğu oldu. Bu durum Muâviye'nin kulağına gitti. Adama dedi ki: "Sorsaydın ya, bu tavsiyeyi neye göre yapmış?" Hz. Hasan başka bir yolculuğa çıkınca, adam, niçin tevbe tavsiye ettiğini sordu. Hz. Hasan da: "Hz. Hûd'un *"Kuvvetinize kuvvet katsın"* sözüyle, Hz. Nuh'un *"Sizi mallarla ve oğullarla desteklesin"* (Nûh: 12) sözünü işitmedin mi?" diye cevap verdi.

Sizi davet ve teşvik ettiği şeyden, **«günahkârlar olarak yüz çevirmeyin.'»** Günahlarınızda ısrar ederek gerçeklere kulaklarınızı tıkamayın.

53. Kavminden olanlar **«dediler ki: 'Ey Hûd! Sen bize açık bir belge getirmedin.»** Yani dâvanın doğruluğuna işaret eden bir mûcize göstermedin. Bunu, aşırı inatları sebebiyle söylüyorlardı. Nitekim Kureyşliler de sayısız delillere rağmen Hz. Peygamber için: *"Rabbinden O'na bir belge indirilmeli değil miydi"* (Ra'd: 27) demişlerdi.

«Biz senin» delilsiz **«sözünle ilâhlarımızı bırakacak ve»** ilâhlarımıza ibadetten vazgeçecek, putlarımızı terkedecek ve sonra da senin getirdiğin tevhid inancına girerek **«sana da iman edecek değiliz.»**

54-55. Sana: **«Bir kısım ilâhlarımız seni çarpmıştır, demekten başka bir şey demeyiz.'»** Kendilerine hakaret edip, zıtlaştığın için bazı ilâhlarımız seni çarptığı için deli olmuşsun. Deliler gibi konuşman bundandır. **«Hûd dedi ki: 'Doğrusu ben Allah'ı şahit tutuyorum, siz de şahit olun ki, ben sizin»** Allah'ı bırakıp da **«ortak koştuklarınızdan»** yani taptığınız putlarınızdan **«uzağım.»**

Hz. Hûd'un onları şahit tutması, onlara hakaret içindir. Çünkü hiç kimse düşmanına: "Senden uzak olduğuma seni şahit tutuyorum" demez. Ancak Onun düşmanlığına önem vermediğini ifade için böyle söyler.

«Haydi hepiniz bana tuzak kurun. Sonra da ertelemeyin.» Eğer ilâhlarınızın kendilerinden yüz çeviren ve hakaret edenlere zarar vermeye güçleri olduğu konusundaki söyledikleriniz doğruysa, hemen bana tuzak kurun. Ben bundan uzağım. Siz ve putlarınız birlikte her yola başvurarak beni helâk etmeye kalkışın. Bu konuda bana hiç fırsat ve zaman da tanımayın.

56. «Ben,» sadece **«benim de, sizin de Rabbiniz olan Allah'a dayandım.»** Siz ve tanrılarınız bana zarar veremez. Çünkü ben, benim ve her şeyin sahibi; güçlü, kudretli olan Allah'a dayandım. Yeryüzünde **«hiçbir canlı yoktur ki, Allah onun perçeminden tutmuş olmasın.»** Yani Allah, yeryüzündeki her canlıyı egemenliği altına almıştır. Âyette, egemenlik altına alma anlamı *"perçeminden tutmak"* sözüyle ifade edilmiştir. Araplar bir kimsenin zillet ve teslimiyetini ifade etmek için "perçemi filanın elindedir" derler. Allah onlara maliktir ve dilediği şekilde onlar hakkında tasarrufta bulunur. Âyetteki bu ifade, yüce Allah'ın büyüklüğünü ve saltanatının yüceliğini ifade için kullanılmıştır.

«Rabbim elbette doğru yoldadır.» Mülkünde hak üzeredir. Hiçbir zâlim O'ndan kaçamaz, O'na dayanan hiçbir kimse zarara uğrayıp yok olmaz.

57. «Eğer yüz çevirirseniz,» yani yüz çevirmeye devam ederseniz, benim daha fazla yapacak bir şeyim yok, **«şüphesiz ben, size gönderildiğim şeyi»** yani size bildirilmek üzere bana gönderilen vahyi **«size bildirdim.»** Artık bu konuda söyleyecek bir sözünüz kalmadı. Bundan sonra Allah sizi helâk eder ve **«Rabbim, sizden başka bir milleti yerinize getirebilir. O'na hiç bir zarar da veremezsiniz.»** Mal ve yurtlarınızda sizin yerinizi alacak bir kavim getirir. Rabbimden yüz çevirmeniz O'na asla zarar vermez. Siz ancak kendinize zarar verirsiniz.

«Doğrusu Rabbim, her şeyi koruyup gözetendir.'» Sizin amelleriniz ona gizli kalmaz. Sizi cezalandırmaktan gafil olmaz.

Bil ki, Allah'a tevekkül'ün gereği ve O'nun gerçek bir koruyucu olması, Rab'liğinin her şeye şamil olduğunu gösterir. Şöyle ki:

1- O'nun Rab'liği herkesi kapsar. Yaratılanların durumlarını düzenleyip koruyanın, başkasının korumasına ihtiyacı yoktur.

2- Her canlı, Allah'ın egemenliği altındadır. Bir iş yapmaktan ve başkasına etki etmekten âcizdir. Dolayısıyla ondan sakınmaya gerek yoktur.

3- Yüce Allah, vahdaniyetinin gölgesi mesabesindeki çokluk âleminde, adaletli olarak hüküm verir. Günahsız olarak kimseyi kimseye musallat etmez. Kimseyi hatasız olarak cezalandırmaz.

Şöyle anlatılmıştır: Buhara şehrinde su satan bir adam vardı. Otuz yıldır bir kuyumcunun evine su taşıyordu. Bu kuyumcunun son derece güzel sâliha bir hanımı vardı. Yine âdeti üzere bir gün sucu, kuyumcunun evine geldi. Kadının elini tutup sıktı. Kadının kocası çarşıdan gelince kadın, kocasına: "Bugün Allah'ın emrine aykırı olarak ne yaptın?" dedi. Kuyumcu: "Bir şey yapmadım" cevabını verdi. Kadın ısrar edince, dedi ki: "Bu gün dükkanıma bir kadın geldi. Bileziklerden birini koluna takarken teninin beyazlığı hoşuma gitti ve elini sıktım." Kuyumcunun karısı: "Allah'u Ekber! Sucunun hıyanetinin hikmeti demek ki buymuş" dedi. Kuyumcu elini sıktığı kadına: "Ey kadın! Ben pişman oldum. Bana hakkını helâl et" dedi. Ertesi gün sucu geldi o da tevbe edip: "Ey evin hanımı! Bana hakkını helâl et. Şeytan beni şaşırttı" dedi. Kuyumcunun hanımı da: "Sen işine git, hata dükkandaki kocamdan başkasının değil" dedi.

Allah daha dünyada kuyumcunun cezasını verdi. Böyle şeyler Allah'ın adaletindendir. Allah'ın kulları adaletli davransınlar. Özellikle de hâkim ve sultanlar.

Yine şöyle anlatılmıştır: Zulkarneyn, Aristo'ya sordu: "Krallar için cesaret mi, yoksa adalet mi daha iyidir?" Aristo: "Kral âdil olursa, cesarete ihtiyaç duymaz" cevabını verdi.

Kim, hesabı titiz olan Allah'a inanırsa, zulüm ve taşkınlıktan sakınır. Cennetin en üst tabakalarına kavuşur. Aksi takdirde kendisini cehennem azabına, hatta en şiddetli dünya azabına sokar. Yüce Allah'ın türlü türlü azabını içeren şu sözünü bilmez misin? *"Rabbim sizden başka bir milleti yerinize getirebilir."*

وَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا نَجَّيْنَا هُودًا
وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَنَجَّيْنَاهُمْ مِنْ عَذَابٍ غَلِيظٍ ﴿٥٨﴾
وَتِلْكَ عَادٌ جَحَدُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ وَعَصَوْا رُسُلَهُ وَاتَّبَعُوا أَمْرَ
كُلِّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ ﴿٥٩﴾ وَأُتْبِعُوا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا لَعْنَةً وَيَوْمَ
الْقِيَامَةِ أَلَا إِنَّ عَادًا كَفَرُوا رَبَّهُمْ أَلَا بُعْدًا لِعَادٍ قَوْمِ هُودٍ ﴿٦٠﴾

58. Emrimiz gelince, Hûd'u ve beraberindeki inananları rahmetimizle kurtardık. Onları ağır bir azaptan kurtardık.

59. İşte bu Âd kavmidir. Rablerinin âyetlerini bile bile inkâr ettiler, peygamberlerine isyan ettiler ve her inatçı zorbanın emrine uydular.

60. Bu dünyada da, kıyamet gününde de lânete uğradılar. Bilin ki, Âd kavmi, Rablerini inkâr etti. Yine iyi bilin ki, Hûd'un kavmi Âd, Allah'ın rahmetin'den uzaklaştırıldı.

58. «**Emrimiz**» yani azabımız «**gelince,**» amelleri sabebiyle değil, sırf bir ikram ve rahmet olarak «**Hûd'u ve**» sayıları dört bin kadar olan «**beraberindeki inananları rahmetimizle kurtardık.**» Evet, böylece «**onları ağır bir azaptan kurtardık.**» Bu azap, korkunç sıcaklıkta bir rüzgârdı ki, kâfirlerin burunlarından girip arkalarından çıkıyor, organlarını parça parça ediyordu. Rivayet edildiğine göre, yüce Allah Âd kâfirlerini helâk edip, Hûd ve iman edenleri kurtarınca, Mekke'ye gelmişler, ölünceye dek orada Allah'a ibadet etmişlerdir.

59. Ey Muhammed ümmeti! «**İşte bu, Âd kavmidir,**» veya işte şu kabirler ve kalıntılar Âd kavmine aittir. Şu halde yeryüzünü gezip dolaşın, görüp ibret alın. Onlar, «**Rablerinin âyetlerini bile bile inkâr ettiler, peygamberlerine isyan ettiler**» yani karşı geldiler. Âd kavminin peygamberi Hz. Hûd olduğu halde, âyette tekil olarak Allah'ın "peygamberine" yerine, çoğul olarak *"peygamberlerine"* şeklinde bir ifade kullanılıyor. Çünkü bir peygambere isyan eden, aslında bütün peygamberlere isyan etmiş sayılır. Bu da, peygamberlerin tevhid ve dinin esasları konusundaki tebliğlerinin aynı olmasındandır.

«**Ve**» onların ayak takımı; kendini beğenmiş, insanlara tepeden bakan, hakkı söylemeyen, gerçeği kabul etmeyen «**her inatçı zorbanın**» yani Kâdî'nin dediği gibi, azgın ileri gelenlerinin «**emrine uydular.**»

60. Bu davranışlarının cezası olarak, uyanlar ve uyulanlar hep birlikte «**bu dünyada da, kıyamet gününde de lânete uğradılar.**» Allah'ın rahmetinden uzaklaştırıldılar. Yüzüstü ebedî felâketin içine düştüler. «**Bilin**», dikkat edin «**ki, Âd kavmi Rablerini inkâr etti.**» Onlar her olayı zamana nisbet ettikleri için "Dehrî" denilen münkirlerden idiler. «**Yine iyi bilin ki, Hûd'un kavmi Âd, Allah'ın rahmetinden uzaklaştırıldı.**» Âyet-i kerimede Âd ismi tenbih edatı olan ve "iyi bilin", "dikkat edin" gibi anlamlara gelen *"elâ"* kelimesi ve *"lânetleme"*, yani Allah'ın rahmetinden uzak oldukları ifadesi iki kere tekrarlanmıştır. Bu, onların durumlarının korkunçluğuna, seviyelerinin düşüklüğüne işaret etmek ve dolayısıyla onların hallerinden ibret alıp aynı duruma düşmemek için insanların dikkatlerini çekmek içindir. Yine burada yaptıklarından dolayı başlarına gelen azabı hak ettiklerine de işarette bulunulmaktadır.

Kifâye adlı eserde şöyle deniyor: Lânet iki türlüdür. Bunlardan biri, Allah'ın rahmetinden kovulmaktır. Bu da ancak kâfir için olur. İkincisi de, sahih ve erdemli kimselerin derecesinden uzaklaştırılmaktır. Hz. peygamber (s.a.v.)'in *"Karaborsacı mel'undur"* sözü bu tür lânete işaret eder. Çünkü Ehl-i sünnet mezhebi, büyük günah işlemekten dolayı kimsenin imandan çıkmayacağı görüşünü savunur. Genel anlamdaki lânete örnek şu hadis-i şeriftir: *"Allah ana -babasına lânet edene lânet etsin. Allah, kendinden başkası adına hayvan boğazlayana lânet etsin. Allah suçluyu barındırana lânet etsin. Allah arazi sınırlarını değiştirene lânet etsin."* (8) Yine Hz. peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Allah, fâiz yiyene yedirene, bu konuda şahitlik ve kâtiplik yapana lânet etsin."* (9)

وَاِلٰى ثَمُودَ اَخَاهُمْ صَالِحًاۢ قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِنْ اِلٰهٍ
غَيْرُهُۜ هُوَ اَنْشَاَكُمْ مِنَ الْاَرْضِ وَاسْتَعْمَرَكُمْ ف۪يهَا فَاسْتَغْفِرُوهُ
ثُمَّ تُوبُٓوا اِلَيْهِۜ اِنَّ رَبّ۪ي قَر۪يبٌ مُج۪يبٌ (٦١) قَالُوا يَا صَالِحُ قَدْ كُنْتَ
ف۪ينَا مَرْجُوًّا قَبْلَ هٰذَٓا اَتَنْهٰينَٓا اَنْ نَعْبُدَ مَا يَعْبُدُ اٰبَٓاؤُ۬نَا وَاِنَّنَا لَف۪ي
شَكٍّ مِمَّا تَدْعُونَٓا اِلَيْهِ مُر۪يبٍ (٦٢) قَالَ يَا قَوْمِ اَرَاَيْتُمْ اِنْ

8- Müslim, Ahmed b. Hanbel, Neseî. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/15.

9- Ahmed b. Hanbel, Ebû Davud, Tirmizî. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/13.

كُنْتُ عَلٰى بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّي وَاٰتٰينِي مِنْهُ رَحْمَةً فَمَنْ يَنْصُرُنِي مِنَ
اللّٰهِ اِنْ عَصَيْتُهُ فَمَا تَزِيدُونَنِي غَيْرَ تَخْسِيرٍ ﴿٦٣﴾ وَيَا قَوْمِ هٰذِهِ
نَاقَةُ اللّٰهِ لَكُمْ اٰيَةً فَذَرُوهَا تَأْكُلْ فِي اَرْضِ اللّٰهِ وَلَا تَمَسُّوهَا
بِسُوٓءٍ فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابٌ قَرِيبٌ ﴿٦٤﴾ فَعَقَرُوهَا فَقَالَ تَمَتَّعُوا
فِي دَارِكُمْ ثَلٰثَةَ اَيَّامٍ ذٰلِكَ وَعْدٌ غَيْرُ مَكْذُوبٍ ﴿٦٥﴾ فَلَمَّا جَٓاءَ
اَمْرُنَا نَجَّيْنَا صَالِحًا وَالَّذِينَ اٰمَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَمِنْ خِزْيِ يَوْمِئِذٍ
اِنَّ رَبَّكَ هُوَ الْقَوِيُّ الْعَزِيزُ ﴿٦٦﴾ وَاَخَذَ الَّذِينَ ظَلَمُوا الصَّيْحَةُ فَاَصْبَحُوا
فِي دِيَارِهِمْ جَاثِمِينَ ﴿٦٧﴾ كَاَنْ لَمْ يَغْنَوْا فِيهَا اَلَٓا اِنَّ ثَمُودَ كَفَرُوا
رَبَّهُمْ اَلَا بُعْدًا لِثَمُودَ ﴿٦٨﴾

61. Semûd kavmine de, kardeşleri Salih'i gönderdik. Dedi ki: "Ey kavmim! Allah'a kulluk edin. Sizin O'ndan başka ilâhınız yoktur. O, sizi yerden yarattı, ve orada yaşattı. O'ndan mağfiret dileyin. Sonra da O'na tevbe edin. Çünkü Rabbim yakındır. Duâları kabul edendir."

62. Dediler ki: "Ey Salih! Sen önceleri, içimizde ümit beslenen birisiydin. Şimdi babalarımızın taptıklarına tapmaktan bizi men mi ediyorsun? Doğrusu bizi davet ettiğin şeyden şüphe ve endişe içindeyiz."

63. Dedi ki: "Ey kavmim! Söyleyin bana! Eğer Rabbim tarafından açık bir delilim varsa ve bana katından bir rahmet vermişse, O'na isyan edersem, Allah'a karşı beni kim korur? Siz bana, zararımı artırmaktan başka bir şey yapamazsınız.

64. Ey kavmim! İşte size bir mucize olarak Allah'ın devesi. Onu bırakın, Allah'ın arzında otlasın. Ona bir kötülük dokundurmayın. Yoksa hemen bir azaba uğrarsınız."

65. Buna rağmen onu devirdiler. Dedi ki: "Yurdunuzda üç gün daha yaşayın. Bu, yalanlanamayacak bir sözdür."

66. Emrimiz gelince, Salih'i ve beraberindeki inananları, Bizden bir rahmet olarak (azaptan) ve o günün zilletinden kurtardık. Şüphesiz ki Rabbin, pek kuvvetlidir ve güçlüdür.

67. Zulmedenleri de o korkunç ses yakaladı ve yurtlarında diz üstü çöküp kaldılar.

68. Sanki orada hiç yaşamamışlardı. İyi bilin ki Semûd, Rabbini inkâr etmişti. Yine iyi bilin ki, Semûd, Allah'ın rahmetinden kovuldu.

61. Bir Arap kavmi olan ve büyük babaları "Semûd b. Âd" adıyla anılan **«Semûd kavmine de,»** nesep yönünden **«kardeşleri»** olan **«Salih'i»** peygamber olarak **«gönderdik.»** Salih (a.s.)'in künyesi şöyledir: Semûd oğlu, Âsef oğlu, Ubeyd oğlu Salih. O, kavmine **«dedi ki: 'Ey kavmim!»** sadece **«Allah'a kulluk edin.»** Çünkü **«sizin O'ndan başka ilâhınız yoktur. O sizi yerden»** yani topraktan **«yarattı.»** Evet, sizi, başkası değil, O yarattı. Yüce Allah, kıyamete kadar gelip geçen ve gelecek olan bütün nesillerin modeli olan Hz. Âdem'i topraktan yaratmıştır. **«Ve orada,»** yani yeryüzünde yerleştirip **«yaşattı.»** Orayı imar etmenize imkân verdi. O halde, iman ederek **«O'ndan mağfiret dileyin. Sonra da»** başkalarına yaptığınız ibadetten dolayı **«O'na tevbe edin.»** Tevbe'nin kabul edilmesi, iman etme şartına bağlıdır. **«Çünkü Rabbim»** rahmetiyle **«yakındır. Duâları»**, duâ ederek istekte bulunanların isteğini **«kabul edendir.'»** Kulun, Allah'ın *"mücîb"*, yani *"kabul eden"* isminden nasibi, Rabbinin emir ve yasaklarına icabeti, yani kabulü oranındadır.

62. Salih (a.s.), kendilerini Allah'a ve O'na ibadete çağırdıktan sonra kavmi ona **«dediler ki: 'Ey Salih! Sen»**, bundan daha **«önceleri, içimizde ümit beslenen»**, iyiliğini umduğumuz **«birisiydin.»** Üzerinde doğruluk ve olgunluk işaretleri vardı. Senin, yararlanacağımız bir başkan, işlerimizi danışacağımız bir yönetici olacağını umuyorduk. Bu sözleri işitince senden umudumuz kesildi. Artık sende hayır olmadığını anladık. **«Şimdi, babalarımızın taptıklarına tapmaktan bizi men mi ediyorsun?»** Bizi atalarımızın ibadet ettiği putlardan yüz çevirmeye mi çağırıyorsun? **«Doğrusu bizi davet ettiğin şeyden»** yani putları terkederek tevhid konusundaki çağrın karşısında **«şüphe ve endişe içindeyiz.'»**

63. Onların bu sözlerine karşılık Salih (a.s.) **«dedi ki: 'Ey kavmim! Söyleyin bana! Eğer Rabbim tarafından»** gerçekten benim sahibim ve malikim olan Allah katından **«açık bir delilim varsa ve bana katından»** peygamberlik gibi **«bir rahmet vermişse,»** evet, bana verilen şey buysa ve ben buna rağmen yine de **«O'na isyan edersem,»** görevimi terkederek asilerden olursam **«Allah'a karşı,»** O'nun vereceği azaptan **«beni kim korur? Siz bana,»** amellerimi boşa çıkararak **«zararımı artırmaktan,»** Allah'ın gazabını gerektirecek cezamı büyütmekten **«başka bir şey yapamazsınız.»**

64. «Ey kavmim! İşte size bir mucize olarak Allah'ın devesi.» Rivayete göre Salih (a.s.), kavmini Allah'a davet ettiğinde, Ondan bir mucize istediler. Salih (a.s.): "Nasıl bir mucize istiyorsunuz?" diye sordu. Reisleri, bir kayayı işaret ederek: "Bu kayadan geniş karınlı, bol tüylü on aylık hâmile bir deve çıkar. Eğer bunu yapabilirsen sana inanırız" dedi. Salih onlardan, eğer bunu gerçekleştirirse, kendisine kesin olarak iman edecekleri konusunda söz vermelerini istedi. Onlar da söz verdiler. Salih namaz kılıp duâ etti. Kaya sarsıldı ve içinden, istedikleri gibi on aylık hâmile bir deve çıktı. Salih de, bunun Allah'ın devesi olduğunu söyledi. Devenin Allah'a izafe edilmesi, onun şerefli oluşuna ve diğer develerden farklılığına işaret içindir. Çünkü Allah onu doğum olmaksızın kayadan yaratmıştır. Gerçekten de iri cüsseliydi. Salih: Bu deve, benim doğruluğuma işaret eden bir mucizedir. **«Onu bırakın,»** istediği gibi **«Allah'ın arzında otlasın.»** Allah'ın mülkü olan şu yeryüzünde yeyip içsin. Böylece Salih (a.s.), kavmini deveyi besleme külfetinden kurtarmıştı. Rivayet edildiğine göre deve, ağaç yaprakları yiyor, su içiyor, sonra da ayaklarını ayırıyor, Semûdlular da kapları doluncaya dek sağıyorlar, sütünü hem içiyor, hem de biriktiriyorlardı. **«Ona bir kötülük dokundurmayın.'»**

Salih (a.s.) ısrarla deveyi kesmek şöyle dursun, ona vurmak, kovmak gibi en ufak bir zarar bile verilmemesini tenbihliyor. Aksi takdirde hemen bir azaba uğrayacaklarını söylüyordu. **«Yoksa hemen bir azaba uğrarsınız.'»**

65. «Buna rağmen onu devirdiler.» Kavmin emir ve rızâsıyla deveyi Kudar b. Sâlif adında birisi kesti. Etini bütün halka dağıttılar. Bunun üzerine Salih onlara **«dedi ki:»** Evlerinizde ve **«'yurdunuzda üç gün daha yaşayın.»** Bundan sonra helâk olacaksınız. Deveyi çarşamba akşamı kestiler. Cumartesi sabahı helâk edildiler. Salih onlara: "Yüzleriniz yarın sarı, yarından sonra kırmızı, üçüncü gün de siyahlaşacak. Sonra da sabah vakti helâk olacaksınız" demişti. Dediği de olmuştu.

İşte **«bu»** söz, yani devenin kesilmesinden sonra azabın geleceği sözü, **«yalanlanamayacak bir sözdür.'»**

66. «Emrimiz gelince, Salih'i ve beraberindeki», onunla birlikte iman edip ona uyan **«inananları, Bizden bir rahmet olarak (azaptan)»** ehl-i sünnetin de kabul ettiği gibi, amelleriyle değil, lütuf ve keremimizle **«ve o günün zilletinden,»** rezalet ve sefaletinden **«kurtardık.»** Helâki, Allah'ın gazab ve intikamı sonucu olanlarınızın rezilliğinden daha büyük rezillik olmaz.

Ey Muhammed! **«Şüphesiz ki Rabbin pek kuvvetlidir ve güçlüdür.»** Her şeye gücü yeter ve her şeye üstün gelir.

67. Daha sonra onların yok oluşları haber verilerek şöyle deniliyor: **«Zulmedenleri de o korkunç ses»** yani Cebrail'in güçlü sesi **«yakaladı ve»** Semûd halkı **«yurtlarında»**, ülke veya evlerinde **«diz üstü çöküp»** hareketsiz bir halde **«kaldılar.»** "Cüsûm" yüzüstü düşmek, ölüp hareket edememek demektir.

68. «Sanki orada hiç yaşamamışlardı.» Âdeta yurtlarında hiç gezip dolaşmamışlardı. **«İyi bilin ki Semûd»** kavmi **«Rabbini inkâr etmişti. Yine iyi bilin ki Semûd, Allah'ın rahmetinden kovuldu.»** Onlara lânet edildi. Bu ifade, bedduâ olarak da anlaşılabilir. O takdirde manâsı: "Semûd'a lânet olsun" demektir. Helâk oldukları halde arkalarından bedduâ edilmesi; deveyi kesmeleri, inkâr ve Salih'i yalanlamaları sebebiyle uğradıkları helâkı hak ettiklerini belirtmek içindir.

وَلَقَدْ جَاءَتْ رُسُلُنَا إِبْرٰهِيمَ بِالْبُشْرٰى
قَالُوا سَلَامًا قَالَ سَلَامٌ فَمَا لَبِثَ أَنْ جَاءَ بِعِجْلٍ حَنِيذٍ ﴿٦٩﴾ فَلَمَّا

رَاۤ اَيْدِيَهُمْ لَا تَصِلُ اِلَيْهِ نَكِرَهُمْ وَاَوْجَسَ مِنْهُمْ خِيفَةً قَالُوا
لَا تَخَفْ اِنَّۤا اُرْسِلْنَۤا اِلٰى قَوْمِ لُوطٍ (٧٠) وَامْرَاَتُهُ قَۤائِمَةٌ فَضَحِكَتْ
فَبَشَّرْنَاهَا بِاِسْحٰقَ وَمِنْ وَرَۤاءِ اِسْحٰقَ يَعْقُوبَ (٧١) قَالَتْ
يَا وَيْلَتٰۤى ءَاَلِدُ وَاَنَا عَجُوزٌ وَهٰذَا بَعْلِى شَيْخًا اِنَّ هٰذَا لَشَيْءٌ عَجِيبٌ
(٧٢) قَالُۤوا اَتَعْجَبِينَ مِنْ اَمْرِ اللّٰهِ رَحْمَتُ اللّٰهِ وَبَرَكَاتُهُ عَلَيْكُمْ
اَهْلَ الْبَيْتِ اِنَّهُ حَمِيدٌ مَجِيدٌ (٧٣) فَلَمَّا ذَهَبَ عَنْ اِبْرٰهِيمَ الرَّوْعُ
وَجَۤاءَتْهُ الْبُشْرٰى يُجَادِلُنَا فِى قَوْمِ لُوطٍ (٧٤) اِنَّ اِبْرٰهِيمَ لَحَلِيمٌ
اَوَّاهٌ مُنِيبٌ (٧٥) يَۤا اِبْرٰهِيمُ اَعْرِضْ عَنْ هٰذَا اِنَّهُ قَدْ جَۤاءَ اَمْرُ رَبِّكَ
وَاِنَّهُمْ اٰتِيهِمْ عَذَابٌ غَيْرُ مَرْدُودٍ (٧٦)

69. Andolsun ki, elçilerimiz bir müjde ile İbrahim'e geldiler. "Selâm" dediler. O da: "Selâm" dedi. Hemen kızarmış bir buzağı getirdi.

70. Ellerinin ona uzanmadığını görünce onları yadırgadı ve onlardan korkuya kapıldı. Dediler ki: "Korkma! Biz Lût kavmine gönderildik."

71. Onun hanımı ayaktaydı ve güldü. Biz ona (hanımına) İshak'ı, İshak'ın ardından da Yakub'u müjdeledik.

72. "Vay başıma gelenler! Ben bir kocakarı, kocam da ihtiyar iken çocuk mu doğuracağım? Doğrusu bu şaşılacak bir

şey" dedi.

73. Dediler ki: "Allah'ın işine mi şaşıyorsun? Ey ev halkı! Allah'ın rahmeti ve bereketleri sizin üzerinizedir. Şüphesiz O, övülmeye lâyıktır. İyiliği boldur."

74. İbrahim'in korkusu geçip kendisine müjde gelince, Lût kavmi hakkında elçilerimizle tartışmaya başladı.

75. Doğrusu İbrahim, çok içli, yumuşak huylu ve kendini Allah'a vermiş bir kimseydi.

76. (Elçilerimiz): "Ey İbrahim! Bundan vazgeç. Doğrusu Rabbinin emri gelmiştir. Mutlaka onlara geri çevrilemeyecek bir azap gelecektir (dediler.)"

69. «Andolsun ki, elçilerimiz» Cebrail ve bir grup melek, çok güzel **«bir müjde ile»**, Sâre'nin oğlu olacağı müjdesiyle **«İbrahim'e geldiler.»** Başka bir sûre'de de bu müjdeye işaret vardır. Önce müjdenin ne olduğu belirtilmemiş sonra *"ona İshak'ı müjdeledik"* (Hûd: 71) sözüyle müjdenin ne olduğu belirtilmiştir.

Melekler İbrahim'e: **«'Selâm' dediler. O da 'Selâm' dedi.»** Sonra da **«hemen kızarmış bir buzağı getirdi.»** Bu buzağı, fırında değil, çukurda, kızgın taşlar arasında kızartılmıştı. Çölde bulunanlar da, etleri hendek içinde, kızgın taşlar arasında kızartırlardı.

Kevâşî'de şöyle deniliyor: "Hanîz, çukurda, yağı damlayarak kızarmış et demektir."

Mukatil şöyle demiştir: "İbrahim onlara buzağı ikram etti. Çünkü mal olarak, en çok sığıra sahipti.

70. Kızarmış buzağıyı onların önüne koyduğunda **«ellerinin ona uzanmadığını»**, getirilen ete dokunmayıp geri durduklarını **«görünce, onları yadırgadı»**, bu davranışlarına bir anlam veremeyip tuhaf karşıladı **«ve onlardan korkuya kapıldı.»** Onların melekler olduğunu, kavmini cezalandırmak için veya Allah'ın sevmediği bir iş için indikleri düşüncesine kapılıp içine korku düştü.

"et-Te'vilât'ün-Necmiyye" kitabında şöyle denilmektedir: "İbrahim'in korkusu, nefsiyle ilgili insanî bir korku değildi. Çünkü o, mancınıkla ateşe

atıldığı zaman bile korkmadı ve "Âlemlerin Rabbine teslim oldum" dedi. Onun korkusu, kavmine olan rahmet ve şefkatinden kaynaklanıyordu.

Bunun üzerine melekler, sakinleştirmek için İbrahim'e **«dediler ki: 'Korkma! Biz,»** cezalandırmak üzere **«Lût kavmine gönderildik'»** senin kavmin için gelmedik. İçin rahat olsun... Lût, İbrahim'in kardeş çocuğuydu.

71. **«Onun»** yani Hz. İbrahim'in **«hanımı»** Harân kızı Sâre, yaşlıydı ve perde ardında onların konuşmalarını duyacak şekilde **«ayaktaydı ve»** korku sebebi ortadan kalkınca sevinerek **«güldü. Biz»** de bu sevincine, elçilerimizin lisanıyla daha büyük bir sevinç kattık. Hemen **«Ona (hanımına) İshak'ı, İshak'ın ardından da Yâkub'u müjdeledik.»** Yani melekler ona, İshak'ı doğuracağını ve torunu olan İshak'ın oğlu Yakub'u görünceye kadar yaşayacağını müjdelediler. Müjdenin asıl olmasına rağmen Hz. İbrahim'e değil de Sâre'ye verilmesi, müjdelenen çocuğun Sâre'den olduğuna işaret içindir. Çünkü Sâre kısırdı ve çocuğa çok düşkündü. Hz. İbrahim'in ise Hâcerden olma İsmail'i vardı. Ayrıca kadın çocuğa daha çok sevinir.

İbn Abbas şöyle diyor: "Sâre, kocası ve kendisi bu yaşta iken çocuğu olacağına şaşırarak güldü." Bu takdirde âyetin mânası şöyle olur: "Karısı ayaktaydı. Biz ona İshak'ı, ardından da Yâkub'u müjdeledik. O da güldü."

72. Sâre: **«'Vay başıma gelenler!»** Aslında bu, "vay, ne tuhaf şey! Şaşılacak bir durum" demektir. Hayrete düşüldüğü zaman böyle söylenir. "Sübhânallah!" demek gibi... **«Ben»** doksan dokuz yaşında **«bir kocakarı»** iken ve şimdiye kadar hiç çocuğum olmamışken **«kocam da»** gördüğünüz gibi yüz yirmi yaşında bir **«ihtiyar iken»**, bunlara rağmen **«çocuk mu doğuracağım? Doğrusu bu,»** yani bizim gibi yıpranmış iki ihtiyardan çocuk meydana gelmesi, **«şaşılacak bir şey»**, Allah'ın kulları arasında geçerli olan kanununa göre tuhaf bir olay **«dedi.»** Sâre'nin maksadı; bunun Allah'ın kudreti dışında olduğunu söylemek değil, tabiî bir hayret içinde, Allah'ın kendisine vereceği bu nimetin, gözünde çok büyük bir şey olduğunu belirtmektir.

73. Melekler, Sâre'nin tavrına karşı **«dediler ki:»** İki yaşlı insandan çocuk verecek olan **«'Allah'ın işine mi şaşıyorsun?»**

Sa'dî'l-Müftî şöyle der: "Cebrâil yerden kuru bir çubuk aldı. İki parmağı arasına sürttü. Birden çubuğun hareket eden bir ağaç olduğunu gördüler. Sâre, bunun Allah'tan olduğunu anladı."

«Ey ev halkı! Allah'ın» her şeyi bürüyen **«rahmeti ve»** sizden hiç ayrılmayan, daima artıp gelişen «**bereketleri**» evet bu ve buna benzer nimetleri «**sizin üzerinizedir.**» Bunlar, yüce Allah'ın, peygamber evi olarak size has kılıp ikram ettiği bereketlerdendir. Ey peygamber'in ev halkı! Bunda şaşılacak bir şey yoktur. «**Şüphesiz O, övülmeye lâyıktır.**» Çünkü Allah, kulları tarafından övülmeyi gerektiren işler yapar. «**İyiliği boldur.'**» Kullarına bol ikram ve ihsanda bulunur. Özellikle de Sâre'nin evini bereket yağan bir yer yapmıştır.

Gazalî diyor ki: "*Mecîd* demek; zâtı yüce, fiilleri güzel, ikramı bol demektir. Zâtı yüce, fiili güzel olan'a Mecîd denir."

74. «**İbrahim'in**», meleklerin yemek yememelerinden doğan «**korkusu geçip kendisine**», onları tanıyıp, geliş sebeplerini bilmesiyle meydana gelen rahatlamasından ve kavminin kurtulacağı konusunda «**müjde gelince,**» azaplarının kaldırılması için «**Lût kavmi hakkında elçilerimizle tartışmaya başladı.**» Lût, Hz. İbrahim'in yeğeniydi. Melekler: Biz ülkenin halkını helâk edeceğiz deyince, İbrahim onlarla tartışmaya başladı ve şöyle dedi: İçlerinde elli Müslüman olsa da, onları helâk edecek misiniz? Melekler: "hayır" dediler. İbrahim: "Peki otuz kişi olursa?" diye sordu. Melekler: "Hayır" deyince, İbrahim beş kişiye kadar indi. Melekler yine "hayır" dediler. İbrahim: "Peki içlerinde bir Müslüman olursa, onları helâk eder misiniz?" dedi. Melekler: "Hayır" dediler. Hz. İbrahim: "Peki aralarında Lût var" deyince melekler: "Biz orada kimin olduğunu daha iyi biliriz. Lût'u ve ev halkını kurtaracağız" dediler.

75. «**Doğrusu İbrahim, çok içli, yumuşak huylu ve kendini Allah'a vermiş bir kimseydi.**» Kendisine kötülük edenlerden hemen intikama kalkışmazdı. Günahlar karşısında büyük pişmanlık duyar, insanlar için çok üzülürdü. Allah'ın hoşlanacağı şeylerle O'na sığınırdı. Meleklerle tartışması, insanlara karşı çok yumuşak, çok içli olmasındandı.

76. «**(Elçilerimiz)**» yani melekler İbrahim'e: «**'Ey İbrahim! Bundan vazgeç.**» Merhamete lâyık olmayanlara merhamet hususunda tartışmayı bırak. «**Doğrusu Rabbinin,**» onlara edeceği azap konusundaki ezelî kazasına uygun «**emri**» yani takdiri «**gelmiştir.**» Gelip çatmıştır. Allah onların durumlarını daha iyi bilir.

Kaza: Ezelî irâdedir. Kader ise: Bu irâdenin, zamanı gelince hadiselere taallukudur. Yani olayların meydana gelmesidir.

«Mutlaka onlara, geri çevrilemeyecek bir azap gelecektir (dediler.)'» Tartışma veya duâ ile, bu azap onlardan döndürülemez. Onlara bu geri döndürülemeyecek azabın gelmesi; kendilerine hakikat açıklandıktan sonra bile, küfür ve yalanlamada ısrar etmelerinden dolayıdır.

وَلَمَّا جَاءَتْ رُسُلُنَا
لُوطًا سِيءَ بِهِمْ وَضَاقَ بِهِمْ ذَرْعًا وَقَالَ هٰذَا يَوْمٌ عَصِيبٌ
﴿٧٧﴾ وَجَاءَهُ قَوْمُهُ يُهْرَعُونَ إِلَيْهِ وَمِنْ قَبْلُ كَانُوا يَعْمَلُونَ
السَّيِّئَاتِ قَالَ يَا قَوْمِ هٰؤُلَاءِ بَنَاتِي هُنَّ أَطْهَرُ لَكُمْ فَاتَّقُوا اللّٰهَ
وَلَا تُخْزُونِ فِي ضَيْفِي أَلَيْسَ مِنْكُمْ رَجُلٌ رَشِيدٌ ﴿٧٨﴾ قَالُوا
لَقَدْ عَلِمْتَ مَا لَنَا فِي بَنَاتِكَ مِنْ حَقٍّ وَإِنَّكَ لَتَعْلَمُ مَا نُرِيدُ ﴿٧٩﴾
قَالَ لَوْ أَنَّ لِي بِكُمْ قُوَّةً أَوْ آوِي إِلَىٰ رُكْنٍ شَدِيدٍ ﴿٨٠﴾

77. Elçilerimiz Lût'a gelince, onlar yüzünden kaygılandı ve onlar için göğsü daraldı. "Bu, çetin bir gündür" dedi.

78. Kavmi de koşarak ona geldiler. Onlar daha önce kötü işler işliyorlardı. Lût: "Ey kavmim! İşte kızlarım. Onlar sizin için daha temizdir. Allah'tan korkun ve misafirlerimin önünde beni rezil etmeyin. İçinizde aklı başında bir adam yok mu?" dedi.

79. Dediler ki: "Senin kızlarında bizim bir ḥakkımız olmadığını biliyorsun. Sen ne istediğimizi elbette bilirsin."

80. Lût: "Keşke size yetecek bir kuvvetim olsaydı veya sağlam bir kaleye sığınabilseydim" dedi.

77. «Elçilerimiz Lût'a gelince...» Rivayet edildiğine göre: Müjde getiren melekler bu tartışmadan sonra Hz. İbrahim'in yanından çıktılar, Lût'un ülkesi "Sodom"a hareket ettiler. İki ülke arasında dört fersahlık bir mesafe vardı. Öğle vaktinde Sodom'a vardılar. Birden su çeken kızlara rastladılar. Lût'un kızı onları gördü. O da su dolduruyordu. Onlara: "Kimsiniz, necisiniz, ne istiyorsunuz?" dedi. Onlar da: "Filan yerden geliyoruz şunu, şunu istiyoruz" dediler. Kız onlara Sodomluların durumlarından ve kötülüklerinden söz etti. Melekler içlerindeki öfkeyi dışa vurdular. Dediler ki: "Bu ülkede bizi misafir edecek kimse var mı?" Lût'un kızı, kapı önünde dikilen babasını göstererek: "İşte şu ihtiyar sizi misafir eder" dedi. Lût'a geldiler. Lût onları ve vaziyetlerini görünce, **«onlar yüzünden kaygılandı»**, çok üzüldü **«ve onlar için göğsü daraldı.»** Gam ve keder içine düştü. Onların gelmesine üzülmüştü. Çünkü melekler, çok güzel yüzlü delikanlılar sûretinde gelmişlerdi. Onları insan zannetti. Kavminin onlara sarkıntılık etmesinden kendisinin de onları korumaktan âciz kalacağından endişe etti.

Rivayete göre, yüce Allah meleklere, Lût, kavmi aleyhinde dört defa şehadet etmedikçe onları helâk etmemelerini söyledi. Melekler gelince Lût onlara: "Bu ülkenin durumunu biliyor musunuz?" dedi. Onlar da: "Hangi durumunu?" dediler. Lût: "Allah'a yemin olsun ki, bunlar amel yönünden yeryüzünün en kötü topluluğudur" dedi ve bunu dört defa tekrarladı. Meleklerin durumu açısından göğsü daraldı, sıkıldı. **«'Bu,»** benim için **«çetin»** çok zor **«bir gündür,' dedi.»** Sonra Lût, karısına: "Kalk, ekmek yap, durumu kimseye haber verme" dedi.

78. Lût (a.s.)'un karısı iki yüzlü bir kâfirdi. Bazı ihtiyaçları için dışarı çıktı. Uğradığı herkese durumu haber vermeye ve: "Lût'un evinde öyle kişiler var ki, hayatımda onlardan daha güzel yüzlü, temiz kıyafetli ve güzel kokulu kimse görmedim" diyerek yaygaraya başladı. Lût'un **«kavmi de»** durumu öğrendiklerinde, **«koşarak ona geldiler,»** yani Lût'un kapısına geldiler. Misafirlerine sarkıntılık yapmak için adeta yarışıyorlardı. **«Onlar daha önce kötü işler işliyorlardı.»** Kötü fiillerini alışkanlık haline getirmişlerdi ve rezaletlerine devam ediyorlardı. Hatta kötülüklerini açık açık yapmaktan utanıp sıkılmıyorlardı. Şüphesiz kötülüğün açıkça yapılması, gizli yapılmasından daha kötüdür. Bundan dolayı, günahını gizlemeyen fasığın şehadeti kabul edilmez. Hadis-i şerifte şöyle buyuruluyor: *"Açıkça yapanlar dışında, ümmetin bütün günahkârları affedilir."* (10)

«Lût: 'Ey kavmim! İşte kızlarım.» Onları nikâhlayın. Daha önce Lût'dan kızlarını istiyorlardı. Fakat ahlâksız ve kızlarının dengi olmadıklarından dolayı onlara evet demiyordu. Bir rivayete göre de Lût (a.s.), kavmi içindeki sözü dinlenen iki adama iki kızını nikâhlamak istemiştir. Fakat nasıl olursa olsun Lût, bununla misafirlerini korumak istiyordu. Bu, misafire saygının zirvesidir. **«Onlar sizin için daha temizdir.»** Kadınlarla nikâh, erkeklerle ilişkiden daha temizdir. Bu söz, homoseksüelliğin temizliğine işaret etmez. Tıpkı, nikâhın, zinadan daha temiz olduğunu söylemenin zinanın temizliğine işaret etmemesi gibi. Bu söz, onların bozuk inanç ve düşüncelerine göre söylenmiştir.

Ben fakir diyorum ki: Hz. Lût, fitne kapısının kapanması ve ilginin kızlarına yönelmesi için, önce onlara kızlarını teklif etti. Kızlarının sayısı orada bulunan erkekler kadar olmasa da, bu teklif, onları kötülükten uzaklaştırma konusunda güzel bir tedbirdir. Rivayete göre Hz. Lût'un iki kızı vardı. Fakat ileri gelenlerden ikisi bu teklife razı olursa, ayak takımından gelecek kavganın kökü kesilmiş olurdu. Biz, az bir hayırla pek çok kötülüklerin uzaklaştırıldığını görmüşüzdür. Burada Lût (a.s.), kızların onlar için daha temiz olduğu hükmünü açıklamıştır. Fahreddin Râzi'nin, *Tefsir-i Kebîr*'de dediği gibi, bu hüküm, başka bir şeye kıyasla değil, ancak helâle özendirmek ve kötülükleri temiz görmelerini kınamak içindir. Böylece sakınmalarını ve işlemekte oldukları homoseksüellikten vazgeçmelerini sağlamış olacaktı.

Kötülükleri terketmek sûretiyle **«Allah'tan korkun ve misafirlerin önünde beni rezil etmeyin.»** Çünkü misafirleri rezil etmek, ev sahibini rezil etmektir. Onlara ikram da, aynı şekilde ev sahibine ikramdır. **«İçinizde aklı başında»**, hakka giden, kötülüklerden çekinen **«bir adam»** dahi **«yok mu?' dedi.»**

79. «Dediler ki: 'Senin kızlarında bizim bir hakkımız olmadığını biliyorsun.» Bizim onlara karşı bir eğilimimiz yok. Onlarla nikâhlanmayız. Bizim âdet ve töremizde kadınları nikâhlamak yoktur. **«Sen»** bizim **«ne istediğimizi elbette bilirsin.'»** Bizim isteğimiz homoseksüelliktir.

10- Bu hadis Buhârî ve Müslim ile Taberânî'nin Evsat'ında rivâyet ettiği hadisin bir bölümüdür. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 2/323.

80. «Lût» onları, bulundukları sapıklıktan vazgeçirme ümidini yitirince: **«Keşke size yetecek bir kuvvetim olsaydı.»** Keşke size bizzat karşı koyacak bir gücüm olsaydı. **«Veya»** içine sığınacağım ve beni sizden koruyacak **«sağlam bir kaleye»** güçlü yardımcılara **«sığınabilseydim,' dedi.»**

Hz. Lût, kavmi içinde yalnız bir adamdı. Önemli durumlarda müracaat edebileceği bir kabîlesi veya aşireti yoktu.

Hadis-i şerifte Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Kardeşim Lût'a Allah rahmet eylesin. Aslında o, sağlam bir kaleye sığınıyordu."*(11) Hz. Peygamber'in Lût için "Allah rahmet eylesin" demesi, bu sözün Lût (a.s.)'a pek uygun düşmediğine kibarca işaret etmek içindir. Çünkü bu söz, kendisine yardım edecek birinin varlığından ümit kesmeyi ifade etmektedir. Oysa Hz. Lût'un sığındığı yüce Allah'tan daha sağlam bir sığınak yoktu. *"Allah, kuluna kâfi gelmez mi?"* (Zümer: 36)

Rivayete göre İbn Abbas şöyle demiştir: "Allah, Hz. Lût'tan sonra gönderdiği her peygamber'e, kavminden bir destekçi verdi. Böylece Lût'un duâsı kabul edilmiş oldu."

قَالُوا يَا لُوطُ
إِنَّا رُسُلُ رَبِّكَ لَنْ يَصِلُوا إِلَيْكَ فَأَسْرِ بِأَهْلِكَ بِقِطْعٍ مِنَ اللَّيْلِ
وَلَا يَلْتَفِتْ مِنْكُمْ أَحَدٌ إِلَّا امْرَأَتَكَ إِنَّهُ مُصِيبُهَا مَا أَصَابَهُمْ
إِنَّ مَوْعِدَهُمُ الصُّبْحُ أَلَيْسَ الصُّبْحُ بِقَرِيبٍ (٨١) فَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا
جَعَلْنَا عَالِيَهَا سَافِلَهَا وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهَا حِجَارَةً مِنْ سِجِّيلٍ
مَنْضُودٍ (٨٢) مُسَوَّمَةً عِنْدَ رَبِّكَ وَمَا هِيَ مِنَ الظَّالِمِينَ بِبَعِيدٍ (٨٣)

---

[11] Hadis-i Şerifi: Hâkim, *Müstedrek*'inde merfû olarak tahric etmiştir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*. 2/134.

81. Dediler ki: "Ey Lût! Biz Rabbinin elçileriyiz. Onlar sana asla dokunamazlar. Gecenin bir kısmında hanımın hariç ailenle beraber yola çık. Hiç kimse arkasına bakmasın. Çünkü ötekilerin başına gelen onun başına da gelecektir. Onlara vadedilen zaman, sabahtır. Sabah da yakın değil mi?"

82-83. Emrimiz gelince, oraların altını üstüne getirdik. Üzerine de Rabbin tarafından işaretlenmiş peş peşe sert taş yağdırdık. Bu zalimlerden uzak değildir.

81. Rivayete göre Lût (a.s.), azgınlar gelince kapısını misafirler üzerine kapattı. Kapının gerisinden onlara karşı koymaya başladı. Bu sefer duvarı dolaştılar. Melekler Lût'un sıkıntısını görünce **«dediler ki: 'Ey Lût! Biz Rabbinin elçileriyiz. Onlar sana asla dokunamazlar.»** Sana hiçbir zarar ve sıkıntı veremezler. Bizimle ilgili olarak da seni mahcup edemezler. Çünkü senin dayanağın kuvvetlidir. Kapıyı aç, bizi onlarla başbaşa bırak, Lût (a.s.) kapıyı açtı. Saldırganlar içeri daldılar. Cebrail, Rabbinden bunları cezalandırmak için izin istedi. O da izin verdi. Cebrail doğruldu. Kanadını açtı. Kanadını yüzlerine vurdu ve onları kör etti. Nitekim Allahü Teâlâ: *"Bunun üzerine gözlerini kör ettik"* (Kamer: 37) buyurmuştur. Artık yollarını bulamaz oldular. İmdat çığlıkları ve Hz. Lût'un evinde sihirbazlar bulunduğunu söyleyerek çıktılar ve Lût'u tehdit ederek: "Dur bakalım, hele bir sabaha çıkalım" dediler.

Sen **«gecenin bir kısmında,»** gecenin sonunda veya İbn Abbas'ın dediği gibi, gecenin bir bölümünde **«hanımın hariç ailenle beraber yola çık.»** Böylece sabah vaktinde gelecek olan felâketten uzaklaşmış olun. **«Hiç kimse arkasına bakmasın.»** Bu yasaktan maksat, kavimlerinin başına inecek azabı görüp de içlerine acıma duygusu düşmemesidir. Karısı, Lût'un ailesinden istisna edilmiştir: **«Çünkü ötekilerin başına gelen, onun başına da gelecektir.»** Peygamber evinin bir mensubu olma şerefine ermesine rağmen, sapıklarla ilgisinden dolayı o da sapıklardan olmuş, sapıklığı ve inkârı onlarla birlikte onu da helâke sürüklemiştir.

«Onlara, vadedilen zaman, sabahtır.» Rivayet edildiğine göre Lût (a.s.) meleklere: "Onlar ne zaman helâk olacaklar?" diye sormuş, melekler de: "Sabah vakti" diye cevap verince, Hz. Lût: "Daha çabuk olmaz mı?" demiştir.

Bunun üzerine: **«Sabah da yakın değil mi?'»** dediler. Helâk olmaları için sabah vaktinin seçilmesi, bunun bolluk ve rahatlık vakti olmasındandır. Azabın bu vakitte inmesi daha korkunçtur ve düşünenler için daha ibret vericidir.

82-83. «Emrimiz gelince, oraların,» yani sabahleyin, belirlediğimiz azabın zamanı gelince, üstün gücümüzle Lût kavminin oturduğu yerlerin **«altını üstüne getirdik.»** Bu yerlere "mü'tefikât" deniyordu. Dört şehirden ibaretti ve dört yüz bin kişi yaşıyordu. Kudüs'e uzaklığı üç günlük yoldu.

Rivayet edildiğine göre Cebrail, kanadını ülkenin altına koydu, yerinden söküp göğe kaldırdı. Öyle ki gök ehli köpeklerin ulumasını, horozların ötmesini işitti, fakat ne bir kap ters geldi ne de uyuyan uykusundan uyandı. Sonra Cebrail ülkeyi üzerlerine ters getirdi.

Sonra şehir halkının **«üzerine de Rabbin tarafından işaretlenmiş»** sertleşmiş yağmur damlaları gibi **«peş peşe sert taş yağdırdık.»** Bu taşlar, yeryüzü taşlarına benzemeyen özel taşlardı. Veya taşların üzerinde, isabet edeceği, kimselerin isimleri yazılıydı. Bu taşlar, Rabbin katından atılıyordu.

Ben fakir diyorum ki: Belki de, ülkenin altı üstüne geldikten sonra taş yağdırılması cezalandırmanın tam olması içindir. Hz. Salih'in kavmine gelen şiddetli çığlıktan sonra bir de zelzele olması gibi. Ayrıca, ihtiyaçları için ülke dışına çıkmış olanların helâkini sağlamak için de taş yağmış olabilir. **«Bu»** taşlar, **«zalimlerden»** asla **«uzak değildir.»** Bu, bütün zalimler için bir tehdittir. Zalimlerin bu taşlardan kurtulup emin olacaklarını sanma.

Rivayete göre, Hz. peygamber, ashabıyla birlikte mescidde oturduğu sırada şiddetli bir gürültü duydular. Bu, duvar yıkılması gibi bir sesti. Korkup dehşete düştüler. Bunun üzerine Hz. Peygamber: *"Bu gürültü nedir biliyor musunuz?"* deyince, ashap: "Allah ve Rasûlü daha iyi bilir" dediler. Rasûlüllah: *"Bu, yetmiş sene önce cehennemin üst tarafından atılan bir taştır. Ancak şimdi dibine ulaştı"*(12) Hz. Peygamber (s.a.v.) sözünü tamamlar tamamlamaz münafıklardan ölen birinin evinden bir feryat yükseldi. Ölen kimse yetmiş yaşındaydı. Ölünce cehennemin dibine indi. (Zaten yetmiş senedir cehenneme doğru yuvarlanıyordu.) Cenabı Hak şöyle buyurdu: *"Münafıklar cehennemin en alt tabakasındadırlar."* (Nisa: 145) Allah'ın onlara bu gürültüyü işittirmesi, ibret almaları içindir.

12- Ahmed b. Hanbel ve Müslim rivayet etmiştir. Ayr. bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/282.

وَاِلٰى مَدْيَنَ اَخَاهُمْ شُعَيْبًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِنْ اِلٰهٍ
غَيْرُهُ وَلَا تَنْقُصُوا الْمِكْيَالَ وَالْمِيزَانَ اِنّ۪ٓي اَرٰيكُمْ بِخَيْرٍ وَاِنّ۪ٓي
اَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ مُحٖيطٍ ﴿٨٤﴾ وَيَا قَوْمِ اَوْفُوا الْمِكْيَالَ
وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ اَشْيَاۤءَهُمْ وَلَا تَعْثَوْا فِي
الْاَرْضِ مُفْسِدٖينَ ﴿٨٥﴾ بَقِيَّتُ اللّٰهِ خَيْرٌ لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنٖينَ
وَمَا اَنَا عَلَيْكُمْ بِحَفٖيظٍ ﴿٨٦﴾ قَالُوا يَا شُعَيْبُ اَصَلٰوتُكَ تَأْمُرُكَ
اَنْ نَتْرُكَ مَا يَعْبُدُ اٰبَاۤؤُ۬نَا اَوْ اَنْ نَفْعَلَ فٖۤي اَمْوَالِنَا مَا نَشٰۤؤُ۬ا اِنَّكَ
لَاَنْتَ الْحَلٖيمُ الرَّشٖيدُ ﴿٨٧﴾

84. Medyen'e de kardeşleri Şuayb'ı gönderdik. Dedi ki: "Ey kavmim! Allah'a kulluk edin. Sizin, O'ndan başka ilâhınız yoktur. Ölçüyü ve tartıyı eksik yapmayın. Doğrusu ben sizi bolluk içinde görüyorum ve gerçekten sizin için kuşatıcı bir günün azabından korkuyorum.

85. Ey kavmim! Ölçüyü ve tartıyı adaletle yapın. İnsanlara eşyalarını eksik vermeyin. Yeryüzünde bozgunculuk yaparak karışıklık çıkarmayın.

86. Eğer mü'minseniz, Allah'ın bıraktığı (helâl kâr) sizin için, daha hayırlıdır. Ben sizin üzerinize bir bekçi değilim."

87. Dediler ki: "Ey Şuayb! Babalarımızın taptığını bırakmamızı veya mallarımızda dilediğimiz gibi davranmayı terketmemizi sana namazın mı emrediyor? Sen, doğrusu aklı başında yumuşak huylu biriydin."

84. «Medyen'e» yani Medyen kabilesine **«de kardeşleri Şuayb'ı gönderdik.»** Medyen, ülkeyi kuran Medyen adındaki kişinin ismiyle anılmaktadır. Neseben kardeşleri olan Hz. Şuayb onlara **«dedi ki: 'Ey kavmim!»** Yalnızca **«Allah'a kulluk edin.»** Putları O'na eş koşmayın. Çünkü **«sizin O'ndan başka ilâhınız yoktur.»** Hz. Şuayb'ın künyesi şöyledir: Medyen oğlu, Yeşcür oğlu, Meykil oğlu Şuayb.

Bütün peygamberlerin tevhid konusundaki çağrıları birdir ve sadece tek Allah'a kulluğa davet etmişlerdir. Hz. Şuayb da önce onları tevhid'e çağırmıştır. Çünkü bu, işin temelidir. Sonra onlara, ölçü ve tartıda eksiklik yapmamalarını isteyerek şöyle demiştir: **«Ölçüyü ve tartıyı eksik yapmayın.»** Yani ölçü ve tartı âletini denk tutun. Onların, iki tartı, iki de ölçü âletleri vardı. Birisi küçük, diğeri ise büyüktü. Başkalarından alırken büyük ölçekle tartıp tamtamına alıyorlar, verirken küçük ölçek veya tartıyı kullanıp eksik veriyorlardı. Onlara denen şuydu: İnsanların haklarını çalmak için ölçeğin hacmini normal'in altına düşürmeyin. Şuayb (a.s.) sözlerine devam ederek şöyle dedi: **«Doğrusu ben sizi,»** aslında eksik tartmaya tenezzül etmeyeceğiniz bir **«bolluk»**, zenginlik ve refah **«içinde görüyorum ve gerçekten sizin için»**, eğer bu haksızlıktan vazgeçmezseniz, tek bir tanenizin bile kurtulamayacağı, **«kuşatıcı bir günün»** yani kıyamet gününün veya bu dünyada kökünüzü kazıyacak olan **«azabından korkuyorum.»**

85. «Ey kavmim! Ölçüyü ve tartıyı adaletle» tam **«yapın. İnsanlara eşyalarını,»** hakları olan şeyi **«eksik vermeyin.»** Eksiksiz olarak vermek konusunda titiz davranın. Ölçüde, tartıda veya başka hususlarda, değerli veya, değersiz hiç bir malda insanlara haksızlık etmeyin. Onlar satın aldıkları şeyin değerini eksik veriyorlardı. **«Yeryüzünde bozgunculuk yaparak karışıklık çıkarmayın.»** Hakları eksik vermek, değersiz şeyleri değerli kılmak bozgunculuktur.

86. «Eğer mü'minseniz,» yani sözüme inanıyorsanız bu böyledir. Çünkü nasihatın faydası ancak imanla ortaya çıkar. Kâfir, zaten ebedî cehennemdedir. **«Allah'ın bıraktığı»** helâl kâr, **«sizin için»** eksik tartma ve aldatma yoluyla kazandıklarınızdan **«daha hayırlıdır.»** Çünkü böyle kazancın bereketi yoktur. Bunda hayır olduğunu zannetseniz bile, mutlak şerdir. Yüce Allah, aynı manada şöyle buyurmuştur: *"Allah fâizi eksiltir, sadakaları bereketlendirir."* (Bakara: 276)

Alış verişte hiç kimse hile ve dalavere ile başkasına hainlik yapamaz.

Bu yollarla rızıklar artmaz, aksine bereketi gidip azalır. Kim ki hile ile tane tane mal toplarsa Allah onu toptan helâk eder. Kâr olarak elinde sadece günah kalır. Bu şuna benzer: Adam'ın biri çok gözüksün diye süte su katıyordu. Sel gelip ineği boğdu. Kızı dedi ki: "Babacağım! Süte kattığın sular birikti. Sonunda da sel oldu ve ineği boğdu."

«**Ben sizin üzerinizde bir bekçi değilim.'**» Onun için de sizi günah ve kötülüklerden koruyamam. Ben ancak nasihatçı ve tebliğci olarak gönderildim. O görevimi de yaptım.

87. Bunun üzerine kavmi «**dediler ki: 'Ey Şuayb! Babalarımızın taptığını bırakmamızı**» yani atalarımızın taptığı putlara tapmamamızı isteyen... Hz. Şuayb (a.s.) onları tevhide çağırınca onların cevabı bu oluyordu. Çünkü tevhide davet, putlara tapmayı bırakmayı gerektiriyordu. «**Veya mallarımızda dilediğimiz gibi davranmayı terketmemizi...**» Bu da Şuayb (a.s.)'ın onlara, hakları yerine getirmeyi emretmesi ve başkalarını aldatmayı terketmelerini istemesi üzerine verdikleri cevaptır. Evet bunları emreden ve yasaklayan «**sana namazın mı emrediyor?**» Emri, namaza dayandırmaları gerçekten bunu sormalarından değil, alay içindir. Yani bize bu gibi davranışları emretmeye, seni namazın mı sevkediyor?

Bazıları, Hz. Şuayb (a.s.)'ın onlara, altın ve gümüş paraların uçlarından kırıp eksiltmelerini yasakladığını ve âyette *"mallarımızda dilediğimiz gibi davranmamız"* derken, bunu kasdettiklerini söylerler.

Yeryüzünde demir, gümüş ve altını ilk ortaya çıkaran Hz. İdris (a.s.) zamanında "Hevşenk" isimli bir zattır. Bu zat, İslâm'a çağıran sahih birisiydi. Altın ve gümüş para üzerine ilk damga basan "Dahhak"tır. Para üzerindeki damgayı bozmak da yeryüzünde fesat çıkarmaktır.

«**Sen, doğrusu aklı başında yumuşak huylu biriydin.'**» Oysa seni yumuşak ve olgunlukla hareket eden biri olarak biliyorduk. Seni, bize emrettiğin ve bizi yönelttiğin şeylerde böylesine olgunluktan uzak ve sert birisi olarak tahmin etmezdik. İşte bu gibi şeyler söyleyerek onunla alay ettiler. Bu, cimri birine şöyle söylemeye benzer: "Seni Hatem-i Tai görse de, senden cömertlik öğrense!" Aynı şekilde cahil ve düşük birine: "Ey Âlim! Ey Kâmil!" demeye benzer.

قَالَ يَا قَوْمِ اَرَاَيْتُمْ اِنْ كُنْتُ عَلٰى بَيِّنَةٍ
مِنْ رَبّ۪ي وَرَزَقَن۪ي مِنْهُ رِزْقًا حَسَنًاؕ وَمَٓا اُر۪يدُ اَنْ اُخَالِفَكُمْ
اِلٰى مَٓا اَنْهٰيكُمْ عَنْهُؕ اِنْ اُر۪يدُ اِلَّا الْاِصْلَاحَ مَا اسْتَطَعْتُؕ
وَمَا تَوْف۪يق۪ٓي اِلَّا بِاللّٰهِؕ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَاِلَيْهِ اُن۪يبُ ﴿٨٨﴾ وَيَا قَوْمِ
لَا يَجْرِمَنَّكُمْ شِقَاق۪ٓي اَنْ يُص۪يبَكُمْ مِثْلُ مَٓا اَصَابَ قَوْمَ نُوحٍ
اَوْ قَوْمَ هُودٍ اَوْ قَوْمَ صَالِحٍؕ وَمَا قَوْمُ لُوطٍ مِنْكُمْ بِبَع۪يدٍ ﴿٨٩﴾
وَاسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُٓوا اِلَيْهِؕ اِنَّ رَبّ۪ي رَح۪يمٌ وَدُودٌ ﴿٩٠﴾

88. Dedi ki: "Ey kavmim! Eğer ben Rabbimden apaçık bir delil üzerinde isem ve O bana, tarafından güzel bir rızık vermişse, buna ne dersiniz? Ben size yasakladığım şeylerde, aksini yaparak size aykırı davranmak istemiyorum. Ben sadece gücümün yettiğince düzeltmek istiyorum. Başarım ancak Allah'ın yardımıyladır. Yalnız O'na dayandım ve yalnız O'na yönelirim.

89. Ey kavmim! Bana karşı gelmeniz, sakın sizi Nûh kavminin, yahut Hûd kavminin veya Salih kavminin başına gelen felâketin bir benzerine uğratmasın. Lût kavmi sizden uzak değildir.

90. Rabbinizden af dileyin. Sonra O'na tevbe edin. Şüphesiz Rabbim, rahmeti ve sevgisi bol olandır."

88. Şuayb, **«dedi ki: 'Ey kavmim!»** Söyleyin bana, **«eğer ben Rab-**

bimden,» O'nun katından **«apaçık bir delil»**, parlak bir belge **«üzerinde isem ve O bana, tarafından»**, kendi katından peygamberlik ve hikmet gibi **«güzel bir rızık»** yani nimet **«vermişse, buna ne dersiniz?»** Buna rağmen, size uyup, helâli harama karıştırmam, size tevhidi ve putları terketmeyi günahlardan çekinmeyi, adaleti yerine getirmeyi emretmemem, benim için doğru olur mu? Zaten peygamberler sırf bunlar için gönderilmiştir.

«Ben size» eksik tartma gibi, **«yasakladığım şeylerde, aksini yaparak»** bizzat bu yasağa meyletmek sûretiyle **«size aykırı, davranmak,»** söylediğim şeylere ters düşmek **«istemiyorum.»** Kendim için ne istiyorsam. Sizin için de onu istiyorum. İnsanlara, hareketleriyle değil, sadece diliyle nasihat eden kimse gerçek nasihatçı değildir.

İmam Gazâlî *İhya*'da şunu nakletmiştir: "Allah, Meryemoğlu İsa'ya şöyle vahyetti: 'Ey Meryemoğlu! Önce nefsine öğütte bulun. Eğer kabul ederse, o zaman insanlara nasihat et. Aksi halde Benden utan.'"

«Ben sadece gücümün yettiğince» öğüt ve nasihatle sizi **«düzeltmek istiyorum.»** Bu ıslah çalışmamda, hedefime ulaşabilmem konusundaki **«başarım ancak Allah'ın»** destek ve **«yardımıyladır.»** Başarı ancak, Allah'ın kula ezelî yardımı ve ebedî himayesiyle mümkündür. Ben, **«yalnız O'na dayandım.»** Sadece Allah'a dayandım. Çünkü her şeye gücü yeten O'dur. **«Ve»** yapmakta olduğum her şeyimde **«yalnız O'na yönelirim.»**

89. «Ey kavmim! Bana karşı gelmeniz,» bana karşı yaptığınız düşmanlık, **«sakın sizi,»** tufanla boğulan **«Nûh kavminin, yahut»** şiddetli rüzgârla helâk olan **«Hûd kavminin veya,»** korkunç çığlıkla yok olan **«Salih kavminin başına gelen felâketin bir benzerine uğratmasın.»** Allah'ın sizi bunlara benzer bir azapla cezalandırmasından korkun. Nitekim **«Lût kavmi»** de **«sizden uzak değildir.»** Onlar daha kısa bir süre önce, küfür ve günahları sebebiyle helâk oldular. Helâk olanlar içinde size en yakın olanlar onlardır. Eğer onlardan önceki bilinen milletlerden ibret almıyorsanız, hiç olmazsa onlardan ibret alın. Böylece onların başlarına gelen sizin de başınıza gelip de, onlar gibi olmayın.

90. İman ederek **«Rabbinizden af dileyin. Sonra»** da, putlara tapmaktan, günah işlemekten dolayı **«O'na tevbe edin. Şüphesiz Rabbim,»** mü'minlere ve tevbe edenlere **«rahmeti ve sevgisi bol olandır.'»** Onlara karşı çok merhametli ve lütufkârdır. Dostlarına karşı sevgisi çoktur.

Bil ki, Allah vedûd (çok seven) olmasaydı, kullarını hidayete erdirmez, mü'min kulunun tevbesinden sevinç duymazdı. Hz. peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Şüphesiz Allah'ın mü'min kulunun tevbesine sevinmesi, şu adamın sevincinden daha fazladır. Adam, üzerinde yiyeceği ve içeceği bulunan devesiyle birlikte çorak ve tehlikeli bir araziye indi. Vurup kafayı yattı. Bir süre uyudu. Uyandığında devesi yanından gitmişti: Şiddetli susuzluk ve hararet hissedinceye kadar deveyi aradı. Ümidi kesince kendi kendine: 'Bari deveyi kaybettiğim yere gideyim de, ölünceye dek uyuyayım' dedi. Ölmek niyetiyle başını kolunun üzerine koydu. Uyandığında, bir de baktı ki, üzerinde yiyeceği ve içeceği olduğu halde deve yanıbaşında duruyor. İşte Allah, kulunun tevbesine, bu adamın devesini bulmasına sevinmesinden daha çok sevinir."*(13)

Tevbenin çeşitli mertebeleri vardır. En üstünü; Allah'tan başka her şeyi bırakıp sadece O'na dönmektir. Yüce Allah, kul yalancı olmadıkça tevbeyi kabul eder.

Şöyle anlatılmıştır: "Malik b. Dinar, oynayan iki gence uğradı. Onlara nasihat etti. Gençlerden birisi: 'Ben arslanlardan bir arslanım' dedi. Mâlik ise: 'Sana bir arslan gelecek ki, sen onun yanında tilki kesileceksin' dedi. Genç hastalandı. Malik onu ziyarete geldi. Genç ağladı ve: 'Yanında tilki kesildiğim arslan geldi' dedi. Malik de: 'Allah'a tevbe et. O tevbeleri mutlaka kabul eder' dedi. Evin köşesinden şöyle seslenildi: 'Biz onu defalarca denedik, hep yalancı bulduk.'"

قَالُوا يَا شُعَيْبُ مَا نَفْقَهُ كَثِيرًا مِمَّا تَقُولُ وَإِنَّا لَنَرٰيكَ فِينَا ضَعِيفًا ج
وَلَوْلَا رَهْطُكَ لَرَجَمْنَاكَ ز وَمَا اَنْتَ عَلَيْنَا بِعَزِيزٍ ﴿٩١﴾ قَالَ يَا قَوْمِ
اَرَهْطِي اَعَزُّ عَلَيْكُمْ مِنَ اللّٰهِ وَاتَّخَذْتُمُوهُ وَرَاءَكُمْ ظِهْرِيًّا ط

13- Ahmed b. Hanbel *Müsned'in*de tahric etmiştir. İbn Mâce'de Ebû Said el-Hudrî'den merfû olarak rivayet etmiştir. Ayr. bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/4.

إِنَّ رَبِّي بِمَا تَعْمَلُونَ مُحِيطٌ (٩٢) وَيَا قَوْمِ اعْمَلُوا عَلَى مَكَانَتِكُمْ
إِنِّي عَامِلٌ سَوْفَ تَعْلَمُونَ مَنْ يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَمَنْ هُوَ كَاذِبٌ
وَارْتَقِبُوا إِنِّي مَعَكُمْ رَقِيبٌ (٩٣) وَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا نَجَّيْنَا شُعَيْبًا
وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَأَخَذَتِ الَّذِينَ ظَلَمُوا الصَّيْحَةُ
فَأَصْبَحُوا فِي دِيَارِهِمْ جَاثِمِينَ (٩٤) كَأَنْ لَمْ يَغْنَوْا فِيهَا أَلَا بُعْدًا لِمَدْيَنَ
كَمَا بَعِدَتْ ثَمُودُ (٩٥)

91. Dediler ki: "Ey Şuayb! Söylediklerinin çoğunu anlamıyoruz ve içimizde seni zayıf görüyoruz. Eğer kabilen olmasaydı, seni taşlardık. Bizim yanımızda itibarın da yoktur."

92. Dedi ki: "Ey kavmim! Size göre kabilem, Allah'tan daha mı değerlidir ki, Allah'a sırt çevirdiniz? Doğrusu Rabbim, yaptıklarınızı (ilmiyle) kuşatmıştır.

93. Ey kavmim! Elinizden geleni yapın. Doğrusu ben de yapacağım. Rezil edici bir azabın kime geleceğini, yalancının kim olduğunu bileceksiniz. Gözetleyin. Ben de sizinle beraber gözetliyorum."

94. Emrimiz gelince, Şuayb'ı ve beraberindekileri, katımızdan bir rahmetle kurtardık. Zulmedenleri ise korkunç bir çığlık yakaladı. Oldukları yerde diz üstü çökekaldılar.

95. Sanki orada hiç yaşamamışlardı. Bilin ki Semûd kavmi Allah'ın rahmetinden kovulduğu gibi, Medyen halkı da kovuldu.

91. Şuayb'ın kavmi «**dediler ki: 'Ey Şuayb!**» Ölçüyü tartıyı denk yapmak, tek Allah'a inanmak türünden «**söylediklerinin çoğunu anlamıyoruz.**»

Bunu istihza ve hakâret olsun diye söylüyorlardı. Kişinin, sözüne değer vermediği arkadaşına: "Ne dediğini anlamıyoruz" demesi gibi. Gerçekte Hz. Şuayb onlara, kendi dilleriyle hitap ediyor, onlar da sözünü anlıyorlardı. **«Ve içimizde seni zayıf görüyoruz.»** Biz sana zarar vermek istersek kendini bize karşı koruyacak bir kuvvetin yok. Diğer bir manaya göre: Seni hakir ve değersiz görüyoruz. Şurası açıktır ki, kâfirler, peygamberleri ve beraberlerindeki mü'minleri hakir görüyorlardı. **«Eğer kabilen olmasaydı, seni taşlardık.»** Kavminin hatırını ve mevkilerini gözetmek söz konusu olmasaydı, seni taşlayarak öldürürdük. Öldürme, taşlama yoluyla olmasa bile, öldürme sebebi olduğu için taşlamak, öldürmek yerine konuyor. Bu sözü Şuayb'ın kavmine hürmeten söylüyorlardı. Bunu onlardan korktukları için değil, kendi dinlerinden oldukları için yapıyorlardı. **«Bizim yanımızda itibarın da yoktur.'»** Sayılan bir kimse değilsin ki, itibarın seni öldürmemize engel olsun. Ancak kavmin, bizim dinimizden olduğu için, yanımızda değerlidirler. Onlara olan saygımızı muhafaza etmek için, sana dokunmuyoruz. Bu, tartışmada yenilgiye uğrayan alçak adamın tavrıdır ki, delil ve âyetlere tehdit ve sövgü ile karşılık veriyor.

92. Hz. Şuayb (a.s.) onların bu sözlerine karşı **«dedi ki: 'Ey kavmim! Size göre kabilem Allah'tan daha mı değerlidir ki...»** Âyetin zâhiri manası, "size göre kabilem benden daha mı değerlidir?" şeklindedir. *"Allah'tan"* denmesi; Allah'ın nebisi olarak Şuayb'ı hakir görmelerinin, Allah'ı hakir görmek manasına geldiğini belirtmek içindir.

Buna göre mana şöyle olur: "Size göre kavmim Allah'tan daha mı değerlidir? Bu, doğru değildir. Çünkü siz, Allah'a da asla değer vermiyorsunuz." **«Allah'a sırt çevirdiniz?»** O'nu değer verilmeyen, unutulup arka plâna atılan bir şey saydınız. Kavmimin hatırı için beni öldürmediğinizi söyleyerek sanki kabilemin Allah'tan daha değerli olduğunu ileri sürdünüz.

Halbuki Allah, emrine uyulmaya daha lâyıktır. Değer verilmeyen şey için, "arkaya atmak", "sırt çevirmek" ifadesi kullanılır. **«Doğrusu Rabbim, yaptıklarınızı,»** işlediğiniz kötü amelleri **«(ilmiyle) kuşatmıştır.»** Ona değer vermemeniz de bu kötü amellerinizdendir. Ona hiçbir şey gizli kalmaz. Amellerinize göre sizi cezalandıracaktır. *"Kuşatmak"* demek, bir şeyi bütün yönleriyle idrak etmek demektir.

93. **«Ey kavmim! Elinizden geleni yapın.»** Bana zarar vermek için ne kadar gücünüz ve imkânınız varsa, sonuna kadar kullanın. Âyetteki *"mekânetiküm"* ifadesi, güç ve kuvvet anlamına geldiği gibi, mekân ve yön anlamına da gelir. İkinci şıkka göre âyetin manası şöyle olur: "Bana karşı olan düşmanlık ve şirk konumunuzda devam edin." **«Doğrusu ben de»** Allah'ın bana verdiği yardım ve destekle elimden geleni **«yapacağım.»** Azaba uğrayacak olan ve yalan söyleyen ben miyim, yoksa siz misiniz? Bunu görecek ve **«rezil edici bir azabın kime geleceğini,»** hangimizin kendine yazık ettiğini ve **«yalancının kim olduğunu»**, davranışlarında kimin hatalı olduğunu **«bileceksiniz.»**

Size söylediğim şeylerin sonucunu **«gözetleyin. Ben de sizinle beraber gözetliyorum.'»**

Hz. Şuayb (a.s.), kavmiyle olan güzel tartışması, onlara cevap vermedeki üstün kudreti sebebiyle "Peygamberlerin Hatibi" olarak isimlendirilmiştir. Çok ağlardı. Hatta bu yüzden âdeta gözleri kör olmuş da, Allah tekrar gözlerini iade etmişti. Bu, Allah'a yakın olanların halidir. Çünkü onlar daima Allah'ı göz önüne alıp, halkı ikinci plânda tutarlar. Sırf Allah'a baktıkları ve O'na olan sevgileri sebebiyle dünya ve âhiretin hiçbir şeyine iltifat etmezler. Onlar hür kölelerdir.

İnsanlar, onlar hakkında tabaka tabakadır. Basiretleri bağlı, görme kabiliyeti olmayan sapıklar onları bilemezler. Hz. Şuayb'ın kavmini görmez misin, âmâ oluşları, peygamberlik nurunu görmelerine engel oldu. Onlar, gözleri olduğunu sanırlar. Ama idrakleri yoktur. Gerçekte kör olduklarını bilmediler de, Şuayb'ı zayıf gördüler. Zâhirdeki gözleri onlara şeref kazandırmaz. Hak, hak ehliyle beraberdir. Allah, peygamberleri, kalb gözlerini gaflet uykusundan uyandırmaları ve kendilerini Allah'a çağırmaları için, gafil insanlara göndermiştir. Onlardan, görmeye kabiliyetli olanlar terbiye ve irşadı kabul ederler, çaba ve gayretle hak yolunda yürürler. Buna kabiliyeti olmayanlar ise söz dinlemeye tenezzül etmezler, gerçek iman hududuna varmaktan geri dururlar.

94. Ezelde Şuayb kavminin helâki ve azabıyla ilgili **«emrimiz gelince, Şuayb'ı ve»** ona tâbi olup, onun gibi inanan **«beraberindekileri katımızdan bir rahmetle kurtardık.»** Burada helâkten önce kurtuluşun zikredilmesi, Allah'ın rahmetinin gazabını geçtiğine işaret içindir. Bu kurtuluş, onların amelleri sebebiyle değil, sırf Allah'ın lütûf ve keremiyledir. Çünkü iman ve amel de Allah'ın yardımına bağlı olunca bu kurtuluş sadece Allah'ın rahmeti ve ikramıdır.

«Zulmedenleri ise, korkunç bir çığlık yakaladı.» Hz. Şuayb'ın davetini kibirleri sebebiyle kabul etmeyip kendilerine zulmedenleri, Cebrail'in şiddetli sesi yakaladı. A'raf sûresinde de: *"Onları bir sarsıntı yakaladı."* (Araf: 78) buyrulmaktadır. Bu sarsıntının, şiddetli sesi izleyen bir sarsıntı olması mümkündür.

İbn Abbas (r.a.) şöyle demiştir: "Allah Şuayb ve Salih'in kavmi hariç iki milleti, bir azapla azaplandırmadı."

Onlara şiddetli bir sıcaklık bastı. Ormanlarına sığınmak için çıktılar. Ağaçların altına girdiler. Gölge şeklinde bir bulut meydana geldi, ağaçları sardı ve ateş yağdırdı. Cebrail de üzerlerine çığlığı bastı. Yer alabildiğine sallandı. Hepsi de ölüp kül oldular. Böylece **«oldukları yerde»**, ülkelerinde veya evlerinde **«diz üstü çökekaldılar.»** Bir yere kıpırdayamadılar.

95. «Sanki orada,» yani ülkelerinde **«hiç yaşamamışlardı. Bilin ki Semûd kavmi Allah'ın rahmetinden kovulduğu»**, helâk edildiği **«gibi, Medyen halkı da»** Allah'ın rahmetinden **«kovuldu.»** Helâk oldu. Medyenin helâki, Semud'un helâkine benzetilmiştir. Çünkü ikisi de aynı azapla, yani çığlıkla helâk edilmişlerdir. İyilerin, kötülerden ders almaları gerekir. Onlar dünyaya sarılıp onu, âhirete tercih ettiler. Sonra Allah onları, yurtları ve malları arasından çekip aldı. Sanki hiç mallardan faydalanmamış, sanki hiç evlerinde oturmamışlar gibi.

وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا مُوسٰى بِاٰيَاتِنَا وَسُلْطَانٍ
مُبِينٍ ﴿٩٦﴾ اِلٰى فِرْعَوْنَ وَمَلَائِه۪ فَاتَّبَعُوا اَمْرَ فِرْعَوْنَ وَمَا اَمْرُ فِرْعَوْنَ
بِرَش۪يدٍ ﴿٩٧﴾ يَقْدُمُ قَوْمَهُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ فَاَوْرَدَهُمُ النَّارَ وَبِئْسَ
الْوِرْدُ الْمَوْرُودُ ﴿٩٨﴾ وَاُتْبِعُوا ف۪ي هٰذِه۪ لَعْنَةً وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِ بِئْسَ
الرِّفْدُ الْمَرْفُودُ ﴿٩٩﴾

96-97. Andolsun ki, Mûsâ'yı Firavun'a ve adamlarına mûcizelerimizle ve apaçık bir delille gönderdik. Firavun'un buyruğuna uydular. Oysa Firavun'un buyruğu, doğruya iletici değildi.

98. Kıyamet günü (Firavun) kavmine öncülük eder, onları cehenneme götürür. Varacakları yer, ne kötü yerdir.

99. Burada da, kıyamet gününde de lânete uğratıldılar. Bu, ne kötü bir bağıştır.

96-97. «**Andolsun ki, Mûsâ'yı Firavun'a ve**» ileri gelen «**adamlarına mucizelerimizle...**» Hz. Musa'nın getirdiği dokuz mucize vardır: Asâ, beyaz el, denizin yarılması, çekirge, haşerat, kurbağalar, kan, mal ve can telefi. (14) «**Ve**» peygamberliğini tasdik eden «**apaçık bir delille gönderdik.**»

«**Firavun'un buyruğuna**» yani onun küfür emrine Firavun'un ileri gelen adamları «**uydular.**» O, *"sizin benden başka bir tanrınız olduğunu bilmiyorum"* (Kasas: 38) dediği zaman, bu sözüne uydular da, Hz. Mûsa'nın tevhid çağrısına aykırı davranıp hakkı kabul etmediler. «**Oysa Firavun'un buyruğu, doğruya iletici değildi.**» Hayra götürmüyordu. Aklı başında olanlar kendilerini sapıtıp, aldatanlara değil, hakka ve hayra götürenlere uyarlar.

98. «**Kıyamet günü (Firavun)**», ileri gelenleri ve diğerleriyle birlikte bütün «**kavmine öncülük eder.**» Onların önünde, tıpkı dünyada peşinden gidenleri sapıklığa götürdüğü gibi âhirette de, «**onları cehenneme götürür.**» Ateşe atar.

Âyetteki *"vürûd"* kelimesi, suya inmek, "mevrid" ise su demektir. Burada Firavun, suya inenlere öncülük yapan kişiye; kavmi suya inenlere; ateş ise indikleri suya benzetilmiştir.

«**Varacakları yer ne kötü yerdir.**» İndikleri o ateş ne kötü bir kaynaktır. Çünkü kaynağa susuzluğu gidermek, ciğerleri serinletmek için gidilir. Ateş ise tam bunun aksidir.

99. Onlar «**burada da, kıyamet gününde de lânete uğratıldılar.**» Firavun'un buyruğuna tâbi olanlar, dünyada kendilerinden sonra gelen milletlerce lânetlendikleri gibi, kıyamet gününde de mahşer halkı tarafından büyük bir

---

14- Bunlarla ilgili açıklama için A'raf sûresinin 132. âyetine bkz.

lânetle lânetlenirler. Firavun'a tâbi oldukları gibi, bu lânet de iki âlemde nereye gitseler hakettikleri bir ceza olarak onlardan ayrılmaz. Önderlerin peşinden gidenlerin hali bu olursa, artık onları bu derin sapıklığa düşürenlerin durumunun ne olacağı düşünülsün! **«Bu, ne kötü bir bağıştır.»** Burada "bağış" olarak çevirdiğimiz *"rifd"* kelimesi hakkında Zeccâc şöyle der: Bir şeyi, başka bir şeye yardım olarak katıp ona nisbet etmen, "Rifd"dir. Buna göre mânâ: "İki cihanda da lânet olan kazançları ne kötü kazançtır. Çünkü bu lânet dünyada azabın peşinden geldiği gibi, ahirette de azabla birlikte olacaktır."

Âyet-i Kerime'de Firavun'un bedbahtlığı da ifade edilmiştir. Çünkü boğulma esnasında imanı ona fayda vermedi. Eğer fayda verseydi, cehenneme giderken kavminin önünde olmazdı. Bazı müfessirler şunu söylemişlerdir: Günahkâr suçlular dört gruptur ve hepsi de ateştedir. Oradan çıkamazlar. Hepsi de Firavun ve benzerleri gibi, kendilerinin tanrı olduğunu söyleyip Allah'ın ilâhlığını reddeden kibirlilerdir. Nitekim Firavun şöyle demişti: *"Ey ileri gelenler! Sizin benden başka bir tanrınız olduğunu bilmiyorum..."* (Kasas: 38), *"Sizin en yüce Rabbiniz benim."* (Nâziât: 24)

ذٰلِكَ مِنْ اَنْبَٓاءِ الْقُرٰى نَقُصُّهُ عَلَيْكَ مِنْهَا
قَٓائِمٌ وَحَص۪يدٌ ﴿١٠٠﴾ وَمَا ظَلَمْنَاهُمْ وَلٰكِنْ ظَلَمُٓوا اَنْفُسَهُمْ
فَمَٓا اَغْنَتْ عَنْهُمْ اٰلِهَتُهُمُ الَّت۪ي يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ مِنْ شَيْءٍ
لَمَّا جَٓاءَ اَمْرُ رَبِّكَۜ وَمَا زَادُوهُمْ غَيْرَ تَتْب۪يبٍ ﴿١٠١﴾ وَكَذٰلِكَ
اَخْذُ رَبِّكَ اِذَٓا اَخَذَ الْقُرٰى وَهِيَ ظَالِمَةٌۜ اِنَّ اَخْذَهُٓ اَل۪يمٌ شَد۪يدٌ ﴿١٠٢﴾
اِنَّ ف۪ي ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِمَنْ خَافَ عَذَابَ الْاٰخِرَةِۜ ذٰلِكَ يَوْمٌ مَجْمُوعٌ

لَهُ النَّاسُ وَذٰلِكَ يَوْمٌ مَشْهُودٌ (١٠٣) وَمَا نُؤَخِّرُهُ اِلَّا لِاَجَلٍ
مَعْدُودٍ (١٠٤)

100. Bu sana anlattıklarımız, memleketlerin haberlerindendir. Onların bir kısmı hâlâ duruyor. Bir kısmı ise silinip gitmiştir.

101. Biz onlara zulmetmedik. Fakat onlar kendi kendilerine zulmettiler. Rabbinin emri gelince, Allah'ı bırakıp taptıkları ilâhlar kendilerine hiç bir fayda vermedi. Sadece zararlarını artırdı.

102. Rabbin, haksızlık eden memleketleri yakalayınca, işte böyle yakalar. Doğrusu O'nun yakalaması çok çetin ve acıdır.

103. Âhiret azabından korkanlar için, hiç şüphesiz bunda ibret vardır. O, insanların toplanacağı bir gündür. O, görülecek bir gündür.

104. Biz o günü, ancak belli bir süreye kadar erteleriz.

100. Ey Muhammed! «**Bu sana**» peygamberliğine delil olması için «**anlattıklarımız,**» halkı işledikleri günahlar yüzünden helâk olmuş «**memleketlerin haberlerindendir. Onların**» yani Âd ve Semud gibi ülkelerin kalıntılarının «**bir kısmı hâlâ**» ayakta «**duruyor.**» Nuh ve Lût kavmi gibi «**bir kısmı ise, silinip gitmiştir.**» Kalıntılarından bir iz kalmamıştır. Biçilmiş ekin gibi olmuşlardır.

101. Kendilerini helâk etmekle «Biz **onlara zulmetmedik. Fakat onlar,**» şirk ve helâki gerektiren diğer günahları işlemek sûretiyle «**kendi kendilerine zulmettiler.**» Onlar Allah'ın nimetlerini yediler, başkasına taptılar. Peygamberleri yalanladılar. Ancak «**Rabbinin**» azap ve intikam «**emri gelince, Allah'ı bırakıp taptıkları ilâhlar**» yani putlar «**kendilerine hiç bir fayda vermedi.**» O'nun azabını kendilerinden uzaklaştıramadı. «**Sadece zararlarını artırdı.**» Yüce Allah putları, akıllılar için kullanılan çoğul *"vav"*ı ile ifade etti. Çünkü putlara tapanlar, onlara ibadet ederken ve faydalarına inanırlarken, akıllı varlıklar yerine koyuyorlardı. Helâk olanlar sırf putlara kulluk yaptıkları için helâk olmuşlardı. Onlar putların fayda ve zarar vereceklerine inanıyorlardı. Bu inanç sebebiyle dünya ve âhiretin faydalarını elden kaçırdılar. İşte bu, zararların en korkuncu ve helâkin en büyüğüdür.

102. «Rabbin, haksızlık,» yani zulüm **«eden memleketleri yakalayınca, işte böyle yakalar.»** Bu şekildeki bir azaplandırma, yüce Allah'ın, halkı zalim olan ülkeleri cezalandırmasıdır. Burada *"haksızlık eden,"* yani zalim olan şeklindeki niteleme, sırf küfür ve zulümleri sebebiyle helâk olduklarını bildirmek içindir. Böylece bunun, bütün zalimlere ibret olması amaçlanmıştır.

«Doğrusu O'nun yakalaması çok çetin ve acıdır.» Yakalanıp azab edilen kimseler için, O'nun azabı çok zor ve elem vericidir. Ondan kurtuluş umudu yoktur.

Ebû Mûsa'dan rivâyet edildiğine göre Hz. peygamber (s.a.v.): *"Allah, önce zalime fırsat verir. Yakaladığı zaman da ona eman vermez buyurmuş ve sonra da bu âyeti okumuştur."*(15)

103. «Âhiret azabından korkanlar» yani âhirete inanan kimseler **«için, hiç şüphesiz bunda,»** yüce Allah'ın anlattığı bu kıssalarda **«ibret»**, açık bir ders **«vardır.»** Bundan ancak âhirete inanan ibret alır. İnanmayan ise ders almaktan pek uzaktır. **«O, insanların»** gelip geçmiş ve gelecek herkesin, hesap ve ceza için **«toplanacağı bir gündür.»** Ayrıca **«o,»** yerdeki ve gökteki herkes tarafından **«görülecek bir gündür.»** Herkes, Allah'ın huzurunda durmak için orada bulunurlar. Hiç kimse kaybolmaz. Bütün yaratılanlar, her yönden gelip oradaki önemli işi için hazır olur.

104. «Biz o» bilinen **«günü,»** hikmeti gereği **«ancak belli,»** yani az **«bir süreye kadar erteleriz.»**

Bu âyetlerde Allah'ın tehdit ve korkutması vardır. Ayrıca, durumu düzeltmeye, gönlü arıtmaya, amelleri güzelleştirmeye, eceller gelmeden nefisleri sorguya çekmeye teşvik vardır. Çünkü kul, ancak ektiğini biçer. Yalnız başkalarına su verdiği kâse ile su içer. Kudsî hadiste şöyle buyruluyor: *"Ey kullarım! Şunlar sizin için saklayıp kıyamet günü karşılığını tamı tamına vereceğimiz amellerinizdir. Kim hayır bulursa, Allah'a hamdetsin. Kim de hayırdan başkasıyla karşılaşırsa, sadece kendini kınasın."*(16)

15- Buharî, Müslim. Ebû Mûsa ve el-Eşârî'den merfû olarak rivâyet edilmiştir.

16- Uzunca kudsî hadisin bir bölümüdür. Müslim ve Tirmizi rivâyet etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 11/3.

Akıllı kimse, geçmişi telâfi eder, zamanları boşa harcamaz.

يَوْمَ يَأْتِ لَا تَكَلَّمُ نَفْسٌ اِلَّا بِاِذْنِهٖ فَمِنْهُمْ
شَقِيٌّ وَسَعٖيدٌ ﴿١٠٥﴾ فَاَمَّا الَّذٖينَ شَقُوا فَفِي النَّارِ لَهُمْ فٖيهَا زَفٖيرٌ
وَشَهٖيقٌ ﴿١٠٦﴾ خَالِدٖينَ فٖيهَا مَا دَامَتِ السَّمٰوَاتُ وَالْاَرْضُ
اِلَّا مَا شَاءَ رَبُّكَ اِنَّ رَبَّكَ فَعَّالٌ لِمَا يُرٖيدُ ﴿١٠٧﴾ وَاَمَّا الَّذٖينَ
سُعِدُوا فَفِي الْجَنَّةِ خَالِدٖينَ فٖيهَا مَا دَامَتِ السَّمٰوَاتُ وَالْاَرْضُ
اِلَّا مَا شَاءَ رَبُّكَ عَطَاءً غَيْرَ مَجْذُوذٍ ﴿١٠٨﴾

105. O gün gelince, Allah'ın izni olmaksızın hiç kimse konuşamaz. Onlardan bir kısmı bedbaht, bir kısmı da mes'uttur.

106. Bedbaht olanlar cehennemdedirler. Onlar orada eşek anırması gibi nefes alıp verirler.

107. Rabbinin dilediği hariç, gökler ve yer durdukça orada ebedî kalacaklardır. Rabbin şüphesiz her istediğini yapar.

108. Mes'ut olanlara gelince, onlar cennettedirler. Rabbinin dilediği hariç, gökler ve yer durdukça kesintisiz bir ikram olarak orada ebedî kalacaklardır.

105. Ertelenmiş olan «**o gün**» yani kıyamet günü «**gelince, Allah'ın izni olmaksızın hiç kimse konuşamaz.**» Faydalı ve kurtarıcı bir cevap ve şefaat sözü söyleyemez. Nitekim âyette: *"Rahman olan Allah'ın izni olmadan kimse konuşamayacaktır. Konuştuğunda da doğruyu söyleyecektir."* (Nebe: 38) buyurulmuştur. «**Onlardan,**» yani insanlardan «**bir kısmı bedbaht**»tır. Vadedilen azap gereği, ona ateş vacip olmuştur. «**Bir kısmı da mes'uttur.**» Müjde gereği cennetlik olmuştur. Bedbahtın önce zikredilmesi, buradaki amacın sakındırma ve **korkutma** makamı oluşundandır.

Tibyan'da şöyle denilmiştir: "Bedbahtlığın beş işareti vardır: Kalbin katılığı, gözün kuruluğu, dünyaya meyil, uzun emel ve haya duygusunun azlığı. Bahtiyarlığın işareti de beştir: Kalbin yumuşaklığı, gözün yaşlılığı, dünyaya meyletmeme, emelin kısalığı, haya duygusunun çokluğu."

106. Cehenneme girmeleri kesinleşen **«bedbaht olanlar cehennemdedirler.»** Oraya yerleşirler. **«Onlar orada eşek anırması gibi nefes alıp verirler.»** *"Zefîr"*: Şiddetli nefes çıkarmaktır. *"Şehîk"* ise, nefesi içeri almaktır. Bu iki kelime, eşeğin anırmaya başlaması ve anırmayı bitirmesi sırasında çıkardığı ses için kullanılır. Maksat; cehennemliklerin bağırışlarının eşek sesine benzetilmesidir. Eşeklerin sesi nasıl çirkinse, cehennemliklerin sesi de öyle çirkindir.

107. «Rabbinin dilediği hariç,» bunlar biraz sonra gelecek olan ebedî cehennemliklerden istisna edilenlerdir. Çünkü bazı cehennemlikler, mü'min olan günahkârlardır ve cehennemden çıkacaklardır.

Denildi ki: Bedbahtlar iki kısımdır: Bedbaht olanlar ve daha bedbaht olanlar. Tevhid ehlinden olup da günah sebebiyle bedbaht, iman sebebiyle mesud olanlar vardır. Günahlar onu cehenneme sokar, tevhid ise oradan çıkarır. Bidat ve küfür ehli ise daha da bedbaht olur ki; küfrü ve yalanlaması onu cehenneme sokar ve orada ebedî olarak kalır.

«Gökler ve yer durdukça» yani ebedî ve kesintisiz olarak **«orada ebedî kalacaklardır.»** Araplar bir şeyin ebedî olduğunu belirtmek için "gökler ve yer durdukça" derler. Çünkü onların inancına göre gökler ve yer ebedîdir. Onların cehennemde kalmaları, gökler ve yerin devamına bağlı sayılmış, böylece onlara bunların ebedî olduğu hususundaki kasıtlarına göre misâl getirmiş ve Kur'an onların üslûbuyla gelmiştir. Eğer onların cehennemde kalmaları göklerin ve yerin devamına bağlanmışsa, o zaman Kur'an'ın maksadı, âhiretin gökleri ve yeridir. Çünkü ebedî olan onlardır. Şu âyetler buna işaret etmektedir: *"Yerin başka bir yerle, göklerin de başka göklerle değiştirildiği gün..."* (İbrahim: 47) *"Bizi yere vâris kıldı. Cennetten istediğimiz yere oturabiliriz..."* (Zümer: 74)

Âhiret ehlini gölgelendirecek ve onları üzerinde taşıyacak şeylerin olması zarurîdir. Bu gölgelik, ya Allah'ın yaratacağı semâdır veya Arş-ı Âlâdır. Üzerinde olup da seni gölgelendiren herşeye sema, ayağının bastığı her yere de arz denir. Buna göre, âhirette de yer ve gök vardır.

«Rabbin şüphesiz her istediğini yapar.» Kâfirler gibi bazılarını cehennemde ebedî bırakır; günahkârlar gibi bazılarını ise oradan çıkarır. Bu konuda O'na karşı bir itiraz ileri sürülemez.

Ebu's-Suûd şöyle demiştir: *"Rabbinin dilediği hariç"* sözü, ebedî kalmaktan istisnadır. Bu istisna şu âyetlerdeki istisnaya benzer: *"İlk ölüm hariç, orada başka ölüm tatmazlar"* (Duhân: 56) *Geçmişte olanlar hariç, babalarınızın evlendiği kadınlarla evlenmeyin"* (Nisa: 22) Bu istisnalar, bunların artık fiilen olmayacağını ifade eder.

Yani cehennemde ebedî kalanlar, Allah'ın orada kalmamalarını murad ettiği zamanlar dışında daima orada kalacakladır. Kâfirlerin cehennemde ebedî kalacakları konusundaki nasslara göre, Allah'ın onları cehennemden çıkarmak istemesi ve orada kalmalarının son bulması mümkün değildir.

108. «Mes'ut olanlara», Allah'ın bahtiyar olarak yarattığı kimselere **«gelince, onlar cennettedirler. Rabbinin dilediği hariç, gökler ve yer durdukça, kesintisiz bir ikram olarak orada ebedî kalacaklardır.»**

Katâde diyor ki: "İstisnanın manasını Allah daha iyi bilir."

Dahhak ise istisnayı, "Cennete sokuluncaya kadar nur içinde bekletilenler hariç," şeklinde tefsir etmiş, ebedîliğin de belirli bir başlangıcı olduğunu söylemiştir.

Ebu's-Suud ise istisnanın, muhale bağlandığını söylemiştir. Buna göre, Cennete giren artık bir daha çıkmaz demektir.

فَلَا تَكُ فِي مِرْيَةٍ
مِمَّا يَعْبُدُ هٰؤُلَاءِ مَا يَعْبُدُونَ إِلَّا كَمَا يَعْبُدُ اٰبَاؤُهُمْ مِنْ قَبْلُ
وَإِنَّا لَمُوَفُّوهُمْ نَصِيبَهُمْ غَيْرَ مَنْقُوصٍ ﴿١٠٩﴾ وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوسَى
الْكِتَابَ فَاخْتُلِفَ فِيهِ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ

لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ وَإِنَّهُمْ لَفِي شَكٍّ مِنْهُ مُرِيبٍ (١١٠) وَإِنَّ كُلًّا لَمَّا
لَيُوَفِّيَنَّهُمْ رَبُّكَ أَعْمَالَهُمْ إِنَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ خَبِيرٌ (١١١)

109. Bunların ibadetlerinin bâtıl olduğunda şüphen olmasın. Onlar ancak daha önce babalarının taptığı gibi tapıyorlar. Onlara paylarını gerçekten eksiksiz olarak vereceğiz.

110. Andolsun ki, Mûsa'ya kitabı verdik. Onda ihtilâfa düşüldü. Eğer Rabbinin verilmiş bir sözü olmasaydı, aralarında çoktan hüküm verilmiş olurdu. Doğrusu onlar, bundan şüphe içindedirler.

111. Şüphesiz Rabbin, hepsinin amellerinin karşılığını onlara tam olarak verecektir. Şüphesiz Allah, onların yaptıklarından haberdardır.

109. «Bunların,» yani putperest müşriklerin **«ibadetlerinin»** gerçek kulluk açısından **«bâtıl olduğunda»** herhangi bir **«şüphen olmasın.»** Bunların, sonuç olarak kötü şeyler olduğuna kesin olarak inan. Onların durumu, tıpkı babalarının durumu gibidir. Çünkü **«onlar ancak daha önce babalarının taptığı gibi tapıyorlar.»** Onlar hak ve gerçek üzere değil, taklit ve sapıklık üzeredirler. **«Onlara paylarını gerçekten eksiksiz olarak vereceğiz.»** Babalarına, nasıl günahlarına uygun ceza vermişsek, bunlara da tayin edilmiş azabı tamı tamına vereceğiz. Babalarının başına gelen, bunların başına da gelecektir.

Âyet-i kerime'de başkalarının görüşünü delilsiz olarak kabul etmek demek olan "taklit" kötülenmiştir. Taklit, iman ve inanç konularında değil, sadece fer'î ve amelî konularda câizdir. Kişinin delil ve görüş sahibi olması gerekir. Bununla beraber, Zâhirîlere ve Hanefi mezhebine göre: Mukallid'in imanı geçerlidir. Mukallit, âlemin sonradan olması Allah'ın varlığı ve sıfatları, peygamber gönderme ve peygamberlerin getirdiği şeyler gibi, inanılması gereken hususlara delilsiz olarak inanan kişidir. Çünkü peygamber (s.a.v.); bedevî çocuk, kadın, köle ve cariyelerin imanını, delilsiz olarak kabul etmiştir. Fakat mukallit gerekli olan delil ve akıl yürütme işini terkettiği için, günahkârdır. Çünkü gerçek iman, ancak taklidi **terketmek** ve tevhidin özüne ulaşmakla elde edilir.

110. «**Andolsun ki, Mûsâ'ya,**» hüküm ve prensipleri kapsayan ilk «**kitabı,**» yani Tevrat'ı «**verdik.**» Ondan önceki kitaplar. Sadece Allah'a iman ve tevhid konularını kapsıyordu. «**Onda ihtilâfa düşüldü.**» Allah'tan gelip gelmediği hususunda görüş ayrılıkları ortaya çıktı. Bazıları iman etti. Bazıları ise reddetti. Ey Muhammed! Kavminin, sana verdiğimiz Kur'an konusunda ayrılığa düşmelerine aldırma. Nasıl ki, Mûsa, kavminin yalanlamasına sabretti. Sen de öylece müşriklere karşı sabret. Bu âyette Hz. Peygamber (s.a.v.)'e teselli vardır. «**Eğer Rabbinin verilmiş bir sözü olmasaydı...**» Bu söz, kıyamete kadar onlara mühlet tanıma sözüdür. «**Aralarında çoktan,**» hakkı ortadan kaldırmaya uğraşanların hak ettiği azabı indirmek sûretiyle, kavminden ihtilâfa düşenlere «**hüküm verilmiş olurdu. Doğrusu onlar,**» yani Mekke kâfirleri «**bundan**» yani Kur'an'dan büyük «**şüphe içindedirler.**»

111. «**Şüphesiz Rabbin,**» mü'min olsun, kâfir olsun ihtilâfa düşenlerin «**hepsinin**» işlediği hayır veya şer olan «**amellerinin karşılığını onlara tam olarak**» eksiksiz «**verecektir. Şüphesiz Allah, onların**» bütün «**yaptıklarından haberdardır.**» Çünkü hiçbir şey O'na gizli kalmaz. Herkese ameline uygun olarak karşılık verir.

فَاسْتَقِمْ
كَمَا اُمِرْتَ وَمَنْ تَابَ مَعَكَ وَلَا تَطْغَوْاۜ اِنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ
بَص۪يرٌ ﴿١١٢﴾ وَلَا تَرْكَنُٓوا اِلَى الَّذ۪ينَ ظَلَمُوا فَتَمَسَّكُمُ النَّارُۙ
وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ مِنْ اَوْلِيَٓاءَ ثُمَّ لَا تُنْصَرُونَ ﴿١١٣﴾ وَاَقِمِ
الصَّلٰوةَ طَرَفَيِ النَّهَارِ وَزُلَفاً مِنَ الَّيْلِۜ اِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ

السَّيِّئَاتِ ذَلِكَ ذِكْرَى لِلذَّاكِرِينَ ﴿١١٤﴾ وَاصْبِرْ فَإِنَّ اللَّهَ

لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ ﴿١١٥﴾

112. Beraberindeki tevbe edenlerle birlikte, emrolunduğun gibi dosdoğru ol. Haddi aşmayın. Çünkü Allah, yaptıklarınızı görür.

113. Zulmedenlere meyletmeyin. Aksi halde size ateş dokunur. Sizin Allah'tan başka dostlarınız yoktur. Sonra yardım da göremezsiniz.

114. Gündüzün iki ucunda ve gecenin gündüze yakın zamanlarında namaz kıl. Elbette iyilikler kötülükleri giderir. Bu, öğüt alanlar için bir öğüttür.

115. Sabret, çünkü Allah güzel iş yapanların ecrini zayi etmez.

112. Ey Muhammed! Peygamber kardeşlerinin hallerini ve kavimlerinden çektikleri eziyetleri öğrendikten sonra artık **«beraberindeki»** şirkten uzaklaşıp **«tevbe edenlerle»** ve imanda sana katılanlarla **«birlikte emrolunduğun gibi»** Allah'ın sana emrettiği şekilde tevhid ve ona çağrı konusunda **«dosdoğru ol.»** Sapmadan yoluna devam et. Sen ve onlar **«haddi aşmayın.»** İfrat ve tefrite düşmeksizin, size çizilmiş olan yoldan sapmayın. Bu ifade işin ağırlığını göstermek için kullanılmıştır. **«Çünkü Allah yaptıklarınızı görür.»** O'na hiçbir şey gizli kalmaz. Size, buna göre karşılık verir. Koyduğu sınırlara uyma konusunda Allah'tan korkun. Bu ifade, yukarıdaki emir ve nehyin sebebidir. Çünkü görmek, karşılık vermenin sebebidir.

Ebû Ali Cürcanî şöyle demiştir: "Keramet değil, istikamet peşinde ol. Senden istikamet istendiği halde, nefsin keramet isteğinde pek gayretlidir. En büyük keramet, harikulâde şeyler göstermek değil, yaratanın hizmetinde dosdoğru hareket etmektir. Bu hususlara riâyet etmek son derece zordur. Onun için Hz. peygamber şöyle buyurmuştur: '*Beni Hûd Sûresi ihtiyarlattı.*' "(17)

17- Hadisi, Tirmizî ve Hakim *"Beni Hûd, Vâkıa ve Mürselât sûreleri ihtiyarlattı..."* şeklinde tahric etmiştir. İbn Merdeveyh ile Taberânî de buna yakın lâfızlarla tahric etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 2/179.

113. «Zulmedenlere meyletmeyin.» Buradaki hitap, Hz. Peygamber (s.a.v.) ve beraberindeki mü'minleredir. **Yani kendilerinde** zulüm bulunan kimselere en ufak bir eğilim göstermeyin. **«Aksi halde size ateş dokunur.»** Bu meyil sebebiyle size cehennem ateşi dokunur. Kendisinden bir kerrecik zulüm meydana gelen kimseye meyil ateşe götürürse, zulmü kökleşmiş olana eğilim duymak, üstelik de tamamen meyletmek konusunda ne olacağını artık sen düşün! **«Sizin Allah'tan başka dostlarınız yoktur.»** Sizi ateşten kurtaracak Allah'tan başka yardımcılarınız yoktur. **«Sonra yardım da göremezsiniz.»** Buradaki: *"Sonra"* kelimesi, zalimlere meyletmeleri sebebiyle azabı hak ettiklerinde Allah'ın onlara yardım etmesinin çok uzak olduğunu ifade eder. Sizin için, azap konusundaki kararı kesinleşmişse, artık Allah size yardım etmez.

Âyet, zulümden sakındırma konusunda akla gelebilecek en şiddetli âyettir. Bu âyeti okuyup, içindeki tehdidi gördüğü halde, zulümden ve zalimlere meyletmekten çekinmeyen, yardımcısız olarak azap edileceklerini düşünmeyen milletin hali ne kadar şaşırtıcıdır.

Kişi Kur'an'ı okur, dinde anlayış sahibi olur da, sonra elindeki dünyalığa tamah edip yaltaklanarak sultan kapısına giderse, attığı adımlar nisbetinde cehenneme dalar.

Şöyle rivâyet edilmiştir: Yüce Allah, Yûşâ bin Nûn'a şöyle vahyetti: "Senin kavminin hayırlılarından kırk bin, şerlilerinden altmış bin kişiyi helâk edeceğim." Yûşa: "Peki, hayırlıların kabahati nedir?" deyince, yüce Allah: "Çünkü onlar Benim adıma öfkelenmediler. Şerlilerle beraber yeyip içtiler." Bundan da anlaşılıyor ki, zalimlere kızıp, Allah için onlara buğzetmek vaciptir. Kara ve deniziyle yeryüzünün bütün kesimlerinde fesat, kralların fesadıyla ortaya çıktı. Buna sebep de öncelikle âlimlerdir. Eğer kötü âlim ve hâkimler olmasaydı, kralların fesadı az olurdu. Daha da ötesi, eğer âlimler, her dönemde hakkı savunma ve zulmü yasaklama konusunda birleşip bütün gayretlerini harcasalardı, sultanlar fesada cesâret edemezlerdi. Böylece zulüm tamamen ortadan kalkardı.

114. «Gündüzün iki ucunda ve gecenin gündüze yakın zamanlarında namaz kıl.» Manâ yönünden, namazla emredilenler umûmî ise de, hitap fert olarak Hz. Peygamber (s.a.v.)'e yöneliktir. Yasaklardan sakındırma konusunda da, maksat ümmeti olduğu halde, Hz. Peygamber'in şahsında ümmete hitap edildiği olmuştur. Bu, Kur'an'ın üstün belağatının bir özelliğidir. *"Na-*

mazı ikâme"den maksat, onu yerine getirmek, hep ayakta tutmaktır. Bu ifade, namazın, dinin direği olmasındandır. "*Gündüzün iki ucu*"ndan maksat ise, yatsı ve sabah namazlarıdır.

«Elbette iyilikler kötülükleri giderir.» Genel olarak bütün iyilikler, özellikle de beş vakit namaz, küçük günahlara kefaret olur. Maksat, kötülüklerin kendisini gidermek değil, kötülüklere terettüp eden şeyleri (günahları) gidermektir. Çünkü kötülüğün kendisi yok olmaz.

Hadis-i Şerifte: *"Vakitten vakte kılınan beş vakit namaz, Cuma'dan Cuma'ya kılınan namaz, Ramazan'dan Ramazan'a tutulan oruç, büyük günahlardan sakınıldıkça, aralarında işlenen küçük günahlara keffârettir"*(18) buyurulmuştur. Güzel ameller, kötülükleri işlemekten alıkor. Nitekim yüce Allah şöyle buyuruyor: *"Muhakkak ki, namaz, hayasızlıktan ve fenalıktan alıkor"* (Ankebut: 45)

Rivâyet edildiğine göre, âyet–i kerimenin iniş sebebi şudur: Sahabeden Ebu'l-Yüsr el-Ensarî, hurma satıyordu. Yanına bir kadın geldi. Kadın çok hoşuna gitti ve: "Evde bundan daha güzelleri var" diyerek kadını eve doğru götürdü. Kucaklayıp öptü. Cinsi ilişki dışında her şeyi yaptı. Kadın: "Allahtan kork!" deyince bırakıp pişman oldu. Sonra Ebû Bekr'e gelip durumu haber verdi. Hz. Ebû Bekr: *"Günahını kimseye söyleme, Allah'a tevbe et"* dedi. Ensarî yerinde duramayıp Hz. Ömer'e gitti. Ömer de aynı şeyleri söyledi. Ensâri yine yerinde duramayıp, Rasûlullah (s.a.v.)'a geldi. Yaptığını ona haber verdi. Hz. peygamber: *"Rabbimin emri gelinceye kadar bekle, günahını gizle"* dedi. İkindi namazını kılınca bu âyet-i kerime nazil oldu. Rasûlullah (s.a.v.) Ensâriye: *"Bizimle birlikte ikindi namazını kıldın mı?"* diye sorunca o: "Kıldım" dedi. Bunun üzerine Hz. peygamber: *"Haydi git. İkindi namazı bu yaptığına keffârettir"* buyurdu. Sahabeden birisi: "Bu durum sadece bu şahsa mı has, yoksa bütün insanlara mı?" diye sordu. Hz. Peygamber: *"Aksine bütün insanlara mahsustur"*(19) buyurdu.

Diğer bir Hadis-i şerifte Hz. peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Birinizin kapısı önünde bir nehir olsa da, günde beş defa orada yıkansa, kirinden birşey kalır mı? Ne dersiniz? Sahabe: "Kalmaz," dediler. Rasûlullah*

18- Ahmed b. Hanbel, Müslim, Tirmizî. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 2/205.

19- Bkz. Vahidî, sebebü'n-nüzûl; *Tefsiru ibn Atiyye*; 7/418. Hadisi Tirmizî de rivâyet etmiş ve Hasen saymıştır.

da: "İşte beş vakit namaz da böyledir. Allah onunla hataları yok eder." (20) buyurdu.

Bilmiş ol ki; günahların hepsi pisliktir. İbadetler ise temizleyicidir. Günahlar, abdest organlarının suyu ile dökülür. İyi amellerin en güzeli, ibadetlerin en faziletlisi, Allah'ı bilmektir. Bunun yolu da Tevhid ve nefsin arzularına aykırı davranmaktan geçer. Kul Allah'ı zikrederek günahlardan kurtulur. Zikirle nefis arınır, kalb saflaşır. Âyet-i kerimede, gece gündüz zikir ve ibadete devama işaret vardır. Geceleyin dinlenmek, gündüz rızık aramak gibi zarûri haller bunun dışındadır. Çünkü insanın gücünde ve organlarında bıkkınlık meydana gelir. Geceleyin daha dinç bir halde ibadet ve taat yapabilmek için, uykuyla bu bıkkınlığın giderilmesi gerekir.

«Bu, öğüt alanlar için bir öğüttür.» Yani, namaz kılmak, istikamet üzere olmak, öğüt alanlar için bir derstir. Kim Allah'ın emrine uyar, dosdoğru hareket eder ve namaz kılarsa, hâl ve makamının hakikatine erer.

Filozoflardan birisi şöyle demiştir: İstikamet üzere olan kişi dağ gibidir. Dağın dört işareti vardır: 1- Hararet onu eritmez. 2- Soğuk onu dondurmaz. 3- Rüzgâr onu sarsmaz. 4- Sel onu götürmez. Müstakim (dosdoğru) olan kişi de böyledir.

115. Ey Muhammed! İşlerin zorluklarına karşı **«sabret.»** Bu emrin içine, dolaylı olarak ümmet de girmektedir. **«Çünkü, Allah, güzel iş yapanların ecrini zâyi etmez.»** Yüce Allah namaz ya da İslâm'ın diğer farzlarının karşılığını kesin olarak eksiltmez.

Bir hayır ehli diğerine şu üç cümleyi yazmıştı: "Kim ahireti için çalışırsa, Allah da onun dünya işine yeter. Kim içini düzeltirse, Allah da onun dışını düzeltir. Kim Allah'la kendi arasındaki şeyleri düzeltirse, Allah da onun kullarla olan işlerini düzeltir."

Bil ki, Allah bazı şeyleri emreder. Bazı şeyleri de yasaklar. Bundan maksat, kullarının kendisine itaat etmeleridir. Çünkü kulların kurtuluşu bununladır. Allah kullardan, sadece teslimiyet ve ibadetle memnun olur.

20- Tirmizî, Nesâî, İbn Mâce, Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/177.

فَلَوْلَا كَانَ مِنَ الْقُرُونِ مِنْ قَبْلِكُمْ
اُولُوا بَقِيَّةٍ يَنْهَوْنَ عَنِ الْفَسَادِ فِي الْاَرْضِ اِلَّا قَلِيلًا مِمَّنْ اَنْجَيْنَا
مِنْهُمْ وَاتَّبَعَ الَّذِينَ ظَلَمُوا مَا اُتْرِفُوا فِيهِ وَكَانُوا مُجْرِمِينَ
(١١٦) وَمَا كَانَ رَبُّكَ لِيُهْلِكَ الْقُرٰى بِظُلْمٍ وَاَهْلُهَا مُصْلِحُونَ (١١٧)
وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَجَعَلَ النَّاسَ اُمَّةً وَاحِدَةً وَلَا يَزَالُونَ مُخْتَلِفِينَ
(١١٨) اِلَّا مَنْ رَحِمَ رَبُّكَ وَلِذٰلِكَ خَلَقَهُمْ وَتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ
لَاَمْلَاَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ اَجْمَعِينَ (١١٩)

116. Sizden önceki nesillerin ileri gelenleri, yeryüzünde bozgunculuğa engel olmalı değil miydi? Ancak onlardan kendilerini kurtardığımız pek az kişi böyle yaptı. Zulmedenler ise, kendilerine verilen refahın peşine düştüler. Zaten günahkârdılar.

117. Rabbin, halkı ıslah olmuş memleketleri, haksız yere helâk edecek değildir.

118-119. Eğer Rabbin dileseydi, insanları tek bir ümmet yapardı. Fakat Rabbinin merhamet ettikleri hariç, hâlâ ayrılıktadırlar. Zaten onları bunun için yaratmıştır. Rabbinin: "Andolsun ki, cehennemi hep insan ve cinlerle dolduracağım" sözü yerine gelmiştir.

116. «Sizden önceki» helâk olmuş **«nesillerin ileri gelenleri,»** hayırlı ve faziletli olan kişileri, **«yer yüzünde bozgunculuğa engel olmalı,»** bozguncuları yeryüzünü ifsat etmekten men etmeli **«değil miydi?»** Böyle yapmaları gerekirken, üzerlerine azap inmemesi için aralarından bu işi yapacak fazilet sahipleri çıkmadı.

Âyette, fazilet ve hayır sahipleri için *"Bakıyye"* tabiri kullanılmıştır. Çünkü kişi, en güzel ve değerli şeyi geriye bırakmak ister. "Filan kişi, kavmin bakiyyesidir" denilince kavmin hayırlısıdır anlamı anlaşılır. "Bakiyye", güzel ve değerli şey için mesel olmuştur.

«Ancak onlardan, kendilerini kurtardığımız,» peygamberlere tâbi olan **«pek az kişi»** bozgunculuğu engelleyerek **«böyle yaptı.»** Bozgunculuğa engel olmayıp **«zulmedenler»** yani bizzat bozgunculuk yapanlar **«ise, kendilerine verilen refahın peşine düştüler.»** Servet ve lezzetlere daldılar. Bunları, âhirete tercih ettiler. Onlar **«zaten günahkârdılar.»** Bu ifade, helâk olan ümmetlerin yok edilme sebebini açıklamaktadır. Bu sebep de iyiliği emredip kötülükten vazgeçirme görevlerini terketmek ve şehvetlere dalmaktır.

Hadis-i Şerifte: *"Şüphesiz Allah, bir kısım kimselerin günahı sebebiyle toplumu cezalandırmaz. Fakat toplum, aralarında kötülükleri görür de, engellemeye güçleri yettiği halde engellemezlerse, işte o zaman Allah, iyileri ve kötüleri hep birlikte cezalandırır"* buyurulmuştur.

117. «Rabbin, halkı ıslah olmuş» zalim olmayan **«memleketleri»**n insanlarını **«haksız yere,»** hak etmedikleri ve lâyık olmadıkları sürece **«helâk edecek değildir.»** Hiçbir memleketi haksız yere yok etmemiştir. Çünkü bu, Allah'ın hikmetiyle bağdaşmaz. Bu ifadelerden amaç, yüce Allah'ı zulümden ve O'nun için muhal olan şeylerden tamamen tenzih etmektir. Allah'ın, kullarına karşı yaptığı ne olursa olsun, asla haksızlık değildir.

Sözün kısası şudur: Allah, şirke ve küfre mensup oldukları için hiçbir topluluğu ortadan kaldırmaz. Onlara azap, ancak muamelelerde hainlik yaptıkları, mahlûkata eziyet ve haksızlık ettikleri zaman gelir. Allah onları sırf müşrik oldukları için helâk etmez. Çünkü müşrikliğin cezası cehennemdir. Şirk için ondan daha az ceza, yeterli gelmez. Onları ancak günahları sebebiyle helâk eder ki, bu, şirk cezasına ek bir cezadır. Deveyi boğazlamaları sebebiyle Salih (a.s.) kavminin, homoseksüellik sebebiyle Lût (a.s.) kavminin, ölçü ve tartıyı eksik yapmaları yüzünden Şuayb (a.s.) kavminin, Hz. Mûsa ve İsrailoğullarına eziyetlerinden dolayı Firavun kavminin helâk olmaları gibi.

Birisi dedi ki: "İktidar şirkle devam eder, fakat zulümle devam etmez. "

Başka bir ifâde ile: Devlet şirkle payidar olur. Zulümle olmaz.

118-119. «Eğer Rabbin dileseydi, insanları tek bir ümmet yapardı.» Yani, hiç kimse ihtilâf etmeksizin hak ve İslâm üzerinde onları birleşmeye zorlardı. **«Fakat Rabbinin merhamet ettikleri hariç, hâlâ ayrılıktadırlar.»** İnsanlar hak ve İslâm dini konusunda hâlâ ayrılığa devam ediyorlar. Ancak Rabbinin, lütfuyla hakka yönelttikleri, o konuda ihtilâf değil, ittifak üzeredirler.

Âyet-i kerimede, Ehl-i Sünnetin de dediği gibi, kulun hürriyeti olduğuna işaret vardır. Kaderiye ise, her kulun kendi fiilini kendisi yarattığını söylemekte, küfür ve günahların, Allah'ın takdiriyle meydana geldiğine inanmamaktadırlar. Biz Ehl-i Sünnet topluluğu ise, kulun kazandığına ve Allah'ın yarattığına, yani, kulun fiilinin Allah'ın yaratmasıyla, kulun gücünün ise kazanma yönünde olduğuna inanırız.

«Zaten onları bunun için» yani rahmet ehlini rahmet için, ihtilâf ehlini de ihtilâf için **«yaratmıştır. Rabbinin»** meleklere karşı söylediği: **«'Andolsun ki, cehennemi hep insan ve cinlerle dolduracağım' sözü»** veya hükmü **«yerine gelmiştir.»** Kesinleşmiştir. Bu hüküm, onların bütün âsî olanları içindir veya hepsi içindir.

وَكُلًّا نَقُصُّ
عَلَيْكَ مِنْ اَنْبَاءِ الرُّسُلِ مَا نُثَبِّتُ بِهِ فُؤَادَكَ وَجَاءَكَ فِي هٰذِهِ
الْحَقُّ وَمَوْعِظَةٌ وَذِكْرٰى لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿١٢٠﴾ وَقُلْ لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ
اعْمَلُوا عَلٰى مَكَانَتِكُمْ اِنَّا عَامِلُونَ ﴿١٢١﴾ وَانْتَظِرُوا اِنَّا
مُنْتَظِرُونَ ﴿١٢٢﴾ وَلِلّٰهِ غَيْبُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَاِلَيْهِ

يُرْجَعُ الْاَمْرُ كُلُّهُ فَاعْبُدْهُ وَتَوَكَّلْ عَلَيْهِ وَمَا رَبُّكَ
بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿١٢٣﴾

120. Peygamberlerin haberlerinden, senin kalbini teskin edecek her şeyi sana anlatıyoruz. Bunda (bu surede) da sana hak ve mü'minlere bir öğüt ve hatırlatma gelmiştir.

121. İnanmayanlara de ki: "Elinizden geleni yapın. Elbette biz de yapacağız.

122. Bekleyin, biz de bekleyeceğiz."

123. Göklerin ve yerin gaybı sadece Allah'a aittir. Bütün işler yalnız O'na döndürülür. Öyleyse O'na kulluk et ve O'na güven. Çünkü Rabbin, yaptıklarınızdan gafil değildir.

120. «**Peygamberlerin haberlerinden,**» yani peygamberlerin kıssaları içinden «**senin kalbini teskin edecek**», gönlünü rahatlatacak, inancını artıracak, kalbini takviye edecek «**her şeyi sana anlatıyoruz.**» Çünkü insan bir belâ ve sıkıntıyla karşılaşınca, o sıkıntıda kendisine ortak olan bir grup gördüğünde, sıkıntının yükü hafifler. Nitekim şöyle denir: "Musibet yaygın olursa, hafif ve tatlı olur." (21) «**Bunda da**», bu sûrede de «**sana hak**» ve gerçeğin açıklanması «**ve mü'minlere**» büyük «**bir öğüt ve hatırlatma gelmiştir.**» Çünkü mü'minler, ibretlerle dolu nasihatlerden ve Allah'ın geçmiş ümmetleri cezalandırmasından istifade ederler.

121. Gerek Mekke halkından gerekse başkalarından, bu gerçeğe «**inanmayanlara**» ve bundan ibret almayanlara «**de ki: 'Elinizden geleni,**» yani imansızlığınızın gereğini «**yapın. Elbette biz de**» iman ve ondan ders almanın gereğini «**yapacağız.**»

122. Şeytanın size vadettiği, bizim başımıza musibetler geleceği konusundaki yalanın gerçekleşmesini «**bekleyin. Biz de,**» sizin gibi kâfirlerin başına gelenlerin, sizin de başınıza gelmesini «**bekleyeceğiz.'**» Bu, onlar için

---

21- Türkçemizde bu şöyle ifade edilir: Elle gelen düğün bayramı. (Mütercim) bir tehdittir. Bu âyet, cihad âyetiyle neshedilmiştir.

123. «Göklerin ve yerin gaybı sadece Allah'a aittir.» Kullardan gizli olan şeylerin ilmi Allah'a mahsustur. Sizin amelleriniz Allah'a nasıl gizli kalabilir? **«Bütün işler yalnız O'na döndürülür.»** Kıyamet günü bütün amellerin neticesi Allah'a varır. Senin de, Allah'ı inkâr edenlerin de durumu Allah'a ulaşacak, senin namına kâfirlerden intikam alacaktır. **«Öyleyse O'na kulluk»** yani itaat **«et ve O'na güven.»** Tevhid üzere dosdoğru ol. Bütün işlerini ona havale et. O sana kâfidir. Onların şerrinden seni korur. Sana düşen, vahyettiklerimizi tebliğ etmektir. **«Çünkü Rabbin, yaptıklarınızdan gafil değildir.»** O'nun için, göklerde ve yerde olan hiçbir şeyin gizli kalması, onları unutması mümkün değildir.

Bilmiş ol ki, gaybı bilmek sadece Allah'a mahsustur. Peygamber ve velilerin verdikleri haberler ise vahy, ilham ve Allah'ın bildirmesiyledir. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, cennetle müjdelenen on kişinin halinden, kıyamet alâmetlerinden, âhir zamanda ortaya çıkacak bidat ve nefsaniyet hakimiyetinden, namaza değer verilmeyip şehvetlere uyulacağından haber vermesi bu türden şeylerdir.

Sâlih imam Cüneyd-i Bağdadî (r.a.)'den şöyle rivâyet edilmiştir: Dayım Seriyyü's-Sakatî bana, insanlara nasihat etmemi söyledi. Ben de nefsimi kınayarak bu işe lâyık olmadığımı söyledim. Cuma gecesi Hz. Peygamber (s.a.v.)'i rüyamda gördüm. Bana: "Kalk ve insanlara öğüt ver" buyurdu. Uyandım ve Seriyyü's-Sakatî'nin kapısına vardım. Dedi ki: "Rasûlüllah (s.a.v.) tarafından ikaz edilinceye kadar bize inanmadın değil mi?" Ertesi gün insanlara vaaz ve nasihat etmek için postu serdim. Endişe içinde bir Hristiyan köle geldi. Dedi ki: "Ey Şeyh! Hz. Peygamber (s.a.v.)'in *"mü'minin firasetinden sakının. Çünkü o, Allah'ın nuruyla görür"* sözünün manası nedir?" Cüneyd diyor ki: Başımı indirip kaldırdım ve dedim ki: "Sen Müslüman ol. Çünkü Müslüman olma vaktin geldi." Köle hemen Müslüman oldu.

İşte bu türlü bilgi ve insanların haline vakıf olmak, ancak Allah'ın ikramı sayesinde olur.

Cenab-ı Hakk'ın yardımıyla Hûd Sûresi'nin tefsiri sona erdi.

YUSUF SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 111 âyettir.

Bu sûre Ali Rıza TEMEL tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

الٓرٰ تِلْكَ اٰيَاتُ الْكِتَابِ الْمُب۪ينِ (١) اِنَّٓا اَنْزَلْنَاهُ قُرْاٰنًا عَرَبِيًّا
لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ (٢) نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ اَحْسَنَ الْقَصَصِ
بِمَٓا اَوْحَيْنَٓا اِلَيْكَ هٰذَا الْقُرْاٰنَ وَاِنْ كُنْتَ مِنْ قَبْلِه۪ لَمِنَ الْغَافِل۪ينَ (٣)

1. Elif, Lâm, Râ. Bu, apaçık Kitab'ın âyetleridir.

2. Şüphe yok ki, Biz onu anlayabilesiniz diye Arapça bir Kur'an olarak indirdik.

3. Biz, sana bu Kur'an'ı vahyetmekle kıssaların en güzelini anlatıyoruz. Oysa sen bundan önce elbette bilmeyenlerdendin.

Allahü Teâlâ bu sûrede Yusuf (a.s.)'un kıssasını zikretmiştir. Çünkü Yusuf (a.s.), kardeşlerinin kendisine duyduğu çekememezlik, kuyuya atılma ve hapise konma gibi belâlarla imtihan olundu. Bunun üzerine Allahü Teâlâ Cebrâil (a.s.)'i gönderdi. Böylece kendisini Ünsiyet ve Huzur Makâmı'na ulaştırmak sûretiyle teselli etti ve içinde bulunmuş olduğu o büyük musibetleri birazcık olsun hafifletti. Daha sonra kendisine kuvvet, izzet ve saltanat verdi. Böylece değişik zorluk ve sıkıntılardan sonra temize çıkmış oldu. Bunun için kim Yusuf sûresini okumaya devam eder ve içerisindeki hikmetleri düşünürse Yusuf (a.s.)'un ulaşmış olduğu sevinç ve sürur mertebelerine ulaşır. Tıpkı İbn Ata'nın dediği gibi: "Gam ve keder içinde olan herhangi bir kimse, Yusuf sûresini işitince mutlaka rahatlar."

Yâhudi âlimlerinin, müşrik ileri gelenlerine şöyle dedikleri rivayet edilir: "Muhammed (s.a.v.)'e Yâkuboğullarının Şam'ı bırakarak Mısır'a yerleşme sebebini ve Yusuf (a.s.)'un kıssasını sorun." Onlar da bu soruyu Peygamberimize yönelttiler. Bunun üzerine Yusuf Sûresi indi.

1. «Elif, Lâm, Râ...» Yani, Ben Celâl sahibi Allah'ım; sana Yusuf (a.s.)'un bu kıssasını sorduklarını görür ve işitirim... Âyetteki bu harflerin şu anlama geldiği de söylenir: Ben celâl sahibi Allah'ım; kardeşlerinin Yusuf (a.s.)'a karşı yaptıkları kötülükleri ve onunla olan muâmelelerini görürüm. Buradaki *"Elif, Lâm, Râ"*dan ibaret olan Hurûf-u Mukattaa'nın, müşriklerin günlük yaşantılarında kullandıkları harflerin aynısı olmasına rağmen, Kur'ân-ı Kerîm gibi mûcizevî bir kitap yazmaktan âciz kalacaklarını belirtmek amacıyla, kendilerine yüce Allah tarafından meydan okuma babından bu şekilde vahyedildiği de söylenmektedir.

«Bu» sûre, **«apaçık Kitab'ın»** yâni Kur'ân'ın **«âyetleridir.»** Onun yüce Allah katından gönderildiği ve mûcize bir kitap olduğu apaçık ortadadır. Yahut: "İçerdiği hüküm, kânun, mülk ve melekût sırları, kâinatın ilk defa yaratılışıyla, âhiret hayatının yaratılışındaki sırlar gibi daha birçok hikmet, mârifet ve kıssaları açıkça belirtmektedir" anlamına gelmektedir.

2. «Şüphe yok ki, Biz onu» yâni Yusuf (a.s.) ve diğerlerinin kıssalarını içeren kitabı **«anlayabilesiniz»**, hem mânâlarını, ihtivâ ettiği hüküm ve hikmetleri, hem de hiçbir beşerin böyle bir kitap hazırlamasının mümkün olamayacağını idrak edebilesiniz **«diye»** ey Arap kavmi **«Arapça bir Kur'ân olarak»** yani sizin dilinizle **«indirdik.»**

3. Ey Muhammed! **«Biz, sana bu Kur'an'ı vahyetmekle kıssaların en güzelini»**, geçmişte yaşanmış olayların en ilginç ve en güzel olanını, yani Yâkuboğullarının kıssasını **«anlatıyoruz.»**

Muhyi's-Sünne şöyle der: "Yüce Allah Yusuf (a.s.)'un kıssasını *'kıssaların en güzeli'* diye isimlendirmiştir. Bunun sebebi ise, içerisinde krallarla onların yönetimindeki halkın yaşantıları, kadınların hilesi, düşmanların ezâ ve cefâlarına karşı sabretme, gücü yetince de düşmanları bağışlama gibi dünya ve din işlerinde yararlı olabilecek, ders alınabilecek birçok ibret, hikmet, nükte ve faydaların bulunmasıdır. Ayrıca Yusuf (a.s.)'da, -Kendisinin üç peygamber soyundan gelmesiyle birlikte- şu özellikler toplanmıştı: Peygamberlik şerefi, güzel görünüşlü olması, rüya tabir etmesi ve devlet yönetiminde rol alması. Durum bu olunca kim böyle bir insandan daha fazla kerem sahibi olabilir?..."

«Oysa sen bundan önce» yani bu Kur'an'ı sana vahiy yoluyla göndermeden önce, bu haberleri **«elbette bilmeyenlerdendin.»** Yani sen daha önce Yusuf (a.s.)'un kıssasında bildirilen olayları bilmiyordun. Onları hiçbir zaman hatırına getiremediğin gibi, başkasından da böyle bir şey duymadın. Buradaki amaç, Kur'an'ı Kerim'in, geçmiş kavimlerin yaşantılarından bilgiler vererek, vahiy yoluyla geldiğini kanıtlamaktır.

اِذْ قَالَ يُوسُفُ لِاَب۪يهِ يَٓا اَبَتِ اِنّ۪ي رَاَيْتُ اَحَدَ عَشَرَ كَوْكَبًا
وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ رَاَيْتُهُمْ ل۪ي سَاجِد۪ينَ ﴿٤﴾ قَالَ يَا بُنَيَّ لَا تَقْصُصْ
رُءْيَاكَ عَلٰٓى اِخْوَتِكَ فَيَك۪يدُوا لَكَ كَيْدًاۜ اِنَّ الشَّيْطَانَ لِلْاِنْسَانِ
عَدُوٌّ مُب۪ينٌ ﴿٥﴾ وَكَذٰلِكَ يَجْتَب۪يكَ رَبُّكَ وَيُعَلِّمُكَ مِنْ
تَاْو۪يلِ الْاَحَاد۪يثِ وَيُتِمُّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ وَعَلٰٓى اٰلِ يَعْقُوبَ كَمَٓا
اَتَمَّهَا عَلٰٓى اَبَوَيْكَ مِنْ قَبْلُ اِبْرٰه۪يمَ وَاِسْحٰقَۜ اِنَّ رَبَّكَ عَل۪يمٌ
حَك۪يمٌ ﴿٦﴾

4. Bir zaman Yusuf, babasına demişti ki: "Babacığım! Gerçekten ben rüyamda onbir yıldızla güneşi ve ayı gördüm; onları bana secde ederlerken gördüm!"

5. Babası da: "Yavrucuğum! Rüyanı sakın kardeşlerine anlatma, sonra sana bir tuzak kurarlar! Çünkü şeytan insana apaçık bir düşmandır" dedi.

6. İşte böylece Rabbin seni seçecek, sana olayların yorumunu öğretecek ve daha önce iki atan İbrâhim ve İshak'a nimetini tamamladığı gibi sana ve Ya'kub soyuna nimetini tamamlayacaktır. Çünkü Rabbin çok iyi bilendir, hikmet sâhibidir.

4. «Bir zaman Yusuf, babasına» yani Ya'kub Aleyhisselâm'a **«demişti ki:»** Ey Muhammed! (s.a.v.) Yusuf (a.s.)'un babası Ya'kub b. İshak b. İbrâhim'e şöyle söylediği vakti hatırla: **«'Babacığım! Gerçekten ben rüyamda onbir yıldızla güneşi ve ayı gördüm; onları bana secde ederlerken gördüm.'»** Buradaki *"secde ederlerken"* ifadesinden amaç, ibadet amacıyla yapılan secde değil, selâm amacıyla yapılan secdedir.

İbnu'ş-Şeyh bu konuda şöyle der: "Gerek yüceltme ve saygı, gerekse ibadet amacıyla olsun, 'secde' kelimesinin anlamı, yüzün alın kısmının yere konulmasıdır. Aynı, şekilde tevâzu ve boyuneğme anlamlarına da gelir. Âyette geçen 'gördüm' anlamındaki '*raeytü*' fiili 'ru'yet'ten değil, 'ru'yâ' kökünden gelmektedir."

el-Kevâşî isimli eserde denilir ki: "Ru'yâ uykuda görmede, rü'yet gözle görmede, erra'yu ise kalp gözüyle görmede kullanılır."

Yusuf (a.s.) rüyasında kardeşlerini yıldızlar şeklinde görmüştür. Çünkü insan yıldızlara bakarak yolunu bulduğu gibi kardeşlerinin yardımıyla da yolunu düzeltir. Yine rüyasında babasını ve teyzesini güneş ve ay şeklinde görmüştür. Burada "teyzesini" dedik. Çünkü annesi, kardeşi Bünyamin'in doğumunu müteakip lohusa halinde iken ölmüştü.

Rüya üç kısımdır:

1- İnsanın içinden geçen şeyleri görmesi. Meselâ bir iş ve sanatla meşgul olan kimsenin rüyasında bunları görmesi gibi. Âşıkın mâşukunu görmesi vb. rüyalar da bu kabildendir.

2- Rüyada şeytanın insanı korkutması. Bu, şeytanın insanla oynayarak onu üzecek şeyleri göstermesi şeklinde olur. İnsanın ihtilam olması da böyle olur. Bu iki çeşit rüyanın ta'biri yoktur.

3- Allah tarafından müjde şeklinde olan rüyalar. Bu tür rüyalar rüya meleğinin Levh-i Mahfuzdan bilgi getirmesi şeklinde olur.

Bunun dışında rüyalar karışık rüyalardır.

5. **«Babası da:»** Yani Yâ'kub Aleyhisselâm da bu garip rüyâyı işitince yüce Allah'ın Yusuf (a.s.)'u yüksek hikmet makamlarına ulaştırdığını, (tıpkı atalarına yaptığı gibi) Peygamberlik için seçtiğini, dünya ve ahiret şerefiyle şereflendirdiğini farketti ve kendisine kardeşlerinin haset etmelerinden, eziyet vermelerinden korktu. Yâ'kub (a.s.), hem oğullarının bu korkusunu gerçekleştirmelerini önlemek, hem de Yusuf (a.s.)'u, karşılaşacağı meşakkat ve sıkıntılardan alıkoymak amacıyla, korktuğu şeyler kaderde yazılıysa Allah'ın onu muhakkak gerçekleşeceğine sonsuz güveni olmakla birlikte, meşakkatsiz olarak gerçekleşmesini umarak: **«'Yavrucuğum!»** Görmüş olduğun bu **«rüyanı sakın kardeşlerine anlatma, sonra sana»**, seni öldürmek için kendini koruyamayacağın gizli **«bir tuzak kurarlar!** » Bu şekildeki ifade, Yusuf (a.s.)'u sakındırmaya daha uygundur. Âyette geçen *"keyd"* tuzak kurma ve başkasına şerrin ulaşmasını istemektir. **«Çünkü şeytan insana apaçık bir düşmandır' dedi.»** Şeytanın sana ve tüm insanoğluna olan düşmanlığı ilk atanız Hz. Âdem'le Havva'yı cennet'ten çıkartmakla açıkça belli oldu.

6. **«İşte böylece»** yani tıpkı kardeşlerinin arasından senin şerefli, izzet sahibi, yüksek bir insan olduğunu gösteren bu büyük rüyayı görmek için seçildiğin gibi, **«Rabbin seni»** peygamberlik gibi daha önemli daha büyük görevler için de **«seçecek, sana»** rüyada görülen **«olayların yorumunu öğretecek...»** Çünkü yüce Allah, kimi bu tür rüyaları görmeye muvaffak kılarsa, doğru yorum yapmaya da muvaffak kılar. Âyette geçen olayların yorumundan maksat, rüya tabiridir. **«Ve»** ey Yusuf **«daha önce»** yani şimdi içinde yaşadığın bu andan önce **«iki atan İbrâhim ve İshak'a nimetini tamamladığı gibi...»** Yüce Allah'ın İbrâhim (a.s.)'e tamamladığı nimeti, kendisini dost edinmesi, ateşe atılmaktan ve oğlunu kurban etmek kasdıyla kesmekten kurtarmasıdır. İshak (a.s.)'a nimetini tamamlamasına gelince, Ya'kub (a.s.)'la, torunlarının İshak (a.s.)'ın sulbünden yani zürriyetinden olmalarıdır. İşte görüldüğü gibi bunların hepsi peygamberlik nimetini tamamlayan büyük nimetlerdir. **«Sana ve Ya'kub soyuna nimetini tamamlayacaktır.»** Tıpkı iki atana peygamberlik ve nübüvvet nimetini tamamladığı gibi... **«Çünkü Rabbin çok iyi bilendir, hikmet sahibidir.»** Yani Rabbinin ilmi geniş, hikmeti büyük olup, kullarının arasından peygamberlik için kimin seçilmeye lâyık olduğunu bilir.

Nimetini de ancak lâyık olana tamamlar. **Yaptığı her şeyi** de doğruluk ve hikmet gereği yapar.

لَقَدْ كَانَ فِي يُوسُفَ وَاِخْوَتِهِ اٰيَاتٌ
لِلسَّائِلِينَ ﴿٧﴾ اِذْ قَالُوا لَيُوسُفُ وَاَخُوهُ اَحَبُّ اِلٰى اَبِينَا مِنَّا
وَنَحْنُ عُصْبَةٌ اِنَّ اَبَانَا لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿٨﴾ اُقْتُلُوا يُوسُفَ اَوِ
اطْرَحُوهُ اَرْضًا يَخْلُ لَكُمْ وَجْهُ اَبِيكُمْ وَتَكُونُوا مِنْ بَعْدِهِ
قَوْمًا صَالِحِينَ ﴿٩﴾ قَالَ قَائِلٌ مِنْهُمْ لَا تَقْتُلُوا يُوسُفَ وَاَلْقُوهُ
فِي غَيَابَتِ الْجُبِّ يَلْتَقِطْهُ بَعْضُ السَّيَّارَةِ اِنْ كُنْتُمْ فَاعِلِينَ ﴿١٠﴾

7. Andolsun Yusuf ve kardeşlerinde, soranlar için ibretler vardır.

8. Dediler ki: "Yusuf'la kardeşi babamıza bizden daha sevgilidir. Halbuki biz kalabalık bir cemaatiz. Herhalde babamız apaçık bir yanlışlık içindedir.

9. Yusuf'u öldürün veya onu uzak bir yere atın ki babanızın teveccühü yalnız size kalsın! Ondan sonra da (tevbe eder) sâlih kimseler olursunuz!"

10. Onlardan söz alan biri: "Yusuf'u öldürmeyin. Onu kuyunun dibine atın da geçen kervanlardan biri onu alsın. Eğer yapacaksanız böyle yapın" dedi.

7. «Andolsun Yusuf ve kardeşlerinde,» Yusuf kıssasıyla onbir kardeşinin haberlerinde, **«soranlar için ibretler vardır.»** Yani onların haberlerinden soran ve bilen herkes için Yüce Allah'ın herşeyin üstünde olan kudretine işaret eden, O'nun yüceliğini gösteren büyük ibretler vardır. Şöyle ki Ya'kub (a.s.)'un büyük oğulları, en küçükleri olan Yusuf'u küçük düşürmeye karar verdikten ve ona yapacaklarını yaptıktan sonra, Allah (c.c.) kendisini peygamber kılmak, devlet yönetiminde söz sahibi yapmak için kardeşleri arasından seçti. Kardeşlerini de onun yönetimine boyun eğdirdi. O'na karşı olan hasetlerini de kendi başlarına yıktı. İşte bu, Allah (c.c.)'ın her şeyin üstünde olan kudretinin, dehşet verici hikmetinin en açık delillerinden biridir.

8. Kardeşleri **«dediler ki: 'Yusuf'la kardeşi»** yani öz kardeşi Bünyamin **«babamıza bizden daha sevgilidir.»**

Âriflerden bazılarının şöyle dediği rivayet edilir: Yusuf (a.s.) rüyasında onbir yıldızla ay ve güneşin kendisine secde ettiğini görünce Ya'kub (a.s.)'un dünya gözüyle kendisini görme isteği arttı. Babasının ve dedesinin mirasçısı olacağını ve kardeşlerinin de hasedini üzerine çekeceğini anladı. Bu yüzden her an Yusuf (a.s.)'u kucaklıyor, onun yanından ayrılmasına hiç dayanamıyordu. Kardeşlerinin Yusuf (a.s.)'a karşı olan hasetleri de gün geçtikçe artıyordu. Sonunda kendilerini yeyip bitiren bu haset, onları Yusuf (a.s.)'a hücum etmeye zorladı.

Yüce Allah'ın Ya'kub (a.s.)'u, Yusuf (a.s.)'a karşı kalbinde beslediği sevgiden dolayı imtihan etmeyi dilediğini, daha sonra imtihanın çok ağır olması için Yusuf'u kendisinden uzaklaştırdığı da söylenmektedir.

«Halbuki biz» herşeyi çözmeye ve dürmeye gücü yeten, sevgiye daha lâyık **«kalabalık bir cemaatiz.»** Durum böyleyken aramızdan zayıf olan iki kişiyi on kuvvetliye yeğlemek de ne demek oluyor? **«Herhalde babamız»** Yusuf'la Bünyamin'e karşı bizden daha fazla sevgi beslerken **«apaçık bir yanlışlık içindedir.»** Yani adaletten sapmaktadır.

9. «Yusuf'u öldürün» Burada: "Hasetçilik büyük günahlardandır. Özellikle haset yüzünden adam öldürme gibi günahları işleme yönüne gittiler. Öyleyse tüm bunlar Peygamberlerde olması gereken şartlardan "ismet", yani günah işlememe ve "nübüvvet" sıfatlarına ters düşmez mi?" diye sorulabilir. Bu soruya İmam Fahrettin er-Râzî'nin şöyle cevap verdiğini söylerim (1): "Pey-

---

1- Bu konuda doğru olan şudur: Yusuf (a.s.)'un kardeşleri peygamber değillerdir. Durum böyle olunca onlardan meydana gelen hasetçilik, yalancılık ve Yusuf'u öldürerek ondan kurtulmak istemeleri gibi peygamberlerde aranan günah işlememe şartına ters düşen bu fiiller için özür aramaya da gerek yoktur. Bu konuda "Safvetu't-Tefâsîr" adlı kitabımızla İbn Kesir'in söylediklerine bakılabilir. (Sabûnî) gamberlerden Allah tarafından Peygamberlikle görevlendirildikleri andan itibaren "ismet" yani günah işlememe şartı aranır. Bundan önce böyle bir şart aranmaz." **«veya onu»** helâk olması, yahut vahşi hayvanların yemesi için yerleşim bölgelerinden **«uzak»** sahrada bilinmeyen **«bir yere atın ki, babanızın teveccühü yalnız size kalsın!»** Böylece her şeyiyle sizi sevsin, sizden başkasına iltifat etmesin! **«Ondan sonra da»** yani Yusuf'tan kurtulup, babanız onu unuttuktan sonra, ya yaptıklarınızdan Allah'a tevbe ederek, ya da babanızın yanında dürüst davranarak **«sâlih kimseler olursunuz!'»**

10. «Onlardan söz alan biri:» Yani Yehuda adındaki kardeşleri, Yusuf'u öldürmek için kendi aralarında görüş birliği yaptıklarında, onların bu korkunç tuzağını gerçekleştirmelerine karşı çıkarak engel oldu. Ona göre Yusuf'u öldürmekten daha iyi bir çözüm yolu bulunabilirdi. Bunun için kardeşlerine: **«'Yusuf'u öldürmeyin»** çünkü suçsuz yere onu öldürmek çok büyük bir günahtır. Onu uzak bir yere de atmayın. Neticede ölüme terkedileceğinden bu da onu öldürmek hükmündedir. En iyisi **«onu kuyunun»** en karanlık yeri olan **«dibine atın da geçen kervanlardan biri onu»** telef ve yok olmaktan korumak amacıyla **«alsın. Eğer»** benim bu görüşümü kabul edip **«yapacaksanız böyle yapın' dedi.»** Yehuda'nın görüşünü böyle bir üslûpla kardeşlerine arzetmesinin sebebi, hem kalblerini yumuşatarak görüşünü benimsemelerini sağlamak, hem de kendisiyle alay etmelerini önlemekti.

Diğer taraftan Yehuda'nın böyle bir görüşü öne sürmesinin nedeni, kardeşleri tarafından Yusuf'a tuzak hazırlamak amacıyla ortaya atılan görüşlerin en uygununun bu olmasıydı. Çünkü geçen kervanlardan hangisi Yusuf (a.s.)'u bulursa beraberinde götürerek o bölgeden uzaklaştıracaktı. Böylece kendilerini yormadan herhangi bir işlem yapmaya ihtiyaç duymaksızın hedeflerine ulaşmış olacaklardı. Evet Yusuf (a.s.)'a karşı en merhametlisinin onu kuyunun dibine atmaktan başka bir öneriye razı olmadığı şu kardeşlere, bir de günümüzdeki kardeşlere bakın... Durumlarının aynı olduğunu göreceksiniz.

قَالُوا يَا اَبَانَا مَا لَكَ لَا تَأْمَنَّا عَلٰى يُوسُفَ وَاِنَّا لَهُ لَنَاصِحُونَ ﴿١١﴾
اَرْسِلْهُ مَعَنَا غَدًا يَرْتَعْ وَيَلْعَبْ وَاِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ ﴿١٢﴾ قَالَ اِنّ

لَيَحْزُنُنِيٓ اَنْ تَذْهَبُوا بِهٖ وَاَخَافُ اَنْ يَاْكُلَهُ الذِّئْبُ وَاَنْتُمْ
عَنْهُ غَافِلُونَ ﴿١٣﴾ قَالُوا لَئِنْ اَكَلَهُ الذِّئْبُ وَنَحْنُ عُصْبَةٌ
اِنَّٓا اِذًا لَخَاسِرُونَ ﴿١٤﴾

11. Dediler ki: "Ey babamız! Sana ne oluyor da Yusuf'u bize emanet etmiyorsun! Oysa biz ona iyilik isteyen kimseleriz.

12. Yarın onu bizimle beraber gönder de bol bol yesin, oynasın. Biz onu mutlaka koruruz."

13. Babaları dedi ki: "Onu götürmeniz beni mutlaka üzer. Siz ondan habersizken onu bir kurdun yemesinden korkarım."

14. Dediler ki: "Vallahi biz kuvvetli bir topluluk olduğumuz halde, eğer onu kurt yerse, o zaman biz gerçekten (âcizlikten) helâk olmuş kimseler sayılırız."

11. Babaları, Yusuf (a.s.)'a karşı haset ve düşmanlık duyguları beslediklerini farkedince, ona zarar vermemeleri için Yusuf'u korumaya karar vermişti. Onlar da babalarını bu tutumundan vazgeçirmek istediler ve kendisine hem Yusûf'la aralarındaki kardeşlik bağını hatırlatmak, hem de nesep zincirini harekete geçirmek için «**dediler ki: 'Ey babamız! Sana ne oluyor da Yusuf'u bize emanet etmiyorsun!**» Senin bizim babamız, bizim senin evlâtlarınız, onun da bizim kardeşimiz olmasına rağmen, korkmana sebep ne? Neden bize güvenmiyorsun? «**Oysa biz ona iyilik isteyen**» ona kanat geren «**kimseleriz.**» O halde ortada bize olan güvenini, bizim de onun iyiliğini istediğimizi sarsacak bir sebep yok.

12. «**Yarın onu bizimle beraber**» kıra «**gönder de bol bol yesin,**» içsin koşu ve ok atma gibi kâfirlere karşı savaşmayı hedefleyen oyunlarla «**oynasın. Biz onu mutlaka**» kendisine bir zarar gelmekten «**koruruz.'**»

13. «**Babaları dedi ki: 'Onu götürmeniz**» ayrılık acısının şiddetine dayanamayıp, yokluğuna sabredemeyeceğimden dolayı «**beni mutlaka üzer.**»

Bunun yanısıra **«siz ondan habersizken onu bir kurdun yemesinden korkarım.'»** Ya'kup (a.s.)'un şöyle bir rüya gördüğü rivayet edilir: Bir dağın tepesindeyken oğlu Yusuf (a.s.)'a bir çölün ortasında, on bir tane kurt hücum etmekte ve daha sonra Yusuf (a.s.), kurtların arasında kaybolmaktadır. İşte bu rüyadan dolayı bir şeyler olacağını sezer ve oğullarından *"kurdun"* kardeşleri Yusuf'u yememesi için dikkatli davranmalarını ister.

14. «Dediler ki: 'Vallahi biz» güçlü **«kuvvetli bir topluluk olduğumuz halde, eğer onu kurt yerse, o zaman biz gerçekten (âcizlikten) helâk olmuş kimseler sayılırız.'»** Yani güçsüzlük, zayıflık ve âcizlikten dolayı helâk oluruz. Görüldüğü gibi Yusuf (a.s.)'u beraberlerinde götürmeleri halinde babalarının üzüleceği endişesini bırakıp, sadece onun kurtlar tarafından yenilme korkusuna cevap vermeye özen gösteriyorlar. Çünkü ikinci sebep (yani Yusuf'un kurtlar tarafından yenilmesi korkusu) onu beraberlerinde götürmelerini engellemek için babalarına göre yeterli gerekçeydi. Birinci sebep (yani babalarının Yusuf'un yokluğuna dayanamayıp üzülmesi) ise, beraberlerinde götürseler bile, bir süre sonra tekrar babalarına geri getireceklerinden dolayı onlarla gitmesini engellemek için ikincisine göre geçerliliği daha az olan bir gerekçeydi.

Sahabîlerden birinin şöyle dediği rivayet edilir: "Kişi düşmanının delil ve gerekçe öğrenmesine fırsat vermemelidir. Çünkü Yusuf (a.s.)'un kardeşleri, babaları Ya'kub (a.s.)'un kendilerine yukarıdaki âyette geçen sözleri söyleyerek kardeşlerine tuzak kurmak için delil öğrenmelerine fırsat verinceye kadar kurdun insanları yediğini bilmiyorlardı."

Bu anlamdaki bir atasözü ise şöyledir: "Belâ mantıkla gelir."

Bir gün Arap diline hizmet etmiş önde gelen meşhur âlimlerden İbnu's-Sikkît, devrin halifesi Mütevekkil'in meclisinde otururken, halifenin iki oğlu Mu'tez ve Mueyyed'in çıkageldiği rivayet edilir. Bunun üzerine halife kendisine şu soruyu yöneltir: "Şu iki oğlumu mu yoksa Hasan'la Hüseyin'i mi daha fazla seversin?" O da: "Vallâhi Hz. Ali (r.a.)'nin hizmetçisi Kanber bile, senden ve iki oğlundan daha hayırlıdır." diye cevap verir. Halife el-Mutevekkil çevresindekilere: "Bunun dilini kökünden koparın!" diye emreder. Halife'nin bu emri yerine getirilir ve İbnu's-Sikkît o gece ölür. Ancak bu olaydan önce İbnu's-Sikkît'in, Mu'tez ve Mueyyed"e ders verirken şu beyitleri okuması ibret vericidir:

Kişi dil sürçmesiyle belâya uğrar da
Ayak sürçmesiyle uğramaz.
Çünkü dilinin sürçmesiyle başı gider
Ayağının sürçmesi ise yavaş yavaş iyileşir.

فَلَمَّا ذَهَبُوا بِهٖ وَاَجْمَعُوٓا اَنْ يَجْعَلُوهُ
فِي غَيَابَتِ الْجُبِّ وَاَوْحَيْنَٓا اِلَيْهِ لَتُنَبِّئَنَّهُمْ بِاَمْرِهِمْ هٰذَا
وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ (١٥) وَجَٓاؤُٓ اَبَاهُمْ عِشَٓاءً يَبْكُونَ (١٦) قَالُوا
يَٓا اَبَانَٓا اِنَّا ذَهَبْنَا نَسْتَبِقُ وَتَرَكْنَا يُوسُفَ عِنْدَ مَتَاعِنَا فَاَكَلَهُ
الذِّئْبُ وَمَٓا اَنْتَ بِمُؤْمِنٍ لَنَا وَلَوْ كُنَّا صَادِقِينَ (١٧) وَجَٓاؤُ عَلٰى
قَمِيصِهٖ بِدَمٍ كَذِبٍ قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ اَنْفُسُكُمْ اَمْرًا
فَصَبْرٌ جَمِيلٌ وَاللّٰهُ الْمُسْتَعَانُ عَلٰى مَا تَصِفُونَ (١٨)

15. Onu götürüp de kuyunun dibine atmaya ittifakla karar verdikleri zaman Biz Yusuf'a: "Andolsun ki sen onların bu işlerini, onlar farkına varmaksızın, kendilerine haber vereceksin" diye vahyettik.

16. Akşamleyin ağlayarak babalarına geldiler.

17. "Ey babamız! Biz yarışmak için gittik, Yusuf'u da eşyamızın yanında bırakmıştık. Onu kurt yemiş! Fakat biz doğru söyleyenler olsak da sen bize inanmazsın" dediler.

18. Gömleğinin üstünde yalancı bir kan ile geldiler. Yakub dedi ki: "Belki de nefisleriniz size bir şeyi güzel gösterdi. Artık bana düşen güzel bir sabırdır. Sizin anlattıklarınız karşısında, yardımına sığınılacak ancak Allah'tır."

15. Babaları izin verdikten sonra **«onu götürüp»** yapmak istedikleri eza ve cefayı yaptılar. Olay şöyle gelişti: Ya'kub (a.s.), kardeşlerinin Yusuf'un onlarla beraber ısrarla sahraya çıkmasını istediklerini ve onu koruyacaklarına dair yemin ederek söz verdiklerini gördü. Aynı şekilde Yusuf'u da gezip dolaşmaya meyilli görünce, kendisini kaderde ne yazılıysa ona razı olmaya mecbur hissetti. Böylece Yusuf'u beraberlerinde götürmelerine izin verdi. Ancak gözden kayboluncaya kadar uzaklaşınca babalarının nasihatlerine uymadılar ve kardeşlerini yere yatırarak: "Ey yalancı rüya sahibi! Sana secde eder halde gördüğün yıldızlar nerede? Şimdi gelsinler de seni elimizden kurtarsınlar" dediler ve kendisine eziyet vermeye, vurmaya başladılar. Yusuf ise kardeşlerinden kime sığındı ise, ondan dayak yedi. Bu şekilde kendisine kötü davranmayı, sıkıştırmayı artırdılar. Bunun üzerine dayanamayarak ağlamaya ve: "Ey babacığım! Sana verdikleri sözü ne çabuk unuttular!. Ne çabuk vasiyetine uymadılar!.. Ah! Cariyenin oğullarının, oğluna yaptıklarını bir bilsen!" diye seslenmeye başladı. Daha sonra Yehuda ortaya atılarak kardeşlerine şöyle dedi: "Bana onu öldürmeyeceğinize dair söz vermediniz mi?" Onlar da: "Evet söz verdik" diye cevap verdiler. Bunun üzerine: "Öldürmeden daha hayırlısını size göstereyim mi? Onu kuyuya atın" dedi. Bunu duyan kardeşlerinin kızgınlıkları geçti ve: "Öyle yapalım" dediler. Böylece **«kuyunun dibine atmaya ittifakla karar verdikleri zaman»** beline bir ip düğümleyerek içeriye doğru sarkıttılar. Çünkü kuyunun üst kısmı dar, dibi ise genişti. Yusuf (a.s.), ipe tutunarak dışarı çıkmak istedi. Onlar da Yusuf'un iki elini bağladılar. Gömleğini babalarını aldatmak amacıyla yalancı kan sürmeye karar verdikleri için üzerinden soydular. Bunun üzerine Yusuf kardeşlerine şöyle dedi: "Ey kardeşlerim! Gömleğimi bana geri verin ki, yaşadığım sürece giyeyim ve öldükten sonra da kefenim olsun." Buna rağmen gömleğini geri vermediler. Üstelik kuyunun yarısına kadar indiğinde ipi keserek ölmesi için onu içeriye bırakıverdiler. Ancak kuyunun içerisinde su vardı." Yusuf suya düştü. Sonra da kuyunun kenarında bulunan bir kaya parçasına tutundu ve ağlayarak ayağa kalktı.

Hasen el-Basrî şöyle dedi: "Yusuf (a.s.) kuyuya on iki yaşında iken atıldı. Babasına ise kırkından sonra kavuştu." (2)

Yusuf (a.s.)'un on yedi yaşında iken kuyuya atıldığı da rivayet edilir.

2- Muhammed İbn İshak şöyle der: "Yusuf (a.s.)'un Ya'kub (a.s.)'dan on sekiz yıl ayrı kaldığını söylerler. Ehl-i Kitap (Hıristiyanlarla Yahudîler) ise bu müddetin kırk yıl olduğunu iddia ederler. Bkz. *Muhtasar İbn Kesîr*, 2/262.

Kuyuya atılınca şöyle dediği söylenir: "Ey şahit olup gaip olmayan, yakın olup uzak olmayan, galip olup mağlup olmayan Allah'ım! Bana içinde bulunmuş olduğum şu durumdan bir kurtuluş ve çıkış yolu göster..."

Kevâşî'de denir ki: Yusuf (a.s.) kuyuda üç gün kaldı ve Cibrîl (a.s.) kendisine bu sırada şu duayı öğretti: "Her kederi gideren, her duâyı kabul eden, her kırığı saran ve her yalnızı avutan Allah'ım!.. Muhakkak senden başka ilâh yoktur. Seni tesbih ederim. Senden bana bir kurtuluş, bir çıkış yolu kılmanı, kalbime sevgini yerleştirmeni, beni korumanı ve bana acımanı istiyorum. Ey merhametlilerin en merhametlisi Allah'ım!.."

«Biz Yusuf'a: 'Andolsun ki sen onların» sana yaptıkları **«bu işlerini,»** devlet idaresinde hatırı sayılır, güçlü bir kimse olacağından ve durumunun bu hale geleceğini akıl edemeyeceklerinden dolayı **«onlar»** senin Yusuf olduğunun **«farkına varmaksızın»** gelecek bir gün **«kendilerine haber vereceksin' diye»** kendisini müjdelemek ve avutmak için **«vahyettik.»** Allah'ın Yusuf (a.s.)'a gönderdiği bu vahiy, nübüvvet ve peygamberlik vahyi idi.

16. «Akşamleyin» gün battıktan sonra **«ağlayarak babalarına geldiler.»** Özellikle gün battıktan sonra gelmelerinin sebebi babalarına mübalağalı olarak özür beyan etmekti.

Kadının birinin, kocasını Şurayh'a şikâyet ettikten sonra, ağladığı rivayet edilir. Bunun üzerine Şa'bî, Şurayh'a şöyle der: "Ey Ümeyye'nin babası! Bana kalırsa bu kadın mazlum. Görmüyor musun ağlıyor." Şurayh ona şu cevabı verir: "Yusuf (a.s.)'un kardeşleri de zalim oldukları halde ağlayarak geldiler. Kadıya (hakime), ancak kanun gereği hüküm vermek yaraşır."

17. «'Ey babamız! Biz» atış ve koşuda **«yarışmak için»** sahraya **«gittik, Yusuf'u da»** elbise ve azık gibi **«eşyamızın yanında bırakmıştık.»** Ne yazık ki, bizim peşimizden **«onu kurt yemiş! Fakat biz doğru söyleyenler olsak da»**, Yusuf'a aşırı sevginden dolayı **«sen bize inanmazsın.'»** Durum böyleyken bize inanmıyorsan, sözümüze güvenmeyip, bize karşı kötü zan beslerken hiç inanmazsın **«dediler.»**

18. «Gömleğinin üstünde yalancı bir kan ile geldiler.» Bir hayvan derisi yüzerek kanını Yusuf'un gömleğine sürdükleri rivayet edilir. Ancak gömleği yırtmayı akıl edememişlerdi. Ya'kûb (a.s.) Yusuf'un haberini duyunca, bütün gücüyle bağırarak: "Gömlek nerede?" dedi. Gömleği aldı ve yüzüne sürdü. Gömlekteki kan yüzüne bulaşıncayadek ağladı ve "Vallahi ömrümde bunun gibi yumuşak huylu bir kurt daha görmedim. Yavrumu yediği halde üzerindeki gömleği parçalamamış" dedi. **«Ya'kûb dedi ki: 'Belki de nefisleriniz size»** tarif edilmeyen, bilinmeyen kötü **«bir şeyi güzel gösterdi.»** O bu sözle onların hem Yusuf'a istediklerini yaptıklarını, hem de şu iki şey sebebiyle yalancı olduklarını kanıtlıyordu: Aşırı hasetlikleriyle tanınmaları, yırtık ve tırnak izi bulunmaması nedeniyle gömleğin sağlam olması. Çünkü *"Belki de nefisleriniz size bir şeyi güzel gösterdi"* sözü, onların *"onu kurt yemiş"* sözlerine cevap olarak söylenmişti.

«Artık bana düşen», içerisinde insanlara şikâyet bulunmayan **«güzel bir sabırdır.»** Şüphesiz sabır, içerisinde insanlara şikayet bulunmazsa güzel olur. İçerisinde yaratan'a şikâyet bulunan sabır ise, Allah'a kulluk hakkı gözetileceğinden dolayı daha güzel olur. Çünkü böyle bir sabırla, hem hatalara göz yummanın kerem sahibi kimselerin ahlâk anlayışından, hem de bağışlama, affetme ve özür kabul etmenin hayır sahibi kimselerin âdetinden olmasına rağmen her kapıya etkinin yalnızca yüce Allah'tan geldiği görülür.

Kim sana özür dileyerek gelirse özrünü kabul et.
Söylediği şeyle doğru da yapsa, günah da işlese.

Yusuf hakkında yalan olsa bile **«sizin anlattıklarınız karşısında yardımına sığınılacak ancak Allah'tır.'»**

Beydâvî: "İşledikleri bu günâh, eğer doğruysa peygamber olmayı beklemelerinden önce vuku bulmuştu" demektedir. Beydâvî'nin buradaki "eğer doğru ise" sözü, peygamber olmayı beklemelerinin doğruluğunun şüpheli olduğuna işaret eder. Beydâvî bu görüşünde haklıdır. Çünkü peygamberler, peygamberlikten önce Allah tarafından korundukları gibi, peygamberlikten sonra da kendilerine lâyık olmayan, nefret uyandıran şeyleri işlemekten de masumdurlar.

Yüce Allah'ın *"sana ve Ya'kub soyuna nimetini tamamlayacaktır."* (Yusuf: 6) sözü ise Yusuf (a.s.)'dan başka diğer kardeşlerinin peygamberliğine işaret etmemektedir. Çünkü Yakuboğullarına verilen nimetin tamamlanması açısından kendilerinden sonra peygamberlik zincirinin kopmaması onlar için yeterlidir. Tıpkı yüce Allah'ın "Tevhid kelimesi" hakkında *"Bu sözü ardından geleceklere devamlı kalacak bir miras olarak bıraktı"* (Zuhruf: 28) buyurduğu gibi. Çünkü herkes tarafından kolaylıkla anlaşılacağı üzere bu söz, torunlarından bazılarının Allah'a şirk koşmayacağı anlamına gelmez.

وَجَاءَتْ
سَيَّارَةٌ فَأَرْسَلُوا وَارِدَهُمْ فَأَدْلَى دَلْوَهُ قَالَ يَا بُشْرَى هَذَا
غُلَامٌ وَأَسَرُّوهُ بِضَاعَةً وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِمَا يَعْمَلُونَ ﴿١٩﴾ وَشَرَوْهُ
بِثَمَنٍ بَخْسٍ دَرَاهِمَ مَعْدُودَةٍ وَكَانُوا فِيهِ مِنَ الزَّاهِدِينَ
﴿٢٠﴾ وَقَالَ الَّذِي اشْتَرَاهُ مِنْ مِصْرَ لِامْرَأَتِهِ أَكْرِمِي مَثْوَاهُ
عَسَى أَنْ يَنْفَعَنَا أَوْ نَتَّخِذَهُ وَلَدًا وَكَذَلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ
فِي الْأَرْضِ وَلِنُعَلِّمَهُ مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ وَاللَّهُ غَالِبٌ
عَلَى أَمْرِهِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٢١﴾

19. Bir kervan geldi ve sucularını kuyuya gönderdiler. O da kovasını saldı. "Müjde, işte bir oğlan!" dedi. Onu bir ticaret malı olarak sakladılar. Halbuki Allah onların yaptıklarını çok iyi bilir.

20. Onu değersiz bir pahaya, sayılı birkaç dirheme sattılar. Onlar zâten ona karşı rağbetsiz idiler.

21. Mısır'da onu satın alan kimse, karısına dedi ki: "Ona değer ver ve güzel bak. Umulur ki bize faydası olur. Ya da onu evlât ediniriz. İşte böylece kendisine olayların yorumunu öğretmemiz için Yusuf'u o yere yerleştirdik. Allah, emrini yerine getirmeye kâdirdir. Fakat insanların çoğu bilmezler.

19. «Bir kervan» yani Medyen **yönünden gelip,** Mısır'a giden bir grup **«geldi.»** Yusuf'un içerisinde olduğu **kuyuya yakın** bir yerde mola verdi. Bu olay Yusuf'un kuyuya atılışından üç gün sonra oldu. **«Ve sucularını kuyuya gönderdiler. O da»** gidip **«kovasını»** su ile doldurmak için kuyunun içine doğru **«saldı.»** Bunun üzerine Yusuf'a ipe tutunması vahyolundu. Sucu ipi kuyudan dışarıya çekince, karşısında çok güzel bir erkek çocuğu olan Yusuf'u buldu. Aslında tüm güzelliklerin yarısı Yusuf'a verilmişti. Yusuf'u görünce, kendisini ve arkadaşlarını müjdeleyerek: **«'Müjde, işte bir oğlan!' dedi.»** Evet sucu eşine az rastlanan bir nimet bulmuştu...

Sucu ve arkadaşları, **«onu bir ticaret malı olarak»** kafiledeki diğer arkadaşlarından, ondan elde edecekleri kazanca ortak olmamaları için **«sakladılar. Halbuki Allah onların yaptıklarını çok iyi bilir.»** Sakladıkları sırları Allah'a gizli kalmaz.

20. Kafile Mısır'a vardığında sucu ile arkadaşları **«onu değersiz bir pahaya,»** ya bozuk ve sahte oluşundan, ya da tartısındaki eksikliğinden, ölçülmemiş **«sayılı birkaç dirheme sattılar.»** Yani onu tıpkı bir ticaret eşyası gibi pazara çıkardılar. Çünkü Yusuf (a.s.)'un kim olduğunu ve başına neler geldiğini bilmiyorlardı. Bunun sebebi de, ya kaderde yazılı olan bir şeyin gerçekleşmesi için Yüce Allah'ın onlara Yusuf'a sormayı unutturması, ya da sordukları halde konuştuğu dilin İbrânîce olması sebebiyle verdiği cevabı anlayamamalarıdır.

İbn Abbas'ın bir rivayetine göre Yusuf (a.s.), yirmi dirhem karşılığında satılmış, başka bir rivayete göre ise bu meblâğ, yirmi iki dirhemdir.

«Onlar» yani satıcılar **«zaten ona»** yani Yusuf'a **«karşı rağbetsiz idiler.»** İşte bunun için zikredildiği üzere onu değersiz bir ücret karşılığı sattılar. Çünkü onlar için Yusuf bulunan bir şeydi. Buluntu bir şeyin sahibi onu küçümser ve sürekli olarak gerçek sahibinin her an ortaya çıkıp kendisinden çekip alacağı korkusunu taşır. Bundan dolayı karşısına ilk çıkan alıcıya en ucuz bir fiata satarak elinden çıkarmaya çalışır.

21. «Mısır'da onu satın alan kimse, karısına dedi ki: 'Ona değer ver ve güzel bak.» Yani güzelce yeyip içmesini ve rahat etmesini sağla.

Yusuf (a.s.)'u satın alan bu kimse, "Aziz" (yani Mısır idaresini elinde tutan) ünvanıyla tanınan maliye bakanı ve ordu komutanı Kıtfîr'di. -Yusuf (a.s.) da bu sırada on yedi yaşında bulunuyordu. Hapiste geçirdiği süreyle birlikte

Mısır Azizi'nin evinde toplam on üç yıl kaldı.- Otuz yaşında iken Reyyan Kıtfîr'i, kendisine bakan tayin etti. Otuz üçüne ulaşınca da Allah (c.c.) kendisine ilim ve hikmet verdi. Yüz yirmi yaşında vefat etti. Defter kullanmayı ilk bulan oydu. Bu kimse, yani Aziz, Râil adındaki karısına dedi ki: "Ona değer ver ve güzel bak."

İbn Abbas'a göre Mısır Azizi'nin karısının adı Râil'dir, lâkabı "Züleyha"dır.

«**Umulur ki**» ihtiyaç duyduğumuz bazı işleri yapmakta «**bize faydası olur. Ya da onu evlât ediniriz.**» Mısır Azizi bu sözü Yusuf (a.s.)'un sıradan bir çocuk olmadığını sezdiği için söylemişti. Bunun için şöyle denilir: "İnsanların en feraset sahibi olanları üç kişidir: Mısır Azizi, *"Babacığım! Onu ücretle (çoban) tut"* (Kasas: 26) diyen Şu'yab (a.s.)'ın kızı ve Hz. Ömer (r.a.)'in halife olmasını isteyen Hz. Ebû Bekir (r.a.). Çünkü Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer'in (r.a) hilâfete en uygun kişi olduğunu sezdi ve kendisinden sonra onu Müslümanların başına halife olarak tayin etti."

«**İşte böylece**», Mısır'da adaletle hükmetmesi ve «**kendisine**» rüyadaki bazı «**olayların yorumunu**» ve başka ilimleri «**öğretmemiz için Yusûf'u o yere**» yani Mısır'a «**yerleştirdik.**» Diğer taraftan ileride Aziz'in hanımıyla arasında geçecek olan olayda onun suçsuzluğunu anlaması amacıyla da hem Aziz'in gönlüne onun sevgisini yerleştirdik; hem de kendi evinde ona değer verdirdik, güzel baktırdık.

«**Allah, emrini yerine getirmeye kâdirdir.**» Hiçbir şey O'nun emrine karşı gelemez; hiçbir kimse O'na karşı koyamaz. Aksine O, bir şey yapmak istediği zaman, ona "ol" der ve muhakkak o şey hemen olur. «**Fakat insanların çoğu**» bunu «**bilmezler.**»

وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُ
آتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا ۗ وَكَذَٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿٢٢﴾ وَرَاوَدَتْهُ
الَّتِي هُوَ فِي بَيْتِهَا عَنْ نَفْسِهِ وَغَلَّقَتِ الْأَبْوَابَ وَقَالَتْ هَيْتَ لَكَ ۗ

قَالَ مَعَاذَ اللّٰهِ اِنَّهُ رَبّ۪ٓي اَحْسَنَ مَثْوَايَۜ اِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ ﴿٢٣﴾
وَلَقَدْ هَمَّتْ بِه۪ۚ وَهَمَّ بِهَا لَوْلَٓا اَنْ رَاٰ بُرْهَانَ رَبِّه۪ۜ كَذٰلِكَ
لِنَصْرِفَ عَنْهُ السُّٓوءَ وَالْفَحْشَٓاءَۜ اِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُخْلَص۪ينَ ﴿٢٤﴾
وَاسْتَبَقَا الْبَابَ وَقَدَّتْ قَم۪يصَهُ مِنْ دُبُرٍ وَاَلْفَيَا سَيِّدَهَا
لَدَا الْبَابِۜ قَالَتْ مَا جَزَٓاءُ مَنْ اَرَادَ بِاَهْلِكَ سُٓوءًا اِلَّٓا اَنْ يُسْجَنَ
اَوْ عَذَابٌ اَل۪يمٌ ﴿٢٥﴾

22. Yusuf büluğ çağına ulaşınca, ona hüküm ve ilim verdik. İşte güzel davrananları Biz böyle mükâfatlandırırız.

23. Evinde bulunduğu kadın, onun nefsinden murad almak istedi ve kapıları iyice kapatıp "haydi gel!" dedi. O da: "Allah'a sığınırım. Çünkü kocanız benim efendimdir, bana güzel davrandı. Şüphesiz ki zalimler felah bulmaz" dedi.

24. Andolsun ki, kadın ona meyletti. Eğer rabbinin delilini görmeseydi, o da kadına meyledecekti. İşte böylece Biz, kötülük ve fuhşu ondan uzaklaştırmak için böyle yaptık. Çünkü o, ihlâsa erdirilmiş kullarımızdandı.

25. İkisi de kapıya koştular. Kadın onun gömleğini arkadan yırttı. Kapının yanında onun kocasına rastladılar. Kadın dedi ki: "Senin ailene kötülük etmek isteyenin cezası, zindana atılmaktan, ya da acıklı bir işkenceden başka bir şey midir?"

22. «Yusuf» bir yandan vücutça kuvvetlenip iyice geliştiği, yiğitlik çağına erdiği; diğer yandan da normal bir kimsenin otuzla kırk yaşında ulaşabildiği akıl olgunluğuna erkenden ulaşarak iyi ile kötüyü iyice ayırdedebildiği **«büluğ çağına ulaşınca, ona»** ilim ve amelde olgunluk olan **«hüküm ve ilim**

verdik.» O da bu olgunlukla kendisini, insanlar arasında hak ve adaletle hükmetmeye, onlara başkanlık yapmaya hazırladı.

Hasan Basrî, *"Yusuf büluğ çağına ulaşınca, ona hüküm ve ilim verdik"* âyetine dayanarak Yusuf (a.s.)'un kuyuya atıldığı andan itibaren Peygamber olduğu görüşündedir. Onun için burada Musa (a.s.)'nın hikâyesinde zikredildiği gibi *"...Yiğitlik çağına erip olgunlaşınca..."* (Kasas: 14) denilmemiştir. Çünkü Musa (a.s.)'ya vahiy, kırk yaşında, vücutça iyice gelişip, olgunlaştıktan sonra indi. Yusuf (a.s.)'a ise henüz on sekiz yaşında vücutça iyice gelişmeye, akılca olgunlaşmaya başlarken indi.

Yukarıdaki âyette zikredilen *"hüküm"*'le amelî incelikler, *"ilim"*'le de nazarî (teorik) incelikler kasdedilmektedir. Çünkü Yusuf (a.s.) nice zorluklara, belâlara ve musîbetlere sabretti. Buna karşılık da kendisine nice sırların keşif kapılarını açtı.

«İşte güzel davrananları Biz böyle» Yusuf'a yaptığımız gibi şaşırtıcı, güzel mükâfatlarla **«mükâfatlandırırız.»** Çünkü Allah yaptıkları işlerde *"güzel davrananları sever."* (Âli İmran: 148) Yüce Allah kimi severse o kimse dünya ve ahiret mutluluğuna erer. Bu anlamdaki Hadis-i Şerifin rivayeti şöyledir: *"Allah kulunu severse Cibrîl (a.s.)'e yüksek sesle 'Allah (c.c.) falan kulunu seviyor, sen de sev' der ve Cibrîl (a.s.) da o kulu sever. Daha sonra Cibril gök ehline (meleklere) seslenerek: 'Allah (c.c.) falan kulunu seviyor, siz de seviniz' der ve onlar da o kulu severler. Bunun üzerine yer ehli (insanlar ve diğer canlılar) arasında da bu kulun saygınlığı kabul edilir."*(3)

23. «Evinde bulunduğu kadın,» yani Züleyha, tıpkı hilekâr bir kimsenin karşısındaki kişinin elinde bulundurduğu herhangi bir şeyi elde etmek, onu kaçırmamak amacıyla türlü entrikalarla aldatmaya çalıştığı gibi, hedefine ulaşmak için Yusuf (a.s.)'u kandırarak **«onun nefsinden murad almak istedi.»** Ancak Yusuf (a.s.), Züleyha'ya kendisinin tam anlamıyla iffet sahibi, nezih bir kimse olduğunu gösteriyordu. Çünkü bir yandan Züleyha'nın vücudunun güzel yerlerini sürekli gördüğü halde kendisine karşı istek duymuyor, bir yandan da emri altında olmasına rağmen, arzularını yerine getirmiyordu. İşte bunlar, onun iffetin ve temizliğin en yüksek mertebesinde olduğunu haykırıyordu... **«Ve»** sayıları yedi olan tüm **«kapıları»** üzerine **«iyice kapatıp 'hay-**

3- Bu hadisi İmam Ahmed b. Hanbel *Müsned*'inde tahric etmiş, ayrıca buradaki metne yakın bir şekilde Buharî ve Müslim de rivâyet etmişlerdir.

di gel!' dedi.»

Züleyha ile Yusuf (a.s.) arasında şöyle bir konuşma geçtiği rivayet edilir: "Ey Yusuf! Gözlerin ne güzel!" dedi. Yusuf: "Cesedimden yere akacak olan ilk şey gözlerimdir" dedi. Züleyha: "Yüzün ne güzel!" dedi. Bu defa Yusuf: "Yüzüm toprağın yemesi içindir" cevabını verdi. Züleyha: "Saçın ne güzel!" deyince Yusuf: "Cesedimden ilk dağılacak olan şey saçımdır" dedi. Bunun üzerine Züleyha: "İpek yatak serilmiş bir halde hazır beklemekte. Kalk da sana olan ihtiyacımı gider" deyince Yusuf: "Arzularını yerine getirirsem cennetteki nasibimden olurum" cevabını verdi. "Gözüm senin aşkınla dönmüş, sarhoş olmuş bir vaziyette. Sen de gözünü kaldır da benim şu güzelliğime, şu çekiciliğime bak" deyince Yusuf: "Güzelliğinle çekiciliğine kocan benden daha lâyıktır" dedi.

«O da:» benden yerine getirmemi istediğin hiyanet ve isyan anlamına gelen böyle bir iş yapmaktan **«'Allah'a sığınırım. Çünkü kocanız»** Aziz **«benim efendimdir, bana güzel davrandı.»** Beni satın aldıktan sonra size benimle ilgilenmenizi, cömert olmanızı emretti. Yani beni korudu. Şimdi tüm bu iyiliklerin karşılığı, ailesine kötülük yapmak sûretiyle kendisine ihanet etmek değildir. Bu sözlerle Yusuf (a.s.) Züleyha'ya uygun bir dille kocası Aziz'in hakkına riayet etmesi gerektiğini anlatmaya çalışıyordu.

«Şüphesiz ki zalimler» ne olursa olsunlar **«felah bulmaz'»**lar. Yani zafer ve kurtuluş dairesi içerisine girmezler **«dedi.»**

Bu âyet, yapılan iyilikten anlamanın vacip olduğuna işaret etmektedir. Nitekim Yusuf (a.s.), Züleyha'nın arzularını yerine getirmeyi iki sebepten dolayı reddetti:

Birincisi: Günah ve zulüm olduğundan dolayı.

İkincisi: Kocasının kendisine yaptığı iyilikten dolayı.

24. «Andolsun ki, kadın ona meyletti.» Yani kendisini Yusuf'a gösterip, nefsinden murad almak için kapıları kapattıktan ve *"haydi gel!"* diyerek yanına çağırdıktan sonra, onunla birleşmeyi, cinsel ilişkide bulunmayı büyük bir azimle istedi. Belki de bu arada Yusuf (a.s.)'u kapıya doğru kaçmaya zorlayan, Züleyha'nın elini kendisine uzatarak açması, kucaklaşmayı istemesi gibi birtakım hareketler de meydana gelmiş olabilir.

«Eğer Rabbinin» zinanın çok çirkin, büyük bir günah olduğunu gösteren **«delilini»**, yani doğruyu gösteren mûcizesini **«görmeseydi, o da»** insanoğlunun tabiatı ve gençlik şehveti gereği zorlanmadan herhangi bir amaç gütmeksizin **«kadına meyledecekti.»** AncakYusuf (a.s.) böyle bir zina suçu işlemediği gibi, haram olan herhangi bir şeye de meyletmeyen birisiydi. Bunun için âyet–i kerîme'de "...ikisi de birbirleriyle birleşmeye meylettiler" gibi bir anlam bulunmamaktadır. Bu da *"meyletme"*nin tek taraflı olduğunun kanıtıdır. Diğer taraftan âyetteki Yusuf (a.s.)'un *"Rabbinin delilini görmesi"*ndeki amaç, zinayı gerçek yönüyle çok çirkin bir suç olarak yakinen bilmesiydi. Çünkü böyle bir bilgiyle olayların iç yüzü gerçek şekilleriyle ortaya çıkar. Tıpkı Allah'ın Rasûlü (s.a.v.)'nün şu sözünde olduğu gibi: *"Cennet'in etrafı nefse hoş gelmeyen şeylerle, Cehennem'in ise şehvetlerle çevrilmiştir."* (4)

«İşte böylece Biz, kötülük» yani efendiye hiyanet etmeyi **«ve fuhşu»**, yani zinayı **«ondan uzaklaştırmak için böyle yaptık.»** Ona delillerimizi gösterdik ve öğrettik. Çünkü zina çirkinlikte haddi çok aşan bir günahtır.

Burada Yusuf (a.s.)'un kesinlikle günah işlemeye meyletmediğinin, böyle bir şeye asla yönelmediğinin, açık ispatı vardır. Eğer aksi olsaydı âyette: "Biz onu kötülük ve fuhuştan uzaklaştırmak için" denilirdi. Ancak durum böyle olmadı. Aksine kötülük ve fuhuş ona dışarıdan geldi. Yüce Allah da dışarıdan gelen kötülük ve fuhşu ondan uzaklaştırdı. **«Çünkü o,»** Allah'ın kendilerini itaat etmekten alıkoyacak şeylerden korumak sûretiyle kendisine itaat için seçtiği **«ihlâsa erdirilmiş kullarımızdandı.»** Burada Şeytan'ın Yusuf (a.s.)'u kandırmak için bir yol bulamadığının ispatı vardır. Nitekim Sâd sûresinin 82. âyetinden de anlaşılmaktadır ki İblis, ihlâslı kulları azdıramıyacaktır. Orada şöyle buyrulur: *"İblis: 'Senin mutlak kudretine andolsun ki, onlardan ihlâsa erdirilmiş kulların bir yana, hepsini mutlaka azdıracağım' dedi."* (Sâd: 82)

Bahru'l-Ulûm'da şöyle denilmektedir: "Bil ki yüce Allah (c.c.), Yusuf (a.s.)'un günah işlemediğine şahit oldu. Diğer taraftan onun iyilik yapan, ihlâsa erdirilmiş seçkin kulları arasında olması sebebiyle de Allah (c.c.) kendisini övdü. Bunun için kim olursa olsun, herkesin Yusuf (a.s.)'un sadece nezih, temiz, iffetli, şer ve fitne anında doğru yoldan sapmayıp sapasağlam ayakta kalması gibi özelliklerini incelemekle yetinmemeleri gerekir. Aksine

---

4- Bu hadisin tahricini merfu olarak Enes b. Mâlik yoluyla Müslim ve Tirmizî yapmışlardır. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 10/521.

onlardan ibret almalıdırlar."

Bu konuda Hasan Basrî şöyle demektedir: "Allah (c.c.), peygamberlerin kıssalarını, onlara acıyasınız diye değil, aksine O'nun rahmetinden ümit kesmeyesiniz diye anlatır. Çünkü Peygamberin yapmış olduğu şeylerdeki gerekçeleri, Allah katında daha fazla geçerlidir. Bunun için tevbeleri de (kabulü halinde) peygamber olmayan kimselerin tevbelerinden daha çabuk kabul edilir. Burada Yusuf (a.s.)'un tevbe edip, etmediğine ilişkin herhangi bir şeyin zikredilmemesi, onun günah işlemediğinin delilidir. Çünkü yüce Allah, peygamberlerin küçük bile olsa, işledikleri tüm günahları onların daha sonra vazgeçerek tevbe ve istiğfar ettiklerine değinmeden hiçbir zaman zikretmemiştir. Tıpkı Âdem, Nuh, İbrahim ve Süleyman (Aleyhimu's-Selâm) peygamberlerin işledikleri günahları ve o günahlardan yaptıkları tevbelerini zikrettiği gibi."

25. «**İkisi de**» evin çıkış yolu olan «**kapıya koştular.**» Ancak burada ikisinin de koşuş nedeni farklıydı. Yusuf, Züleyha'dan kaçmak, o ise Yusuf'un çıkmasını önlemek için kapıya doğru koşuşuyorlardı. «**Kadın onun gömleğini arkadan yırttı.**» Yani onun arka tarafından gömleğini tutarak çekti, bunun üzerine gömlek yukarıdan aşağıya ikiye ayrıldı.

«**Kapının yanında onun kocasına**» yani Kıtfîr'e tam içeri girerken «**rastladılar. Kadın dedi ki: 'Senin ailene**» zina veya benzeri bir «**kötülük etmek isteyenin cezası, zindana atılmaktan ya da**» kırbaç gibi âletlerle dövülerek «**acıklı bir işkenceden başka bir şey midir?'**» Züleyha: "Ben yatakta uyurken bu İbranî hizmetçi gelerek elbisemi soydu ve nefsimden murad almak istedi"dedi. Bunun üzerine Aziz, Yusuf (a.s.)'a dönerek şöyle dedi: "Ey hizmetçi! Ben sana iyilik yapıyorum, sen ise bana hıyanette bulunuyorsun. Senden beklenen karşılık bu mu olmalıydı?"

قَالَ هِيَ رَاوَدَتْنِي عَنْ نَفْسِي وَشَهِدَ شَاهِدٌ
مِنْ أَهْلِهَا إِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدَّ مِنْ قُبُلٍ فَصَدَقَتْ وَهُوَ مِنَ
الْكَاذِبِينَ ﴿٢٦﴾ وَإِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدَّ مِنْ دُبُرٍ فَكَذَبَتْ

وَهُوَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٢٧﴾ فَلَمَّا رَءَا قَمِيصَهُ قُدَّ مِنْ دُبُرٍ قَالَ إِنَّهُ مِنْ
كَيْدِكُنَّ إِنَّ كَيْدَكُنَّ عَظِيمٌ ﴿٢٨﴾ يُوسُفُ أَعْرِضْ عَنْ
هَٰذَا وَاسْتَغْفِرِي لِذَنْبِكِ إِنَّكِ كُنْتِ مِنَ الْخَاطِئِينَ ﴿٢٩﴾

26. Yusuf: "Hayır, o kendisi benim nefsimden murad almak istedi" dedi. Kadının akrabasından biri şöyle şahitlik etti: "Eğer onun gömleği önden yırtılmışsa, kadın doğru söylemiştir, o ise yalancılardandır.

27. Eğer onun gömleği arkadan yırtıldıysa, kadın yalan söylemiştir. O ise doğru söyleyenlerdendir."

28. Efendisi, Yusuf'un gömleğinin arkadan yırtılmış olduğunu görünce, (kadına): "Şüphesiz bu, sizin tuzağınızdır. Çünkü sizin tuzağınız gerçekten büyüktür." dedi.

29. "Ey Yusuf! Sen bundan (bunu yaymaktan) uzak dur. Ey kadın! Sen de günahının affını dile. Çünkü sen günahkârlardan oldun."

26. «Yusuf:» Kendisini savunmak ve ırzını korumak için «**'Hayır o kendisi**» beni birleşmeye davet ederek «**benim nefsimden murad almak istedi' dedi.**»

«**Kadının akrabasından biri**» yani henüz beşikte bir çocuk olan dayısının oğlu «**şöyle şahitlik etti: 'Eğer onun gömleği önden yırtılmışsa, kadın**» yani Züleyha «**doğru söylemiştir, o**» yani Yusuf «**ise**» savunduğu iddiasında «**yalancılardandır.**» Çünkü bu hal, kadını onun istediği, bunun üzerine kadının da onu kendisinden uzaklaştırmak amacıyla ittiği ve bu sırada gömleğinin önden yırtıldığı anlamına gelir.

Yüce Allah'ın bu olaya şahitlik yapmak amacıyla özellikle kadının akrabalarından birini seçmesinin hikmeti, o kimsenin, Züleyha aleyhindeki delilinin daha geçerli olması, Yusuf'un suçsuzluğunun net bir şekilde ortaya çıkması ve kendisine yöneltilen suçun yanlışlığının iyice anlaşılması içindi.

Bil ki, henüz beşikteyken konuşan bir grup bebek vardır. Bunların bazıları şunlardır: Yusuf (a.s.)'a şahitlik eden kimse, İsa (a.s.), (Meryem Suresinde bu konuşma olayından söz edilecektir.) Hendeğe atılanların yanlarında bulunan çocuk, Firavunun kızının bayan kuaförünün oğlu ve Rahip Curayc'e isnad edilen çocuk.

Bu sonuncunun kıssası şöyledir: Curayc bir manastırda Rabbine ibadet le meşguldür. İsrailoğullarından fahişe bir kadın: "Andolsun ki mutlaka onu fitneye düşüreceğim" diye yemin eder. Böylece doğru Curayc'a gelir ve kendisini ona arzeder. Ancak o, kadına dönüp bakmaz. Bunun üzerine kadın, Curayc'ın manastırında koyunlarıyla birlikte kalan bir çobanı baştan çıkarıp onunla yatmayı başarır. Daha sonra bir oğlan çocuğu doğurur ve babasının Curayc olduğunu iddia eder. Oradaki insanlar Curayc'ı döverler, manastırını da yıkarlar. Bunun üzerine Curayc, namaz kılar, Rabbine duada bulunur. Sonra da çocuğun yanına gelir. Elini başına koyarak: "Seni yaratan hakkı için, bana babanın kim olduğunu söyle!" der. Çocuk da Yüce Allah'ın izniyle dile gelir ve: "Babam filan çobandır" der. İnsanlar bunu işitince Curayc'dan özür dilerler ve manastırını yeniden inşa ederler. (5)

27. «Eğer onun gömleği arkadan yırtıldıysa, kadın» iddiasında **«yalan söylemiştir. O ise doğru söyleyenlerdendir.'»** Çünkü bu hal kadının, Yusuf'un arkasından gelerek gömleğini çektiği, böylece yırtıldığı anlamına gelir.

28. «Efendisi» Aziz, **«Yusuf'un gömleğinin arkadan yırtılmış olduğunu görünce»** onun suçsuzluğunu, doğru söylediğini anladı ve **«(kadına): 'Şüphesiz»** içerisine anlaşmazlık giren **«bu»** olay başkasının değil, **«sizin tuzağınızdır»**, başvurduğunuz hile cinsindendir. Ey kadınlar! **«Çünkü sizin tuzağınız gerçekten büyüktür' dedi.»** Bunun üzerine Züleyha utandı.

Buradaki hitapta yapılan genellemenin amacı, tuzak kurma ve hile yapmanın kadınların huylarında kökleşmiş olduğunu belirtmektir.

Evet... Kadınların tuzağı gerçekten büyüktür. Çünkü bu huy kalbe daha fazla yapışıp, takıldığı gibi, nefise olan etkisi de erkeklerin tuzağından daha fazladır. İşte bundan dolayı Aziz, kadınların tuzağını erkeklerinkine göre daha büyük ve daha ağır olarak niteliyor. Diğer taraftan Şeytan kadınlara vesve-

---

5- Bu hadisin tahricini Buharî ve Müslim yapmıştır. Aslında metni uzundur. Burada Üstad mana olarak sadece bir bölüm zikretmiştir.

sesini gizlice, hissettirmeden verir. Onlar da bunu erkeklere karşı kullanırlar. İşte bunun için buradaki *"büyüklük"* şeytanın tuzağına oranladır.

Âlimlerden birinin şöyle dediği rivayet edilir: "Şeytandan, kadından korktuğum kadar korkmuyorum. Çünkü Yüce Allah *'Şüphe yok ki şeytanın tuzağı zayıftır.'* (Nisa: 76) derken, kadınlar için: *'Sizin tuzağınız gerçekten büyüktür'* (Yusuf: 28) demiştir."

29. Aziz: «**'Ey Yusuf! Sen bundan uzak dur.**» Yani bu meseleyi, yayılıp da insanların beni ayaplamamaları için açığa vurma ve kimseye söyleme. «**Ey kadın!**» Yani Ey Züleyha! «**Sen de**» işlemiş olduğun «**günahın affını dile. Çünkü sen**» bu suçu işlemekle, bilerek günah ve hata yapan «**günahkârlardan oldun.'**» dedi.

Hadis-i Şerifte: *"Âdemoğlunun hepsi hatalıdır. Hatalıların en hayırlıları ise tevbe edenlerdir,"* (6) buyurulmuştur.

Aziz, yumuşak huylu bir kimse olduğundan dolayı karısını sadece bu kadar azarlamakla yetindi. Bazıları da onun, karısına karşı fazla kıskanç olmadığını söylerler.

Bir rivayete göre ise; kırk gün boyunca karısına yaklaşmayacağı konusunda yemin etmiş, Yusuf'u da kendi hizmetinde kullanmak sûretiyle Züleyha'nın yanından uzaklaştırmıştır. Böylece Züleyha Yusuf'u göremez olmuştur.

وَقَالَ
نِسْوَةٌ فِي الْمَدِينَةِ امْرَاَتُ الْعَزِيزِ تُرَاوِدُ فَتٰيهَا عَنْ نَفْسِهِ قَدْ
شَغَفَهَا حُبًّا اِنَّا لَنَرٰيهَا فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿٣٠﴾ فَلَمَّا سَمِعَتْ
بِمَكْرِهِنَّ اَرْسَلَتْ اِلَيْهِنَّ وَاَعْتَدَتْ لَهُنَّ مُتَّكَـًٔا وَاٰتَتْ
كُلَّ وَاحِدَةٍ مِنْهُنَّ سِكِّينًا وَقَالَتِ اخْرُجْ عَلَيْهِنَّ فَلَمَّا

---

(6) Bu hadisi Ahmed, Tirmizî ve İbn Mâce tahric etmiştir. Ayr. bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 2/323.

رَاَيْنَهُ اَكْبَرْنَهُ وَقَطَّعْنَ اَيْدِيَهُنَّ وَقُلْنَ حَاشَ لِلّٰهِ مَا هٰذَا بَشَرًا

اِنْ هٰذَا اِلَّا مَلَكٌ كَرِيمٌ (٣١) قَالَتْ فَذٰلِكُنَّ الَّذ۪ي

لُمْتُنَّن۪ي ف۪يهِ وَلَقَدْ رَاوَدْتُهُ عَنْ نَفْسِه۪ فَاسْتَعْصَمَ وَلَئِنْ لَمْ يَفْعَلْ

مَا اٰمُرُهُ لَيُسْجَنَنَّ وَلَيَكُونًا مِنَ الصَّاغِر۪ينَ (٣٢)

30. Şehirdeki bazı kadınlar dediler ki: "Aziz'in karısı, uşağının nefsinden murad almak istiyormuş, Yusuf'un sevdası onun kalbine işlemiş! Biz onu gerçekten açık bir sapıklık içinde görüyoruz."

31. (Züleyha), onların dedikodusunu duyunca, onlara davetçi gönderdi, bir yandan da onlar için dayanacak yastıklar hazırladı. Her birinin eline bir bıçak verdi. (Yusuf'a): "Çık karşılarına" dedi. Kadınlar onu görünce, gözlerinde büyüttüler, şaşkınlıklarından ellerini kestiler ve dediler ki: "Allah'ı noksan sıfatlardan tenzih ederiz. Bu asla bir beşer değildir. Bu ancak değerli bir melektir!"

32. Dedi ki: "İşte hakkında beni kınadığınız şahıs budur. Ben onun nefsinden murad almak istedim, fakat o şiddetle sakındı. Andolsun, eğer o kendisine emredeceğim şeyi yapmazsa, mutlaka zindana atılacak ve elbette zelillerden olacaktır."

30. «Şehirdeki bazı kadınlar» yani ekmekçi, sucu, hayvanlardan sorumlu memur, hapishane görevlisi ve kapıcının kadınlarından oluşan beş kişilik bir grup **«dediler ki: 'Aziz'in»**, Kıtfîr'in **«karısı, uşağının nefsinden»** onu kandırarak **«murad almak»**, onunla ilişkide bulunmak **«istiyormuş, Yusuf'un sevdası onun kalbine»**, kalbinin derinliklerine **«işlemiş! Biz onu gerçekten»** kimsenin gözünden kaçmayacak bir şekilde doğruluk ve olgunluktan uzaklaşmış, hataya düşmüş olarak **«açık bir sapıklık içinde görüyoruz.'»** Buna kesin olarak inanıyoruz. Âyette geçen *"Azîz"* Arapça Melik yani kral demektir. Burada kasdedilen Kıtfîr'dir.

Görüldüğü gibi kadınlar, Züleyha'nın Yusuf'a karşı duyduğu bu meşru olmayan hisleri aralarında birbirlerine anlatırlarken, özellikle *"Aziz'in karısı"* tabirini isnad halinde kullanmaya özen göstermişlerdir. Sebebi ise, böyle çirkin bir olayın Aziz gibi hatırı sayılır birinin karısı tarafından işlenmesinin olağan dışı bir olay olarak görülmesi ve büyük yankı uyandırmasıdır. Çünkü insanlar, hatırı sayılır çevrelerde geçen haber ve olayları, işitmeye ve öğrenmeye fazla meraklıdırlar.

31. Züleyha **«onların»**, Aziz'in karısı Kenanlı kölesine aşık olmuş, şeklinde yaptıkları **«dedikodusunu duyunca, onlara»** ziyafet vermek bahanesiyle tuzak kurup hem Yusuf'u görmelerini, hem de onu görünce güzelliğinden şaşkına dönüp, ona âşık olarak hakkında yaptıkları dedikodulardan dolayı kendisine hak vermelerini sağlamak için **«davetçi gönderdi.»** Züleyha'nın, aralarında yukarıda sözü edilen beş kadının da bulunduğu, kırk kadını davet ettiği söylenir.

«Bir yandan da onlar» ın tıpkı lüks bir hayat süren kimselerin yaptığı gibi, yeyip içerken yaslanmaları **«için dayanacak yastıklar hazırladı.»** Oturup yastıklara dayandıktan sonra **«herbirinin eline»** kendilerine takdim edilen et ve meyve gibi yiyecekleri kesmekte kullanmaları için **«bir bıçak verdi.»** Züleyha, onların bıçakları ellerinde olduğu halde yastıklara yaslanarak oturmalarını özellikle istedi. Çünkü Yusuf birden karşılarına çıkınca, güzelliğinden dolayı şaşkına dönmelerini, akıllarının başlarından gitmesini ve böylece kendilerinden geçerek ellerini kesmelerini istiyordu.

Kadınlar bıçakla ellerindeki meyve gibi şeyleri soymakla uğraşırlarken, Züleyha **«(Yusuf'a):»** Ey Yusuf! **«'Çık karşılarına' dedi.»** Bunun üzerine o da salonun orta yerine geldi. **«Kadınlar onu görünce, gözlerinde büyüttüler»** ve olağanüstü güzelliği karşısında donup kaldılar. Öyle ki ne yaptıklarını bilemeyecek derecedeki şiddetli **«şaşkınlıklarından»** bıçaklarla **«ellerini kestiler ve dediler ki: 'Allah'ı noksan sıfatlardan tenzih ederiz. Bu asla»** bizim gibi **«bir beşer değildir.»** Çünkü böyle bir güzelliğin insanoğlunda bulunması alışılmış bir şey değildir.

Kâşânî der ki: "Yusuf (a.s.) kadınların karşısına ansızın çıkınca, kadınlar onda gördükleri güzellik ve yakışıklılık karşısında dehşet ve hayrete düşerek ellerini kestiler."

«Bu ancak değerli bir melektir!'» Onun bir insan olduğunu bildikleri halde böyle söylemelerinin amacı, meleğin güzellik simgesi olması sebebiyle yaratılış açısından ondan daha güzel ve daha olgun başka bir yaratığın bulunmadığının herkes tarafından kabul edilmesidir. Tıpkı şeytandan daha çirkin bir yaratığın bulunmadığının herkes tarafından kabul edilmesi gibi. Yani kadınlar bu sözleriyle Yusuf'un son derece güzel olduğunu ifade etmeye çalışıyorladı.

Âlimlerden biri şöyle demiştir: "Melekleri yaratıldıkları biçimde görmememiz, Allah'ın bize olan lütfundandır. Çünkü onlar en güzel biçimde yaratılmışlardır. Biz melekleri görseydik, şekillerinin güzelliğinden gözlerimiz ve ruhlarımız uçardı. İşte bunun için Allah'ın Rasûlü meleği görmeye, önce rüya ile alıştı. Çünkü insan gücü, meleği aniden görmeye tahammül edemez. Peygamberliğin başlarında ise, Cibril (a.s.)'i gerçek şekliyle görünce buna dayanamayıp, kendinden geçerek yere yıkıldı."

32. Kadınlara **«dedi ki: 'İşte hakkında beni kınadığınız şahıs budur.»** Yusuf'un ta kendisidir. İşte şimdi siz onun kim olduğunu öğrendiniz.

Böylece aralarında yaptıkları dedikoduyla onu yermelerinde haksız olduklarını kendilerine ispatlayıp, Yusuf'u sevmesindeki gerekçesini göstermek sûretiyle, tıpkı kendisi ona aşık olduğu gibi, kadınların da aşık olmasını sağladıktan sonra, geri kalan sırrını da onlara açtı. Aslında âşıkların hepsi böyledir. Başkalarının kendilerini yermelerinden korkmadan, cahillerin aşağılama ve azarlamalarına aldırmadan birbirlerine kalblerinde gizli tuttukları sırları açarlar.

Tıpkı söylediğiniz ve işittiğiniz gibi **«ben»** ondan benimle beraber olmasını isteyerek **«onun nefsinden murad almak istedim, fakat o»** bundan Allah'a sığınarak **«şiddetle sakındı.»** Burada Hz. Yusuf'un içinden kadının arzularına uymayı geçirmesi gibi, kendisinden Allah'a sığınmaya zarar verecek herhangi bir fiilin meydana gelmediğinin açık delili vardır. **«Andolsun, eğer o kendisine»** arzumu yerine getirmesi için **«emredeceğim şeyi yapmazsa mutlaka zindana atılacak ve elbette»** zindandaki **«zelillerden olacaktır.'»**

قَالَ رَبِّ
السِّجْنُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا يَدْعُونَنِي إِلَيْهِ وَإِلَّا تَصْرِفْ عَنِّي كَيْدَهُنَّ
أَصْبُ إِلَيْهِنَّ وَأَكُنْ مِنَ الْجَاهِلِينَ ﴿٣٣﴾ فَاسْتَجَابَ لَهُ رَبُّهُ
فَصَرَفَ عَنْهُ كَيْدَهُنَّ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٣٤﴾ ثُمَّ
بَدَا لَهُمْ مِنْ بَعْدِ مَا رَأَوُا الْآيَاتِ لَيَسْجُنُنَّهُ حَتَّى حِينٍ ﴿٣٥﴾

33. Yusuf: "Ey Rabbim! Bana zindan, bunların benden istediklerinden daha iyidir. Eğer sen onların hilelerini benden çevirmezsen, onlara meyleder ve cahillerden olurum" dedi.

34. Rabbi onun duâsını kabul etti ve onların hilesini ondan uzaklaştırdı. Çünkü O, çok iyi işiten, pek iyi bilendir.

35. Sonra kesin delilleri görmelerine rağmen (yine de) onu bir zamana kadar mutlaka zindana atmaları kendilerince uygun görüldü.

33. «**Yusuf,**» Rabbine yalvararak: «'**Ey Rabbim! Bana zindan, bunların benden**» arzuladığı şeye uymamı «**isteklerinden daha iyidir.**» Çünkü birinci seçenekte, ikincisinin aksine âkibetin güzel olması vardır. Burada Yusuf'tan Züleyha'nın arzusuna uyması isteğinin kadınların tümünden geldiğini görüyoruz. Çünkü onların hepsi birden Yusuf'a bu isteğe uymasını tavsiye etmişler, aksi halde kendisine zarar verecekleri konusunda onu korkutmuşlardı.

Hakîmlerden bazıları şöyle der: "Kötülüğü uzaklaştıran Rabbim, bana daha sevgili ve hoş gelir" deseydi, Allah (c.c.) içine düştüğü bu kötü durumu kendisinden uzaklaştıracaktı. Ancak o, diniyle birlikte günah işlemekten kendisini kurtarınca, Allah yolunda başına gelenlere artık aldırmadı. Zaten "belânın gelip gelmeyeceği, mantığa yani konuşmaya bağlıdır."

«Eğer sen onların hilelerini benden çevirmezsen,» şehvetin kuvvetli olması gereği **«onlara meyleder ve»** benden yapmamı istedikleri haramı işleyerek **«cahillerden»**, sefillerden **«olurum,' dedi.»** Bu sözün anlamı, onun Allah'ın lütuflarına sığınması, iltica etmesi demekti. Tıpkı yardım isteyen kişinin: "Yetiş yoksa öleceğim" demesi gibi. Çünkü Yusuf (a.s.) bir yandan iffetli olmayı ve günah işlememeyi isterken, diğer taraftan da içinden bir istek onu kadınların arzularına uymaya zorluyordu.

34. «Rabbi onun duâsını kabul etti ve» duâsında istediği şekilde **«onların hilesini ondan uzaklaştırdı.»** Onu koruyarak o derece iffet ve ismet üzere olmasını sağlamlaştırdı ki, artık zindanın zorluk ve mihnetine katlanmaya kendisini alıştırmaya başladı. Günah işlemeyi içeren lezzete karşı zindanı yeğledi. **«Çünkü O,»** kendisine yalvarıp yakaranların duâsını **«çok iyi işiten,»** onların yararına olan şeyleri, onların durumlarını **«pek iyi bilendir.»**

Şeyh Ebû Bekir Ed-Dekkâk'ın şöyle dediği rivayet edilir: "Mekke'de yirmi yıl kaldım. Bu süre içinde canım hep süt içmek istiyordu. Sonunda nefsim bana üstün geldi ve Usfan'a gitmek üzere yola koyuldum. Daha sonra Arap mahallelerinden birine misafir olmak istedim. Burada gözüm güzel bir cariyeye takıldı. Kalbimi çelmişti. Bana: "Ey Şeyh! Sen gerçekten sadık bir kul olsaydın, süte karşı olan iştahın giderdi" dedi. Bunun üzerine Mekke'ye döndüm ve Kâbe'nin etrafını tavaf ettim. Daha sonra rüyamda bana lâkabı "sıddîk" olan Yusuf (a.s.) gösterildi. Kendisine: "Ey Allah'ın Nebîsi! Züleyha'dan kurtulman sebebiyle Allah, gözünü aydın kıldı." dedim. O da bana: "Hayır, aksine Usfanlı cariyeden kurtulman nedeniyle Allah senin gözünü aydın kıldı" dedi. Sonra da *"Rabbinin makamında durmaktan korkan kimselere iki cennet vardır."* (Rahman: 46) âyetini okudu."

Nitekim şair şöyle demiştir:

Yaparsan gözünü kalbine delil
Gördüklerin sana yorgunluk verir.
Gördüğün herşeyi edemezsin elde
Azına da sabredemezsin elbette.

35. «Sonra» Aziz ve arkadaşları, çocuğun şahitliği ve gömleğin yırtılması gibi, Yusuf'un suçsuz olduğunu ispatlayan **«kesin delilleri görmelerine rağmen»** halkın dedikodusunu kesmek için "Allah'a andolsun, zindana atılmalıdır" diyerek **«(yine de) onu»** belirli **«bir zamana»** yani dedikodular bitinceye **«kadar mutlaka zindana atmaları kendilerince uygun görüldü.»**

Aynı şekilde Aziz'in karısı da Yusuf'un zindana atılmasını istiyordu. Ancak bundan amacı kocasıyla arkadaşlarının düşündükleri gibi halkın dedikodusunu önlemek değildi. O, zindanın Yusuf'u zelil kılmasını, kendisine boyun eğmesini ve insanların onu suçlu olarak görmelerini istiyordu. İşte böylece Yusuf zindanda beş, ya da başka bir rivayete göre yedi yıl kaldı.

Âyette hazif vardır. Müfessirler tarafından şöyle takdir edilmiştir: Yusuf hakkında onların görüşleri değişip, onu hapsetmeyi düşündükleri için hapsettiler, zindana attılar.

Aslında kadının kocası Yusuf'un suçsuz olduğunu farkedince ona dokunmamıştı. Bunun üzerine kadın başka bir yoldan hileye başvurarak kocasına şöyle dedi: "Bu İbrânî hizmetçi benim hakkımda: "O kendisi benim nefsimden murad almak istedi" gibi sözler sarfedince, kendimi savunmaya gücüm kalmadı. Halkın bu konuyu unutması için bence, en iyisi onu hapsetmelisin."

Aziz karısına itaat eder, isteklerini hemen yerine getirirdi. Diğer bir deyişle ipler karısının elinde idi. Karısının bu sözüne aldanarak gördüğü, Yusuf'un suçsuzluğunu kanıtlayan kesin delilleri unuttu ve onun iddiaları doğrultusunda hareket etti. Böylece Yusuf'un küçük düşmesine ve hakir görülmesine sebep oldu.

وَدَخَلَ
مَعَهُ السِّجْنَ فَتَيَانِ قَالَ اَحَدُهُمَا اِنّ۪ٓي اَرٰين۪ٓي اَعْصِرُ خَمْرًا وَقَالَ
الْاٰخَرُ اِنّ۪ٓي اَرٰين۪ٓي اَحْمِلُ فَوْقَ رَاْس۪ي خُبْزًا تَاْكُلُ الطَّيْرُ مِنْهُ
نَبِّئْنَا بِتَاْو۪يلِه۪ اِنَّا نَرٰيكَ مِنَ الْمُحْسِن۪ينَ (٣٦) قَالَ لَا يَاْت۪يكُمَا طَعَامٌ
تُرْزَقَانِه۪ٓ اِلَّا نَبَّاْتُكُمَا بِتَاْو۪يلِه۪ قَبْلَ اَنْ يَاْتِيَكُمَا ذٰلِكُمَا

مِمَّا عَلَّمَنٖي رَبّٖيۜ اِنّٖي تَرَكْتُ مِلَّةَ قَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَهُمْ بِالْاٰخِرَةِ
هُمْ كَافِرُونَ ﴿٣٧﴾ وَاتَّبَعْتُ مِلَّةَ اٰبَٓاءٖيٓ اِبْرٰهٖيمَ وَاِسْحٰقَ وَ
يَعْقُوبَۜ مَا كَانَ لَنَٓا اَنْ نُشْرِكَ بِاللّٰهِ مِنْ شَيْءٍۜ ذٰلِكَ مِنْ فَضْلِ
اللّٰهِ عَلَيْنَا وَعَلَى النَّاسِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ
﴿٣٨﴾ يَا صَاحِبَيِ السِّجْنِ ءَاَرْبَابٌ مُتَفَرِّقُونَ خَيْرٌ اَمِ اللّٰهُ الْوَاحِدُ
الْقَهَّارُۜ ﴿٣٩﴾ مَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِهٖٓ اِلَّٓا اَسْمَٓاءً سَمَّيْتُمُوهَٓا اَنْتُمْ
وَاٰبَٓاؤُ۬كُمْ مَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍۜ اِنِ الْحُكْمُ اِلَّا لِلّٰهِۜ
اَمَرَ اَلَّا تَعْبُدُٓوا اِلَّٓا اِيَّاهُۜ ذٰلِكَ الدّٖينُ الْقَيِّمُ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ
لَا يَعْلَمُونَ ﴿٤٠﴾ يَا صَاحِبَيِ السِّجْنِ اَمَّٓا اَحَدُكُمَا فَيَسْقٖي رَبَّهُ
خَمْرًاۚ وَاَمَّا الْاٰخَرُ فَيُصْلَبُ فَتَاْكُلُ الطَّيْرُ مِنْ رَاْسِهٖۜ قُضِيَ
الْاَمْرُ الَّذٖي فٖيهِ تَسْتَفْتِيَانِۜ ﴿٤١﴾ وَقَالَ لِلَّذٖي ظَنَّ اَنَّهُ نَاجٍ
مِنْهُمَا اذْكُرْنٖي عِنْدَ رَبِّكَۘ فَاَنْسٰيهُ الشَّيْطَانُ ذِكْرَ رَبِّهٖ
فَلَبِثَ فِي السِّجْنِ بِضْعَ سِنٖينَۜ ﴿٤٢﴾

36. Onunla birlikte zindana iki delikanlı daha girdi. Onlardan biri dedi ki: "Ben rüyamda şarap sıktığımı gördüm." Diğeri de: "Ben de başımın üstünde kuşların yediği ekmeği taşıdığımı gördüm," dedi. "Onun yorumunu bize haber ver. Çünkü biz seni güzel davrananlardan görüyoruz" dediler.

37. Dedi ki: "Size yedirilecek yemek size gelmeden önce, onun yorumunu mutlaka size haber vereceğim. Bu, Rabbimin bana öğrettiklerindendir. Çünkü ben Allah'a inanmayan bir kavmin dinini terkettim. Onlar âhireti inkâr edenlerin ta kendileridir.

38. Atalarım İbrahim, İshak ve Ya'kub'un dinine uydum. Allah'a herhangi bir şeyi ortak koşmamız bize yaraşmaz. Bu, bize ve insanlara Allah'ın lütfundandır. Fakat insanların çoğu şükretmezler.

39. Ey zindan arkadaşlarım! Çeşitli tanrılar mı daha iyi, yoksa kahredici olan bir tek Allah mı?

40. Siz Allah'ı bırakıp sadece sizin ve atalarınızın taktığı isimlere tapıyorsunuz. Allah, onlar hakkında herhangi bir delil indirmemiştir. Hüküm Allah'tan başkasının değildir. O da, kendisinden başkasına ibâdet etmemenizi emretmiştir. İşte dosdoğru din budur. Fakat insanların çoğu bilmezler.

41. Ey zindan arkadaşlarım! Biriniz efendisine şarap içirecek; diğeri ise asılacak ve kuşlar onun başından yiyecekler. Yorumu hakkında sorduğunuz iş kesinleşmiştir."

42. Onlardan, kurtulacağını bildiği kimseye dedi ki: "Beni efendinin yanında an." Fakat şeytan onu, efendisine anmayı unutturdu. Dolayısıyla, bir kaç sene daha zindanda kaldı.

36. Yusuf içeri atılırken «**onunla birlikte zindana**», kralın hizmetçilerinden olan ve biri su taşıyan, diğeri de ekmek yapan «**iki delikanlı daha girdi.**» Bir rivayete göre bu iki delikanlı kralı öldürmek amacıyla onun yiyeceğini ve içeceğini zehirlemeye karar verirler. Ancak sucu bunu yapmaktan daha sonra vazgeçer. Yemek gelince krala: "Ey Kralımız! Sakın yeme! Çünkü ekmek zehirlidir" der. Bunun üzerine ekmekçi de: "Ey Kralımız! Sakın bir şey içme! Çünkü içki zehirlidir," der. Kral bu durumu görünce sucuya: "Bunu iç!" diyerek ona içmesini emreder. O da içer, ancak kendisine bir şey olmaz. Bu sefer ekmekçiye dönerek: "Bunu ye!" emrini verir. Ekmekçi yemeyi reddeder.

Bunun üzerine kral yemeğin zehirli olup, **olmadığını denemek** için bir hayvana yedirir. Hayvan anında ölür. Kral hemen ikisinin de hapsedilmesini emreder. Burada Yusuf'la beraber hapse atılmaları aynı zamana denk gelir.

«**Onlardan biri**» yani sucu «**dedi ki: 'Ben rüyamda**» kendimi içerisinde üzüm salkımları olan bir tarlada üzüm toplarken, bu sırada elimde bulunan kralın bardağının içerisine «**şarap**» yani üzüm «**sıktığımı**» ve kendisine takdim ettiğimi, onun da bunu içtiğini «**gördüm.'**» Burada "üzüm" yerine *"şarap"* kelimesini kullanmasının amacı, şarabın üzüm suyunun sıkılarak bekletilmesi sonucunda değişim yoluyla elde edilmesindendir. Yani şarabın aslının üzüm olduğuna işaret edilmektedir.

«**Diğeri de**» yani ekmekçi: «'**Ben de**» kendimi kralın mutfağında «**başımın üstünde**», içerisinde ekmekle çeşitli yiyeceklerin bulunduğu sepetleri ve yırtıcı «**kuşların**» bu sepetlerden alarak «**yediği ekmeği taşıdığımı gördüm, dedi.**» Daha sonra ikisi birden: «'**Onun**» yani sana bildirdiğimiz bu iki rüyanın «**yorumunu bize haber ver. Çünkü biz seni**» rüya tabirinden anlayanlardan, «**güzel davrananlardan görüyoruz' dediler.**» Delikanlılar bu sözü Yusuf'un zindandaki bazı tutukluların anlattıkları rüyaları doğru olarak yorumladığını, sonra da olayların onun yorumladığı şekilde cereyan ettiğini görünce söylediler.

37. Yusuf gençlerin bu durumundan istifade ederek isteklerini yerine getirmeden önce onları Tevhid Dini'ne davet etmek, kendilerine imanı öğretmek ve onun güzelliğini göstermek istedi. Tıpkı tüm peygamberlerin hidayete, irşada ve insanlara şefkatli olmaya davet ederken kullandıkları metotta olduğu gibi... İşe onlara kendisinin bu davetindeki ve rüyaları yorumlamasındaki haklılığını ve doğruluğunu ispat etmek için, mûcize olarak onların bilmedikleri bazı gayb haberlerini vermekle başladı ve «**dedi ki: 'Size**» içinde bulunduğunuz bu yerde «**yedirilecek yemek size gelmeden önce, onun yorumunu mutlaka size haber vereceğim.**» Yani ne sûretle olursa olsun, sizin için hazırlanan yemeğin rengini, kokusunu, diğer özelliklerini, şeklini ve mahiyetini size bildirmeden yemeğiniz buraya ulaşmayacaktır. Zaten zindandakilere İsa (a.s.)'nın hali gibi bilinmeyen bazı olaylardan haberler veriyordu.

İşte bu şekilde Yusuf (a.s.) onlara henüz yemekleri zindana getirilmeden, ondan haber verip özelliklerini bildirince: "Bu kâhinlerle yıldızlara bakan müneccimlerin işidir" dediler. Bunun üzerine Yusuf onlara şöyle cevap verdi: Ben kâhin değilim. «**Bu**» rüyaları yorumlamam, gaybten haberler vermem, kahinlik yapmak, yıldızlara bakmak kabilinden değil, aksine ilham ve vahiy yoluyla **«Rabbimin bana öğrettiklerindendir. Çünkü ben Allah'a inanmayan bir kavmin dinini»**, doğru ile yanlışın içerisine karışmasından sonra değil, başından beri **«terkettim. Onlar âhireti»** Dünya'da işlenen amellerin oradaki karşılıklarıyla beraber **«inkâr edenlerin tâ kendileridir.»**

38. Burada Yusuf, delikanlıları, söyleyeceklerini dinlemeye özendirmek ve onların kendisine olan güvenlerini artırmak için onlara kendisinin şerefli bir soydan geldiğini, peygamber sülalesinden olduğunu bildirerek şöyle dedi: **«Atalarım İbrahim, İshak ve Ya'kub'un dinine uydum. Allah'a»** ister melek, ister cin, ister insan, ne olursa olsun **«herhangi bir şeyi ortak koşmamız bize»** yani Peygamberler topluluğuna kesinlikle **«yaraşmaz.»**

«Bu» tevhidin, vahiy yoluyla hem **«bize ve»** bizim vasıtamızla tüm **«insanlara»** gönderilmesi, hem de onlara doğru yol göstermemiz için bizim görevlendirilmemiz, **«Allah'ın lütfundandır. Fakat»** kendilerine peygamber gönderilen **«insanların çoğu»** buna **«şükretmezler.»** Aksine kendilerine gönderilen peygamberden yüz çevirirler, sakındırdığı şeyleri yapmaktan vazgeçmezler.

Peygamberlerin Allah'la kulları arasında birer vasıta olmaları sebebiyle, kullara hem Rablerine karşı kulluklarını pekiştirmek, hem de onlar vasıtasıyle Rablerini tanımalarının hakkını yerine getirmek için şüküretmeleri gerekir.

39. Yusuf, delikanlılara kendisinin gerçek din olan "Tevhid Dini" üzere olduğunu belirttikten sonra, onlara kavimlerinin putlara tapmakla kendilerine yanlış bir din edindiklerini güzel bir dille, yumuşak bir üslupla izah etmeye başladı. Onlara içerisinde gerçek dostlukların oluştuğu, nasihatlerin samimileştiği bu zor yerde sevgi adına seslenerek **«Ey zindan arkadaşlarım!»** diye hitapetti ve onların putlara tapmalarının yanlışlığını ispat etmek amacıyla kendilerine şöyle bir soru yöneltti: Sizin için **«çeşitli tanrılar mı daha iyi, yoksa»** gerçek anlamıyla ma'bud ve kimsenin üstün gelemiyeceği **«kahredici olan»**, ilâhlıkta eşsiz **«bir tek Allah mı?»**

40. Yusuf, tekrar bu iki delikanlıyla, onlar gibi puta tapan diğer insanlara hitap ederek sözüne şöyle devam etti: **«Siz Allah'ı bırakıp»** cehalet ve sapıklığınızdan dolayı **«sadece sizin ve atalarınızın taktığı»** birtakım anlamsız **«isimlere tapıyorsunuz. Allah, onlar»** yani ibadet için kendilerine uyulan bu isimler, çeşitli adlar verip taptığınız putlar **«hakkında»** doğruluklarını gösteren **«herhangi bir delil indirmemiştir.»**

Taktığınız bu anlamsız isimlere tapma konusundaki **«hüküm Allah'tan başkasının değildir.»** Çünkü ibadete lâyık olan, herkesi yaratan, her şeyi elinde tutan ancak O'dur. Varlığını tüm delillerin ispatladığı **«O da»** Peygamberlerin diliyle **«kendisinden başkasına ibadet etmemenizi emretmiştir.»**

«İşte» Allah'tan başkasına ibadet etmemeyi emreden, içerisinde eğri bulunmayan **«dosdoğru din budur.»** Yani İslâm dinidir. **«Fakat insanların çoğu bilmezler»** ve cehaletleri içerisinde sağa sola yalpalayıp dururlar.

Şunu bil ki, yüce Allah'tan başka her şey yok olmaya mahkum bir gölgeden ibarettir. Akıllı kimse gölgeye değil, aksine her şeyi olduğu gibi gölgeyi de yaratan Yüce Allah'a uyar. Allah'a uymaktan maksat ise, emrettiğini din olarak benimsemektir. Emrettiği şeylerden biri de açık ve gizli şirkten kaçınmak suretiyle ibadeti sadece kendisi için yapmaktır. Bu hal ise, sahibini, açık ve gizli her şeyi çok iyi bilen ve onların sahibi olan yüce Allah'a ulaştıran ihlâsın ta kendisidir.

41. «Ey zindan» daki **«arkadaşlarım!»** Rüyalarınıza gelince, **«biriniz»** daha önce olduğu gibi **«efendisine şarap içirecek.»** Burada *"biriniz"* derken, cümlenin gelişi içki taşıyıcısını ima ettiğinden, açıkça kim olduğu belirtilmemiştir.

Yusuf'un içki taşıyıcısına: "Gördüğün o üzüm bağıyla onun güzelliğinin yorumuna gelince, üzüm bağı krala, güzelliği ise onun yanındaki senin iyi durumuna işaret etmektedir" dediği rivayet olunur.

«Diğeri» yani ekmekçi **«ise asılacak ve kuşlar onun başından»** beynini **«yiyecekler.»** Yani Yusuf ekmekçiye şöyle dedi. "Ne kötü bir rüya gördün!.. Mutfaktan çıkışının anlamı, işinden olman demektir. Gördüğün üç adet sepet ise, üç gün geçeceği, daha sonra kralın seni yakalatma emri çıkararak çarmıha gereceği, sonra da kuşlar tarafından beyninin yenileceği anlamına gelir."

Rüyanızda görüp de **«yorumu hakkında sorduğunuz iş»** bu şekilde **«kesinleşmiştir.'»**

Rivayet olunduğuna göre, Yusuf (a.s.) gençlerin rüyalarını tabir edince: "Biz bir şey görmedik" diye inkâra kalkıştılar. Bunun üzerine Yusuf onlara, söylediklerinin ister doğru, ister yalan olsun, mutlaka gerçekleşeceğini bildirdi. Durum, inkâr etme olayının ekmekçiden kaynaklandığını göstermektedir. Çünkü içki taşıyıcısının rüyasını inkâr etmesi için ortada bir sebep yoktu. Ancak arkadaşının durumunu göz önüne alarak inkâr etme yoluna gitmesi mümkündür. Durum ne olursa olsun, olaylar Hz. Yusuf'un yaptığı yorum doğrultusunda cereyan etti.

Nitekim kral içki taşıyıcısını zindandan çıkardı ve emanete hıyanetlik yapmadığını anlayınca eski makamına getirdi, kendisine ikramda bulundu.

Aynı şekilde ekmekçiyi de zindanından çıkardı. Ancak onun kendisine hıyanet ettiğini anlayınca elbisesini soydu ve ölünceye dek kendisini kamçılattı. Sonra da çarmıha gererek cesedini yol üzerine bıraktı. Daha sonra kargalar oraya üşüştüler ve ekmekçinin kafasını yemeye koyuldular.

Tarihte ilk kez çarmıha gererek öldürmeyi, sözü geçen bu kral uygulamıştır. Daha sonra da şu âyette anlatıldığı gibi, Hz. Musa dönemindeki Firavun kullanmıştır: *"...Ve sizi hurma dallarına asacağım."* (Taha : 71)

Rivayete göre Peygamberimiz (s.a.v.) Bedir savaşı'ndan Medine'ye dönerken, Irku'z-Zabye diye isimlendirilen, altında gölgelenilen bir ağacın yanından geçti. Burada esirlerden Ukbe b. Ebî Muayt'ın çarmıha gerilmesini emretti. İslâm Tarihinde kâfirler içinde ilk çarmıha gerilen kimse bu şahıstır. Mekke'de iken Peygamberimiz (s.a.v.)'e iftira ediyordu. Bir keresinde de mübarek yüzlerine tükürmüştü.

Ölüm çeşitlerinin en zoru, nefesin vücutta hapsedilmesi sebebiyle çarmıha gerilmek sûretiyle meydana gelenidir. Ancak hakim cezayı daha da şiddetlendirmek ve insanların ibret almalarını sağlamak amacıyla gerekli görürse, bazı suçlular için çarmıha gerilmek yoluyla ölüm cezasını uygular.

42. Yusuf **«onlardan, kurtulacağını bildiği kimseye dedi ki: 'Beni efendinin yanında an'»** ve ona: "Zindanda suçsuz yere hapsedilmek suretiyle zulme uğramış, uzun süredir de orada bekletilen bir hizmetçi var" de. Belki acır da, beni bu çıkmazdan kurtarır."

«Fakat şeytan onu,» yani içki taşıyıcısına kalbine Yusuf'u hatırlamasını engelleyecek işler ve vesveseler sokmak suretiyle **«efendisine anmayı unutturdu. Dolayısıyla»** Yusuf bu unutma nedeniyle **«birkaç sene»** yani yedi sene **«daha zindanda kaldı.»**

*"El-Feth"*in müellifi, Yusuf (a.s.)'un zindanda on iki sene beklediğini

söylemiştir.

Bahru'l-Ulûm isimli eserde de musîbetlerin giderilmesi için –genel olarak iyi bir şey olsa bile- Allah'tan başkasından yardım istemenin enbiya makamına yakışmayacağı bildirilmektedir. Çünkü enbiya, insanların en faziletlileri oldukları gibi, aynı zamanda yüksek makam sahipleridir. Durum böyle olunca Allah'tan başkasından yardım istemek en faziletli ve en evlâ olanı terketmek demektir. Şüphesiz enbiya, küçük günahları işlemeleri halinde, başkalarının işlediği büyük günahlar sebebiyle azarlandıkları ölçüde azarlanırlar. Yusuf (a.s.)'un, başkasından yardım istemeyi terketmek suretiyle, atası Hz. İbrahim'e uyması gerekirdi. Tıpkı şu rivayette olduğu gibi:

Cibrîl (a.s.), Hz. ibrahim'e ateşe atılırken: "Bir şeye ihtiyacın var mı?" diye, sormuş, o da: "Senin için kesinlikle hayır" cevabını vermişti. Bunun üzerine Cibril kendisine: "Rabbinden iste" deyince: "Rabbimin benim halimi bilmesi, benim için yeterlidir" demişti.

Mâlik b. Dinar'dan şöyle rivayet edilmiştir: Yusuf (a.s.) kralın sucusuna: "Zindandan çıkınca beni efendinin yanında an, durumumu ona bildir," deyince Allah'ü Teâlâ: "Ey Yusuf! Sen Benden başka vekil edindin, Ben de senin hapsini uzatacağım" buyurmuştu. Bunun üzerine Yusuf (a.s.) ağlamış ve: "Ya Rabbî! Kalbimi dertler, üzüntüler, sıkıntılar katılaştırdı. Ağzımdan düşünmeden bir kelime çıktı, bir daha onu tekrar etmiyeceğim" demişti. Hasan Basrî'nin bu rivayeti okudukça ağladığı ve şöyle dediği söylenir: "Başımıza herhangi bir hal gelse, hemen insanlara koşardık."

وَقَالَ الْمَلِكُ إِنِّىٓ أَرٰى سَبْعَ
بَقَرَاتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعٌ عِجَافٌ وَسَبْعَ سُنْبُلَاتٍ
خُضْرٍ وَأُخَرَ يَابِسَاتٍ يَٓا اَيُّهَا الْمَلَأُ اَفْتُونِى فِى رُءْيَاىَ اِنْ كُنْتُمْ
لِلرُّءْيَا تَعْبُرُونَ ﴿٤٣﴾ قَالُوٓا اَضْغَاثُ اَحْلَامٍ وَمَا نَحْنُ بِتَاْوِيلِ

الْاَحْلَامِ بِعَالِم۪ينَ ﴿٤٤﴾ وَقَالَ الَّذ۪ي نَجَا مِنْهُمَا وَادَّكَرَ
بَعْدَ اُمَّةٍ اَنَا۬ اُنَبِّئُكُمْ بِتَأْو۪يلِه۪ فَاَرْسِلُونِ ﴿٤٥﴾ يُوسُفُ اَيُّهَا
الصِّدّ۪يقُ اَفْتِنَا ف۪ي سَبْعِ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعٌ
عِجَافٌ وَسَبْعِ سُنْبُلَاتٍ خُضْرٍ وَاُخَرَ يَابِسَاتٍ لَعَلّ۪ٓي اَرْجِعُ اِلَى
النَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٤٦﴾ قَالَ تَزْرَعُونَ سَبْعَ سِن۪ينَ دَاَبًا فَمَا
حَصَدْتُمْ فَذَرُوهُ ف۪ي سُنْبُلِه۪ٓ اِلَّا قَل۪يلًا مِمَّا تَأْكُلُونَ ﴿٤٧﴾
ثُمَّ يَأْت۪ي مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ سَبْعٌ شِدَادٌ يَأْكُلْنَ مَا قَدَّمْتُمْ لَهُنَّ اِلَّا
قَل۪يلًا مِمَّا تُحْصِنُونَ ﴿٤٨﴾ ثُمَّ يَأْت۪ي مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ عَامٌ ف۪يهِ يُغَاثُ
النَّاسُ وَف۪يهِ يَعْصِرُونَ ﴿٤٩﴾

43. Kral dedi ki: "Ben yedi arık ineğin yediği yedi semiz inek görüyorum. Ayrıca, yedi yeşil, diğerleri de kuru (yedi) başak gördüm. Ey ileri gelenler, eğer rüya yorumluyorsanız, benim rüyamı da bana yorumlayın."

44. Dediler ki: "Bunlar karmakarışık, yalancı düşlerdir. Biz böyle yalancı düşlerin yorumunu bilenlerden değiliz."

45. İki kişiden kurtulmuş olanı, uzun bir zaman sonra hatırlayarak dedi ki: "Ben size onun yorumunu haber veririm, beni hemen gönderin."

46. "Ey Yusuf! Ey doğru sözlü kişi! Yedi arık ineğin yediği

yedi semiz inek ile, yedi yeşil ve yedi de kuru başak hakkında bize yorum yap. Ümit ederim ki, insanlara dönerim de, belki onlar da doğruyu öğrenirler."

47. Dedi ki: "Âdetiniz üzere yedi yıl ekin ekersiniz, sonra yiyeceklerinizden az bir miktar hariç, biçtiklerinizi başağında bırakırsınız.

48. Sonra bunun ardından, saklayacaklarınızdan az bir miktar hariç, o yıllar için biriktirdiklerinizi yeyip bitirecek yedi kıtlık yılı gelecektir.

49. Sonra bunun ardından da bir yıl gelecek ki, o yılda, insanlara (bol yağmur ile) yardım olunacak ve o yılda sıkacaklar."

43. Mısır «**Kral**»ı Reyyân b. el-Velîd «**dedi ki: 'Ben**» rüyamda «**yedi arık**» yani zayıf «**ineğin yediği yedi semiz inek görüyorum. Ayrıca, yedi yeşil, diğerleri de**» hasat mevsimi gelmiş, yeşilliği kaybolmuş «**kuru (yedi) başak gördüm.**»

Rivâyet edildiğine göre Yusuf'un zindandan çıkması yaklaşınca Allahü Teâlâ bunun için hiç akla gelmeyen bir sebep halketti. Şöyle ki: Kral her sene Nil nehrinin kenarında bir bayram şöleni düzenliyordu. Orada insanları topluyor, onlara en güzel yemekleri yediriyor, en güzel içecekleri içiriyor, kendisi de tahtına oturuyor, onları seyrediyordu. Kral bir Cuma gecesi rüyasında yedi semiz inek görmüştü. Bu inekler kuru bir nehirden veya denizden çıkmışlar, arkalarından da yedi arık inek çıkmıştı. Bu arık inekler semiz inekleri yutmuşlar, semiz ineklerden dışarıda hiçbir şey görülmüyordu. Kral uyanınca, eksik ve zayıf olanın tam ve kuvvetliye üstün gelmesi sebebiyle huzursuz oldu. Fıtratı gereği iç güdüsüyle bu rüyanın, ülkesinde meydana gelecek büyük bir felâketin habercisi olduğunu sezdi. Ancak durumun nasıl olacağını kestirememişti, çok merak ediyordu. Rüyasını yorumlatmak suretiyle bilgi edinmek istedi ve ülkesindeki bilgin, hikmet sahibi, sihirbaz, kâhin, müneccim ve insanlar içindeki diğer ileri gelenleri bir araya toplayarak onlara: «**Ey ileri gelenler, eğer rüya yorumluyorsanız, benim**» bu «**rüyamı da bana yorumlayın'**» ve hangi akibete işaret ettiğini açıklayın, dedi.

Şüphesiz rüya, yorum gerektirir. Çünkü rüyalarda hissî sûretler, hayal mertebesinde ortaya çıkarlar. İbrahim (a.s.) ise, kendisine oğlunu boğazlar olduğu halde gösterilen rüyanın zahirine göre hareket etti. Çünkü onun durumu, ruhsatla değil, azimetle amel etmeyi gerektiriyordu. Eğer böyle yapmasaydı, onun ve oğlunun Yüce Allah'ın emrine boyun eğerek teslimiyetleri, insanlar için açık olarak ortaya çıkmayacaktı.

Anlatıldığına göre, sâlihlerden biri rüyasında, Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'e tokat attığını görür ve ürpererek uyanır. Gördüğü şey kendisini çok korkutur. Hemen bir Şeyh'e koşarak durumu anlatır. Şeyh ona şöyle der: "Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'in hükümlerinden birini ihlâl etmişsin, bozmuşsun. Yüze tokat vurmak, senin büyük günahlardan birini işlediğini gösterir."

Sâlih kişi bunun üzerine kendi kendine düşünür. Fakat büyük günahlardan herhangi bir haramı işlediğini hatırlayamaz. Çünkü dindar bir kimsedir, üzgün bir şekilde evine döner. Eşi üzüntüsünün sebebini sorunca, ona rüyasını ve Şeyh'in yorumunu anlatır. Kadın bunu duyunca, birden çok şaşırır. Hemen tevbe eder ve der ki: "Sana inanıyorum. Dostlarından filan kimsenin evine girersem, boş olacağıma dair yemin etmiştin. Bir gün evlerinin önünden geçerken içeri girmem için ısrar ettiler. Ben de utandım ve evlerine girdim. Sana olanları anlatmaktan korktum ve durumu gizledim." Bunun üzerine sâlih kişi tevbe ederek Hakka yakardı. Kadın da tevbe ettikten sonra nikâhını yeniledi.

44. Yorumcular **«dediler ki: 'Bunlar»** şeytanın vesvesesiyle nefsin kuruntularından oluşan **«karma karışık, yalancı düşlerdir.»** Âyette geçen *"edgâs"*, "dığs" kelimesinin çoğuludur. Dığs, kuru ve yaşı karışık bir demet ot demektir. *"Yalancı düşler"*den maksat, karışıklığı sebebiyle yorumlanamayan rüyalardır. *"Düş (hulm)"* ise, aslı olmayan yalancı rüyadır. Peygamberimiz (s.a.v.) bu konuda şöyle buyurmuşlardır: *"Rüya Allah'tan, hulm yani düş ise şeytandandır."* (7)

«Biz böyle» aslı olmayan **«yalancı düşlerin yorumunu bilenlerden değiliz.'»** Çünkü bu tür asılsız düşlerin yorumu yoktur, aksine sadık rüyaların yorumu olur.

45. Zindandaki **«iki kişiden kurtulmuş olanı,»** yani içki taşıyıcısı **«uzun bir zaman sonra»** Yusuf'u ve kendisine söylediği sözü **«hatırlayarak»** saygı babından çoğul hitabı kullanmak suretiyle **«dedi ki: 'Ben size onun yorumunu haber veririm. Beni hemen»** zindana **«gönderin.'»** Çün-

---

7- Bu hadisin tahricini Buhârî, Müslim ve Tirmizî *"Sâlih rü'ya Allah'tan, düş ise şeytandandır"* lâfzıyla yapmışlardır. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 2/139.

kü orada Yusuf adında, Yakuboğullarından rüya yorumunu bilen hikmet sahibi bir kişi var. Daha önce de bize rüyalarımızın yorumunu yapmıştı.

Bunun üzerine içki taşıyıcısını Yusuf'a gönderdiler.

46. Yusuf'un yanına gelince ondan özür diledi ve dedi ki: «**'Ey Yusuf! Ey doğru sözlü kişi!**» kralın rüyasında gördüğü «**yedi arık ineğin yediği yedi semiz inek ile yedi yeşil ve yedi de kuru başak hakkında bize yorum yap. Ümit ederim ki, insanlara**» isabetli yorumlarla «**dönerim de, belki onlar da doğruyu öğrenirler.'**» Görüldüğü gibi içki taşıyıcısı, burada Yusuf'u *"doğru sözlü kişi"* olarak vasıflandırıyor. Çünkü onun rüya yorumlamasındaki doğruluğunu ve diğer hallerini deneyerek öğrenmişti.

47. Yusuf «**dedi ki: 'Âdetiniz üzere yedi yıl**» üstüste gayretle «**ekin ekersiniz. Sonra**» bu süre içinde ihtiyaç halinde «**yiyeceklerinizden az bir miktar hariç, biçtiklerinizi**» çürümesini önlemek amacıyla, «**başağında**» stok edip «**bırakırsınız.**» Burada Yusuf (a.s.) *"Yiyeceklerinizden az bir miktar"* sözüyle, onların bu süre içinde az yemeleri gerektiğine işaret ediyordu.

48. «**Sonra bunun**», yani üstüste gayretle ekin ekip stok yaparak geçirdikleri yedi yılın «**ardından**», tohumluk olarak «**saklayacaklarınızdan az bir miktar hariç, o yıllar için biriktirdiklerinizi yeyip bitirecek**» açlığın esaret ve öldürülmekten daha beter olması nedeniyle, insanların çok zorluk çekeceği «**yedi kıtlık yılı gelecektir.**»

49. «**Sonra bunun**», yani yukarıda sözü edilen, yenilip bitirileceği ve zorluklarla geçirilecek yedi yılın «**ardından da, bir yıl gelecek ki, o yılda, insanlara**» Allah tarafından bol yağmur yağdırılmak suretiyle «**yardım olunacak ve o yılda**» üzüm, şeker kamışı, zeytin, susam gibi sıkılabilen meyve ve sebzeleri «**sıkacaklar.'**» Sularından istifade edecekler.

Hz. Yusuf, yedi semiz inekle yedi yeşil başağı bolluk yılları, zayıf ineklerle kuru başakları kuraklık yılları, zayıf ineklerin semiz inekleri yutmasını da bolluk yıllarında biriktirecekleri stokları kuraklık yıllarında yiyerek bitireceklerine işaret olarak yorumlamıştı.

وَقَالَ الْمَلِكُ ائْتُونِي بِهِ فَلَمَّا جَاءَهُ
الرَّسُولُ قَالَ ارْجِعْ إِلَى رَبِّكَ فَسْـَٔلْهُ مَا بَالُ النِّسْوَةِ اللَّاتِي
قَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ إِنَّ رَبِّي بِكَيْدِهِنَّ عَلِيمٌ (٥٠) قَالَ مَا
خَطْبُكُنَّ إِذْ رَاوَدْتُنَّ يُوسُفَ عَنْ نَفْسِهِ قُلْنَ حَاشَ لِلَّهِ
مَا عَلِمْنَا عَلَيْهِ مِنْ سُوءٍ قَالَتِ امْرَأَتُ الْعَزِيزِ الْآنَ حَصْحَصَ
الْحَقُّ أَنَا رَاوَدْتُهُ عَنْ نَفْسِهِ وَإِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ (٥١) ذَلِكَ
لِيَعْلَمَ أَنِّي لَمْ أَخُنْهُ بِالْغَيْبِ وَأَنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي كَيْدَ الْخَائِنِينَ
(٥٢) وَمَا أُبَرِّئُ نَفْسِي إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ إِلَّا مَا رَحِمَ
رَبِّي إِنَّ رَبِّي غَفُورٌ رَحِيمٌ (٥٣)

50. Kral dedi ki: "Onu bana getirin." Elçi, Yusuf"a geldiği zaman, dedi ki: "Efendine dön de ona: 'Ellerini kesen o kadınların zoru neydi?' diye sor. Şüphesiz benim Rabbim onların hilesini çok iyi bilir."

51. Dedi ki: "Yusuf'un nefsinden murad almak istediğiniz zaman durumunuz neydi?" Dediler ki: "Haşa! Allah için biz ondan hiçbir kötülük görmedik..." Azizin karısı da dedi ki: "Şimdi hak meydana çıktı. Ben onun nefsinden murad almak istemiştim. Şüphesiz ki o, doğru söyleyenlerdendir."

52. "Bu, benim kendisine gıyabında hâinlik etmediğimi ve

Allah'ın hainlerin hilesini başarıya ulaştırmayacağını onun da bilmesi içindir.

53. Nefsimi temize çıkaramam. Çünkü Rabbimin acıyıp koruduğu hariç, nefis aşırı şekilde kötülüğü emredicidir. Çünkü Rabbim çok bağışlayan, pek esirgeyendir."

50. İçki dağıtıcısı, olayın yorumunu Yusuf'tan öğrendikten sonra, Mısır Kralı Reyyan'ın çevresinde ülkenin ileri gelen, hatırı sayılır, kimselerinin bulunduğu bir sırada huzuruna çıkarak, durumu anlattı. Kral, Yusuf'un bu yorumunu beğendi. Onun ilim ve fazîlet sahibi bir kimse olduğunu anladı. Onu, yakından tanımak ve bizzat bu yorumu ağzından dinlemek istedi. Bunun için **«Kral dedi ki: ‘Onu»** yani Yusuf'u **«bana getirin.’»** Bunun üzerine içki dağıtıcısı, elçi sıfatıyla Yusuf'u zindandan çıkararak kralın huzuruna getirmek için oradan ayrıldı. **«Elçi, Yusuf'a geldiği zaman»** Yusuf onunla beraber gitmeyi reddederek **«dedi ki: ‘Efendine dön de ona:»** Züleyha'nın meclisinde –daha gönce geniş olarak bahsi geçen olayda– **«'Ellerini kesen o kadınların zoru neydi?' diye sor.»**

Burada Yusuf, hanımefendisini hem hakkını gözetmesi, hem de kendisine karşı saygılı olması açısından kadınlarla beraber bilerek zikretmedi. Kadınlara gelince Yusuf onların gerçeği açıkça söylemelerini ve Züleyha'nın, onun nefsinden murat almaya kalkışınca buna kendisinin karşı koyduğunu Züleyha'nın ikrar ettiğine şahitlik yapmalarını istiyordu.

Âlimler şöyle dediler: "Yusuf (a.s.), zindandan çıkmayı reddederek, bunun ancak kral tarafından kadınlarla olan durumunun incelenmesi halinde mümkün olabileceğini belirtti. Çünkü o, meselenin gerçek yönleriyle kral ve özellikle de Aziz tarafından aydınlığa kavuşmasını, zulme uğrayarak hapsedildiğinin anlaşılmasını istiyordu. Böylelikle artık kendisine haset edenler, onu ayıplamayacaklar, durumunu çirkin bulmayacaklardı. Aklının olgunluğu, sabrı ve vakarı da ortaya çıkacaktı. Çünkü bir kimsenin on iki yıl zindanda kalması, sonra da kral onu yanına çağırarak çıkarılmasını emrettiğinde, Aziz'e ve ailesine hıyanet etmediği anlaşılıncaya dek dışarı çıkmayı reddederek sabrı yeğlemesi, onun kendisine yöneltilen tüm suçlamalardan uzak ve hakkında söylenenlerin hepsinin yalanla iftiradan ibaret olduğunun açık bir kanıtıdır."

Burada, yapılan suçlamaların asılsız olduğunu kanıtlamak, bunun sebeplerden korunmak için çaba harcamanın gereğine işaret edilmektedir. Hadis-i

Şerifte Peygamberimiz (s.a.v.): *"Kim Allah'a ve âhiret günü'ne inanıyorsa suçlamalara sebep olacak yerlerde durmasın"* buyurmuşlardır.

Bir rivayete göre Peygamberimiz (s.a.v.), Hz. Yusuf'un sabrının ve kesin tavrının hoşuna gittiğini belirterek şöyle demiştir: *"Onun yerinde ben olsaydım ve zindanda kaldığı kadar ben kalsaydım, emre uyar, özür aramadan kapıya koşardım. Muhakkak o, yumuşak huylu, halim bir insandı."*

Et-Tîbî bu hadis hakkında şöyle der: "Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) bu sözü tevazu babından söylemiştir. Yoksa olaylar karşısında aceleci olup da, sakin davranmadığı için değil. Tevazu ne büyüğü küçültür, ne de saygın kimsenin küçük düşmesine sebep olur, aksine sahibinin faziletli olduğunu gösterdiği gibi, herkes tarafından takdir edilerek heybet kazanmasını sağlar."

«Şüphesiz benim Rabbim» olan yüce Allah, bana: "Efendine itaat et." dediklerinde **«onların»** plânlanmış **«hilesini çok iyi bilir.'»** Burada kadınların, Yusuf'u hileyle tuzağa düşürdükleri ve onun yöneltilen suçlamalardan uzak olduğunun Allah'ın ilmi dahilinde cereyan ettiği gösterilmek isteniyor.

51. Kadınlar huzuruna gelince kral onlara **«dedi ki: 'Yusuf'un nefsinden»** onu kandırarak **«murad almak istediğiniz zaman»** o korkunç **«durumunuz neydi?'»** Yusuf'un size herhangi bir meyli var mıydı? Âyetin zahirine göre, Yusuf'tan fuhuş yapmasını isteyen, sadece Aziz'in karısı değil, kadınların tümüydü. Kralın bu sorusuna kadınlar, hep birden cevap vererek **«dediler ki: 'Hâşâ! Allah için biz ondan»** günah ve hainlik türünden **«hiçbir kötülük görmedik.'»** Burada özellikle *"hâşâ"* kelimesinin kullanılmasında, Yusuf (a.s.) gibi iffet sahibi birini yaratan yüce Allah'ın kudretinin büyüklüğü önündeki şaşkınlık ifadesini belirten belağî (yani güzel ve düzgün söz söyleme sanatı ile ilgili) bir incelik bulunmaktadır.

Mecliste hazır bulunan **«Azizin karısı»** Züleyha **«da»** konuştuğu anı kasdederek **«dedi ki: 'Şimdi hak meydana çıktı»** ve doğruluğu kalblere, gönüllere yer etti: O benden değil, **«ben onun nefsinden murad almak istemiştim. Şüphesiz ki o»**, yani Yusuf: *"Züleyha benim nefsimden murad almak istedi"* (Yusuf: 26) sözüyle, **«doğru söyleyenlerdendir.'»**

52. Yusuf dedi ki: Onların itiraflarına gerek görmem. Ancak **«'bu»** suçsuz olduğumun ispatını istemem **«benim kendisine»**, ailesiyle günah işlemek sûretiyle **«gıyabında hâinlik etmediğimi ve Allah'ın hâinlerin hilesini ba-**

şarıya ulaştırmayacağını onun da» yani **Aziz'in de «bilmesi içindir.»**

Burada kinaye yoluyla Aziz'in karısının Yusuf (a.s.)'u kendisine emanet eden kocasına; Aziz'in de Yusuf'un iffetli, nezih bir kişi olduğunun alâmetlerini görmesine rağmen, zindana hapsederken karısına yardım etmek suretiyle Allah'ın emanetine hâinlik yaptığına değinilmektedir.

Yusuf'un kadınlar tarafından suçsuzluğuna şahitlik yapmaları suretiyle beraatını istemesinin sebebi, herkes tarafından onun hain olmadığının, hain olsaydı Yüce Allah'ın içinde bulunduğu bu durumdan kendini temize çıkarmayacağının ve akibetini hayırlı kılmayacağının herkes tarafından iyice anlaşılmasını sağlamak da olabilir.

53. Yusuf kendini beğenmişlik veya nefsini tezkiye etme çabasıyla değil, yüce Allah'ın önünde tevazuyla durmak ve nefsini yenmek amacıyla sözüne devam ederek: Bununla beraber **«nefsimi temize çıkaramam»** ve tam anlamıyla suçsuz olduğuna şahitlik yapamam Bu anlamda, Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"İftihar etmek olmasın ama, ben Âdemoğlunun efendisiyim."* (8)

Yusuf (a.s.) âyette zikredilen bu sözü, Allah'ın tevfîki ve korumasıyla nefsine uymamakla, Rabbinin üzerindeki nimetini anlatmak için de söylemiş olabilir. Yani "Ben nefsimi, nefis olarak temize çıkaramam ve tabiatı itibariyle bu fazileti ona mal edemem. Oysa ben Rabbimin tevfik ve yardımıyla nefsime uymayarak ismet ve şerefimi korudum" demek istemiştir.

«Çünkü Rabbimin acıyıp» helâk olmaktan **«koruduğu hariç,»** benimki de dahil olmak üzere, her **«nefis»** bâtıl ve şehvetlerden şiddetle zevk alması, yasak şeylere fazla meyilli olması sebebiyle, **«aşırı şekilde kötülüğü»** ve günah işlemeyi **«emredicidir. Çünkü Rabbim»** nefislerin işlediği hataları **«çok bağışlayan, pek esirgeyendir.'»** O, bu sıfatının gereği olarak, esirgediği nefislere acıyarak günah seline kapılıp gitmekten kendilerini korur.

8- Bu, tahricini Tirmizî'nin yaptığı sahih hadisten alınan bir bölümdür. Bkz. *Câmiu'l-Usul*, 10/482.

وَقَالَ الْمَلِكُ ائْتُونِي بِهِ أَسْتَخْلِصْهُ
لِنَفْسِي ۚ فَلَمَّا كَلَّمَهُ قَالَ إِنَّكَ الْيَوْمَ لَدَيْنَا مَكِينٌ أَمِينٌ ﴿٥٤﴾
قَالَ اجْعَلْنِي عَلَىٰ خَزَائِنِ الْأَرْضِ ۚ إِنِّي حَفِيظٌ عَلِيمٌ ﴿٥٥﴾ وَكَذَٰلِكَ
مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْأَرْضِ ۚ يَتَبَوَّأُ مِنْهَا حَيْثُ يَشَاءُ ۗ
نُصِيبُ بِرَحْمَتِنَا مَنْ نَشَاءُ وَلَا نُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٥٦﴾ وَلَأَجْرُ
الْآخِرَةِ خَيْرٌ لِلَّذِينَ آمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ ﴿٥٧﴾

54. Kral dedi ki: "Onu bana getirin, onu yanıma alayım." Onunla konuşunca, dedi ki: "Bu gün sen yanımızda yüksek makam sahibi ve güvenilir birisin."

55. (Yusuf:) "Beni bu yerin hazinelerine tayin et. Çünkü ben (onları) çok iyi koruyan ve pek iyi bilenim" dedi.

56. Böylece Yusuf'u, o ülkede yerleştirdik. Orada dilediği yerde konaklardı. Biz dilediğimiz kimseye rahmetimizi eriştiririz ve güzel davrananların mükâfatını zayi etmeyiz.

57. İman edip sakınanlar için âhiret mükâfatı daha hayırlıdır.

54. Mısır **«kral»**ı, **«dedi ki: 'Onu bana getirin, onu yanıma»** danışman **«alayım.'»** Bundan önce kralın, Yusuf'un huzuruna getirilmesini emretmesinin sebebi, rüya yorumu ilmini bilmesiydi. Bunun için sadece *"Onu bana getirin"* demişti. Ancak kral, Yusuf'un emin, sabırlı, isabetli görüş sahibi olduğunu, acele etmeden hikmetle hareket ettiğini farkedince, onun büyük bir insan olduğunu anladı ve ikinci kez yanına getirilmesini isteyerek: *"Onu ba-*

na getirin, onu yanıma (danışman) alayım." **dedi.**

Yusuf, huzuruna getirilip, **«onunla konuşunca,»** kral ondaki isabetli görüş, olgunluk ve zekayı gördü ve **«dedi ki:»** Ey doğru kimse! **«'Bugün sen yanımızda yüksek makam sahibi ve»** her şeyde **«güvenilir birisin.'»**

55. Yusuf: **«'Beni»** Mısır toprağı olan **«bu yerin hazinelerine»**, gelir gider işlerinin idaresi için **«tayin et. Çünkü ben (onları) çok iyi koruyan ve»** tasarrufunu **«pek iyi bilenim' dedi.»**

Yusuf (a.s.)'un kraldan, kendisini Mısır'ın hazinelerinin idaresine tayin etmesini istemesinin sebebi, kralın gördüğü rüya dolayısıyla insanların kıtlık felâketine uğrayacaklarını anlamasıydı. İnsanların telef olmalarından korkuyordu. Onlara acıdığından, ihtiyaç halinde kendilerine yardımda bulunmak amacıyla, hazinenin idaresinin kendi üzerinde olmasını istemişti.

Bu âyette iki şeyin cevazı konusunda delil vardır:

1- Devlet yönetiminde adaletle davranmaya ve şeriatın hükümlerini yerine getirmeye gücü yeten kişinin, idareciden velâyet makamını istemesinin cevazı.

2- Allah'ın hükmüyle yönetmenin ve bâtılın uzaklaştırılmasının ancak kâfir veya zalim bir sultanın devlet görevini kabul etmekle mümkün olacağı anlaşılırsa, bunu kabul etmek caizdir. Nitekim selef (yani ilk müslümanlar) meşru yönetime başkaldıran bağîlerden görev alıyorlardı.

Şeyh Allâme b. Şıhne'nin anlattığına göre, Timurlenk'in inatla âlimlere yanıltıcı sorular sorduğu, sonra da onları öldürmek, ya da işkence yapmak için bunu bahane ettiği söylenirdi. Halep'e girince zorla burayı fethetti ve Müslümanların çoğunu öldürdü veya esir aldı. Krallığın bakanlarıyla ileri gelenleri kaleye çıktılar. Timurlenk ülkenin âlimleriyle yöneticilerini huzuruna çağırdı. Biz de gittik. Bir süre önünde durduktan sonra, bize oturmamızı emretti. Çevresindeki ilim ehlinin ileri gelenine dönerek şöyle dedi: "Ben Semerkant, Buhârâ, Herat ve fethettiğim diğer bölgelerin âlimlerine bir mesele sordum. Ancak onlar cevap veremediler. Sakın onlar gibi olmayın. En bilgili ve fazilet sahibi olanınızdan başka kimse bana cevap vermesin, cevap vereniniz de ne konuştuğunu bilsin."

Bunun üzerine Abdu'l-Cebbâr bana Timurlenk'in söylediklerini terceme ederek dedi ki: "Sultanımız sana, dün bizden ve sizden öldürülen kimselerden hangisinin şehit olduğunu soruyor. Bizden öldürülenler mi, yoksa sizden öldürülenler mi?" diyor.

Allahtan hemen aklıma güzel bir cevap geldi ve dedim ki: "Bedevî'nin birisi Peygamberimiz (s.a.v.)'e gelerek şöyle dedi: Kimileri şöhret için, kimileri yeri görülsün diye savaşıyor. Peki bunların hangisi Allah yolunda savaşmış oluyor?" Peygamberimiz (s.a.v.)'de: *"Kim Allah'ın kelimesinin yükselmesi için savaşırsa, işte o, Allah yolunda savaşmış olur"* diye cevap vermiştir. Öyleyse sizden ve bizden kim Allah'ın kelimesinin yükselmesi uğrunda öldürüldüyse, o şehittir.

Bu cevabı duyan Timurlenk: "Harika! Harika", dedi.

Abdu'l-Cebbar bana dönerek: "Cevabın ne güzel oldu!" dedi.

Böylece ortam yumuşayarak aramızda bir yakınlaşma oluştu. Sohbet, soru ve cevap şeklinde koyulaştı. Timurlenk'in bana en son yönelttiği soru şu oldu: "Ali, Muâviye ve Yezid hakkında ne diyorsunuz?" Ben de cevap olarak dedim ki: "Şüphesiz Ali haklıydı ve Muâviye halifelerden değildi." O, da: "Ali haklı, Muâviye zalim ve Yezid fasıktı, de." dedi. Ben de dedim ki: *El-Hidaye* adlı eserin müellifi şöyle diyor: "Zâlim valilerden kadılık görevi almak caizdir. Çünkü sahabî ve tabiinin çoğu Muâviye tarafından kadı tayin edilmişler, onlar da bu görevi kabul etmişlerdir. Oysa tayin hakkı Hz. Ali'nin idi."

Bu cevap Timurlenk'in çok hoşuna gitti ve bize ikramda bulunduğu gibi o şehirde bizimle ilgili her türlü muameleyi kolaylaştırdı.

56. «Böylece Yusuf'u o ülkede» yani Mısır'da **«yerleştirdik.»** "Onu bir yerde temkin etti" demek, "oraya yerleştirdi" demektir. **«Orada dilediği yerde konaklardı.»** Mısır'ın istediği yerinde oturur, dilediği yeri ev ve çevre edinebilirdi. Bu ifadeler; Hz. Yusuf'un Mısır'da tam bir tasarruf gücüne sahip olduğunu, ülkenin tamamen onun otoritesi altında bulunduğunu belirtmektedir. Sanki Mısır onun evi gibiydi. Kişi, kendi evinde nasıl tasarruf ederse, o da orada öylece tasarruf ediyordu. O zaman Hz. Yusuf otuz yaşındaydı. Mısır'da adaleti sağladı, kadın, erkek herkes onu sevdi. Her köy ve belde halkına ziraatla uğraşmalarını emretti. Yedi yıl içinde dağların tepelerine, vadilerin içlerine varıncaya dek ekin ekmedik yer bırakmadılar. Hz. Yusuf onlara ekini başağında bırakmalarını da emrediyordu. Sonra kıtlık yılları gelip çattı. Allah onlara gökten yağmuru, yerden de bitkiyi kesti. Tahıl satanlar, insanlar arasında eşitliği sağlamak için, hiç kimseye **bir deve yükünden** fazla ekin satmıyordu. Kıtlık yılında açlık korkusuyla hiç kimse karnını tam doyurmadı.

«Biz dilediğimiz kimseye rahmetimizi eriştiririz.» Dilediğimiz herkese onu ulaştırırız. Kimse buna engel olamaz. **«Ve güzel davrananların mükâfatını zayi etmeyiz.»** Onların amellerini boşa çıkarmayız. Aksine dünya ve ahirette, yaptıklarının karşılığını tam tamına veririz.

Süfyan b. Uyeyne'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Mü'min, dünya ve âhirette iyiliklerine karşılık sevap alır. Fâcir ise, dünya mükâfatını peşin alır, âhirette ise alacağı hiçbir şey yoktur." Süfyan b. Uyeyne bu sözüne delil olarak bu âyeti okudu.

"İhsan" her ne kadar birçok şeyi içine alan genel bir ifade ise de, gerçekte Allah'ın varlığına açık olarak inanmak, dilinde, kalbinde, zihninde Allahtan başka bir şey olmamak üzere başka her şeyden büsbütün ilgiyi kesmek demektir. Nitekim âriflerden birisi bunu şöyle belirtmiştir:

Hayalin gözümde, ismin dilimde
Nereye kaybolursun, sevgin kalbimde.

57. «İman edip» küfür ve kötülüklerden **«sakınanlar için âhiret mükâfatı»**, yani âhirette kendilerine verilecek sonsuz nimetler **«daha hayırlıdır.»** Çünkü o mükâfat, özü itibariyle daha faziletli, daha büyük ve daha süreklidir. Bu âyet-i kerime mü'min olmayıp da kötülüklerden sakınanların âhirette hiçbir nasiplerinin olmadığına işaret etmektedir.

Âriflerden birisi şöyle demiştir: "Eğer dünya geçici bir altın, âhiret de devamlı bir kerpiç olsaydı, yine de ahiret dünyadan daha hayırlı olurdu. Halbuki dünya geçici bir kerpiç, âhiret ise devamlı bir altındır."

Ebû Hureyre anlatıyor: "Rasûlüllah'a: 'Ey Allah'ın Rasûlü! Cennet hangi şeyden yaratıldı?' diye sorduk. Rasûlüllah şöyle cevap verdi: '*Bir tuğla altın, bir tuğla gümüşten. Harcı ise çok güzel kokulu misktendir. Çakılları inci ve yakut, toprağı zâferandır. Kim cennete girerse nimetlenir. Sıkıntı çekmez. Ölmez, ebedî yaşar. Elbisesi eskimez, gençliği kaybolmaz.*' "(9)

Anlatıldığına göre, İbrahim b. Edhem hamama girmek istedi. Hamamcı

9- Hadisi Ahmed ibn Hanbel *Müsned*'de rivayet etmiştir. Değişik rivayeti için Bkz. *et-Tac*. 5/402.

ise, onun ücretsiz hamama girmesine engel oldu. Bunun üzerine İbrahim ağladı ve şöyle dedi: "Ücretsiz şeytan evine bile girmeme izin verilmezse, peygamberler ve sıddıkların evi olan cennete, amelsiz ve azıksız nasıl girebilirim?"

وَجَٓاءَ اِخْوَةُ
يُوسُفَ فَدَخَلُوا عَلَيْهِ فَعَرَفَهُمْ وَهُمْ لَهُ مُنْكِرُونَ ﴿٥٨﴾
وَلَمَّا جَهَّزَهُمْ بِجَهَازِهِمْ قَالَ ائْتُونِي بِاَخٍ لَكُمْ مِنْ اَبِيكُمْ اَلَا
تَرَوْنَ اَنّ۪ٓي اُوفِي الْكَيْلَ وَاَنَا خَيْرُ الْمُنْزِل۪ينَ ﴿٥٩﴾ فَاِنْ لَمْ تَأْتُونِي بِه۪
فَلَا كَيْلَ لَكُمْ عِنْد۪ي وَلَا تَقْرَبُونِ ﴿٦٠﴾ قَالُوا سَنُرَاوِدُ عَنْهُ
اَبَاهُ وَاِنَّا لَفَاعِلُونَ ﴿٦١﴾ وَقَالَ لِفِتْيَانِهِ اجْعَلُوا بِضَاعَتَهُمْ
ف۪ي رِحَالِهِمْ لَعَلَّهُمْ يَعْرِفُونَهَٓا اِذَا انْقَلَبُٓوا اِلٰٓى اَهْلِهِمْ لَعَلَّهُمْ
يَرْجِعُونَ ﴿٦٢﴾

58. Yusuf'un kardeşleri geldiler ve huzuruna girdiler. Yusuf onları tanıdı. Onlar ise onu tanımıyorlardı.

59. Onların yüklerini hazırlayınca şöyle dedi: "Baba bir kardeşinizi de bana getirin. (Sizlere) ölçüyü bol tuttuğumu ve benim misafir ağırlayanların en iyisi olduğumu görmüyor musunuz?

60. Eğer onu bana getirmezseniz, bundan böyle benim yanımda size verilecek bir ölçek bile (erzak) yoktur. Artık bana hiç yaklaşmayın."

61. Dediler ki: "Babasını ikna etmeye çalışacağız. Kuşkusuz bunu yapacağız."

62. Yusuf; uşaklarına: "Sermayelerini yüklerinin içine koyun. Olur ki, ailelerine döndüklerinde bunun farkına varırlar da belki yine geri dönerler" dedi.

58. «Yusuf'un kardeşleri geldiler.» Şam ülkesi kuraklıkla karşılaşıp fiatlar yükselince, Yakub (a.s.) oğullarını topladı ve onlara: "Yavrularım! İçinde bulunduğumuz kıtlığı görmüyor musunuz?" dedi. Oğulları: "Ey babamız! Elimizden ne gelir ki?" diye cevap verdiler. Yakub: "Mısıra gidip Aziz'den yiyecek satın alırsınız" dedi. Oğulları: "Ey Allah'ın peygamberi! Bizi firavunların ülkesine göndermeye gönlün nasıl razı olur? Onların bize düşmanlıklarını biliyorsun. Onlardan bize bir zarar gelmeyeceğinden emin değiliz. Zaten zulüm ve eziyet çok olduğu için Mısır ülkesine zorbalar ülkesi denmiştir." dediler. Hz. Yakub: "Yavrularım! Duydum ki Mısır halkının başına âdil bir kral geçmiş. Ona gidin, benden selâm söyleyin. O sizin ihtiyacınızı mutlaka giderir" diye konuştu. Sonra Hz.Yakub, on çocuğunu hazırlayıp Mısır'a gönderdi.

"Yusuf'un kardeşleri geldiler" âyeti onların hububat almak için Mısır'a gelişini ifade etmektedir. **«Ve huzuruna»**, yani zinet ve ihtişam içindeki Yusuf'un yanına **«girdiler. Yusuf onları tanıdı.»** Onlardan ayrıldığında yetişkin erkeklik çağında olmaları ve önceki halleriyle şimdiki hal ve şekilleri biribirine benzediği için, ilk bakışta kardeşlerini tanıdı. **«Onlar ise onu tanımıyorlardı.»** Uzun zaman geçtiği için Yusuf'u tanıyamadılar. İbn Abbas, Hz. Yusuf'un kuyuya atılmasıyla, onun huzuruna varmaları arasından tam kırk yıl geçtiğini söylemiştir.

59. «Onların yüklerini hazırlayınca», yani yiyecek ve misafirin yolda ihtiyaç duyacağı şeyleri tamamlayıp Mısır'a geliş sebepleri olan zahireyi de fazlasıyla yükleyince **«şöyle dedi: 'Baba bir kardeşinizi de bana getirin.»**

Rivayete göre Hz. Yusuf, onları görüp, İbranice konuştuklarını işitince şöyle dedi: "Söyleyin bana. Siz kimsiniz? Durumunuz nedir? Ben sizleri tanımıyorum." Onlar da: "Biz Şam halkından bir kavimiz. Kıtlığa uğradık. Zahire satın almak için geldik" dediler. Yusuf: "Belki de siz ülkemin sırlarını öğrenmek için gelmiş casuslarsınız?" deyince: "Allah korusun! Biz bir babadan olma kardeşleriz. Babamız yaşlı ve peygamberlerden bir peygamberdir, adı Yakub'dur" dediler. Yusuf: "Kaç kişisiniz?" diye sorunca: Onlar da: On iki kişiydik, içimizden birisi öldü" diye cevap verdiler. Yusuf: "Burada kaç kişisiniz." deyince, on kişi olduklarını söylediler. Yusuf: "Peki, o bir kişi nerede?" diye sordu. Kardeşler: " O, ölenin yerine teselli bulması için, babasının yanındadır"diye cevap verdiler. Yusuf: "Casus olmadığınıza ve söylediklerinizin doğruluğuna kim şahitlik edecek?" deyince, kardeşler: "Biz, lehimize şahitlik yapacak bizi tanıyan hiçbir kimsenin bulunmadığı bir ülkedeyiz," dediler. Yusuf: "Öyleyse birinizi yanımda rehin bırakın. Ayrıca babanızın yanındaki kardeşinizi, babanızdan bir mektupla birlikte bana getirin ki, size inanayım" dedi. Bunun üzerine aralarında kura çektiler. Kura Şemûn'a isabet etti. Onu Yusuf'un yanında bıraktılar.

«(Sizlere) ölçüyü bol tuttuğumu ve benim misafir ağırlayanların en iyisi olduğumu görmüyor musunuz?» Size izzet ikram hususunda son derece iyi davrandığımı, size fazlasıyla verdiğimi görmüyor musunuz? Hz.Yusuf bunu başa kakmak için değil, onları, istediği şeyi yerine getirmeleri konusunda teşvik için söyledi.

60. «Eğer onu bana getirmezseniz, bundan böyle benim yanımda size verilecek bir ölçek bile (erzak) yoktur.» Size izzet ikram şöyle dursun, ülkeme girmek sûretiyle bile **«artık bana hiç yaklaşmayın.'»**

61. «Dediler ki: 'Babasını ikna etmeye çalışacağız.» Onu babasının elinden almak için çareler, plânlar düşüneceğiz. Bu konuda gayret göstereceğiz. Bu sözler, istenen şeyin değerli olduğuna, onu elde etmenin güçlüğüne işaret etmektedir. **«Kuşkusuz bunu yapacağız'»** bu konuda gevşeklik göstermeyeceğiz.

62. «Yusuf, uşaklarına» yani zahire ölçmekle görevli hizmetçilerine... âyette geçen *"uşaklar"* anlamındaki *"fityân"* kelimesi, yaşlı ya da genç uşak anlamındaki "fetâ" kelimesinin çoğuludur. **«'Sermayelerini yüklerinin içine koyun»**, çuvallarının içine gizleyin. Âyetin orijinalinde geçen *"yükler"* anlamındaki *"rihâl"* kelimesi "rahl" kelimesinin çoğuludur. "Rahl" ise kap demektir. Bir kimsenin evine de "rahl" denir. Yusuf (a.s.) bunu, onlara bir ikram olması için yaptığı gibi, ayrıca babalarının tekrar gelmelerini sağlayacak sermayesinin bulunmayabileceği endişesiyle de yaptı. **«Olur ki, ailelerine döndüklerinde bunun farkına varırlar da belki yine geri dönerler,' dedi.»** Ailelerine dönüp çuvalları açınca, sermayelerinin geri verildiği gerçeğini görürler de, bu durum onları kardeşleri Bünyamin ile birlikte tekrar bize gelmeye sevkeder. Çünkü onlara hem zahire, hem de sermaye ikramı, dönmeleri için güçlü bir sebeptir.

فَلَمَّا رَجَعُوا إِلَى أَبِيهِمْ قَالُوا يَا أَبَانَا مُنِعَ مِنَّا
الْكَيْلُ فَأَرْسِلْ مَعَنَا أَخَانَا نَكْتَلْ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ ﴿٦٣﴾
قَالَ هَلْ آمَنُكُمْ عَلَيْهِ إِلَّا كَمَا أَمِنْتُكُمْ عَلَى أَخِيهِ مِنْ قَبْلُ
فَاللَّهُ خَيْرٌ حَافِظًا وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ ﴿٦٤﴾ وَلَمَّا فَتَحُوا مَتَاعَهُمْ
وَجَدُوا بِضَاعَتَهُمْ رُدَّتْ إِلَيْهِمْ قَالُوا يَا أَبَانَا مَا نَبْغِي هَذِهِ
بِضَاعَتُنَا رُدَّتْ إِلَيْنَا وَنَمِيرُ أَهْلَنَا وَنَحْفَظُ أَخَانَا وَنَزْدَادُ
كَيْلَ بَعِيرٍ ذَلِكَ كَيْلٌ يَسِيرٌ ﴿٦٥﴾

63. Babalarına döndüklerinde dediler ki: "Ey babamız! Bize yiyecek yasak edildi. Kardeşimizi bizimle beraber gönder de, yiyecek alalım. Onu elbette koruruz.

64. Yakub dedi ki: "Onu size, daha önce kardeşini emanet ettiğim gibi mi emanet edeyim? Ancak koruyanların en iyisi Allah'tır. O, merhametlilerin en merhametlisidir."

65. Yüklerini açınca, sermayelerinin kendilerine geri verildiğini gördüler. Dediler ki: "Ey babamız! Daha ne istiyoruz? İşte sermayemiz de bize geri verilmiş. Ailemize yine yiyecek getiririz. Kardeşimizi de korur ve bir deve yükü de fazla alırız. Çünkü bu, az bir ölçektir."

63. Mısır'dan **«babalarına»**, Kenan ülkesine **«döndüklerinde»**, henüz eşyalarını açmadan **«dediler ki: 'Ey babamız! Bize yiyecek yasak edildi'»**.

Artık bundan sonra bize yiyecek verilmeyecek «**kardeşimizi**» yani Bünyamin'i «**bizimle**» Mısır'a «**gönder de**» onun vasıtasıyla istediğimiz şekilde «**yiyecek alalım. Onu**», başına gelecek tehlikelere karşı «**elbette koruruz'**» geri gelmesi için teminat veririz.

64. «**Yakub dedi ki: 'Onu size daha önce kardeşini emanet ettiğim gibi mi emanet edeyim?**» Burada soru edatı *"hel"*, olumsuzluk ifade etmektedir. Yani: "Size güvenemem. Nitekim önce de kardeşi Yusuf hakkında size güvenmemiştim. Çünkü Yusuf'la ilgili olarak da çok teminatlar verdiniz. Ama sonra malûm işi yaptınız. Size güvenmediğim gibi, onu koruyacağınıza da inanmıyorum. Ben durumumu sadece Allah'a havale ediyorum. «**Ancak, koruyanların**», benden de sizden de «**en iyisi Allah'tır. O, merhametlilerin en merhametlisidir.'**» Yerde ve gökte bulunan tüm varlıklardan daha merhametlidir. Bünyamin'i koruyarak bana merhamet edeceğini, beni iki sıkıntıyla baş başa bırakmayacağını umarım.

Kâ'b şöyle diyor: "Yâkub, '*koruyanların en iyisi Allah'tır*' dediğinde, yüce Allah: 'Bana tevekkül ettiğin için, hem Yusuf'u, hem de Bünyamin'i mutlaka sana iade edeceğim' buyurdu. Öyleyse Allah'a tevekkül etmek, başkasının değil yalnızca, O'nun himayesine dayanmak gerek. Çünkü başkası korumada âlet ve sebeplere muhtaçtır. Allah'ın ise bütün durumlarda ve bütün işlerde vasıtalara ihtiyacı yoktur ve kendi kendisine yeterlidir."

65. Mısır'dan yükledikleri «**yüklerini açınca...**» Burada yüklerden amaç, yiyecek çuvallarıdır. «**Sermayelerinin kendilerine geri verildiğini gördüler.**» Bu bir ikramdı. Durum bunu gösteriyordu. Babalarının gözü önünde yüklerini açıp sermayelerini malların üzerinde görünce, Yakub (a.s.)'a «**dediler ki: 'Ey babamız! Daha ne istiyoruz?**» Yapılan bu ikramdan sonra, daha ne isteriz? «**İşte sermayemiz de bize geri verilmiş.**» Bir ikram olarak, istemediğimiz halde bize iade edilmiş. «**Ailemize yine yiyecek getiririz.**» Yani Mısır kralından aile fertlerine yiyecek temin ederiz. Açlık, susuzluk ve diğer sıkıntılardan «**kardeşimizi de korur ve**» kardeşimizin payı olarak da «**bir deve yükü de fazla alırız.**» Çünkü kral, herkes adına bir deve yükü mal veriyor. «**Çünkü bu**» seferki «**az bir ölçektir.'**» Bu az mal, belimizi doğrultmaz.

قَالَ لَنْ اُرْسِلَهُ مَعَكُمْ
حَتّٰى تُؤْتُونِ مَوْثِقًا مِنَ اللّٰهِ لَتَأْتُنَّنِى بِهٖ اِلَّا اَنْ يُحَاطَ بِكُمْ فَلَمَّا
اٰتَوْهُ مَوْثِقَهُمْ قَالَ اللّٰهُ عَلٰى مَا نَقُولُ وَكِيلٌ ﴿٦٦﴾ وَقَالَ يَا بَنِىَّ
لَا تَدْخُلُوا مِنْ بَابٍ وَاحِدٍ وَادْخُلُوا مِنْ اَبْوَابٍ مُتَفَرِّقَةٍ وَمَا
اُغْنِى عَنْكُمْ مِنَ اللّٰهِ مِنْ شَىْءٍ اِنِ الْحُكْمُ اِلَّا لِلّٰهِ عَلَيْهِ
تَوَكَّلْتُ وَعَلَيْهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُونَ ﴿٦٧﴾ وَلَمَّا دَخَلُوا مِنْ
حَيْثُ اَمَرَهُمْ اَبُوهُمْ مَا كَانَ يُغْنِى عَنْهُمْ مِنَ اللّٰهِ مِنْ شَىْءٍ اِلَّا
حَاجَةً فِى نَفْسِ يَعْقُوبَ قَضٰيهَا وَاِنَّهُ لَذُو عِلْمٍ لِمَا عَلَّمْنَاهُ وَلٰكِنَّ
اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٦٨﴾

66. Dedi ki: "Hepiniz çepeçevre kuşatılmadıkça, onu bana geri getireceğinize dair Allah'a karşı sağlam bir söz vermedikçe onu sizinle göndermeyeceğim." Söz verdiklerinde: "Söylediklerimize Allah vekildir," dedi.

67. Dedi ki: "Oğullarım! Tek bir kapıdan değil, ayrı ayrı kapılardan girin. Ama ben Allah'tan gelecek hiçbir şeyi de sizden savamam. Hüküm, ancak Allah'ındır. Ben, sadece O'na dayandım. Güvenenler de sadece O'na güvensin."

68. Babalarının emrettiği gibi girdiler. Gerçi bu, Allah'tan gelecek hiçbir şeyi onlardan savamazdı. Ancak Yakub, içindeki arzuyu ortaya koymuş oldu. Gerçekten o, kendisine öğrettiğimizi bilirdi. Fakat insanların çoğu bilmezler.

66. Babaları önceki olayları gördükten sonra **«dedi ki: 'Hepiniz çepeçevre kuşatılmadıkça...»** Âyetteki *"çepeçevre kuşatılmadıkça"* sözü helâk olmaktan kinayedir. "Belâ konuşmakla gelir," diye bir ata sözü vardır. Yakub (a.s.) önceden Yusuf (a.s.) hakkında: *"Onu kurdun yemesinden korkarım"* (Yusuf: 13) demiş, Allah da onu, söylediği şekilde imtihan etmiş, kardeşleri: *"Yusuf'u kurt yedi"* (Yusuf: 17) diye haber vermişlerdi. Burada da **«Onu bana geri getireceğinize dair Allah'a karşı sağlam bir söz vermedikçe onu sizinle göndermeyeceğim'»** demiş ve söylediği gibi olmuş. Bünyamin konusunda kardeşleri sıkıntıya uğramışlar, mağlûp düşmüşlerdi. *"Le te'tünne nî"*, kasemin (yeminin) cevabıdır. Yani her halükârda, onu bana getireceğiniz konusunda Allah'a yemin edip sapasağlam söz vermedikçe onu sizinle göndermiyeceğim. Yakub'un nitelediği şekilde Allah'a **«söz verdiklerinde: 'Söylediklerimize Allah vekildir.'»** Allah söylediklerimizden haberdardır, işlerimizi gözeticidir, **«dedi.»** Yakub bununla, Allah'a güvenini ifade etmek ve onları, sözlerinde durmaya teşvik etmek istemiştir.

67. Oğullarına nasihat ederek Hz. Yakub **«dedi ki: 'Oğullarım!»** Mısır'a **«tek kapıdan değil,»** şehrin dört adet kapısı vardı. **«Ayrı ayrı kapılardan girin.»** Nazardan sakınmak için çeşitli yollardan, değişik yönlerden girin. Çünkü nazar (göz değmesi) haktır. Nazar edilen kimseyi etkiler. Yakub onlara bu şekilde tavsiyede bulundu. Çünkü hepsi de yakışıklı, güzel görünümlü idiler. Toplu halde girerlerse, kendilerine göz değmesinden korktu.

«Ama ben, Allah'tan gelecek hiçbir şeyi de sizden savamam.» Tedbir almakla Allah'ın kazasına karşı size hiçbir fayda sağlayamam. Çünkü tedbir, takdiri bozamaz. Mutlak mânada **«Hüküm, ancak Allah'ındır.»** O'na hiçbir kimse ortak olamaz, hükmünü kimse engelleyemez. Yaptığım ve yapmadığım her şeyde **«ben, sadece O'na dayandım. Güvenenler de,»** başkasına değil **«sadece O'na güvensin.'»** Peygamberlerin hareketleri mutlaka uyulması gereken hareketlerdir. Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuşlardır: *"Şüphesiz nazar haktır. İnsanı kabre, deveyi tencereye koyar."* (10)

Bazıları dedi ki: "Nazar değmesi şöyle olur: Bakan kimse bir şeye bakıp da, onu güzel görür, Allahı hatırlayıp onun sanatını dikkate almazsa yüce Allah bakan kişinin gafil bakışının günahı olarak bakılanda bir hastalık veya kusur meydana getirir ki; bu, kullarını imtihan etmek içindir."

10- Hadisi, İbn Adiyy el-*Kamil*'de, Ebû Nuaym *Hilye*'de tahric etmiştir. Buhârî ve Müslim'de *"El-aynü hakkun"* lâfzıyla geçmektedir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 2/253.

Ubâde ibn Sabit (r.a.)'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Günün başında Rasûlüllah'ın huzuruna vardım. Çok sancılı olduğunu gördüm. Günün sonunda ziyarete gittiğimde onu sıhhatli buldum. Buyurdu ki: *"Cebrail bana gelip okuyuverdi. Duası şuydu: Seni rahatsız eden her şeye karşı Allah'ın adıyla sana nefes ederim. Her hasetçinin nazarından Allah sana şifa versin."* Okuyarak tedavi, Kur'an'dan ve mâlum dualardan olursa, caiz, manasız şeylerle yapılırsa mekruh veya haramdır.

Hz. Peygamber (s.a.v.) Hz. Hasan ve Hüseyin'e nefes eder ve şöyle derdi: *"Sizleri her şeytandan, zehirli hayvandan, haset eden gözden, Allah'ın tam olan kelimelerine sığındırırım. Siz de çocuklarınızı bu kelimelere sığındırın. Çünkü İbrahim (a.s.) İsmail ve İshak'ı bunlarla korurdu."* Bu hadisi şerifi Buhari, *Sahih*'in de rivayet etmiştir.

68. Değişik kapılardan ayrı ayrı **«babalarının emrettiği gibi girdiler. Gerçi bu, Allah'tan gelecek hiçbir şeyi onlardan savamazdı.»** Yakub'un fikri ve şehre ayrı ayrı girmeleri, Allah'ın haklarında takdir ettiği en ufak bir şeyi bile engelleyemezdi. **«Ancak Yakub, içindeki arzuyu ortaya koymuş oldu.»** Burada *"İlla"* edatı "fakat" manasınadır. Yakub'un, oğulları hakkındaki görüşü -ki, bu da onların ayrı ayrı kapılardan girmeleridir- ve babalarının bu görüşüne uymaları, Allahın, kendileri için hükmettiği en ufak bir şeyi bile engelleyemezdi. Fakat Yakub bu tavsiyesiyle içindeki acıma duygusunu, nazara gelmelerinden sakındığını ortaya koymuş oldu.

«Gerçekten o, kendisine öğrettiğimizi bilirdi.» Yakub, vahiy ve delillerle kendisine bildirdiğimiz hususlarda büyük bir ilim sahibiydi. Bundan dolayı *"Allah'tan gelecek hiçbir şeyi de sizden savamam"* dedi. Eğer onlara nazar değmesi takdir edilmişse toplu iken isabet edeceği gibi ayrı ayrı da olsalar mutlaka isabet ederdi. **«Fakat insanların çoğu bilmezler.»** Kaderin sırlarını bilmedikleri için, sakınmanın fayda vereceğini sanırlar.

وَلَمَّا دَخَلُوا عَلٰى يُوسُفَ اٰوٰٓى
اِلَيْهِ اَخَاهُ قَالَ اِنّ۪ٓي اَنَا۬ اَخُوكَ فَلَا تَبْتَئِسْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ (٦٩)
فَلَمَّا جَهَّزَهُمْ بِجَهَازِهِمْ جَعَلَ السِّقَايَةَ ف۪ي رَحْلِ اَخ۪يهِ ثُمَّ اَذَّنَ

مُؤَذِّنٌ اَيَّتُهَا الْعِيرُ اِنَّكُمْ لَسَارِقُونَ ﴿٧٠﴾ قَالُوا وَاَقْبَلُوا
عَلَيْهِمْ مَاذَا تَفْقِدُونَ ﴿٧١﴾ قَالُوا نَفْقِدُ صُوَاعَ الْمَلِكِ وَلِمَنْ
جَٓاءَ بِهٖ حِمْلُ بَعِيرٍ وَاَنَا بِهٖ زَعِيمٌ ﴿٧٢﴾ قَالُوا تَاللّٰهِ لَقَدْ عَلِمْتُمْ
مَا جِئْنَا لِنُفْسِدَ فِي الْاَرْضِ وَمَا كُنَّا سَارِقِينَ ﴿٧٣﴾

69. Yusuf'un yanına girdiklerinde, öz kardeşini yanına aldı. "Ben senin öz kardeşinim. Onların yaptıklarına üzülme" dedi.

70. Onların yüklerini hazırlayınca, su kabını kerdeşinin yükü içine koydu, sonra bir tellâl şöyle bağırdı: "Ey kervancılar! Siz mutlaka hırsızsınız."

71. Geri dönerek: "Ne kaybettiniz?" dediler.

72. "Kralın su kabını arıyoruz. Onu getirene bir deve yükü var. Ben de buna kefilim" dediler.

73. "Allah'a andolsun ki, bizim yer yüzüne fesat çıkarmak için gelmediğimizi siz de biliyorsunuz. Biz hırsız da değiliz" dediler.

69. «Yusuf'un yanına girdiklerinde,» Yusuf yemekte **«öz kardeşini»** yani Bünyamin'i evde ve geceleyin **«yanına aldı.»** Diğer kardeşlerini ikişer ikişer bir odaya misafir etti. Bünyamin'e de: "Ölen kardeşinin yerinde benim olmamı ister misin?" diye sordu. Bünyamin "Senin gibi kardeşi kim bulabilir? Fakat sen Yakub ve Rahiyel'in çocuğu değilsin" diye cevap verdi. Bunun üzerine Yusuf ağladı. Kalkıp Bünyamin'in boynuna sarıldı ve kendini ona şöyle tanıttı: **«'Ben senin öz kardeşinim. Onların yaptıklarına üzülme.'»** Geçmişte bize yaptıklarına aldırma. Çünkü Allah, bize ikram etti ve hayırlı şekilde bir araya getirdi **«dedi.»** Yusuf bu durumu kardeşlerine söylememesini ve durumu onlardan saklamasını Bünyamin'e tenbih etti.

Burada maksadın gizli tutulmasının, bazı yerlerde iyi bir davranış olduğuna, gayeye ulaşmada fayda sağlayacağına işaret vardır. Nitekim bir haberde *"İhtiyaçlarınızı gidermede, sır saklamaktan yararlanın"* denilmiştir.

70. «Onların yüklerini hazırlayınca...» Burada *"yük"* olarak çevirdiğimiz *"cehâz"* kelimesi metâ, yani istifade edilen şeylere verilen isimdir. Yusuf zahirelerini ölçtü ve sayılarınca her birine bir deve yükü mal verdikten sonra **«su kabını kardeşinin yükü içine koydu.»** Âyette geçen *"sikaye"*, su içilen kap demektir ve gümüşten yapılmış bu kap ölçü aleti olarak kullanılmıştı. Onun, mücevherlerle süslenmiş altın bir kap olduğu da söylenir. Kardeşlerine ikram olsun diye Yusuf zahireyi bu kapla ölçmüştü.

Kervan Şam tarafına doğru yönelince Yusuf, onları durdurmak üzere birini gönderdi, hemen durdular. **«Sonra bir tellâl»** yani Yusuf'un adamlarından birisi **«şöyle bağırdı: 'Ey kervancılar!»** *"Iyr"*, üzerine yük konan develer demektir. Burada ise kervan sahipleri kastedilmiştir. **«Siz mutlaka hırsızsınız.'»** Bazıları, bu sözün Yusuf'un emriyle söylendiğini ileri sürmüşlerdir. Yahut da, Yusuf'un adamları su kabını arayıp bulamayınca, kafilenin aldığını tahmin etmişler ve bu tahmin üzerine birisi onlara *"siz mutlaka hırsızsınız"* diye seslenmiştir.

71. Yusuf'un kardeşleri su kabını arayanlara doğru **«geri dönerek: 'Ne kaybettiniz?' dediler.»**

72. Onlar da cevaben: **«'Kralın su kabını arıyoruz.»** Fiilin iki halde de muzari (şimdiki ve geniş zaman) kipiyle gelmesi, tabloyu canlı kılmak içindir. Kervan tarafından aldıkları cevaba uygun bir nezaketle ve su kabının yük arasında tesadüfen kaldığı inancını belirtmek için **«onu getirene»** arama yapmadan kendiliğinden kabı ortaya çıkarana **«bir deve yükü»** buğday **«var. Ben de buna kefilim'»**, yani kabı getirene mükâfatını vermeye ben kefilim **«dediler.»**

73. Yusuf'un kardeşleri: **«'Allah'a andolsun ki, bizim yer yüzüne fesat çıkarmak için gelmediğimizi siz de biliyorsunuz.»** Bu, hayret ifade eden bir yemindir. Yani, ne tuhaf haliniz var! Bizim suçsuzluğumuzu açıkça bildiğiniz halde, bize nasıl "siz mutlaka hırsızsınız" diyebiliyorsunuz? Âyetteki *"fesat çıkarmak için"* ifadesi "hırsızlık yapmak için" manasınadır. Çünkü hırsızlık, en büyük fesat çıkarma şekillerindendir. **«Biz hırsız da değiliz'»** biz asla hırsızlıkla sıfatlanamayız **«dediler.»**

قَالُوا

فَمَا جَزَاؤُهُٓ اِنْ كُنْتُمْ كَاذِب۪ينَ (٧٤) قَالُوا جَزَاؤُهُ مَنْ وُجِدَ ف۪ي
رَحْلِه۪ فَهُوَ جَزَاؤُهُۜ كَذٰلِكَ نَجْزِي الظَّالِم۪ينَ (٧٥) فَبَدَاَ بِاَوْعِيَتِهِمْ
قَبْلَ وِعَٓاءِ اَخ۪يهِ ثُمَّ اسْتَخْرَجَهَا مِنْ وِعَٓاءِ اَخ۪يهِۜ كَذٰلِكَ
كِدْنَا لِيُوسُفَۜ مَا كَانَ لِيَأْخُذَ اَخَاهُ ف۪ي د۪ينِ الْمَلِكِ اِلَّٓا اَنْ
يَشَٓاءَ اللّٰهُۜ نَرْفَعُ دَرَجَاتٍ مَنْ نَشَٓاءُۜ وَفَوْقَ كُلِّ ذ۪ي عِلْمٍ
عَل۪يمٌ (٧٦) قَالُٓوا اِنْ يَسْرِقْ فَقَدْ سَرَقَ اَخٌ لَهُ مِنْ قَبْلُۚ فَاَسَرَّهَا
يُوسُفُ ف۪ي نَفْسِه۪ وَلَمْ يُبْدِهَا لَهُمْۚ قَالَ اَنْتُمْ شَرٌّ مَكَانًاۚ
وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا تَصِفُونَ (٧٧)

74. "Yalancı çıkarsanız, onun cezası nedir?" dediler.

75. "Cezası, kimin yükünde bulunursa, ceza olarak o şahsa el konulmasıdır. Biz zalimleri böyle cezalandırırız" dediler.

76. Kardeşinin yükünden önce onların yükünü aramaya başladı. Sonra kardeşinin yükünden su kabını çıkardı. İşte Biz Yusuf'a, böyle bir çare öğrettik. Yoksa, kralın kanuna göre kardeşini alıkoyamazdı. Ancak Allah dilerse başka. Biz kimi dilersek, derecelerle yükseltiriz. Her ilim sahibinin üstünde daha iyi bilen biri vardır.

77. Dediler ki: "Çalmışsa, daha önce kardeşi de çalmıştı."

Yusuf bunu içinde sakladı. Onlara açmadı. "Durumunuz pek kötüdür. Allah sizin anlatmakta olduğunuzu daha iyi bilir" dedi.

74. Yusuf'un adamları, su kabının yanınızda olmadığı konusundaki sözlerinizde **«'yalancı çıkarsanız»** size ve dininize göre **«onun»** yani su kabını çalmanın **«cezası nedir?' dediler.»**

75. «'Cezası, kimin yükünde bulunursa,» yani su kabı kimin yükünde çıkarsa, **«ceza olarak o şahsa el konulmasıdır.»** Yani çalanın, çalınan şeyin yerine alıkonmasıdır.

Bizim şeriatımızdaki el kesmeye karşılık, Yakub (a.s.)'un şeriatında hırsızın cezası, bir yıl köle olarak çalıştırılmaktı. *"Cezası"* ifadesinin iki kere geçmesi, bu hükmü vurgulayarak belirtmek içindir.

«Biz» hırsızlık yapan **«zalimleri, böyle»** en âdi ceza ile **«cezalandırırız,' dediler.»** Bu şekilde iddialı konuşmaları, suçsuzluklarına tam olarak güvenmelerindendi. Çünkü kendilerine yapılan bu ithamdan habersizdiler.

76. Yusuf (a.s.), suçlamayı ortadan kaldırmak için **«kardeşinin yükünden önce onların yükünü aramaya başladı.»** Bünyamin'in yükünden önce diğer on kardeşinin yüklerini araştırmaya başladı.

Rivayete göre, Yusuf'un adamları kervancılara: "Develerinizi çöktürün, yüklerinizi arayacağız" dediler. Onlar da suçsuzluklarına güvenerek çöktürdüler. En büyük kardeşten başlayarak, sırasıyla herkesin yükünü aradılar. Sıra Bünyaminin yüküne gelince, Yusuf dedi ki: "Bunun bir şey almış olduğunu sanmıyorum." Bunun üzerine: "Allah'a yemin olsun ki; Onun yüküne de bakmadıkça onu bırakmayız. Çünkü Bünyamin, hem senin, hem de bizim için çok değerlidir" dediler. Yükünü açtıklarında su kabını oradan çıkardılar. Yüce Allah bunu şöyle belirtiyor:

«Sonra kardeşinin yükünden su kabını çıkardı.» Yani Yusuf, su kabını Bünyamin'in yükü içinde saklanmış bulunca, oradan çıkardı. Kardeşleri ise başlarını önlerine eğdiler. Söyleyecek bir şey bulamadılar. İbranice olarak Bünyamin'e: "Ey hırsız! Ne zorun vardı da kralın su kabını çaldın. Rahiyel'in oğlundan (yani Yusuf'tan) çektiğimiz gibi, senden de hâlâ çekiyoruz" diyerek hakaret etmeye başladılar.

«İşte Biz Yusuf'a böyle bir çare öğrettik.» Yani, maksadına ulaşsın diye Yusuf'a böyle ilginç bir plan uyguladık. *"Keyd"*, aslında hile ve tuzak demektir. Karşı tarafa içinde sakladığının tersini göstermekdir. **«Yoksa»** Yusuf **«kralın kanuna göre kardeşini alıkoyamazdı.»** YaniYusuf, yaptığı işin cezası olarak Bünyamin'e, kralının hırsızın cezasıyla ilgili kanununa göre el koyamazdı. Çünkü Mısır kralının kanununa göre hırsızın cezası, dayak ve çaldığını iki katıyla ödemekti. Yakub'un şeriatinde olduğu gibi köle ve uşak yapmak değildi. Bu durumda, kendisine hırsızlık isnad ederek kardeşi Bünyamin'i alıkoyamazdı. **«Ancak Allah dilerse, başka.»** Allah'ın dilemesi hariç. Bu plânı o diledi. Yoksa bu tarzda kardeşini alıkoyamazdı.

Semerkandî *Bahrû'l-Ulûm* adlı tefsirinde şöyle der: Bu plânın hükmü; kendileriyle dinî fayda ve maslahatlara ulaşılan "hîle-i şer'iyye" (11) lerin hükmü gibidir. Nitekim karısını dövmekten kurtulma ve yeminini de yerine getirmiş olması için Cenab-ı Hak Eyyûb (a.s.)'a şöyle buyurdu: *"Ey Eyyûb! Eline bir demet sap alıp onunla vur, yeminini bozma."* (12) (Sad: 44) İbrahim (a.s.)'de, kâfirin elinden kurtulması için karısı hakkında: "Bu benim kız kardeşimdir" demişti. Şeriatlerin hepsi, maslahat ve kötülüklerden kurtulma yollarından ibarettir. Allah Teâlâ Yusuf (a.s.)'a telkin ettiği bu plânda, büyük faydalar göstermiş, onu bu faydalar için basamak yapmıştır. Bu, güzel bir çareydi ve içinde kötülük unsuru yoktu.

«Biz kimi dilersek derecelerle yükseltiriz.» Yusuf'u yükselttiğimiz gibi, hikmetimiz ve maslahat gereği kimin yücelmesini istersek, onu yüksek ilmî mertebelere yüceltiriz. **«Her ilim sahibinin üstünde daha iyi bilen biri vardır.»** Sonuç Allah'a varıncaya dek her bilenin üstünde, ilmî derecesi daha yüksek olan birisi vardır.

77. Kardeşler rezil oldular. Utançlarından başlarını önlerine eğdiler, suçsuzluklarını ifade için **«dediler ki;»** Bünyamin **«'çalmışsa»**, bunda şaşılacak bir şey yok. Çünkü **«daha önce kardeşi de çalmıştı.'»** BununlaYusuf'u kastediyorlardı. Rivayete göre, Yusuf çocukluğunda, annesinin babası olan puta tapan dedesine ait bir putu çalmıştı, Annesi Rahiyel, oğlu Yusuf'a: "Putu al ve kır. Belki deden puta tapmayı bırakır" demişti. Bunun üzerine Yusuf da putu

---

11- "Hîle-i Şer'iyye", şer'î çare demektir.

12- Rivayete göre, hanımı hizmete geç geldiği için Eyyûb (a.s.), iyileşince ona yüz değnek vurmaya yemin etmişti. Yüz sapı bir araya getirerek bir defa vurmakla yeminini yerine getirmiş oldu. (Mütercim) almış kırıp pisliklerin içine atmıştı. **«Yusuf bunu içinde sakladı.»** Yusuf, onların söyledikleri şeylerden dolayı meydana gelen üzüntüsünü, onlara belli etmemek için, içinde gizledi. **«Onlara açmadı.»** Uysallığı ve kardeşlerini bağışlaması sebebiyle ne sözle, ne de davranışla üzüntüsünü onlara belli etmedi. Ancak içinden **«'Durumunuz pek kötüdür,»** kardeşinizi babanızdan çaldınız, sonra da o günahsıza iftiraya kalkıştınız, dedi.

Müfessirler şöyle demişler: "Yusuf'un, içinde gizlediği söz, bu '*durumunuz pek kötüdür*' sözüdür. Çünkü bunu, içinden söyledi, şahsiyetleri zedelenmesin, iş rezilliğe varmasın diye onlara açıkça böyle söylemedi."

«Allah sizin anlatmakta olduğunuzu daha iyi bilir', dedi.» Durumun, bizi haksızlıkla suçladığınız gibi olmadığını, bunun bize bir iftira olduğunu Allah çok daha iyi bilir.

قَالُوا يَٓا اَيُّهَا الْعَز۪يزُ اِنَّ لَهُٓ اَبًا شَيْخًا
كَب۪يرًا فَخُذْ اَحَدَنَا مَكَانَهُۚ اِنَّا نَرٰيكَ مِنَ الْمُحْسِن۪ينَ ﴿٧٨﴾
قَالَ مَعَاذَ اللّٰهِ اَنْ نَأْخُذَ اِلَّا مَنْ وَجَدْنَا مَتَاعَنَا عِنْدَهُٓۙ اِنَّٓا
اِذًا لَظَالِمُونَ ﴿٧٩﴾ فَلَمَّا اسْتَيْـَٔسُوا مِنْهُ خَلَصُوا نَجِيًّاۜ قَالَ كَب۪يرُهُمْ
اَلَمْ تَعْلَمُٓوا اَنَّ اَبَاكُمْ قَدْ اَخَذَ عَلَيْكُمْ مَوْثِقًا مِنَ اللّٰهِ وَمِنْ قَبْلُ
مَا فَرَّطْتُمْ ف۪ي يُوسُفَۚ فَلَنْ اَبْرَحَ الْاَرْضَ حَتّٰى يَأْذَنَ ل۪ٓي اَب۪ٓي اَوْ
يَحْكُمَ اللّٰهُ ل۪يۚ وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِم۪ينَ ﴿٨٠﴾ اِرْجِعُٓوا اِلٰٓى اَب۪يكُمْ
فَقُولُوا يَٓا اَبَانَٓا اِنَّ ابْنَكَ سَرَقَۚ وَمَا شَهِدْنَٓا اِلَّا بِمَا عَلِمْنَا وَمَا

كُنَّا لِلْغَيْبِ حَافِظِينَ ﴿٨١﴾ وَسْـَٔلِ الْقَرْيَةَ الَّتِى كُنَّا فِيهَا
وَالْعِيرَ الَّتِىٓ اَقْبَلْنَا فِيهَا وَاِنَّا لَصَادِقُونَ ﴿٨٢﴾

78. Dediler ki: "Ey Aziz! Gerçekten onun çok yaşlı bir babası vardır. Bizden birini onun yerine alıkoy. Doğrusu biz seni iyilik edenlerden görüyoruz."

79. (Yusuf:) "Malımızı yanında bulduğumuz kimseden başkasını alıkoymaktan Allah'a sığınırız. Yoksa haksızlık etmiş oluruz" dedi.

80. Ondan ümitlerini kesince, gizlice görüşmek üzere bir kenara çekildiler. Büyükleri dedi ki: "Babanızın, sizden Allah adına söz aldığını, daha önce Yusuf hakkında kusur işlediğinizi bilmiyor musunuz? Artık babam bana izin verinceye veya Allah hakkımda hükmedinceye kadar bu yerden asla ayrılmayacağım. O, hükmedenlerin en hayırlısıdır.

81. Siz babanıza dönün ve deyin ki: "Ey babamız! Gerçekten oğlun hırsızlık etti. Biz sadece gördüğümüze şahitlik ettik. Biz, gaybın bekçileri değiliz.

82. İçinde bulunduğumuz şehir halkına ve birlikte geldiğimiz kervana sor. Gerçekten biz doğru söylüyoruz."

78. Kardeşler merhamet dileyerek «**Dediler ki: 'Ey Aziz! Gerçekten onun çok yaşlı bir babası vardır.**» Nerede ise onsuz yapamaz. «**Bizden birini onun yerine alıkoy.**» Biz sevgi ve şefkat yönünden babamız katında Bünyamin'in yerini tutamayız. Rehin veya köle olarak onun yerine, bizim içimizden birini tut. «**Doğrusu biz seni**» bizi ağırlama ve fazla fazla mal vermede «**iyilik edenlerden görüyoruz.'**» Bu iyiliği de yaparak ikramını tamamla.

79. Bunun üzerine Yusuf: «**'Malımızı yanında bulduğumuz kimseden başkasını alıkoymaktan Allah'a sığınırız.**» Biz, su kabı kimin yükü içinde bulunduysa, ancak onu alıkoruz. Çünkü onu alıkoymamız, sizin fetvanız gereğidir. Bizim bu fetvanın gereğini bozmamız caiz olmaz. «**Yoksa haksızlık etmiş oluruz,' dedi.**» Gönüllü bile olsa, malımız yanında bulmadığımız kimseyi alıkorsak, sizin görüşünüze göre haksızlık etmiş oluruz ki, biz böyle bir şey yapamayız.

80. **«Ondan»** yani Yusuf'un istedikleri şeyi gerçekleştirmesinden **«ümitlerini»** büsbütün **«kesince,»** aralarında **«gizlice görüşmek üzere bir kenara çekildiler.»** İnsanlardan uzaklaşarak sırf kendi başlarına işlerini ne tarzda düzenleyeceklerini, kardeşleri konusunda babalarına ne diyeceklerini gizlice görüşmek için bir tarafa çekildiler. **«Büyükleri»**, yaşca büyükleri Rûbîl veya akılca büyükleri Yahûda **«dedi ki: 'Babanızın, sizden Allah adına söz aldığını,»** ona Allah'a yemin ederek söz verdiğinizi, **«daha»** yani bundan **«önce de Yusuf hakkında kusur işlediğinizi»**, onun hakkında *"biz onu mutlaka koruruz."* (Yusuf: 12) diye söz verdiğiniz halde, babanıza verdiğiniz sözü tutmayarak yanlış davrandığınızı **«bilmiyor musunuz?»** Şüphesiz bunu, kesin olarak biliyorsunuz. Biz Yusuf olayından dolayı zaten suçlanıyoruz. Artık düştüğümüz şimdiki durumdan çıkmamız mümkün değildir. **«Artık babam bana»** kendisine dönmem için **«izin verinceye veya Allah»** herhangi bir sebeple kardeşimin kurtulması için **«hakkımda hükmedinceye kadar bu yerden asla ayrılmayacağım.»** Mısır ülkesini asla terketmeyeceğim. **«O, hükmedenlerin en hayırlısıdır.»** O, ancak adalet ve hakkaniyetle hükmeder.

81. **«Siz babanıza dönün ve deyin ki: 'Ey babamız!»** Görünüşe bakılırsa, **«gerçekten oğlun hırsızlık etti.»** Onun hırsızlığı konusunda **«biz sadece gördüğümüze şahitlik ettik.»** Su kabının onun yükünden çıktığını gördük. **«Biz, gaybın bekçileri değiliz.»** İşin iç yüzünün, gördüğümüz gibi mi, yoksa başka türlü mü, olduğunu ise bilemeyiz.

82. Doğru söylediğimizi öğrenmesi için, babanıza deyin ki: İstersen **«İçinde bulunduğumuz şehir halkına»**, yani Mısırlılara **«ve birlikte geldiğimiz kervana sor.»** *"el-ıyr"*, üzerlerine yük sarılan develer demekse de, burada beraberce yola çıktığımız kervan anlamındadır. Bu kervan, Yakub (a.s.)'un komşularından oluşan Kenan ülkesinden bir topluluktu. **«Gerçekten biz doğru söylüyoruz.'»** Sonra büyükleri, Yusuf'un yanına girdi ve şöyle dedi: "Kardeşimi rehin aldın. Beni de onunla beraber rehin al." Yusuf onu da Bünyamin'in yanına aldı ve ikisine de ikramda bulundu.

قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ
أَنْفُسُكُمْ أَمْرًا فَصَبْرٌ جَمِيلٌ عَسَى اللّٰهُ أَنْ يَأْتِيَنِي بِهِمْ جَمِيعًا
إِنَّهُ هُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ ﴿٨٣﴾ وَتَوَلَّى عَنْهُمْ وَقَالَ يَا أَسَفٰى عَلٰى
يُوسُفَ وَابْيَضَّتْ عَيْنَاهُ مِنَ الْحُزْنِ فَهُوَ كَظِيمٌ ﴿٨٤﴾

83. (Yakub:) "Aksine, nefisleriniz sizi bir işe sürüklemiş. Artık bana düşen güzel bir sabırdır. Belki Allah hepsini birden bana getirecektir. Çünkü O, iyi bilendir, hikmet sahibidir" dedi.

84. Onlardan yüz çevirdi ve: "Vah! Yusuf'a yazık oldu" dedi ve üzüntüsünden gözlerine ak düştü. Artık acısını içine gömmüştü.

83. Oğulları kendisine dönüp büyüklerinin kendilerine tenbih ettiği şekilde durumu anlattıklarında Hz. Yakub: «**'Aksine, nefisleriniz sizi bir işe sürüklemiş**», isteyip uyguladığınız bir işi nefisleriniz size süsleyip kolaylaştırmış, aksi halde kral, hırsızlığı sebebiyle hırsızın rehin alınacağını nereden bilsin? Çünkü bu, kralın dinine göre değil, Yakub'un şeriatine göre verilmiş bir hükümdü. *"Bel"* kelimesi, oğulların söylediği sözün aksini belirtmekte yani durum öyle değil manasını ifade etmektedir «**Artık bana düşen, güzel bir sabırdır,**» yani benim işim, içinde Allah'tan başkasına şikayet bulunmayan güzel bir sabırdır.

Rivayet edildiğine göre, Ebu'l Hasan şöyle anlatmıştır: "Haccetmek üzere yola çıktım. Tavaf esnasında bir kadın gördüm. Yüzünün güzelliği, adeta ortalığı aydınlatıyordu. Kendi kendime: 'Yemin olsun ki, bu güne kadar böyle parlak ve güzel bir kadın görmedim. Onun bu güzelliği herhalde gam ve kederin azlığından dolayıdır' dedim. Kadın bu sözümü işitti ve şöyle dedi: 'Bunu nasıl söylersin be adam? Andolsun ki, ben kalbi ve gözleri gamlarla yaralı, üzüntülerin kıskacında bir insanım.' **Ben de; 'Peki bu ne haldir?'** diye sordum. Anlatmaya başladı: 'Kocam kurban olarak koyun kesmişti. Yanımda iki oğlum vardı, oynuyorlardı. Kucağımda da emzikli bir çocuk vardı. Onlara yemek hazırlamaya kalktım. Büyük oğlum küçük oğluma: 'Babam koyunu nasıl kesti sana göstereyim mi?' dedi. O da, 'Evet göster' deyince, hemen onu yatırıp kesti. Evden kaçarak dağa çıktı. Kendisini kurt yedi. Babası da onu aramaya çıkmıştı. O da susuzluktan öldü. Ben de çocuğu bıraktım, babaları ne yapıyor, bakayım diye kapıya çıktım. Çocuk emekleyip ateşteki çömleğe yanaştı, elini çömleğe soktu ve kaynar suyu üzerine döktü, eti kemiğinden sıyrıldı. Bu haber, kocasının yanında bulunan kızıma ulaşınca o da kendisini yere attı ve öldü. Zaman beni onlar içinde yapayalnız bıraktı.' Bunun üzerine ben: 'Peki, bunca büyük dertlere nasıl sabrettin?' diye sordum. Kadın şöyle cevap verdi: 'Bir kimse sabırla sabırsızlık arasını ayırdetmek isterse, aralarında çok büyük fark görür. Bir şey yokmuş gibi davranılarak gösterilen sabrın sonu pek güzeldir. Sabırsızlık gösterenin eline ise bir şey geçmez.' Sonra kadın bana şu beyti terennüm ederek uzaklaştı:

Sabrettim çünkü sabır benim en hayırlı dayanağım
Feryat etmenin bana bir faydası var mı ki yanayım?
Göz yaşlarımı seyircime verdim, hâkim oldum kendime
Göz şimdi kalpde yaş akıtıyor içten içe."

«Belki Allah» Yusuf, Bünyamin ve Mısır'da kalan diğer oğullarımın **«hepsini birden bana getirecektir.»** Kayıplar üç kişiye ulaştığı için, çoğul kipi kullanılmıştır. **«Çünkü O,»** benim üzüntü ve yas içindeki halimi **«iyi bilendir, hikmet sahibidir' dedi.»** Beni ancak bir hikmet gereği imtihan etmiştir.

İmtihan üç çeşitdir: 1- Kulun cezasını dünyada vermek için 2- Kulun içindekini dışarı çıkarıp Rabbi katındaki durumunu insanlara göstermek için 3- Kulun değer ve yakınlığını kendi katında artırmak için. Şüphesiz bu, aslında bir ikramdır.

84. Yakub, görüp işittiklerinden hoşlanmadığı için **«onlardan yüz çevirdi ve: 'Vah! Yusuf'a yazık oldu' dedi.»** *"Esef"* şiddetli üzüntü ve hasret demektir. *"Ya esefa"*nın aslı, mütekellim yasına muzaf olarak *"yâ esefî"* dir. Olayın, Bünyamin ve Mısır'da kalan büyük kardeş üzerine cereyan etmesine rağmen, Yakub *"vah Yusuf'a"* demiştir. Çünkü Yusuf'la ilgili derdi, diğer dertlerin temelini teşkil ediyordu. Ayrıca o ikisinin hayatta olduğunu biliyor, kendine döneceklerini umuyordu. Yusuf konusunda ise, Allah'ın rahmeti dışında, ona kavuşma konusunda ümit vadeden hiçbir şey yoktu.

«Ve üzüntüsünden gözlerine ak düştü.» Yani Yusuf konusundaki üzüntüsünün şiddetinden dolayı gözünü kaybedip âmâ oldu.

Rivayet edildiğine göre, yer yüzünde Allah yanında kendisinden daha değerli bir kimse olmadığı halde, Yakub'un göz yaşları, Yusuf'u kaybedip tekrar kavuşuncaya kadar geçen kırk yıllık zaman içinde hiç dinmedi. Eğer: "Yusuf'tan ayrı olması ve ona olan hasreti dolayısıyla niçin Yakub gözlerini kaybetti?" diye sorarsan, derim ki: Yakub'un âmâ olması; oğullarını gördükçe üzüntüsünün artmaması ve Cemalullah'ı seyretmesi içindir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.) Cebrail'den, o da Rabbi'nden rivayet ettiğine göre yüce Allah: *"Ey Cebrail! İki gözünü aldığım kişinin mükâfatı nedir, bilir misin?"* buyurmuş. Cebrail de: "Seni noksanlıklardan tenzih ederim. Senin bildirdiğinden başka benim hiçbir bilgim yoktur" demiştir. Bunun üzerine yüce Allah şöyle buyurdu: *"Onun mükâfatı, cennetimde ebedî kalmak ve cemalimi seyretmektir."*(13)

Bir haberde de şöyle buyrulmaktadır: "Allah'ın yüzünü ilk görecek olanlar amâlardır."

Musibet zamanlarında ağlayıp esef etmenin caiz olduğuna bu âyet-i kerime delil olarak gösterilmiştir. Çünkü üzülmemek, insanın elinde olan bir şey değildir. Bundan dolayı, sıkıntı anlarında kendine sahip olanlar pek azdır.

Enes (r.a.) şöyle dedi: "Allah'ın Rasûlüyle birlikte demirci ustası Ebû Seyf'in evine gittik. Ebû Seyf'in hanımı Hz. Peygamber (s.a.v.)'in oğlu İbrahim'in süt annesiydi. Rasûlüllah İbrahimi kucağına aldı ve onu öpüp kokladı. Bundan sonra Ebu Seyf'in evine bir defa daha gittik. Bu defa İbrahim can veriyordu. Rasûlüllah'ın iki gözünden yaş dökülmeye başladı. Bunun üzerine Abdurrahman b. Avf: "Ey Allah'ın Rasûlü! Sen de mi ağlıyorsun?" deyince. Rasûlüllah: *"Ey Avf oğlu! Bu, merhametin ifadesidir"* buyurdu. Sonra bu göz yaşını bir diğeri takib etti. Bu defa Allah'ın Rasûlü: *"Göz yaş döker, kalb üzülür. Biz ancak Rabbimizi hoşnut edecek şeyler söyleriz (O'na isyan tarzında bir şey demeyiz) Ey İbrahim! Biz senden ayrılmakla pek üzgünüz."* (14) buyurdu.

13- Bir hadis-i kutsîde: *"Kimin gözlerini alarak imtihana tabi tutarım da sabrederse, ona gözlerine karşılık cenneti veririm"* buyrulmuştur. Hadisi Buhârî ve Tirmizî tahric etmiştir.

14- Hadisi Buharî ve bir bölümünü de Müslim rivayet etmiştir. (Bkz. *Tecrid-i Sarih* Tercemesi. 4/430-431.)

Ravza kitabının yazarı, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in oğlu İbrahim'in, Medine'de on sekiz aylık bir çocuk iken vefat ettiğini söylemiştir.

Böyle durumlarda caiz olmayan, cahillerin bağırıp çağırmaları, göğüs ve yanaklarını yumruklamaları, yaka paça yırtmaları gibi şeylerdir. Hz. Peygamber (s.a.v.), kızlarından birinin çocuğu can verirken ağlamış, bunun üzerine kendisine: "Bizi yasakladığın halde, sen de ağlıyorsun ey Allah'ın Rasûlü!" denince, şöyle cevap vermiştir: *"Ben size ağlamayı yasaklamadım. Yasakladığım, ahmakça iki çığlıktır: Sevinç anındaki ve üzüntü anındaki çığlık."* (15)

Peygamberlerden âmâ olanlar, Hz. İshak, Hz. Yakub ve Hz. Şuayb aleyhimü's-selâm'dır. Sahabeden âmâ olanlar ise, Berâ b. Âzib, Cabir b. Abdullah, Hassân b. Sâbit, Sa'd İbn Ebî Vakkâs, Abbas b. Abdülmuttalib, Abdullah b. Erkam, Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Umeyr, Abdullah b. Ebû Evfa, Utbân b. Mâlik, Utbe b. Mes'ud el Huzelî, Osman b. Âmir, Akil b. Ebu Talib, Müezzin Amr b. Ümmü Mektum, Katade b. Numan'dır (radiyallahü anhüm).

«Artık acısını içine gömmüştü.» Kalbi, çocuklarına olan üzüntüyle doluydu. Bunu içinde saklıyordu.

قَالُوا

تَاللّٰهِ تَفْتَؤُا تَذْكُرُ يُوسُفَ حَتّٰى تَكُونَ حَرَضًا اَوْ تَكُونَ
مِنَ الْهَالِك۪ينَ ﴿٨٥﴾ قَالَ اِنَّمَٓا اَشْكُوا بَثّ۪ي وَحُزْن۪ٓي اِلَى اللّٰهِ وَاَعْلَمُ
مِنَ اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٨٦﴾ يَا بَنِيَّ اذْهَبُوا فَتَحَسَّسُوا مِنْ يُوسُفَ
وَاَخ۪يهِ وَلَا تَا۬يْـَٔسُوا مِنْ رَوْحِ اللّٰهِ اِنَّهُ لَا يَا۬يْـَٔسُ مِنْ رَوْحِ اللّٰهِ اِلَّا
الْقَوْمُ الْكَافِرُونَ ﴿٨٧﴾

15- Hadisi Tirmizî, *Kitâbü'l-Cenâiz*'de rivayet etmiştir.

85. Dediler ki: "Allah'a andolsun ki, sen hâlâ Yusuf'u anıp duruyorsun, sonunda ya hasta olacak, ya da helâk olanlardan olacaksın."

86. (Yakub:) "Ben, tasa ve üzüntümü yalnız Allah'a açarım. Allah tarafından sizin bilmediklerinizi bilirim" dedi.

87. "Ey oğullarım! Gidin de Yusuf'u ve kardeşini iyice araştırın. Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Doğrusu, kâfirler topluluğundan başkası Allah'ın rahmetinden ümidini kesmez.

85. «Dediler ki: 'Allah'a Andolsun ki, sen hâlâ Yusuf'u anıp duruyorsun, sonunda ya hasta olacak, ya da helâk olanlardan olacaksın.'»

86. Yakub: **«'Ben, tasa...»** Âyetteki *"tasa"* anlamındaki *"el-bessü"* kelimesi, sahibinin dayanamayıp da insanlara yayıp, haber verdiği tasa demektir. Oğulları ona, teselli ve şikâyet amacıyla yukardaki sözleri söyleyince, Yakub onlara: "Ben tasamı size veya başkasına açmıyorum ki, beni teselliye kalkışıyorsunuz. Ben tasa ve üzüntümü gidermesi için Allah'a sığınıyor ve O'nun kapısında yalvarıyorum. Böylece derdimi sadece O'na açıyorum" dedi. **«Ve üzüntümü yalnız Allah'a açarım.»** *"Üzüntü"* anlamındaki *"hüzn"* kelimesi, "tasa" anlamındaki "bess" kelimesinden daha geneldir. Buna göre anlam şu şekilde olur: "Ben, büyük veya küçük, bütün üzüntülerimi ancak Allah'a söylerim."

Eğer burada: Hz. Yakub: *"Artık bana düşen güzel bir sabırdır."* (Yusuf: 83) dediği halde, sonra niçin *"Vah! Yusuf'a yazık oldu"* (Yusuf: 84) ve *"Ben tasa ve üzüntümü yalnız Allah'a açarım"* dedi? Sabırla şikâyet nasıl bir arada bulunur? denirse, buna şöyle cevap verilir: Bu şikâyet; kişinin, halini yaratanına arzetmesidir ve bu da caizdir. Nitekim Eyyûb (a.s.) da: *"Ey Rabbim! Başıma bir dert geldi. Sen merhametlilerin en merhametlisisin"* (Enbiya: 82) dediği halde, Cenab-ı Hak, onun hakkında: *"Doğrusu Biz onu sabırlı bulmuştuk, o ne iyi kuldu"* (Sâd: 44) buyurmuştur. Çünkü Hz. Yakub'un şikayeti ve ağlaması, Allah'la kendi arasında cereyan ediyordu. Bu bakımdan Allah katında mazurdu.

Sabrın esası ve gerçek anlamı: Nefse hakim olmak ve onu, başkasına şikâyetten alıkoymaktır. Her şeyin, Allah'ın kaza ve kaderiyle olduğunu bilerek başkasına meyletmemektir. Bir gönül ehlinin sözü şöyledir:

Güzelden çıkan her şey pek hoştur
Fakat güzele karşı sabır zor iştir.

Yine bu konuda şöyle denilmiştir:

Senin aşkına karşı sabretmenin sonu nâhoştur.
Senden başkasına karşı sabretmek ise pek hoştur.

Çünkü seven, sevgilinin huzurunda sabredemez, durmadan ona halini ve ihtiyacını arzeder. Aşk dili, yalvarma ve arz lisanıdır. Şikâyet ve yaygara dili değildir.

«Allah tarafından», Allah'ın rahmeti ve lütfuyla **«sizin bilmediklerinizi bilirim,' dedi»** umarım ki O, bana rahmet eder. Ümidimi boşa çıkarmaz. Yahut da mana şöyledir: Sizin, Yusuf'un hayatına dair bilmediklerinizi ben Allah'ın bir çeşit ilhamıyla bilirim.

Rivayet edildiğine göre, Hz. Yusuf Cebrail'e: "Ey Emin Ruh! Sen Yakub hakkında bir şey biliyor musun?" diye sormuş, Cebrail de: "Evet, Allah ona güzel bir sabır verdi ve onu, içine gömdüğü senin üzüntünle imtihan etti" demiştir. Yusuf: "Üzüntüsünün derecesi nedir?" diye sorunca, Cebrail: "Çocuğunu kaybetmiş yetmiş annenin üzüntüsü kadardır" demiş. Yusuf: "Peki mükâfatı ne kadardır?" diye sorunca, Cebrail: "Yüz şehid sevabıdır" diye cevab vermiştir.

Yakub (a.s.)'un Allah'a karşı olan güveni hiçbir zaman sarsılmadı. Süddî şöyle diyor: "Çocukları Yakub'a, Mısır kralının tavrını haber verdiklerinde, Yusuf'un yaşadığını hissetti ve ümitlenerek: "Belki de o Yusuf'tur" dedi.

87. «'Ey oğullarım!» Mısır'a **«Gidin de Yusuf'u ve kardeşini iyice araştırın.»** Gidip o ikisiyle ilgili haberleri iyice öğrenin. Çünkü *"tehassüs"* kelimesi, duyu organlarıyla bir şeyi araştırmak anlamına gelir. *"Kardeş"*ten maksat, Bünyamin'dir. Yakub (a.s.), *"Bu yerden asla ayrılmayacağım"* (Yusuf: 80) diyerek Mısır'da kalan büyük oğlundan söz etmedi. Çünkü onun yokluğu, kendi isteğiyle olmuştur ve bulunması da zor değildir.

«Allah'ın rahmetinden», sıkıntıyı gidermesi ve ferahlık vermesinden **«ümidinizi kesmeyin.»** *"Yeis"* ve "kunût", ümidi kaybetmek demektir. Asmaî şöyle demiştir: *"Ravh"* insanın, tatlı ve serin bir esinti bulup, ona meyletmesidir. "Ra", "vav" ve "ha" harflerinden meydana gelen bu kelime, hareket ve sallanma manası taşır. İnsanın, varlığıyla zevk duyup hareketlendiği her şeye "ravh" denir. *Kevâşi*'de şöyle denilmiştir: *"Ravh"*ın aslı; kalbin üzüntüsünden kurtulup, rahat bulmasıdır. Buna göre âyetin manası: "Size Allah katından gelecek bir rahatlıktan, ümit kesmeyin" şeklindedir.

«Doğrusu, kâfirler topluluğundan başkası Allah'ın rahmetinden ümidini kesmez.'» Çünkü kâfir, Allah'ı ve sıfatlarını bilmez. Ârif ise, hiçbir şekilde, yani sıkıntı ve ferah anlarında Allah'tan umut kesmez ve Cenab-ı Hakk'ın şu sözünü düşünür: *"Gerçekten, zorlukla beraber bir kolaylık vardır."* (İnşirah: 6) Allah'ın işi hayret vericidir. Yardımı yakındır. Umut sahibi günahkâr, Allah'a umutsuz sofudan daha yakındır. Akıllı kişinin Rabbinden umut kesmemesi gerekir. Çünkü Allah, dünya ve âhiret sıkıntılarını giderir.

Anlatıldığına göre adamın biri, bir adada yiyeceksiz olarak kalakalmış ve ümitsizlik ifadesi olarak şöyle demiş:

Karga beyazlaşırsa, ben de kavuşurum âileme
Yahut da zift dönerse bembeyaz süt haline

Sonra da şöyle bir ses işitmiş:

Umulur ki, düştüğün derdin gerisinde
Yakın bir çıkış vardır berisinde.

Adam, baktığında kendine doğru bir geminin geldiğini görmüş ve bu gemi ile ailesine kavuşmuş.

فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَيْهِ قَالُوا يَا أَيُّهَا
الْعَزِيزُ مَسَّنَا وَأَهْلَنَا الضُّرُّ وَجِئْنَا بِبِضَاعَةٍ مُزْجٰىةٍ فَأَوْفِ لَنَا
الْكَيْلَ وَتَصَدَّقْ عَلَيْنَا إِنَّ اللّٰهَ يَجْزِي الْمُتَصَدِّقِينَ ﴿٨٨﴾ قَالَ
هَلْ عَلِمْتُمْ مَا فَعَلْتُمْ بِيُوسُفَ وَأَخِيهِ إِذْ أَنْتُمْ جَاهِلُونَ
﴿٨٩﴾ قَالُوا أَإِنَّكَ لَأَنْتَ يُوسُفُ قَالَ أَنَا يُوسُفُ وَهٰذَا أَخِي

قَدْ مَنَّ اللّٰهُ عَلَيْنَاۜ اِنَّهُ مَنْ يَتَّقِ وَيَصْبِرْ فَاِنَّ اللّٰهَ لَا يُضٖيعُ اَجْرَ
الْمُحْسِنٖينَ ﴿٩٠﴾ قَالُوا تَاللّٰهِ لَقَدْ اٰثَرَكَ اللّٰهُ عَلَيْنَا وَاِنْ كُنَّا
لَخَاطِـٖٔينَ ﴿٩١﴾ قَالَ لَا تَثْرٖيبَ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَۜ يَغْفِرُ اللّٰهُ لَكُمْۘ
وَهُوَ اَرْحَمُ الرَّاحِمٖينَ ﴿٩٢﴾ اِذْهَبُوا بِقَمٖيصٖي هٰذَا فَاَلْقُوهُ
عَلٰى وَجْهِ اَبٖي يَأْتِ بَصٖيرًاۚ وَأْتُونٖي بِاَهْلِكُمْ اَجْمَعٖينَ ﴿٩٣﴾

88. Yusuf'un yanına girdiklerinde dediler ki: "Ey Aziz! Bizi ve ailemizi kıtlık bastı ve biz değersiz sermaye ile geldik. Ölçeği bize tam yap ve bize sadaka da ver. Allah, sadaka verenleri gerçekten mükâfatlandırır."

89 .(Yusuf): "Sizler cahilken, Yusuf ve kardeşine neler yaptığınızı biliyor musunuz?" dedi.

90. Dediler ki: "Yoksa sen, gerçekten Yusuf musun?" "Ben Yusufum, bu da kardeşim. Allah bize iyilikte bulundu. Kim sakınır ve sabrederse, elbette Allah iyilik edenlerin mükâfatını zayi etmez" dedi.

91. "Allah'a yemin ederiz ki, Allah seni bizden üstün tutmuştur. Doğrusu biz bile bile suç işlemiştik" dediler.

92. Yusuf dedi ki: "Bu gün sizi kınama yok. Allah sizi affetsin. O, merhametlilerin en merhametlisidir.

93. Benim şu gömleğimi götürün, babamın yüzüne koyun da görmeye başlasın. Ve bütün ailenizle birlikte bana gelin."

88. Rivayet edildiğine göre Hz. Yakub, çocuklarından birine şu mektubu yazmasını emretti:

"Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla.

Bu mektup; Allah'ın dostu İbrahim oğlu, Allah'ın kurbanı İshak oğlu, Allah'ın kulu Yakub'dan, Mısır kralına yazılmıştır. Mesele şudur: Bizler aile halkı olarak sıkıntıya düştük. Dedem İbrahim, Nemrud'un ateşiyle imtihan edildi. Sabretti. Allah ateşi ona soğukluk ve selâmet yaptı. Babam İshak ise kurban edilmekle sınandı. O da sabretti. Allah ona karşılık büyük bir koç ihsan etti. (16) Bana gelince, Allah beni, oğlum Yusuf'u kaybetmekle imtihan etti. Gözlerimi kaybedinceye, bedenim zayıflayıncaya dek onun ardından ağladım. Yanında rehin tuttuğun çocukla teselli buluyordum. Oysa sen, onun hırsız olduğunu iddia ettin. Biz hane halkı olarak ne hırsızlık yaparız, ne de soyumuzdan hırsız çıkar. Ya çocuğu bana gönderirsin, ya da sana beddua ederim. Vesselâm."

«Yusuf'un yanına girdiklerinde dediler ki; 'Ey Aziz!» Ey güçlü galip kral! **«Bizi ve ailemizi kıtlık bastı.»** Bize ve gerideki aile fertlerimize fakirlik ve ihtiyaç çattı. Nüfusumuz çok, yiyeceğimizse azaldı. **«Ve biz değersiz bir sermaye ile»** yani hiçbir tüccarın değer vermeyeceği, yüzüne bile bakmayacağı bir sermaye ile **«geldik.»** Sermayeleri yün ve yağ idi. Çam kozası ile sebze tohumu olduğu da söylenir. **«Ölçeği bize tam yap»**, hakkımız olan ölçeği tamamla **«ve bize sadaka da ver.»** Sermayemizi kabul ederek ve ölçeği bolca tutarak bize ikramda bulun. Tasadduk, genel olarak ikram, örfte ise sadece Allah'ın sevabını gerektiren şey demektir. Onun için örfte, sevap kuldan beklenemeyeceği için: "Allahım bana tasadduk et" denmez. "Bana tasadduk et" yerine, "bana ver, ikram ve merhamet et" denir. **«Allah, sadaka verenleri gerçekten mükâfatlandırır.'»** İkram edenlere en güzel sevap ve mükâfatı verir.

Dahhâk şöyle der: "Kardeşler, Yusuf'a 'Allah seni mükâfatlandırır' demediler. Çünkü onun mü'min olduğunu bilmiyorlardı. Ayrıca sadaka, sadece mala mahsus değildir. Her iyilik sadakadır. İki kişi arasında adaletle muamele etmek sadaka olduğu gibi, yardım etmek, güzel bir söz, namaz için yürümek, yoldan rahatsızlık veren bir şeyi kaldırıp atmak v.s. hepsi sadakadır. Aynı şekilde nafileler de sadece namazlara has değildir. Fazladan olan her hayra da nafile denir. Kudsî Hadis'te şöyle buyurulmuştur: *"Kulum bana nafilelerle öylesine yakınlaşır ki, ben onu severim. Sevince de onun adeta gözü ve kulağı olurum."*(17) Akıllı kişinin, sadaka ve diğer hayırların fazlasını yapmakla

---

16- İbrahim (a.s.)'in kurban etmek istediği kişinin, İshak değil İsmail olduğu görüşü daha kuvvetlidir. Yahudilere göre ise kurban edilmek istenen İshak'tır. (Mütercim)

17- Hadis, Buhari ve Müslim'de rivayet edilmiştir.

meşgul olması gerekir.

89. Yusuf, kardeşlerinin zavallılığını görünce onlara acıdı ve kendini onlara tanıtmaktan geri duramadı ve: «**'Sizler cahilken**» yani Yusuf'un durumunun nereye varacağını bilmeden «**Yusuf ve kardeşine neler yaptığınızı biliyor musunuz?' dedi.**» Yani, yaptıklarınızın kötülüğünü öğrendikten sonra, tevbe ettiniz mi? Burada yaptıkları kötü işten sorulmuş, fakat bu kötü işin gereği olan tevbe kastedilmiştir. Kardeşlerinin Bünyamin'e yaptıkları kötülük, onu Yusuf'tan ayırmaları, kendisine çeşit çeşit eziyet etmeleri, ancak zorlukla ve zillet içinde konuşabilecek hale getirmeleriydi. Yusuf'un bu sözleri, Allah'ın hakkını, kendi hakkına tercih ederek onlara merhamet etmek, din hususunda nasihat etmek ve onları tevbeye teşvik etmek içindir, yoksa üzmek ve azarlamak için değildir.

Rivayet edildiğine göre Yusuf, mektubu okuyunca ağladı ve Yakub'a şu cevabı yazdı:
"Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla.

Mısır kralı Yusuf'tan, Allah'ın kulu Yakub'a. Ey İhtiyar! Mektubunu aldım ve okudum. Onunla beni bilgilendirdin. Salih olan babalarından haber verdin. Onların çile ehli olduklarını belirttin. Onlar imtihan edilince nasıl sabredip zafere ulaştılarsa, sen de onlar gibi sabret, vesselâm."

Yakub, mektubu okuyunca: "Yemin olsun ki, bu kral mektubu değil, Peygamber mektubudur. Belki de bu mektubun sahibi Yusuf'tur" dedi.

90. «Dediler ki: 'Yoksa sen gerçekten Yusuf musun?'» Buradaki soru, pekiştirme içindir. O da: «**'Ben Yusuf'um, bu da**» ana-baba bir «**kardeşim.**» Bu sözleriyle Bünyamin'i zikretmesi, kendini iyice tanıtmak ve Bünyamin'in değerini yüceltmek içindir. «**Allah bize iyilikte bulundu.**» Allah bizi, imtihan edildiğimiz şeylerden başarıyla çıkardı, dağıldıktan sonra topladı. Yalnızlıktan sonra tanışıklık, yakınlık meydana getirdi. Gerçek şu ki, «**kim sakınır**», her hal ve hareketinde takvaya sarılır ve kendini, Allah'ın gazap ve azabını gerektirecek şeylerden korur «**ve sabrederse,**» yani hapse girme, aile, vatan ve milletten ayrılma gibi sıkıntılara karşı sabreder , yahut da nefsin hoşlandığı günahlardan kendini çekip çevirirse «**elbette Allah iyilik edenlerin mükâfatını zayi etmez,' dedi.**» Burada "onların mükâfatını" yerine *"iyilik edenlerin mükâfatını"* denilmiş yani zamir yerine isim kullanılmıştır. Bu da, "iyilik edenler" anlamındaki "muhsin"in, takva ile sabrı bir arada toplayabilen kimse olduğuna dikkat çekmek içindir.

91. «'Allah'a yemin ederiz ki, Allah seni bizden üstün tutmuştur.» Yani seni, mal, mevki, olgunluk ve güzellik yönünden bize tercih etmiştir. **«Doğrusu biz bile bile suç işlemiştik,' dediler.»** *"Hatîe"*, bilerek "ahtae" ise bilmeyerek günah işledi demektir. Kardeşler bilerek hata ettiklerini itiraf ettiler. "Biz sana yaptığımızı yaptık, bundan dolayı da Allah seni aziz, bizi ise zelil etti." Bu itirafta tevbe ve istiğfar manası vardır.

92. «Yusuf dedi ki: 'Bugün sizi kınama yok.» Haysiyeti zedelemek, itibarı yok etmek manasına gelen "Takrî", *"Tesrib"* lafzıyla ifade edilmiştir. Çünkü ikisi de "yırtmak" manasına gelmektedir. Yani bugün sizi rezil etmek, itibarınızı ayak altına almak yok. Yusuf şöyle devam etti: **«Allah sizi affetsin.»** Böylece hatalarının bağışlanması için onlara duâ etti.

Rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber (s.a.v.) Mekke fethi günü, Kâbe kapısının iki kolunu tutup Kureyş'e şöyle seslendi: *"Size ne yapacağımı sanıyorsunuz?"* Dediler ki: "Hayır umuyoruz. Sen yüce bir kardeşsin. Yüce bir kardeşin oğlusun." Hz. Peygamber (s.a.v.) de: *"Bugün, kardeşim Yusuf'un dediğini diyorum. Bu gün sizi kınama yoktur gidiniz, hepiniz serbestsiniz."*

«O, merhametlilerin en merhametlisidir.» Çünkü merhamet edenlerin merhameti de Allah'ın merhametinden kaynaklanmaktadır. Onların merhameti, Allah'ın rahmetinin yüzde birinin bir parçasıdır.

Bahru'l-Ulum'da şöyle denilmiştir: "Mü'min için günah, Allah'a yakın olma ve O'nun rızasına ulaşma sebebidir. Çünkü günah tevbe ve Allah'a yönelme sebebidir."

Anlatıldığına göre, öleceği sırada bir delikanlının dili tutulup şahadet getiremedi. Durumu Rasûlüllah'a haber verdiler. Allah Rasûlü hemen gencin yanına girdi ve ona şahadet kelimesini telkin etti. Genç sıkıntı içindeydi ve dili çözülmedi. Rasûlüllah sordu: *"Bu genç namaz kılar mıydı? Zekât verir miydi? Oruç tutar mıydı?"* Evet dediler. Allah Rasûlü: *"Peki ana babasına isyan etmiş miydi?"* deyince, evet dediler. Rasûlüllah: *"Anasını getirin"* buyurdu. Anası geldi. Yaşlı, âmâ bir kadındı. Denildi ki: "Oğlunu affetmez misin? Onu cehenneme gitsin diye mi dokuz ay karnında taşıdın? Cehenneme gitsin diye mi iki sene emzirdin? Hani nerede annelik şefkati?" Kadın, genci affetti. O zaman şahadet için dili çözüldü.

Buradaki sır şudur: Anne merhametliydi. **Onun azıcık** bir merhameti bile gencin yanmasına engel oldu. Ya merhametlilerin en merhametlisi olan Allah'ın rahmeti nice olur?

93. Yusuf onlara kendini tanıtıp onlar da onu tanıyınca, kardeşlere babasını sordu ve: "Benden sonra babam ne yaptı?" dedi. Onlar: "Gözleri kör oldu," dediler. Bunun üzerine Yusuf gömleğini onlara verdi ve **«Benim şu gömleğimi götürün...»** Bu, Yusuf'a miras yoluyla intikal eden gömlekti. Nitekim Enes b. Malik'ten şöyle rivayet edilmiştir: "Zorba Nemrûd, İbrahim (a.s.)'i ateşe atınca, yüce Allah Cebrail'i, cennetten bir gömlekle İbrahim'e gönderdi ve gömleği ona giydirdi. İbrahim İshak'a, İshak Yakub'a, Yakub da onu Yusuf'a giydirmişti. Gömlekte cennet kokusu vardı. Hasta veya sakat birinin üzerinde olduğu zaman o kimse mutlaka iyileşip şifa bulurdu." **«Babamın yüzüne koyun da, görmeye başlasın»**, yani gözüne düşen ak gitsin, oraya tekrar ışık gelsin **«ve bütün ailenizle birlikte bana gelin.'»** Siz ve babam, kadın, çocuk ve kölelerinizle bana gelin. Burada "babam da ailesini getirsin" denilmediği halde, muhataplara söylenen sözün içinde bu da kastedilmiştir. Çünkü *"ehl"* kelimesi; eşler, çocuklar, köle ve cariyeler, akraba ve dostların hepsi için kullanılır.

Rivayet edildiğine göre "Yehûza" gömleği aldı ve : "Kana bulanmış gömleği getirerek babamı ben üzmüştüm. Onu üzdüğüm gibi, şimdi de sevindireceğim" dedi ve gömleği sırtlandı. Mısır'dan Kenan ülkesine yalın ayak ve perişan halde yola koyuldu. Yanında yedi dürüm vardı. Babasına gelinceye kadar bunları yiyemedi, halbuki mesafe seksen fersahtı. (18)

وَلَمَّا فَصَلَتِ الْعِيرُ قَالَ اَبُوهُمْ اِنّ۪ي لَاَجِدُ ر۪يحَ يُوسُفَ لَوْلَٓا
اَنْ تُفَنِّدُونِ ﴿٩٤﴾ قَالُوا تَاللّٰهِ اِنَّكَ لَف۪ي ضَلَالِكَ الْقَد۪يمِ ﴿٩٥﴾
فَلَمَّٓا اَنْ جَٓاءَ الْبَش۪يرُ اَلْقٰيهُ عَلٰى وَجْهِه۪ فَارْتَدَّ بَص۪يرًاۚ قَالَ

18- Bir fersah on iki bin adımdır. Bir adım, 75, 711 cm. dir. Bu durumda 80 fersah, 726 km. dir. Fersah, yaklaşık olarak 5 km. dir. Bu durumda 80 fersah 400 km. dir. (Naşir).

اَلَمْ اَقُلْ لَكُمْ اِنّ۪ٓي اَعْلَمُ مِنَ اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٩٦﴾ قَالُوا يَٓا اَبَانَا
اسْتَغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَٓا اِنَّا كُنَّا خَاطِـ۪ٔينَ ﴿٩٧﴾ قَالَ سَوْفَ
اَسْتَغْفِرُ لَكُمْ رَبّ۪يؕ اِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّح۪يمُ ﴿٩٨﴾

94. Kervan ayrıldığında, babaları: "Eğer bana bunak demezseniz doğrusu ben Yusuf'un kokusunu duyuyorum." dedi.

95. "Allah'a yemin ederiz ki, sen hâlâ eski şaşkınlığındasın" dediler.

96. Müjdeci gelip gömleği Yakub'un yüzüne koyunca, hemen gözleri açıldı. Bunun üzerine: "Ben size Allah tarafından sizin bilmediğinizi biliyorum, dememiş miydim?" dedi.

97. Dediler ki: "Ey babamız! Suçlarımızın bağışlanmasını dile. Çünkü biz gerçekten suçluyuz."

98. "Sizin için Rabbimden af dileyeceğim. Çünkü O çok bağışlayan, pek esirgeyendir" dedi.

94. «Kervan», memleketlerine dönmek üzere **«ayrıldığında...»** Ayrılmak anlamına gelen *"fesale"* kelimesiyle yapılan "ülkeden ayrıldı" deyimi, surları ve yerleşim birimlerini geride bırakarak, oradan uzaklaştı anlamına gelir. **«Babaları»** Yakub, yanında bulunan torunlarına ve diğerlerine: **«'Eğer bana bunak demezseniz»**, benim durumumu bunaklık ve akıl noksanlığına yormazsanız, **«doğrusu ben Yusuf'un kokusunu duyuyorum.'»** Yehûza Yusuf'un gömleğini alıp Kenan iline yöneldiği andan itibaren seksen fersahlık mesafeden Yusuf'un kokusunun sindiği şeyin kokusunu duyuyorum **«dedi.»** Yani, eğer bana bunak deyip geçmezseniz, sözlerimi doğrularsınız.

95. Yanında bulunanlar: **«'Allah'a yemin ederiz ki, sen hâlâ eski şaşkınlığındasın.'»** Sen hâlâ eski hatanda devam ediyorsun **«dediler.»** Çünkü onlara göre, Yusuf ölmüştü. Âyetteki "dalalet", iman ve hidayetin karşıtı olan dalâlet manasında değildir. Eğer Yakub'a bu manada sapıklık isnad etselerdi, kendileri kâfir olurlardı. Buradaki dalâlet, hata ve şaşkınlık anlamındadır.

96. «**Müjdeci**» yani Yehûza «**gelip gömleği Yakub'un yüzüne koyunca, hemen gözleri açıldı.**» Görmeyen gözleri görmeye başladı ve üzüntülü, güçsüz bir halden, neşeli, güçlü bir duruma geldi. *"Felemma en"* deki "en" bağlaçtır. Kendinden sonraki iki fiili kuvvetlendirmek ve birleştirmek için gelmiştir. Böylece sanki iki fiil, aralıksız, aynı anda bir tek şeymiş gibi olmaktadır. «**Bunun üzerine**» Yakub: «**'Ben size Allah tarafından sizin bilmediğinizi biliyorum dememiş miydim?' dedi.**» Ey oğullarım, ben sizi Mısır'a gönderip Yusuf ve kardeşini aramanızı emrederken, Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyi yasaklarken, Yusuf'un hayatı ve bu hususta ferahlama olacağı konusunda, ben Allah tarafından sizin bilmediklerinizi biliyorum dememiş miydim?

Rivayet edildiğine göre, Hz. Yakub, müjdeciye: "Yusuf nasıldır?" diye sordu. Müjdeci: "O, Mısır kralıdır." dedi. Hz. Yakub: "Ben krallığı ne yapayım? Sen bana, ondan ayrılırken hangi din üzereydi, onu söyle" dedi. Müjdeci: "İslâm Dini üzere" deyince, Hz. Yakub: "İşte şimdi nimet tamam oldu" dedi.

97. «**Dediler ki: 'Ey babamız! Suçlarımızın bağışlanmasını dile. Çünkü biz gerçekten suçluyuz.'**» Biz bile bile hata ve günah işledik. Sana, Yusuf'a ve Bünyamin'e karşı yaptıklarımızdan dolayı suçluyuz.

98. Yakub: «**'Sizin için Rabbimden af dileyeceğim. Çünkü O çok bağışlayan, pek esirgeyendir,' dedi.**» Âyetteki *"sevfe"* kelimesi, "Asâ" ve "Lealle" kelimeleri gibi, büyüklerin ve ileri gelen kimselerin vaadlerinde kullanıldığında, işin ciddiyetine ve doğruluğuna işaret eder. Büyüklerin "olacak", "olabilir", "belki" gibi sözleri kesinlik ifade eder. Onlar böyle söylemekle, aceleci olmadıklarını ve vakarlarını göstermiş olurlar. Yakub'un *"Sizin için Rabbimizden af dileyeceğim."* sözü de bu kabildendir. Bir bakıma o şöyle demiş oluyor: "Gecikse de, sizin için mutlaka af dileyeceğim." Şöyle denilmiştir: Yakub'un hemen af dilemeyip, geciktirmesi; bağışlanmanın, mazlumun affına bağlı oluşundandır. Bundan dolayı Yakub af talebini Yusuf'la buluşma vaktine erteledi. Çünkü haksızlığa uğrayan Yusuf, onları affetmeden Yakub da Allah'tan onlar adına af dilemeyecekti. Mısır'a Yusuf'un yanına geldiklerinde, Yakub (a.s.) Cuma gecesi, seher vaktinde namaza durdu. O gece Aşure gecesiydi. Namazı bitirince ellerini kaldırdı ve şöyle yalvardı: "Allahım! Yusuf için serzenişimden, ona karşı sabırsızlığımdan dolayı beni bağışla! Kardeşlerine karşı yaptıklarından dolayı da oğullarımı affet." Yusuf Yakub'un arkasında "âmin" diyordu. Kardeşleri de ikisinin ardında başları eğik, boyunları bükük vaziyette duruyorlardı. Cenab-ı Hak Yakub'a, kendisini ve oğullarının hepsini affettiğini bildirdi.

فَلَمَّا دَخَلُوا
عَلٰى يُوسُفَ اٰوٰى اِلَيْهِ اَبَوَيْهِ وَقَالَ ادْخُلُوا مِصْرَ اِنْ شَٓاءَ اللّٰهُ
اٰمِنِينَ ﴿٩٩﴾ وَرَفَعَ اَبَوَيْهِ عَلَى الْعَرْشِ وَخَرُّوا لَهُ سُجَّدًا وَقَالَ يَٓا اَبَتِ
هٰذَا تَأْوِيلُ رُءْيَايَ مِنْ قَبْلُ قَدْ جَعَلَهَا رَبِّي حَقًّا وَقَدْ اَحْسَنَ بِي
اِذْ اَخْرَجَنِي مِنَ السِّجْنِ وَجَٓاءَ بِكُمْ مِنَ الْبَدْوِ مِنْ بَعْدِ اَنْ نَزَغَ
الشَّيْطَانُ بَيْنِي وَبَيْنَ اِخْوَتِيۜ اِنَّ رَبِّي لَطِيفٌ لِمَا يَشَٓاءُۜ اِنَّهُ هُوَ
الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ ﴿١٠٠﴾ رَبِّ قَدْ اٰتَيْتَنِي مِنَ الْمُلْكِ وَعَلَّمْتَنِي مِنْ
تَأْوِيلِ الْاَحَادِيثِۚ فَاطِرَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ اَنْتَ وَلِيِّي فِي الدُّنْيَا
وَالْاٰخِرَةِۚ تَوَفَّنِي مُسْلِمًا وَاَلْحِقْنِي بِالصَّالِحِينَ ﴿١٠١﴾

99. Yusuf'un yanına girdiklerinde o, ana ve babasını bağrına bastı ve: "Allahın dileğiyle, güven içinde, Mısır'a girin" dedi.

100. Ana ve babasını tahtın üzerine oturttu ve hepsi onun için secdeye kapandılar. O zaman Yusuf dedi ki: "Babacığım! İşte bu, vaktiyle gördüğüm rüyanın tabiridir. Rabbim onu ger-

çekleştirdi. Şeytan, benimle kardeşlerimin arasını bozduktan sonra, beni hapisten çıkaran, sizi çölden getiren Rabbim bana çok iyilikte bulundu. Doğrusu Rabbim, istediğine çok lutfeder. O, gerçekten iyi bilendir, hikmet sahibidir.

101. Rabbim! Bana hükümranlık(tan bir pay) verdin. Ve bana rüyaların tabirini öğrettin. Ey göklerin ve yerin yaratıcısı! Dünyada da; âhirette de işlerimi yoluna koyan sensin. Benim canımı Müslüman olarak al ve beni salihler arasına kat."

99. «Yusuf'un yanına girdiklerinde...» Rivayet edildiğine göre, Yusuf babasına pek çok malzemeyle iki yüz binek deve gönderdi ve bütün aile fertlerini Mısır'a getirmesini istedi. Hz. Yakub, Mısır'a hareket etmek üzere hazırlandı ve develer üzerinde çoluk çocuğu ile beraber Mısır yolunu tuttu. Mısır'a yaklaştıklarında durum Hz. Yusuf'a haber verildi. Yusuf da, kral Reyyânla birlikte bütün Mısır halkı, büyükler ve dört bin kişilik bir ordunun başında Yakub (a.s.)'u karşıladı. Sevinçten sarılıp ağlaştılar. Göklerdeki melekler de ağladılar. Süvariler deniz gibi dalgalandılar. Yusuf: "Ey babacığım! Gözünü kaybedinceye kadar benim için ağladın. Kıyamette buluşacağımızı aklına getirmedin mi?" dedi. Yakub da: "Evet, aklıma getirdim, fakat dininden çıkıp da bir daha hiçbir şekilde buluşamıyacağımızdan korktum" dedi.

«O, ana ve babasını bağrına bastı.» Müfessirlerin çoğunluğuna göre ana-babadan maksat Yakub ile Yusuf'un teyzesi "Leyyâ"dır. Çünkü annesi Râhayel, Bünyamin'i dünyaya getirirken vefat etmişti. Yusuf onlara sarılıp kucakladı. Anlaşıldığına göre Yusuf onları karşıladığında, orada bulunan bir çadır veya eve konuk etti. Yusuf'un huzuruna o ev veya çadırda girdiler. Ana babasını da orada kucakladı. **«Ve»** Mısır'a girmeden önce onlara: **«'Allah'ın dileğiyle»**, açlıktan, korkudan ve diğer sıkıntılardan kesin şekilde **«güven içinde Mısır'a girin,' dedi.»** Çünkü onlar, Yusuf'un hükümranlığından önce, zorbalıkları yüzünden Mısır krallarından korkuyorlardı.

100. «Ana ve babasını tahtın üzerine oturttu.» Mısır'a indiklerinde yetmiş iki erkek ve kadından ibarettiler. Musa (a.s.) ile birlikte Mısır'dan çıktıklarında ise çocuklar hariç altı yüz bin beş yüz erkek idiler. Tahttan kasıt, Yusuf'un oturduğu yüksek divandır. Yusuf onları onurlandırmak için kendisiyle birlikte kral tahtına oturttu **«ve hepsi onun için secdeye kapandılar.»** Bu, saygı ve selâm secdesiydi. Çünkü onlara göre secde, saygı ve selâmlama manası taşıyordu. Tıpkı saygı ve hürmet ifadesi olarak insanların ayağa kalkması, el sıkışması, el öpmesi ve benzeri haller gibi.

«O zaman Yusuf dedi ki: 'Babacığım! İşte bu, vaktiyle» çocukluğumda **«gördüğüm»** ve sana anlattığım **«rüyanın tabiridir.»** Bununla şu âyeti kastediyordu: *"Rüyamda on bir yıldız, güneş ve ay'ın bana secde ettiklerini gördüm."* (Yusuf: 4) **«Rabbim onu gerçekleştirdi.»** Rüyada gördüğümün aynısı gerçekleşti. Bazıları dediler ki: Yusuf'un rüyası kırk sene sonra gerçekleşti. Bu duruma göre Yusuf'un, aile fertleriyle buluşması seksen sene sonra gerçekleşmiştir sözü doğru değildir. **«Şeytan, benimle kardeşlerimin arasını bozduktan sonra,»** Yusuf kardeşlerine karşı iyi davranmada o kadar ileri gitti ki; ara bozmayı sadece şeytan'a yükledi. Halbuki normalde kötülük nefse ve şeytana yüklenir. Çünkü her ne kadar her şeyi yaratan Allah ise de, kötülüğün aslı ve kaynağı nefis ve şeytandır. **«Beni hapisten çıkaran...»** Yusuf, Allahın ikramlarını sayarken kardeşleri utanmasın diye kendisini "kuyudan çıkardığını" söylemedi. Çünkü geçmiş günahları yüze vurmamak, af ve bağışlamanın tam olduğuna işaret eder. Ayrıca Yusuf, hapiste kâfirlerle beraber iken kuyuda Cebrail ile birlikteydi. **«Sizi çölden getiren...»** Yusuf'un kardeşleri çöldeydi. Çöl (badiye), yerleşim alanlarının karşıtıdır. Badiye denmesi; sahranın bütün çıplaklığıyla göze görünmesinden dolayıdır. Bâdiye "Bedâ"dan gelmektedir ki, o da zâhir oldu, ortaya çıktı demektir. Sürü sahipleri su ve otlak için badiyeye (çöle) çıkarlardı. **«Rabbim bana çok iyilikte bulundu.»** Bana muamelesi güzel oldu. Meşhur olan "ihsan" kelimesinin, "ila" cer harfiyle kullanılmasıdır. Bazan "be" harfi cerriyle de kullanılır. *"Ve bil vâlideyni ihsânâ"* (ana-babaya da iyilik et) âyetinde olduğu gibi. (En'am: 151)

«Doğrusu Rabbim, istediğine çok lutfeder.» Dilediği kimseye karşı muamelesi naziktir, isabetli ve hikmetli olması için hassastır.

Kevâşî'de şöyle denilmiştir: "Dilediğine ikram sahibidir. Lütuf, gizli iyilik demektir.

İmam Gazalî merhum şöyle demiştir: "Lâtif ismine ancak; faydalı şeyleri ince ve kapalı yönlerini bilen, nazik ve hassas taraflarını görüp bunları sert şekilde değil, yumuşak tarzda gerekli yerlere ulaştıran kimse lâyıktır. İşte fiilde yumuşaklık ve idrakte incelik bir araya geldiği zaman, lütfun manası tamam olur ki, böyle bir kemâl Allah'tan başkası için düşünülemez."

«O, gerçekten iyi bilendir, hikmet sahibidir.» O, maslahat ve idare yollarını çok iyi bilir. Her yaptığı işi hikmete uygun yapar.

Rivayete göre; Yusuf (a.s.) Yakub (a.s)'un elinden tutup hazinelerini dolaştırdı. Onu zînet, altın, gümüş, elbise, silâh ve diğer hazinelerin bulunduğu yere soktu. Kırtasiye hazinesine sokunca Hz. Yakub şöyle dedi: "Oğulcuğum! Ne kadar da ilgisizmişsin! Bu kadar kağıdın olduğu halde, şuracıkta sekiz konaklık yerden bana mektub yazmadın."

Süheyli şöyle diyor: "Hz. Peygamber (s.a.v.)'in evleri hurma dallarından yapılmış, üzeri çamurla sıvanmıştı. Bazıları ise üstüste konmuş taşlardan yapılmıştı. Hepsinin tavanı ise hurma dalındandı. Hz. Peygamber (s.a.v.) dünya ve dünyanın geçici nimetlerine karşı hırslı değildi."

Hasan Basrî'den rivayet edilmiştir: "Ben Hz. Osman'ın hilâfeti sırasında henüz büluğ çağına ermemişken, Rasûlüllah'ın hanımlarının evlerine girerdim. Elimle tavanlarına değerdim. Hz. Peygamber (a.s.)'in hanımları vefat edince, Ömer b. Abdülaziz bu evleri yıktırdı ve mescide kattı. Birisi dedi ki: Bu evlerin yıkıldığı günkü kadar ağlayan kimse görmedim. Keşke bu evler bırakılıp yıkılmasaydı da, insanlar bina yapmaktan geri dursalardı ve yeryüzünün hazineleri elinde olan Rasûlüllah'ın razı olduğuna, onlar da razı olsalardı. Bu hal, insanları bina yapmadaki yarışma ve böbürlenmeden uzaklaştırırdı."

Behlül Dânâ, kardeşi Halife Harun Reşid'in yaptığı muazzam bir sarayın duvarına şöyle yazdı: "Ey Harun! Çamuru yükselttin, dini alçalttın. Kireci yükselttin, kitabı alçalttın. Eğer bunu kendi malınla yaptınsa, israf ettin, Allah israf edenleri sevmez. Başkasının malıyla yaptınsa zulmettin, Allah zalimleri de sevmez."

101. «Rabbim!» Rivayet edildiğine göre Yakub (a.s.) Yusuf'la yirmi dört sene birlikte kaldı. Şam'a, babası İshak'ın yanına gömülmesini vasiyet etti. Yusuf (a.s.) onu bizzat sedir ağacından yapılmış bir tabut içinde Şam'a nakletmişti. Ebu'l-Leys es-Semerkandî'nin Tefsir'inde belirtildiği gibi Yakub (a.s.) vefat ettiğinde, yüz kırk yedi yaşındaydı. Yusuf tekrar Mısır'a döndü ve babasının vefatından sonra, yirmi üç yıl daha yaşadı. Toplam yüz yirmi sene ömür sürdü. Allah, işini yoluna koyup her şeyi yerli yerine oturunca ve durumunun kemâle erdiğini görünce anladı ki, artık zevâle yaklaştı, her hâlükârda dünya nimetlerinin devam etmeyeceğini gördü. İşte o zaman yüce Allah'tan güzel bir âkibetle bu âlemden göçmeyi istedi. **«Bana hükümranlık»**tan büyük bir pay **«verdin.»** Bu, Mısır hükümranlığıdır. Çünkü Yusuf'a bütün dünyanın hakimiyeti verilmemiştir. **«Ve bana rüyaların tabirini öğrettin.»**

Âyetteki *"ehâdis"* kelimesinden maksat, rüya'nın çoğulu olan "ruâ"dır. *"Te'vil"* ise; rüyanın dışarda nasıl tecelli edeceğini açıklamaktır. Rüya tabiri ilmi, önemli bir ilimdir. Fakat peygamberlik ve velâyetin şartlarından değildir. Allah bu ilmi bazı seçkin kullarına geniş olarak, bazılarına da kısa olarak verir.

«Ey göklerin ve yerin yaratıcısı!» Onların, yoktan varlık âlemine çıkarıcısı! **«Dünyada da, âhirette de işlerimi yoluna koyan sensin.»** Bir kimsenin bir şeye ihtiyacı olur da onu elde etmek için duâ etmek isterse, önce Allah'ı methetmelidir. Yusuf (a.s.) da önce Allah'ı methetti, sonra da şöylece istekte bulundu. **«Benim canımı Müslüman olarak al.»** Bu, İslâmiyet üzere ölmeyi istemektir. Çünkü bu tarzda ölmek, nimetin tamamıdır. Buna benzer bir âyet de şudur: *"Sizler ancak Müslüman olarak can verin."* (Al-i İmrân: 102) Hz. Yusuf'un bu duâsını, ölümü temenni etmek şeklinde yorumlamak caizdir. Katkısız tevhid inancı üzereyken beni kendi katına çek, demektir. Söylendiğine göre, Yusuf'tan ne önce, ne de sonra hiçbir Peygamber, ölümü temenni etmemiştir. Yine denilmiştir ki: "Ölüm müminin hediyesidir." Çünkü dünya onun zindanıdır. Şeytanına karşı durmak, lezzetlere karşı nefse hakim olmak, nefsin baskılarını göğüslemek gibi sebeplerden dolayı dünyada sıkıntı çeker. Ölüm ise insanın bu bağlardan kurtulması ve rahata ermesidir. Bundan dolayı denir ki: "İdarecilerin ölümü fitne, âlimlerin ölümü musibet, zenginlerin ölümü sıkıntı, fakirlerin ölümü ise rahatlıktır." Bir hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Kim Allah'a kavuşmaktan hoşlanırsa, Allah da ona kavuşmaktan hoşlanır. Kim de Allah'a kavuşmaktan hoşlanmazsa, Allah da ona kavuşmaktan hoşlanmaz."* Dediler ki: "Ey Allah'ın Rasûlü! Hepimiz ölümden hoşlanmayız." Rasûlüllah da şöyle cevap verdi: *"Bu, ölümden hoşlanmamak değildir. Mü'min öleceği sırada Allah'ın emriyle müjdeci melek ona gelip, sahip olacağı nimetleri gösterir. O zaman mümin için Allah'a kavuşmaktan daha sevimli bir şey olamaz. Allah da ona kavuşmayı sever. Fâcir veya kâfir ölürken de korkutucu melek gelip ona, uğrayacağı kötülüğü gösterir. O da Allah'a kavuşmaktan hoşlanmaz, Allah da ona kavuşmaktan hoşlanmaz."* (19)

Hz. Yusuf (a.s.), Kavminden veya arkadan geleceklerden olup da âkibetinden emin olmayanların bu konuda kendine uysunlar da duâyı terketmesinler diye, Müslüman olarak ölmek için duâ etti. Şükürle tevbeyi birbirine karıştırmasınlar diye peygamberlerin dış görüntüleri, ümmetlerin kendilerine

---

19- Hadis-i Şerif: Buharî, Müslim, Tirmizî, Nesaî ve Ahmed b. Hanbel rivayet etmiştir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/149.

bakıp örnek almalarına uygun tarzda tecelli eder.

«Ve beni salihler arasına kat.'» Cennette peygamber cedlerimle birlikte veya nimet ve keramet içinde bütün salihlerle birlikte bulundur. Hz. Yusuf'un Mısır'a girmesiyle Hz. Mûsâ'nın Mısırdan çıkması arasında dört yüz yıl vardır. Hz. Yusuf (a.s.), İsrailoğullarından ilk peygamberdir.

Bahru'l-Ulûm Tefsiri'nde şöyle denilmiştir: "Hz. Yusuf'dan sonra Firavunlar Mısır'ı Amâlika'dan devraldılar. Cenab-ı Hak, Musâ'yı Peygamber olarak gönderip yardım ve inayetiyle İsrailoğullarını Firavunlardan kurtarıncaya dek İsrailoğulları onların idaresi altında Yusuf ve babalarının dininden geride kalan şeylere göre hareket ettiler."

Ömer b. Abdülaziz'den rivayet edildiğine göre; Meymûn b. Mehrân bir gece Ömer b. Abdülaziz'in yanında kalmış ve Ömer'i çok ağlar ve ölümü ister vaziyette görünce şöyle demiş: "Allah senin vasıtanla birçok hayırlı işler gerçekleştirdi. Sen sünnetleri ihya, bidatleri imha ettin. Senin döneminde mü'minler rahat ve huzur gördüler." Ömer de: "Ben, Allah kendisini ferahlandırıp işlerini yoluna koyduğunda: *"Benim canımı Müslüman olarak al ve beni salihler arasına kat"* diyen salih kul Yusuf gibi olmayayım mı?" diye cevap vermiş.

ذٰلِكَ مِنْ اَنْبَٓاءِ
الْغَيْبِ نُوحِيهِ اِلَيْكَۚ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ اِذْ اَجْمَعُٓوا اَمْرَهُمْ وَهُمْ
يَمْكُرُونَ ﴿١٠٢﴾ وَمَٓا اَكْثَرُ النَّاسِ وَلَوْ حَرَصْتَ بِمُؤْمِنِينَ
﴿١٠٣﴾ وَمَا تَسْـَٔلُهُمْ عَلَيْهِ مِنْ اَجْرٍۜ اِنْ هُوَ اِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ ﴿١٠٤﴾
وَكَاَيِّنْ مِنْ اٰيَةٍ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ يَمُرُّونَ عَلَيْهَا وَهُمْ عَنْهَا

مُعْرِضُونَ (١٠٥) وَمَا يُؤْمِنُ اَكْثَرُهُمْ بِاللّٰهِ اِلَّا وَهُمْ مُشْرِكُونَ
(١٠٦) اَفَاَمِنُوا اَنْ تَأْتِيَهُمْ غَاشِيَةٌ مِنْ عَذَابِ اللّٰهِ اَوْ تَأْتِيَهُمُ
السَّاعَةُ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ (١٠٧)

102. İşte bu, sana vahyettiğimiz gayb haberlerindendir. Çünkü, onlar hile yaparak elbirliğiyle işlerine karar verdikleri zaman, sen onların yanında değildin.

103. Sen ne kadar yürekten istesen de, insanların çoğu inanmazlar.

104. Halbuki sen buna karşılık onlardan bir ücret istemiyorsun. O, âlemler için sadece bir öğüttür.

105. Göklerde ve yerde nice belgeler vardır ki, onlar bu belgelerin yanından yüzlerini çevirip geçerler.

106. Onların çoğu, ancak ortak koşarak Allah'a iman ederler.

107. Allah tarafından onları kuşatacak bir musibetin gelmesinden veya farkında olmadan ansızın kıyametin kopmasından güvende midirler?

102. Ey Muhammed! «**İşte**» anlattığımız Yusuf'la ilgili «**bu**» kıssa, onunla ilgili olan bilgiden habersiz olduğun, «**sana**» Cebrail'in diliyle «**vahyettiğimiz gayb haberlerindendir. Çünkü, onlar,**»Yakub'un Yusuf'u kendileriyle birlikte göndermesi için «**hile yaparak elbirliğiyle**» Yusuf'u kuyunun dibine atma konusundaki «**işlerine karar verdikleri zaman, sen onların**» yani Yusuf'un kardeşlerinin «**yanında değildin.**» Orada hazır bulunmuyordun. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in orada hazır olmadığını söylemek, vahyi inkâr edenleri kınamak içindir. Çünkü inkârcılar da Hz. Peygamber'in kimseden ders almadığını bilirler. Dolayısıyla bu kıssayı kimseden duymamıştır. Buna rağmen bu kıssayı haber verdiğine göre, bunun kendiliğinden değil, vahiy yoluyla olduğunda hiçbir şüphe yok demektir.

103. Rivayet edildiğine göre, Kureyş **kâfirleri** ve Yahudilerden bir grup denemek için Rasûlüllah'a Yusuf kıssasından sordular. O da Tevrat'a uygun tarzda kıssayı onlara haber verdi. Ancak yine de Müslüman olmadılar. Bunun üzerine Rasûlüllah çok üzüldü ve Cenab-ı Hak onu şöyle teselli etti: **«Sen ne kadar»** deliller göstererek iman etmelerini **«yürekten istesen de, insanların çoğu»** yani bütün Mekke müşrikleri ve diğerleri inatları ve köklü inkârları sebebiyle **«inanmazlar.»** Bu, gerçekte kaderin sırlarındandır. Eğer: "Allah, mahlukatı ibadet için yarattığı halde niçin kâfirler daha çok?" dersen, şöyle cevap veririm: "Maksat, kâmil insanın ortaya çıkmasıdır. Bu ancak binde birdir."

104. **«Halbuki, sen, buna»** yani Kur'an'la onları irşada **«karşılık onlardan bir ücret,»** kıssacıların yaptıkları gibi bir mal vermelerini **«istemiyorsun. O,»** yani Kur'an, bütün **«âlemler için,»** bütün âlemleri kurtuluşa yöneltmek için Allah katından gelen **«sadece bir öğüttür.»** Bir uyarıdır. Bu âyette; tebliğ, irşad ve diğer hayır hizmetlerinde insanlardan menfaat istemenin caiz olmadığına işaret vardır. Çünkü bu hizmetler Allah içindir. Allah için olan şeylere dünya ve âhiret menfaati bulaştırmak caiz değildir.

105. **«Göklerde ve yerde nice belgeler vardır ki...»** Buradaki *"ke eyyin"* haberiyye için olan "kem" manasınadır. Yani yaratıcının varlığına, birliğine, sıfatlarına dair güneş, ay, yıldızlar, yağmur, hayvanlar, denizler, nehirler gibi, göklerde ve yerde pek çok âyetler vardır ki, **«onlar bu belgelerin»**, karşılaştıkları ve açıkça gördükleri işaretlerin **«yanından yüzlerini çevirip geçerler.»** Bunlara dikkat etmezler, önem vermezler ve üzerinde düşünmezler.

106. **«Onların çoğu, ancak ortak koşarak Allah'a iman ederler.»** İlâhlık konusunda O'na ortak nisbet ederler. Araplar telbiyelerinde şöyle derlerdi: "Allahım buyur! Senin ortağın yok, ancak sana ait ortak var. Sen ona maliksin, o sana malik değildir." Mekkeliler de şöyle derlerdi: "Allah rabbimizdir. Tektir, ortağı yoktur, melekler O'nun kızlarıdır." Böylece O'nu tek kabul etmiş olmuyorlar, aksine O'na ortak koşmuş oluyorlardı. Putperestler de şöyle söylüyorlardı: "Tek Rabbimiz Allah'tır. Putlar ise ibadete lâyık olmada O'nun ortaklarıdır." Yahudiler: "Rabbimiz sadece Allah'tır. Üzeyir ise O'nun oğludur," derken Hristiyanlar da: "Rabbimiz sadece Allah'tır, Mesih İsa ise O'nun oğludur" diyorlar.

107. Müşrikler **«Allah tarafından onları kuşatacak»** hepsini içine alacak ve hepsini kapsayacak **«bir musibetin»** bir azabın **«gelmesinden veya**

farkında olmadan ansızın», daha önce hiçbir belirti olmadığı halde birden bire **«kıyametin kopmasından güvende midirler?»** Dünya işleriyle meşgul oldukları için, kendilerini habersiz bir şekilde yakalayacak olan kıyametin saatinin gelmeyeceğini mi sanıyorlar?

Hadis-i şerifte: *"Aniden ölmek, Allah'ın kula gazab alâmetidir."* (20) buyurulmuştur. "Fücaet" ortada bir hastalık veya sebep yokken, aniden ortaya çıkmak demektir. Mü'min, helâllık almadan, tevbesini yenilemeden, nefsine toparlanma fırsatı veremeden gaflet üzere Rabbine kavuşmasın diye, aniden ölmek hoş görülmemiştir.

Rivayete göre, Hz. İbrahim, Hz. Davûd ve Hz. Süleyman (aleyhimü's-selâm) fücceten (aniden) ölmüşlerdir. Dolayısıyla bu tür ölümün, salihlerin ölümü olduğu da söylenir. Âlimlerin çoğunluğu yukarıdaki hadisin, üzerinde kul hakları bulunup vasiyete ihtiyaç duyan kimseler hakkında varid olduğuna inanmışlardır. Kimseyle hak hukuk ilişkisi kalmamış, tamamen hazır kimseler için böyle ölüm kolaylık ve rahmettir. *el-Fethu'l-Karîb* adlı eserde de böyle söylenmektedir.

قُلْ هٰذِهٖ سَبٖيلٖٓي اَدْعُٓوا
اِلَى اللّٰهِ عَلٰى بَصٖيرَةٍ اَنَا وَمَنِ اتَّبَعَنٖي وَسُبْحَانَ اللّٰهِ وَمَٓا اَنَا مِنَ
الْمُشْرِكٖينَ ﴿١٠٨﴾ وَمَٓا اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ اِلَّا رِجَالًا نُوحٖٓي
اِلَيْهِمْ مِنْ اَهْلِ الْقُرٰى اَفَلَمْ يَسٖيرُوا فِي الْاَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ
كَانَ عَاقِبَةُ الَّذٖينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَلَدَارُ الْاٰخِرَةِ خَيْرٌ لِلَّذٖينَ

20- Hadisi Ebû Davud şu şekilde rivayet etmiştir: *"Aniden ölmek, kâfir için gazab alâmetidir. Mü'minler için de rahmettir."* Hadisi, Tirmizî, Ahmed b. Hanbel ve İbn Mâce de rivayet etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 11/87.

اتَّقَوْاۜ اَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٠٩﴾ حَتّٰٓى اِذَا اسْتَيْـَٔسَ الرُّسُلُ وَظَنُّٓوا
اَنَّهُمْ قَدْ كُذِبُوا جَٓاءَهُمْ نَصْرُنَا فَنُجِّيَ مَنْ نَشَٓاءُۜ وَلَا يُرَدُّ
بَأْسُنَا عَنِ الْقَوْمِ الْمُجْرِمِينَ ﴿١١٠﴾ لَقَدْ كَانَ فِي قَصَصِهِمْ عِبْرَةٌ
لِاُو۬لِي الْاَلْبَابِۜ مَا كَانَ حَدِيثًا يُفْتَرٰى وَلٰكِنْ تَصْدِيقَ الَّذٖي بَيْنَ
يَدَيْهِ وَتَفْصٖيلَ كُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿١١١﴾

108. De ki: "Benim yolum budur. Ben ve bana uyanlar basiret üzere Allah'a çağırırız. Allahı tenzih ederim. Ben müşriklerden değilim."

109. Senden önce de şehirler halkından, kendilerine vahyettiğimiz bir takım erkeklerden başkasını (peygamber) göndermedik. Yer yüzünde hiç dolaşmadılar mı ki, kendilerinden öncekilerin sonunun nasıl olduğunu görsünler? Sakınanlar için âhiret yurdu, elbette daha hayırlıdır. Hâlâ aklınızı kullanmaz mısınız?

110. Öyle ki, peygamberler ümitsizliğe düşüp yalanlandıklarını sandıkları bir sırada, onlara yardımımız gelir de, dilediğimizi kurtarırız. Azabımız, suçlular topluluğundan asla geri çevrilmez.

111. Andolsun ki, onların kıssalarında, akıl sahipleri için ibret vardır. O, uydurulabilen bir söz değildir. Ancak kendinden öncekilerin tasdiki, her şeyin açıklanması ve iman eden bir toplum için bir rehber ve rahmettir.

108. Ey Muhammed! **«De ki: 'Benim yolum budur.»** Benim iman ve tevhide çağrı olan yolum bu yoldur. Sonra bu yol şöyle açıklanıyor: **«Ben ve bana uyanlar basiret üzere Allah'a çağırırız»** yani Allah'ın dinine, O'na itaata, âhirette vadedilen sevaba çağırır ve bu çağrıyı da, payeye ulaştıracak apaçık delil ve hüccetlerle yaparız. Çünkü, delil kuvvetli ve makul olursa, irşad ve hidayete götürür. Çağrı basîrete değil de körlüğe dayanırsa, bunun tam aksi olur. **«Allah'ı tenzih ederim.»** Onu ortaklardan uzak tutarım. **«Ben müşriklerden değilim.'»** Bu, cümlenin cümleye atfıdır. Bazıları şöyle demiştir: "Allah'a çağıran, halkı onunla (Allahla) çağırır. Allah yoluna çağıran ise onları kendi nefsiyle çağırır. Onun için ikinci tarz çağrıya uyanlar daha çoktur. Çünkü çağıran ve çağırılanların yapısı ortaktır."

Anlatıldığına göre, fakih'in birisi Ebû Müslim el-Mağribî'yi ziyarete gitti. Onun, Kur'an'ı düzgün okumadığını işitti ve kendi kendine: "Emeğim boşa gitti," dedi. Sonra teheccüd vaktinde abdest almak için dışarı çıktığında iki arslanın hücumuna uğradı ve bağırarak kaçtı. Ebû Müslim, onu arslanlardan kurtardı ve Fakih'e şöyle dedi: "Ben kıraatte hata ettim. Sen ise imanda hata ettin. Biz içi düzeltmek için uğraştığımızdan, mahlukât bizden korkar, siz ise dışı düzeltmek için uğraştığınızdan, mahlukâttan korkarsınız."

Bil ki, Rasûlüllah (s.a.v.)'a uymak, kurtuluş kapısıdır ve yüce saadetin yoludur.

Sehl de şöyle dedi: "Gerçekten Allah'ı seven kimse hallerinde, sözlerinde ve hareketlerinde Hz. Peygamber'e uyar."

109. «Senden önce de şehirler halkından kendilerine vahyettiğimiz bir takım erkeklerden başkasını (peygamber) göndermedik.» Peygamber olarak melekleri değil, insanları gönderdik. Bu, onların şu sözlerine verilen bir cevaptır: *"Doğrusu Rabbimiz dileseydi, melekler indirirdi."* (Fussilet: 14) Eğer peygamber olarak melek gönderilseydi, o da insan şeklinde olurdu. Nitekim Cenab-ı Hak: *"Biz onu melek kılsaydık bir insan şeklinde yapardık."* (En'am: 9) buyurmuştur.

Cinleri de bununla kıyasla. Cinlerden de insanlara peygamber olmaz. *"Erkekler"* ifadesi, yüce Allah'ın insanlara, hiçbir kadın peygamber göndermediğine işaret etmektedir. Çünkü onların hali tesettür esasına bina edilmiştir. Kadınların ulaşabileceği son mertebe Peygamberlik makamı değil, sıddıklık makamıdır. Meryem, Âsiye, Hatice, Fâtıma ve Âişe (Allah hepsinden razı olsun) bu makama erişenlerdendir.

Biz o erkek peygamberlere, sana vahyettiğimiz gibi, melek vasıtasıyla vahyederiz. Bu peygamberler; katılık, sertlik ve cehaletin hakim olduğu çöl halkından değil, şehir halkındandır. Âyette geçen *"karye"*den maksat, çölün aksine, medeniliği ifade eden şehir demektir ki; büyük küçük bütün yerleşim birimlerini ifade eder.

Onlar ders ve ibret almak için **«yeryüzünde hiç dolaşmadılar mı ki, kendilerinden öncekilerin sonunun nasıl olduğunu görsünler?»** Kendilerinden önceki müşrikler yalanlamaları ve şirk koşmaları yüzünden helâk oldular. Onların başına gelenin, kendi başlarına da gelmemesi için onlar gibi olmaktan sakınmaları ve onlardan uzak durmaları gerekir. **«Sakınanlar için âhiret yurdu elbette daha hayırlıdır.»** *"Veledârû'l âhireti"* terkibinde mevsuf (tanımlanan) sıfata (tanımlayana) izafe edilmiştir. İbarenin aslı *"ve Leddâru'l-âhireti"* şeklindedir. Âhiret hayatı şirk ve günahlardan sakınanlar için, elbette dünya hayatından daha hayırlıdır. **«Hâlâ aklınızı kullanmaz mısınız?»** Ahiretin daha hayırlı olduğunu anlamanız için akıllarınızı çalıştırmaz mısınız?

Rivayet edildiğine göre, Hz. İsa (a.s.) arkadaşlarına şöyle dedi: "Ölülerle oturmayın. Çünkü kalbiniz ölür." Havariler: "Kimdir ölüler?" dediklerinde, Hz. İsa: "Dünyaya rağbet edip ona âşık olanlardır," diye cevap verdi.

Sahabeden birisi, tâbiînin önde gelenlerinden birine şöyle dedi: "İbâdet ve gayret yönünden siz Rasûlüllah'ın ashabından daha ilerisiniz, fakat onlar sizden daha hayırlıdır." Neden böyledir? denildiğinde: "Çünkü onlar dünyaya karşı sizden daha az meyilli, âhirete karşı ise daha çok istekliydiler."

110. «Öyle ki, peygamberler ümitsizliğe düşüp» yani müşriklerin şirk hayatlarının devam etmesi onları aldatmasın. Çünkü onlardan öncekilere mühlet tanındı da peygamberler dünyada onlara karşı üstünlük hususunda ümitsizliğe kapılıp **«yalanlandıklarını sandıkları bir sırada...»** *"Küzibû"* meçhul ve şeddesiz okunmuştur. Yani galip geleceklerini fısıldadıkları zaman, sanki nefisleri kendilerine yalan söylüyormuş zannettiler.

İbn Abbas ise şöyle demiştir: "Allah'ın kendilerine vadettiği zaferin gerçekleşmeyeceğini sandılar. Çünkü onlar da insandı." İbn Abbas bunu destekleyen şu âyeti okudu: *"Peygamberler ve onunla beraber olan mü'minler: 'Allah'ın yardımı ne zaman?' diyecek kadar sarsılmışlardı."* (Bakara: 214)

Ummadıkları bir sırada âniden **«onlara yardımımız gelir»** yani zaman uzayıp dünyada artık zafer elde edemeyeceklerini zannettikleri bir sırada ve ortada bir işaret yokken birden bire yardımımız gelir **«de, dilediğimizi kurta-**

rırız.» Bunlar peygamberler ve onlara uyanlardır. «**Azabımız,**» üzerlerine indiği zaman «**suçlular topluluğundan asla geri çevrilmez.**»

111. «**Andolsun ki, onların**» yani peygamberlerin «**kıssalarında, akıl sahipleri için ibret vardır.**» *"Kıssalar"*dan maksat, peygamberler ve ümmetlerinin haberleridir. *"İbret"*; ders almak demek olan itibar kelimesinden isimdir. Aslı ise; düşünerek bir şeyi araştırmak demektir. *"Akıl"*dan maksat; duygusallık şüphelerinden uzak olan akıldır.

Ebu'l-Leys Semerkandî, *Bahru'l-Ulûm*'da şöyle demiştir: "Sonradan gelen akıl sahipleri, geçmiş ümmetlerden haber verilen helâk ve ilâhî azabı gerektirecek şeylere cüret etmezler. Aksine bu gibi şeylerden kaçınırlar. Çünkü böyle şeyleri işleyenlerin başına da bu tür felâketler gelir."

Sözün kısası; Yusuf ve kardeşlerinin kıssasında akıl sahipleri için düşünme ve ders alma vardır. Bu ders de şudur: Halkından birinin kölesiyken Onu Mısır'a kral yapıp Yusuf'u aziz kılan Allah (c.c.), Muhammed (s.a.v.)'i de aziz kılmaya ve ona yardım etmeye kadirdir.

«**O,**» yani Kur'an «**uydurulabilen bir söz değildir.**» Kur'an ve orada geçen şeyler, bir insanın uydurması değildir. «**Ancak kendinden öncekilerin tasdiki,**» daha önce peygamberlere indirilmiş semavî kitapların onaylanması ve onların doğru olduğunun delilidir. Çünkü Kur'an mûcizedir. Diğer kitaplar ise mûcize değildir. Onlar, içindekilerin doğruluğu konusunda Kur'an'ın şahadetine muhtaçtırlar. Üzerinde ittifak edilen şeyin, delilin şahitliğine ihtiyaç duyduğu gibi.

«**Her şeyin açıklanması**», din işlerinden her şeyin detayı «**ve iman eden bir toplum için bir rehber ve rahmettir.**» Kesin iman sahipleri için sapıklıktan kurtuluş rehberi ve azaba karşı bir rahmettir.

Şüphesiz Kur'an, bütün kademeleri içine alır. Onda dinin içi ve dışına ilişkin geniş açıklamalar vardır.

Akıllı kimsenin; Kur'an'daki nasihatlerden ders alması, Kur'an gerçekleriyle aydınlanması, Kur'an ahlâkıyla ahlâklanması ve onu sadece okumakla yetinmemesi gerekir.

Allah'ın yardımıyla Yusuf Sûresi'nin tefsiri sona erdi.

RA'D SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 43 âyettir.

Bu sûre Dr. Hüseyin KAYAPINAR tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

الٓمّٓرٰ تِلْكَ اٰيَاتُ الْكِتَابِ وَالَّذِيٓ اُنْزِلَ اِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ الْحَقُّ
وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ ① اَللّٰهُ الَّذِي رَفَعَ السَّمٰوَاتِ
بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ
كُلٌّ يَجْرِي لِاَجَلٍ مُسَمًّى يُدَبِّرُ الْاَمْرَ يُفَصِّلُ الْاٰيَاتِ لَعَلَّكُمْ
بِلِقَاءِ رَبِّكُمْ تُوقِنُونَ ② وَهُوَ الَّذِي مَدَّ الْاَرْضَ وَجَعَلَ فِيهَا
رَوَاسِيَ وَاَنْهَارًا وَمِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ جَعَلَ فِيهَا زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ
يُغْشِي الَّيْلَ النَّهَارَ اِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ
③ وَفِي الْاَرْضِ قِطَعٌ مُتَجَاوِرَاتٌ وَجَنَّاتٌ مِنْ اَعْنَابٍ وَزَرْعٌ

وَنَخِيلٌ صِنْوَانٌ وَغَيْرُ صِنْوَانٍ يُسْقَى بِمَاءٍ وَاحِدٍ وَنُفَضِّلُ بَعْضَهَا
عَلَى بَعْضٍ فِي الْأُكُلِ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٤﴾

1. Elif. Lâm. Mim. Râ. Bunlar, Kitab'ın âyetleridir. Sana Rabbinden indirilen haktır. Ama insanların çoğu inanmazlar.

2. Allah, görmekte olduğunuz gökleri bir direk olmadan yükselten, sonra Arş'a istivâ eden, güneşi ve ayı emrine boyun eğdirendir. Hepsi belli bir süreye kadar akıp gitmektedir. O, işi düzenler, âyetleri açıklar. Umulur ki, Rabbinize kavuşacağınıza tam olarak inanırsınız.

3. Yeryüzünü uzatan, orada sabit dağlar ve nehirler vareden ve orada her türlü meyveden çifter çifter yaratan O'dur. Geceyi gündüzün üzerine örtüyor. Şüphesiz bütün bunlarda, düşünen bir topluluk için âyetler vardır.

4. Yeryüzünde birbirlerine komşu kıtâlar, aynı sudan sulanan üzüm bağları, ekinler, bir kökten ve muhtelif köklerden dallanan hurma ağaçları vardır. Biz yemişlerinde, onların bazılarını, bazılarına üstün kılarız. Şüphesiz bunlarda akıllarını kullanan bir toplum için âyetler vardır.

1. «Elif. Lâm. Mim. Râ.» İbn Abbas, bu harflerin: "Ben Allah'ım, yaratıkların bilmediklerini bilir, Arş'ın üstünden toprağın altına kadar, görülmeyeni görürüm," anlamında olduğunu söyler. **«Bunlar,»** yani bu sûrenin âyetleri **«Kitab'ın»**, Kur'an'ın **«âyetleridir. Sana Rabbinden indirilen»** Kur'an **«haktır.»** Müşriklerin dedikleri gibi, onu sen kendinden getirmedin. **«Ama insanların çoğu»** Kur'an'a **«inanmazlar.»** Onun hakikatını inkâr ederler. Çünkü inatlarında ileri gitmişler, hak yoldan sapmışlar, onun mânâlarını düşünmemişlerdir. Ama onların inkârları, Kur'an'ın hak olup yüce Allah katından indirildiği gerçeğini ortadan kaldırmaz. Şüphesiz kör görmese de, güneş güneştir.

Bundan sonraki âyette Yüce Allah rubûbiyyetinin (Rab olduğunun) ve birliğinin delillerini açıklayarak şöyle buyurmuştur:

2. **«Allah, görmekte olduğunuz gökleri bir direk olmadan yükselten...»** Allah gökleri yükselmiş olarak yarattı. Onunla yer arasında, yaya olarak beş yüz yıllık bir mesafe vardır. O, gördüğün gökyüzünü, dikilmiş direkler ve sütunlar olmadan yükseltmiştir. **«Sonra Arş'a istivâ eden...»** Arş, kıralın tahtı demektir. Burada, halen mevcut büyük bir yaratık anlamındadır. O, yaratıkların en büyüğüdür. Yüce Allah'ın şu âyette haber verdiği gibi, altında tatlı su vardır: *"...Onun arşı su üzerindedir..."* (Hûd: 7) **«Güneşi ve ayı emrine boyun eğdirendir.»** Allah onları, kendilerinden istenilen şey için boyun eğdirdi. Bu da, kullarının onlarla yılların sayısını bilmek sûretiyle faydalanmaları, güneşin ve ayın hareketini hesaplamalarıdır. Güneş ve ay gece gündüz insanlara ışık verirler. Yere, bedenlere, ağaçlara ve bitkilere faydalıdırlar.

«Hepsi», güneş ve ayın ikisi de **«belli bir süreye kadar akıp gitmektedir.»** Yani, bilinen bir vakte kadar... Bu da dünyanın son bulması, dönmesini tamamlamasıdır. Güneşin ve ayın bir takım konak yerleri vardır. Bunlar hergece bir menzilde doğup, ötekinde batarlar. Bu, son durak yerine kadar böylece devam eder.

«O, işi düzenler.» Sahibi olduğu varlıkların, vermek ve vermemek, diriltmek ve öldürmek, günahlarını bağışlamak, sıkıntılarını gidermek, bazı toplulukları yükseltip bazılarını alçaltmak türünden olan işlerini takdir eder ve düzenler. Birliğine, öldükten sonra dirilmeye, kudret ve hikmetinin kemaline işaret eden **«âyetleri»**, delilleri **«açıklar. Umulur ki, Rabbinize kavuşacağınıza tam olarak inanırsınız.»** Yani, Allah (c.c.) bu delil ve işaretleri, onlar üzerinde derinlemesine düşünüp bakmanız için açıklar. Siz böylece bunlarla, onun varlığına, birliğine, kudret ve hikmetine delil bulur, gökleri ve arşı yaratmaya, iriliklerine rağmen güneşi ve ayı boyun eğdirmeye, bütün işleri idare etmeye güç yetiren Allah'ın, bunlara göre daha kolay olan, insanı yaratmaya, tekrar diriltmeye ve cezalandırmaya öncelikle muktedir olduğunu kesin bir şekilde bilip, inanırsınız.

3. **«Yeryüzünü uzatan,»** uzunlamasına ve enlemesine yayan, ayakların sağlam bir şekilde basması ve hayvanların hareketi için genişleten O'dur. O, yeryüzünü, bir yerde topluca bulunan bir bütün olarak değil, yayılmış olarak yaratmıştır. Dünyanın yayılmış oluşu, onun yuvarlaklığına aykırı değildir. Çünkü yeryüzünün tamamı büyük bir kütledir. Yuvarlak bir cisim son derece büyükse, onun her parçası düz bir satıh gibi görünür.

«Orada» yeryüzünün sallanmaması, **kendisinin** ve üstündekilerin düzgün durması için, yerin direkleri olan **«sâbit dağlar ve»** akan **«nehirler vareden...»** Dağların, nehirlerin çıkış yerleri olması dolayısıyla burada, nehirler dağlara eklenmiş ve ikisi tek bir fiile bağlanmıştır . Yeryüzünün içlerinden çıkan buharlar, yükseldiğinde sıkışır ve birbirine girer. Sonunda dağlarda büyük sular meydana gelir. Sonra sular, çokluğu ve kuvvetinden dolayı dağı delerek çıkar ve yeryüzünde akar.

«Ve orada her türlü meyveden çifter çifter yaratan O'dur.» Burada, Arapların konuşmalarında âdet olduğu üzere *"zevceyn"* kelimesi *"isneyn"* kelimesiyle pekiştirilmiştir. Allah yeryüzünde her türlü meyveyi tatlı, ekşi; siyah, beyaz; sarı, kırmızı; küçük ve büyük olarak çifter çifter yaratmıştır.

«Geceyi gündüzün üzerine örtüyor.» Yani geceyi, karanlığıyla gündüzü kaplayan, gündüzün aydınlığını gideren bir örtü yapıyor. Böylece aydınlık olan hava, karanlığa bürünüyor. Burada "örtmek" şeklinde çevirdiğimiz *"iğşâ"* kelimesi, bir şeyin üzerine başka bir şeyi giydirmek demektir.

«Şüphesiz bütün bunlarda» yani yer, dağlar, nehirler ve meyvelerde **«düşünen bir topluluk için»** yaratanın kudretine, hikmetine ve idaresine işaret eden **«âyetler vardır.»**

Yeryüzündeki âyet, onun, üstündekiler için halı gibi yayılması açısındandır. Orada yollar, vâdiler, pınarlar, mâdenler ve hayvanlar vardır.

Dağların âyet oluşu, onların sabitlilikleri, yükseklikleri, sertlikleri ve ağırlıklarıdır. Çadırın kazıklarla sabitleştirilmesi gibi, yeryüzü de dağlarla sabitleştirilir.

Nehirlerin âyet oluşu; onların, dağların, her yanından değil, bir tarafından çıkmasıdır. Bu da, üstün hikmet sahibi olan ve istediğini yapan yüce bir güce dayanmasındandır.

Meyvelerin âyet oluşu ise şudur: Tohum yere düşer ve yeryüzünün nemi onu etkileyerek yetişip büyümesini sağlar. Üst ve alt tarafı yarılır. Üst taraftaki yarıktan yüksek ağaç, alt taraftakinden ise yerin derinliklerine gömülen kökler çıkar. Bu, insanı hayrete düşürecek işlerden biridir. Çünkü bu tohum tek bir özelliğe sahiptir. Tabiat olaylarının, yıldız ve gezegenlerin ona olan etkisi de tektir. Sonra onun bir tarafından havaya doğru yükselen bir gövde, diğer taraftan yerin dibine işleyen bir kök çıkıyor. Oysa tek bir tabiattan iki zıt tabiatın meydana gelmesi imkansız. Bu bize, bunun sebebinin hikmet sahibi bir idâreci olduğunu gösteriyor. Ayrıca, bu tohumdan meydana gelen ağacın bir kısmı odun, bir kısmı çekirdek, bir kısmı da meyve oluyor. Bunları yaratan hikmet sahibi Allah, tüm kusurlardan münezzehtir. O'nu tesbih ederiz.

İşte düşünen topluluklar, bütün bunlarda yaratıcının kudretine delil bulurlar. Burada "düşünmek" şeklinde çevirdiğimiz *"tefekkür"* kelimesi, kalbin, eşyanın manâlarını anlamaya yöneltilmesi demektir.

Bu büyük âlemde, yeryüzü, dağlar, mâdenler, denizler, nehirler, ırmaklar ve arklar olduğu gibi, küçük âlem olan insanda da, bunların benzerleri vardır. Cesedi yeryüzü, kemikleri dağlar, beyni madenler, karnı deniz, bağırsakları nehirler, damarları ırmaklar, saçı bitki, soluk alış-verişi rüzgârlar, sesi gök gürültüsü, göz yaşları yağmur, sevinci gündüzün aydınlığı, kederi gece karanlığı, uykusu ölüm, uyanıklığı hayat gibidir.

4. «Yeryüzünde birbirlerine komşu» yani birbirine bitişik, bir kısmı verimli olan ve birşeyler bitiren, bir kısmı çorak olup hiçbir şey bitirmeyen, bazıları az verimli ve sert, bazıları yumuşak, bir kısmı ağaca değil tarıma, bir kısmı da ağaca elverişli olan **«kıtalar, aynı sudan sulanan üzüm bağları...»** Araplar üzüme meyvesinin bolluğu, yükünün çokluğu, toplamak için alçak oluşu, dikeninin bulunmayışı, taze ve kuru olarak yenmesi dolayısıyla "kerm" demişlerdir. Şüphesiz içerisindeki iman nûrundan dolayı, mü'min kalbi bu adı almaya daha lâyıktır. Bundan dolayı Hz. Peygamber (s.a.v.): *"Sizden biriniz (üzüme) kerm demesin. Çünkü kerm mü'minin kalbidir,"* buyurmuştur. (1) Bu yasaklamaya sebep: Arapların üzüme ve üzüm çubuğuna; ondan elde edilen şarabı, içenleri kereme sevkettiği için "kerm" derlerdi. İsmin güzelliğinin insanları onu içmeye teşvik etmemesi için, Hz. Peygamber üzüme bu adın verilmesini hoş karşılamadı. Temizliği ve güzelliği dolayısıyle mü'minin kalbinin bununla nitelenmesini daha uygun buldu.

«Ekinler, bir kökten ve muhtelif köklerden dallanan hurma ağaçları vardır. Biz yemişlerinde» şekil, miktar, tat, koku bakımından **«onların bazılarını bazılarına üstün kılarız.»** Ayrıca onlar içerisinde beyaz, siyah, büyük, küçük, tatlı, acı, iyi ve kötü olanlar vardır. Bunlar da, hikmet sahibi yaratana ve O'nun kudretine işaret eden şeylerdendir. Çünkü kökler ve sebepler aynı olduğu halde, şekil, renk, tad ve koku açısından çeşitli olan ağaçları

---

1 Hadisi; Buhârî, *Edeb* bölümünde tahric etmiştir. Ayrıca Müslim, Ebû Davud, Dârimî ile İmam Ahmed b. Hanbel *Müsned*, 12/2339'da tahric etmişlerdir.

bitirmek, ancak güçlü ve irade sahibi birisiyle mümkün olur. Eğer meyvelerin oluşumu su ve toprakla olsaydı, renkleri ve tadları çeşitli olmazdı. Tek bir suyla aynı bahçede yetişen aynı cins ağaçlarda üstünlük bulunmazdı.

Âyette geçen *"sınvân"* kelimesi "sınv" kelimesinin çoğuludur. "Sınv", aynı kökten türeyen iki hurma dalı demektir.

«Şüphesiz bunlarda» bütün bu anılan şeylerde **«akıllarını kullanan»** akıllarının gereğiyle amel eden **«bir toplum için»** açık **«âyetler»** işaretler **«vardır.»** Şüphesiz şekil, renk, tad ve kokuları farklı olan meyveleri yaratmaya, yeryüzüne suyla hayat vermeye ve orada güzel bahçeler oluşturmaya güç yetiren Allah, insanı da tekrar yaratmaya güç yetirir. Hatta bu, ona oranla daha kolay ve daha rahat bir biçimde güç yetirilecek bir şeydir.

وَاِنْ تَعْجَبْ فَعَجَبٌ قَوْلُهُمْ ءَاِذَا كُنَّا تُرَابًا ءَاِنَّا لَفٖى
خَلْقٍ جَدٖيدٍ اُولٰٓئِكَ الَّذٖينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ وَاُولٰٓئِكَ
الْاَغْلَالُ فٖٓى اَعْنَاقِهِمْ وَاُولٰٓئِكَ اَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فٖيهَا
خَالِدُونَ ﴿٥﴾ وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالسَّيِّئَةِ قَبْلَ الْحَسَنَةِ وَقَدْ خَلَتْ
مِنْ قَبْلِهِمُ الْمَثُلَاتُ وَاِنَّ رَبَّكَ لَذُو مَغْفِرَةٍ لِلنَّاسِ عَلٰى
ظُلْمِهِمْ وَاِنَّ رَبَّكَ لَشَدٖيدُ الْعِقَابِ ﴿٦﴾ وَيَقُولُ الَّذٖينَ كَفَرُوا
لَوْلَٓا اُنْزِلَ عَلَيْهِ اٰيَةٌ مِنْ رَبِّهٖ اِنَّمَٓا اَنْتَ مُنْذِرٌ وَلِكُلِّ قَوْمٍ
هَادٍ ﴿٧﴾ اَللّٰهُ يَعْلَمُ مَا تَحْمِلُ كُلُّ اُنْثٰى وَمَا تَغٖيضُ الْاَرْحَامُ

وَمَا تَزْدَادُ وَكُلُّ شَيْءٍ عِنْدَهُ بِمِقْدَارٍ (٨) عَالِمُ الْغَيْبِ وَ
الشَّهَادَةِ الْكَبِيرُ الْمُتَعَالِ (٩) سَوَاءٌ مِنْكُمْ مَنْ أَسَرَّ الْقَوْلَ
وَمَنْ جَهَرَ بِهِ وَمَنْ هُوَ مُسْتَخْفٍ بِاللَّيْلِ وَسَارِبٌ بِالنَّهَارِ (١٠)

5. Şaşıyorsan, asıl şaşılacak şey, onların: "Biz toprak olduğumuz zaman mı, biz mi yeniden yaratılacağız?" demeleridir. İşte onlar, Rablerini inkâr edenlerdir. Ve işte onlar boyunlarında tasmalar bulunanlardır. Yine onlar, cehennem ehlidir, orada sürekli kalacaklardır.

6. Onlar senden, iyilikten önce kötülüğü acele istiyorlar. Oysa onlardan önce azaplar gelip geçmiştir. Şüphesiz Rabbin zulmetmelerine rağmen insanlara karşı mağfiret sahibidir. Şüphesiz Rabbinin azabı da şiddetlidir.

7. Kâfirler: "Ona Rabbinden bir âyet indirilmeli değil miydi?" derler. Sen ancak bir uyarıcısın, her toplumun bir rehberi var.

8. Her dişinin karnında ne taşıdığını, rahimlerin neyi eksiltip neyi artırdığını Allah bilir. Her şey O'nun katında bir takdire göredir.

9. O, görülmeyeni de, görüleni de bilendir. O büyüktür, yücedir.

10. Sizden sözü gizleyen de, onu açığa vuran da, geceleyin gizlenen de, gündüzün görünen de (Allah'ın ilminde) eşittir.

5. Ey Muhammed veya ey dinleyici! Eğer bir şeye **«şaşıyorsan, asıl şaşılacak şey, onların»** yani müşriklerin: **«'Biz toprak olduğumuz zaman mı, biz mi yeniden yaratılacağız?' demeleridir.»** Âyetin manası şu şekildedir: Onlar kendilerini, başlangıçta hiçbir şey olmadan -Çünkü ruhlar, cesetler ve toprak yoktu- yaratan Allah'ın kudretine şaşmıyorlar. Oysa onları topraktan yaratması, O'nun için daha kolaydır. Asıl şaşılacak şey, Allah'ın onları tekrar yaratacağını hayretle karşılamalarıdır.

«İşte onlar, Rablerini inkâr edenlerdir.» Çünkü Allah'ın yeniden diriltme gücünü inkâr ediyorlar. **«Ve işte onlar boyunlarında tasmalar bulunanlardır.»** Yani küfür ve sapıklıkla bağlıdırlar. Kurtulmaları mümkün değildir. Tasma diye terceme ettiğimiz *"ğul"*, elin boyuna bağlandığı halka şeklindeki tasmadır. Burada maksat, Allah'ın, onların boyunlarına bağladığı şekavet tasmalarıdır.

«Yine onlar cehennem ehlidir, orada sürekli kalacaklardır.» Orada ebedî kalmakla nitelenenler; başkaları değil, onlardır. Kişi kendi nefsinin elinde esirdir. Hevâ, boynunda tasma gibidir. Onunla dünyasında özdeşleşen bu tasma manevîdir. Kıyâmet günü ise gerçek bir hale gelecektir. Çünkü burada gizli olan orada gerçekleşecektir. Tıpkı şu olayda anlatılanlar gibi: Âsilerden birisi ölmüş ve gömmek için bir kabir kazmışlar. Fakat kazılan kabirde büyük bir yılan bulmuşlar. Sonra yeni bir kabir kazdıklarında, aynı yılanı orada da bulmuşlar. Sonunda, kaçmak isteyen hiçbir kimsenin Allah'tan kaçamıyacağını ve Allah'a hiçbir şeyin galib olmayacağını anlayınca, ölüyü o yılanla birlikte defnetmişler. İşte bu yılan, onun amelidir.

6. **«Onlar»** yani Mekke müşrikleri **«senden, iyilikten»** yani âfiyet ve kendilerine mühlet verilmesi sûretiyle ihsândan **«önce kötülüğü»** yani helâk edici olan cezânın gelmesini –cezâ onlara kötü geldiği için, kötülük diye adlandırıldı- **«acele istiyorlar.»** Hz. Peygamber (s.a.v.) Mekkeli müşrikleri bazen dünya azabıyla, bazen de âhiret azâbıyla tehdit ediyordu. Âhiret azâbıyla her tehdit edişinde, kıyâmeti ve öldükten sonra dirilmeyi inkâr ederlerdi. Dünya azâbıyla tehdit ettiğinde de, acele ediyorlar, "azap ne zaman gelecek?" diyorlar ve alay ederek, Hz. Peygamber'in söylediğinin aslı olmadığı inancında olduklarını açığa vurarak; âfiyet, rahmet ve hayrın yerine, ceza, azap ve kötülüğü istiyorlardı. Bu yüzden: *"Ey Allahım! Eğer bu, senin katından gelmiş bir gerçekse, üzerimize gökten taş yağdır veya bize elem verici bir azâp getir."* (Enfâl: 32) dediler.

«Oysa onlardan önce» yani kendileri gibi yalanlayıcıların başına gelen, yere batırma, şekil değiştirme, sarsıntıya uğrama gibi **«azaplar gelip geçmiştir.»** Onlardan niçin ibret almıyorlar? **«Şüphesiz Rabbin»** günahlarla kendi kendilerine **«zulmetmelerine rağmen, insanlara karşı mağfiret sahibidir.»** Onların suçlarını örter, peşlerine takılmaz. Aksi halde yeryüzünde bir tek hayvan bile bırakmazdı. Ama âsilerden dilediklerine karşı **«şüphesiz Rabbinin azâbı da şiddetlidir.»** Bu âyetin bir benzeri de yüce Allah'ın şu buyruğudur: *"Kullarıma, benim çok bağışlayıcı ve pek esirgeyici olduğumu, azabımın da* *elem verici bir azab olduğunu haber ver."* (Hicr: 49-50)

İnsan sağlıklı olduğunda, korkması daha da faziletlidir. Böylece taatlere devama çalışır, kötülüklerden kaçınır. Hastalandığında ve dolayısıyla amellerinde güçsüzlüğe düştüğünde ise umutlanması daha faziletlidir. Allah (c.c.) Dâvud (a.s.)'a: "Ey Davud! Günahkârlara müjde ver, sıddîkları korkut" diye vahyetti. Davud (a.s.): "Ey Rabbim! Günahkârları nasıl müjdeler, sıddîkları nasıl korkuturum?" diye sorduğunda, yüce Allah: "Günahkârları müjdele! Çünkü, bana büyük gelen her günahı bağışlarım. Sıddîkları da korkut ki, amellerini beğenmesinler. Çünkü ben birisine adaletimle muamele eder ve onu hesaba çekersem mutlakâ helâk olur" buyurdu.

7. «Kâfirler: 'Ona» yani Muhammed'e **«Rabbinden»** peygamberliğinin doğruluğuna işaret eden **«bir âyet»**, açık ve net bir alâmet **«indirilmeli değil miydi?' derler.»** Çünkü Hz. Peygamber'e inen âyetleri saymıyorlardı. Rasûlüllah'tan, aydınlanmak için değil, inat olsun diye bir işaret istiyorlardı. Öyle olmasaydı, isteklerine cevap verilirdi. Bu, asânın yılana dönüşmesi, ölülerin diriltilmesi, kayadan deve çıkarılması gibi mûcizelerdir. Bu yüzden Hz. Peygamber'e Allah (c.c.) tarafından: **«Sen ancak bir uyarıcısın»** yani onları uyarmak ve kötü akıbetten korkutmak için gönderildin, senin görevin onların isteklerine cevap vermek değil, Peygamberliğini doğrulayan şeyleri getirmektir, denildi. Çünkü o, her mûcize gösterişinde, başka birisi gelip değişik bir mûcize isterdi. Bu da peygamberlerin dâvetinin çökmesini gerektirir.

«Her toplumun bir rehberi var.» Yani, her toplum için dönemlerinde revaçta olan konularda, o konuya uygun özel mûcizeyle donatılmış, onları hakka yönelten ve doğruya çağıran bir peygamber gönderilmiştir. Hz. Mûsa döneminde sihir revaçta olduğu için, onun mûcizesini onların yoluna yakın olan bir şekilde yaptı. İsâ (a.s.) döneminde tıp ileri olduğu için, onun mûcizesini de tıpla uyuşan, ölüleri diriltmek, alaca hastalarını ve anadan doğma körleri tedâvi etmek türünden yaptı. Bizim Peygamberimizin zamanında da, fesâhat ve belâğat egemen olduğu için, onun mûcizesini de Kur'an'ın fesâhat ve belâğatını insan gücünün ulaşamıyacağı bir seviyeye getirmesi şeklinde yaptı. Kendi yollarına ve yapılarına bu kadar yakın olmasına rağmen, bu mûcizeye inanmadılar. Dolayısıyla daha başka mûcizelere hiç inanmazlar.

8. «Her dişinin karnında ne taşıdığını», yani taşıdıkları yavruların erkek veya dişi tam veya eksik, güzel veya çirkin, uzun veya kısa, itaatkâr veya âsi, akıllı veya beyinsiz, kerem sahibi veya kötü ya da buna benzer o andaki ve ilerideki bütün diğer özelliklerini, **«rahimlerin neyi eksiltip, neyi artırdığını»** ancak **«Allah bilir.»** Rahim, karında çocuğun kaldığı yer ve kaptır. Âlimler rahmin eksilttiği ve artırdığı şeyin ne olduğu konusunda ihtilâf etmişlerdir. Bir görüşe göre bu, çocuğun cüssesidir. Çünkü o, bazan büyük, bazan küçüktür. Bazan organları tam, bazan eksik olur. İkinci bir görüşe göre doğum süresidir. Doğumun en alt süresî altı aydır. Normalde bu, dokuz aydır, hatta iki yıla kadar uzar. Hasan Basrî'den, eksiltmenin sekiz ay veya daha az, fazlalaştırmanın da dokuz aydan daha fazla olduğu rivâyet edilmiştir. Yine Hasan Basri'den, eksiltmenin, organları tamamlanmadan düşen cenin; artırmanın ise organları tam olarak dünyaya gelen çocuk olduğu rivayet edilmiştir.

«Her şey O'nun», yani yüce Allah'ın **«katında»** Levh-i Mahfuz'da yazılı, bilinen, rızık ve ecel konusunda belirlenmiş olan sınırı aşmayan **«bir takdire göredir.»**

9. «O,» yani yüce Allah, adına genel olarak gayb denilen ve duyulardan saklı bulunan, aynı zamanda gizli sırları ve bilgilerin de içine girdiği **«görülmeyeni de...»** Bazı âlimler şöyle demişlerdir: "Kur'an'da gaybla ilgili bilginin Allah'a nisbet edilmesi, bize oranladır. Çünkü Allah'a oranla gayb diye bir şey yoktur." **«Görüleni de»** yani duyulara açık olan ve algılanıp görülebilen bütün varlıkları da **«bilendir. O büyüktür.»** Şanı, hiçbir şeyin, O'nun bilgisi dışına çıkamayacağı şekilde **«yücedir.»** Kudreti ile her şeyin üstündedir.

10. Ey insanlar! **«Sizden sözü gizleyen de onu açığa vuran da»**, sözü nefiste saklayan da, onu diliyle açığa vuran da, içinizden **«geceleyin»** karanlıkta saklanıp **«gizlenen de, gündüzün»** yollarda açıkça yürüyen ve **«görünen de»** Allah'ın ilminde **«eşittir.»** O, bunların hepsini görür.

لَهُ مُعَقِّبَاتٌ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ يَحْفَظُونَهُ مِنْ
أَمْرِ اللّٰهِ إِنَّ اللّٰهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتّٰى يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ
وَإِذَا أَرَادَ اللّٰهُ بِقَوْمٍ سُوءًا فَلَا مَرَدَّ لَهُ وَمَا لَهُمْ مِنْ دُونِهِ مِنْ

وَالٍ (١١) هُوَ الَّذٖى يُرٖيكُمُ الْبَرْقَ خَوْفًا وَطَمَعًا وَيُنْشِئُ
السَّحَابَ الثِّقَالَ (١٢) وَيُسَبِّحُ الرَّعْدُ بِحَمْدِهٖ وَالْمَلٰٓئِكَةُ
مِنْ خٖيفَتِهٖ وَيُرْسِلُ الصَّوَاعِقَ فَيُصٖيبُ بِهَا مَنْ يَشَٓاءُ وَهُمْ يُجَادِلُونَ
فِى اللّٰهِ وَهُوَ شَدٖيدُ الْمِحَالِ (١٣) لَهُ دَعْوَةُ الْحَقِّ وَالَّذٖينَ يَدْعُونَ مِنْ
دُونِهٖ لَا يَسْتَجٖيبُونَ لَهُمْ بِشَیْءٍ اِلَّا كَبَاسِطِ كَفَّيْهِ اِلَى الْمَٓاءِ
لِيَبْلُغَ فَاهُ وَمَا هُوَ بِبَالِغِهٖ وَمَا دُعَٓاءُ الْكَافِرٖينَ اِلَّا فٖى ضَلَالٍ
(١٤) وَلِلّٰهِ يَسْجُدُ مَنْ فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا
وَظِلَالُهُمْ بِالْغُدُوِّ وَالْاٰصَالِ (١٥)

11. Onun önünde ve arkasında takipçileri vardır; onu Allah'ın emrinden korurlar. Bir toplum kendi durumlarını değiştirmedikçe, Allah onların durumlarını değiştirmez. Allah bir toplum için kötülük dilediği zaman, artık onu geri çevirecek yoktur. Zaten onların O'ndan başka gözeticileri yoktur.

12. Size, korku ve ümit vererek şimşeği gösteren ve ağır bulutları oluşturan O'dur.

13. O'nu, gök gürlemesi hamd ile, melekler de korkusundan tesbih ederler. Onlar Allah hakkında mücadele ederlerken, O, yıldırımlar gönderip dilediğini çarpar. O, tuzağı pek şiddetli olandır.

14. Gerçek duâ, ancak O'nadır. O'nun dışında duâ ettikleri şeyler, onlara hiçbir şeyle karşılık vermezler. Tıpkı, ağzına gelsin diye, suya doğru iki elini açan kişi gibidirler. Ama su,

onun ağzına gelmez. Kâfirlerin duâları boşa gitmektedir.

15. Göklerde ve yerde olanlar ve onların gölgeleri, sabah akşam isteyerek ve istemeyerek sadece Allah'a secde ederler.

11. **«Onun»**, yani insanın **«önünde ve arkasında takipçileri vardır.»** Bunlar, gece ve gündüz melekleridir. Yeryüzüne inme konusunda birbirlerini izledikleri için, Meleklere *"takipçiler"* denilmiştir. Onların bir kısmı gece, bir kısmı gündüz inerler. Bir grup geçince, onları başka bir grup izler. Yani gece melekleri gündüz meleklerini, gündüz melekleri de gece meleklerini takip eder. Hepsi sabah ve ikindi namazlarında toplanırlar. Âyetin bu bölümünün manası şöyledir. İnsan için, önünde ve arkasında birbirini tâkip eden, yâni onu dört bir yandan kuşatan melekler vardır. **«Onu Allah'ın emrinden»** yani azabından o, günah işlediği zaman, günahından tevbe eder umuduyla, biraz mühlet vermesi için duâ etmek sûretiyle ya da, Allah'ın korumasını emrettiği zararlardan **«korurlar.»**

Mücahid şöyle der: "Her kul için, onu uyurken ve uyanıkken, insanlar, cinler ve hayvanlardan koruyan görevli bir melek vardır. Bunlardan birisi ona yaklaştığında, melek "arkanda" der. Allah'ın izin verdiği şey ise, bunun dışındadır ve o gelip insana ulaşır."

Ömer b. Ebî Cündüb'ün şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Biz Sıffin savaşında, Sâid b. Kays'ın yanında oturuyorduk. Hz. Ali (r.a.) karanlık bastıktan sonra mızrağına dayanarak yanımıza geldi. Said: 'Sana birisinin pusu kurmasından korkmuyor musun?' diye sordu. Hz. Ali: 'Herkesin yanında Allah tarafından, onu kuyuya düşmekten, dağdan yuvarlanmaktan, kendisine bir taş değmesinden, hayvan saldırısından koruyan melekler vardır. Kader geldiğinde onunla kaderin arasından çekilirler' cevabını verdi."

«Bir toplum,» şükrü terkedip iyi hallerden kötü hallere dönerek **«kendi durumlarını değiştirmedikçe, Allah onların»** afiyet ve nimet içindeki **«durumlarını değiştirmez. Allah bir toplum için kötülük»** yani azap ve helâk **«dilediği zaman, artık onu geri çevirecek»** o kötülüğü engelleyecek **«yoktur. Zaten onların»** yani Allah'ın helâk etmek istediklerinin, üzerlerinden azabı uzaklaştıracak ve işlerini üstlenecek **«O'ndan başka»**, Allah dışında **«gözeticileri yoktur.»** Çünkü her şeyin idaresi yalnızca O'na aittir ve O'nun hükmünü sorgulayacak herhangi bir kimse yoktur.

12. «Size,» yıldırımdan ve evlerin yıkılması konusunda **«korku ve»** yağmur beklentisi ve onun sağlayacağı bereket konusunda **«ümit vererek...»** Yağmur bazı şeyler için zarar, bazı şeyler için de rahmettir. Yolcu ve ambarında üzüm ve hurma bulunanlar ondan korkar. Evlerinde oturanlar, çiftçiler ve bahçıvanlar ise onun yağmasını arzularlar. İşte bu şekilde, korku ve ümit içinde, bulutlardan parlayan **«şimşeği gösteren ve»** yağmurla yüklü **«ağır bulutları oluşturan»**, onu meydana getiren, yaratan **«O'dur.»** Yağmurun, gökten bulutlara mı indiği, yoksa Allah'ın bulutlarda yaratıp sonra onu yağmur olarak mı indirdiği konusunda görüş ayrılığı vardır. Ancak olayların, onlar üzerinde yüce Allah'ın etkisi olmadan tabiata isnat edilmesinin mümkün olmadığı bir gerçektir. Fakat etki edeni göz ardı etmeden, bir takım sebeplere dayandırmak kabul edilebilir bir şeydir. Çünkü bu dünya, sebepler ve hikmet dünyasıdır. İlâhi kudret içinde düşünülen bir şey, değer verilmeye ve önemsenmeye daha lâyıktır.

13. «O'nu, gök gürlemesi...» Bu konuda âlimler görüş ayrılığı içindedirler. Gerçekte *"gök gürlemesi"* anlamındaki *"ra'd"* Allahın nurundan yaratılan bir meleğin adıdır ve deve sahibinin, develeri sürüp götürdüğü ve yönettiği gibi, meleğin, bulutları süren şiddetli sesi anlamına da gelir. (2) **«Hamd ile,»** O'nu hamdederek... Göğün şiddetli gürlediği zamanlarda Hz. Peygamber: *"Ey Allahım! Öfkenle bizi mahvetme, azabınla bizi helâk etme, bundan önce bize âfiyet ver"* diye duâ ederdi. **«Melekler de korkusundan»** Allah'ın heybet ve celâlinden korkarak **«tesbih ederler.»**

Ra'd tesbih ettiği zaman –onun tesbihi duyulan sesidir- bütün melekler seslerini tesbihle yükseltirler, bunun üzerine yağmur yağar. Melekler Allah'tan korkarlar, ancak onların korkusu insanoğlunun korkusu gibi değildir. Çünkü onlardan hiçbiri sağında solunda olanı bilmez. Onları yemek içmek ve başka hiçbir şey Allah'a ibadetten alıkoymaz.

İbn Abbas'ın şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Bir kimse gök gürlemesini duyar da: 'Gök gürlemesinin hamd ile meleklerin de korkusundan tesbih ettiği Allah, yücedir. O her şeye kadirdir' der ve sonra da kendisini yıldırım çarparsa, onun diyeti bana aittir."

2- Tabiat bilginlerinin dediği gibi, gök gürültüsü ve şimşeğin, pozitif bulutların elektrik yüklü negatif bulutlarla karşılaşmasından meydana gelmesi uzak bir ihtimal değildir. Özellikle bu, bilgili ve hikmet sahibi Allah'ın takdir ve tedbiri ile olunca, aralarında bir tezat yok, bir çelişki yok. Allah en iyisini bilir.

«Onlar» yani şu kâfirler bu delillerin açıkça görülmesine rağmen **«Allah hakkında»** Rasûlünü yalanlamaları dolayısıyla, onun nitelendirdiği azamet, birlik ve kusursuz gücü konusunda **«mücadele ederlerken, O, yıldırımlar gönderip...»** Yıldırım, buluttan meydana gelen ve yere düşen dumansız bir ateş parçasıdır. Bu dünyadaki ateşlerden daha kuvvetlidir. Çünkü buluttan indiği zaman, bazan denize gömülür ve su altındaki balıkları yakar.

İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre Yahudiler, Hz. Peygamber'e Ra'd'ın ne olduğunu sordular. Rasûlüllah: *"O, bulutlarla görevli bir melektir. Onunla birlikte ateşten sapanlar vardır. Onlarla bulutları istedikleri tarafa sürerler,"* buyurdu. (3) Sapan diye terceme ettiğimiz *"mihrâk"* aslında: Çocukların birbirlerine vurdukları bükülmüş kumaş parçasıdır. Burada, meleğin bulutları sürdüğü bir âlet anlamındadır. **«Dilediğini çarpar.»** Dilediğine isabet ettirip yok eder. **«O,»** düşmanlarına karşı **«tuzağı»** yani plânı **«pek şiddetli olandır.»** Onları hiç hesaba katmadıkları şekilde helâk eder.

Rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber bir adamı, cahiliye Araplarının ileri gelenlerinden birine göndererek: *"Git onu bana çağır"* buyurdu. Adam: "Ey Allah'ın Rasûlü! Adam azgın ve taşkının biri, gelmez" dedi. Rasûlüllah tekrar: *"Git, onu bana çağır"* buyurdu. Gidip adama: "Rasûlüllah seni çağırıyor" dedim O: "Allah nedir? Altından mı, gümüşten mi, yoksa bakırdan mı?" dedi. Râvî Enes diyor ki: Rasûlullah'ın gönderdiği sahâbî, Efendimize dönüp olanı haber verdi. "Onun azgın ve taşkının biri olduğunu sana haber vermiştim. Şimdi de bana böyle böyle söyledi" dedi. Hz. Peygamber: *"Ona tekrar dön ve çağır"* buyurdu. Sahabî tekrar gitti, önceki sözleri tekrarladı. Sonra Rasûlüllah'a dönüp olanları haber verdi. Rasûlüllah: *"Ona yine git,"* buyurdu. Bu zat üçüncü kez gidip aynı şeyleri söyledi. O müşrik konuşurken, aniden Allah (c.c.) tam başının üstüne bir bulut gönderdi. Bulut gürledi ve bir yıldırım düşerek kâfirin, kafatasını deldi. Bunun üzerine Allah (c.c.): *"Onlar Allah hakkında mücadele ederlerken, O, yıldırımlar gönderip, dilediğini çarpar. O, tuzağı pek şiddetli olandır,"* âyetini indirdi. (4)

14. «Gerçek,» yani hak olan, ya da karşılık verilen **«duâ, ancak O'nadır.»** Yani yüce Allah'adır. "Karşılık verilen duâ" diye belirttiğimiz ikinci

---

3- Hadisi, Ahmed b. Hanbel ve Tirmizî tahric etmiştir. Tirmizî hadisin sahih olduğunu söylemiştir. Nesâî İbn Abbas'tan Yahudilerle ilgili uzun bir kıssa içerisinde tahric etmiştir. Bkz. *ed-Dürrül-Mensûr*, 4/50.

4- Hadisi Hafız Bezzâr, Ebû Yâ'lâ el-Mevsılî ve İbn Cerîr et-Taberî tahric etmişlerdir. Bu olayı İbn Kesir de tefsirinde 2/274'de anlatmıştır.

manâ, "hak"kın boşa gitmeyen sabit anlamında anlaşılması halindedir. Çünkü duâ edene karşılık veren, başkası değil sadece O'dur. Duâ edip isteyene, istediğini verir. **«O'nun dışında duâ ettikleri şeyler,»** yâni kâfirlerin, Allah'ın hakkına tecavüz ederek duâ ettikleri putlar **«onlara»** yani kâfirlere **«hiçbir şeyle karşılık vermezler.»** Onlar **«tıpkı ağzına gelsin diye,»** diliyle çağırarak, eliyle ağzına ulaşması için işaret ederek **«suya doğru iki elini açan kişi gibidirler.»** Yani putların onlara verecekleri karşılık; suyun, elini uzatana vereceği karşılık gibidir. **«Ama su, onun ağzına gelmez.»** Çünkü cansızdır. Elini uzatanı da, onun susuzluğunu ve ihtiyacını da hissetmez. Onun duâsına karşılık vermeye gücü yetmez. Onların duâ ettikleri putlar da tıpkı bunlar gibi cansız ve donuk varlıklardır, duâlarını duymazlar. Karşılık veremezler, onlara fayda sağlamaya güçleri yetmez.

«Kâfirlerin» putlara yaptıkları **«duâları boşa gitmektedir.»** Ziyan olmakta, hasara uğramakta ve bâtıl bir hale gelmektedir. Çünkü o putlar karşılık verme gücüne sahip değillerdir. Kâfirlerin Allah'a yaptıkları duâ ise, bizim mezhebimize göre, karşılık görebilir. Nitekim Allah (c.c.), şeytanın ve başka kâfirlerin duâlarına karşılık vermiştir.

15. «Göklerde» Melekler, Peygamberlerin, velîlerin ve mü'minlerden üst derecelere erenlerin ruhları **«ve yerde»** meleklerden, insanlardan ve cinlerden inanmış **«olanlar ve»** onlara uyarak **«onların gölgeleri, sabah akşam...»** "akşam" diye terceme ettiğimiz *"asîl"* kelimesi, *Bahru'l-Ulûm* adındaki eserde bildirildiğine göre; güneşin zevâlinden batmasına kadar olan zamandır. *Kevâşî* adındaki eserde ise, bu kelimenin ikindi ile akşam arasındaki vakit için kullanıldığı söylenir. Hem şiddet, hem de rahat hallerinde **«isteyerek ve»** şiddet ve zarûret hallerinde de **«istemeyerek...»** Bu, kâfir ve münâfıklar için sözkonusudur. Bir hadiste: *"Rabbin, cennete zincirlerle götürülen topluma şaştı,"* buyurulmuştur. (5) **«Sadece Allah'a secde ederler.»** Buradaki secdeden gerçek anlamı yanında mecazi anlamının olması da mümkündür. Bu da, Allah'ın onlar hakkında yarattığı şeylere ister istesinler, ister istemesinler, boyun eğmeleridir.

Bu açıklamaya göre, gölgelerinin boyun eğmesi, Allah'ın onları uzatarak ve kısaltarak değiştirmesi, bir yönden başka bir yöne çevrilmesidir. Her-

---

5- Hadisi Buharî *Cihad*'da, 6/101; Ebû Davud, 2677 numara da tahric ettiler. Buhârî'deki bir rivayette: *"Allah, cennete zincirlerle giren topluma şaştı"* denilmektedir. Bkz. *el-Câmiu'l-Usûl*, 2/622.

şey Allah'a boyun eğmiş ve onun takdir ve hükmü altına girmişlerdir.

Buradaki secde, tilâvet secdesidir. Â'raf sûresinin sonunda tilâvet secdesiyle ilgili bilgiler verilmişti. Şükür secdesi ise, kişinin tekbir alması ve kıbleye karşı yere kapanmasıdır. Secdede Allah'a hamd, şükür ve tesbih eder, sonra da tekbir alarak başını yerden kaldırır.

İmam Şâfiî, bir çocuk dünyaya gelmesi, düşmana karşı zafer kazanılması gibi yeni bir nimete nâil olunduğu ve düşmandan ve boğulmaktan kurtulmak gibi bir musîbetten kurtulunduğu hallerde şükür secdesi yapmanın müstehap olduğunu söyler.

Ebû Hanife ve İmam Mâlik'ten bir rivayette ise, şükür secdesi mekruhtur.

İmam Nevevî: "Birçok sapık ve cahilin, şeyhlerin huzurunda secde yapmaları bu kabildendir. Bu tür secdeler her halükârda, ister kıbleye karşı olsun, ister başka bir yöne, ister Allah kastedilsin, ister edilmesin kesinlikle haramdır. Hattâ bazı hallerde küfürdür" der.

قُلْ مَنْ رَبُّ السَّمٰوَاتِ وَ
الْاَرْضِ قُلِ اللّٰهُ قُلْ اَفَاتَّخَذْتُمْ مِنْ دُونِهٖٓ اَوْلِيَٓاءَ لَا يَمْلِكُونَ
لِاَنْفُسِهِمْ نَفْعًا وَلَا ضَرًّاؕ قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الْاَعْمٰى وَالْبَصِيرُۙ
اَمْ هَلْ تَسْتَوِي الظُّلُمَاتُ وَالنُّورُۚ اَمْ جَعَلُوا لِلّٰهِ شُرَكَٓاءَ
خَلَقُوا كَخَلْقِهٖ فَتَشَابَهَ الْخَلْقُ عَلَيْهِمْؕ قُلِ اللّٰهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ
وَهُوَ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ ﴿١٦﴾ اَنْزَلَ مِنَ السَّمَٓاءِ مَٓاءً فَسَالَتْ اَوْدِيَةٌ
بِقَدَرِهَا فَاحْتَمَلَ السَّيْلُ زَبَدًا رَابِيًاؕ وَمِمَّا يُوقِدُونَ عَلَيْهِ فِي

النَّارِ ابْتِغَاءَ حِلْيَةٍ اَوْ مَتَاعٍ زَبَدٌ مِثْلُهُ كَذٰلِكَ يَضْرِبُ اللّٰهُ
الْحَقَّ وَالْبَاطِلَ فَاَمَّا الزَّبَدُ فَيَذْهَبُ جُفَاءً وَاَمَّا مَا يَنْفَعُ النَّاسَ
فَيَمْكُثُ فِي الْاَرْضِ كَذٰلِكَ يَضْرِبُ اللّٰهُ الْاَمْثَالَ ﴿١٧﴾
لِلَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمُ الْحُسْنٰى وَالَّذِينَ لَمْ يَسْتَجِيبُوا لَهُ لَوْ اَنَّ
لَهُمْ مَا فِي الْاَرْضِ جَمِيعًا وَمِثْلَهُ مَعَهُ لَافْتَدَوْا بِهِ اُولٰئِكَ
لَهُمْ سُوءُ الْحِسَابِ وَمَاْوٰيهُمْ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿١٨﴾

16. De ki: "Göklerin ve yerin Rabbi kimdir?" De ki: "Allah'tır." "O halde, O'nu bırakıp da, kendilerine bile bir fayda ve zarar veremeyen dostlar mı edindiniz?" de. Yine de ki: "Hiç körle gören bir olur mu? Ya da karanlıklarla aydınlık bir olur mu?" Yoksa Allah'a, O'nun yarattığı gibi yaratan ortaklar buldular da, bu yaratma kendilerince bir birine benzer mi göründü? De ki: "Allah, her şeyi yaratandır. O tektir, karşı durulmaz bir güç sahibidir."

17. Gökten bir su indirdi de vâdiler kendi ölçüsünce dolup taştı. Sel, üste çıkan köpüğü yüklenip götürdü. Süs eşyası veya bir metâ yapmak isteyerek ateşte erittikleri şeylerde de buna benzer bir köpük olur. İşte Allah, hak ile bâtılı böyle bir benzetmeyle anlatır. Köpük yok olup gider, insanlara fayda veren şey ise, yer yüzünde kalır. İşte Allah böyle misaller verir.

18. Rablerinin emrine uyanlar için en güzeli vardır. Ona uymayanlara gelince, yeryüzündeki her şey ve daha bir katı kendilerinin olsa, onu fidye verirlerdi. İşte onlar, hesabı en kötü olanlardır. Dönecekleri yer de cehennemdir. O ne kötü yataktır.

16. Ey Muhammed! Müşriklere **«de ki: 'Göklerin ve yerin Rabbi»** yaratanı, sahibi, işlerini idâre edeni **«kimdir?'»** Sonra onların bunu itiraf etmekten başka cevapları olamayacağı için, cevap olarak **«de ki: 'Allah'tır.'»** Ardından onları ilzam için: **«'O halde, O'nu bırakıp da, kendilerine bile bir fayda ve zarar veremeyen»**, kendileri için faydası olan bir şeyi elde etmeye ve zararı olan bir şeyi savmaya güç yetiremeyen **«dostlar mı edindiniz?' de.»** Buna güç yetiremediklerine göre, başkalarına menfaat sağlamaktan ve onlardan zararı savmaktan daha da âcizdirler. Böyle birisine nasıl tapılır, ve dost edinilir? Bu, onların bilgisizliğini ortaya koymak, aptallık ve sapıklıklarına şahitlik etmektir. *"Dostlar mı edindiniz?"* cümlesindeki soru edatı, onların yaptıklarının beğenilmediğini ifade manasında kullanılmıştır. *"Fâ"* harfi de, yaptıklarının yadırgandığını ifade içindir. Yani: "Sizin göklerin ve yerin yaratıcısının ve sahibinin Allah olduğunu bilip ikrar etmenize rağmen, Allah'tan başka putlar edinmeniz, ne kadar şaşılacak şeydir," anlamındadır.

«Yine de ki: 'Hiç körle gören bir olur mu?» Yani iyilik açısından gözleri görmeyen bir kimseyle gören kimse eşit olmadığı gibi, Allah'ın azamet ve kudretini bilmeyen müşrik de, bunları bilen muvahhidle eşit değildir. Buradaki *"kör"*den maksat, hakka karşı kör olup, batılı görendir. *"Gören"*den maksat da hakkı görüp bâtıla karşı gözü kapalı olandır.

«Ya da karanlıklarla aydınlık bir olur mu?'» Bunlar eşit olmadığı gibi, şirk ve inkârla tevhid ve mârifet de eşit değildir. Âyetteki, şirki ifade için kullanılan *"karanlık"* kelimesi, şirkin çeşitli şekilleri olduğu için, çoğul kullanılmıştır. Bunlar, Hristiyanların şirki, Yahudilerin şirki, puta tapıcıların şirki ve mecusilerin şirkidir. Tevhid ise bunun aksine tektir.

«Yoksa Allah'a, onun yarattığı gibi yaratan ortaklar buldular da...» Bu cümledeki soru edatı da, inkâr içindir. Yani, "Allah'ın yarattığı gibi yaratan ortaklar yoktur" demektir. **«Bu yaratma kendilerince birbirine benzer mi göründü?»** Yani onların yaratması ve Allah'ın yaratması birbirine benzedi, karıştı da o kâfirler: "Allah'ın yaratmaya gücü yettiği gibi, bunların da gücü yeter. Dolayısıyla, Allah'ın ibadete lâyık olduğu gibi, bunlar da lâyık mı dediler? Hayır durum öyle değildir. Onlar, yaratan Allah'ın güç yetirdiği şeylere gücü yetmeyen âcizleri ortak edindiler.

«De ki: 'Allah,» cisimlerden ve renkler vs. gibi arazlardan **«her şeyi yaratandır.»** Allah'tan başka yaratıcı yok ki, ibâdette onu ortak etsinler! **«O»** ulûhiyette birlenmesi gereken **«tektir.»** Her şeye üstün gelen **«karşı durul-**

maz bir güç sahibidir.'» O halde, onun yardımcıları ve ortakları olduğu vehmine nasıl kapılıyorlar?

17. Yüce Allah **«gökten»** buluta, oradan da yer yüzüne **«bir su»** yani yağmur **«indirdi de...»** Bu, yağmurun yer yüzündeki suların buharlaşarak gök yüzüne çıkıp orada soğuk havanın şiddetinden dolayı su olup tekrar yere indiğini söyleyenlerin sözünü reddir. (6) Bu sudan **«vadiler...»** Vadi, içersinde bolca su akan yerdir. Burada, aktığı yerin anılmasıyla, o yerde bulunan şeyin amaçlanması sûretiyle nehirlere işaret edilmiştir. **«Kendi ölçüsünce»** insanların zarar görmeyeceği bir miktarda **«dolup taştı.»** Yüce Allah (c.c.) yağmuru, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in Allah katından getirdiği hak için bir örnek olarak vermiştir. O halde yağmurun, zarardan uzak olarak katıksız bir menfaat olması gerekir. O, silip süpüren bazı yağmurlar ve seller gibi değildir.

Burada *"ölçüsünce"* anlamındaki *"bi kadrihâ"* kelimesindeki zamirin, vadinin hakiki manasına ait olması da câizdir. O zaman, yağmurun vâdilerin büyüklük ve küçüklüklerine göre, eğer vâdi genişse su çok, küçükse az olduğu şeklinde bir anlama geldiği anlaşılır. **«Sel,»** sudan **«üste çıkan»**, yükselen **«köpüğü yüklenip götürdü. Süs eşyası»**, zinetlerin çoğu altın ve gümüşten olur **«veyâ bir meta yapmak isteyerek»**, yararlandıkları bakır, demir, tunç gibi şeyler... Bunlar eritilerek birçok kaplar, savaş ve tarım âletleri yapılır. **«Ateşte erittikleri şeylerde de...»**

Burada *"erittikleri"* diye terceme edilen *"yûkıdûne"* kelimesi, bir şeyin erimesi için altına ateş koymaları anlamındadır. İnsanların erimesi için altına ateş yaktıkları altın, gümüş, demir, bakır, kurşun, civa ve tunçtan oluşan yedi madende **«buna benzer bir köpük olur.»** Yani bundan da, su köpüğü gibi bir köpük meydana gelir. Eritildiğinde üstüne çıkar. Bu, köpüktür.

«İşte Allah,» bu açıklama ve örnek gibi, **«hak ile bâtılı böyle bir benzetmeyle anlatır.»** Yüce Allah hakkı, kararlılık ve fayda konusunda, faydalı olan su ve kendisinden süs eşyası ve çeşitli kaplar yapılarak faydalanılan mâdenlere benzetmiştir. Bunun yanında bâtılı da, hızla yok olması ve faydasının bulunmaması dolayısıyla su köpüğüne ve eridiğinde üste çıkan maden köpüğüne benzetmiştir. Şüphesiz köpük, suyun üstüne çıksa da, hemen yok olur.

6- Aslında yağmurun oluşumu konusunda fizik bilginlerinin söylediği bu söz, dine ters ve onunla çelişkili değildir. Çünkü yağmur, yeryüzünden yükselen bu buharlardan Allah'ın kudretiyle meydana gelir. Nitekim bir âyette: *"Yerden suyunu ve otlağını çıkardı."* (Nâziat: 31) buyurulmaktadır. Buna göre, suyun aslının yeryüzünden olduğu Kur'an nassı ile gerçeklik kazanmaktadır.

İşte bâtıl da böyledir. Bazı hallerde üste çıksa da, Allah onu yok edecektir. Sonuç hakkın ve hakka uyanlarındır. Nitekim "Hak için devlet, batıl için savlet (atılma) var" denilmiştir.

«Köpük» yani bâtıl **«yok olup gider.»** Bunun yanında, su ve madenlerin özü gibi, **«insanlara fayda veren şey ise, yer yüzünde kalır.»** Kaybolup gitmez. İnsanlar ondan yararlanırlar. Suyun bir kısmı, insanlığın yararlanması için yerin üstünde kalır, bir kısmı da toprağın derinliklerindeki pınarlara ve kuyulara akar. Madenler ise uzun süre kalırlar.

«İşte Allah böyle misaller verir» ve biribirine benzer şeyleri böyle açıklar. Benzetme cahil ve habersiz kimselere gerçeği anlatmanın en etkili yoludur. Bu, bir bakıma bilinmeyen vahşiyi, bilinenlerle açıklamaktır.

18. «Rablerinin emrine» yani dünyada iken Allah'ın dâvet ettiği tevhide ve itaata, **«uyanlar»** yani mü'minler **«için en güzeli»** yani ahirette en güzel mükâfât **«vardır.»** Burada Allah'ın vereceği mükâfat, yani cennet *"en güzel"* (hüsnâ) şeklinde adlandırılmıştır. Çünkü o, başkasından değil, kendi zatından olan ezelî cemal sıfatlarının eserlerinden olduğu için, güzelliğin zirvesindedir. Bununla, en güzele davet edenin Allah, bu ilâhî dâvete uyanların da mü'minler olduğu anlaşılıyor. Cennet ve onun nimetleri de, en büyük ziyafettir.

«Ona uymayanlara gelince» ki onlar Allah'ı inkâr eden, O'na itâat etmeyenlerdir. **«Yeryüzündeki»** para, mal ve mülk cinsinden olan **«her şey ve daha bir katı kendilerinin olsa,»** canlarını azaptan kurtarmak için **«onu fidye verirlerdi.»** Fakat buna rağmen, onların verdiği bu şeyler kabul edilmez. Bunun sırrı, onların dünya nimetleri sebebiyle Allah'tan uzaklaşmaları, O'ndan habersiz olmaları, ölüm ve öldükten sonraki dirilmeyle uyandıklarında, dünya ve onun içindeki şeylerin gözlerinde küçülmesidir. Eğer güçleri yetse hepsini dağıtmaya hazırdırlar. Ancak kabul zamanı konusunda yanılmışlar, bunu altın veya gümüşün hiçbir fayda vermediği bir zamanda temenni etmişlerdir. **«İşte onlar, hesabı en kötü olanlardır.»** Bu, kişinin günahı sebebiyle hesaba çekilip, ondan hiçbir şeyin bağışlanmamasıdır. Hz. Âişe'den şöyle rivâyet edilmiştir: "Hz. Peygamber (s.a.v.): *'Kıyamet günü hesaba çekilen herkes mutlaka helâk olmuştur'* buyurdu. Ben:'Allah (c.c.): *'Kolay bir hesapla hesaba çekilecek'* (İnşikâk: 8) buyurmadı mı?' dedim. *'Bu sadece arzdır. Ama hesaba çekilenler helâk olmuştur'* buyurdu." (7)

7- Hadisi Buharî rivâyet etmiştir. Müslim de şu lâfızla rivayet etmiştir: "'*Kimin hesabı görülürse azap edilir.*' Âişe (r.a.): 'Allah ... buyurmadı mı?' dedi..."

Onların, hesaba çekildikten sonra **«dönecekleri yer de cehennemdir.»** Eğer: "Onların döneceği yer ateştir." şeklinde olması daha uygun olmaz mıydı?" şeklinde bir soru sorulursa, buna şöyle cevap veririz: Cehennem kelimesi daha korkutucu ve ürkütücüdür. Cehennem'in "nâr"ın en derin çukuru olması da muhtemeldir. **«O»** yani cehennem **«ne kötü yataktır»** yani ne kötü bir kalınacak yerdir.

Rivâyet edildiğine göre, Musâ (a.s.), Rabbine yalvararak: "Ey Rabbim! Yaratıkları yarattın, nimetinle besleyip büyüttün. Sonra da kıyamet günü cehenneme atıyorsun. Bu nasıl iş?" demiş. Allah (c.c.) kendisine: "Ey Musa! Kalk ve bir ekin ek," diye vahyetmiş. Hz. Musa ekin ekip sulamış, bakımını yapmış ve hasadını kaldırmış. Sonra yüce Allah: "Ekinini ne yaptın?" diye sormuş. Musa: "Topladım, hasat ettim," diye cevap vermiş. Allah (c.c.): "Hiçbir şey bırakmadın mı?" diye sorunca, Hz. Musa: "Ey Rabbim! İşe yaramayanları bıraktım," diye cevap vermiş. Yüce Allah: "Ey Musa! İşte Ben de "Lâ ilâhe illallah" demekten kaçınan, işe yaramaz hayırsızları cehenneme soktum," buyurmuş.

أَفَمَنْ يَعْلَمُ أَنَّمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ الْحَقُّ كَمَنْ هُوَ أَعْمٰى
إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُولُوا الْأَلْبَابِ ﴿١٩﴾ الَّذِينَ يُوفُونَ بِعَهْدِ
اللّٰهِ وَلَا يَنْقُضُونَ الْمِيثَاقَ ﴿٢٠﴾ وَالَّذِينَ يَصِلُونَ مَا أَمَرَ اللّٰهُ
بِهِ أَنْ يُوصَلَ وَيَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ وَيَخَافُونَ سُوءَ الْحِسَابِ ﴿٢١﴾
وَالَّذِينَ صَبَرُوا ابْتِغَاءَ وَجْهِ رَبِّهِمْ وَأَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَ
أَنْفَقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً وَيَدْرَؤُنَ بِالْحَسَنَةِ

السَّيِّئَةَ أُولَٰئِكَ لَهُمْ عُقْبَى الدَّارِ (٢٢) جَنَّاتُ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا
وَمَنْ صَلَحَ مِنْ آبَائِهِمْ وَأَزْوَاجِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ وَالْمَلَائِكَةُ
يَدْخُلُونَ عَلَيْهِمْ مِنْ كُلِّ بَابٍ (٢٣) سَلَامٌ عَلَيْكُمْ بِمَا صَبَرْتُمْ
فَنِعْمَ عُقْبَى الدَّارِ (٢٤)

19. Rabbinden sana indirilenin hak olduğunu bilen kimse, kör kimse gibi olur mu? (Bunu) ancak akıl sahipleri anlar.

20. Onlar, Allah'ın ahdini yerine getirenler, verdikleri sözü bozmayanlardır.

21. Allah'ın gözetilmesini istediği şeyleri gözetirler, Rablerinden çekinirler, kötü hesaptan korkarlar.

22. Onlar, Rablerinin rızasını isteyerek sabredenler, namazı kılanlar, kendilerine verdiğimiz rızıktan gizli ve açık harcayanlar, kötülüğü iyilikle savanlardır. İşte, dünya yurdunun iyi sonu onlarındır.

23. (Bu iyi son) Adn Cennetleridir. Onlar ve atalarından, eşlerinden ve çocuklarından salih olanlar da oraya gireceklerdir. Melekler de her kapıdan onların yanlarına girip;

24. "Sabrınıza karşılık sizlere selâm olsun. Dünya yurdunun sonu ne güzeldir" (derler.)

19. «Rabbinden sana indirilenin» yani Allah'ın indirdiği Kur'an'ın **«hak olduğunu bilen kimse...»** O, Hz. Hamza veya Ammar'dır. Kalbi **«kör»** olup da, Kur'an'ı inkâr eden –o da Ebû Cehil'dir– **«kimse gibi olur mu?»** Yani, hakkı görüp de ona tâbi olanla, onu görmeyip tâbi olmayan bir olmaz. Bu benzetme, bu durumda olan herkesi kapsamaktadır. **«(Bunu) ancak akıl sahipleri anlar.»** Yani Kur'an'ın öğüdünü ancak, saf akıl sahipleri kabul eder. Öğüt alma ancak, yaratılış örtüsünün kabuğundan kurtulan akıl sahibi için söz konusudur. Yüce Allah bir âyette: *"Ancak akıl sahipleri düşünüp ibret alır-*

lar." (Bakara: 269) buyurmuştur. Unutmak, ancak gaflet perdeleri sebebiyle meydana gelir. Allah (c.c.) şeriat hükümlerini bu perdeleri kaldırmak için emretmiştir. Mükellefin, göz, kulak, dil, el, karın, cinsel organ, ayak ve kalb olmak üzere sekiz organı vardır ve bu organlardan her biri özel bir şer'î hükümden sorumludur.

20. «Onlar,» yani "evet şahid olduk" dedikleri zaman; Allah'ın rubûbiyetini itiraf ve şehadetten ibaret olan **«Allah'ın ahdini yerine getirenler,»** yani kendileriyle Allah ve yine kendileriyle insanlar arasında yerine getirilmek üzere **«verdikleri sözü bozmayanlardır.»**

21. «Allah'ın gözetilmesini istediği», gözetmekle emrettiği **«şeyleri gözetirler.»** Bu âyet, bir takım konuları içermektedir:

a– Sıla-i rahim: Bu hüküm, ister mahrem olsun, ister olmasın, ister vâris olsun, isterse olmasın, tüm akrabaları içerir. Sahih olan görüş budur. Bilinmelidir ki, akrabayı ziyaret edip gözetmek farz, onlarla ilgiyi kesmek ise haramdır. Sıla-i rahim'in anlamı, ziyaret etmek ve hediye vermek sûretiyle onlarla ilgilenmek, sözle ve fiille onlara yardımcı olmak ve onları unutmamaktır. Bunun en düşük seviyesi selâm vermek ve selâm göndermektir. Sıla-i rahim için şer'an belirlenmiş bir süre yoktur. Bu konuda örf ve âdete itibar edilir. Sıla-i rahim, ömrün uzamasına ve rızkın artmasına sebep olur. Ana ve babaya itaatsizlik türünden bir sıla-i rahime riayetsizliğin sonuçları hızla gerçekleşir. Anaya babaya itaatsizlik edene genelde mühlet verilmez, hemen cezaları verilir. Melekler, aralarında akrabalarına ilgiyi kesenlerin bulunduğu bir topluma rahmetle inmezler.

b– Peygamberlerin hepsine iman: Bazı sapıkların: *"Bir kısmına iman ederiz, bir kısmına inanmayız"* (Nisâ: 150) demeleri, Allah'ın gözetilmesini istediği şeyi terketmek, kesmektir.

c– Mü'minlerle irtibatlı olmak: Çünkü bir kimsenin mü'min kardeşlerini, tarikat ihvânını ve salihleri, komşularını, akrabalarını, dostlarını ziyaret etmesi, onlara karşı ikram ve iyilikte bulunması güçlü bir müstehaptır. Onların gözetilmesi, hallerine ve mevkilerine göre farklılıklar gösterir. Ziyaretçinin ziyareti, ziyaret edilenlerin hoşlanmadıkları bir şekilde olmamalıdır. Kardeşinin, kendisini ziyaret etmesini ve yanında kalmasını istediğini biliyorsa, daha sık ziyaret etmeli ve yanında daha çok kalmalıdır. Ama onun ibadet veya başka şeylerle meşgul olduğunu, ya da yalnızlığı sevdiğini bilirse, onu işinden alıkoymamak için ziyareti azaltmalıdır. Hasta ziyaretinde de durum aynıdır. Hasta onunla birlik olup yalnızlığını gidermek istemiyorsa, yanında uzun süre kalmamalıdır.

Müslümanlarla karşılaşıldığında, musafaha yapmak da, onları gözetmek türündendir. Musafaha ile birlikte güler yüzlü olmak, bağışlanması için duâ etmek gibi şeyler de müstehaptır.

d– Tüm yaratıkların hukukuna riayet: Hatta kedinin ve tavuğun hakkını gözetmek de bu konuya dahildir. Rivayet edildiğine göre, bir kediyi hapsedip ölünceye kadar aç bırakan bir kadın azaba uğramış, papucuyla susayan bir köpeğe su verdiği için de bir başka kadın yüce Allah'ın bağışına ve merhametine nail olmuştur.

Üveys el-Karânî yiyecek ve giyeceğini çöplükten temin ederdi. Bir gün ona, çöplükte bir köpek havladı. Üveys: "Sen önündekini ye, ben de önümdekini yiyeyim. Bana havlama. Eğer ben sıratı geçersem, senden daha hayırlıyım. Geçemezsem sen daha hayırlısın dedi. Nitekim bir deyimde: "Nice hayvan var ki, binicisinden daha hayırlıdır," denilmiştir.

«Rablerinden» yani genel olarak O'nun tehdidinden **«çekinirler, kötü hesaptan korkarlar.»** Hesaba çekilmeden önce kendilerini hesaba çekerler.

22. «Onlar,» riya ve gösterişle yaratıkları hoşnut etmeye bakmadan, sırf **«Rablerinin rızâsını isteyerek»** nefislerinin hoşlanmadığı çeşitli musibetlere ve kendilerine teklif edilen zor şeyler hususunda arzularına muhalefet ederek **«sabredenler...»** Bir kudsî hadiste, şöyle buyurulmaktadır: *"Kulumu iki sevgilisi –yani gözleri– ile imtihan ettiğimde sabrederse, onlara karşılık cenneti veririm."* (8)

Rivayete göre Şakik b. İbrahim el-Belhî kendini tanıtmadan Abdullah b. Mübarek'in yanına girdi. Bunun üzerine Abdullah: "Nereden geldin?" diye sordu. Şakik: "Belh'ten" dedi. Sonra aralarında şu konuşma geçti: "Şakik'i tanır mısın?" dedi. Şakik: "Evet" dedi. Abdullah: "Onun arkadaşları nasıl bir yol izlerler?" diye sordu. Şakik: "Mahrum bırakıldıklarında sabrederler, kendilerine verildiğinde şükrederler." dedi. Abdullah: "Bizim köpeklerimiz de böyle yapar." dedi. Bunun üzerine Şakik: "Öyleyse nasıl olmalı?" diye sordu.

8- Hadisi Buharî *Maraz* bahsinde: "Allah şöyle buyurdu: "Kulumu iki sevgilisi ile imtihan ettiğim zaman, sabrederse onlara karşılık cenneti veririm." Bununla gözlerini kasdetti" şeklinde rivayet etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl:* 6/433. Tirmizî de buna yakın bir lâfızla rivayet etmiştir.

Abdullah b. **Mübarek** bu soruya: "Kâmil olanlar, mahrum bırakıldıklarında şükreden, kendilerine verildiğinde dağıtanlardır," diye cevap verdi.

Farz **«namazı kılanlar,»** yani namaza devam edenler ve **«kendilerine verdiğimiz rızıktan»**, Allah yolunda harcamaları vacib olan kısmını - ki bundan maksat zekâttır. Nitekim onun kardeşi olan namazla birlikte anılması buna işaret eder- **«gizli»** çünkü gizli vermek daha sevaptır **«ve açık,»** yani gizli ve açık vakitlerde veya gizli ve açık olarak vermekle Allah yolunda **«harcayanlar...»** Nâfileleri gizli, farzları ise açık şekilde yapmak daha faziletlidir. Fakir oldukları takdirde, ana babaya vermek de, farz olan infaktandır.

Âyette yüce Allah, kendi yolunda harcamayı kullara, rızık vermeyi ise kendi zâtına nisbet etmiştir. Bu onların, Allah'ın verdiği şeyde güvenilir kimseler ve vekiller olduğuna dikkat çekmek içindir. Çünkü vekil, tasarrufta, kendi adına değil, başkası adına tasarruf ederken, kendi arzularının veya yaratıkların tarafını değil, müvekkilin tarafını göz önünde bulundurması gerekir. Nitekim: "Kim teşekkür veya övgü bekleyerek bir şey yaparsa, o cömert değil satıcıdır" denmiştir. Çünkü o, malına karşılık övgüyü satın almıştır. Cömertlik, hiçbir karşılık olmadan vermektir.

«Kötülüğü iyilikle savanlardır.» Yani kötülüğü ihsanla, zulmü bağışla, mahrumiyeti vermekle aşanlardır. Ya da anlam: "Kötülüğün peşinden iyilik yapıp onu yok edenlerdir," şeklinde anlaşılmalıdır.

İbn Kaysan, âyetin bu cümlesini: "Günah işledikleri zaman tevbe edenler" şeklinde yorumlamıştır. Buna göre iyilikten maksat tevbe, kötülükten maksat da günahlardır.

Abdullah b. Mübarek, bu âyetlerde anlatılan sekiz özelliğin, cennetin sekiz kapısına götüren yollar olduğunu, söyler.

«İşte, dünya yurdunun iyi sonu» ve dünya ehlinin döneceği iyi yer, sadece **«onlarındır.»**

23. «(Bu iyi son) Adn cennetleridir. Onlar ve atalarından,» ana ve babalarından **«eşlerinden ve çocuklarından salih olanlar da oraya gireceklerdir.»** *"Adn"* sözlükte "oturmak" anlamındadır. Yani Adn Cennetine girdikten sonra bir daha çıkmamak üzere orada otururlar. Onların derecesine ulaşmasalar da, onlara tâbi olarak, şanlarını yüceltmek ve sevinçlerini artırmak için gireceklerdir.

Şöyle denilmiştir: Onların toplanmaları ve dünyadaki durumlarını hatırlamaları, sonrada ondan kurtulup cennete nâil olmaları dolayısıyla Allah'a şükretmeleri, onların en büyük sevinçlerindendir.

«Melekler de her kapıdan», evlerin kapılarından... Çünkü oturdukları yerlerin ve konakların her biri için birer kapı vardır. **«Onların yanlarına girip;»**

24. Bu kapılardan giren bütün melekler: **«'Sabrınıza karşılık»**, yani dünyada fakirliğe, ibadetlere devam konusundaki kararlılıkta sabrınız karşılığında ulaştığınız en büyük ikramlar için **«sizlere selâm olsun.»** Orada çok yoruldunuz. Şimdi burada dinlenin. Yüce Allah sizi azaptan ve korktuğunuz şeyden esenlikte kılsın" derler.

Mukatil şöyle der: "Melekler onların yanına, yanlarında Allah'tan getirdikleri hediyeler olduğu halde üç kez girerler. Onlara esenliğin devamını müjdeleyerek 'Allah'ın selâmı üzerinize olsun.' derler."

«Dünya yurdunun sonu» yani Adn Cennetleri **«ne güzeldir'»** derler. Yüce Allah bu kullarına şu üç şeyi va'detmiştir:

1- Cennet,

2- Ailesinden iman edenleri, onlar kadar amel etmeseler bile, kendilerine ilhak,

3- Kendilerine her kapıdan, selâmetin devamlılığını müjdeleyen meleklerin girmesi.

Şeyh Abdülvâhid b. Zeyd rahimehullah'ın şöyle dediği nakledilmektedir: "Ben bir gemide idim. Fırtına bizi bir adaya fırlattı. Orada puta tapan bir adamla karşılaştık. Kendisine: "Ey adam! Kime ibâdet ediyorsun?" dedik. Putu işâret etti. Ona: "Senin bu tanrın insan yapısı, bizim aramızda bunun bir benzerini yapacaklar var. Bu, tapınılacak bir tanrı değil" dedik. O bize: "Siz kime ibâdet ediyorsunuz?" dedi. Biz de ona: "Arşı semâda, gücü arzda, kazası öldürmek ve diriltmek olan Allah'a ibadet ediyoruz" dedik. "Onu size kim öğretti?" dedi. "Allah bize kerim bir elçi gönderdi, O da bunu bize haber verdi" dedik. "Elçi sizin aranızda ne yaptı?" diye sorunca: "Peygamberlik görevini îfâ edince Allah onu kendi yanına aldı. Bizim yanımızda bir kitap bıraktı" dedik. Kendisine bir mushaf verdik, ona bir sûre okuduk. Biz, sûreyi bitirinceye kadar ağladı ve: "Bu sözün sahibine isyan edilmemeli" dedi. Sonra Müslüman oldu.

Biz adama dinin esaslarını ve Kur'andan bazı sûreler öğrettik. Gece olunca yatsı namazını kıldık, istirahata çekildik. Adam: "Ey topluluk, sizin bana öğrettiğiniz bu ilâh gece karanlık basınca uyur mu?" dedi. "Hayır" dedik. Adam: "Öyleyse siz ne kötü kullarsınız; mevlânız uyumuyor, siz uyuyorsunuz" dedi.

Adamın sözüne çok şaşırdık. Abadan'a varınca arkadaşlarıma: "Bu yeni, İslâma girdi" dedim. Onun için para toplayıp kendisine verdik. "Bu ne?" dedi. "Para, onu ihtiyacına sarfedersin" dedik. "Lâ ilâhe illallah, siz bana bir yol gösterdiniz, kendiniz izlemiyorsunuz. Ben denizin ortasında adalarda idim. Allah'a değil, puta tapıyordum. Ben onu bilmezken o beni ihmâl etmedi, şimdi bilip dururken neden ihmâl etsin ki?" dedi. Üç gün sonra bana, adamın ölmek üzere olduğu söylendi, hemen gidip, bir ihtiyacının olup olmadığını sordum. "Sizinle, adaya gelen, benim ihtiyaçlarımı karşıladı" dedi. Üstüme bir ağırlık çöktü, orada uyuya kaldım. Rüyamda yeşil bir bahçe gördüm. Bahçede bir kubbe, kubbede bir yatak, yatakta da benzeri görülmemiş güzellikte bir cariye vardı. Cariye: "Allah'a yemin ederim ki, o, bana acele gelsin. Çünkü, ona olan aşkım, iyice arttı" diyordu. Uyandım, bir de ne göreyim, adam vefat etmiş. Onu yıkadım, kefenledim ve defnettim. Geceleyin uyuyunca yine o bahçeyi, o kubbeyi oradaki yatağı ve yatak üzerinde o cariyeyi gördüm. Adam cariyenin yanında bu âyeti okuyordu; *"Melekler her kapıdan onların yanına girip: 'Sabrınıza karşılık size selâm olsun, dünya yurdunun sonu (cennet) ne güzeldir, (diyecekler.)"*

وَالَّذِينَ يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللّٰهِ مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِهِ
وَيَقْطَعُونَ مَا اَمَرَ اللّٰهُ بِهِ اَنْ يُوصَلَ وَيُفْسِدُونَ فِي الْاَرْضِ اُولٰئِكَ
لَهُمُ اللَّعْنَةُ وَلَهُمْ سُوءُ الدَّارِ ﴿٢٥﴾ اَللّٰهُ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ
يَشَاءُ وَيَقْدِرُ وَفَرِحُوا بِالْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا

فِى الْاٰخِرَةِ اِلَّا مَتَاعٌ ﴿٢٦﴾ وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَٓا اُنْزِلَ
عَلَيْهِ اٰيَةٌ مِنْ رَبِّهٖ قُلْ اِنَّ اللّٰهَ يُضِلُّ مَنْ يَشَٓاءُ وَيَهْدٖٓى اِلَيْهِ مَنْ
اَنَابَ ﴿٢٧﴾ اَلَّذِينَ اٰمَنُوا وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللّٰهِ
اَلَا بِذِكْرِ اللّٰهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ ﴿٢٨﴾ اَلَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا
الصَّالِحَاتِ طُوبٰى لَهُمْ وَحُسْنُ مَاٰبٍ ﴿٢٩﴾

* * *

25. Allah'a verdikleri sözü kuvvetle pekiştirdikten sonra bozanlar, Allah'ın riayet edilmesini emrettiği şeyi (sılayı rahimi) terk edenler, yeryüzünde fesat çıkaranlar var ya, işte lânet onlara, yurdun kötüsü de onlara.

26. Allah, dilediğine rızkı bollaştırır ve azaltır. Onlar, dünya hayatı ile sevindiler. Oysa dünya hayatı, âhiretin yanında (geçici) bir metâdan başka birşey değildir.

27. Kâfirler: "Ona, Rabbinden bir mucize indirilmeli değil miydi?" derler. De ki: "Allah kimi dilerse onu saptırır, (hakka) yöneleni de hidayete erdirir."

28. Onlar, iman edenler, gönülleri Allah'ın zikri ile huzura erenlerdir. Haberiniz olsun ki kalpler ancak Allah'ı zikirle huzur bulur.

29. İmân edip, güzel işler yapanlara ne mutlu! Dönülüp varılacak güzel yurt da onların.

25. «Allah'a» iman ve itaat edeceklerine dair **«verdikleri sözü kuvvetle pekiştirdikten»** ikrar ve kabul ettikten **«sonra bozanlar, Allah'ın riayet edilmesini emrettiği şeyi (sıla-i rahimi)»** ve mü'minlerle dostluğu **«terk edenler, yeryüzünde»** zulüm yapmak, savaşları tahrik etmek suretiyle fitne ve **«fesat çıkaranlar var ya,»** -bir hadis-i şerifte: *"Fitne uyumaktadır, Allah onu uyandırana lânet etsin,"* buyurulmuştur. Fitne, insanlar arasında kargaşa meydana getirmek, ihtilâf çıkarmak demektir ve haramdır. Çünkü bu, yeryüzünde fesat çıkarmak, Müslümanlara zarar vermek ve dinde batıla meyletmektir.- **«İşte»** âhirette **«lânet onlara, yurdun kötüsü de»**, cehennem de **«onlara.»** *"Lânet"*, Allah'ın rahmetinden uzaklaştırılmak, ilâhî rahmetten kovulmak demektir. Lânet ve kötü akibet onlardan hiç ayrılmayacak, devamlı onlarla beraber olacaktır. Âyette, bu üç özellikten (Allah'a verilen sözü bozmak, sıla-i rahimi terketmek ve yeryüzünde fesat çıkarmak) Müslümanlar sakındırılmaktadır.

26. «Allah dilediğine» dünyada **«rızkı bollaştırır ve»** dilediğine de **«azaltır.»** Ona yetecek kadar verir, fazla vermez. Dünyada rızık kapısını açmanın küfür ve imanla ilgisi yoktur. Bu, Allah'ın meşîetine (dilemesine) bağlıdır. Bu sebeple bazen mü'mini denemek, günahlarını affetmek ve derecesini yükseltmek için rızkını daraltır. Kâfirlerin de küfrünü artırmak için bol rızık verir. Nitekim Kureyş müşriklerinden bir çoğunun durumu böyle idi. Bir de Allahu Teâlâ insanların bazısı için zenginliği hallerine uygun kılmış, bazısı için de fakirliği hallerine uygun kılmıştır. Bunların hepsinde hikmet ve yararlar vardır.

«Onlar,» Mekke müşrikleri **«dünya hayatı ile»** dünyada kendilerine verilen mal ve mülkle **«sevindiler.»** Aslında *"ferah-sevinmek"*, istenilen şeye kavuşulunca kalpte meydana gelen lezzet demektir. Onların sevinmeleri, şımarmaları ve böbürlenmeleri demektir. Yoksa Allah'ın kendilerine verdiği nimetten dolayı şükretmek için sevinmeleri değildir. **«Oysa dünya hayatı, âhiretin yanında»**, âhiret hayatına kıyasla **«(geçici) bir metâdan»** çobanın ve yolcunun azığı gibi kendisi ile faydalanılan az birşeyden **«başka birşey değildir.»**

Anlatıldığına göre krallardan birine mücevherle süslü bir kadeh gönderilmişti. Kral, buna çok sevinmiş ve yanında bulunan hakîm (bilge) kişilerden birine: "Bunu nasıl görüyorsun?" diye sormuş, o da: "Onu fakirlik ve bir musîbet olarak görüyorum," demiştir. Kral, bu nasıl olur, deyince bilge kişi:

"Kırılırsa tamiri mümkün olmayan bir **mûsîbet olur,** çalınırsa ondan mahrum olur, ona muhtaç olursun. O sana gönderilmeden önce, sen fakirlik ve musîbetten emindin," der. Bilge kişinin dediği gibi olur, bir gün kadeh kırılır, kral buna çok üzülür, adeta onun için bir musîbet olur ve: "Bilge kişi doğru söylemiş, keşke bu kadeh bana gönderilmeseydi," der.

27. «**Kâfirler:**» Küfür ve inatlarında ısrar eden Mekke kâfirleri: «**Ona**» Muhammed (s.a.v.)'e «**Rabbinden**» Musa (a.s.)'nın âsâsı ve İsa (a.s.)'nın ölüleri diriltmesi gibi, doğruluğuna delil ve işaret olarak «**bir mucize indirilmeli değil miydi?' derler. De ki: 'Allah kimi dilerse onu saptırır.**» Sapıklığı içerisinde bırakır, Allah hidayet etmezse mûcizelerin çokluğu ona hiçbir şekilde fayda vermez. İnadından dönüp «**(Hakka) yöneleni de hidayete erdirir.'**»

28. «**Onlar, iman edenler, gönülleri Allah'ın zikri ile huzura erenlerdir.**» Onlar Allah'ın anıldığını işitince, sevinirler ve onunla huzur bulurlar. Kâfirler ise dünya hayatı ile sevinirler ve Allah'tan başkası zikredilince huzur bulurlar. Nitekim bu husus Kur'an-ı Kerim'de şöyle belirtilmiştir: "*Allah tek olarak anıldığı zaman ahirete inanmayanların kalpleri nefretle çarpar, ama Allah'tan başka putlar anıldığı zaman hemen yüzleri güler.*" (Zümer: 45) «**Haberiniz olsun ki**» mü'minlerin «**kalpler**» i «**ancak Allah'ı zikirle huzur bulur**» ve kesin bilgi ve inanç orada karar kılar.

Ebû Muâviye'den nakledilen bir hadis-i şerif şöyledir: Ebû Muâviye der ki: "Rasûlüllah (s.a.v.) birgün halka halinde oturmakta olan ashabının yanına uğradı ve: '*Sizi bu şekilde oturtturan nedir?*' buyurdu. Onlar da: 'Allah'ı zikretmek ve bize nasib etmiş olduğu İslâm nimetinden dolayı O'na hamdetmek için oturduk.' dediler. Hz. Peygamber (s.a.v.): '*Allah aşkına sadece bunun için mi oturdunuz?*' buyurdu. Onlar: 'Allah'a yemin ederiz ki sadece bunun için oturduk,' dediler. Bunun üzerine Rasûlüllah (s.a.v.): '*Size inanmadığım için yemin vermedim. Fakat bana Cebrail (a.s.) geldi ve: Allah'ın meleklere karşı sizinle iftihar ettiğini haber verdi,*' buyurdu." (9)

29. Hem kalpleriyle «**iman edip**» hem de azalarıyla «**güzel işler yapanlara ne mutlu! Dönüp varılacak güzel yurt da onların.**» Güzel yurttan maksat cennettir. Onlar âhirette oraya döneceklerdir. Âyette geçen "*tûbâ*" kelimesi "tâbe" fiilinin mastarıdır. Gıpta, sürûr ve sevinç manasınadır.

9- Hadisi Müslim, *Zikir*; Tirmizî, *Deavât*; Nesâî, *Kudât* bölümlerinde rivayet etmişlerdir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 4/473.

كَذٰلِكَ اَرْسَلْنَاكَ

فِي اُمَّةٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهَا اُمَمٌ لِتَتْلُوَا عَلَيْهِمُ الَّذِي اَوْحَيْنَا
اِلَيْكَ وَهُمْ يَكْفُرُونَ بِالرَّحْمٰنِ قُلْ هُوَ رَبِّي لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ
عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَاِلَيْهِ مَتَابِ ﴿٣٠﴾ وَلَوْ اَنَّ قُرْاٰنًا سُيِّرَتْ بِهِ
الْجِبَالُ اَوْ قُطِّعَتْ بِهِ الْاَرْضُ اَوْ كُلِّمَ بِهِ الْمَوْتٰى بَلْ لِلّٰهِ الْاَمْرُ
جَمِيعًا اَفَلَمْ يَايْئَسِ الَّذِينَ اٰمَنُوا اَنْ لَوْ يَشَاءُ اللّٰهُ لَهَدَى
النَّاسَ جَمِيعًا وَلَا يَزَالُ الَّذِينَ كَفَرُوا تُصِيبُهُمْ بِمَا صَنَعُوا
قَارِعَةٌ اَوْ تَحُلُّ قَرِيبًا مِنْ دَارِهِمْ حَتّٰى يَأْتِيَ وَعْدُ اللّٰهِ اِنَّ اللّٰهَ
لَا يُخْلِفُ الْمِيعَادَ ﴿٣١﴾

30. Sana vahyettiğimizi onlara okuman için işte seni böylece kendilerinden önce nice ümmetlerin gelip geçmiş olduğu bir ümmete gönderdik. Onlar Rahmân'ı inkâr ederler. De ki: "O, benim Rabbimdir. O'ndan başka ilâh yoktur. Ben yalnız O'na güvendim, dönüşüm de sadece O'nadır."

31. Eğer kendisiyle dağlar yürütülen veya kendisiyle yer parça parça edilen ya da kendisiyle ölüler konuşturulan bir Kur'an olsaydı (o, bu Kur'an olurdu.) Fakat bütün işler Allah'a aittir. İman edenler (kâfirlerin imana gelmesinden) ümit kesip bilmediler mi ki Allah dileseydi bütün insanları hidayete erdirirdi. Allah'ın vaadi yerine gelinceye kadar inkâr edenle-

rin başlarına, yaptıkları işler sebebiyle bir belânın gelmesi veya evlerinin yakınına inmesi devam edecektir. Şüphesiz Allah vaadinden caymaz.

30. **«Sana vahyettiğimizi»** Yüce Kitabımız Kur'an-ı Kerim'i ve içerisinde bulunan hükümleri **«onlara okuman için»** çünkü Kur'an'ın indirilmesinden maksat, içerisinde bulunan hükümlerle amel etmek ve güzel ahlâka sahip olmaktır. Yoksa onu sadece okumak ve mücerret dinlemek değildir. Ey Muhammed! Senden önceki Peygamberleri ümmetlerine gönderdiğimiz gibi **«işte seni böylece kendilerinden önce nice ümmetlerin gelip geçmiş olduğu bir ümmete gönderdik.»** Öyleyse senin, ümmetine peygamber olarak gönderilmen yeni birşey değildir, hiç yokken sonradan ortaya çıkmamıştır. **«Onlar Rahmân'ı»**, rahmeti bol olan Allah'ı **«inkâr ederler.»** O'nun rahmetinin kadrini, kendilerine peygamber gönderilmesi ve yüce Kur'an'ın indirilmesinin değerini bilmezler.

Rivayet edildiğine göre Ebû Cehil, Hz. Peygamber'in Kâbe'de Hicr denilen yerde "Yâ Allah, yâ Rahmân" diye dua ettiğini işitir, hemen müşriklerin yanına dönerek: "Muhammed iki ilâha dua ediyor; Allah'a dua ediyor, bir de Rahmân'a dua ediyor. Biz Yemame'deki rahmandan başka bir rahman bilmiyoruz." der. Ebû Cehil Yemame'deki rahman sözüyle Müseylemetu'l-Kezzâb olarak bilinen yalancı peygamberi kasdediyordu.

Ey Muhammed! Onlara **«de ki: 'O,»** sizin inkâr ettiğiniz Rahmân **«benim Rabbimdir.»** Beni yaratan ve idare edendir. **«O'ndan başka ilâh yoktur.»** İbadete müstehak olan sadece O'dur. Ulûhiyyet O'na mahsustur. **«Ben yalnız O'na güvendim,»** işlerimi O'na bıraktım. Benim **«dönüşüm de»** sizin dönüşünüz de **«sadece O'nadır,»** başkasına değil. Bana O, merhamet eder ve sizden intikamımı O alır.

Âyetteki *"onlar Rahmân'ı inkâr eder."* ifadesi işaret etmektedir ki küfür ve inkâr en kötü şeydir. İman ve ikrar ise en güzel şeydir. Hüsnü zan ve güzel itikadın büyük tesiri vardır.

Rivayet edildiğine göre bir grup hırsız sınır boyundaki bir hana misafir olmuşlardı. Hanın sorumlusu onlara ne yaptıklarını sormuş, onlar da yaptıklarını söylemekten utanarak kendilerinin Allah yolunda savaşan mücahidler olduğunu söylemişlerdi. Kendilerine yemek hazırlanmış, orada bulunan bir kadın yemekten önce ellerini yıkamaları için bir tas ile su getirmiş ve: "Benim kör bir kızım var, ellerinizi yıkadığınız su ile teberrüken kızımı yıkayacağım" demiş, gerçekten onların ellerini yıkadıkları su ile kızını yıkamış, Allah'ın izni ile kızının gözleri açılmış, bu durum hırsızların tevbe etmelerine sebep olmuştur.

31. «Eğer kendisiyle dağlar yürütülen» yerlerinden nakledilip yeryüzünde hareket ettirilen **«veya kendisiyle yer parça parça edilen»** böylece nehirler ve su kaynakları meydana getirilen **«ya da kendisiyle ölüler konuşturulan»** yani diriltilen **«bir Kur'an olsaydı (o, bu Kur'an olurdu.)»** Çünkü Kur'an, icazın zirvesinde ve insanlara öğüt vermede son noktadadır. Bu âyette kastedilen, Kur'an-ı Kerim'i tazimdir, onu yüceltmedir. Bir de büyüklenerek Kur'an'ın mûcize olduğunu inkâr eden ve başka mûcizeler isteyen müşriklere cevaptır. Ayrıca insanların dinlerinde kendilerine fayda veren şeyin, ziraat ve benzeri gibi dünyaları konusunda kendilerine fayda veren şeyden daha hayırlı olduğuna da dikkati çekilmektedir.

Rivayet edildiğine göre Mekke müşrikleri, içlerinde Ebû Cehil ve Abdullah b. Ümeyye de olduğu halde Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelip dediler ki: "Ey Muhammed! Sana inanmamızı ve tâbi olmamızı istiyorsan Kur'an'ınla şu dağları yürüt, Mekke'den uzaklaştır. Çünkü Mekke dardır, biraz yerimiz genişlesin. Böylece bahçeler, tarlalar edinelim. Yeri yar, Şam'da olduğu gibi bizim için nehirler ve çaylar çıkart. Daha önce ölen dedelerimizden iki tanesini dirilt, onlarla konuşalım ve senin durumunu soralım, bakalım hak mı söylüyorsun, yoksa bâtıl mı?" İşte müşrikler böyle mûcizeler isteyince bu âyet inmiştir.

«Fakat bütün işler Allah'a aittir.» Her şeyde tasarruf yetkisine O sahiptir. İstediği şeye gücü yeter. Öyle ise onların istedikleri mûcizeleri getirmeye de kadirdir. Şu kadar var ki Allah'ın iradesi bununla ilgilenmez, onlara fayda vermeyeceğini bildiği için böyle bir mûcize getirmeyi murad etmez. **«İman edenler»** kâfirlerin imana gelmesinden **«ümit kesip bilmediler mi ki Allah dileseydi bütün insanları hidayete erdirirdi.»** Hepsi iman ederlerdi. Âyette geçen *"yey'es"* fiilinin mastarı olan ye's, bir şeyden ümidini kesmek demektir. Buradaki soru da emir manasınadır. Yani onların imana gelmesinden ümitlerini kessinler, demektir.

Rivayet edildiğine göre mü'minlerden bir grup: "Ya Rasûlallah! Bu kâfirlerin istedikleri mûcizeyi getir, belki imana gelirler," dediler. Bunun üzerine Allahu Teâlâ: *"Mü'minler, o kâfirlerin bunca delilleri ve mûcizeleri mü-*

şahade ettikten sonra inatlarında direterek ***inanmayacaklarından*** *hâlâ ümitlerini kesmediler mi?"* buyurmuştur.

«Allah'ın vaadi yerine gelinceye» onlar ölünceye veya kıyamet gününe **«kadar»** Allah'ı **«inkâr edenlerin»** yani Mekke kâfirlerinin **«başlarına, yaptıkları işler»** kötü amelleri ve küfürleri **«sebebiyle»** öldürülmeleri ve esir edilmeleri gibi ansızın **«bir belânın gelmesi veya evlerinin yakınına»** Mekke'ye **«inmesi devam edecektir.»** Onlar korkularından Mekke'yi terkederler ve o musîbetin kıvılcımı üzerlerine uçuşur. Ya da "*tehullû*" ifadesiyle Hz. Peygambere hitabedilmektedir. Buna göre mana: "Evlerinin yakınına ineceksin," şeklinde olur. Gerçekten Hz. Peygamber (s.a.v.) Hudeybiye yılında onların yurtlarına (Mekke'ye) yakın bir yere inmiş, onların mallarına ve hayvanlarına el koymuştur. Âyette geçen *"Kar' "* kelimesinin asıl anlamı vurmak ve yarmak demektir. **«Şüphesiz Allah vaadinden caymaz.»** Çünkü vaadinden caymak, bir kusur olup ulûhiyete zıttır. Âyette geçen "*mîâd*", vaad manasınadır.

وَلَقَدِ اسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِنْ قَبْلِكَ
فَاَمْلَيْتُ لِلَّذٖينَ كَفَرُوا ثُمَّ اَخَذْتُهُمْ فَكَيْفَ كَانَ عِقَابِ
﴿٣٢﴾ اَفَمَنْ هُوَ قَآئِمٌ عَلٰى كُلِّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ وَجَعَلُوا
لِلّٰهِ شُرَكَآءَ قُلْ سَمُّوهُمْ اَمْ تُنَبِّئُونَهُ بِمَا لَا يَعْلَمُ فِى الْاَرْضِ اَمْ
بِظَاهِرٍ مِنَ الْقَوْلِ بَلْ زُيِّنَ لِلَّذٖينَ كَفَرُوا مَكْرُهُمْ وَصُدُّوا عَنِ
السَّبٖيلِ وَمَنْ يُضْلِلِ اللّٰهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ ﴿٣٣﴾ لَهُمْ عَذَابٌ فِى
الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَلَعَذَابُ الْاٰخِرَةِ اَشَقُّ وَمَا لَهُمْ مِنَ اللّٰهِ مِنْ
وَاقٍ ﴿٣٤﴾

32. Andolsun ki senden önceki peygamberlerle de alay edildi. Ben de o kâfirlere bir süre mühlet verdim. Sonra da onları cezalandırdım. O vakit azabım nasıl imiş (gördüler.)

33. Herkesin yaptığını gözeten Allah (bunu yapmayan putlarla bir) olur mu? Böyle iken onlar Allah'a ortaklar koştular. De ki: "Onlara isim veriniz bakalım. Allah'a yeryüzünde bilmediği bir şeyi mi haber veriyorsunuz, yoksa anlamı olmayan kuru bir laf mı ediyorsunuz?" Doğrusu inkâr edenlere hileleri süslü gösterildi ve hak yoldan alıkonuldular. Allah her kimi saptırırsa artık ona doğru yolu gösteren bulunmaz.

34. Onlar için dünya hayatında azap vardır. Ahiret azabı ise elbette daha çetindir. Onları Allah'tan koruyacak da yoktur.

32. **«Andolsun ki»** senin kavminin seninle alay ettiği gibi **«senden önceki peygamberlerle de alay edildi.»** Onlar da hor ve hakir görüldü. **«Ben de»** alay eden **«o kâfirlere bir süre mühlet verdim.»** İsyan ve günahta devam etmeleri için bolluk ve güven içerisindeki sürelerini uzattım, hemen onları cezalandırmadım. **«Sonra da onları cezalandırdım. O vakit azabım nasıl imiş (gördüler.)»** Peygamberlerimle alay edenlere nasıl azap ettiğimi gördüler. Bu ifade onları, çarptırdığı şiddetli azabından hayrete düşürmek içindir.

33. İyi olsun, kötü olsun **«herkesin yaptığını»** işlediği hayır ve şerri **«gözeten»** ve ona göre mükâfat veya cezasını veren **«Allah (bunu yapmayan)»** faydası ve zararı dokunmayan **«(putlarla bir) olur mu?»** Yani her insanın yapmış olduğu hayır ve şerri bilen ve buna göre ona karşılığını veren zât, böyle olmayan, âciz, zayıf ve yapılanları bilmeyen kimse gibi olmaz. **«Böyle iken onlar Allah'a ortaklar koştular.»** Kâfirler Allah ile putları eşit tuttular, putlarını Allah'a ibadette ortak koştular. Onların, aralarındaki farkı bilmelerine rağmen putlarını Allah'a ortaklar koşmaları ve putları ile eşit tutmaları ne tuhaf şey!

«De ki: 'Onlara isim veriniz bakalım.» Allah'a ortak koştuklarınızı isimleriyle ve sıfatlarıyla açıklayınız ve onlar gerçekten ibadete ve ortaklığa layıklar mı, bakınız bakalım. **«Allah'a yeryüzünde bilmediği»** yani yeryüzünde mevcut olmayan **«bir şeyi mi»** ibadete lâyık olan putları mı **«haber veriyorsunuz, yoksa anlamı olmayan kuru bir laf mı ediyorsunuz?'»** Yani ortaklarınızı aslı esası olmayan bir sözle mi isimlendiriyorsunuz?

«Doğrusu inkâr edenlere hileleri süslü gösterildi.» Nefisleri onlara birtakım asılsız şeyleri süsledi, sonra da onlar bunu gerçek zannettiler. "*Mekr*", insanı yapmak istediği birşeyden hile ile vazgeçirmektir. **«Ve hak yoldan alıkonuldular. Allah her kimi»** yolundan **«saptırırsa»** yardımsız bırakırsa **«artık ona doğru yolu gösteren bulunmaz.»** Hiç kimse onu hidayete erdiremez, buna muvaffak kılamaz.

34. «Onlar için dünya hayatında» öldürülmek, esir alınmak ve diğer musîbet ve mihnetlerle **«azap vardır. Âhiret azabı ise»**, cehennemdeki azap ise devamlı olduğu için **«elbette daha çetindir. Onları Allah'tan»** yani O'nun azabından **«koruyacak»** ve ona mani olacak **«da yoktur»** ki azap edilmesinler.

Rivayet edildiğine göre İbn Mersed devamlı ağlar, gözlerinin yaşı dinmezdi. Kendisine bunun sebebi sorulunca şöyle cevap vermiştir: "Nasıl ağlamayayım ki, Allah bana günah işlediğim zaman hamamda ebedî olarak alıkoyacağını söyleseydi bile bundan dolayı gözlerimin yaşınının kesilmemesi yerinde olurdu. Oysa beni üç bin sene yakılmış bir ateşte cezalandıracağını vaadetmiştir. Bu ateş bin sene yakılınca kıpkırmızı kesilecek, bin sene daha yakılınca bembeyaz olacak, üçüncü bin sene yakılınca da karanlık gecenin siyahlığı gibi simsiyah kesilecektir. Ben nasıl ağlamayayım, gözlerimin yaşı nasıl dinsin?"

مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِي وُعِدَ الْمُتَّقُونَ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ
أُكُلُهَا دَائِمٌ وَظِلُّهَا تِلْكَ عُقْبَى الَّذِينَ اتَّقَوْا وَعُقْبَى الْكَافِرِينَ
النَّارُ ﴿٣٥﴾ وَالَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَفْرَحُونَ بِمَا أُنْزِلَ
إِلَيْكَ وَمِنَ الْأَحْزَابِ مَنْ يُنْكِرُ بَعْضَهُ قُلْ إِنَّمَا أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ
اللَّهَ وَلَا أُشْرِكَ بِهِ إِلَيْهِ أَدْعُو وَإِلَيْهِ مَآبِ ﴿٣٦﴾ وَكَذَلِكَ

أَنْزَلْنَاهُ حُكْمًا عَرَبِيًّا وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ أَهْوَاءَهُمْ بَعْدَمَا جَاءَكَ
مِنَ الْعِلْمِ مَا لَكَ مِنَ اللّٰهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا وَاقٍ ﴿٣٧﴾

35. Müttekîlere vaadolunan cennetin misali şöyledir: Altından ırmaklar akar, yemişleri süreklidir ve gölgesi de (süreklidir.) İşte bu, takva yolunu tutanların âkibetidir. Kâfirlerin âkibeti de ateştir.

36. Ve kendilerine kitap verdiklerimiz, sana indirilenle sevinç duyuyorlar. Bununla beraber hizipleşenlerden âyetlerin bir kısmını inkâr edenler vardır. De ki: "Ben Allah'a kulluk etmekle ve O'na ortak koşmamakla emrolundum. Ben sadece O'na dua ediyorum ve dönüşüm de sadece O'nadır."

37. İşte böylece Biz Kur'an'ı Arapça bir hüküm olarak indirdik. Yemin olsun ki sen, sana gelen ilimden sonra onların arzularına uyarsan seni Allah'ın azabından koruyacak ne bir koruyucu, ne de bir dost vardır.

35. «Müttekîlere vaadolunan cennetin misali» ve sıfatı **«şöyledir:»** Ağaçlarının **«altından ırmaklar akar, yemişleri süreklidir»**, dünyadaki meyveler gibi sadece belirli mevsimlerde olmaz, her zaman devam eder **«ve gölgesi de (süreklidir.)»** Dünyadaki gölgeler gibi güneşin durumuna göre yok olmaz. Çünkü cennette güneş, sıcaklık ve soğukluk yoktur. Âyette Cehmiyye mezhebinin görüşü reddedilmektedir. Çünkü onlar, cennetteki nimetler yok olacaktır, derler. Şair Lebîd'in şu beyti ne güzeldir:

Allah'tan başka her şey boştur,
Her nimet şüphesiz yok olacaktır.

«İşte bu,» vasfı sana ulaşan ve ismini işittiğin cennet **«takva yolunu tutanların âkibetidir.»** Onlar, neticede oraya varacaklardır. **«Kâfirlerin âkibeti de»** başka değil **«ateştir.»** Takva cennete götüren yoldur, küfür de cehenneme götüren yoldur.

36. «Ve kendilerine kitap verdiklerimiz, sana indirilen» Kur'an'ın bütünüy**«le sevinç duyuyorlar.»** Çünkü Kur'an Allah'ın, kullarına bir lütfu ve rahmetidir. Zira sağlam bir inanca sahip olan mü'min, Allah'ın kendisine olan lütuf ve ihsanından dolayı sevinir.

Burada *"kendilerine kitap verilenler"*den maksat, Abdullah b. Selâm ve arkadaşları gibi Yahudilerden Müslüman olanlarla Hristiyanlardan Müslüman olan seksen kişidir. *"Kitap"*tan maksat da Tevrat ve İncil'dir. **«Bununla beraber»** Ka'b b. Eşref gibi Rasûlüllah (s.a.v.)'a karşı **«hizipleşenler»** birbirlerine yardım edenler **«den âyetlerin bir kısmını»** kendi şeriatlarına muhalif olan bölümleri **«inkâr edenler vardır.»**

Ey Muhammed! Bu inkâr edenlere **«de ki: 'Ben Allah'a kulluk etmekle ve O'na ortak koşmamakla emrolundum.»** Bana vahyedilenler içerisinde, "Allah'a ibadet et ve O'nu birle" emri de vardır. Bunlar dinin esasıdır. Sizin şeriatınıza muhalif olan hususları inkâr etmenize gelince, cüz'î hükümlerde daha önceki ilahî kitaplara ve şeriatlara muhalefet etmek yeni bir şey değildir, bu hep olagelmiştir. Çünkü hikmet sahibi olan yüce Allah hep insanların gelişme seviyelerine ve hallerine uygun hükümler indirir. Bu, aynen bir tabibin, hastanın durumuna göre reçete vermesi, ilâç yazması gibidir. **«Ben»** bütün işlerimde **«sadece O'na»**, Allah'a **«dua ediyorum»** sizleri de O'nu birlemeye davet ediyorum **«ve dönüşüm de sadece O'nadır.'»** Amellerimizin karşılığını vermesi için benim dönüşüm de, sizin dönüşünüz de başkasına değil, sadece O'na olacaktır.

37. **«İşte böylece Biz»** daha önceki kitapları, ümmetlerinin diliyle peygamberlere indirdiğimiz gibi **«Kur'an'ı da»** anlaşılması ve hıfzı kolay olması için **«Arapça bir hüküm olarak indirdik.»** *"Hüküm"* den maksat, hikmetinin gereği olarak kullarının muhtaç olduğu her hükmü içerisinde bulunduran, her şeye hükmeden, ya da nesh ve değişmeyi kabul etmeyen muhkem demektir.

Rivayet edildiğine göre müşrikler Hz. Peygamberi müşrik olan atalarının dinlerine uymaya çağırıyorlardı, Yahudiler de kıble, Beyt-i Makdis'ten Kâbe'ye çevrildikten sonra kendi kıblelerine doğru namaz kılmaya çağırmışlardı. Bunun üzerine Yüce Allah: **«Yemin olsun ki sen, sana gelen»** doğruluğu apaçık delillerle bilinen **«ilimden»**, vahiyden **«sonra onların arzularına uyarsan»**, hiçbir makul delile ve makbul bir esasa dayanmaksızın seni davet ettikleri batıl dinlerine ve sapık yollarına uyarsan **«seni Allah'ın azabından koruyacak ne bir koruyucu, ne de bir dost vardır.»** Bu, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e hitaptır. Kasdolunan ise ümmetini dine sarılmaya teşvik ve Hz. Peygamberi çeşitli olaylar karşısında sarsılmaktan sakındırmaktır. Derecesi herkesten yüksek olan zât, böyle sakındırılırsa, diğerleri öncelikle buna lâyıktır.

وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا
رُسُلاً مِنْ قَبْلِكَ وَجَعَلْنَا لَهُمْ اَزْوَاجاً وَذُرِّيَّةً وَمَا كَانَ
لِرَسُولٍ اَنْ يَأْتِيَ بِاٰيَةٍ اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِ لِكُلِّ اَجَلٍ كِتَابٌ ﴿٣٨﴾
يَمْحُوا اللّٰهُ مَا يَشَٓاءُ وَيُثْبِتُ وَعِنْدَهُٓ اُمُّ الْكِتَابِ ﴿٣٩﴾ وَاِنْ مَا
نُرِيَنَّكَ بَعْضَ الَّذ۪ي نَعِدُهُمْ اَوْ نَتَوَفَّيَنَّكَ فَاِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلَاغُ وَعَلَيْنَا
الْحِسَابُ ﴿٤٠﴾ اَوَلَمْ يَرَوْا اَنَّا نَأْتِي الْاَرْضَ نَنْقُصُهَا مِنْ اَطْرَافِهَاۜ
وَاللّٰهُ يَحْكُمُ لَا مُعَقِّبَ لِحُكْمِه۪ۜ وَهُوَ سَر۪يعُ الْحِسَابِ ﴿٤١﴾
وَقَدْ مَكَرَ الَّذ۪ينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَلِلّٰهِ الْمَكْرُ جَم۪يعاًۜ يَعْلَمُ مَا
تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍۜ وَسَيَعْلَمُ الْكُفَّارُ لِمَنْ عُقْبَى الدَّارِ ﴿٤٢﴾
وَيَقُولُ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا لَسْتَ مُرْسَلاًۜ قُلْ كَفٰى بِاللّٰهِ شَه۪يداً
بَيْن۪ي وَبَيْنَكُمْ وَمَنْ عِنْدَهُ عِلْمُ الْكِتَابِ ﴿٤٣﴾

38. Andolsun ki Biz senden önce de peygamberler gönderdik. Onlara da eşler ve çocuklar verdik. Allah'ın izni olmadan hiçbir peygamber bir âyet getiremez. Her şeyin vakti ve süresi

yazılmıştır.

39. Allah dilediğini siler, dilediğini de yerinde bırakır. Ana kitap O'nun katındadır.

40. Onlara vaadettiğimizin bir kısmını sana göstersek de veya (bundan önce) seni vefat ettirsek de yine de sana düşen sadece tebliğ etmek , Bize düşen de hesaba çekmektir.

41. Bizim emrimizin yere gelip de etrafından onu küçülttüğümüzü görmüyorlar mı? Allah öyle hükmeder ki, O'nun hükmünü takip edip bozacak yoktur. O, hesabı çabuk görür.

42. Onlardan öncekiler de tuzak kurdular. Sonuçta bütün tuzakların cezası Allah'a aittir. Herkesin ne yaptığını O bilir. Kâfirler de bu yurdun sonunun kime ait olduğunu bilecekler.

43. Kâfirler: "Sen peygamber değilsin" derler. De ki: "Benimle sizin aranızda şahit olarak Allah ve yanında kitap bilgisi olan yeter."

38. Ey Muhammed! **«Andolsun ki Biz senden önce de»** senin gibi insanlardan **«peygamberler gönderdik. Onlara da»** sana verdiğimiz gibi **«eşler ve çocuklar verdik.»** Yahudiler, Hz. Peygamberi kastederek demişlerdi ki: "Bu adamın kadınlar ve evlenmekten başka düşüncesi yok, şayet peygamber olsaydı dünyadan yüzçevirir, ibadetle meşgul olurdu." İşte yukarıdaki âyet Yahudilerin bu sözlerine cevap vermektedir. Sadece Hz. Muhammed'in değil, diğer peygamberlerin de eşleri ve çocukları vardı.

Rivayet edildiğine göre Hz. Davud (a.s.)'un yüz hanımı, üç yüz cariyesi vardı. Oğlu Süleyman (a.s.)'nın üç yüz hanımı, yedi yüz cariyesi vardı. Durum böyle iken eşlerinin çok olması Peygamber efendimize nasıl zarar verebilir.

«Allah'ın izni olmadan hiçbir peygamber bir âyet getiremez.» Allah'ın emri olmaksızın hiçbir peygamberin kendisinden istenen bir âyeti kendi istek ve arzusu ile getirmeye gücü yetmez. Çünkü onlar Allah'ın emrine boyun eğmiş kullardır.

«Her şeyin vakti ve süresi yazılmıştır.» Allah'ın hükmettiği her şeyin yazılmış belirli bir vakti vardır. Bu vakit ve süre artmaz da, eksilmez de. Veya öne de alınmaz, geriye de bırakılmaz.

39. «Allah» silmeyi **«dilediğini siler,»** yerinde bırakmayı **«dilediğini de yerinde bırakır.»** Silinmesini uygun gördüğünü siler, hükmünü kaldırır, onun yerine daha hayırlısını veya benzerini getirir, hikmetinin gerektirdiği şeyi de yerinde bırakır, hükmünü kaldırmaz.

Âyetin manası şöyle de olabilir: Allah tevbe edenlerin günahlarını siler, onun yerine sevap yazar. Ya da hafaza (koruyucu) meleklerinin yazdıkları divandan (amel defterinden) hasene ve seyyie (sevap ve günah) olmayan şeyleri siler. Çünkü melekler insanın söylediği ve yaptığı her şeyi yazmakla emrolunmuşlardır. Pazartesi ve perşembe günleri hafaza meleklerinin yazmış oldukları şeyler, Levh-i Mahfuz'dakilerle karşılaştırılır, sevap ve günah terettüp etmeyenler silinir, sevap ve günah terettüp edenler ise bırakılır.

Bir başka tefsire göre de saadet ve şekavet, rızık ve ecelle ilgili olan şeyleri siler veya yerinde bırakır.

Rivâyet edildiğine göre Hz. Ömer (r.a.), Kâbe'yi ağlayarak tavaf eder ve şöyle derdi: "Ya Rabbî, beni saadet ehlinden (cennetliklerden) yazdı isen bunda sabit kıl. Eğer şekavet ehlinden (cehennemliklerden) yazdı isen beni sil, bağışla ve saadet ehlinden yaz. Çünkü sen dilediğini siler, dilediğini yazarsın. Kitabın aslı senin yanındadır."

Bu konudaki değişiklik, silmek ve yazmak ârızî olan saadet ve şekavete nisbetledir. Arızî olan saadet ve şekavette bunlar olabilir. Aslî olanlarda ise olmaz. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) bir hadis-i şeriflerinde şöyle buyurmuştur: "*Ana rahmine düşen meninin (spermanın) üzerinden kırk beş gün geçince bir melek gelir ve: "Ya Rabbi, bu şakî (cehennemlik) mi, saîd (cennetlik) mi?" der. Allah hükmeder, melek de yazar. Sonra melek: "Ya Rabbi! Erkek mi olacak, dişi mi?" der. Allah hükmünü bildirir, melek de yazar. Sonra melek, amelini ve rızkını sorar. Allah hükmünü bildirir, melek de yazar. Sonra defteri kapatılır. Artık bu ne artırılır, ne de eksiltilir.*" (10) İşte bazı âlimlerin: "İnsanın cennetlik veya cehennemlik olması, ölümü ve hayatı, rızkı ve ömrü hariç Allah dilediğini siler, dilediğini yerinde bırakır," sözleri yukarıdaki hadise hamledilmiştir.

«Ana kitap O'nun katındadır.» Ana kitap olarak tercüme edilen "*Üm-*

10- Hadisi Müslim, *Kader* bölümünde şu lâfızla rivayet etmiştir: "*Meninin üzerinden kırk iki gece geçince Allah bir melek gönderir. Melek de ana rahmindeki çocuğa şeklini verir.*" Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 10/115.

mü'l-Kitab" dan maksat , ezelde yazılan ve içerisinden hiçbir şeyin değişmediği Kitabın aslı demektir. Bu, Allah'ın ezelî ve ebedî ilmidir.

40. Ey peygamberlerin en faziletlisi! **«Onlara»** yani Mekke müşriklerine **«vaadettiğimiz»** azap, zelzele ve musîbetler **«in bir kısmını»** hayatında **«sana göstersek de veya (bundan önce) seni»** n temiz ruhunu kabzederek **«vefat ettirsek de»** üzülme. **«Yine de sana düşen sadece tebliğ etmek, Bize düşen de hesaba çekmektir.»** Evet senin görevin sadece peygamberlik görevini tebliğ etmek ve emaneti yerine getirmek, Bize düşen de kıyamet gününde onları hesaba çekip amellerinin karşılığını vermektir. Biz onlardan şiddetli bir şekilde intikam alacağız. Onların yüzçevirmesi seni üzmesin ve onlara azap verilmesi hususunda acele etme.

41. **«Bizim emrimizin yere»** kâfirlerin yurduna **«gelip de etrafından onu küçülttüğümüzü»** şirk diyarını Hz. Muhammed (s.a.v.) ile ve mü'minler vasıtasıyla fethederek küçülttüğümüzü **«görmüyorlar mı?»** Kâfirlerin yurtlarının küçülmesi, Müslümanların oraları istilâ edip ele geçirmeleri sonunda olur. Allahu Teâlâ'nın onların yurtlarının bir kısmını ellerinden alıp Müslümanlara vermeye gücü yetince, tamamını Müslümanlara vermeye de gücü yeter. Onlar hala ibret almıyorlar mı? (11)

«Allah öyle hükmeder ki, O'nun hükmünü takip edip bozacak yoktur.» Allah, İslâmın galip geleceğine, ikbalin İslâmın olduğuna, küfrün de yok olacağına hükmetmiştir. Bu olacaktır, değiştirilmesi mümkün değildir. **«O, hesabı çabuk görür.»** Dünyada yurtlarından sürülme ve öldürülme gibi cezalarla cezalandırıldıktan sonra âhirette de kısa zamanda onları hesaba çekecektir.

Bazı âlimlere göre yerin küçültülmesi âlimlerin, fakihlerin ve iyi kimselerin ölümü ile olur. Nitekim bir hadis-i şerifte: "*Allahu Teâlâ ilmi kullarından çekip almak suretiyle almaz. Fakat O'nun ilmi alması, âlimleri öldürmesi sûretiyle olur. Öyle ki artık yeryüzünde hiçbir âlim kalmaz, insanlar cahil*

11- Bu âyeti, İsmail Hakkı Bursevî gibi önceki müfessirler, kâfirlerin memleketlerinin fethi ile onların topraklarının azalması, Müslümanlarınkinin ise çoğalması şeklinde yorumlamışlardır. Ancak, yerküre ile ilgili gelişen bilgilerin de yardımıyla âyeti, aşağıdaki şekillerde de yorumlamak mümkündür:
"Yerin uçlarından eksiltilmesinden, erozyon dediğimiz toprağın yağmur, sel ve rüzgâr gibi tabiî güçlerin etkisiyle yerinden kayması, dağların, tepelerin aşınması, anlaşılabileceği gibi; Yer küresinde meydana gelen olaylar neticesinde kürenin hacminin noksanlaşması, şeklinde ya da; Yer küresinin kutuplardaki basıklığı şeklinde de anlamak mümkündür." (Naşir)

kimseleri önder edinirler. Onlar da bilmedikleri halde fetva verirler. Böylece hem kendileri sapıtırlar, hem de insanları saptırırlar." (12)

İbn Mübarek demiştir ki: "Bu ümmetin bozulması şu beş grup seçkin kimseler yüzünden olur. Bunlar; âlimler, gaziler, zahidler, tacirler ve idarecilerdir. Bunlardan âlimler, peygamberlerin vârisleridir. Zahidler yeryüzünün direkleridir. Gaziler Allah'ın yeryüzündeki askerleridir. Tacirler bu ümmet içerisinde Allah'ın güvenilir kullarıdır. İdareciler ise halkın çobanıdır. Âlim, ilmi bırakır da mala değer verirse cahil kime uyacak? Zahid, dünyaya rağbet ederse tevbe eden kime uyacak? Gazi, dünya malına tamah ederse düşmana karşı nasıl zafer kazanır? Ticaret erbabı, hain olursa emanet nasıl hasıl olur? Çoban, kurt olursa sürü nasıl güdülür?"

42. «Onlardan öncekiler de tuzak kurdular.» Bu ifade Rasûlüllah'ı teselli etmektedir. Mekke müşriklerinin Hz. Muhammed'e tuzak kurdukları gibi, onlardan önceki müşrikler de kendi peygamberlerine ve mü'minlere tuzak kurmuşlardır. *"Tuzak kurmak"*tan maksat peygamberlerini öldürme plânları ve onlara eziyet etmeleridir. Nitekim Nemrûd, Hz. İbrahim'e; Firavun, Hz. Musa'ya; Yahudiler, Hz. İsa'ya; Semûd, Hz. Salih'e; Mekke müşrikleri de Dâru'n-Nedve'de Hz. Peygambere tuzak kurmuşlar, onu öldürmek istemişlerdi.

«Sonuçta bütün tuzakların cezası Allah'a aittir.» Allah da onlar için tuzak kurar. Allah'ın onlar için tuzak kurmasından maksat, hissetmeyecekleri bir yerden onları helâk etmesi demektir. Allah'ın onları cezalandırıp helâk etmesi, istiare sanatı yoluyla tuzak kuran kimsenin hilesine benzetilmiştir. Sonra Allah, tuzağının kuvvetini ve kemalini beyan ederek şöyle buyurmuştur: İster hayır olsun, ister şer olsun **«herkesin ne yaptığını O bilir»** ve ona göre cezasını verir.

«Kâfirler de» kendileri gaflette iken kendileri için hazırlanan azap gelince **«bu yurdun sonunun kime ait olduğunu bilecekler.»** "*Ukbe'd-dâr*" dan maksat, iyi sonuç demektir. Bu güzel sonuç mü'minler için Allah'ın rahmeti ve rızasına kavuşmaları, meleklerin ölüm anında onları müjde ile karşılamaları ve nihayet cennete girmeleridir.

12- Buhârî, Müslim ve Tirmizî, Abdullah b. Amr b. Âs'tan rivayet etmişlerdir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 8/33.

43. «Kâfirler:» Yani Mekke müşrikleri Hz. Muhammed'e: Ey Muhammed! **«'Sen peygamber değilsin' derler.»** Nitekim filozoflar da Hz. Peygamber için: "O bir hakîmdir, yani bilge biridir, peygamber değildir," demişlerdir. **«De ki: 'Benimle sizin aranızda şahit olarak Allah ve yanında kitap bilgisi olan yeter.'»** *"Allah'ın şahitliği"*nden maksat, Peygamberlik davasında doğru olduğuna delâlet eden mûcizeler ortaya koymasıdır. *"Yanında kitap bilgisi olan"*dan maksat da Allah'ın kendisine Kur'an'ı ve beyanı öğrettiği Kur'an âyetlerini ve mûcizelerini gösterdiği kimsedir ki o, bununla Hz. Muhammed'in peygamberliğinin hakikatini bilir ve buna şehadet eder. Bunlar mü'minlerdir. *"Kitap"*tan maksat da Kur'andır.

Abdullah b. Selâm'dan: "Bu âyet benim hakkımda indi, buradaki kitaptan maksat Tevrat'tır," dediği rivayet edilmiştir. Çünkü Abdullah b. Selâm ve arkadaşları Muhammed'in sıfatlarını kendi kitaplarında okumuşlar, biliyorlardı. Bu yüzden onun peygamberliğinin hakikatine şahitlik etmişlerdi. Onların şehadeti, ona inanmayanların iddiasını geçersiz kılmaktadır.

Allah'ın yardımıyla Ra'd Sûresi'nin tefsîri sona erdi.

İBRAHİM SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 52 âyettir.

Bu sûre Cüneyt GÖKÇE tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحٖيمِ

الٓرٰ كِتَابٌ اَنْزَلْنَاهُ اِلَيْكَ لِتُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُمَاتِ اِلَى النُّورِ
بِاِذْنِ رَبِّهِمْ اِلٰى صِرَاطِ الْعَزٖيزِ الْحَمٖيدِ (١) اَللّٰهِ الَّذٖى لَهُ مَا فِى
السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ وَوَيْلٌ لِلْكَافِرٖينَ مِنْ عَذَابٍ شَدٖيدٍ
(٢) اَلَّذٖينَ يَسْتَحِبُّونَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا عَلَى الْاٰخِرَةِ وَيَصُدُّونَ عَنْ
سَبٖيلِ اللّٰهِ وَيَبْغُونَهَا عِوَجًا اُولٰٓئِكَ فٖى ضَلَالٍ بَعٖيدٍ (٣)

1. Elif, Lâm, Râ. Bu, insanları Rablerinin izniyle karanlıklardan aydınlığa, her şeye galip ve övülmeye layık olan Allah'ın yoluna çıkarman için, sana indirdiğimiz bir kitaptır.

2. Bu yol, göklerde ve yerdekilerin sahibi olan Allah'ın yoludur. Uğrayacakları şiddetli azaptan dolayı, kâfirlerin vay haline!

3. Onlar, dünya hayatını ahirete tercih ederler, insanları Allah'ın yolundan uzaklaştırırlar, Allah'ın doğru yolunu eğri göstermeye çalışırlar. İşte onlar, büyük bir sapıklık içindedirler.

1. «Elif, Lâm, Râ.» Buradaki *"elif"* ile, ilâhî nimetler anlamına gelen "âlâ'" ile yemin edildiğine; *"lâm"* ile O'nun lütuf ve keremine; *"râ"* ile de Kur'an'a işaret edilmektedir. Buna göre bu ifadenin yorumu şu olur: "Nimetlerime yemin olsun ki, benim lütuf ve keremim Kur'an-ı Kerim'in indirilmesini gerektirmiştir.

Rivayet edildiğine göre bir adam, İmam Nesefi'yi ölümünden sonra rüyasında görür ve: "Münker ile Nekir'in sorgulamaları nasıl geçti?" diye bir soru sorar. Bunun üzerine İmam şu cevabı verir: "Yüce Allah ruhumu iade ettikten sonra Münker ile Nekir bana kabir sorularını sormaya başladılar. Ben onlara dedim ki, sorularınıza nesir halinde mi, yoksa şiir olarak mı cevap vereyim?" Dediler ki: "Cevaplarını şiir halinde söyle; bunun üzerine ben onlara şu şekilde cevap verdim:

Rabbim Allah'tır, O'ndan başka ilâh yoktur.
Hz. Muhammed O'nun Peygamberi ve seçkin kuludur.
Dinim İslâmdır, fiillerim ise çok çirkin,
Bu yüzden ben O'nun bağışlamasını ve lütfunu diliyorum.

Bundan sonra adam rüyasından uyanır ve bu mısraları ezberlediğini görür....

Ey Muhammed! **«Bu, insanları Rablerinin»** gücü, kuvveti ve **«izniyle karanlıklardan aydınlığa,»** çeşitli sapıklıklardan hidayete, inkârcılık ve münafıklık karanlığından iman ve ihlâsın aydınlığına, **«her şeye galip ve övülmeye layık olan Allah'ın yoluna»,** cennete ulaştıran İslâm dinine, dinine sarılanları, düşmanlarına üstün kılan ve kullarının ibadetlerini kabul eden Yüce Allah'ın yoluna **«çıkarman için,»** Cebrail aracılığıyla **«sana indirdiğimiz bir kitaptır.»** Birçok sûresi olan bu kitap, senin Peygamberliğinin başlıca kanıtıdır. Bu kitabı göndermemizin başlıca sebebi, tüm insanları onunla, Allah'ın yoluna çağırman, onları aydınlatman, gerçek inancı ve dünya ile ahiretlerine yararlı hükümleri onlara açıklamandır.

Burada Allah Teâlâ onların mürebbisi, terbiye edicisi olduğu için *"Rabbihim"* denilmiştir. Ayrıca "senin Rabbinin izniyle" ifadesinin yerine *"Rablerinin izniyle"* denilmesinin hikmeti ise gerçek koruyucu, terbiye edici ve eğiticinin Peygamber değil, Allah olduğuna işaret etmek içindir.

2. «Bu yol, göklerde ve yerdekilerin» canlı-cansız, şuurlu-şuursuz bütün varlıkların **«sahibi olan Allah'ın yoludur. Uğrayacakları şiddetli**

azaptan dolayı,» ilâhî cezaya çarptırılacak **«kâfirlerin vay haline!»**

3. «Onlar, dünya hayatını ahirete tercih ederler,» geçici hayatı, ebedî hayattan daha üstün tutarlar.

İbn Abbas bu ifadeleri açıklarken der ki: "Ahireti hafife alarak, dünyada peşin olarak gördükleri şeylere yapışırlar. Bu da gerçek kâfirin niteliklerindendir. Çünkü kâfir, bütün çabalarını, dünyanın zevklerini elde etmek için kullanır, ahireti küçümser. Arzularına uymayıp şeriate uyduğu taktirde birtakım sıkıntılara maruz kalacağını düşünerek ebedî hayat için çalışmaz."

Ayrıca bu kâfirler, **«insanları Allah'ın yolundan uzaklaştırırlar,»** O'nun dinini kabul etmelerine engel olurlar. **«Allah'ın doğru yolunu eğri göstermeye çalışırlar.»** Saptırmak istedikleri kimseye, Allah'ın yolunun eğri olduğunu ve dosdoğru olmadığını söylerler. **«İşte onlar, büyük bir sapıklık içindedirler.»** Doğru yoldan sapıp ondan fersah fersah uzaklaşmışlardır.

وَمَا اَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ اِلَّا بِلِسَانِ قَوْمِهِ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ فَيُضِلُّ اللّٰهُ
مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٤﴾ وَلَقَدْ
اَرْسَلْنَا مُوسٰى بِاٰيَاتِنَا اَنْ اَخْرِجْ قَوْمَكَ مِنَ الظُّلُمَاتِ اِلَى النُّورِ
وَذَكِّرْهُمْ بِاَيَّامِ اللّٰهِ اِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِكُلِّ صَبَّارٍ
شَكُورٍ ﴿٥﴾ وَاِذْ قَالَ مُوسٰى لِقَوْمِهِ اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ
اِذْ اَنْجٰيكُمْ مِنْ اٰلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ وَ
يُذَبِّحُونَ اَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ وَفِي ذٰلِكُمْ بَلَاءٌ مِنْ

رَبِّكُمْ عَظِيمٌ (٦) وَإِذْ تَأَذَّنَ رَبُّكُمْ لَئِنْ شَكَرْتُمْ
لَأَزِيدَنَّكُمْ وَلَئِنْ كَفَرْتُمْ إِنَّ عَذَابِي لَشَدِيدٌ (٧) وَقَالَ مُوسَى
إِنْ تَكْفُرُوا أَنْتُمْ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا فَإِنَّ اللَّهَ لَغَنِيٌّ حَمِيدٌ (٨)

4. Biz, her Peygamberi emrolunduklarını, gönderildikleri insanlara kolayca açıklayabilmeleri için, kavimlerinin diliyle gönderdik. Allah, dilediğini saptırır, dilediğini de doğru yola iletir. Allah her şeye galiptir, hüküm ve hikmet sahibidir.

5. Şüphesiz Musa'yı mucizelerimizle gönderdik. (Ona şöyle dedik:) "Kavmini karanlıklardan aydınlığa çıkar, onlara, Allah'ın hadiseli günlerini hatırlat." Şüphesiz ki bunda her sabredip şükreden için nice ibretler vardır.

6. Hani bir zaman, Musa kavmine şöyle demişti: "Allah'ın sizlere verdiği nimeti hatırlayın! Allah, bir zamanlar size, dayanılmaz işkenceler yapan ve oğullarınızı boğazlayıp, kadınlarınızı sağ bırakan Firavun ailesinden, sizi kurtarmıştı. Bütün bunlarda, sizin için Rabbinizden büyük bir imtihan vardır."

7. Yine bir zaman Rabbiniz, size şunu bildirmişti: "Yemin olsun ki, şükrederseniz, size olan nimetlerimi mutlaka artırırım. Şayet, nankörlük ederseniz, şüphesiz ki azabım çok şiddetlidir."

8. Musa şöyle demişti: "Sizler ve yeryüzündeki bütün cin ve insanlar, Allah'ın nimetlerine nankörlük etseniz, (Allah'a hiçbir zarar veremezsiniz.) Çünkü Allah, hiçbir şeye muhtaç değildir, övülmeye layıktır."

4. «Biz, her Peygamberi emrolunduklarını, gönderildikleri insanlara kolayca açıklayabilmeleri için,» kabul etmekle emrolundukları ilâhî mesaj ve daveti kendilerine rahatlıkla anlaşılabilecek şekilde açıklamaları için aralarından görevlendirildikleri **«kavimlerinin diliyle gönderdik.»** Böylece peygamberlerin kavimleri de aldıkları direktifleri başkalarına iletme imkânı bulurlar. Ayrıca insanları ilâhî yola çağırmak ve onları uyarmak, herkesten önce Peygamberlere ilk inananların görevidir. Bu yüzden Hz. Peygamber'e de: "*Önce en yakın akrabalarını uyar.*" (Şuarâ: 214) diye emredilmiştir.

«Allah,» saptırmasını **«dilediğini saptırır,»** onda küfür ve dalalet tohumu yaratır; yani onu, dalalete götürücü etkenlerle karşı karşıya getirir. Doğru yola yönelmesini **«dilediğini de doğru yola iletir.»** Gerçeği benimsemeye eğilimli olduğu ve hidayeti hakettiği için Yüce Allah, onun yapısında iman ve hidayeti meydana getirir. **«Allah her şeye galiptir,»** dolayısıyla, istediğini yapabilme gücüne sahiptir, **«hüküm ve hikmet sahibidir.»** Bu yüzden saptırma ve doğru yola iletme gibi yaptığı işler, mutlaka önemli bir sebep ve hikmetten dolayıdır.

Şu halde Peygamberlerin görevi sade ilâhî mesajları tebliğ etmek, gerçekleri açıklamak ve aydınlatmaktan ibarettir. İnsanları hidayete erdirip hakka yöneltmek ise Yüce Allah'ın elindedir. Allah dilediğini yapar ve irade ettiği şekilde hüküm verir.

5. «Şüphesiz Musa'yı» Peygamberliğinin doğruluğunu belgeleyen pırıl pırıl beyaz el, âsâ ve benzeri **«mucizelerimizle»** donatılmış olarak **«gönderdik.»** Daha sonra da **«(ona şöyle dedik:) 'Kavmini karanlıklardan aydınlığa çıkar,»** Onları, bütünüyle karanlıklardan ibaret olan inkârcılık, cehalet ve şüphe gibi sapıklık türlerinden kurtarıp iman, ilim, kesin inanç ve benzeri hidayet aydınlığına ulaştır.

Ebu's-Suûd şöyle der: "Buradaki mucizelerden amaç, İsrailoğullarına gösterilen mûcizelerdir. Yani, Firavun'un helâk edilmesinden sonra İsrailoğullarını küfür ve cehaletlerden çıkarıp Allah'a iman etmek ve birliğine inanmak şeklinde açıklanan inanca ulaştır..."

Ayrıca ey Musa, sen **«onlara, Allah'ın hadiseli günlerini hatırlat.'»** Nuh, Âd, Semûd gibi eski kavimlerin başlarına gelen felâketleri anlatarak onlara öğüt ver, onları uyar. Eski tarihte geçen olaylarla birlikte Arap milletinin yakın tarihte geçirdiği olayları, savaş ve sıkıntılı günleri, Huneyn, Bedir ve benzeri muharebeleri onlara anlat. Belki böylece iman edip kötülükten sakınırlar.

Bir kısım müfessirlere göre de buradaki ifadelerin anlamı şudur: "Ey Muhammed! Onlara nimetlerimi hatırlat ki, Bana iman etsinler." Nitekim, rivayet edildiğine göre Yüce Allah, Hz. Musa'ya: "Beni kullarıma sevdir." diye emretti. Bunun üzerine Hz. Musa: "Ey Rabbim, kalpler Senin elindeyken ben Seni onlara nasıl sevdirebilirim ki?" dedi. Yüce Allah da şöyle buyurdu: "Bunu gerçekleştirmek için nimetlerimi onlara hatırlat."

Bütün bunlardan anlaşılıyor ki, insanın yanında gerçekleşmesini istediği bir şeyi konuşmak güzel bir davranıştır. Örneğin herhangi bir adama: Üzülme, Yüce Allah mutlaka seni hacca gitmeye muvaffak kılar, ya da Allah seni savaşta muzaffer kılar veya ilim tahsil etme konusunda seni başarılı kılar demek, yahut hayırlı olan herhangi bir şey söylemek çok güzel bir harekettir... En azından sözkonusu adam senin hakkında kötülük düşünüyor idiyse bu durumda kötülük yapmaktan vazgeçer. Bu da güzel bir sonuçtur.

«Şüphesiz ki bunda her sabredip şükreden için» ibadet etme ve musibetlere katlanma konusunda sabırlı olup Allah'ın nimetlerine karşı şükür görevini yapan kimseler için **«nice ibretler vardır.»** Kısacası yarısı sabretmek, diğer yarısı da şükretmekten ibaret olan imanı elde eden kâmil mü'minler, bundan büyük ders alırlar.

6. Ey Muhammed! İnsanlara bir de şunu hatırlat: **«Hani bir zaman, Musa kavmine»**, İsrail oğullarına **«şöyle demişti: 'Allah'ın sizlere verdiği nimeti hatırlayın! Allah, bir zamanlar size, dayanılmaz işkenceler yapan»** azabın her türlüsünü çektiren, sizi en zor işlerde çalıştırıp size büyük sıkıntılar veren **«ve oğullarınızı boğazlayıp, kadınlarınızı sağ bırakan Firavun ailesinden, sizi kurtarmıştı.»** *"Oğulların boğazlanması"* da "dayanılmaz bir işkence" olduğu halde edebî bir sanat olarak genel bir biçimde belirtilen *"dayanılmaz işkenceler"* ifadesi atıf harfi olan vav ile atfedilmesi şiddetli ve iğrenç bir iş olduğuna dikkat çekmek içindir. Bu durumda "oğulların boğazlanması" meselesi başlıbaşına büyük bir felâkettir. Sıradan değil, apayrı bir işkencedir. İfadenin başında yeralan "*ve*" sözcüğü de bunu göstermektedir. Eğer başında "*ve*" sözcüğü yer almasaydı tıpkı Bakara ve A'râf sûrelerinde olduğu gibi işkencenin bir açıklaması olurdu.

Bu işkenceleri yapmalarının başlıca sebebi de şudur: Firavun, rüyasında Beytü'l-Makdis tarafından bir ateşin çıktığını ve İsrailoğullarının değil, sadece Kıptîlerin evlerini yaktığını görmüştü. Bunun üzerine kâhinler Firavun'u korkutmuşlar, İsrailoğullarından bir çocuk dünyaya geleceğini ve bu çocuğun, saltanatıyla birlikte Firavun'u ortadan kaldıracağını söylemişlerdi... Bu yüzden kin ve nefret dolu olan Firavun paçalarını ve kollarını sıvadı, olayı kökünden halletme yoluna başvurdu. İsrailoğullarının erkek çocuklarını boğazlayıp kadınlarını ve kızlarını sağ bıraktı. Onları da köle ve hizmetçi olarak kullanacaktı. Kadınları, kocalarından ayırıyor ve beraber olmalarına engel oluyordu. Aslında bu öldürmekten de beterdi, hatta ölüm daha kolaydı. **«Bütün bunlarda, sizin için Rabbinizden büyük bir imtihan vardır.'»** Bütün bu acı ve dayanılması güç olaylar, sizin için için bir sınav niteliğindedir.

7. «Yine» hatırlayın, **«bir zaman Rabbiniz,»** ortada herhangi bir şüphe kalmayacak şekilde, kesin bir biçimde **«size şunu bildirmişti:»** ya da başka bir yoruma göre, şunu yapacağına kesin olarak söz vermişti ve şöyle buyurmuştu: **«'Yemin olsun ki, şükrederseniz,»** ey İsrailoğulları, eğer düşmanlarınızı yok ettiği ve sizleri kurtardığı için bu ve benzeri nimetlerine karşılık Yüce Allah'a şükürde bulunursanız, daha sonra da imanda kararlılık gösterip salih ve yararlı ameller işlerseniz, **«size olan nimetlerimi mutlaka artırırım.»** Size verdiğim nimetlere nimet katıp sizleri refaha kavuştururum. **«Şayet,»** şükretmeyip **«nankörlük ederseniz,»** nimetlerimi unutup inkâra saparsanız, sizi mutlaka azaplandırırım. **«Şüphesiz ki azabım çok şiddetlidir.'»** Bu son cümle, ikinci şıkkın yani nankörlüğe karşı cezalandırmanın sebebidir. Nankörlüğün cezası, doğrudan doğruya belirtilmemiş, ona işaretle yetinilmiştir. Öte yandan verilecek mükâfatın açıkça belirtilip, tehdide işaretle yetinilmesi geleneği, saygın kişilerin özelliklerindendir. Bu konuda yüceler yücesi Yüce Allah'ın durumunu siz düşününüz. Bu yüzden "şayet nankörlük ederseniz azabım size dokunacaktır" dememiş, "*şayet nankörlük ederseniz*" cümlesinden sonra "*Şüphesiz ki azabım çok şiddetlidir*" buyurmakla yetinmiştir. Nitekim: "*Ey Peygamber! Kullarıma Benim, son derece bağışlayıcı ve merhametli olduğumu, azabımın da gerçekten can yakıcı bir azap olduğunu söyle*" (Hicr: 49-50) âyetleri de böyledir.

8. «Musa şöyle demişti:» Ey İsrailoğulları! **«'Sizler ve yeryüzündeki bütün cin ve insanlar, Allah'ın nimetlerine nankörlük etseniz,»** ve hiç şükretmezseniz **«(Allah'a hiçbir zarar veremezsiniz.)»** Sadece siz zararlı çıkarsınız. **«Çünkü Allah, hiçbir şeye muhtaç değildir,»** Sizin ve başkalarının şükrüne ihtiyacı yoktur. Yüce Allah **«övülmeye layıktır.'»** Övülmüş oluşu da kendi zâtından, sıfatlarından ve fiillerinden kaynaklanır. Dolayısıyla O'nun, ne kimsenin imanına ihtiyacı vardır, ne de O, kimsenin inkârından etkilenir.

أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَبَؤُا الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ
وَثَمُودَ وَالَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ لَا يَعْلَمُهُمْ إِلَّا اللَّهُ جَاءَتْهُمْ
رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَرَدُّوا أَيْدِيَهُمْ فِي أَفْوَاهِهِمْ وَقَالُوا إِنَّا
كَفَرْنَا بِمَا أُرْسِلْتُمْ بِهِ وَإِنَّا لَفِي شَكٍّ مِمَّا تَدْعُونَنَا إِلَيْهِ
مُرِيبٍ ﴿٩﴾ قَالَتْ رُسُلُهُمْ أَفِي اللَّهِ شَكٌّ فَاطِرِ السَّمَاوَاتِ
وَالْأَرْضِ يَدْعُوكُمْ لِيَغْفِرَ لَكُمْ مِنْ ذُنُوبِكُمْ وَيُؤَخِّرَكُمْ إِلَى
أَجَلٍ مُسَمًّى قَالُوا إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَا تُرِيدُونَ أَنْ تَصُدُّونَا
عَمَّا كَانَ يَعْبُدُ آبَاؤُنَا فَأْتُونَا بِسُلْطَانٍ مُبِينٍ ﴿١٠﴾ قَالَتْ لَهُمْ
رُسُلُهُمْ إِنْ نَحْنُ إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ وَلٰكِنَّ اللَّهَ يَمُنُّ عَلٰى مَنْ
يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَمَا كَانَ لَنَا أَنْ نَأْتِيَكُمْ بِسُلْطَانٍ إِلَّا بِإِذْنِ
اللَّهِ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١١﴾ وَمَا لَنَا أَلَّا نَتَوَكَّلَ
عَلَى اللَّهِ وَقَدْ هَدَانَا سُبُلَنَا وَلَنَصْبِرَنَّ عَلٰى مَا آذَيْتُمُونَا وَعَلَى
اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُونَ ﴿١٢﴾

9. Sizden önce gelen Nuh, Âd ve Semûd kavimlerinin ve onlardan sonra gelenlerin haberleri size ulaşmadı mı? Onları Allah'tan başkası bilmez. Peygamberler; onlara mucizelerle geldiler. Fakat onlar, ellerini ağızlarına götürerek şöyle dediler: "Biz, sizin getirdiklerinize inanmıyoruz. Bizi davet ettiğiniz şeyden de şüphe ve kaygı içindeyiz."

10. Peygamberleri de: "Gökleri ve yeri yaratan Allah'tan hiç şüphe edilir mi? Halbuki O, sizi, günahlarınızın bir kısmını affetmek ve belirli bir zamana kadar da size müsade etmek için çağırıyor" dediler. Kavimleri de Peygamberlerine, şöyle dediler: "Siz de bizim gibi insandan başka bir şey değilsiniz. (Davet ettiğiniz şeylerle) bizi, atalarımızın taptıklarından uzaklaştırmak istiyorsunuz! Bize apaçık bir delil getirin."

11. Peygamberleri onlara şöyle dediler: "Evet, bizler de sizler gibi birer insanız. Fakat Allah, kullarından dilediğine lütufta bulunur (ve onu Peygamber seçer.) Biz sizin istediğiniz delilleri, ancak Allah'ın izniyle getirebiliriz. Mü'minler sadece Allah'a güvensinler.

12. Allah'a nasıl güvenmeyelim? Halbuki O, bizi doğru yolumuza sevketti. Bize verdiğiniz eziyetlere, elbette sabredeceğiz. Tevekkül edenler sadece Allah'a tevekkül(de sebat) etsinler."

9. «Sizden önce gelen Nuh» kavminin inkârcılığa sapıp Allah'ın nimetlerine karşı şükür görevlerini yapmadıkları için tufanla boğduruldukları, **«Âd»** kavminin rüzgârla helâk edildikleri **«ve Semûd»** kavminin bir bağırışla yok edildikleri, bu Peygamberlerin **«kavimlerinin ve onlardan sonra gelenlerin»** İbrahim kavmi, Medyen halkı ve "altüst olan ülke" halkı gibi diğer milletlerin **«haberleri»** Musa (a.s.) aracılığıyla **«size ulaşmadı mı?»**

Bu, ispat amaçlı yadırgayıcı bir sorudur. Yani yukarıda anlatılan milletlerle ilgili haberler size kesinlikle ulaştı... **«Onları Allah'tan başkası bilmez.»** Bunların durumlarını Allah'tan başkası bilemez. Çünkü onların haberleri kesilmiş, izleri silinmiştir. Nitekim Mâlik, herhangi bir kişinin, Hz. Âdem'e kadar olan babalarını tek tek saymasından, atalarını bir bir sayarak tâ Hz. Âdem'e dayandırıncaya kadar ben falancanın, falancanın... oğluyum diye sıralamasından hoşlanmazdı. İbn Mes'ud'un da bu âyeti okurken: "Nesep bilimiyle uğraşanlar yalan söylüyorlar." dediği nakledilir. Çünkü Yüce Allah, bunun gerçek mahiyetinin ancak kendisi tarafından bilinebileceğini, dolayısıyla kullara böyle bir bilginin verilmediğini belirtir.

«Peygamberler; onlara,» içinde ufak bir şüphe bulunmayan apaçık **«mucizelerle geldiler. Fakat onlar, ellerini ağızlarına götürerek»** dilleriyle tasdik etmeyeceklerine işaret ederek, ya da Peygamberlerin susmalarını sağlamak için ağızlarını kapamalarına işarette bulunarak, Peygamberlerin yalan söylediklerini îmâ ederek **«şöyle dediler: 'Biz, sizin getirdiklerinize inanmıyoruz.»** Kitap ve risalete iman önerilerinizi reddediyoruz. **«Bizi davet ettiğiniz şeyden de şüphe ve kaygı içindeyiz.'»** Allah'a inanmak ve O'nu birlemek gibi çağrılarınızın gerçekliği konusunda ciddi kuşkularımız vardır.

Katâde der ki: "Yani onlar peygamberleri yalanladılar ve getirdiklerini reddettiler."

Ebu's-Suûd der ki: "Yukarıdaki "*sizin getirdikleriniz*" den amaç, Peygamberlerin kanıt olarak ortaya koydukları mûcizelerdir. Buna göre, inkârcıların mûcizeleri inkâr etmesi, sözkonusu mûcizelerin Peygamberliğin doğruluğuna delil olmasını kabul etmemesi anlamındadır."

10. İnkârcıların aptalca sergiledikleri söz ve davranışları yadırgayan **«Peygamberleri de: 'Gökleri ve yeri yaratan»** içindeki yaratıklarla birlikte onları yoktan vareden **«Allah'tan hiç şüphe edilir mi?»** Varlığının kanıtları her şeyden daha belirgin iken O'nun varlığı ve birliği hakkında şüpheye düşülür mü? Hayır, kesinlikle!... **«Halbuki O, sizi, günahlarınızın bir kısmını »** yani zulüm, haksızlık ve kul hakkı dışındaki günahlarınızı **«affetmek ve»** kendisinin takdir ettiği **«belirli bir zamana kadar da size müsade etmek için çağırıyor.' dediler.»** Yani ömrünüzün sonuna kadar size süre tanıyor. Bu zaman zarfında iman ettiğiniz taktirde O'nun bağışlamasına mazhar olacaksınız. Aksi halde, sizi ivedi olarak ortadan kaldıracakdır.

«Kavimleri de Peygamberlerine, şöyle dediler: 'Siz de bizim gibi insandan başka bir şey değilsiniz.» Hal ve hareketlerinizle bizden farksızsınız. Peygamberliğinizi gerektirecek bir ayrıcalığınız yoktur. Öyleyse niye biz değilde, siz Peygambersiniz. Ayrıca siz **«(davet ettiğiniz şeylerle) bizi, atalarımızın taptıklarından»** yıllarca ibadet ettikleri putlarından **«uzaklaştırmak istiyorsunuz!»** Eğer bizim söylediklerimiz doğru değil de, siz Allah tarafından gönderilmiş bir Peygamberseniz **«bize apaçık bir delil getirin.'»** Böylece Peygamber olduğunuzu, Peygamberliğe lâyık bir nitelik taşıdığınızı, yüce bir fazilete sahip bulunduğunuzu anlayalım... Ancak inkârcılar, Peygamberlerin getirdikleri mûcize ve kanıtlara önem vermeyerek yeni yeni mûcize isteğinde bulundular. Kuşkusuz tüm bunlar, inat ve inkârcılıktan kaynaklanıyordu.

11. «Peygamberleri» insan oluşlarını itiraf edip Yüce Allah'ın üzerlerindeki nimetlere dikkat çekerek **«onlara şöyle dediler: 'Evet, bizler de sizler gibi birer insanız.»** Tıpkı sizin de belirttiğiniz gibi insan olduğumuzu inkâr etmiyoruz. **«Fakat Allah, kullarından dilediğine lütufta bulunur (ve onu Peygamber seçer.)»** Vahiy ve risaletle şereflendirir... Bu ifadeden anlaşılıyor ki, Peygamberlik de tıpkı vahiy gibi sırf ilâhî bir lütuftur, vehbîdir. Başka bir deyimle Peygamberlik, saltanat ve bakanlık gibi çalışarak elde edilebilen bir şey değildir. Daha sonra Peygamberleri sözlerine şöyle devam ediyorlar: **«Biz sizin istediğiniz delilleri, ancak Allah'ın izniyle getirebiliriz.»** Başka bir şekilde bunu gerçekleştirmemiz mümkün değildir. Çünkü bu, Allah'ın iradesine bağlıdır. Biz ise birer kuluz. Öyleyse **«mü'minler sadece Allah'a güvensinler.»** başkasına değil. Kısacası, mü'minlere yakışan, Allah'tan başkasına güvenmemeleridir.

12. «Allah'a nasıl güvenmeyelim?» Bu hususta herhangi bir özürümüz var mı ki? Herhangi bir bahane ileri sürebilir miyiz? **«Halbuki O, bizi doğru yolumuza sevketti.»** Bizim için benimsediği ve gerekli gördüğü din yoluna bizleri yöneltti. Kâfirlerin vereceği işkencelerin, tevekkülü zorlaştıracak duruma gelse bile imanlarından dönmeyeceklerini vurgulayan Peygamberler kâfirlere şöyle seslendiler: **«Bize verdiğiniz eziyetlere, elbette sabredeceğiz.»** Canımız ve malımız konusunda bize işkence de etseniz, buna katlanacağız, dayanacağız. Bu yüzden: **«tevekkül edenler sadece Allah'a tevekkül(de sebat) etsinler.'»**

Buradaki birinci yani bundan önceki âyetteki "*tevekkül*", tevekkülün varlığına, ikincisi ise onda sebat edene işaret eder. Dolayısıyla herhangi bir tekrar ve fazlalık sözkonusu değildir. Öte yandan tevekkül; işi, her şeye gücü yetene havale etmek demektir. Bu yüzden mütevekkil, yani tevekkül eden kimse: "Başına gelen herhagi bir felâketi -Allah'a isyan anlamına gelecek bir şekilde- defetmeye çalışmayan kimsedir." Buna göre herhangi bir sıkıntıya düşüp, başkasına başvuran kimse tevekkül sınırını aşmış olmaz. Çünkü başına gelen felâketi Allah'a isyan gibi bir vasıtayla giderme yoluna başvurmuş sayılmaz.

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِرُسُلِهِمْ
لَنُخْرِجَنَّكُمْ مِنْ أَرْضِنَا أَوْ لَتَعُودُنَّ فِي مِلَّتِنَا فَأَوْحَى إِلَيْهِمْ
رَبُّهُمْ لَنُهْلِكَنَّ الظَّالِمِينَ (١٣) وَلَنُسْكِنَنَّكُمُ الْأَرْضَ
مِنْ بَعْدِهِمْ ذَلِكَ لِمَنْ خَافَ مَقَامِي وَخَافَ وَعِيدِ (١٤) وَاسْتَفْتَحُوا
وَخَابَ كُلُّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ (١٥) مِنْ وَرَائِهِ جَهَنَّمُ وَيُسْقَى
مِنْ مَاءٍ صَدِيدٍ (١٦) يَتَجَرَّعُهُ وَلَا يَكَادُ يُسِيغُهُ وَيَأْتِيهِ
الْمَوْتُ مِنْ كُلِّ مَكَانٍ وَمَا هُوَ بِمَيِّتٍ وَمِنْ وَرَائِهِ عَذَابٌ
غَلِيظٌ (١٧) مَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ أَعْمَالُهُمْ كَرَمَادٍ
اشْتَدَّتْ بِهِ الرِّيحُ فِي يَوْمٍ عَاصِفٍ لَا يَقْدِرُونَ مِمَّا كَسَبُوا عَلَى
شَيْءٍ ذَلِكَ هُوَ الضَّلَالُ الْبَعِيدُ (١٨) أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ خَلَقَ
السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ إِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَيَأْتِ بِخَلْقٍ
جَدِيدٍ (١٩) وَمَا ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ بِعَزِيزٍ (٢٠)

13. Kâfirler Peygamberlerine şöyle dediler: "Ya sizi kesinlikle memleketimizden sürgün edeceğiz veya mutlaka dinimize gireceksiniz." Bunun üzerine Rableri, Peygamberlerine şöyle vahyetti: "Zalimleri mutlaka helâk edeceğiz.

14. Onları yok ettikten sonra, yerlerine sizleri yerleştireceğiz. Bu da, makamımdan ve vaadimden korkanlar içindir."

15. (Peygamberler) Rablerinden yardım dilediler. Her zorba, her inatçı hüsrana uğradı.

16. Önünde de cehennem vardır. (Orada,) ona irinli sudan içirilecektir.

17. O, suyu yutkunur bir türlü yutamaz. Ölüm her yerden kendisine gelir ama ölüp kurtulamaz. Peşinden de çetin bir azap vardır.

18. Rablerini inkâr edenlerin amelleri tıpkı fırtınalı bir günde rüzgârın savurduğu küle benzer. Kazandıklarından hiçbir şeyi ellerinde tutamazlar. İşte bu, en uzak sapıklığın ta kendisidir.

19. Allah'ın gökler ve yeri, yerli yerince yarattığını görmez misin? Eğer dilerse sizi yokeder, yerinize yeni bir kavim getirir.

20. Bu, Allah için asla zor değildir.

13. «Kâfirler Peygamberlerine şöyle dediler: 'Ya sizi kesinlikle memleketimizden» yurdumuz ve ülkemizden **«sürgün edeceğiz veya mutlaka dinimize gireceksiniz.'»** Bizim milletimizin inancını benimseyeceksiniz. Bu âyetin en güzel yorumu budur. Çünkü Peygamberler, hiçbir dönemde milletlerinin batıl inançlarını benimsememişlerdir. Öte yandan âyetteki "*leteûdunne*" fiili "geri dönmek" anlamında da yorumlanabilir. Buna göre mana:Ya da bizim dinimize girip milletimize geri döneceksiniz, şeklinde olur.

Kuşkusuz tüm bunlar, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e bir teselli olarak anlatılmıştır. Böylece kendisinden önceki Peygamberler gibi kendisi de kâfirlerin işkencelerine katlanacak ve eziyetlerine karşı sabredecektir.

«Bunun üzerine Rableri,» ve tüm işlerinin yöneticisi olan Yüce Allah **«Peygamberlerine şöyle vahyetti: 'Zalimleri mutlaka helâk edeceğiz.»** Buradaki "*zalimler*" ifadesi "müşrikler" anlamındadır. Çünkü şirk, gerçekten büyük bir zulümdür.

14. Size söyledikleri: "*Sizi kesinlikle memleketimizden sürgün edeceğiz.*" (İbrahim: 13) şeklindeki sözlerinin cezası olarak da tam aksine: **«onları yok ettikten sonra, yerlerine sizleri yerleştireceğiz.»** O zalimlerin yurtlarında sizleri barındıracağız. Nitekim "Kim komşusuna eziyet ederse, Yüce Allah zulmettiği komşusunu onun evine vâris kılar," şeklinde meşhur bir söz vardır.

Zemahşerî der ki: "Ben bu gerçeği çok yakın bir zamanda gözümle gördüm. Şöyle ki: Benim bir dayım vardı. Köyün ağası ona haksızlık ediyor ve ona bağlı olarak bana da zulmediyordu. Günün birinde sözkonusu ağa öldü ve Yüce Allah beni onun servetine kondurdu. Birgün baktım ki dayımın çocukları onun konağına girip çıkıyorlar; sağa-sola birtakım emir ve yasaklar savuruyorlar. Bunun üzerine ben onlara: 'Kim komşusuna eziyet ederse Yüce Allah, zulmettiği komşusunu onun evine vâris kılar,' sözünü hatırlattım ve eski olayları anlattım. Sonra hep birlikte Yüce Allah'a şükür secdesine kapandık."

«Bu da,» yani sözkonusu mükâfatın yukarıdaki biçimde gerçekleşmesi olayı da **«makamımdan»** yani kıyamet günü hesap meydanındaki konumumdan **«ve»** azap ile cezaya ilişkin **«vaadimden korkanlar içindir.'»** Kuşkusuz hesap verme olayı, mü'minler için -tıpkı namaz kılmak gibi- son derece basittir. Kıyamet günü de onlar için gündüzün normal bir saati gibidir. Kısacası Yüce Allah'ın azap ve cezasından korkup gereğini yapanlar, yukarıdaki mükâfatlara kavuşurlar.

15. Peygamberler **«Rablerinden yardım dilediler.»** Düşmanlarına ya da kâfirlere karşı başarılı olabilmeleri için Yüce Allah'tan fetih, imdat ve muvaffakiyet temenni ettiler. **«Her zorba, her inatçı hüsrana uğradı.»** İlâhî azabın inmesiyle birlikte Peygamberlerin inatçı kavimleri yok olup gittiler.

16. Önünde de cehennem vardır.» Sözkonusu olan zorba ve inatçı, dünyada cehennemin kıyısında olduğu gibi; ahirette de oraya gönderilecektir. Ondan kurtulması mümkün değildir. Ahirette cehenneme atılacak ve **«(orada,) ona»** normal bir su değil, kanla karışık **«irinli sudan»** ya da cehennemliklerin vücutlarından ve zinakârların tenasül organlarından akan sudan **«içirilecektir.»**

17. Aşırı hararet ve susamaktan dolayı **«o, suyu yutkunur...»** Aşırı acılığı, sıcaklığı ve kötü kokusu dolayısıyla bir defa değil, defalarca yudum

yudum yutmaya çalışır. Ancak **«bir türlü yutamaz.»** Bu yüzden azabı uzar. Bir yandan şiddetli susuzluk ve hararetten ötürü, öte yandan da böylesi bir yutkunmadan dolayı azap üstüne azap görür. Diğer taraftan hadiste sözkonusu cehennemliklerden bahisle şöyle buyurulmuştur: "*Bunlar cehennemdeki o suya tiksinerek de olsa yaklaşıp eğildikleri zaman yüzleri kavrulur, başlarındaki saçları dökülüverir. İçtikleri zaman ise bağırsakları kopup arkalarından çıkar..!*"

Aşırı ızdırap ve işkencelerden dolayı **«ölüm»** sebepleri **«her yerden kendisine gelir»,** altı yönden de onu kuşatır, **«ama ölüp kurtulamaz.»** Tam anlamıyla ölüp rahata kavuşamaz. Buradaki "*her yerden*" ifadesinden amaç, her yönden ve taraftan olabileceği gibi vücudunun her yerinden de olabilir.

«Peşinden de» irinli suyun hemen ardından da **«çetin bir azap vardır.»** Her an, birbirinden şiddetli azaplarla karşılaşacak, mahiyeti bilinmeyen işkencelere maruz kalacaktır. Nitekim hadiste şöyle buyurulmuştur: "*Kıyamet gününde en hafifiyle cezalandırılan cehennem ehline: "Eğer bütün dünya malı senin olsaydı bu azaptan kurtulmak için tümünü fidye verir miydin?" diye sorulacak, o da: "Evet" diye cevap verecektir. Bunun üzerine kendisine şöyle seslenilecektir: "Ben daha, sen Âdem'in sulbündeyken bunun daha basitini, yani Bana hiçbir şeyi ortak koşmamanı istedim. Sen ise tam tersine Bana ortak koşmaktan başka bir şey yapmadın.*"(1)

18. «Rablerini inkâr edenlerin» ilginç durumları, şu enterasan örnekle canlandırılabilir: Sanki **«amelleri tıpkı fırtınalı bir günde rüzgârın savurduğu»** ve dağıtıp götürdüğü **«küle benzer.»** İşte bunlar da tıpkı bu örnekte olduğu gibi, dünyada **«kazandıklarından hiçbir şeyi»** yani hayırlı amellerini kıyamet gününde **«ellerinde tutamazlar.»** Azaplarını hafifletme konusunda hiçbir faydasını göremezler. Rüzgârda uçuşan külün kaybolup gittiği, görülemediği gibi bunların dünyada işledikleri sevaplar da yok olur, kendilerine hiçbir yarar sağlamaz.

«İşte bu,» yani bu örnekte canlandırılan inkârcılıkları ve bu inkârcılık ile kibir ve gösterişten kaynaklanan niyet ve düşünceleri **«en uzak sapıklığın ta kendisidir.»** Yani böyle bir düşünce, onları haktan ve doğru yoldan

---

1- Buhârî ve Müslim bu ifadelere yakın cümlelerle bu hadisi Enes'den nakletmişlerdir. Buharî ile Müslim'in bir başka rivayetlerinde ise hadis: "*Kıyamet gününde, kâfir getirilecek...*" şeklinde başlamaktadır. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 10/491.

fersah fersah uzaklaştırır. Burada Yüce Allah, kâfirlerin sadaka ve sıla-i rahim gibi iyilik adına yaptıkları şeylerin hiçbir yarar sağlamadığına ve boşa gittiğine dikkat çekmekte ve şiddetli bir fırtınayla havaya uçurulan küle benzetmektedir. Çünkü yaptıkları iyilikler Allah'ı tanıma ve O'na iman etme esasına dayanmamakta ve O'nun rızası için yerine getirilmemektedir.

19. «Allah'ın gökler ve yeri,» hikmetli bir biçimde ve lüzumsuzluktan uzak bir şekilde dosdoğru ve **«yerli yerince yarattığını görmez misin?»** Sanatının eserlerini farketmez misin? Gözünün önüne serilen harikalara bakmaz mısın? Buradaki hitap Hz. Peygamber'e ise de amaç, onun ümmetine seslenmektir. Nitekim âyetin içindeki "*Eğer dilerse sizi yok eder,*" ifadesi de bunu göstermektedir. Kuşkusuz ümmetten maksat da kıyamete kadar davetine muhatap olan ümmetidir. Buradaki görmekten amaç ise kalp gözüyle görmektir. Soru da ispata yöneliktir. Yani, kesinlikle görüyorsun.

Ey insanlar! **«Eğer»** Allah **«dilerse sizi»** bütünüyle **«yokeder,»** tamamen ortadan kaldırır, **«yerinize»** sizden daha iyi ve Allah'a daha çok itaat eden **«yeni bir kavim getirir.»** Yüce Allah'ın burada, kudret ve gücünü, göklerin ve yerin yerli yerince olağanüstü bir sanatla yaratılması olayıyla açıklaması varlık ve kudretine delil getirilmesi içindir. Buna göre büyük ve muhteşem cisimleri yaratmaya gücü yeten kimse, bir kavmi ortadan kaldırıp yerine yenilerini koymaya daha fazla gücü yeter. Bu yüzden bir sonraki âyette şöyle buyurulmuştur:

20. «Bu, Allah için asla zor değildir.» Yani ey insanlar! Sizin ortadan kaldırılmanız ve yerinize yeni bir kavmin getirilmesi olayı Allah için son derece basittir; O'na zor ve ağır gelmez. Çünkü O, herhangi bir şeye: "Ol" dediği zaman, hemen oluverir. Bu yüzden inanılmaya, ibadet edilmeye, kendisinden sevap beklenip azabından korkulmaya en fazla lâyık olan O'dur. İşte bu âyet, O'nun kudretini belgelemekte ve olağanüstü sabrına işaret etmektedir. Nitekim günahkârların yakasına hemen yapışmaması da O'nun sabrını göstermektedir. Sahih-i Buhârî'de yeralan ve Ebû Musa'ya dayandırılan bir hadiste de şöyle buyurulmaktadır: "*İşittiği sıkıntı verici olaylara karşı, Yüce Allah'tan daha fazla sabredici kimse yoktur. Çünkü insanlar tarafından ortak koşulduğu ve O'na çocuk nispet edildiği halde yine onlara sıhhat-afiyet verir ve onları rızıklandırır.*"(2) Öte yandan ilâhî cezanın ertelenilmesinin pek çok

---

2 - Bu hadisi Buhârî ve Müslim, Ebû Mûsa el-Eş'arî'den merfû olarak nakletmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/57.

hikmeti vardır. Meselâ, tevbe edenin dönüşü ve ısrar edicinin ileri sürdüğü kanıtın ortadan kalkması gibi...

وَبَرَزُوا لِلّٰهِ جَمِيعًا
فَقَالَ الضُّعَفَٓاؤُا لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوٓا اِنَّا كُنَّا لَكُمْ تَبَعًا
فَهَلْ اَنْتُمْ مُغْنُونَ عَنَّا مِنْ عَذَابِ اللّٰهِ مِنْ شَيْءٍ قَالُوا لَوْ هَدٰينَا اللّٰهُ
لَهَدَيْنَاكُمْ سَوَٓاءٌ عَلَيْنَٓا اَجَزِعْنَٓا اَمْ صَبَرْنَا مَا لَنَا مِنْ مَحِيصٍ (٢١)
وَقَالَ الشَّيْطَانُ لَمَّا قُضِيَ الْاَمْرُ اِنَّ اللّٰهَ وَعَدَكُمْ وَعْدَ الْحَقِّ
وَوَعَدْتُكُمْ فَاَخْلَفْتُكُمْ وَمَا كَانَ لِيَ عَلَيْكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ اِلَّٓا
اَنْ دَعَوْتُكُمْ فَاسْتَجَبْتُمْ لِي فَلَا تَلُومُونِي وَلُومُٓوا اَنْفُسَكُمْ
مَٓا اَنَا بِمُصْرِخِكُمْ وَمَٓا اَنْتُمْ بِمُصْرِخِيَّ اِنِّي كَفَرْتُ بِمَٓا اَشْرَكْتُمُونِ
مِنْ قَبْلُ اِنَّ الظَّالِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ (٢٢) وَاُدْخِلَ الَّذِينَ اٰمَنُوا
وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِدِينَ
فِيهَا بِاِذْنِ رَبِّهِمْ تَحِيَّتُهُمْ فِيهَا سَلَامٌ (٢٣)

21. Hepsi Allah'ın huzuruna çıkacaklar, güçsüz kimseler büyüklük taslayanlara, şöyle diyecekler: "Biz, size uymuştuk, Allah'ın azabının bir kısmını bizden uzaklaştırır mısınız?"

Onlar da şöyle derler: "Eğer Allah bizi doğru yola sevketmiş olsaydı, biz de sizi o yola sevkederdik. (Bugün) sızlanmamız da, sabretmemiz de aynıdır. Bizler için kurtuluş yolu yoktur."

22. Emir yerine gelince, şeytan şöyle der: "Şüphesiz Allah, size gerçek bir vaadde bulunmuştu. Ben de size, vaadde bulunmuştum. Fakat vaadimi bozdum. Benim sizin üzerinizde bir nüfuzum yoktur. Fakat sizi, (sapıklığa) çağırdım. Siz de bana uydunuz. O halde beni kınamayın, nefsinizi kınayın. Artık ne ben sizi kurtarabilirim, ne de siz beni. Daha önce beni Allah'a ortak koşmanızı (bugün) reddediyorum." Elbette zalimlere can yakıcı bir azap vardır.

23. İman edip salih ameller işleyenler, altından ırmaklar akan cennetlere yerleştirilecekler ve Rablerinin izniyle orada ebediyyen kalacaklardır. Orada "selâm" diyerek selâmlaşırlar.

21. Yer altında bekleme süreleri tamamlandıktan ve ikinci kez Sûr'a üfürüldükten sonra, mü'min-kâfir insanların **«hepsi»** kabirlerinden çıkıp mahşer meydanına gidecekler ve hesap vermek üzere **«Allah'ın huzuruna çıkacaklar,»** ve sorgulanacaklardır. Nitekim Yüce Allah bir âyette: "...*Sonra ona (sûr'a) bir üflenince hemen bakakalacaklardır.*" (Zümer: 68) buyurmakta, başka bir âyette de: "...*Hiçbirini bırakmaksızın onları mahşerde toplamış olacağız.*" (Kehf: 47) demektedir. İşte o zaman **«güçsüz kimseler»** uydu durumunda olan sıradan insanlar, Allah'ın yolundan ve itaatından çıkıp reis konumunda olan ve **«büyüklük taslayanlara, şöyle diyecekler: 'Biz,»** dünyada iken **«size uymuştuk,»** Peygamberleri yalanlama ve nasihatlarını dinlememe konusunda sizin emirlerinizi yerine getirmiştik, sizin direktiflerinize uymuştuk. **«Allah'ın azabının bir kısmını bizden uzaklaştırır mısınız?'»** Bizi ilâhî azaptan kurtarır mısınız?... Aslında bu bir kınama ve sitemde bulunmadır. Kendilerine uyan insanların bu kınamaları karşısında **«onlar da»** yani büyüklük taslayanlar da cevap olarak **«şöyle derler: 'Eğer Allah bizi doğru yola»** iman ve hidayet yoluna **«sevketmiş»** olup bizi bu konuda başarıya ulaştırmış **«olsaydı, biz de sizi o yola sevkederdik.»** Ancak ne yazık ki biz de, siz de eğri yola yöneldik ve hak yoldan çıktık. Bu yüzden **«(bugün) sızlanmamız da, sabretmemiz de aynıdır.»** Azaptan ve yok olmak tehlikesinden kurtulmak için sızlanıp sabırsızlık göstermek ile rahmet beklentisi içerisine girerek sabırlı davranmak arasında bizim için bir fark yoktur.

Başka bir deyişle **kurtuluşumuzun** imkânsızlığı konusunda sabırlılık, ya da sabırsızlık herhangi bir şekilde sonucu değiştirmez. Kısacası ne yaparsak yapalım kurtulmamız mümkün değildir. Böylece güçsüzler, büsbütün ümitsizliğe sevkedilmiş oluyorlar. Nitekim sözlerinin devamında şöyle diyorlar: **«Bizler için kurtuluş yolu yoktur.'»** İlâhî azaptan kaçıp kurtulmak mümkün değildir.

22. Allah'ın verdiği **«emir yerine gelince,»** belirlediği hükümler gerçekleşip hesap olayı bitince, başka bir deyimle, cennetlikler cennete ve cehennemlikler cehenneme girince güçsüzleri ve büyüklük taslayanları aldatan **«şeytan şöyle der: 'Şüphesiz Allah, size gerçek bir vaadde bulunmuştu. »** İşte vaadini yerine getirdi. **«Ben de size,»** ölümden sonra dirilmenin ve hesaba çekilmenin olmayacağına ilişkin yalan ve geçersiz bir **«vaadde bulunmuştum. Fakat vaadimi bozdum.»** Sözümü yerine getirmedim. Aslında vaadi bozmak, gücü yettiği halde verdiği sözü gerçekleştirmemek anlamına gelir. **«Benim sizin üzerinizde bir nüfuzum yoktur.»** Ben sizi zorla küfür ve isyana sevketmedim. **«Fakat sizi, (sapıklığa) çağırdım.»** Size vesvese vermek ve kendi yolumu süslü göstermek suretiyle sizi kendi yoluma davet ettim. Bana itaat etmeye çağırdım. **«Siz de bana uydunuz.»** Kendi isteğinizle gönüllü olarak çağrıma olumlu cevap verdiniz. **«O halde»** size, yalan yanlış birtakım vaadlerde bulunduğum için **«beni kınamayın,»** Çünkü ben bunun için yaratıldım ve sizin apaçık düşmanınızım. Üstelik düşmanlığım konusunda Yüce Allah sizi uyardı. Öyleyse beni değil, kendi **«nefsinizi kınayın.»** Kendi isteğinizle günah yolunu seçtiğiniz ve ona sevgi beslediğiniz için kendinizi suçlayın. Gerçekleri yalanlama konusunda beni onayladınız. Öyleyse kınanma ve azarlanmayı benden fazla siz hakettiniz. **«Artık ne ben sizi»** içinde bulunduğunuz azaptan **«kurtarabilirim, ne de siz beni»** içinde bulunduğum azaptan kurtarabilirsiniz. Kısacası ilâhî azaptan kurtulma konusunda birbirimize herhangi bir yararımız dokunmaz. Birbirimizin imdadına koşmamız sözkonusu olamaz. **«Daha önce»** henüz dünyada iken **«beni Allah'a ortak koşmanızı»,** itaat konusunda beni O'na ortak yapmanızı bugün **«reddediyorum.'»** Böyle bir şeyi kabullenmiyor, ilgim olmadığını belirtiyor ve böyle bir şeyden nefret ettiğimi ilân ediyorum.

Daha sonra Yüce Allah söze şöyle başlıyor: **«Elbette zalimlere»,** şeytana ve ona uyan insanlara **«can yakıcı bir azap vardır.»** Ardından mü'minlerin durum ve akıbetleri Yüce Allah tarafından şöyle açıklanıyor:

23. **«İman edip salih ameller işleyenler,»** sadece birisiyle yetinmeyerek hem imanı, hem de salih ameli eksiksiz yerine getirenler, **«altından ırmaklar akan cennetlere yerleştirilecekler ve Rablerinin izniyle»** O'nun emri ya da tevfik ve hidayetiyle **«orada ebediyyen kalacaklardır. Orada 'selâm' diyerek selâmlaşırlar.»** Melekler onları selâmlarlar, felâketlerden salim kalmalarını dilerler. Ya da mü'minler cennette birbiriyle "selâm" diye selâmlaşırlar. Bilindiği gibi dünyada da mü'minlerin selâmlaşması bu sözcük iledir.

أَلَمْ تَرَ كَيْفَ
ضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا كَلِمَةً طَيِّبَةً كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ أَصْلُهَا
ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِي السَّمَاءِ ﴿٢٤﴾ تُؤْتِي أُكُلَهَا كُلَّ حِينٍ بِإِذْنِ
رَبِّهَا وَيَضْرِبُ اللّٰهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٢٥﴾
وَمَثَلُ كَلِمَةٍ خَبِيثَةٍ كَشَجَرَةٍ خَبِيثَةٍ اجْتُثَّتْ مِنْ فَوْقِ
الْأَرْضِ مَا لَهَا مِنْ قَرَارٍ ﴿٢٦﴾ يُثَبِّتُ اللّٰهُ الَّذِينَ آمَنُوا بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ
فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ وَيُضِلُّ اللّٰهُ الظَّالِمِينَ وَيَفْعَلُ
اللّٰهُ مَا يَشَاءُ ﴿٢٧﴾

24. Görmedin mi Allah nasıl bir misal getirdi? Güzel bir sözü, kökü sabit, dalları gökte olan güzel bir ağaca benzetti.

25. O ağaç Rabbinin izniyle her zaman meyvelerini verir. Allah insanlara misaller veriyor ki öğüt alsınlar.

26. Çirkin söz ise, toprağın üstünden sökülüp atılmış, kararsız (sabit duramayan), kötü bir ağaca benzer.

27. Allah, iman edenleri dünya hayatında ve ahirette o sağlam söz ile sabit kılar. Allah zalimleri ise saptırır. Allah dilediğini yapar.

24. Ey Muhammed! Peygamberlik nuruyla **«görmedin mi Allah nasıl bir misal getirdi? Güzel bir sözü,»** yani şehadet kelimesini **«kökü»** yani aşağı tarafı yerde **«sabit, dalları»** yani baş kısmı **«gökte»** yukarılarda **«olan güzel bir ağaca benzetti.»** Öte yandan "*güzel söz*" kapsamına Kur'an okumak, tesbih etmek, Allah'a hamdetmek, bağışlanma talebinde bulunmak, tevbe etmek, İslâma çağırmak ve bunlara benzer her türlü hak, adalet, iyilik ve güzellik ifade eden güzel sözler de girer. İşte Yüce Allah bu güzel sözlerin, sözkonusu ağaç gibi olduğuna hükmetmiştir. Nitekim Hz. Peygamber de şöyle buyurmaktadır: "*Kur'an okuyan mü'min hem tadı, hem kokusu güzel olan turunca; Kur'an okumayan mü'min ise kokusuz olup, tadı güzel olan hurmaya; Kur'an okuyan münafık kokusu güzel olup tadı acı olan fesleğene; Kur'an okumayan münafık ise hem kokusuz, hem de acı olan ebucehil karpuzuna benzer.*" (3)

25. «O ağaç Rabbinin izniyle» yaratıcısının iradesi, oluşturması ve şekillendirmesiyle, O'nun belirlediği **«her zaman»** zarfında **«meyvelerini verir.»** Bu süre, genelde bir yıldır. Nitekim hurma ağacı, yılda bir kez meyve verir.

Bir kısım âlimler de buradaki "*her zaman*" ifadesini herhangi bir sınırlamaya tabi tutmadan "her an" şeklinde yorumlamışlardır. Yani sözkonusu ağaçların meyvesinden her an yararlanılır. Nitekim hurma, gece-gündüz, yaz-kış kendisinden yararlanılan bir meyvedir. Üstelik yaş ve kuru bütün dönemlerinde de istifadeye hazırdır. İşte tıpkı bu ağacın yükselişi gibi mü'minin ameli de günün her saatinde; başından sonuna kadar kesintiye uğramaksızın yükselir.

«Allah insanlara misaller veriyor ki öğüt» ders ve ibret **«alsınlar.»** Anlamları, çok somut bir biçimde canlandırdıkları için kavrama ve etkilenme konusunda misallerin çok büyük önemi vardır. Nitekim İncil'de "Misaller" isminde bir bölüm vardır. Öte yandan Peygamberlerin, âlimlerin ve filozofların

---

3- Bu hadisi Buhârî, Müslim ve İbn Mâce dışındaki diğer Sünen sahipleri Ebû Musa el-Eş'arî'den rivayet etmişlerdir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 2/453.

söyledikleri sözlerin çoğu sayısız misallerle doludur.

26. «**Çirkin**» olan ve inkârcılığı ifade eden «**söz ise, toprağın üstünden sökülüp atılmış,**» kökleri derinlere inmediği ve toprağın yüzeyine yakın olduğu için bütünüyle sökülüp fırlatılmış «**kararsız (sabit duramayan), kötü bir ağaca**» örneğin Ebucehil karpuzuna «**benzer.**» Öte yandan kötülük ifade eden inkârcılığa davet ve hakkı yalanlama anlamına gelen her türlü söz de bu hükme girer. Evet, kötü insan tıpkı kötü ağaç gibi hayırsız ürünler ortaya koyar, kötü sözler sarfeder.

İmanın ağaca benzetilmesinin hikmetiyle ilgili olarak denilmiştir ki: "Nasıl ki ağacın sabit kökleri ayakta dikilen dalları ve yüksek tepesi olması zorunluysa iman için de aynı şekilde, tasdik eden bir kalbin, ikrar eden bir dilin ve imanın gereğini fiilen ortaya koyan bir bedenin olması gerekir. "

27. «**Allah, iman edenleri dünya hayatında**» yani ölümlerinden önce «**ve ahirette**» yani kabir hayatında, Münker-Nekir sualleri sırasında ve benzeri yerlerde «**o sağlam söz ile sabit kılar.**» Yani onları tevhid inancında ve tevhid kelimesinde kararlı kılar. Çünkü tevhid kelimesi, mü'minin kalbinde tam anlamıyla yerleşir. Öte yandan burada kabir hayatının ahiret yurdundan sayılması, kabrin ahiret duraklarının birincisi olduğundan dolayıdır. «**Allah zalimleri ise saptırır.**» Yani Yüce Allah dünyada iken sapıklığa düşen kâfirlerin içinde o zaman sapıklık tohumları yaratır. «**Allah dilediğini yapar.**» Kararlılığı ve sapıklığı yaratma konusunda serbesttir. Hiç kimse O'na itirazda bulunamaz.

Bu âyet, kabirdeki sorgulamanın gerçekliğine işaret ettiği gibi, mü'minlerin kabirde nimetlendirileceklerini de gösterir. Çünkü gerçekten Yüce Allah, mü'mini kabirde tevhid inancı üzerine sabit ve kararlı kılması, nimetlerin en büyüğüdür.

İslâm hukukçusu Ebu'l-Leys der ki: Âlimler kabir azabıyla ilgili olarak çeşitli görüşler belirtirler. Bir kısmı şöyle der: "Kabirde -tıpkı dünyada olduğu gibi- ölen kişinin ruhu bedenine yerleştirilir ve oturtulur. Ardından ona, kendisi siyah, gözleri mavi olan, çok kızgın ve öfkeli bulunan, gözleri gözalıcı şimşek gibi parlayan, sesleri şiddetli gök gürültüsü gibi çınlayan ve ellerinde demir çubuk bulunan iki melek gelir ve şu soruları yöneltirler: Rabbin kimdir? Dinin nedir? Peygamberin kimdir? Mü'min olan kimse bu soruları: "Rabbim Allah'tır, dinim İslâmdır, Hz. Muhammed benim Peygamberimdir." şeklinde cevaplandırır. İşte âyette sözkonusu edilen Yüce Allah'ın mü'mini hak ve hakikatte sabit kılması olayı budur. Ḳâfirler ve münafıklar ise bütün bu sorulara "Bilmiyorum" karşılığını verirler. Bunun üzerine sorgu melekleri ellerindeki demir çubuk ile onları döverler. Dolayısıyla bağırmaya ve inlemeye başlarlar. Seslerini, insanlar ve cinler dışındaki tüm varlıklar işitirler.

Diğer bir kısım âlimler ise, ruhun ceset ile kefen arasında yeraldığı görüşündedirler.

Kuşkusuz tüm bu görüşlerle ilgili rivayetlere rastlanır. Ancak en doğrusu kabir azabının varlığına inanmak, nasıl olacağına ilişkin detaya girmemek, yani keyfiyetiyle meşgul olmamak ve onun için yapılan dua, sadaka, istiğfar, hac sevabı ya da yakınları veya başkaları tarafından okunan ve kendisine ulaşan Kur'an ile kabir azabının kesileceğine inanmaktır. Nitekim *el-Feth* isimli eserde de bu hususlara yer verilir. Öte yandan hadiste de şöyle buyurulmaktadır: "*Allahım, cimrilikten Sana sığınırım. Korkaklıktan Sana sığınırım. Aşağılık bir konuma girmekten, dayanılmaz bir yaşa ulaşmaktan Sana sığınırım. Deccal'in fitnesinden Sana sığınırım ve kabir azabından Sana sığınırım.*"(4) Öte yandan Hz. Peygamber herhangi bir adamın defin işini tamamladıktan sonra kabrin başında durur ve şöyle buyururdu: "*Kardeşiniz için bağışlanma talebinde bulunun. Kararlı ve sabit olması için Allah'a dua edin. Çünkü o, şu anda sorguya çekilmektedir.*" (5)

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ بَدَّلُوا نِعْمَتَ اللَّهِ كُفْرًا
وَأَحَلُّوا قَوْمَهُمْ دَارَ الْبَوَارِ ﴿٢٨﴾ جَهَنَّمَ يَصْلَوْنَهَا وَبِئْسَ
الْقَرَارُ ﴿٢٩﴾ وَجَعَلُوا لِلَّهِ أَنْدَادًا لِيُضِلُّوا عَنْ سَبِيلِهِ قُلْ تَمَتَّعُوا
فَإِنَّ مَصِيرَكُمْ إِلَى النَّارِ ﴿٣٠﴾ قُلْ لِعِبَادِيَ الَّذِينَ آمَنُوا يُقِيمُوا

---

(4) Bu hadisi Müslim *"Allahım! Acizlikten, tembellikten, korkaklık, ihtiyarlık ve cimrilikten ... Sana sığınırım."* şeklinde rivayet etmiştir.

(5) Hakim *Müstedrek*'te nakleder. Ayrıca bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/180.

الصَّلٰوةَ وَيُنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً مِنْ قَبْلِ اَنْ
يَأْتِيَ يَوْمٌ لَا بَيْعٌ فِيهِ وَلَا خِلَالٌ ﴿٣١﴾

28. Allah'ın nimetini nankörlüğe çevirenleri ve sonunda kavimlerini helâk yurduna sürükleyenleri görmedin mi?

29. Onlar cehenneme gireceklerdir. O ne kötü bir karargâhtır.

30. Allah'ın yolundan saptırmak için, Allah'a ortaklar koştular. De ki: "Yaşayın bakalım, en son varacağınız yer ateştir."

31. İman eden kullarıma söyle: "Alışveriş ve dostluğun fayda vermeyeceği gün gelmeden, namazı gereği gibi kılsınlar, kendilerine verdiğimiz rızıkların bir kısmını gizli ve açık olarak harcasınlar."

28. **«Allah'ın nimetini»** şükürle karşılayacakları ve herbirini yerli yerince kullanacakları yerde bu nimeti **«nankörlüğe çevirenleri ve sonunda kavimlerini»** şirk ve dalalet yoluna sevkederek onları **«helâk yurduna sürükleyenleri görmedin mi?»** Yani acaba bunlara benzer bir kimseyi gördün mü? Nitekim Yüce Allah, Mekke halkını yaratıp onları kendi Harem bölgesine yerleştirdiği, onlara bol rızık kapıları açtığı ve Hz. Muhammed'le şereflendirdiği halde yine de nankörlüğe yeltenip ilâhî nimetlerin değerini bilemediler. Bu yüzden de yedi yıl kıtlıkla cezalandırılarak Bedir gazvesinde bir kısmı esir edilip bir kısmı öldürüldüler. Sonuçta perişan edilip ilâhî nimetten yoksun bırakıldılar.

29. **«Onlar cehenneme gireceklerdir.»** Onun ateşine maruz bırakılacaklardır. **«O ne kötü bir karargâhtır.»** Varılacak yerlerin en kötüsü cehennemdir.

30. Müşrikler, kendi sapıklıkları gereği kavimlerini **«Allah'ın»** doğru tevhid **«yolundan saptırmak»** ve küfür bataklığına sürüklemek **«için»** yerde ve gökte ortağı bulunmayan biricik **«Allah'a ortaklar koştular.»** Putlarına ilâh adını verdiler. Ey Peygamber! Bu sapık olan ve saptıran müşrikleri tehdit ederek **«de ki: 'Yaşayın»** içinde bulunduğunuz çirkefliği, bu arada büyük nimetlere karşı nankörlükte bulunmayı sürdürün **«bakalım,»** Şunu unutmayın ki, kıyamet gününde **«en son varacağınız yer ateştir.'»** Cehennemden başka varacağınız hiçbir yer yoktur. Yukarıdaki iki âyet, birkaç hususa işaret eder:

Birincisi nankörlük, nimetlerin bütünüyle ortadan kalkmasına sebep olduğu gibi nimetlere karşı şükür de nimetlerin artmasına sebep olur.

İkincisi kötü arkadaş insanı cehenneme sürükler ve helâk yurduna girmesine sebep olur. Bu yüzden mü'min nifak ve bid'at taraftarlarıyla arkadaşlık etmemelidir. Böylece onların kötü inanç ve bilgilerinden korunmuş olur. Nitekim günümüzde bu tip kötü insanlara pek çok rastlanır. Bunların çoğu da tasavvufçu kılığına bürünerek ortaya çıkarlar.

Üçünçüsü cehennem kötülerin karargâhıdır. Cehennemin hararetinin şiddetini nitelendirmek de mümkün değildir. Nitekim Numan b. Beşir'in naklettiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "*Cehennem azabının en basit ve hafif olanı şudur ki, bir kısım cehennemliklerin ayaklarının altındaki çukura birer kor parçası yerleştirilir. Tıpkı buhar kazanının kaynaması gibi beyni bu kor parçalarından dolayı kaynar.*" (6)

31. «İman eden kullarıma söyle:» Bir kısım bilginler diyorlar ki: Yüce Allah, *"kullar"* anlamına gelen "*ibad*" sözcüğünün sonuna bir "ben" anlamındaki "ye" zamirini eklemek suretiyle kullarını şereflendirmiştir. Bu, kendileri için dünyadan ve içinde bulunan her şeyden daha hayırlıdır. Çünkü Yüce Allah'ın kullarını bizzat kendi nefsine izafe etmesi ve *"kullarım"* demesi sözkonusudur. Nitekim Bâyezid-i Bestamî şöyle der: "İnsanlar ilâhî hesaba çekilmekten kaçıyorlar. Ben ise istiyorum. Çünkü sorgulama esnasında Rabbim bana bir kerecik "kulum" diye seslense şeref olarak bana yeter..."

Evet ya Muhammed! Mü'min kullarıma söyle: **«'Alışveriş ve dostluğun fayda vermeyeceği»** kaçırılan fırsatları değerlendirme imkânı olmayacağı, kimsenin kimseyi savunamayacağı, sadece ve sadece dünyada iken Allah için itaat etmenin ve O'nun yolunda harcamada bulunmanın faydasının görülebileceği **«gün»** yani kıyamet günü **«gelmeden,»** farz kılınan **«na-**

---

(6) Hadisi Buhârî ve Müslim, Numan b. Beşir'den nakletmişlerdir. Hadisin devamı ise şöyledir: *"Bu azaba çarptırılan kimse, kendisine verilen azaptan daha ağır azap olmadığını zanneder. Oysa onun azabı en hafif ve basit bir azaptır."* Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 10/538.

mazı gereği gibi kılsınlar, kendilerine verdiğimiz rızıkların bir kısmını gizli ve açık olarak» Allah yolunda **«harcasınlar.'»** Allah'ın kullarına iyilikte bulunsunlar.

Şu halde kıyamet gününde yapılacak bir alışveriş ve dostluğun yararı görülmez. Ne gerekiyorsa bu dünyada yapılmalıdır. Öte yandan "*gizli ve açık*" ifadesine gelince gönüllü olarak yapılan sadakaların gizlice, zekât gibi zorunlu olan harcamaların ise açıktan verilmesi uygundur.

اَللّٰهُ الَّذ۪ي خَلَقَ السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضَ وَاَنْزَلَ مِنَ السَّمَٓاءِ مَٓاءً فَاَخْرَجَ بِه۪ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقاً لَكُمْۚ
وَسَخَّرَ لَكُمُ الْفُلْكَ لِتَجْرِيَ فِي الْبَحْرِ بِاَمْرِه۪ۚ وَسَخَّرَ لَكُمُ الْاَنْهَارَۚ
(٣٢) وَسَخَّرَ لَكُمُ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ دَٓائِبَيْنِۚ وَسَخَّرَ لَكُمُ الَّيْلَ
وَالنَّهَارَۚ (٣٣) وَاٰتٰيكُمْ مِنْ كُلِّ مَا سَاَلْتُمُوهُۜ وَاِنْ تَعُدُّوا نِعْمَتَ
اللّٰهِ لَا تُحْصُوهَاۜ اِنَّ الْاِنْسَانَ لَظَلُومٌ كَفَّارٌ (٣٤)

32. Gökleri ve yeri yaratan, semadan su indirip onunla size rızık olarak meyveler çıkaran, izniyle denizde seyretmek üzere gemileri hizmetinize veren, ırmakları emrinize âmâde kılan Allah'tır.

33. Vazifelerini devamlı yerine getiren güneşi ve ayı hizmetinize veren, geceyi ve gündüzü emrinize âmâde kılan yine Allah'tır.

34. Allah, istediğiniz her şeyden size verdi. Allah'ın nimetlerini saymaya kalksanız, bitiremezsiniz. Şüphesiz ki insan, çok zalim ve çok nankördür.

32. «Gökleri ve yeri yaratan,» içlerindeki ulvî cisimleri ve çeşitli yaratıkları yoktan vareden, **«semadan»** yani oradaki bulutlardan **«su indirip»** yağmur yağdırıp **«onunla size rızık olarak meyveler çıkaran,»** toprağa kabullenme gücü verdiği gibi suya da etkin bir kuvvet verip bu sayede size yiyecek, içecek ve giyecek türünden çeşitli nimetler veren, **«izniyle»** yani O'nun irade ve yönlendirmesiyle **«denizde seyretmek üzere gemileri hizmetinize veren,»** sözkonusu gemileri nasıl yapacağınızı, onları nasıl kullanacağınızı ilham etmek suretiyle size öğreten, **«ırmakları emrinize âmâde kılan»** onları menfaatinize sunan, ekin, bağ, bahçe ve benzeri malları sulamanızı sağlayan Yüce **«Allah'tır.»**

Yukarıda göklerden ve yerden sözedilirken, göklerin öne alınmasının hikmeti, onların tıpkı erkeğin dişiye karşı olan konumuna benzer bir konumda olduğundan dolayıdır. Semadan indirildiği belirtilen sudan amaç ise suyun bir çeşidi olan yağmurdur. Öte yandan yukarıda bulunan her şeye "semâ" denilebildiği için "bulutlardan" ifadesi yerine *"semâdan"* ifadesi kullanılmıştır.

Denizde seyreden gemilerden sözedilmesi ise ayrı bir inceliktir. Nitekim Hz. Ömer, birgün Amr b. As'a: "Bana denizi tarif et." deyince Amr şu karşılığı vermiş: "Ey mü'minlerin emiri! Deniz, -tıpkı bir kurtçuğun kocaman bir dala tırmanması gibi- güçsüz bir yaratığın bindiği muhteşem bir varlıktır."

Öte yandan *Bahru'l-Ulûm* adlı eserde yukarıda sözkonusu edilen nehirlerden amacın beş büyük nehir olduğu belirtilir ve bunlar şöyle sıralanır: 1- Hind nehri olan Seyhun, 2- Belh nehri olan Ceyhun, 3 ve 4- Irak nehirleri olan Dicle ile Fırat, 5- Mısır nehri olan Nil. Allah, bunların beşini de cennetteki bir kaynaktan indirmiş, onları çeşitli dağlara emanet edip yeryüzüne akıtılmalarını sağlamış ve insanların hizmetine sunarak çeşitli şekillerde yararlanmalarına imkân hazırlamıştır. Diğer tüm nehirler ise bunlara tabidir ve bunların detayları sayılır. Başka bir deyimle yeryüzündeki tüm akarsuların aslı sanki bu beş nehirdir.

33. «Vazifelerini devamlı yerine getiren» yeryüzüne, bedenlere ve bitkilere hayat verme görevlerini kıyamet gününe kadar sürdürecek olan ve bu vazifeden geri kalmayan **«güneşi ve ayı hizmetinize veren,»** uzayıp kısalmak suretiyle birbirini izliyen **«geceyi ve gündüzü emrinize âmâde kılan»** aydınlık ve karanlığından sizi yararlandıran, hareket etmenizi ve dinlenmenizi sağlayan, başka bir deyimle geçiminizi sağlamanız, uykunuzu almanız ve meyvelerinizin olgunlaştığını görmeniz için geceyi ve gündüzü hizmetinize sunan **«yine Allah'tır.»**

Öte yandan günlerin en yücesi Cuma günüdür. Bu yüzden Arefe gününün Cumaya denk geldiği haccın, diğerlerinden kat kat daha çok sevaplı olduğu belirtilir. Bu da Cumanın faziletini gösterir. Gecelerin en faziletlisi ise Hz. Muhammed'in doğum gecesidir.

34. «Allah, istediğiniz her şeyden size verdi.» Sizin yararınıza olup sizin tarafınızdan talep edilen pek çok nimeti size sundu. Kuşkusuz bu açıklama, âyetin içinde yeralan "*min*" edatının açıklayıcı olduğu, "*küll*" kelimesinin de teksir-çoğaltma anlamına geldiği yorumuna göredir. Gerek sizin istediğinize binaen verilen, gerekse siz istemediğiniz halde size bahşedilen **«Allah'ın nimetlerini saymaya kalksanız, bitiremezsiniz.»** Yüce Allah'ın nimetleri sayısız ve sınırsız olduğu için onları toplu halde ve özet biçimde bile saymanız mümkün değildir.

Öte yandan nimetler, başlıca iki kısma ayrılır:

Birincisi, beden sağlığı, can güvenliği, yiyecek ve içeceklerden lezzet alınması, giyecekler, evlenmeler, mal ve çocuklar gibi menfaatleri celbetme nimeti...

İkincisi, hastalıklar, sıkıntılar, fakirlik ve musibet gibi hususlardan kurtulma ile ilgili zararları bertaraf etme nimeti...

Ancak nimetlerin en büyüğü ilâhî marifetin bağışlanması nimetidir.

«Şüphesiz ki insan,» nefsine son derece zulmettiği ve nimetlerden yoksun bırakılmasına sebep olduğu için **«çok zalim ve»** o nimetlere karşı nankörlük ettiği, sürekli şikayette bulunduğu, nimetleri toplayıp başkasından engellediği için de **«çok nankördür.»** Âyette geçen "*insan*" kelimesinin başındaki "el" takısı, cins ve türe işaret içindir. Yani insan cinsi saydığımız özelliklere sahiptir.

Rivâyet edildiğine göre fakirlerden biri eski âlimlerden birisine fakirliğini şikayet edip içinde bulunduğu sıkıntıyı dile getirdi. Bunun üzerine sözkonusu bilgin, adı geçen fakire şöyle bir soru yöneltti: "Senin gözlerin âmâ olsun da on bin dirhem paran olsun, ister misin?" Fakir: "Hayır, bu duruma sevinmem," cevabını verdi. Daha sonra bilgin: "Peki, ellerin ve ayakların kesik olsun da yirmi bin dirhem paran olsun, ister misin?" deyince, fakir yine: "Hayır," cevabını verdi. Ardından bilgin sözlerine şöyle devam etti: "Peki, Allah seni delirtsin de on bin dirhem paran olsun, ister misin?" Fakir, buna da: "Hayır," deyince bilgin sözlerine şöyle devam etti: "Kırk bin dirhemlik bir sermayen olmasına rağmen, efendini şikâyet etmekten utanmıyor musun?

Meşhur Vâiz İbn Semmak halifelerden birinin huzuruna girer. Tam bu sırada Halifenin elinde bir bardak olup su içmektedir. Halife İbn Semmak'ı görünce: "Bana nasihatta bulun." der. Bunun üzerine halife şöyle der: "Bu su karşılığında ya malının tümünü vermek veya susuz kalmak gibi bir tercihle karşı karşıya kalsan, malının tümünü bu bir bardak su karşılığında verir misin?" Halife "Evet." cevabını verir. Bunun üzerine İbn Semmak tekrar: "Peki, ya susuz kalacaksın veya mülkünü yani saltanatını vereceksin, denilse mülkünü verir misin?" deyince yine Halife: "Evet, veririm." karşılığında bulunur. Sonra halifeye şöyle der: "Öyleyse bir yudum suya değmeyen mal ve mülkünle gururlanma."

Bana göre, susuzluk anındaki Allah'ın, kuluna bahşettiği bir yudumluk su nimeti, tüm yeryüzü mülkünden daha değerlidir. Hatta, alıp verdiğimiz bir nefes bile dünya mülkünden daha değerlidir. Çünkü bir an için insan nefessiz bırakılsa ölür. Sıcak havalı bir yere ya da rutubetli bir kuyuya hapsedilse kederinden ölür. Şu halde insan bedeninin her bir zerresi sayısız nimetlerle doludur.

وَاِذْ قَالَ
اِبْرٰه۪يمُ رَبِّ اجْعَلْ هٰذَا الْبَلَدَ اٰمِنًا وَاجْنُبْن۪ي وَبَنِيَّ اَنْ نَعْبُدَ
الْاَصْنَامَ ﴿٣٥﴾ رَبِّ اِنَّهُنَّ اَضْلَلْنَ كَث۪يرًا مِنَ النَّاسِ فَمَنْ
تَبِعَن۪ي فَاِنَّهُ مِنّ۪ي وَمَنْ عَصَان۪ي فَاِنَّكَ غَفُورٌ رَح۪يمٌ ﴿٣٦﴾ رَبَّنَا
اِنّ۪ي اَسْكَنْتُ مِنْ ذُرِّيَّت۪ي بِوَادٍ غَيْرِ ذ۪ي زَرْعٍ عِنْدَ بَيْتِكَ الْمُحَرَّمِ
رَبَّنَا لِيُق۪يمُوا الصَّلٰوةَ فَاجْعَلْ اَفْـِٔدَةً مِنَ النَّاسِ تَهْو۪ي اِلَيْهِمْ

وَارْزُقْهُمْ مِنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَشْكُرُونَ (٣٧) رَبَّنَا إِنَّكَ
تَعْلَمُ مَا نُخْفِي وَمَا نُعْلِنُ وَمَا يَخْفَى عَلَى اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ فِي الْأَرْضِ
وَلَا فِي السَّمَاءِ (٣٨) الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي وَهَبَ لِي عَلَى الْكِبَرِ إِسْمَاعِيلَ
وَإِسْحَاقَ إِنَّ رَبِّي لَسَمِيعُ الدُّعَاءِ (٣٩) رَبِّ اجْعَلْنِي مُقِيمَ الصَّلَاةِ
وَمِنْ ذُرِّيَّتِي رَبَّنَا وَتَقَبَّلْ دُعَاءِ (٤٠) رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ
وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ (٤١)

35. Bir zaman İbrahim şöyle demişti: "Rabbim! Bu beldeyi, emin bir belde yap. Beni ve oğullarımı putlara tapmaktan koru.

36. Rabbim! Çünkü onlar (kendilerine tapan) birçok insanın sapmasına sebep oldular. Kim bana uyarsa şüphesiz ki o, bendendir. Kim de bana karşı gelirse şüphesiz ki Sen, af ve merhameti bol olansın.

37. Ey Rabbimiz! Soyumdan bazılarını, kutsal "Ev"inin yanındaki çorak vadiye, -ey Rabbimiz!- namaz kılmaları için yerleştirdim. Bir kısım insanların kalplerini onlara meylettir. Onları meyvelerle rızıklandır ki şükretsinler.

38. Ey Rabbimiz! Sen bizim gizlediğimizi de, açığa vurduğumuzu da çok iyi bilirsin. Yerde ve gökte hiçbir şey Allah'tan gizli kalmaz.

39. Yaşlandığım bir sırada, bana İsmail'i, sonra İshak'ı veren Allah'a hamdolsun. Şüphesiz ki Rabbim, duayı çok iyi işitir.

40. Rabbim! Beni ve soyumdan gelen bir kısım insanları, namazını dosdoğru kılanlardan eyle! Ey Rabbimiz! Duamı kabul eyle.

41. Ey Rabbimiz! Herkesin hesaba çekileceği günde, beni, annemi, babamı ve bütün mü'minleri affet."

35. Şunu hatırla ki, Beytullah'ın inşaatını bitirdikten sonra dua niyetiyle **«bir zaman İbrahim şöyle demişti: 'Rabbim! Bu beldeyi,»** halkı **«emin»** olan **«bir belde yap.»** Bu beldede her türlü korku, kötülük ve iğrençliklerden emin olunsun. Yani öldürme, yağmalama, kötürüm ve cüzzam gibi iğrenç hastalıklar sözkonusu olmasın. **«Beni ve oğullarımı putlara tapmaktan koru.»** Onlardan uzaklaştır. Bizleri her türlü şirkten ve putlara boyun eğmekten uzak bir biçimde, üzerinde bulunduğumuz tevhid ve İslâm inancı konusunda kararlı kıl.

36. «Rabbim! Çünkü onlar» yani putlar **«(kendilerine tapan) birçok insanın sapmasına sebep oldular.»** İşte bu yüzden beni ve oğullarımı sözkonusu putların saptırmasından koruman için Sana yalvarıyor, Sana sığınıyorum. **«Kim bana uyarsa»** çağırdığım tevhid ve İslâm inancını benimserse **«şüphesiz ki o, bendendir.»** Benim dinimden ve inancımdan ayrılmama konusunda tıpkı benden bir parça gibidir. **«Kim de bana karşı gelirse»** ve bana uymazsa **«şüphesiz ki Sen, af ve merhameti bol olansın.»** Başlangıçta ya da tevbe etmelerinden sonra Senin, sözkonusu isyancıları affetmeye gücün yeter.

Bu âyetten şirk dahil her türlü günahı affetme ve bağışlama yetkisinin Allah'a mahsus olduğu anlaşılsa da ilâhî tehdit, şirki diğer günahlardan ayırmıştır. Çünkü mevcut sem'î (yani işitmeye dayanan) delilden, şirk günahının affedilmeyeceği anlaşılıyor ki sözkonusu delil de şudur: "*Kuşkusuz Allah kendisine ortak koşulma günahını bağışlamaz.*" (Nisâ: 48,116) Başka bir deyişle, Yüce Allah'ın sözkonusu insanları affetmesi aklen mümkün ise de durum böyledir. Yani kendi hakkı olan cezalandırmadan vazgeçebilirse de deliller, Yüce Allah'ın kendisine ortak koşulma cezasını affetmeyeceğini gösteriyor.

Öte yandan *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye* adlı eserde buradaki bir inceliğe dikkat çekilmiştir. Şöyle ki: Burada Yüce Allah'a hitaben "*... kim de bana karşı gelirse...*" denilmiş, yani kim de Sana karşı gelirse" denilmemiştir. Böylece de Yüce Allah'a karşı gelenin affedilmeyi haketmeyeceği gerçeğine işaret edilmiştir.

37. «Ey Rabbimiz! Soyumdan bazılarını,» İsmail ve zürriyetini **«kutsal 'Ev'inin yanındaki çorak vadiye,»** içinde hiçbir şey yeşermeyen taşlık, ya da Şeyh Fahrettin er-Râzî'nin tefsirinde belirtilen deyimle iki dağ arasında bulunan susuz ve ziraatsiz Mekke vadisine **«-ey Rabbimiz!-»** sadece ve sadece **«namaz kılmaları için yerleştirdim.»** Onları kutsal evinin (Beyt-i Harem'inin) yanında yerleştirmemin başka bir dünyevî amacı yoktur.

Evin Allah'a nispet edilmesi ona şeref kazandırmak içindir. Öte yandan ona "*kutsal*" denilmesinin sebebi ise Yüce Allah'ın gökleri ve yeri yarattığı günden beri ona kötülükle saldırmayı haram kıldığından, orada savaş ve avlanmayı yasakladığından, oraya ihramsız girilemeyeceğini vurguladığından, Tufan'ın orayı istila etmesine izin vermediğinden dolayıdır. Böylece ona "atîk-azatlı" yani sözkonusu kötülüklerden ve istilalardan azat edilmiş yer denilmiştir. Bu yüzden çok büyük değere sahiptir.

Öte yandan Hz. İbrahim'in "*Rabbimiz*" şeklinde çoğul ifadeyle Yüce Allah'a seslenmesi, kendisi ve soyu adına konuştuğundan ötürüdür. Seslenmesi esnasında ikinci kez "*ey Rabbimiz*" demesinin sebebi ise hemen ardından, söyleyeceği hususun dikkate alınmasını şiddetle arzuladığından dolayıdır.

«Bir kısım insanların kalplerini onlara meylettir.» Seve seve onlara doğru koşsunlar. **«Onları»** yani orada yerleştirdiğim zürriyyetimi çeşitli **«meyvelerle rızıklandır ki şükretsinler.»** Onların orada çeşitli meyvelerle rızıklandırılmaları için ya oraya yakın bir yerde çeşitli meyvelerin yetişebileceği birtakım yerleşim birimleri kurulacaktı, ya da dünyanın çeşitli yerlerinden değişik meyve çeşitlerinin getirilmesi sağlanacaktı. Nitekim her iki husus da gerçekleştirilmiş ve orası hem baharlık, hem yazlık, hem de sonbaharlık meyvelerin aynı günde bulunabilir hale gelmiştir.

Âcizane diyorum ki bu duanın, Kâbe'nin inşasından sonra mı, yoksa Mekke'ye ilk geldiklerinde yani Kâbe'nin inşasından önce mi yapıldığı hususunda İslâm âlimleri ihtilaf etmişlerdir. Ancak "*Rabbim, bu beldeyi...*" (İbrahim, 35) ifadesi birinci görüşü teyid ediyor. Çünkü "*bu ...*" derken varolan birşeye bizzat işaret edilmiştir. Ayrıca bu âyetteki "*Kutsal evinin yanındaki...*" ifadesiyle "*Yaşlandığım bir sırada bana İsmail'i, sonra İshak'ı veren Allah'a hamdolsun.*" (İbrahim: 39) ifadesi yine bu duânın, Kâbe'nin inşasından sonra yapıldığı görüşünü desteklemektedir. Çünkü Kâbe'nin inşasından önce henüz İshak dünyaya gelmemiştir. Bir kısım âlimler ise sözkonusu işaretin, belde kurulmadan önce zihinde tasarlanan bir hususa yapıldığını; çünkü Yüce Allah'ın onun yerini belirlediğini dolayısıyla ona işaret etmenin mümkün olabileceğini savunmuşlardır.

38. «Ey Rabbimiz! Sen bizim gizlediğimizi de, açığa vurduğumuzu da çok iyi bilirsin.» Hem içimizde gizlediğimiz, hem de açıkça dile getirdiğimiz tüm ihtiyaçların ve benzeri hususların farkındasın. İbrahim (a.s.)'in ihtiyaçlarını Allah'a arzetmesinin sebebi, kulluğunu belirtmek, rahmetine muhtaç olduğunu vurgulamak ve nimetlerine bir an önce kavuşmak içindir. Yoksa **«yerde ve gökte hiçbir şey Allah'tan gizli kalmaz.»** Çünkü O'nun için geçmiş ve gelecek sözkonusu değildir. O, gaybı en iyi şekilde bilendir. Çünkü O'nun ilmi zâtîdir, kendisinden kaynaklanır. Dolayısıyla O'nun bilinen her şeye nisbeti eşit düzeydedir. O'nun için gizlilik ve açıklık sözkonusu değildir. Bu ifadeyle sanki şu husus dile getirilmek istenmiştir: "Ey Rabbimiz! Herhangi bir yerdeki hiçbir şey Sana gizli kalmaz. Öyleyse hakkımızda hayırlı olan şeyi başımıza getir."

39. «Yaşlandığım» çocuk sahibi olmaktan ümitsizlendiğim **«bir sırada,»** büyük bir nimet olarak **«bana İsmail'i, sonra İshak'ı veren Allah'a hamdolsun.»**

Rivayet edildiğine göre Hz. İbrahim, İsmail doğduğunda doksan dokuz, İshak doğduğunda ise yüzoniki yaşında imiş. Yani İsmail on üç yaşında iken kardeşi İshak doğmuş. Kuşkusuz çocuk sahibi olma ümidinin kesildiği bir dönemde ihtiyar Hz. İbrahim'in çocuk sahibi olması büyük bir nimettir. İşte Hz. İbrahim bu nimetin şükrünü eda etmeye çalışıyor, sonra da şöyle diyor:

«Şüphesiz ki Rabbim,» ve malikim olan Allah **«duayı çok iyi işitir.»** ve duama cevap verir. Bundan da anlaşılıyor ki Hz. İbrahim ümitsizliğe düştüğü bir dönemde, kendisine çocuk ihsan etmesi için Allah'a yalvarmış, O da duasını kabul edip ona çocuk ihsan etmiş, böylece nimetlerin en büyüğüne ve en belirginine kavuşmuştur.

40. «Rabbim! Beni ve soyumdan gelen bir kısım insanları, namazını dosdoğru kılanlardan» ona samimiyetle sarılıp devam edenlerden **«eyle!»**

Burada Hz. İbrahim'in "*Soyumdan gelen birkısım insanları...*" demesinde ince bir nükte var. Şöyle ki, Yüce Allah'ın kendisine bağışladığı bilgi sayesinde Hz. İbrahim kesinlikle biliyordu ki, onun soyundan gelen insanların diğer bir kısmı inkârcı olacaklar ve küfre girecekler. Bu yüzden "*bir kısım in-*

sanları ..." diye dua etmiştir. **«Ey Rabbimiz! Duamı kabul eyle.»**

41. «Ey Rabbimiz! Herkesin hesaba çekileceği» mükelleflerin hesabının adaletli bir biçimde yapılıp sonuca bağlanacağı **«günde,»** insan olarak yaptığım birtakım hatalardan dolayı **«beni, annemi, babamı ve»** soyumdan olsun-olmasın **«bütün mü'minleri affet.'»** Hz. İbrahim'in anne-babasına dua etmesi, onların son durumlarını tam olarak bilmediği zamana rastlar. Nitekim *Kevaşi*'nin yazarı der ki: "Hz. İbrahim henüz hayatta oldukları bir dönemde hidayete erebileceklerini umarak ve arzulayarak onlara dua etmiştir."

Hadiste de şöyle buyurulmaktadır: "*Hz. İbrahim, kıyamet gününde babası Âzer'e yüzü küllü, tozlu bir biçimde rastlar ve ona der ki: "Ben sana, bana isyan etme demedim mi?" Bunun üzerine Âzer der ki: "Bugünden sonra artık sana isyan etmeyeceğim." Sonra Hz. İbrahim Yüce Allah'a: "Ya Rabbi! Kıyamette seni rezil etmeyeceğim dememiş miydin? diye yalvarır ve şöyle devam eder: "Babamın cehennemde oluşundan daha büyük bir rezalet mi olur?" Bunun üzerine Yüce Allah şöyle cevap verir: "Ben cenneti, kesinlikle kâfirlere yasakladım." Sonra Hz. İbrahim'e: "Ey İbrahim, ayaklarının altındakine bak bakalım" diye seslenilecek, o da bakar ki çok kıllı ve üzeri kirli paslı erkek bir sırtlan. İşte onun ayaklarından tutulur ve cehenneme fırlatılır.*" (7)

Öte yandan inanan hanımlar da mü'min erkeklere hükümlerde tabi oldukları için âyetle *"li'l-mü'minîn"* denilerek erkek mü'minlere işaret etmekle yetinilmiştir. Nitekim bu dua hem erkek, hem de kadınlar için kabul edilmiştir. Ayrıca kişi dua ettiğinde duayı sadece kendisiyle sınırlı tutmaması sünnettendir. Nitekim *el-Esrar*'da şöyle bir hadisin olduğu kaydedilir: "*Herhangi bir topluluğa imam olan kimse, dua ettiğinde kendisini anıp da onları unutmasın. Aksi taktirde onlara hainlik etmiş olur.*" (8) Hadisi Sevban rivayet etmiştir. Duâ eden yalnız da olsa evlâ olan "bizi bağışla" şeklinde çoğul sîgası kullanmasıdır.

7-Hadisi Buharî, Sahih'inde tahric etmiştir . Ayrıca Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/434.

8-Bu hadisi Ebû Davud, Taharet; Tirmizî ise Salât bahislerinde tahric ederler. Ayrıca Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 5/597.

وَلَا تَحْسَبَنَّ اللّٰهَ غَافِلًا
عَمَّا يَعْمَلُ الظَّالِمُونَۜ اِنَّمَا يُؤَخِّرُهُمْ لِيَوْمٍ تَشْخَصُ ف۪يهِ الْاَبْصَارُۙ ﴿٤٢﴾
مُهْطِع۪ينَ مُقْنِع۪ي رُؤُ۫سِهِمْ لَا يَرْتَدُّ اِلَيْهِمْ طَرْفُهُمْۚ وَاَفْـِٔدَتُهُمْ
هَوَٓاءٌۜ ﴿٤٣﴾ وَاَنْذِرِ النَّاسَ يَوْمَ يَأْت۪يهِمُ الْعَذَابُ فَيَقُولُ الَّذ۪ينَ ظَلَمُوا
رَبَّنَٓا اَخِّرْنَٓا اِلٰٓى اَجَلٍ قَر۪يبٍۙ نُجِبْ دَعْوَتَكَ وَنَتَّبِعِ الرُّسُلَۜ اَوَلَمْ
تَكُونُٓوا اَقْسَمْتُمْ مِنْ قَبْلُ مَا لَكُمْ مِنْ زَوَالٍۙ ﴿٤٤﴾ وَسَكَنْتُمْ
ف۪ي مَسَاكِنِ الَّذ۪ينَ ظَلَمُٓوا اَنْفُسَهُمْ وَتَبَيَّنَ لَكُمْ كَيْفَ فَعَلْنَا بِهِمْ
وَضَرَبْنَا لَكُمُ الْاَمْثَالَ ﴿٤٥﴾ وَقَدْ مَكَرُوا مَكْرَهُمْ وَعِنْدَ اللّٰهِ
مَكْرُهُمْۜ وَاِنْ كَانَ مَكْرُهُمْ لِتَزُولَ مِنْهُ الْجِبَالُ ﴿٤٦﴾

42. Sakın zalimlerin yaptıklarından Allah'ın habersiz olduğunu sanma. Allah, onları gözlerin belerdiği o zor güne bırakır.

43. Onlar, başlarını göğe kaldırarak, çağırıldıkları yere doğru koşacaklardır. Gözleri donacak, gönülleri bomboş kalacaktır.

44. İnsanları, azabın geleceği gün ile uyar. O gün zalimler şöyle derler: "Ey Rabbimiz! Kısa bir zamana kadar bize müsaade et de davetini kabul edelim, Peygamberlere uyalım." Daha önce siz bize hiçbir zeval yoktur diye yemin etmemiş *miydiniz?*

45. Kendilerine zulmedenlerin yerlerinde kalmıştınız. Onlara ne yaptığımızı görmüştünüz. Size misaller de vermiştik.

46. Müşrikler, çeşitli hilelere başvurdular. Onların tuzakları Allah tarafından çok iyi bilinir, isterse tuzakları dağları yerinden oynatacak olsun.

42. Ey Peygamber! **«Sakın»** Mekke halkı ve benzeri müşrik **«zalimlerin yaptıklarından Allah'ın habersiz olduğunu sanma.»** Böyle bir zanna kapılma. Hz. Peygamber'e yönelik olan bu seslenişin manası şudur: Ey Peygamber! Yüce Allah'ın onların yaptıklarından haberi olmadığı şeklindeki zannın imkânsızlığı inancını devam ettir ve onların hakettikleri cezaya hemen çarptırılmayıp ertelenilmesinden dolayı da üzülme. Çünkü **«Allah, onları»** yani hakettikleri cezayı **«gözlerin belerdiği o zor güne bırakır.»** Kısacası onların azabını, şiddetinden ve heybetinden dolayı gözlerin apaçık donup kalacağı, korkudan dışarı fırlayacağı o korkunç kıyamet gününe erteler. Bu erteleme gaflet ve ihmalden değil, daha çok işkence ve azap çektirmek içindir.

43. «Onlar, başlarını göğe kaldırarak,» korka korka endişeli ve ezik bir biçimde **«çağırıldıkları yere doğru koşacaklardır.»**

Âyetteki başlarını göğe kaldırma anlamındaki "*muknî'*" kelimesinin mastarı olan "ikna'" ile ilgili olarak *Tehzibu'l-Masadır* isimli eserde şu açıklama yapılmaktadır: "İkna, kişinin kendi kafasını yukarıya dikip gözucuyla önüne bakmaya çalışması anlamına gelir." Nitekim Hasan Basri der ki: "Kıyamet gününde herkesin yüzü göğe dönüktür, dolayısıyla kimse kimseye bakamaz. "

İşte bunların **«gözleri donacak,»** göz kapakları hareket etmeden gözler apaçık kalacak **«gönülleri»** ise **«bomboş kalacaktır.»** Olağanüstü bir şaşkınlık ve dehşet içerisinde olduklarından akıl, kavrayış ve anlama adına hiçbir şeyleri kalmayacaktır. Sanki içinde hiçbir şey bulunmayan bir boşluktan ibaret kalacaklardır.

Özetlemek gerekirse o günün dehşetinden dolayı gözler donacak, başlar yukarı doğru çakılacak ve gönüller bomboş kalacaktır. Allah cümlemizi o gün kararlı, inançlı ve problemsiz olanlardan eylesin.

Bu âyet, Hz. Peygamber için bir teselli, zulme uğrayanlar için bir taziye ve gönül alma, zalimler için ise bir tehditten ibarettir.

Kevaşî'de belirtildiğine göre bir kısım âlimler mazlumun uğradığı zulümle birlikte ölmesini delil göstererek kıyametin mutlaka vukû bulacağını ispatlamaya çalışmışlar ve bir kayanın kenarında şu mısralara rastlandığını ileri sürmüşlerdir:

Gözlerin uykuya daldı,
Ancak mazlum uyanıktır.
O, sana beddua okumaktadır.
Yüce Allah'ın gözlerine ise hiçbir suretle uyku girmez.

44. Ey Muhammed! **«İnsanları, azabın geleceği gün»** olan kıyamet günü **«ile uyar.»** Onların hepsini korkut. **«O gün zalimler»** yani şirk ve yalanlama ile zalim olan insanlar **«şöyle derler: 'Ey Rabbimiz!»** Bizi dünyaya geri gönder ve **«kısa bir zamana kadar bize »** süre tanı, bize **«müsaade et de davetini kabul edelim,»** Azabımızı erteleyip bizi tekrar en yakın yer olan dünyaya gönder ki Sana ve tevhidine yönelik çağrına kulak verelim. **«Peygamberlere uyalım.'»** Böylece daveti kabul etme ve Peygamberlerin sözlerini dinleme konusunda kaçırdığımız fırsatları yakalayalım...

Sonra onlar, bu istekleri karşısında azarlanıp yadırganacaklar ve onlara denilecek ki: **«Daha önce siz bize hiçbir zeval yoktur diye yemin etmemiş miydiniz?»** Gururlu bir biçimde dünyadan ahirete intikal etmeyeceklerini söyleyenler siz değil miydiniz? Öyle ya, siz büyük hayaller peşindeydiniz. Ahirete göçeceğiniz hiç aklınıza gelmemişti. İçinde bulunduğunuz nimetleri yitirmeyeceğinize ilişkin yemin ediyordunuz .

45. Allah'a ortak koşup isyan ederek **«kendilerine»** haksızlık yapan Âd ve Semûd kavimleri gibi **«zulmedenlerin yerlerinde kalmıştınız.»** Üstelik yaptıkları kötülüklerden dolayı uğradıkları azabı hiç hatırlamadınız, ibret ve ders almadınız. Oysa **«onlara ne yaptığımızı görmüştünüz.»** Ya harap olan yurtlarının kalıntılarını gördünüz veya tevatür derecesine varacak şekilde size anlatıldı. Yaptıkları zulüm ve bozgunculuk dolayısıyla başlarına getirdiğimiz felâketleri ve onların kötü sonlarını öğrendiniz. Ayrıca **«size misaller de vermiştik.»** İbret almanız ve kendinizi onlarla mukayese ederek inkârcılık ve isyana düşmemeniz için yaptıkları amelleri ve başlarına gelen felâketleri Kur'an-ı Kerim'de açıklamıştık.

46. **«Müşrikler, çeşitli hilelere başvurdular.»** Hakkı ortadan kaldırıp batılı yerleştirmek için çeşitli yollar denediler. Bu konuda bütün gayretlerini ortaya koydular ve her türlü meşru kuralı çiğnediler.

«Onların tuzakları Allah tarafından çok iyi bilinir,» dolayısıyla başvurdukları hilelere en uygun cezayı O verir. **«İsterse tuzakları»** büyüklük ve korkunçlukta **«dağları yerinden oynatacak olsun.»** Başka bir deyimle, kurdukları tuzakların çok güçlü olması, Yüce Allah'ın tasarrufunu etkilemez. Bu hususun bu şekilde ifade edilmesi, bu konuda önemli bir örnek teşkil ettiğindendir.

فَلَا تَحْسَبَنَّ
اللّٰهَ مُخْلِفَ وَعْدِهٖ رُسُلَهُ اِنَّ اللّٰهَ عَزِيزٌ ذُو انْتِقَامٍ (٤٧) يَوْمَ
تُبَدَّلُ الْاَرْضُ غَيْرَ الْاَرْضِ وَالسَّمٰوَاتُ وَبَرَزُوا لِلّٰهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ
(٤٨) وَتَرَى الْمُجْرِمِينَ يَوْمَئِذٍ مُقَرَّنِينَ فِي الْاَصْفَادِ (٤٩)
سَرَابِيلُهُمْ مِنْ قَطِرَانٍ وَتَغْشٰى وُجُوهَهُمُ النَّارُ (٥٠)
لِيَجْزِيَ اللّٰهُ كُلَّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ اِنَّ اللّٰهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ
(٥١) هٰذَا بَلَاغٌ لِلنَّاسِ وَلِيُنْذَرُوا بِهٖ وَلِيَعْلَمُوا اَنَّمَا هُوَ
اِلٰهٌ وَاحِدٌ وَلِيَذَّكَّرَ اُولُوا الْاَلْبَابِ (٥٢)

47. Sakın Allah'ın Peygamberlerine olan vaadinden döneceğini sanma! Şüphesiz Allah, her şeye galiptir. Hak edenleri cezalandırır.

48. Yerin bir başka yere, göklerin başka göklere çevrileceği ve bir ve her şeye galip olan Allah'ın huzuruna vardıkları o

günde.

49. O gün suçluların birlikte zincire vurulduklarını görürsün.

50. Gömlekleri katrandandır. Yüzlerini ateş kaplar.

51. Bütün bunları Allah, herkesin (dünyada) işlediğinin karşılığını vermek için yapar. Şüphesiz ki, Allah'ın hesaba çekmesi çok süratlidir.

52. Bu, uyarılsınlar, Allah'ın ancak bir ilâh olduğunu bilsinler ve akıl sahipleri öğüt alsınlar diye insanlara bir tebliğdir.

47. Ey Peygamber! **«Sakın Allah'ın Peygamberlerine»** zalimleri cezalandırıp, inananlara yardım edeceğine ilişkin **«olan vaadinden döneceğini sanma!»** Böyle bir zanna kapılma. **«Şüphesiz Allah, her şeye galiptir.»** Kendisine hile yapılamaz. **«Hak edenleri cezalandırır.»** Dostlarının intikamını düşmanlarından alacak güçtedir.

48. Ey Peygamber! Ayrıca şunu da hatırla ki, bilinen, tanınan ve içinde yaşanılan bu **«yerin»** tanınmayacak **«bir başka yere,»** bilinen şu **«göklerin başka göklere çevrileceği»** değiştirileceği **«ve»** bütün varlıkların kabirlerinden çıkıp **«bir ve her şeye galip olan»,** sorgulaması ve karşılık vermesi için **«Allah'ın huzuruna vardıkları o»** dehşetli **«günde.»** Evet, işte o günde herkes yaptığının karşılığını alacaktır. Ayrıca o haşir gününde, insanlar sırat köprüsü üzerinde bulunacaklardır. Nitekim Hz. Âişe diyor ki: "Ben bir seferinde Hz. Peygamber'e yerin başka bir yere değiştirileceği o günde insanlar nerede olacaklardır" diye bir soru sordum. Allah'ın Rasûlü buyurdu ki: "*Bana öyle bir şey sordun ki daha önce hiç kimse bana böyle bir şey sormamıştı: İnsanlar o gün sırat üzerinde olacaklardır.*"

Öte yandan Kurtubî'nin *el-İfsah* müellifinden naklettiğine göre yer ve gök iki kez değiştirileceklerdir. Sûrun üfürülüşünden önce meydana gelen birinci seferde sadece özellikleri kaybolur, yani yıldızlar dökülür, dağılır. Ay ve güneşin ışıkları gider, erir, öyle ki erimiş yağ ve katran gibi kesilir. Yer soyulur, dağları tıpkı bulutlar gibi hareket etmeye başlar. Vadileri düzleşir. Ağaçları sökülür, dümdüz bir kıraç oluverir. Haşir meydanında toplanıldığı zaman meydana gelen değişiklik, yani ikinci sefer ise mahiyetleri değişir. İşte o zaman şimdiki yer, gümüşten bir yere değiştiriliverir. Sahire adı verilen o yer günahlardan temizdir. Gökler de altından olacaktır. Nitekim bu hususlar Hz. Ali'den de rivayet edilmiştir.

Bu âyetin sonunda "*bir*" ve "*her şeye galip*" şeklinde Yüce Allah'ın iki sıfatından bahsedilmesinin sebebi, olayın şiddetli boyutuna işaret etmek içindir. Nitekim başka bir âyette de aynı ifadeler kullanılarak şöyle buyurulmuştur: "*Mülk kimindir bugün? Bir ve her şeye galip olan Allah'ın...*" (Mü'min: 16) Şu halde eğer her şey, bir olan ve yenilmeyen birisinin elindeyse, yardım istenecek olan ve sığınılan da yalnız O olacaktır.

49. Kabirlerinden çıktıkları **«o gün suçluların birlikte zincire vurulduklarını görürsün.»** Birbirlerine bağlandıklarını, ya da el ve ayaklarının boyunlarına bağlandığını, kayıtlanıp kelepçelendiklerini müşahade edersin.

Burada zincir anlamına gelen "*esfad*" kelimesi "safed" sözcüğünün çoğuludur. Aslında safed, sıkı sıkıya bağlama anlamına gelir.

50. «Gömlekleri» hemencecik tutuşup süratle yanan, pis kokulu siyah **«katrandandır.»** Cehennem ehlinin vücutları bu pis katrana batırılır, sonuçta bu katran onlara gömlek gibi oluverir. Başka bir deyimle, bu katran gömleği sayesinde azabın dört türlüsünü tadarlar. Yani katranın acısını, vücutlarını yakan ateşin işkencesini, ürkütücü rengi ve pis kokuyu beraber alırlar.

«Yüzlerini ateş kaplar.» Katrandan gömlekle kaplı olan vücutlarını yakan sözkonusu ateş, onların yüzlerini de istila eder. Çünkü bu yüzlerle Hakka yönelmemişler ve Hakkı anlamak ve kavramak amacıyla yaratılan duygularını o uğurda harekete geçirmemişlerdir.

51. «Bütün bunları Allah,» günahkâr olan **«herkesin (dünyada) işlediğinin karşılığını vermek için»** yaptıkları inkâr ve isyanların her türlüsüne karşılık, onları cezalandırmak için **«yapar.»** Amellerine uygun ceza verir. **«Şüphesiz ki, Allah'ın hesaba çekmesi çok süratlidir.»** Çünkü O'nu herhangi bir hesabın, başka bir hesaptan alıkoyması sözkonusu değildir. Bu yüzden tüm hesapları en kısa sürede tamamlar.

52. «Bu» Kur'an, içindeki tüm uyarı ve olağanüstülüklerle beraber **«uyarılsınlar, Allah'ın ancak bir ilâh olduğunu bilsinler ve akıl sahipleri öğüt alsınlar diye insanlara bir tebliğdir.»** Bu tebliğ, sakındırılmak için yeterli uyarıcıdır, çünkü ölümle uyarmak insanlara fayda vermiyor. Öyleyse âyetlerinden ibret dersi almak için Kur'an yeterlidir. Böylece Allah'ın ortaksız olduğunu anlarlar. O'na ibadet ederler ve O'ndan başka dünyanın herhangi bir şeyine tapmazlar.

Artık akıllılar, Allah'ın tarafını seçip O'nun emirlerine uyar, yasaklarından kaçınırlar. Nitekim Yüce Allah da gelmiş-geçmiş tüm akıl sahiplerine bu hususları emretmiş ve şöyle buyurmuştur: "*Biz, sizden önce kendilerine kitap verilenlere de, size de hep Allah'tan korkun diye tavsiye ettik.*" (Nisâ: 131)

Allah'ın yardımıyla İbrahim Sûresi sona erdi.

HİCR SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 99 âyettir.

Bu sûre İbrahim TÜFEKÇİ tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الٓر تِلْكَ اٰيَاتُ الْكِتَابِ وَقُرْاٰنٍ مُبِينٍ (١) رُبَمَا يَوَدُّ الَّذِينَ
كَفَرُوا لَوْ كَانُوا مُسْلِمِينَ (٢) ذَرْهُمْ يَأْكُلُوا وَيَتَمَتَّعُوا
وَيُلْهِهِمُ الْاَمَلُ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ (٣)

1. Elif. Lâm. Râ. Bunlar, Kitab'ın ve apaçık bir Kur'an'ın âyetleridir.

2. İnkâr edenler, keşke biz de Müslüman olsaydık diye çok arzu edecekler.

3. Onları bırak, yesinler, eğlensinler ve boş ümit onları oyalayadursun. Yakında bilecekler.

1. «Elif. Lâm. Râ.» Bunlar cumhûr'un tercihine göre sûrenin ismidir. Bir başka ifadeyle burada söylenmek isteniyor ki; bu sûrenin adı "Elif, Lâm, Râ"dır. **«Bunlar,»** şanı yüce, mükemmel kitap ismini almaya lâyık olan **«Kitab'ın ve»** içinde bulunan hükümler ve maslahatlar **«apaçık»** bir şekilde hak ile batılı birbirinden ayıran, şanı yüce **«bir Kur'an'ın âyetleridir.»**

2. Kur'an'ı ve onun, Yüce Allah'ın katından olduğunu **«inkâr edenler,**

keşke biz de» dünyada iken **«Müslüman olsaydık»** Yüce Allah'ın ahkâmına, emirlerine ve yasaklarına teslim olsaydık **«diye»** ahirette **«çok arzu edecekler.»** Âyet metninde yeralan "*rubemâ*" burada çokluk bildirmektedir.

Rivayete göre; Kıyamet günü olup da cehennemlikler Yüce Allah'ın Ehl-i Kıble olmalarını dilediği kişilerle bir araya toplandıklarında kâfirler, Ehl-i Kıble olup da cehennemlik olanlara derler ki: "Sizler Müslüman değil miydiniz?" Onlar: "Evet" diye cevap verirler. Kâfirler: "Şu halde baksanıza sizin Müslümanlığınız sizlere fayda vermemiş. Burada cehennemde bizimle birliktesiniz" derler. Ehl-i Kıble olanlar: "Bizlerin işlemiş olduğumuz günahlarımız vardı. Bu günahlar sebebiyle cezalandırıldık" diye cevap verirler. Bunun üzerine Yüce Allah geniş rahmeti ile kâfirlere gazap eder ve cehennemde ne kadar Ehl-i Kıble varsa onlar için emreder ve cehennemden çıkarılırlar. İşte o zaman kâfirler, keşke biz de Müslüman olsaydık diye temenni ederler.

3. «Onları bırak,» ey Muhammed, kâfirlere nasihat ve hatırlatmada bulunarak içinde bulundukları durumlarını yasaklamayı bırak. Onların bundan vazgeçmelerine imkân yoktur.

Bu âyet-i kerime cihad âyetiyle nesh edilmiş, hükmü yürürlükten kaldırılmıştır.

Onlar hayvanlar gibi **«yesinler,»** dünyalarıyla, şehvetleriyle **«eğlensinler ve boş ümit»** uzun ömür beklentileri ve arzularına erişebilme ümitleri **«onları oyalayadursun.»** Bütün bunlar onların sana uymalarına engel olsun, ya da âkıbetleri için hazırlık yapmaktan onları oyalayıp dursun. Aslında *"emel" (ümit)* ümmet için rahmettir. Eğer ümit olmasaydı birçok şey gerçekleşmezdi, geçim ve hayat vesilelerinin en büyüğü etkisiz kalırdı. Bu nedenle denmiştir ki: Ahmaklar olmasaydı dünya harap olurdu.

Âlimlerden birisi der ki: "İnsanların hepsi akıllı olsalardı olgun, taze hurma yemez ve soğuk su içemezdik. Yani akıllılar hurma toplamak için ağaca çıkmazlar, yerden su çıkarmak üzere kuyu kazmazlardı."

Onlar **«yakında»** cezalarını apaçık gördüklerinde yaptıkları şeyin kötülüğünü **«bilecekler.»** Bu ifade onlara bir tehdittir.

وَمَا أَهْلَكْنَا مِنْ قَرْيَةٍ إِلَّا
وَلَهَا كِتَابٌ مَعْلُومٌ (٤) مَا تَسْبِقُ مِنْ أُمَّةٍ أَجَلَهَا وَمَا
يَسْتَأْخِرُونَ (٥) وَقَالُوا يَا أَيُّهَا الَّذِي نُزِّلَ عَلَيْهِ الذِّكْرُ إِنَّكَ
لَمَجْنُونٌ (٦) لَوْ مَا تَأْتِينَا بِالْمَلَائِكَةِ إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ
(٧) مَا نُنَزِّلُ الْمَلَائِكَةَ إِلَّا بِالْحَقِّ وَمَا كَانُوا إِذًا مُنْظَرِينَ (٨)
إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ (٩)

4. Helâk ettiğimiz hiçbir ülke yoktur ki hakkında bilinen bir yazgı olmasın.

5. Hiçbir millet, ecelinin önüne geçemez ve onu geciktiremez.

6. Dediler ki: "Ey kendisine Kur'an indirilen! Sen mutlaka bir mecnunsun.

7. Eğer doğru söyleyenlerden idiysen bize melekleri getirmeli değil miydin?"

8. Biz melekleri ancak hak ile indiririz. O zaman onlara mühlet verilmez.

9. Kur'an'ı kesinlikle Biz indirdik. Elbette onu yine Biz koruyacağız.

4. Bu âyetten itibaren Yüce Allah, onların azaplarının kıyamet gününe tehir edilmesindeki sırrı beyan etmeye başlıyor ve buyuruyor ki: Kendisiyle birlikte halkını yerin dibine geçirmek suretiyle **«helâk ettiğimiz hiçbir ülke yoktur ki hakkında»** Bizce **«bilinen»** asla unutulmayan ve hakkında gaflete düşülmeyen **«bir yazgı»**, Levh-i Mahfuz'da yazılı takdir edilmiş bir ecel **«olmasın.»** Buna göre âyetin manası şöyledir: Hangi durumda olursa olsun Bizim helâk ettiğimiz her ülke için mutlaka daha önceden helâk edilmeleri için yazmış olduğumuz belli bir ecel vardır. Bu süre gelmeden hiçbir ülkeyi helâk etmeyiz. Sözkonusu süre belli bir süre olup asla dikkatten kaçırılmaz ki bu süreye öne alınarak veya geri bırakılarak aykırı davranmak mümkün olsun.

5. Helâk olmuş milletlerden ve başkalarından **«hiçbir millet,»** kendi kitabında yazılı **«ecelinin önüne geçemez»** yani yazılan vakit gelmeden hiçbir milletin helâki gelip çatmaz. **«ve onu geciktiremez.»** Hiçbir millet, haklarında yazılı ecellerinden geri kalmazlar.

6. Mekke müşrikleri ve Arap kâfirler azgınlıkta ve zulümde son derece ısrar etmelerinden dolayı **«dediler ki: 'Ey kendisine Kur'an indirilen»** Muhammed! Alay olsun diye Rasûlullah (s.a.v.)'a bu şekilde hitap ettiler. **«Sen mutlaka bir mecnunsun.»** Sen Allah'ın kendine Kur'an'ı indirdiğini iddia ederken, mecnunların söylemiş olduğu şeyi söylüyorsun.

7. **«Eğer»** davanda **«doğru söyleyenlerden idiysen bize melekleri getirmeli değil miydin?'»** ki senin Peygamberliğinin doğru ve gerçek olduğuna şahitlik etsinler ve uyarı görevinde seni desteklesinler. Bu teklif tıpkı Kur'an'ın diliyle onların şu sözlerine benzer: "*Ona bir melek indirilmeli, kendisiyle birlikte o da uyarıcı olmalıydı.*" (Furkân: 7) Çünkü Allah'ın, melek getirmeye kudreti, üzerinde şüphe olmayan hususlardandır.

8. **«Biz melekleri ancak hak ile indiririz.»** Biz, melekleri kendilerinin indirilmelerinin lâyık olduğu ve hikmetin gerektirdiği bir biçimde indiririz. Eğer bu yapılırsa onların bir anda tamamen yeryüzünden kökleri kazınır. **«O zaman onlara mühlet verilmez.»** Âyetin manası şudur: Şayet Biz, melek indirirsek, meleklerin inmesinden sonra onlar tıpkı Peygamberlerini yalanlayan ve alaya alan öteki milletlerin durumunda olduğu gibi bir an bile geri kalamazlar. Aslında böyle bir cezaya lâyık olmakla birlikte kaza ve kader kalemi onların azaplarının kıyamet gününe kadar tehir edilmesi yönünde onların kaderlerini yazmıştır. Çünkü Allahü Teâlâ'nın ilmi ve iradesi onların nesillerinden gelecek bazılarının imana girmelerini istemiştir.

9. Şanımız azîm ve yüce olduğu için **«Kur'an'ı»**, onların inkâr ettikleri ve sana indiğini kabul etmeyip bu nedenle sana delilik isnad ettikleri zikri **«kesinlikle Biz indirdik. Elbette onu»** her zaman kendisine lâyık olmayan, hakkında ileri geri konuşmak, tahrif etmek, değiştirmek, âyetlerine ekleme yapmak, eksiltmede bulunmak vb. zararlı hareketlerden **«yine Biz koruyacağız.»** Buna karşılık önceki kitapların ise Yüce Allah korunmasını üzerine almamış, bunu insanlardan istemişti. İşte bu nedenle o kitaplara bir takım kötü niyetli eller uzanmış ve aslını bozmuştur.

وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا
مِنْ قَبْلِكَ فِي شِيَعِ الْاَوَّلِينَ (١٠) وَمَا يَأْتِيهِمْ مِنْ رَسُولٍ اِلَّا
كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِؤُنَ (١١) كَذٰلِكَ نَسْلُكُهُ فِي قُلُوبِ
الْمُجْرِمِينَ (١٢) لَا يُؤْمِنُونَ بِهِ وَقَدْ خَلَتْ سُنَّةُ الْاَوَّلِينَ (١٣)
وَلَوْ فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ بَابًا مِنَ السَّمَاءِ فَظَلُّوا فِيهِ يَعْرُجُونَ (١٤)
لَقَالُوا اِنَّمَا سُكِّرَتْ اَبْصَارُنَا بَلْ نَحْنُ قَوْمٌ مَسْحُورُونَ (١٥)

10. Andolsun senden önce de, evvelki milletler arasından elçiler gönderdik.

11. Onlara bir Peygamber gelmeyedursun, hemen onunla alay ederlerdi.

12. İşte böylece Biz onu (alaycılığı), suçluların kalplerine sokarız.

13. Öncekiler hakkında (Allah'ın) âdeti geçmişken onlar hala buna inanmıyorlar.

14-15. Onlara gökten herhangi bir kapı açsak da oradan yukarı çıksalar yine de "Gözlerimiz boyandı, daha doğrusu bize büyü yapılmıştır" derler.

10. «Andolsun senden önce de, evvelki milletler arasından» âyet metninde yeralan *"şiya'"* kelimesi, "şîa" kelimesinin çoğuludur. Manası, herhangi bir görüş ve düşünüşte ortak olan insan topluluğu demektir. Böyle ortak mezhep ve görüşü benimseyen kişilere şîa denmesi, onların birbirlerini desteklemeleri, birbirlerin ardından gitmelerinden dolayıdır. **«elçiler gönderdik.»** Burada *"elçiler"* ifadesi, âyetin daha sonrasının buna delâlet etmesi dolayısıyla zikrolunmamıştır.

11. «Onlara bir Peygamber gelmeyedursun,» bu şiya'dan herhangi birine, kendilerine has özel bir Peygamber gelmeyedursun tıpkı bu kâfirlerin yaptıkları gibi **«hemen onunla alay ederlerdi.»** Bu ifade Rasûlullah (s.a.v.)'ı, burada ifade edilen hareketler cahillerin Peygamberlere karşı âdetleridir denilerek teselli etmektedir.

12. «İşte böylece» öncekilerin kalplerine alay hastalığını koyduğumuz gibi **«Biz onu»** yani alaycılığı, **«suçluların kalplerine sokarız.»** Âyet metninde yeralan *"neslukuhû"* kelimesinin aslı olan "silk", birşeyi birşeye katmak demektir. Meselâ iğneye iplik takmak böyledir. Burada *"suçlular"* dan maksat, Mekke müşrikleri ile yalanlamada ve alaya almada onlara uyan diğer kâfirlerdir.

13. «Öncekiler hakkında» Allah'ın **«âdeti geçmişken onlar hala buna»** Kur'an'a **«inanmıyorlar.»** Yani Peygamberleri yalanlayıp, alaya aldıklarında Yüce Allah'ın, onları helâk etme hususunda kendine çizmiş olduğu âdeti geçmiş iken onlar hala Kur'an'a inanmıyorlar.

14-15. «Onlara», inatçı ve başka mûcizeler teklif eden bu kişilere **«gökten herhangi bir kapı açsak da»** herhangi bir araçla, ya da araç olmaksızın **«oradan yukarı çıksalar»** ve gökyüzündeki acayip olayları bizzat gözleriyle görseler, inatçılığın zirvesine çıktıklarından ve hak hususunda şüpheye düşürmek için **«yine de: 'Gözlerimiz boyandı,»** gözlerimizin görme yeteneği kapandı **«daha doğrusu bize büyü yapılmıştır' derler.»** Âyet metninde yeralan *"sükkirat"* kelimesi el-Kâmus'ta gözlerimiz bakamadı, şaşırıp kaldı ya da kapandı ve ona perde indi şeklinde açıklanmaktadır. Şayet onlar göklere çıkıp o acayip olayları görselerdi, bize büyü yapılmıştır yani Muhammed bizi büyülemiştir, derler. Nitekim Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de onların bu durumunu şöyle anlatır: "*Onlar bir mûcize görürlerse hemen yüzçevirirler ve eskiden beri devam edegelen bir büyüdür, derler.*" (Kamer: 2) Kısaca ifade etmek gerekirse bunlara istedikleri mûcizelerin tamamı verilse inkârda ve inatta devam ettikleri için yine bunlar yalandır derlerdi.

Bilindiği üzere sihir (büyü) harikulade, olağanüstü olaylardandır. Büyü ancak fasık kimselerin elinde ortaya çıkar. Kâhinlik, kum ve çakılla fala bakma ve buna benzer şeyler de böyledir. Çakıl vurma, kadınların yaptığı şeydir. Buna Arapçada "ettargu" denir.

Denilmiştir ki kum üzerine çizgi çizmek ve karşılığında bir bedel almak haramdır.

Şeyh Salâhuddîn es-Safedî der ki: "Sihir (büyü) birtakım şeylere üfürmek, yazmak ve düğüm atmak demektir. Bunlar insanların bedenlerine ve kalplerine etki ederler. Bu etkiyle kişi hastalanır, ölür. Sihirle, karı-koca arası açılabilir. Büyü üç imama göre gerçektir. Sihir öğrenmek âlimlerin görüş birliğiyle haramdır ve yine kâhinliği, göz boyacılığını, yıldıza bakmayı, arpa ile fala bakmayı öğrenmek de haramdır."

Çarpılmış kimseyi okuyan ve cin topladığını, onların kendisine itaat ettiklerini iddia eden kimseyi bizim imamlarımız sihirbazların arasında zikrederler. Ahmed b. Hanbel'in böylesi kimse hakkında fetva vermeyip tevakkuf ettiği (durduğu) rivayet olunur. Said b. el-Müseyyeb'e karısına yaklaşamayan bu yüzden kendini tedavi edecek birini arayan bir adamın durumu sorulur. Said: "Allahü Teâlâ zarar veren şeyi yasaklamıştır, faydalı olanı yasaklamamıştır. Kardeşine faydalı birşey yapabileceksen bunu yap" demiştir.

وَلَقَدْ جَعَلْنَا فِي السَّمَاءِ بُرُوجًا وَزَيَّنَّاهَا لِلنَّاظِرِينَ (١٦) وَ
حَفِظْنَاهَا مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ رَجِيمٍ (١٧) إِلَّا مَنِ اسْتَرَقَ
السَّمْعَ فَأَتْبَعَهُ شِهَابٌ مُبِينٌ (١٨) وَالْأَرْضَ مَدَدْنَاهَا وَأَلْقَيْنَا
فِيهَا رَوَاسِيَ وَأَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ مَوْزُونٍ (١٩) وَ

جَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَايِشَ وَمَنْ لَسْتُمْ لَهُ بِرَازِقِينَ (٢٠) وَإِنْ مِنْ
شَيْءٍ إِلَّا عِنْدَنَا خَزَائِنُهُ وَمَا نُنَزِّلُهُ إِلَّا بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ (٢١)

16. Andolsun Biz gökte birtakım burçlar yarattık ve seyredenler için onu süsledik.

17. Onu taşlanmış her şeytandan koruduk.

18. Ancak kulak hırsızlığı eden müstesna. Onun da peşine açık bir alev sütunu düşmüştür.

19. Yeri uzatıp yaydık. Orada sabit dağlar yerleştirdik. Yine orada miktarı ve ölçüsü belirli olan şeyler bitirdik.

20. Orada hem sizin için, hem de rızıklarını temin edemeyeceğiniz kimseler için birçok geçim vasıtaları yarattık.

21. Her şeyin hazineleri yalnız Bizim yanımızdadır. Biz onu ancak belli bir ölçüyle indiririz.

16. «Andolsun Biz gökte birtakım burçlar yarattık», yedi gezegenin inmiş olduğu köşkler yarattık. Bunlar meşhur gökyüzündeki on iki adet burçtur **«ve seyredenler için»** üzerinde düşünen, ibret alan ve bunlarla o burçları yaratan yaratıcının kudretini bulan kimseler için **«onu»**, gökyüzünü bu değişik şekildeki burçlarla **«süsledik.»**

17. «Onu», gökyüzünü **«taşlanmış»** kovulmuş, arkalarından yıldızların fırlatıldığı **«her şeytandan koruduk.»** Artık hiçbir şeytan oraya çıkamaz, göktekilere vesvese verip onlar hakkında dilediğini yapamaz ve onların durumu hakkında bilgi alamaz.

18. «Ancak kulak hırsızlığı eden müstesna.» Fakat kulak hırsızlığı yapan bundan müstesnadır. Âyetin içerisinde geçen kelimeden türeme "el-müsterik" bir şeyi gizlice dinleyen, ona kulak veren demektir. Âyet metninde yeralan "*sem'*" kelimesi, işitilen şey anlamınadır. Buna göre "*istiraku's-sem'*" gizlice dinlemek ve bir şeyler kapmak demektir.

«Onun da peşine» görenler için, durumu gayet **«açık bir alev sütunu düşmüştür.»** Âyet metninde yeralan *"şihâb"*, yanıp tutuşan ateşten kopan bir parça anlamına gelmektedir. Burada üzerinde durulması gereken nokta sözkonusu olayın Rasûlullah (s.a.v.)'dan önce meydana gelmiş bir olay olmasıdır. Şeytanlar, Rasûlullah (s.a.v.) Peygamber olarak gönderilmeden önce bazı durumları kulak hırsızlığı yapar, öğrenirlerdi. Rasûlullah (s.a.v.) Peygamber olarak gönderilince şeytanların arkasından atılan taşlar çoğaldı ve onların, doğrudan doğruya ve tam olarak kulak hırsızlığı yapmaları engellendi. Bu görüşü İbn Abbas'tan rivayet olunan şu ifadeler desteklemektedir: "İlk zamanlar şeytanların gökyüzüne çıkmaları engellenmiyordu. Rasûlullah (s.a.v.) dünyaya teşrif edince artık bir alev sütunuyla onların semalara çıkmaları engellenmiştir."

Kulak hırsızlığı yapana âyet-i kerimenin deyimiyle *"şihâb"* atılmaktadır. Şeytanlara yıldızların bizatihi kendileri atılmamaktadır. Çünkü gökyüzünde gezegenler yörüngelerinden ayrılmamaktadır. O halde bu şihâb sadece ateşten alınmış bir parça olsa gerektir. Ateş ise tam ve eksilmez biçimde sabittir. Şeytanlar arasında yüzü, alnı ve eli ile Yüce Allah'ın dilemiş olduğu başka yerleri yanmış olanları vardır. Aralarında aklını yitiren ve bu nedenle bir daha kulak hırsızlığı yapmak üzere semaya geri dönemeyen şeytanlar vardır.

19. «Yeri uzatıp yaydık.» Yeryüzünü, yeryüzü sakinleri için yaydık ve hazırladık. **«Orada sabit dağlar yerleştirdik.»** Bu dağlar olmasaydı yeryüzü hızla çalkalanırdı ve üzerinde hiçbir şey sabit olarak kalamazdı. Âyet metninde yeralan *"revâsiye"* "resâ-yersû-resven-rüsuvven" fiillerinden türemedir. Manası, sabit oldu demektir.

«Yine orada» yeryüzünde **«miktarı ve ölçüsü belirli olan şeyler bitirdik.»** Bu ölçüsü belirli olan şeyler, hikmetin terazisiyle ölçülmüş olan şeylerdir. Buna göre âyetin manası; orada miktarı ve ölçüsü belirli, güzel ve münasip olan şeyler bitirdik, demek olur. Nitekim aynı kelimeyle Arapçada ölçülü söz için «kelâmun mevzûnun» denilir.

20. «Orada hem sizin için, hem de rızıklarını temin edemeyeceğiniz» çoluğunuz, çocuğunuz, köleleriniz, hizmetçileriniz gibi **«kimseler için birçok geçim vasıtaları yarattık.»** Âyet metninde yeralan *"meâyiş"*, «maîşet» kelimesinin çoğuludur. Buna göre mana; orada sizin için, yaşamanızı temin ettiğiniz yiyecek, giyecek şeyler ve başka nesneler yarattık. Bütün bunlar sizin, dünyada kalmanızla ilgili şeylerdir. Yüce Allah'ın, burada *"rızıklarını temin edemeyeceğiniz kimseler"* buyurması, onların rızıklarını kendilerinin verdiği yolundaki zanlarını reddetmek ve Yüce Allah'ın hem kendilerini ve hem de onları rızıklandırdığını ortaya çıkarmaktır.

21. «Her şeyin hazineleri yalnız Bizim yanımızdadır.» Âyetin metninde yeralan *"hazâin"* kelimesi, "hizâne" kelimesinin çoğulu olup, depo edilmiş, saklanmış anlamınadır. Hizâne, aynı zamanda içerisinde değerli malların muhafaza edildiği yerdir. Yüce Allah'ın, depo edilmiş nefis mallara olan kudreti, sultanların hazinelerine benzetilmiştir.

«Biz onu ancak belli bir ölçüyle indiririz.» Yoktan varettiğimiz şeyleri ve yaratmış olduğumuz bu eşyayı ancak belli bir ölçüye göre indiririz. Bir başka ifadeyle hikmetin gerektirdiği belli bir miktara göre indiririz. Bu kadar çok olmakla birlikte Bizim yoktan varettiğimiz ve vücut verdiğimiz şeyler maslahata göre hesap edilmiş şeylerdir.

وَأَرْسَلْنَا الرِّيَاحَ لَوَاقِحَ فَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَسْقَيْنَاكُمُوهُ
وَمَا أَنْتُمْ لَهُ بِخَازِنِينَ (٢٢) وَإِنَّا لَنَحْنُ نُحْيِي وَنُمِيتُ وَنَحْنُ
الْوَارِثُونَ (٢٣) وَلَقَدْ عَلِمْنَا الْمُسْتَقْدِمِينَ مِنْكُمْ وَلَقَدْ عَلِمْنَا
الْمُسْتَأْخِرِينَ (٢٤) وَإِنَّ رَبَّكَ هُوَ يَحْشُرُهُمْ إِنَّهُ حَكِيمٌ عَلِيمٌ (٢٥)

22. Biz, rüzgârları aşılayıcı olarak gönderdik ve gökten bir su indirdik de onunla su ihtiyacınızı karşıladık. Siz onu depolayamazsınız.

23. Şüphesiz Biz diriltir, Biz öldürürüz. Ve Biz vâris oluruz.

24. Andolsun Biz, sizden önce gelip geçenleri de biliriz, geri kalanları da biliriz.

25. Şüphesiz senin Rabbin onları toplayacaktır. Çünkü O, hakîmdir, alîmdir.

22. «Biz, rüzgârları aşılayıcı olarak gönderdik.» Burada, yağmur yüklü bulutlar oluşturmak suretiyle hayır ve bereket getiren rüzgâr, hamile olan kadına, böyle olmayanlar ise kısır olan kadına benzetilmiştir.

Ebû Ubeyde der ki: "Âyetin metninde yeralan "*levâkih*" (aşılayıcı) kelimesi, "mülkiha" anlamına gelmektedir. Çünkü rüzgâr hem bulutları ve hem de ağaçları aşılamaktadır. Ağaçları güçlendirerek ve olgunlaştırıp meyve verecek hale getirerek aşılamaktadır." Peygamber Efendimizin: "*Allahım, o rüzgârı 'riyâh' (rüzgârlar) kıl fakat 'rîh' kılma.*" şeklinde duâ ettiği rivâyet edilmiştir.

«Ve gökten» yukarıdan **«bir su»** *"mâen"* kelimesinin elif lamsız olmasının da işaret ettiği gibi bir kısım su **«indirdik de»** yani yukarıda zikri geçen rüzgârlarla yağmur yüklü bulutlar meydana getirdikten sonra size yukarınızdan biraz su indirdik. Âyet metninde "*semâ*" (gök) kelimesi ile kastedilen, insanın yukarısı demektir. Çünkü insanı evin tavanı gibi yukarıdan kuşatan her şeye Arapçada "semâ" denir. Yukarıdan indirilen, suyun bir kısmıdır. Çünkü herkes bilir ki semadan suyun tamamı indirilmez. Tam tersine insanların yararlanabilecekleri ve zarardan korunabilecekleri kadar su indirilir. **«Onunla su ihtiyacınızı karşıladık.»** Yani gökten inen yağmuru, sizi sulayacak bir unsur olarak yarattık. Artık bu yağmur suyunu içersiniz ve onunla hayvanlarınızı ve tarlalarınızı sularsınız.

«Siz onu» yukarıdan indirilen yağmuru **«depolayamazsınız.»** O suyu yoktan varetmeye, bulutlarda depolamaya ve gökten indirmeye kadir olan Biziz. Sizler buna kadir değilsiniz. Âyet-i kerimeye şu şekilde de mana verenler olmuştur: Yağmuru gökten yağdırdıktan sonra onları göllerde, kuyularda ve su kaynaklarında sizler depolayamazsınız. Tam tersine suyun karakteri çekilmek, yere sızmak olduğu halde onları buralarda depolayan Biziz. Su ihtiyacınızı gidermek için muhafaza eden de Biziz.

23. «Şüphesiz» hayat verilmeye müsait bazı cisimlere hayat vererek **«Biz diriltir»** o cisimlerde hayatı yokederek ve alarak **«Biz öldürürüz.»** Hayat verme ve öldürme kavramı hem hayvanlara, hem de bitkilere şamildir. Allahü Teâlâ ilkbahar mevsiminde yağmur yağdırarak yeryüzünü diriltir.

Sonbaharda da öldürür. Yine O, iman nasip ederek diriltir, inkâr ile öldürür. «**Ve**» her şeye «**Biz vâris oluruz.**» Bütün mahlukatı yokettikten sonra geride kalacak olan Biziz. Mülkün zamanı bittiğinde bütün mülke mâlik olacak olan Biziz. En başta da ve en sonda da her şeye hakim olacak olan Biziz.

24. «**Andolsun Biz, sizden önce gelip geçenleri de biliriz,**» yani doğumu da ölümü de sizden önce gerçekleşmiş olanları, bir başka ifadeyle Hz. Âdem'den şu ana kadar gelip geçmiş olanları Biz biliriz. «**Geri kalanları da biliriz.**» Sizden sonra doğacak ve ölecekleri, bir başka ifadeyle kıyamete kadar sizden sonra gelecekleri Biz biliriz.

25. Başkası değil «**şüphesiz senin Rabbin onları toplayacaktır.**» Yani önce geçenleri de, kıyamete kadar gelecek olanları da yaptıklarının karşılıklarını vermek üzere senin Rabbin toplayacaktır. Bu ifade öldükten sonra dirilmeyi inkâr edenlere bir cevap teşkil etmektedir. «**Çünkü O, hakîmdir,**» büyük bir hikmet sahibi ve fiillerini sağlam yapandır. «**Alîmdir**» O'nun ilmi her şeyi kuşatmıştır.

İmam el-Vâhidî, *Esbâbü'n-Nüzûl* isimli eserinde der ki: "İbn Abbas (r.a.) der ki: Rasûlullah (s.a.v.)'ın arkasında kadınların en arka safında güzel bir kadın namaz kılıyordu. Sahâbilerden biri o kadını görmek için erkeklerin son safına geçiyordu ve rükû ettiği zaman koltuk altlarından geriye doğru o kadına bakıyordu. İşte bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil olmuştur."

Bir başka rivayet de şöyledir: "Kadınlar cemaate namaz kılmaya geliyorlardı ve erkeklerin arkasında namaza duruyorlardı. Erkeklerden, kalbinde şüphe olan bazıları erkeklerin en arka safında namaza duruyor, kadınlardan da aynı şekilde kalbi bozuk olanlar erkeklere yakın olsunlar diye kadın saflarının en önünde namaza duruyorlardı. İşte bunun üzerine bu âyet-i kerime nâzil olmuştur."

Bir hadis-i şerifte Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurur: "*Erkeklerin saflarının en hayırlısı birinci saf, en kötüsü de son saftır. Kadınların saflarının en hayırlısı ise en arka saf, en kötüsü de en öndeki saftır.*" (1)

Fethu'l-Garîb isimli eserde denir ki: "Bu hadis, umumu üzere anlaşılmamalıdır. Tam tersine eğer kadınlarla erkekler birlikte cemaat olacaklarsa hadiste emredildiği şekilde saf tutmalıdırlar. Eğer kadınlar erkeklerden ayrı

1- Hadisi Müslim, Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce rivayet ederler. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/101 bir yerde namaz kılacaklarsa o zaman onların hükmü de erkekler gibidir. Erkeklerin ve kadınların saflarının en kötüsü tabirinden maksat, bu safların sevabının ve faziletinin daha az olacağı ve şeriatın arzusundan daha uzak bulunacağıdır. En hayırlısı da bunun tam tersidir. "

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَاٍ مَسْنُونٍ (٢٦)
وَالْجَٓانَّ خَلَقْنَاهُ مِنْ قَبْلُ مِنْ نَارِ السَّمُومِ (٢٧) وَاِذْ قَالَ رَبُّكَ
لِلْمَلٰٓئِكَةِ اِنّ۪ي خَالِقٌ بَشَرًا مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَاٍ مَسْنُونٍ
(٢٨) فَاِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ ف۪يهِ مِنْ رُوح۪ي فَقَعُوا لَهُ سَاجِد۪ينَ
(٢٩) فَسَجَدَ الْمَلٰٓئِكَةُ كُلُّهُمْ اَجْمَعُونَ (٣٠) اِلَّٓا اِبْل۪يسَ اَبٰٓى
اَنْ يَكُونَ مَعَ السَّاجِد۪ينَ (٣١) قَالَ يَٓا اِبْل۪يسُ مَا لَكَ اَلَّا تَكُونَ
مَعَ السَّاجِد۪ينَ (٣٢) قَالَ لَمْ اَكُنْ لِاَسْجُدَ لِبَشَرٍ خَلَقْتَهُ مِنْ
صَلْصَالٍ مِنْ حَمَاٍ مَسْنُونٍ (٣٣) قَالَ فَاخْرُجْ مِنْهَا فَاِنَّكَ رَج۪يمٌ
(٣٤) وَاِنَّ عَلَيْكَ اللَّعْنَةَ اِلٰى يَوْمِ الدّ۪ينِ (٣٥) قَالَ رَبِّ فَاَنْظِرْن۪ٓي
اِلٰى يَوْمِ يُبْعَثُونَ (٣٦) قَالَ فَاِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَر۪ينَ (٣٧) اِلٰى يَوْمِ الْوَقْتِ
الْمَعْلُومِ (٣٨) قَالَ رَبِّ بِمَٓا اَغْوَيْتَن۪ي لَاُزَيِّنَنَّ لَهُمْ فِي الْاَرْضِ وَ

لَاُغْوِيَنَّهُمْ اَجْمَعِينَ (٣٩) اِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمُ الْمُخْلَصِينَ (٤٠)
قَالَ هٰذَا صِرَاطٌ عَلَيَّ مُسْتَقِيمٌ (٤١) اِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ
عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ اِلَّا مَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْغَاوِينَ (٤٢)

26. Andolsun Biz insanı, kuru bir çamurdan, kokuşmuş kara balçıktan yarattık.

27. Cinleri de daha önce harareti müthiş ateşten yaratmıştık.

28. Hani Rabbin meleklere demişti ki: "Ben kupkuru bir çamurdan, kokuşmuş kara balçıktan bir insan yaratacağım.

29. Ona şekil verdiğim, ve ona ruhumdan üflediğim zaman siz hemen onun için secdeye kapanın."

30. Meleklerin hepsi de hemen secde ettiler.

31. Fakat İblis hariç. O, secde edenlerle beraber olmaktan kaçındı.

32. Allah: "Ey İblis! Secde edenlerle beraber olmayışının sebebi nedir?" dedi.

33. (İblis): "Ben kuru bir çamurdan, kokuşmuş kara balçıktan yarattığın bir insana secde edecek değilim," dedi.

34. (Allah) şöyle buyurdu: "Öyleyse oradan çık, artık kovuldun.

35. Muhakkak ki din gününe kadar lânet senin üzerine olacaktır."

36. (İblis): "Rabbim, öyleyse onların tekrar dirileceği güne kadar bana mühlet ver," dedi.

37-38. (Allah): "Sen bilinen vaktin gününe kadar kendilerine mühlet verilenlerdensin," buyurdu.

39. (İblis) dedi ki: "Rabbim, andolsun ki beni azdırman se-

bebiyle ben de yeryüzünde (günahları ve şehvetleri) onlara süsleyeceğim ve onların hepsini mutlaka azdıracağım.

40. Ancak onlardan ihlâslı kulların müstesna."

41. (Allah) şöyle buyurdu: "İşte -taaḫhüt ederim- dosdoğru yol budur.

42. Şüphesiz kullarım üzerinde senin bir hakimiyetin yoktur. Ancak azgınlardan sana uyanlar müstesna."

26. «Andolsun Biz insanı, kuru bir çamurdan,» pişirilmemiş kuru çamurdan yarattık. Âyetin metninde geçen "*salsâl*" kelimesi, pişmemiş, vurulduğunda ses çıkaran kuru çamur anlamına gelmektedir. **«Kokuşmuş»**, mayalanmış **«kara balçıktan»** rengi değişmiş ve suyla ıslandıktan sonra uzun müddet kaldığı için kararmış ve kokuşmuş kara balçıktan **«yarattık.»** Yani insan nev'ini yarattık. İnsanın aslını ve ilk ferdini herhangi bir misli ve benzeri olmaksızın diğer fertlerin yaratılış çekirdeğini de içinde taşımak üzere çamurdan, kokuşmuş kara balçıktan yarattık.

27. «Cinleri de...» Âyet metninde yeralan "*cân*" İblis anlamınadır ve İblis, cinlerin babasıdır. Cân kelimesi, şekil itibariyle tekil, fakat mana itibariyle çoğul olarak cinler anlamınadır. Cinlere bu ismin verilmesi gizlenmesi dolayısıyladır. **«Daha önce»** insanlığı yaratmadan önce **«harareti müthiş ateşten yaratmıştık.»** Burada geçen "*semûm*" kelimesi, harareti çok yüksek ve şiddetli ateş anlamına gelmektedir. Sözlükte "semûm" kelimesi, harareti olan rüzgâr demektir. Hararetli olan rüzgârda da ateş vardır. "Semûm" ile "harûr" arasındaki farka gelince "semûm" daha ziyade gündüzün esen, buna karşılık "harûr" ise gece esen sıcak rüzgâr demektir. Ateşin "semûm" şeklinde nitelenmesi, vücudun bütün gözeneklerine nüfuz etmesinden dolayıdır. Çünkü "gözenekler" bu kelimeden türeme "mesâm" demektir.

28. Ey Muhammed! Allah'ın şu sözlerini hatırla: **«Hani Rabbin meleklere demişti ki:»** Burada hitap edilen bütün meleklerdir. Bunların arasına Cebrail ve benzeri büyük meleklerle küçük melekler dahildir. **«'Ben»** gelecekte mutlaka **«kupkuru bir çamurdan, kokuşmuş kara balçıktan bir insan yaratacağım.»** Burada geçen *"beşer"* kelimesi, erkek veya kadın insan demektir. Burada Yüce Allah, Hz. Âdem'in daha yaratılmadan önce yaratılacağını meleklere haber vermiştir. Böylece onların kendilerini Âdem'e hemen secde etmeleri hususunda ruhen hazırlamayı amaçlamıştır.

29. «Ona şekil verdiğim,» onu insan suretinde ve beşer biçiminde şekillendirdiğim **«ve ona ruhumdan üflediğim zaman...»** Burada geçen "*nefh*" (üfleme), içerisinde havayı tutmaya ve havayla dolmaya elverişli bir cismin içine hava üflemek ve doldurmak demektir. Bu ifade vücuda hayat vermenin kinayeli yoldan anlatımıdır. Yüce Allah'ın üfürme fiilini kendi zatına izafe etmesi, Âdem'e şekil verme ve onu insan kılığına sokmaya bizzat kendisinin başlamış olmasından dolayıdır. O halde Yüce Allah Âdem'i yaratmış, insan biçimine sokmuş ve mukaddes elleriyle onu düzgün bir şekilde yaratmış, ardından da herhangi bir vasıtayla değil, bizatihi kendisi, kendi izafi ruhundan ona üfürmüştür. Buradaki "izafi ruh" terimi ile kastedilen, vücut ismiyle anılan Rahmânî nefestir. Buna göre âyetin manası: Âdem'in vücuduna gerekli yetenekleri verip tamamladığımda ve ona ruh verdiğimde ve bu ruhun izleri bütün organlarının boşluklarına kadar ulaştığında ve hisseden, solunum yapan bir hale geldiği zaman **«siz hemen onun için»** Yüce Allah'ın emrine sarılmak, Âdem'e selâm, tazim ve onu şereflendirmek üzere **«secdeye kapanın.'»** Bu emir üzerine melekler, Âdem bir kıble mesabesinde olarak Yüce Allah'a secdeye kapandılar. Zira onda Yüce Allah'ın kudretinin ve hikmetinin acayip tecellileri ortaya çıkmıştı.

30. «Meleklerin hepsi de hemen secde ettiler.» Yüce Allah, Âdem'i yarattı, insan biçimine koydu, ona ruh üfledi ve meleklerin tamamı içlerinden hiçbiri müstesna olmaksızın yerdeki, ya da gökteki meleklerin tamamı ona secdeye kapandılar. Bu konuda hiçbir melek geri kalmadı. Tam tersine hepsi birden secde ettiler.

"*Ecmaûn*" kelimesi, "hepsi" anlamına gelen ve daha önce geçen *"küllühüm"* kelimesinden sonra ikinci bir te'kid (pekiştirme) ifade etmektedir. Çünkü *"Melekler secde etti"* ifadesi açıkça bütün meleklerin secdeye kapandıklarını belirtmektedir. Çünkü Arapça dilbilgisi kurallarına göre "elif-lam" ile marife olan çoğul kelimelerin o ismin bütün fertlerini içine aldığı açıktır. Böyle bir kelime o ismin bütün fertlerini kapsar. Fakat bu genellik tahsise ve fertlerin bir kısmının irade edilmiş olmasına da muhtemeldir. İşte bu ihtimal âyette yeralan "*ecmaûn*" kelimesiyle ortadan kaldırılmıştır ve bu kelime sözkonusu cümleye bir pekiştirme katmıştır.

31. «Fakat İblis hariç.» Buradaki istisna "muttasıl" istisnadır. Bir başka ifadeyle istisna edilenle, geride kalanların aynı cinsten olduğu istisnadır.

Zira İblis de, meleklerin arasında gizli bir cindi. Yüce Allah onlarla birlikte secde etmesini emretmişti. Ancak burada ayrıca cinler söylenmemiş ve hepsi *"Meleklerin hepsi de hemen secde ettiler."* ifadesinde meleklerin arasına katılmışlardır. Bu tıpkı kadınlarla erkeklerin birlikte bulunmalarında Arapça dilbilgisi kurallarına göre erkeklere ait zamirin ve fiilin kullanılması gibidir.

«O, secde edenlerle beraber olmaktan kaçındı.» Onun secde etmeyişi, yaşamış olduğu bir tereddütten değildi. Tam tersine karşı gelmesinden, böbürlenip yüzçevirmesinden idi. Yukarıdaki istisnanın "munkatı" olması da mümkündür. Bu taktirde ifade, daha sonra gelen ifadeyle bitişir ve mana olarak o ifadelerle bütünlük taşır. İstisna munkatı olursa âyetin manası şöyle olur: "Fakat İblis, Âdem'e meleklerle secde edenlerden olmaktan yüzçevirdi." Bu ifade İblis'in görüşünün ne kadar sakat olduğunu göstermektedir. Çünkü bir tek masiyet içinde üç tane günahı birden işlemiş olmaktadır. Bunlar; emre karşı gelmek, Âdem'i hakir görerek kibirlenmek ve cemaatten ayrılmaktır. Âyetin ifadesiyle *"ebâ"* o şerefli ve mukarrabîn olan meleklerin arasında yeralmaktan yüz çevirmeyi ifade eder. Sahih bir hadiste şu ifadeler yeralır: *"Âdemoğlu secde âyetini okuduğu zaman ve secde ettiğinde şeytan oradan uzaklaşır ve ağlamaya başlar. Ardından şöyle der: Yazıklar olsun bana! Âdemoğluna secde etmesi emrolundu ve secde etti cenneti kazandı. Bana secde etmem emrolundu, karşı geldim. Benim için de cehennem vardır."* (2)

32. «Allah: 'Ey İblis!» Şerefçe mertebeleri yüksek olmakla birlikte, Âdem'e **«secde edenlerle beraber olmayışının sebebi nedir?' dedi.»**

33. «(İblis): 'Ben kuru bir çamurdan, kokuşmuş kara balçıktan yarattığın bir insana secde edecek değilim,' dedi.» Yani benim durumum, secde etmeme uygun değildir, doğru da olmaz. Çünkü o yoğun bir cisimdir, ben ise ruhânî cevherim. Senin kokuşmuş kara çamurdan yarattığın böyle bir beşere secde edecek değilim. Benim delilim ise şudur: Sen beni ateşten yarattın. Ateş, lâtif, nûrâni, yüce bir cevherdir. Onu ise çamurdan yarattın. Çamur kesiftir, zulmânîdir (karanlıktır) ve süflîdir. O halde ben ondan bu delillere göre daha hayırlıyım.

İblis bu akıl yürütmeyle ne kadar cahil ve ne kadar zayıf akıllı olduğuna işaret etmektedir. İblis zannetti ki Yüce Allah, Âdem'in meleklere secdeye

---

2- Bu hadisi Müslim, İbn Mâce ve Ahmed b. Hanbel Müsned'inde rivayet ederler. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, I/141.

lâyık olmasını beşer oluşuna ve çamurdan yaratılmış olmasına bağlamıştır. Oysa onun ruhuna verilen "halifelik" sırrına bakmadı. Hem de bu ruh, Yüce Allah'ın bizatihi kendisine izafe olma şerefi taşıyşan, O'nun özel üfürmesi ile şereflenen, bütün isimleri öğrenen, Yüce Allah'ın cemâlinin ve celâlinin tecellisine müsait ve uygun bir ruhtu. İşte bu noktadan hareket edilerek İblis için tek gözlü denmiştir. Çünkü o, iki gözünden biriyle olaylara bakmaktadır. Zira bu olayda Âdem'in sadece beşer yönünü müşahede etmiş, Yüce Allah'ın bu beşere bahşetmiş olduğu değersiz, hayvânî sıfatlara, fesat ve kan dökme kaynağı olan özelliklere bakmıştır. İblis kördü. Çünkü insanın rûhâniyetine verilmiş olan halifelik sırrına, eşyanın isimlerini bilme, Yüce Allah'ın özel üfürmesiyle yaratılma ve bu üfürülmenin bizzat Allah'ın kendi nefsine izafe edilme şerefi ve bunların dışında diğer seçilme ve tercih edilme gibi olaylarla mükerrem kılınmasına hiç bakmamıştı.

34. «(Allah) şöyle buyurdu: 'Öyleyse oradan çık,» Yüce Allah İblis'e onu değersiz kılmak ve uzaklaştırmak için cennetten çıkma emri vermiştir. İblis'in cennetten çıkması vesvese yoluyla oraya girmesine engel değildir.

Ebu'l-Kasım el-Ensârî der ki: "Allahü Teâlâ meleklerle cinleri ve insanları birbirlerinden şekil ve suret itibariyle farklı kılmıştır. Eğer Allah meleğe insan bünyesi verse melek olmaktan çıkar. Diğerlerini de buna mukayese etmek mümkündür."

«Artık kovuldun.» Burada geçen "*racîm*" kelimesi "er-racmü bi'l-hacer" taş atmaktan türemedir. Buna göre şeytanın racîm olması, Allah'ın rahmetinden ve her türlü hayır ve şereften kovulması anlamına gelir.

35. «Muhakkak ki din gününe kadar» ceza ve ukûbet gününe kadar **«lânet»**, rahmetten uzaklaştırılma **«senin üzerine olacaktır.'»** Bu âyet-i kerimede işaret olunuyor ki İblis'in cezası ve ikâbı, ceza gününe kadar ertelenmiştir ve yine son derece çirkin olmakla birlikte burada ifade edilen lânet, onun fiilinin bir cezası değildir. Asıl İblis'in cezası, o ceza günü tahakkuk edecektir.

36. «(İblis): 'Rabbim, öyleyse onların tekrar dirileceği güne kadar» Âdem'in ve zürriyyetinin öldükten sonra ceza veya mükâfat görmek üzere dirilecekleri güne kadar **«bana mühlet ver,' dedi.»** Madem ki beni kovulmuş kıldın. O halde onların dirileceği güne kadar bana mühlet ver, cezamı tehir et dedi. Bu sözüyle, insanları saptırmasına devam etmeyi, onlardan intikam almayı ve ölümden kurtulmayı murad etmiştir. Çünkü insanlar dirildikten sonra artık ölmek diye bir şey yoktur. Yüce Allah da İblis'in mühlet isteğine kabul, diğer isteğine red cevabı vermiştir.

37-38. «(Allah): 'Sen bilinen vaktin gününe kadar kendilerine mühlet verilenlerdensin,'» Ecelleri ezelde tehir edilmiş olanlardansın **«buyurdu.»**

39. «(İblis) dedi ki: Rabbim, andolsun ki beni azdırman sebebiyle ben de yeryüzünde», aldanma yurdu olan dünyada **«onlara»** günahları, şehvetleri ve lezzetleri **«süsleyeceğim ve onların hepsini mutlaka azdıracağım.»** Onların hepsini azgınlığa ve sapıklığa sürükleyeceğim.

40. «Ancak onlardan» senin tâatına halis kıldığın ve kendilerini şirkin kirlerinden temizlediğin **«ihlâslı kulların müstesna.'»** Çünkü onlar gerçek tevhid ehli olup, içinde bulundukları duruma basiret gözüyle bakabilen uyanık kimselerdir.

Bir haberde şu ifadeler yeralır: "İblis Rabbine, Senin izzetine ve celâline yemin ederim ki Âdemoğullarının ruhları bedenlerinde olduğu sürece onları azdırmaya devam edeceğim." Allahü Teâlâ da: "İzzetime ve celâlime andolsun ki onlar Benden istiğfar ettikleri sürece Ben de onları bağışlayacağım," buyurur.

Allahü Teâlâ İblis'i, sevimli olan dosttan düşmanı, itaatkârdan itaat etmeyeni kendisi vasıtasıyla ayırmak için yaratmıştır. Allahü Zülcelâl, Peygamberleri de itaatkâr olan kulları onlara uysunlar diye yaratmıştır. İblis'i ise itaatkâr olmayanlar, ardından gitsinler diye yaratmıştır.

İblis cehenneme çağıran bir simsar ve tellâldır. İblis'in malı dünyadır. Bu malını kâfirlere sunduğunda sorulur: Bu malın değeri nedir? İblis, bunun değeri dini terketmektir, der ve dünyayı satın alanlar dinlerini vererek İblis'in malını alırlar. Zahidler ise dünyayı terkederler, ondan yüz çevirirler.

Bir grup insan Ebû Medyen'in huzuruna girerler ve şeytanın vesvesesiyle başa çıkamadıklarından şikayetçi olurlar. Ebû Medyen: "Şeytan şimdi benim yanımdan çıktı gitti ve sizden şikayetçi oldu. Şeytan bana dedi ki: Arkadaşlarına söyle, benim dünyamı terketsinler ki ben de onlara dinlerini bırakayım dedi," der.

Ahmed b. Hanbel rahimehullah der ki: "İnsanın düşmanı dörttür: Birincisi dünyadır. Dünyanın silahı halkla birarada bulunmaktır. Bu silâhın panzehiri uzlettir. İkinci düşman şeytandır. Şeytanın silâhı tokluktur. Bu silâhın panzehiri ise açlıktır. Üçüncü düşman nefistir. Silâhı uyku, panzehiri uyumamaktır. Son düşman hevâdır. Bunun silâhı konuşmaktır. Bu silâha karşı çare ise susmaktır."

41. «**(Allah)**» İblis'e «**şöyle buyurdu: 'İşte -taahhüt ederim-**» Eğrisi büğrüsü olmayan ve asla kendisinden sapılmayan «**dosdoğru yol budur.**» Burada geçen "*aleyye*" ifadesi (benim üzerime bir hak ve taahhüttür) demektir. Ancak bunun manası, uyulması gerekli olan hak gibidir, demektir. Böylece bu taahhüdün mutlaka yerine geleceği ve gerçekleşeceği pekiştirilmiş olmaktadır. Zira Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat itikadına göre Allah'a hiçbir şeyi yapması vacip değildir.

42. «**Şüphesiz**», imanlarında samimi oldukları ve şeytandan yakalarını kurtardıkları için Yüce Allah'ın nezdinde ağırlanmaya lâyık «**kullarım üzerinde**» onların kalpleri üzerinde «**senin bir hakimiyetin yoktur.**» Herhangi bir tasallutun ve azdırman mümkün değildir.

Şeytana sorulur: "Salih kullarla durumun nasıldır?" O cevap verir: "Büyük bir okyanusa onu kirletmek için idrarını yapan bir adam durumundayım. Hiç deniz bu adamdan etkilenir mi, ya da güneşin nurunu kendi kendine söndürmeye çalışan bir adama da benzetebilirsin. Sen hiç bu adamdan daha cahilini gördün mü," diye cevap verir.

Âlimlerden birine sorarlar: "Senin, şeytanla mücadelen nasıldır?" Cevap verir: "Şeytan da kim oluyor? Bizler bütün düşüncemizi Allahü Teâlâ'ya çevirmiş bir milletiz. Allah'a dönünce, O'nun dışındakilere hiç ihtiyaç kalmaz." Bundan sonra şu manada bir şiir söylemiştir:

Dünya hayatından çekildim sayesinde O'nun
Gözüm bakar dünyama, hayatım görmez beni
Günlere sor bilmez adım nedir,
Bilmez mekânım nedir, neresi eğler beni!

«**Ancak azgınlardan sana uyanlar müstesna.'**» Burada şöyle bir soru insanın aklına takılabilir: Allahü Teâlâ İblis'in, Rasûlullah (s.a.v.)'a musallat olmasına engel olmuş mudur, yoksa olmamış mıdır? Bu soruya bizim cevabımız: Yüce Allah İblis'i Rasûlullah'a musallat kılmıştır. Fakat sonra Peygamberini ondan korumuştur. İşte bu nedenle Rasûlullah'ın şeytanı onun elinde Müslüman olmuştur.

Hz. Ali (r.a.) der ki: "Bizim namazımızla, Ehl-i Kitabın namazı arasındaki fark şeytanın vesvesesidir. Şeytan, kâfirlerin amellerini bırakmıştır. Zira onlar zaten şeytanın emirlerine uymuşlardır. Herhangi bir kimse kâfir olduğu zaman şeytan; ben senden uzağım der. Mü'min ise şeytanın emirlerine aykırı davranır. Çünkü şeytanla mücadele, onun isteklerine uymamak sûretiyle olur."*Şüphesiz kullarım üzerinde senin bir hakimiyetin yoktur.*" âyet-i kerimesi bunların hakkında nâzil olmuştur. "

وَاِنَّ جَهَنَّمَ
لَمَوْعِدُهُمْ اَجْمَعِينَ (٤٣) لَهَا سَبْعَةُ اَبْوَابٍ لِكُلِّ بَابٍ مِنْهُمْ جُزْءٌ
مَقْسُومٌ (٤٤) اِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ (٤٥) اُدْخُلُوهَا
بِسَلَامٍ اٰمِنِينَ (٤٦) وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِمْ مِنْ غِلٍّ اِخْوَانًا عَلٰى
سُرُرٍ مُتَقَابِلِينَ (٤٧) لَا يَمَسُّهُمْ فِيهَا نَصَبٌ وَمَا هُمْ مِنْهَا
بِمُخْرَجِينَ (٤٨) نَبِّئْ عِبَادِي اَنِّي اَنَا الْغَفُورُ الرَّحِيمُ (٤٩)
وَاَنَّ عَذَابِي هُوَ الْعَذَابُ الْاَلِيمُ (٥٠)

43. Muhakkak ki cehennem, onların hepsine vaadolunan yerdir.

44. Onun yedi kapısı vardır. Onlardan her kapı için birer grup ayrılmıştır.

45. Takva sahipleri mutlaka cennetlerde ve pınar başlarında olacaklar.

46. Oraya emniyet ve selâmetle girin.

47. Biz, onların gönüllerindeki kini söküp attık. Onlar artık tahtlar üzerinde karşı karşıya oturan kardeşler olacaklar.

48. Onlara orada hiçbir yorgunluk gelmeyecek ve onlar oradan çıkarılmayacaklardır.

49. Kullarıma Benim çok bağışlayıcı ve pek esirgeyici olduğumu haber ver.

50. Benim azabımın elem verici bir azap olduğunu da bildir.

43. «Muhakkak ki cehennem, onların», şeytana uyanların **«hepsine vaadolunan yerdir.»** Onların varacakları son duraktır. Cehenneme bu ismin verilmesi, çok derin olmasından dolayıdır. Arapçada dibi çok derin olan kuyuya "bi'run cihinnâmun" denilir. Cehennem, âhirette Yüce Allah'ın hapishanesidir.

44. «Onun yedi kapısı vardır.» O kapılardan cehennemlikler içeri girerler. Cehennemin tabakasına göre her kapı üstünde başka bir kapı vardır. Yani her tabakanın bir kapısı vardır. **«Onlardan»** bu tabakalardan her bir tabakaya açılan kapılardan **«her kapı için»** şeytana tabi olanların girecek olduğu **«birer grup ayrılmıştır.»** Herkesin kendi yeteneğine göre muayyen bir grup vardır. Birinci tabaka cehennemin en üst tabakası olup, Müslümanların âsileri buraya girecektir.

Cehennemin tabakalarının tertip ve sıralanışı hakkında rivayetler çeşit çeşittir. Ekserisinde cehennem tabakası birinci tabakadır. Buraya cehennem isminin neden verildiği yukarıda ifade edilmişti. Sonra "lezâ" tabakası gelir. Bu, şiddetli yakıcılığından dolayı bu ismi almıştır. "Hutame" tabakası ise bir diğer tabakadır. Çünkü burası, içinde bulunanların kemiklerini kırar. Bir diğer tabaka "saîr" tabakasıdır. Bu ismi almasının nedeni, tutuşturulmuş olmasından dolayıdır. Sonra "sekar" tabakası gelir. Burada ateşin alevleri çok şiddetli olduğundan bu ismi almıştır. "Cahîm" tabakası ise derinliğinden dolayı bu ismi alırken, "hâviye" ise çok aşağıda ve çukur olmasından dolayı böyle isimlendirilmiştir. Cehennemde yaratıkların arasında en şiddetli azabı, şirk denen olayı ilk icad eden "İblis" çekecektir. Onun azabının ekserisi yaratılış unsurunda çoğunluğu teşkil eden ateşin zıddı ile verilecektir. Bir başka ifadeyle İblis, cehennemdeki "Zemherîr" soğuğu ile azaplanacaktır.

Yüce Allah günahkârların akıbetini zikrettikten sonra şimdi bundan sonra müttakîlerin akıbetlerini belirtmeye başlıyor ve şöyle buyuruyor:

45. «Takva sahipleri mutlaka cennetlerde ve pınar başlarında olacaklar.» Takva anlamına gelen "ittikâ", üç şekilde olur: Allah'ın haramlarından kaçınma, dünya ve onun şehvetlerinden kaçınma, Yüce Allah'tan başkalarından sakınma. Bunlardan birincisi âvamın, ikincisi havâssın, üçüncüsü de havâssın da havâssının takvasıdır. İşte bu takva sahipleri cennetlerde ve pınar başlarında olacaklar, içlerinden her birinin bir cenneti ve pınarı olacaktır.

46. Onlar, cennetin kapısına ulaştıklarında kendilerine **«oraya»** afetlerden **«emniyet ve selâmetle girin»** denilir. Burada *"selâmetle girin"* ifadesi, iki şekilde tefsir olunabilir. Birincisi her türlü korkunç şeyden salim olarak cennete girin, şeklinde olabilir. Ya da Allahü Teâlâ'nın selâmıyla oraya girin demek de, olabilir.

47. «Biz, onların gönüllerindeki kini söküp attık.» Kalplerinde dünyadaki düşmanlık sebebiyle yerleşmiş olan kinlerini söküp attık, demektir.

Hz. Ali (r.a.)'dan şöyle söylediği rivayet olunur: "Umarım ki ben, Osman, Talhâ ve Zübeyr bu âyette anlatılan, kalplerinden kinlerin sökülüp atıldığı kimselerin zümresinden oluruz. "

«Onlar artık tahtlar üzerinde karşı karşıya oturan kardeşler olacaklar.» Burada *"kardeşler"* olacakları ifade edilirken, A'raf sûresinde aynı konuya değinen âyet-i kerimede bu ayrıntı yer almamaktadır. Bu sûrede "kardeşler" olmalarının vurgulanması, âyet-i kerimenin Rasûlullah'ın sahabeleri hakkında inmiş olmasından dolayıdır. Bu sûrenin dışındaki âyetler ise bütün mü'minleri içine alan genel bir ifadedir. Onlar birbirlerine candan kardeş olunca artık aralarında ne dünyada ilim ve irfan farklılığından dolayı ve ne de âhirette cennet dereceleri ve Allah'a yakınlık mertebelerine karşılık herhangi bir kıskançlık kalmaz ve âyette işaret olunduğu gibi köşkler üzerinde karşı karşıya otururlar.

Mücahid der ki: "Oturdukları tahtlar, ne tarafa dönmek isterlerse o tarafa kendilerini çevirirler. Onlar her halükârda birbirleriyle yüzyüze olurlar. Herkes birbirini görür. İşte bu, onların dünyada iken birbirlerine karşı candan dost olmalarının sonucudur."

48. «Onlara orada hiçbir yorgunluk gelmeyecek», istemiş oldukları şeyleri asla herhangi bir faaliyet göstermeden elde edeceklerinden dolayı herhangi bir yorgunluk duymayacaklar. Ya da çok güçlü oldukları için bu yorgunluğu hissetmeyecekler. **«Ve onlar oradan»** ebediyyen **«çıkarılmayacaklardır.»** Çünkü bir nimet ebediyyen alınıyorsa tam olur. Bir hadis-i şerifte şöyle buyrulmaktadır: "*Cennete ilk gireceklerin sûretleri ayın dolunay gecesindeki biçimi gibi olacaktır. Onlar oraya asla tükürmezler, burunlarını sümkürmezler ve dışkı çıkarmazlar. Ellerindeki kabları altından, saçlarını taradıkları tarakları altın ve gümüştendir. Buhurdanlıklarında öd ağacı yakılır. Terleri misk kokar, her birinin iki adet zevcesi (eşi) vardır. Güzelliğinden dolayı etlerinin gerisinden, bacaklarının içindeki ilik görülmektedir. Onların arasında hiçbir anlaşmazlık ve karşılıklı kin gütme yoktur. Kalpleri bir kalpmiş gibi uyum içindedir. Sabah ve akşam Allah'ı tespih ederler.*" (3)

Fethu'l-Garîb'de şu satırları görmekteyiz: "Onlar sabah ve akşam Allah'ı tespih ederler. Cennetin gün ve saat cinsinden vakitleri takdir iledir. Çünkü gün ve saat, gece ve gündüzün farklılığından, güneşin ve ayın hareketlerinden doğmakta ve buna göre takdir olunmaktadır. Oysa cennette bu takdir araçları, gece, ay, güneş yoktur."

Kurtubî der ki: "Cennetliklerin sözkonusu bu tespihleri herhangi bir mükellefiyetten ve icbardan dolayı değildir. Çünkü cennet mükellefiyet mahalli değildir. Cennet, asıl yapılan amellerin karşılığının alındığı yerdir. Bundan dolayı cennetliklerin tespihi sadece bir ilham ve nasip etmeden kaynaklanmaktadır. Nitekim başka bir rivayette bunu anlıyoruz: "*Cennetliklere tıpkı nefes almaları, insanlara ilham olunduğu gibi tespih, tahmîd ve tekbir getirmeleri de ilham olunur.*" Buradaki benzerlik noktası şudur: Nasıl ki insanın nefes alıp, solunum yapması şarttır, kaçınılmazdır ve bu solunum yapılırken insan en ufak bir külfet ve meşakkat çekmez, işte cennetliklerin tespih vesaire çekmeleri de böylesine meşakkatsizdir. Bunun sırrı şudur: Cennetliklerin kalpleri Allah'ın marifetiyle nurlanmış, gözleri onu görmek sûretiyle nimetlenmiş ve Allah'ın mükemmel nimetleri onları kuşatmıştır. Yüce Allah kendi sevgisiyle onların kalbini doldurmuştur. İşte dilleri de Allah'ı zikirden asla geri durmaz ve O'na şükür eder. İnsan birşeyi sevdi mi onu çok zikreder."

49. «Kullarıma Benim çok bağışlayıcı ve pek esirgeyici olduğumu haber ver.» Yani kullarıma yaptıkları her türlü amellerini karşılıksız bırakmayacağımı, amellerini zayi etmeyeceğimi , onlara cenneti sadece Benim vereceğimi, Benden başka hiç kimsenin buna kadir olamayacağını haber ver.

3- Hadisi Buhârî rivayet etmiştir.

50. «Benim azabımın elem verici bir azap olduğunu da bildir.» Yani Benim azabımın elem verici bir azaptan başka bir şey olmadığını onlara haber ver.

وَنَبِّئْهُمْ عَنْ ضَيْفِ اِبْرٰهٖيمَۢ (٥١)
اِذْ دَخَلُوا عَلَيْهِ فَقَالُوا سَلَامًاۜ قَالَ اِنَّا مِنْكُمْ وَجِلُونَ (٥٢)
قَالُوا لَا تَوْجَلْ اِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ عَلٖيمٍ (٥٣) قَالَ اَبَشَّرْتُمُونٖي
عَلٰٓى اَنْ مَسَّنِيَ الْكِبَرُ فَبِمَ تُبَشِّرُونَ (٥٤) قَالُوا بَشَّرْنَاكَ بِالْحَقِّ
فَلَا تَكُنْ مِنَ الْقَانِطٖينَ (٥٥) قَالَ وَمَنْ يَقْنَطُ مِنْ رَحْمَةِ رَبِّهٖٓ
اِلَّا الضَّٓالُّونَ (٥٦) قَالَ فَمَا خَطْبُكُمْ اَيُّهَا الْمُرْسَلُونَ (٥٧)
قَالُٓوا اِنَّٓا اُرْسِلْنَٓا اِلٰى قَوْمٍ مُجْرِمٖينَۙ (٥٨) اِلَّٓا اٰلَ لُوطٍۜ اِنَّا لَمُنَجُّوهُمْ
اَجْمَعٖينَۙ (٥٩) اِلَّا امْرَاَتَهُ قَدَّرْنَٓا اِنَّهَا لَمِنَ الْغَابِرٖينَ (٦٠) فَلَمَّا
جَٓاءَ اٰلَ لُوطٍ الْمُرْسَلُونَۙ (٦١) قَالَ اِنَّكُمْ قَوْمٌ مُنْكَرُونَ
(٦٢) قَالُوا بَلْ جِئْنَاكَ بِمَا كَانُوا فٖيهِ يَمْتَرُونَ (٦٣) وَاَتَيْنَاكَ
بِالْحَقِّ وَاِنَّا لَصَادِقُونَ (٦٤) فَاَسْرِ بِاَهْلِكَ بِقِطْعٍ مِنَ الَّيْلِ وَاتَّبِعْ
اَدْبَارَهُمْ وَلَا يَلْتَفِتْ مِنْكُمْ اَحَدٌ وَامْضُوا حَيْثُ تُؤْمَرُونَ (٦٥)

وَقَضَيْنَا إِلَيْهِ ذَلِكَ الْأَمْرَ أَنَّ دَابِرَ هَؤُلَاءِ مَقْطُوعٌ مُصْبِحِينَ
(٦٦) وَجَاءَ أَهْلُ الْمَدِينَةِ يَسْتَبْشِرُونَ (٦٧) قَالَ إِنَّ هَؤُلَاءِ
ضَيْفِي فَلَا تَفْضَحُونِ (٦٨) وَاتَّقُوا اللَّهَ وَلَا تُخْزُونِ (٦٩) قَالُوا أَوَلَمْ
نَنْهَكَ عَنِ الْعَالَمِينَ (٧٠) قَالَ هَؤُلَاءِ بَنَاتِي إِنْ كُنْتُمْ فَاعِلِينَ
(٧١) لَعَمْرُكَ إِنَّهُمْ لَفِي سَكْرَتِهِمْ يَعْمَهُونَ (٧٢) فَأَخَذَتْهُمُ
الصَّيْحَةُ مُشْرِقِينَ (٧٣) فَجَعَلْنَا عَالِيَهَا سَافِلَهَا وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ
حِجَارَةً مِنْ سِجِّيلٍ (٧٤) إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِلْمُتَوَسِّمِينَ (٧٥)
وَإِنَّهَا لَبِسَبِيلٍ مُقِيمٍ (٧٦) إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِلْمُؤْمِنِينَ (٧٧)

51. Onlara İbrahim'in misafirlerinden de haber ver.

52. Onun yanına girdikleri zaman "selâm" dediler. (İbrahim): "Biz sizden korkuyoruz," dedi.

53. Dediler ki: "Korkma, biz sana bilgin bir oğul müjdeliyoruz."

54. (İbrahim): "Bana ihtiyarlık çökmesine rağmen beni müjdeliyor musunuz? Beni ne ile müjdeliyorsunuz?" dedi.

55. "Sana gerçeği müjdeledik. Sakın ümitsizliğe düşenlerden olma," dediler.

56. (İbrahim) dedi ki: "Rabbinin rahmetinden, sapıklardan başka kim ümit keser?

57. Ey elçiler! (Başka) ne işiniz var," dedi.

58. Dediler ki: "Biz suçlu bir topluma gönderildik.

59. Ancak Lût ailesi hariç. Onların hepsini kurtaracağız.

60. (Fakat Lût'un) karısı müstesna. Biz onun, geri kalanlardan olmasını takdir ettik."

61-62. Elçiler Lût ailesine gelince Lût (onlara): "Hakikaten siz tanınmayan kimselersiniz," dedi.

63. Dediler ki: "Aksine biz sana onların şüphe etmekte oldukları şeyi getirdik.

64. Sana gerçeği getirdik. Biz hakikaten doğru söyleyenleriz.

65. Gecenin bir bölümünde aile fertlerini yola çıkar, sen de arkalarından yürü. Sizden hiç kimse sakın dönüp de ardına bakmasın. Size emredilen yere gidin."

66. Ona şu hükmümüzü vahyettik: "Sabaha çıkarlarken mutlaka onların ardı kesilmiş olacaktır."

67. Şehir halkı sevine sevine geldi.

68-69. Lût onlara: "Bunlar benim misafirimdir, sakın beni utandırmayın. Allah'tan korkun, beni rezil etmeyin." dedi.

70. "Biz seni, elâlemin işine karışmaktan menetmemiş miydik?" dediler.

71. Lût: "Alacaksanız işte benim kızlarım" dedi.

72. Hayatın hakkı için onlar, sarhoşlukları içinde bocalıyorlardı.

73. Güneş doğarken onları o korkunç ses yakaladı.

74. Böylece ülkelerinin üstünü altına getirdik. Üzerlerine de balçıktan pişirilmiş taşlar yağdırdık.

75. İşte bunda iyice düşünenler için işaretler vardır.

76. Onlar hâlâ gözler önünde duran bir yol üzerindedirler.

77. Hakikaten bunda iman edenler için bir ibret vardır.

51. Ey Muhammed: **«Onlara»** ümmetine **«İbrahim'in misafirlerin-**

den de haber ver.» İbrahim'in misafirleri Cebrail ve büluğ çağına yaklaşmış, yüzleri parlak erkek çocuk kılığında on bir adet melekti. Yüce Allah bunlara *"misafir"* demektedir. Çünkü onlar misafir kılığında idiler. Ya da İbrahim (a.s.)'in zannına göre misafir olduklarından, kendilerine bu niteleme yapılmıştır.

52. «Onun yanına girdikleri zaman 'selâm' dediler.» Yani sana selâm veriyoruz, dediler. O da, "size de selâm" dedi ve hemen kızartılmış bir buzağı getirdi. **«(İbrahim): 'Biz sizden korkuyoruz,' dedi.»** Burada geçen "*vecel*", insanın başına kötü bir şey geleceğini tahmininden dolayı ruhunda çalkantı hissetmesi demektir. İbrahim (a.s.), bu sözü melek misafirler kendilerine takdim edilen kızartılmış buzağıyı yemeyip, ellerini sürmediklerini görünce söylemiştir. Çünkü o zamanki örf ve âdete göre onlara bir misafir konaklayınca kendisine takdim edilen yemeği yemediğinde bu misafirin bir hayır getirmediğini, kötü niyetle geldiğini zannederlerdi.

53. Melekler **«dediler ki:»** Ey İbrahim! **«'Korkma, biz sana»** büluğ çağına eriştiğinde **«bilgin»** olacak **«bir oğul müjdeliyoruz'»** Bu cümle dilbilgisi açısından yeni bir cümledir ve sebep bildirmektedir. Burada bildirilen sebep, İbrahim (a.s.)'in ve ailesinin uzun bir zaman afiyet, sıhhat ve selâmet içinde kalacaklarının müjdesidir. Arapçada *"bişârat"*, haber verildiğinde insanı sevindiren bir şeyi iletmek, müjdelemek demektir.

54. «(İbrahim): 'Bana ihtiyarlık çökmesine rağmen beni müjdeliyor musunuz?» Buradaki soru hem hayret bildirmeyi ifade etmekte ve hem de yaşının ilerlemiş olmasına rağmen çocuğunun olma ihtimalini uzak görmeyi ifade etmektedir. Bir başka ifadeyle İbrahim (a.s.) şöyle demiş olmaktadır. İhtiyarlayıp kocadıktan sonra bunca yaş ilerlemiş iken çocuk dünyaya getirmek alışılmamış bir iştir. **«Beni ne ile müjdeliyorsunuz?' dedi.»** Âyetin başındaki *"mâ"*, soru edatı olup, hayret manası ifade etmek üzere getirilmiştir. Sanki şöyle denmektedir: "Beni hangi şaşılacak şeyle müjdeliyorsunuz?"

55. «'Sana» kesin olarak meydana gelecek **«gerçeği müjdeledik. Sakın ümitsizliğe düşenlerden olma,' dediler.»** Çünkü Allahü Teâlâ anne ve baba olmaksızın bir insan yaratmaya kadir olduğuna göre nasıl olur da yaşı ilerlemiş bir pîri fânî ile kısır bir kocakarıdan çocuk dünyaya getiremez?

56. «(İbrahim) dedi ki: 'Rabbinin rahmetinden, sapıklardan başka», marifet yolunu ve doğru yolu şaşırmışlardan başka **«kim ümit keser?»** Buradaki soru edatı "inkârî" dir. Buna göre mana; Rabbinin rahmetinden sapıklardan başka hiç kimse ümit kesmez demek olur. Marifet yolunu şaşıranlar ise O'nun rahmetinin genişliğini, ilminin ve kudretinin mükemmelliğini bilmezler. Nitekim Yakûb (a.s.) bu konuda şöyle söylüyordu: "*Çünkü kâfirler topluluğundan başkası Allah'ın rahmetinden ümit kesmez.*" (Yûsuf: 87)

Bu açıklamaların ışığı altında İbrahim (a.s.)'in maksadı; kendisinin Allah'ın rahmetinden ümitsiz olmadığını en beliğ bir şekilde ifade etmektir. Yani demiş olmaktadır ki, Allah'ın rahmetinden ümitsizlik diye bir şey bende mevcut değildir. Benim bütün söylemek istediğim şu durumumun bana verilecek olan o büyük nimete uymadığını, birbiriyle çeliştiğini ifade etmektir.

57. İbrahim: **«Ey elçiler! (Başka) ne işiniz var,' dedi.»** Yani başka önemli işiniz nedir? Her halde İbrahim (a.s.) karîneler vasıtasıyla anladı ki meleklerin gelişleri sadece kendisine müjde vermek için değildi. Tam tersine onların başka bir görevleri daha vardı ve bunun için gönderilmişlerdi.

58. Melekler **«dediler ki: 'Biz suçlu bir topluma»** suçunda ısrar eden, günaha alabildiğine dalan Lût kavmine **«gönderildik.»**

59. «Ancak Lût ailesi hariç.» Bu ifadeyle Lût (a.s.)'un, mü'min olan aile efradı kastedilmektedir. **«Onların hepsini »** kavmin diğer fertlerine isabet edecek olan azaptan yani şehirlerinin altüst edilmesi azabından **«kurtaracağız.»**

60. «(Fakat Lût'un) karısı müstesna. Biz onun,» kâfirlerle birlikte helâk olması için **«geri kalanlardan olmasını takdir ettik'.»**

61-62. «Elçiler» yani melekler **«Lût ailesine gelince (Lût) onlara: 'Hakikaten siz tanınmayan»** garip, üzerinde yolculuk yaptığına dair sefer elbisesi olmayan **«kimselersiniz.'»** Bundan dolayı bana kötülük yapacağınızdan korkuyorum, **«dedi.»**

63. «Dediler ki:» Biz sana tanınmaz kılığa girmemize sebep olan şeyi getirmedik. **«'Aksine biz sana onların şüphe etmekte oldukları şeyi getirdik. »** Yani seni düşmanlarından kurtaracak olan şeyi, bir başka ifadeyle azabı getirdik. Âyette geçen *"yemterûn"* üzerinde şüphe ettikleri, cehâlet ve inatlarından dolayı yalanladıkları şey demektir.

64. «Sana gerçeği getirdik.» Üzerinde şek ve şüpheye asla mahal olmayan kesin bir gerçeği yani onların azabını getirdik. **«Biz hakikaten»** onların başına gelecek olan şeyi haber verirken **«doğru söyleyenleriz.»**

65. «Gecenin bir bölümünde aile fertlerini yola çıkar, sen de arkalarından yürü.» Onları sevketmek, yürütmek ve durumlarından haberdar olmak için arkalarından yürü. Ne sen ve ne de onlardan yani **«sizden hiç kimse sakın dönüp de ardına bakmasın.»** Bakarsa ardındaki korkunç olayları görür de buna dayanamaz. **«Size emredilen yere gidin.'»** Yüce Allah'ın, gitmenizi emrettiği Şam'a veya Şam'daki bir şehre gidiniz.

66. «Ona» Lût'a **«şu hükmümüzü»** kesin bir hüküm olarak **«vahyettik: 'Sabaha çıkarlarken mutlaka onların»** o günahkârların **«ardı kesilmiş»** kökünden kazınmış ve son ferdine kadar helâk edilmiş **«olacaktır.'»** Onlardan hiçbir fert geriye kalmayacaktır. Âyet metninde yeralan "*musbihîn*" (sabaha çıkarlarken) ifadesi helâk olacakları vakti tayin eden bir ifadedir. Nitekim Yüce Allah "*...Onlara vaadolunan (helâk) zamanı sabah vaktidir.*" (Hûd: 81) buyurmaktadır. Kısaca ifade etmek gerekirse Biz Lût'a vahyettik ki onların hepsi sabah vakti helâk olacaklardır ve nitekim de aynen bu şekilde olmuştur.

Bu âyetlerde bir takım işaretler vardır. Bunlar:

1- Hiçbir zaman nesep, akrabalık ve arkadaşlığa itibar yoktur. Tam tersine asıl itibar edilecek faydalı ilim, salih ameldir. Görüldüğü gibi Yüce Allah, Lût (a.s.)'un karısını kurtulacak olan aile fertlerinden ayırmış, onu helâk olacakların arasında kılmıştır. Hz. Lût'un karısına böyle bir Peygamberin hanımı olması fayda vermemiştir. Nitekim Hz. Nûh ile oğlu Kenan arasında da babalık oğulluk ilişkisi olduğu halde bu ilişki de Nûh'un oğluna fayda vermemiştir.

2- Şek ve şüphe kâfirlerin sıfatlarındandır. Buna karşılık yakîn ise mü'minlerin niteliklerindendir.

3- Hak yolu tutan kimsenin Allah'tan başka hiçbir şeye iltifat etmemesi gerekir. Çünkü en uzak ve en yüce maksat ve arzu Allahü Teâlâ'dır.

67. «Şehir halkı sevine sevine geldi.» Sedum halkı Lût (a.s.)'un evine sevine sevine geldi. Lût kavminin şehirleri dört tane idi. Bazı âlimlere göre ise yedi tane idi. En büyüğü Sedum'dur. Bunlar o çirkin fiili işlemek maksadıyla Lût'un evine son derece güzel, yakışıklı ve bıyığı yeni terlemiş oğlanlar gelmiş diye sevine sevine geldiler.

68-69. Onlar Lût'un misafirlerine göz dikince **«Lût onlara: 'Bunlar benim misafirimdir,»** Burada meleklere misafir denmesi, misafir elbisesi ve kılığı içinde olmalarından dolayı Lût'un böyle inanmış olması takdirine göredir. **«Sakın»** onlara bir kötülüğe kalkışmak suretiyle **«beni utandırmayın.»** Ya da misafirlerime karşı rezalet çıkarmak suretiyle beni rezil etmeyin. Çünkü insanın misafirine önem verilmeyince kendisine değer verilmemiş olur. Nitekim misafirine ikram edildiğinde de kendine ikram edilmiş gibi olmaktadır. Bu çirkin fiili işleme hususunda **«Allah'tan korkun,»** Allah'ın size emrettiğine uyup, yasakladığından kaçının, **«beni rezil etmeyin,' dedi.»** Onlara bu çirkin ve kötü fiili yapmaya kalkışmak suretiyle beni rezil etmeyin ve hakir duruma düşürmeyin, dedi.

70. «'Biz seni, elâlemin işine karışmaktan menetmemiş miydik,' dediler.» Biz sana daha önce gelip de, bizi onlara karşı fiilimizi işlemeye engel olmanı yasaklamamış mıydık, dediler. Çünkü onlar gelen her yabancıya kötülük yapmak üzere sataşıyor, karşısına dikiliyorlardı. Lût (a.s.)'da gücü yettiği kadar onlara engel oluyor, buna karşılık onlar da Lût (a.s.)'un hiç kimseyi himaye etmemesini istiyorlar, kendisini Kur'an'ın ifadesiyle şöyle tehdit ediyorlardı: "*Ey Lût! (Bu davadan) vazgeçmezsen, iyi bil ki sürgün edilmişlerden olacaksın.*" (Şuarâ: 167)

71. «Lût: 'Alacaksanız işte benim kızlarım' dedi.» Yani işte benim kavmimin kızları. Onlarla evlenirsiniz. Lût (a.s.)'un kavminin kızlarını, kendi kızı olarak nitelemesinin sebebi, her peygamberin şefkat ve terbiye açısından ümmetinin babası olması dolayısıyladır. Ya da Lût (a.s.), bu ifadeyle kendi öz kızlarını da kastetmiş olabilir. Buna göre Hz. Lût şöyle demiş olmaktadır: İşte kızlarım, onlarla evlenin, misafirlerime sataşmayın. Onlar daha önce de Lût'un kızlarını istiyorlar fakat ahlâksız ve pis olduklarından ve bir peygamberin kızına denk olmadıklarından kendilerine olumlu bir cevap vermiyordu. Bunun için Lût (a.s.) onlara, eğer şehvetinizi tatmin edecekseniz bunu Allah'ın helâl kıldığı yollardan yapın, haram ettiği yoldan vazgeçin demiş olmaktadır. Çünkü Yüce Allah kadınları erkekler için yaratmıştır. Yoksa erkekleri erkekler için yaratmış değildir.

Bu âyetlerde de bir çok nükteler vardır:

1- Misafire ikram etmek, vatanından uzak düşmüş kimseleri görüp gözetmek Peygamberlerin ve velîlerin ahlâkındandır. Bu hareket iyi şekilde anılmanın nedenlerindendir.

2- Her müttakî ve mü'min olan kişinin, şer nereden geliyorsa o kapıyı her türlü araçla mümkün olduğu oranda tıkaması gerekir. Görüldüğü üzere Lût (a.s.) pis niyetli kimseleri başından savacak bir çare bulamayınca onlara kendi kızına denk olmadıkları halde bir fesadı savuşturmak için kendi kızlarıyla nikâhlanmalarını teklif etmiştir.

3- Cinsel yönden tatmin mahalli erkekler değil, kadınlardır. Nitekim âlimler bıyığı yeni terlemiş delikanlılara bakmak daha beterdir. Çünkü oğlanlardan, cinsel yönden yararlanmak helâl değildir, demişlerdir.

72. Ey Muhammed! **«Hayatın hakkı için onlar, sarhoşlukları içinde»** oğlanları bırakıp kızlara yönelmeyerek azgınlıkları ve sapıklıkları içinde **«bocalıyorlardı.»** Şaşkınlık ve mücadele içinde bocalayıp dururlar. Böyleleri nasihata nasıl olur da kulak verirler?

Bu âyet-i kerimede Allahü Teâlâ Rasûlullah (s.a.v.)'ın hayatına yemin etmektedir. Bu tarz ifadeler meşhurdur ve Cumhur da bu kanaattedir. Aslında Arapçada "amr", "umr" kelimeleri aynı anlamdadır ve ömür demektir. Ancak Araplar ömre yemin edilecekse bunun "amr" şeklinde olanını özellikle kullanmışlardır. Bunu daha kolayını tercih ettikleri için yapmışlardır. Zaten bu amaçtan dolayı amr kelimesinin haberini (yüklemini) hazfetmişlerdir. Cümlenin haziften önceki hali: "Le amrüke kasemî" demektir.

Yine bu âyette geçen "*ya'mehûn*" ifadesiyle ilgili olarak *el-Kâmus*'ta denir ki: "el-ameh", bir kimsenin kendisine doğru yolu gösterecek delili bilmediği için sapıklık içinde bocalaması demektir.

İbn Abbas (r.anhüma)'nın şöyle dediği rivayet olunur: "Allahü Teâlâ kendi katında Hz. Muhammed'den daha şerefli hiçbir nefis yaratmamıştır. Çünkü O'nun Muhammed'den başka hiç kimsenin hayatına yemin ettiğini görmüyoruz."

Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de yedi yerde kendi nefsi üzerine yemin etmiştir. Kur'an'daki diğer yeminler O'nun mahlukatı üzerine yapılmış kasemlerdir. Mesela "*İncire, zeytine ... yemin ederim ki*" (Tîn: 1) , "*Saf saf dizilmişlere ... yemin ederim ki*" (Saffât: 1), "*Güneşe ... yemin ederim ki*" (Şems: 1), "*Kuşluk vaktine ... yemin ederim ki*" (Duhâ: 1) vb. Burada şöyle bir soru insanın aklına gelebilir: Acaba Yüce Allah'ın yemin etmesinin hikmeti nedir? Eğer mü'min için yemin ediyorsa, mü'min zaten sadece haber verilmek sûretiyle yeminsiz ifadelere inanmaktadır. Eğer kâfir içinse herhangi bir faydayı zaten vermeyecektir. O halde bu yeminin hikmeti nedir? Bu soruya cevabımız şöyledir: Kur'an-ı Kerim Arapça nazil olmuştur. Arapların âdeti herhangi bir şeyi pekiştirmek istediklerinde yemin etmektir.

Allahü Teâlâ'dan başkası adına yemin etmek yasaklandığı halde Yüce Allah'ın, yaratıkları üstüne yemin etmesinin hikmeti nedir diye sorulacak olursa bunun bir kaç yönden açıklaması vardır. Bunlar:

1- Bu kelimelerin başında gizli bir muzaf (tamlanan) vardır. Buna göre "İncirin Rabbine, güneşin Rabbine ve ömrü bahşeden Rabbe yemin ederim." demek olur.

2- Araplar, üzerine yemin edilen bu nesneleri tazim ederler ve bunlara yemin ederlerdi. Kur'an-ı Kerim de onların gelenek haline getirdikleri bu üslup üzere indiği için bu nesneler üzerine yemin edilmiştir.

3- Yemin, üzerine yemin edilen nesneyi tazim eden ve büyüten neyse onun adına yapılır. Yüce Allah bazen kendi üzerine ve bazen de yarattığı eşyalar üzerine yemin etmiştir. O, yarattığı nesnelerden dilediği şeylerin üzerine yemin etmiştir. Ancak Yüce Allah'ın dışında hiç kimse Allah'tan başkası üzerine yemin edemez. Bu "imtinân" (minnet altına sokma) yı yasaklamak gibidir. Nitekim Yüce Allah; "*Onlar İslâma girdikleri için seni minnet altına sokuyorlar... Bilesiniz ki sizi imana erdirdiği için asıl Allah size lütufta bulunmuştur, (minnet altına sokmuştur.)*" (Hucurât: 17) ve yine Allah'tan başkası adına yemin etme yasağı nefsi tezkiye etme ve methetme yasağı kabilindendir. Yüce Allah, kendisi kendi nefsini methetmiştir. Allahü Teâlâ bu âyet-i kerimede "*Hayatın hakkı için*" ifadesinde Rasûlullah (s.a.v.)'ın adına yemin etmiştir. Böylece, O'nun kendi katında ne kadar büyük ve mertebesinin yüce olduğunu insanların öğrenmesini murad etmiştir. Yemin, üzerine yemin edilen şeyin ya faziletinden ya da "*İncire, zeytine ... yemin ederim ki*" (Tîn: 1,2) âyet-i kerimesinde olduğu gibi bir menfaat ve yararından dolayı edilir. Cahiliyet döneminde babaların ve dedelerin üstüne yemin etmek âdetten idi. Allahü Teâlâ, İslâmı getirince Rasûlullah (s.a.v.), insanların Allah'tan başkası adına yemin etmelerini yasaklamıştır. Allah'tan başkası üzerine yeminin yasaklanmasının hikmeti şudur: Yemin, üzerine yemin edilen nesnenin tazimini gerektirir. Gerçek azamet ise sadece Allahü Teâlâ'ya mahsustur. Çünkü Allah'ın üzerinde adına yemin edilecek yüce bir şey yoktur.

73. «Güneş doğarken» bir başka ifadeyle güneşin doğduğu vakte onlar ererlerken **«onları»**, Lût kavmini **«o korkunç ses yakaladı.»** Cibril (a.s.)'in sesi yakaladı. *"Güneş doğarken"* ifadesi tıpkı daha önce geçen "*Sabaha çıkarlarken mutlaka onların ardı kesilmiş olacaktır.*" (Hicr: 66) âyet-i kerimesinde olduğu gibidir.

74. «Böylece ülkelerinin üstünü altına getirdik.» Şehirlerini Cebrail'in kanadında göğe doğru yükselttik, sonra tepelerine ters çevirdik. Böylece şehirleri başlarına geçmiş oldu. **«Üzerlerine de balçıktan pişirilmiş taşlar yağdırdık.»** Burada geçen "*siccîl*" kelimesi taşlaşmış çamur demektir. Bu taşların üzerinde kime atılacaksa onun ismi yazılıdır ve böylece yere geçirilerek ve taşlanarak helâk olup gitmişlerdir.

75. «İşte bunda» zikredilen bu kıssada **«iyice düşünen»** feraset sahibi kimse**«ler için işaretler vardır.»** Alâmetler vardır. Onlar bu alâmetlere bakarak hakkın hakikatini elde ederler ve bundan ibret alırlar. Bu iyice düşünen kimseler birşeyin hakikatini, içyüzünü, vasıflarını öğrenmek için bakışlarını iyice yayarlar. Âyetin metninde geçen "*mütevessimîn*", Arapçada "tevesseme'ş-şey'e" kökünden türemedir. Manası iyice düşündü ve seçti demektir.

76. «Onlar hala gözler önünde duran bir yol üzerindedirler.» Onlar, insanların gelip geçtiği Mekke ile Şam arasındaki o şehirlerin kalıntılarını görürler. Ey Kureyş! Siz de onların kalıntılarına bakarak ibret alınız.

77. «Hakikaten bunda» helâk olan bu kavme ait helâk izlerinin, insanların gözlerinin önlerinde oluşlarında ve gidip gelirken bu izleri müşahede edişlerinde Allah'a ve O'nun Peygamberine **«iman edenler için»** büyük **«bir ibret vardır.»** Çünkü o iman edenler, helâk edilenlerin başlarına gelen ve diyarlarını dümdüz eden o azabın yaptıkları kötü fiilleri neticesi başlarına geldiğini bilmektedirler.

Bu âyet-i kerimelerde bir takım nükteler vardır:

1- Âyet-i kerimede "ferâset" yani isabetli bir bakış ve anlayış methedilmektedir. Nitekim Rasûlullah (s.a.v.); "*Mü'minin ferasetinden sakınınız. Çünkü o, Allah'ın nuruyla bakar.*" buyurmuş, sonra da "*İşte bunda iyice düşünenler için işaretler vardır*" (Hicr: 75) âyet-i kerimesini okumuştur." (4)

2- Geçmiş ümmetlerin helâk edilmesi, mü'minlerin de kurtarılması olayı bir uyarı, vaad ve tehdit içermektedir. Onların durumlarından ibret almak, fi-

---

4- Hadisi Tirmizî, Ebû Saîd el-Hudrî'den merfû olarak rivayet etmiştir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/36.

illerinden kaçınmak ve ağlamak lâzımdır. Çünkü zâlimlerin diyarları ve akıbetleri gözler önündedir.

وَاِنْ كَانَ اَصْحَابُ الْاَيْكَةِ لَظَالِمِينَۙ ﴿٧٨﴾ فَانْتَقَمْنَا مِنْهُمْ
وَاِنَّهُمَا لَبِاِمَامٍ مُبِينٍۜ ﴿٧٩﴾ وَلَقَدْ كَذَّبَ اَصْحَابُ الْحِجْرِ
الْمُرْسَلِينَۙ ﴿٨٠﴾ وَاٰتَيْنَاهُمْ اٰيَاتِنَا فَكَانُوا عَنْهَا مُعْرِضِينَۙ ﴿٨١﴾
وَكَانُوا يَنْحِتُونَ مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا اٰمِنِينَ ﴿٨٢﴾ فَاَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَةُ
مُصْبِحِينَۙ ﴿٨٣﴾ فَمَٓا اَغْنٰى عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَۜ ﴿٨٤﴾

78. Eyke halkı da gerçekten zalim idiler.

79. Biz onlardan da intikam aldık. İkisi de açık bir yol üzerindedir.

80. Andolsun Hicr halkı da Peygamberleri yalanlamıştı.

81. Biz onlara mucizelerimizi vermiştik, fakat onlardan yüzçevirmişlerdi.

82. Onlar dağlardan emniyet içinde kalacakları evler oyarlardı.

83. Onları da sabaha çıkarlarken o korkunç ses yakaladı.

84. Kazanmakta oldukları şeyler onlardan hiçbir zararı savmadı.

78. «Eyke halkı da gerçekten zalim idiler.» Haddi aşmışlardı. Eyke halkı Şuayb (a.s.)'ın kavmidir. "Eyke" kelimesi, sık ormanlık demektir.

79. «Biz onlardan da intikam aldık.» Yüce Allah'ın, onlardan intikamı şöyle olmuştu: Allahü Teâlâ onların üzerlerine yedi gün sıcak bir hava gönderir. Onlar, sıcaklığın şiddetinden serinlemek üzere ormana çıkarlar. İşte bunun üzerine Semûm rüzgârı (sam yeli) bir ateş getirir ve hepsini yakar. Bu azap "*yevmu'z-zulle*" (gölge gününün azabı) dır. Onların zulümleri Allah'a şirk koşmak, yol kesmek, ölçü ve tartıda hile yapmak idi. Allahü Teâlâ da bunlardan korkunç bir sesle sarsıntıyla ve gölge gününün azabıyla intikam aldı. Şuayb (a.s.)'ın kavmi Lût kavmine yakın idiler. **«İkisi de»** Lût kavminin yaşadığı şehirler ve Eyke **«açık bir yol üzerindedir.»**

Âyet metninde yeralan "*imâm*" kelimesi, kendisine uyulan anlamında bir isimdir. Nitekim kelime bu manasıyla Kur'an-ı Kerim'de bir kaç yerde geçmektedir. Meselâ; "*Bir zamanlar Rabbi, İbrahim'i birtakım kelimelerle sınamış, onları tam olarak yerine getirince: 'Ben seni insanlara önder yapacağım,' demişti.*" (Bakara: 124) Buradaki "önder" kelimesi, kendisine uyulan anlamınadır. Kitaba da imam dendiğini görmekteyiz: "*Her insan topluluğunu önderleriyle birlikte çağıracağımız o günde...*" (İsrâ: 71) Buradaki önderden maksat, o ümmetlerin kitabıdır. Bir başka misal; "*...Biz her şeyi apaçık bir "imâm" da sayıp yazmışızdır* ." (Yâsîn: 12) Buradaki "imâm" dan murat da Levh-i Mahfuz'dur. Ayrıca yola da imâm denilir. Çünkü misafir yola uyar ve ona bakarak gideceği yolu bulur.

Rivayet olunduğuna göre adamın biri kendisine ait bir gemide şarap satıyordu. Gemide kendisiyle birlikte bir de maymun vardı. Adam şaraba su katıyordu. Birden maymun onun elindeki keseyi alıp geminin zirvesine çıkar, keseyi açar, içinden bir dinarını gemiye, bir dinarını denize atar. Böylece paraların yarısı gemiye, yarısı denize atılmış olur. (Böylece şaraba kattığı sudan elde ettiği paralar suya gitmiş olur.)

Bir hadis-i şerifte şöyle buyrulur: "*Emanet zayi olundu mu kıyameti bekle.*" Bir başka hadis-i şerifte ise: "*İnsanların üzerine öyle bir zaman gelecek ki kişi parayı helâlden mi, yoksa haramdan mı kazandığına aldırmayacaktır.*" (5)

Ey Âdemoğlu! Gözün harama dikilmiş, dilin günahlara dalmış, vücudun dünya malı toplamak için yorulmaktadır. Ey zavallı, uyansana. Sen bu gaflet içinde debelenirken ömrün gelip geçiyor. Selâmetine giden delil nerede?

5- Hadisi Buhârî *Büyû* bölümünde 4/253, Nesâî yine *Büyû* bölümünde 7/243 te rivayet etmişlerdir. Nesâî'nin rivayeti "*İnsanların üzerine öyle bir zaman gelecek ki kişi aldırmayacak...*" şeklindedir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 10/569.

Aşırı gitme, gideceğin yol "orta yol"
İstersen bunu iste, en üstünü çünkü "orta yol"
İnsanoğlu arzular dünyayı ve süsünü
Hiç sormaz kendine akıbeti ne yol?
Elden gidince dünya ayırınca gözünü,
Çıkar ortaya aldanan kim, kim vermiş musîbetlere yol!

80. «Andolsun Hicr halkı da Peygamberleri yalanlamıştı.» "Hicr" Salih (a.s.)'in kavmi Semûd arazisinin adıdır. Burası Medine ile Şam arasında bulunmaktadır. Semûd kavmi Arap kökenli idiler. Salih (a.s.) onların içinde neseb bakımından en üstünü idi. Allahü Teâlâ onlara bir Peygamber gönderdi ve Hicr halkı, yani Semûd, Peygamberleri bir başka ifadeyle Salih (a.s.)'i yalanladılar.

Sadece bir Peygamberi yalanladıkları halde *"Peygamberleri yalanladılar."* denmesi şundandır. Bir kimse Peygamberlerden herhangi birini yalanlıyorsa bütün Peygamberleri yalanlıyor demektir. Çünkü bütün Peygamberler aynı tevhid inancını getirmişler, milletten millete ve şehirden şehire farklılık göstermeyen, dinin temel ilkelerini tebliğ etmişlerdir. Bu ifadenin benzeri şöyle bir cümle olabilir: Filan kimse elbiseler giyip hayvanlara biniyor. Oysa onun bir elbise ve bir hayvanı vardır. Çoğul kelime kullanıldığı halde tekil kasdedilmiştir.

81. «Biz onlara» Semûd'a **«mucizelerimizi vermiştik,»** Bu mucize Salih (a.s.)'in devesi idi. Bu devede birçok mucizeler vardı. Salih (a.s.) durmadan onları dine davet edince kendilerine mucize olarak bir deve çıkarması teklifinde bulunurlar. Deveyle Semûd kavminin hikâyesi Kur'an-ı Kerim'de zikredildiği gibidir. **«Fakat onlardan»** bu mucizelerden tam manasıyla **«yüz çevirmişlerdi.»** Dahası bu mucizeye karşı gelmişlerdi. Çünkü deveye yapacaklarını yapmışlardı.

İbnü'l-Cevzî der ki: "Semûd kavmi ne deveden ibret aldılar ve ne de kendilerine verilen süte şükrettiler. Nimet veren Hakka karşı geldiler ve şımardılar. Her bir mucizeyi gördüklerinde inkâr ettiler. Çünkü kötü bir karakter asla değişmez. Onların takdir olunan kaderleri sapıklıktır. Bu asla ortadan kalkmaz."

82. «Onlar dağlardan» sağlam olduğu için yıkılmaktan, hırsızların girmesinden, düşmanların tahribatından ya da azap ve musîbetlerden **«emniyet**

içinde kalacakları evler oyarlardı.» Âyet metninde yeralan "*cibâl*", (cebel) kelimesinin çoğuludur. Cebel, yeryüzüne kazık gibi çakılan uzun ve büyük nesneye denir. Eğer bu nesne tek ise Arapçada bunun adı "ekeme" (tepe) dir. Âyette geçen "Büyût" ise "beyt" kelimesinin çoğuludur. Beyt, üzeri örtülü, içinde gecelemek için yapılan ev demektir.

83. «Onları da sabaha çıkarlarken» dördüncü günü sabah vaktine girerlerken **«o korkunç ses»** Cebrail'in sesi **«yakaladı.»** Çünkü Cebrail onların arasında öyle bir çığlık attı ki hepsi birden helâk oldular.

84. Sağlam ev yapmaları, bol bol para kazanmaları ve sayılarının çokluğu gibi **«kazanmakta oldukları şeyler onlardan hiçbir zararı savmadı.»** Onların başına gelecek azabı savamadı.

Rivayete göre Salih (a.s.) kavmi helâk olduktan sonra Müslüman olanlarla birlikte Şam'a geçer. Orada Filistin de bulunan Remle şehrinde konaklarlar. Sonra Mekke'ye gider ve orada vefat eder. Vefat ettiğinde yaşı ellisekizdir. Salih (a.s.), kavmi arasında yirmi sene kalmıştır.

Cabir (r.a.)'dan rivayet olunur: Rasûlullah (s.a.v.) ile Hicr'e gittik. Rasûlullah bize buyurdu ki: "*Nefislerine zulmeden kimselerin meskenlerine, onlara isabet eden azabın aynısı başınıza gelmesin diye ancak ağlayarak giriniz.*"(6) Bu olay Tebuk Gazvesi sırasında meydana gelmişti. Rasûlullah (s.a.v.) bu diyardan ashabının, orada yaşayanların başına gelenlerden ibret almadan geçeceklerinden korkmuş ve onları uyarmıştı. Rasûlullah insanın, zalimlerin bulundukları yerde mesken edinmesinin doğru olmayacağı yolunda ashabını ikaz etmişti. Çünkü o, zâlimlerin yurtları şu anda boş bile olsa onların başına gelen azabın, ashabının da başlarına geleceklerinden, ya da onların ahlâklarından etkileneceklerinden korkuyordu. Çünkü bu zâlimler her ne kadar şu an için orada olmasalar da helâklarına dair izler onların ahvalini hatırlatmaktadır ve belki de bu izler bir kalp katılığı ve zorbalık doğurabilir.

وَمَا خَلَقْنَا السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَٓا اِلَّا بِالْحَقِّ وَاِنَّ السَّاعَةَ

6- Hadisi Buhârî ve Müslim, Abdullah b. Ömer'den merfû olarak rivayet etmişlerdir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 4/51.

لَاٰتِيَةٌ فَاصْفَحِ الصَّفْحَ الْجَمِيلَ ﴿٨٥﴾ اِنَّ رَبَّكَ هُوَ الْخَلَّاقُ
الْعَلِيمُ ﴿٨٦﴾ وَلَقَدْ اٰتَيْنَاكَ سَبْعًا مِنَ الْمَثَانِي وَالْقُرْاٰنَ الْعَظِيمَ
﴿٨٧﴾ لَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ اِلٰى مَا مَتَّعْنَا بِهٖٓ اَزْوَاجًا مِنْهُمْ وَلَا
تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَاخْفِضْ جَنَاحَكَ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٨٨﴾ وَقُلْ اِنّ۪ٓي
اَنَا النَّذِيرُ الْمُبِينُ ﴿٨٩﴾ كَمَٓا اَنْزَلْنَا عَلَى الْمُقْتَسِمِينَ ﴿٩٠﴾
اَلَّذِينَ جَعَلُوا الْقُرْاٰنَ عِضِينَ ﴿٩١﴾ فَوَرَبِّكَ لَنَسْـَٔلَنَّهُمْ
اَجْمَعِينَ ﴿٩٢﴾ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٩٣﴾ فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ
وَاَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ ﴿٩٤﴾ اِنَّا كَفَيْنَاكَ الْمُسْتَهْزِئِينَ ﴿٩٥﴾
اَلَّذِينَ يَجْعَلُونَ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿٩٦﴾ وَلَقَدْ
نَعْلَمُ اَنَّكَ يَضِيقُ صَدْرُكَ بِمَا يَقُولُونَ ﴿٩٧﴾ فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ
وَكُنْ مِنَ السَّاجِدِينَ ﴿٩٨﴾ وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتّٰى يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ ﴿٩٩﴾

85. Biz gökleri, yeri ve ikisinin arasındakileri ancak hak ile yarattık. O saat mutlaka gelecektir. Şimdilik güzel bir şekilde (onlardan) yüz çevir.

86. Şüphesiz Rabbin, hakkıyla yaratan, pek iyi bilendir.

87. Andolsun ki Biz sana (Kur'an'dan) tekrarlanan yedi âyeti ve yüce Kur'an'ı verdik.

88. Sakın onlardan bazı sınıflara verdiğimiz dünya malına göz dikme, onlardan dolayı üzülme ve mü'minlere alçak gönüllü ol.

89. De ki: "Şüphesiz ben apaçık bir uyarıcıyım."

90. Tıpkı kısımlara ayıranlara indirdiğimiz gibi indirdik.

91. Onlar Kur'an'ı bölüp ayıranlardır.

92-93. Rabbin hakkı için mutlaka onların hepsini "ne yapıyordunuz" diye sorguya çekeceğiz.

94. Sana emrolunanı açıkça söyle ve ortak koşanlardan yüzçevir.

95. (Seninle) alay edenlere karşı Biz sana yeteriz.

96. Onlar Allah ile beraber başka bir tanrı edinenlerdir. Yakında bilecekler.

97. Onların söyledikleri şeyler yüzünden senin canının sıkıldığını -andolsun- biliyoruz.

98. Sen şimdi hamd ile Rabbini tespih et ve secde edenlerden ol.

99. Ve sana yakîn gelinceye kadar Rabbine ibadet et.

85. «Biz gökleri, yeri ve ikisinin arasındakileri ancak hak ile yarattık.» Hak ve hikmet ile yarattık. Yoksa batıl ve boş yere yaratmadık. Hak ile yarattık ki benim kullarım onlara baksınlar da ibret alsınlar. **«O saat»** kıyamet **«mutlaka gelecektir.»** Kaçınılmaz olarak mutlaka gerçekleşecektir. Burada kıyamet gününe *"saat"* denmesi, her saat kopmasının beklenmesinden dolayıdır. Çünkü kıyamet bir andır ve bu bir an içinde büyük bir olay olacaktır.

Kıyamet kopunca ey Muhammed, Allahü Teâlâ o gün senin düşmanlarından intikam alacaktır. **«Şimdilik güzel bir şekilde (onlardan) yüz çevir.»** Yani sen yalancılardan güzel bir şekilde yüz çevir. Onların eziyetlerine tahammül et ve kendilerine ağırbaşlı ve bağışlayıcı bir kimse gibi muamele et.

86. «Şüphesiz» seni kemalin zervesine ulaştıracak olan **«Rabbin, hak-**

kıyla» seni, onları ve diğer varlıkları **«yaratan,»** senin ve onların ahvalini **«pek iyi bilendir.»** O halde senin Rabbin bütün her türlü şeyi kendisine aralarında hüküm vermek üzere havale etmene lâyık bir Rabdir.

Bu âyet-i kerime, muhaliflere bile güzel ahlâk ile muâmele etmeyi emretmektedir. Rasûlüllah (s.a.v.) insanların içinde ahlâkı en güzel olanı, ağırbaşlılık itibariyle en önde bulunanı, en çok bağışlayanı ve en fazla cömert olanı, idi.

Zeyne'l-Âbidîn affı, bağışlaması çok büyük bir kişiydi. Hatta adamın biri ona ağır bir söz söylemiş, Zeyne'l-Âbidîn bunu duymamazlıktan gelmişti. Bunun üzerine adam, Zeyne'l-Âbidîn'e: Seni kasdediyorum, demiş, o da ben de senden yüzçeviriyorum demişti. Zeyne'l-Âbidîn bu sözüyle; "*Sen af yolunu tut, iyiliği emret ve cahillerden yüzçevir.*" (A'raf: 199) âyet-i kerimesine işaret ediyordu.

Medine valisi Abbasîlerden Cafer b. Süleyman, İmam Malik (r.a.)'i döver, kötü sözler söyler ve bayıltır. İmam Malik ayılınca: "Hepiniz şahid olunuz, bana vurana hakkımı helâl ediyorum," der. Sonra bunun sebebi kendisine sorulur. İmam Malik: "Öleceğimden ve Rasûlüllah (s.a.v.)'ın ailesine mensup bir kişinin, benim sebebimle cehenneme gitmesi dolayısıyla Peygamber (s.a.v.)'e karşı mahcup olacağımdan korktum," der. Halife Mansur, Medine'ye gelince Cafer'den kısasen hakkını alması için İmam Malik'i çağırır. İmam: "Allah'a sığınırım, Yüce Allah'a yemin ederim ki bana vurmuş olduğu her kamçıyı ben affettim. Çünkü o, Rasûlüllah (s.a.v.)'ın akrabasıdır," der.

Âlimler, "hilm" (sabırlı ve hazımlı olmak) ahlâkın tuzudur, demişlerdir.

87. Ey Muhammed! **«andolsun ki Biz sana (Kur'an'dan) tekrarlanan yedi âyeti»** Fatiha'yı çünkü Fatiha âlimlerin ittifakıyla yedi âyettir. **«ve yüce Kur'an'ı verdik.»** Burada geçen "*mesânî*" kelimesi Kur'an demektir. Âyet metninde yeralan "*min*" kelimesi kısım bildirmektedir. Nitekim bunun benzeri Zümer sûresinde şöyle geçmektedir: "*Allah, sözün en güzelini birbiriyle uyumlu ve bıkılmadan tekrar tekrar okunan bir kitap olarak indirdi.*" (Zümer: 23) Burada yeralan "*mesânî*" kelimesi, "mesnâ" kelimesinin çoğuludur. Bu ismi alması tekrar edilmesinden dolayıdır. Gerçekten Kur'an-ı Kerim'de birbiriyle eş olarak tekrar edilen terimler vardır: Vaad-tehdit, emir-nehiy (yasaklama), sevap-ikâb (ceza verme) ve kasas (hikâyeler) bunlardan bazılarıdır. Âyet metninde yeralan "*Yüce Kur'an*" ifadesi, tümün bir kısma atfedilmesi olayıdır. Bir başka ifadeyle Kur'an'dan bir parça olan Fatiha sûresine Kur'an-ı Kerim'in tamamı burada atfedilmiştir. Âyeti bu şekilde anlamak ve açıklamak mümkün olduğu gibi "min" kelimesinin, beyan ifade etmiş olması da mümkündür. Bu taktirde âyette yeralan "seb'an" kelimesi "mesânî"nin aynısı olur. Yani Kur'an'dan olan Fatiha" demek olur. Bunun benzeri şu âyet-i kerimedir: "*O halde pislikten, putlardan sakının.*" (Hâc: 30) Bu âyeti yukarıdaki gibi açıklarsak pislikten kaçının demek olur.

Burada Fatiha'ya mesâniye denmesi, namazlarda okunuşunun tekrar edilmesinden dolayıdır. Çünkü Fatiha kendisinden sonra okunan sûre ve âyetlerle tekrar edilir, her rekâtta okunur. Sonra Fatiha'nın yarısı kulun Rabbine övgüsü, yarısı da Rabbin kula olan ihsanını ihtiva eder. Bu açıklamayı Rasûlüllah (s.a.v.)'ın Ebû Saîd'e söylemiş olduğu şu ifadeler desteklemektedir: "*Sana öyle bir sûre öğreteceğim ki bu sûre Kur'an'daki en büyük sûredir.*" Ebû Saîd: "Nedir o sûre yâ Rasûlallah?" diye sorunca Rasûlüllah (s.a.v.): *"Elhamdü lillâhi Rabbi'l-âlemîn'dir. Bu sûre Seb'u'l- Mesânî'dir ve bana verilen Yüce Kur'an'dır"* buyurur. (7)

88. «Sakın onlardan bazı sınıflara» kâfirlerden bazılarına **«verdiğimiz dünya malına»** dünyanın süsüne, zînetine, güzelliğine ve depdebesine hayran kalarak ve senin de aynısının olmasını temenni ederek **«göz dikme,»** göz dikip de iştah kabartarak tamah etme. Yani gözünü dikip durma. Çünkü dünya malı ve serveti sana verilen Peygamberlik, Kur'an ve faziletlerle kıyaslanacak olursa çok hakir kalır, aldırmaya bile değmez. Çünkü sana verilen şey en büyük nimettir. Sana bahşedilen şeylerle müstağnî ol, dünya metâına dönüp de bakma. Şu hadis-i şerif bu manayı vurgular: "*Kur'an ile müstağnî olmayan bizden değildir.*" (8)

El-Hafız bu hadisin manasıyla ilgili dört çeşit açıklama yapmıştır:

1- Buradaki "teğannî" den maksat, sesi yükseltmektir.

2- Başka kitaplara muhtaç olmaksızın Kur'anla yetinmektir. Çünkü Kur'an üstün bir kitaptır. Nitekim Hz. Ebû Bekir (r.a.) der ki: "Herhangi bir kimseye Kur'an verilse de o, kendisine dünyalık verilen birinin kendisine verilenden daha değerli bir şey aldığı kanaatini taşısa, yüce olan Kur'an'ı küçült-

---

7- Hadisi Ebû Dâvûd ve Tirmizî *Namaz* bölümünde rivayet ederler. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 8/469.

8- Hadisi Buhârî, Ahmed b. Hanbel, Ebû Dâvûd ve Hakim, Ebû Lübabe hadisinden İbn Abbas tarîkiyle merfu olarak rivayet etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/67.

müş, küçük olan şeyi tazim etmiş olur."

3- "Teğannî" manayı bozmayacak şekilde sesi güzelleştirerek okumak demektir. Rasûlullah (s.a.v.) Arapların şiir söylerken teğannî yapmalarını bırakıp, şiir okurken alıştıkları bu teğannîyi Kur'an okurken yapmalarını tercih etmiştir.

4- "Teğannî" insanın sesini güzelleştirmesi, Kur'an okurken sesini dalgalandırmaksızın hoş bir şekilde okumasıdır.

«Onlardan» kâfirlerden **«dolayı üzülme ve mü'minlere alçak gönüllü ol.»** Seninle birlikte bulunan fakir mü'minlere alçak gönüllü ol ve onlara acı. Âyet metninde yeralan "*vahfid cenâhake*" (kanatlarını yay) ifadesi kuşun yere inerken kanatlarını yayması fiilinden istiare yoluyla alçak gönüllü olmak manasına kullanılmıştır.

89. «De ki: 'Şüphesiz ben apaçık bir uyarıcıyım.'» Allah'ın azabının ineceğini size ifade eden ve bu konuda sizi ikaz edenim.

Bu âyetin nüzûl sebebi olarak "*Andolsun ki Biz sana Kur'andan yedi âyeti ve yüce Kur'an'ı verdik*" âyet-i kerimesidir. Ebû Cehil'e ait bir kervan Şam'dan büyük bir mal yükü ile geliverir. Bu kervan yedi kafileden ibarettir. Rasûlüllah ve ashabı kervanın getirdiği mallara bakmaktadırlar. Peygamberin ashabının ekserisi aç ve çıplaktır. Rasûlüllah (s.a.v.)'ın aklından, ashabının ihtiyaç içinde olduğu geçer. Bunun üzerine âyet-i kerime nazil olur. Yani Yüce Allah Rasûlüllah'a demiş olmaktadır ki, yedi kafileye bedel olarak sana Kur'an'dan yedi âyetlik Fatiha'yı verdik. O halde Ebû Cehil'e verdiklerimize bakma. O, alçak dünya metâıdır. Sonra ashabının haline de üzülme. Onlara alçak gönüllü ol. Çünkü senin onlara alçak gönüllü olman, sevilen dünyalık elde etmelerinden daha fazla onların kalbini hoş edecektir.

90. «Tıpkı kısımlara ayıranlara indirdiğimiz gibi indirdik.» Bu ifade yukarıda geçen "*Andolsun ki Biz sana Kur'an'dan yedi âyeti ve yüce Kur'a'n'ı verdik*" âyet-i kerimesine bağlıdır. Bir başka ifadeyle burada sana Kur'an'dan yedi âyeti ve yüce Kur'an'ı tıpkı kısımlara ayıran Yahudi ve Hristiyanlara iki kitabı indirmemize benzer biçimde indirdik demek olur.

91. Ey Muhammed! **«Onlar»** sana indirilen **«Kur'an'ı bölüp ayıranlardır.»** Kur'an'ı, hak ve batıl diye bölüp ayıranlardır. Çünkü inatla ve düşmanca diyorlar ki: "Kur'an'ın bir kısmı haktır, Tevrat'a ve İncil'e uygundur.

Bir kısmı da batıldır ve bu kitaplara aykırıdır." Burada verdiğimiz mana İbn Abbas (r.anhüma)'dan rivayet olunmuştur.

Âyet metninde geçen *"ıdîn"* kelimesi, *"ıda"* kelimesinin çoğuludur. Kelime, fırka, grup demektir. Burada Kur'an'ın, bölünmesi canlı olan bir varlığın bölündüğünde hayatının sona ermesiyle sonuçlanacak bir parçalanma deyimi ile ifade edilmesi onların yüce Kur'an'a karşı yaptıkları hareketin ne kadar çok çirkin olduğunu vurgulamak içindir. Nitekim bazı âlimler Kur'an'ı bölen kimselerin on iki kişi olduklarını ve kendilerini hac mevsiminde el-Velîd b. Muğîre'nin gönderdiğini, gönderilenlerin Mekke'nin çeşitli yörelerine ve yollarına dağıldıklarından bahsederler. Bunlar orada Mekke'nin giriş kapılarında otururlar, hacılar geldiğinde içlerinden birisi, bu adama aldırış etmeyin o, delinin birisidir der. Diğeri kâhindir, bir başkası müneccimdir, bir diğeri şâirdir, bir başkası büyücüdür derdi ve her biri insanları Peygamber efendimizin peşinden gitmekten alıkoyarlar, gelenleri kendi yanlarında alıkoyarlardı. Bunların hepsini Yüce Allah Bedir savaşında helâk etmiştir.

92-93. «Rabbin hakkı için mutlaka onların hepsini 'ne yapıyordunuz' diye sorguya çekeceğiz.» Bu soru bir azarlama ve niçin böyle yaptınız şeklinde bir çıkışma sorusudur. Yüce Allah Rahmân sûresinde şöyle buyurur: "*İşte bugün insana da, cine de günahı sorulmaz.*" (Rahmân: 39) Bunun manası şudur: Kendilerinden öğrenilmek üzere ne yaptınız diye sorulmaz. Çünkü bilgi alma sorusu, her şeyi bilen ve mülkün sahibi Allah açısından gereksizdir.

94. «Sana emrolunanı açıkça söyle» sana emrolunan şeriatı açıktan açığa ifade et ve ortaya çıkar. Arapçada "sadaa bi'l-hucceti" denilir ki manası, delilini açıktan açığa ortaya koydu demektir. Rasûlüllah (s.a.v.) bu âyetin nüzûlünden önce kendine gelen şeriatı gizliyordu. Allahü Teâlâ'nın indirmiş olduğu şeylerden hiçbirini "*Sana emrolunanı açıkça söyle.*" âyet-i kerimesi ininceye kadar açıkça söylememiştir. Rasûlüllah (s.a.v.)'a şeriat ve ahkâm kabilinden olan şeyleri açığa vurması emrolunmuştur, yoksa bilgi kabilinden olanlar değil. **«Ve ortak koşanlardan yüzçevir.»** Onların dediklerine aldırma ve dönüp bakma ve onlardan intikam almaya kalkışma.

95. «(Seninle) alay edenlere karşı Biz sana yeteriz.» Onları helâk eder köklerini kazırız.

96. «Onlar Allah ile beraber başka bir tanrı edinenlerdir.» Yani putları ve başka şeyleri tanrı edinenlerdir. Alay edenlerin burada Allah ile beraber başka bir tanrı edinme vasfıyla nitelendirildiklerini görmekteyiz. Onların bu şekilde tavsif edilmeleri Rasûlullah (s.a.v.)'ı teselli etmek ve kendisine yapılan hitabı değersiz kılmak, önemsiz olduğunu ifade etmek içindir. Bu ifade alaycıların alaylarını sadece ona yöneltmediklerini, tam tersine daha büyük bir günah olan Allah'a şirk koşmaya cürete kalkıştıklarını vurgulayarak yapılmaktadır.

«Yakında bilecekler.» Bu ifade bir tehdit ifadesidir. Hükümdarların vaadlerinde ve tehditlerinde yeralan "sevfe", "lealle" ve "asâ" ifadeleri o hükümdarın bu vaadinde ve tehdidinde doğru söylediğini ve ciddi olduğunu gösterir. Artık o sözden sonra vaadin veya tehdidin doğruluğu üzerinde herhangi bir şüphe yoktur. İşte bu âyette Yüce Allah'ın vaadi ve tehdidi de aynı üslûp üzere cereyan etmektedir.

Cumhûra göre bu âyet-i kerime Rasûlullah (s.a.v.)'a eziyet etmekte ve onu alaya almakta ileri giden müşriklerin önde gelenlerden beş kişi hakkında nâzil olmuştur.Yüce Allah bunları aynı günde helâk etmiştir. Bunların helak edilişi Bedir'den önceydi. Aralarında Amr b. El-Âs'ın babası el-Âs b. Vâil de bulunuyordu. el-Âs, Rasûlullah (s.a.v.)'ın arkasından burnuyla ve ağzıyla hareket ediyor, Peygamberi alaya alıyordu. Yağmurlu bir günde biniti üzerinde iki oğluyla birlikte sefere çıkar. Mekke'deki vadilerden birisine konaklar. Ayağını yere koyar koymaz beni yılan soktu der. Yılanı araştırırlar, fakat hiçbir şey bulamazlar. Ayağı şişe şişe deve boynu gibi olur ve oracıkta ölüverir.

Bu beş kişiden birisi de el-Hâris b. el-Kays'tır. Bu adam tuzlu bir balık yer. Ardından şiddetli bir hararet vücudunu sarar. Nihayet su içe içe karnı patlar ve bulunduğu yerde o da ölür.

Bir üçüncüsü el-Esved b. el-Muttalib b. el-Hâris'tir. Bu zât oğluyla birlikte birgün çıkar. Kendine Cebrail gelir. el-Esved bir ağacın dibinde oturmaktadır. Cebrail dibinde oturduğu ağacı başına vurmaya başlar. Oğlundan yardım diler. Oğlu: Sana ilişen hiç kimseyi görmüyorum. Kendinden başka sana birşey yapan yok, der. Böylece el-Esved de olduğu yerde ölüp kalır. el-Esved ve arkadaşları, Rasûlullah (s.a.v.)'a göz işaretiyle alay eder, onu gördüklerinde hep birlikte ıslık çalarlardı.

Bu bedbahtlardan bir diğeri de Esved b. Abdi Yeğûs'tur. Bu adam, ailesiyle birlikte yola çıkar. Kendisine öyle şiddetli bir ateş gelir ki sonunda kömür gibi kapkara olur. Bu kişi Müslümanları görünce sahabeyi alaya alarak arkadaşlarına derdi ki: "Bakın, bakın. Kisrâların ve kayserlerin mülküne vâris olacak yeryüzü hükümdarları geliyor." Çünkü sahabenin elbiseleri eski, yaşantıları meşakkatli idi.

Beşinci bedbaht ise el-Velid b. el-Muğîre idi. Bu adam Halid b. Velid'in babası, Ebû Cehil'in amcasıydı. Birgün salınarak ve böbürlenerek yola koyulur. Nihayet ok yapan bir adamın yanında durur. Elbisesine bir ok takılır. Kibirinden dönüp de oku üzerinden atmaz. Ridâsının ucunu omzuna almak üzere çeker. İşte bu esnada ok, kolundaki hayat damarına rastlar ve o damarı keser. Ardından kanı bir daha hiç dinmez ve sonunda ölür.

97. «Onların söyledikleri» şirk sözleri, Kur'an hakkındaki ifadeleri ve seninle bunun yanında Kur'an'la alay etmeleri gibi **«şeyler yüzünden senin canının sıkıldığını -andolsun- biliyoruz.»**

98. «Sen şimdi hamd ile Rabbini tespih et» sen Rabbine sığın. Başına gelenlerden ve iç sıkıntısından Rabbine sığın.

Bilindiği üzere "sübhânellah" kelimesi Allahü Teâlâ'nın zâtından ve sıfatlarından noksanlığı ve ayıbı çekip alan bir kelimedir. O'nun el-kuddûs ve es-selâm gibi selbî isimleri bu kelimenin içinde mevcuttur. el-Kuddûs; her türlü ayıptan temiz, es-Selâm her türlü âfetten salim demektir.

"Elhamdülillâh" ifadesi ise her türlü kemâlin ve mükemmemmiğin, Allahü Teâlâ'nın zatına ve sıfatlarına tanınmasını ifade eden bir kelimedir. Allahü Teâlâ'nın isbat içeren, alîm, kadîr, semî', basîr vb. hiçbir ismi yoktur ki elhamdülillâh kelimesinin içinde yer almasın.

Sübhanellâh ifadesiyle aklımızın erdiği her ayıbı ve anladığımız her noksanı Allahü Teâlâ'dan uzaklaştırıyoruz. Elhamdülillâh ifadesiyle de bildiğimiz her mükemmelliği, aklımızın erdiği her yüceliği O'na veriyoruz demektir.

«Ve secde edenlerden» namaz kılanlardan **«ol»** ki bu sana yetsin ve üzüntüyü senden gidersin.

Rivayete göre Rasûlullah (s.a.v.)'a herhangi bir iş ağır geldiği zaman hemen namaza sığınırdı.

Şerhu'l-Hikem'de denir ki: "Kalplerin muradına eremediği ve alıştığı şeyler birbirine karıştığında meydana gelen üzüntü ve kederleri, açıkça görme halinden engellenmelerinden dolayıdır. Çünkü kalpler failin güzelliğini görebilselerdi uzaklığın elemi onlara güzel gelirdi. Bu tıpkı Yusuf'un güzelliği karşısında ellerini kesip doğrayan kadınların hikâyesine benzer. "

99. «Ve sana yakîn» ölüm **«gelinceye kadar Rabbine ibadet et.»** Bulunduğun ibadet halini sürdürmeye devam et. Burada ölüme *"yakîn"* denilmiştir. Çünkü her canlı mahluka ölümün birgün gelip çatacağı kesindir. Buna göre âyetin manası; sen hayatta sağ olduğun sürece ibadetlerini bir an olsun aksatmadan devam et, demektir. Bu tıpkı Meryem sûresindeki şu âyete benzer: "*Nerede olursam olayım O, beni mübarek kıldı. Yaşadığım sürece bana namazı ve zekâtı emretti.*" (Meryem: 31)

Allahü Teâlâ bu âyet-i kerimede ibadeti ölümle sınırlamıştır. Böylece ibadetin ölümün dışında bir şeyle biteceği gibi yanlış bir izlenimi ve kanaati ortadan kaldırmıştır. İnsanoğlu öldüğü zaman ameli kesilir ve artık geriye sevabı kalır.

Allah'a hamd ve şükür olsun ki Hicr Sûresi sona erdi.

NAHL SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 128 âyettir.

Bu sûre Mustafa AYDIN tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

أَتَىٰٓ أَمْرُ اللّٰهِ فَلَا تَسْتَعْجِلُوهُ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ
① يُنَزِّلُ الْمَلٰٓئِكَةَ بِالرُّوحِ مِنْ أَمْرِهِ عَلَىٰ مَنْ يَشَآءُ مِنْ عِبَادِهِ
أَنْ أَنْذِرُوٓا أَنَّهُ لَآ إِلٰهَ إِلَّآ أَنَا فَاتَّقُونِ ② خَلَقَ السَّمٰوَاتِ
وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ تَعَالَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ ③ خَلَقَ الْإِنْسَانَ
مِنْ نُطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُبِينٌ ④

1. Allah'ın emri geldi, artık onu acele istemeyin. Allah, müşriklerin ortak koştukları şeylerden uzaktır, yücedir.

2. Melekleri kullarından dilediğine, emrinden ruh ile indirip: "(İnsanları) uyarın, Benden başka hiçbir ilâh yoktur. Benden korkun" diye emretmektedir.

3. O, gökleri ve yeri hak ile yarattı. O, müşriklerin ortak koştuklarından çok yücedir.

4. İnsanı bir meniden yarattı. Birden o, apaçık bir mücadeleci düşman olup çıktı.

1. **«Allah'ın emri geldi...»** Rivâyet edildiğine göre Kureyş kâfirleri, kendileri için vaad edilen azabın geciktiği düşüncesiyle Rasûlüllah'la alay edip vaad dolayısıyla yalanlıyor ve şöyle diyorlardı: "Eğer azabın geleceği konusundaki sözleri doğruysa, putlarımız bize şefaatçi olur ve bizi ondan kurtarır." İşte bunun üzerine bu âyet indi. Allah'ın emri olan vadedilen azap ve onun gelişinin belirtilmesi, bu azabın yaklaştığına ve kısa bir süre sonra gerçekleşeceğine işaret etmektedir. Dolayısıyla âyette kastedilen şey: "Ey kâfirler! Size vadolunan şey yaklaştı" demektir. **«Artık onu acele istemeyin.»** Allah'ın emrini ve onun gerçekleşmesini istemekte acele etmeyin. "Acele etmek" kelimesi, herhangi bir şeyi zamanından önce istemek anlamındadır.

«Allah, müşriklerin ortak koştukları şeylerden uzaktır, yücedir.» Burada Yüce Allah, kendisinin, bir ortağı olmaktan yüce ve münezzeh olduğunu belirtmektedir. Allah kendisini bu özelliklerin dışında tutmakla yüce zâtının bu tür benzetmelerden tamamen uzak olduğunu vurgulamaktadır.

Bu âyet indiği zaman şehadet parmağı ile orta parmağına işaret ederek Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Benim gönderilmemle kıyametin kopması arası şu iki parmağın arası kadar yakındır."*

2. Allahü Teâlâ **«melekleri...»** Yani Cebrail'i... Çünkü bir tek kimse, eğer yaptığı iş itibariyle önemli bir durumdaysa, onun gücünü yüceltmek için çoğul olarak isimlendirilir. Burada Cebrail'den *"melekler"* şeklinde bahsedilmesi gibi. Ayrıca, Cebrail ile birlikte, vahyin korunması için yanında bulunan bir başka melek de kastedilmiş olabilir.

«Kullarından dilediğine» yani buna ehil olanlara **«emrinden»** yani vahiy Allah'ın emirlerinden bir ruhtur. **«Ruh ile»** yani vahy ile –ki, Kur'ân da bu vahiydendir–, vahy ölü kalplere hayat verdiği ya da, dinî açıdan bedendeki ruhun yerini tuttuğu için burada ruhtan kasıt vahiydir. **«İndirip: '(İnsanları) uyarın.»** Burada muhatap olan, kendilerine melekler yani Cebrail vasıtasıyla vahy gönderilen peygamberlerdir. Burada emreden Allah (c.c.) ve Allah'ın emrini ileten ise meleklerdir. *"el-İnzar"* ise, uyarmak, bildirmek demektir: "Ey Peygamberler insanlara bildiriniz" anlamındadır. Hiç şüphesiz şu konuyu, şu gerçeği bildirin ki **«Benden başka hiçbir ilâh yoktur.»** Bu söz bir taraftan Allah'ın birliğini ifade ettiği gibi diğer taraftan bununla müşrikler korkutulmaktadır. Zira onlar, Allah (c.c.)'ın yüce zatına mütenasip olmayan benzerlikler ve ortaklıklar isnat etmekle ona şirk koşmakta idiler. **«Benden korkun'»** benim azabımdan korkunuz **«diye emretmektedir.»**

Bu âyette, meleklerin, Allah'ın kitap ve mesajlarını ulaştırma konusunda Allah ile peygamberleri arasında bir aracı olduklarına ve onlara vahyi indirdiklerine işaret vardır.

3. «O, gökleri ve yeri», yani içinde bulunan her şeyle birlikte gökyüzüne ait ulvî cisimleri ve yer yüzüne ait sûfli varlıkları **«hak ile»**, bâtıl ve boş yere değil, bir hikmet ve faydaya dayalı olarak **«yarattı. O, müşriklerin ortak koştuklarından»** ve yaratıcı gücü olmayan asılsız şeylerden **«çok yücedir.»** Noksanlık ve ayıplardan münezzehtir.

4. «İnsanı bir meniden yarattı.» Buradaki insandan kasıt, Âdem oğullarıdır. Çünkü Hz. Âdem ve Havvâ meniden değil, aksine Hz. Âdem topraktan, Hz. Havva ise Hz. Âdem'in sol kaburga kemiğinden yaratılmıştır. **«Birden o,»** yani insan yaratıldıktan hemen sonra **«apaçık bir mücadeleci»**, tartışan ve kendince deliller ortaya koyan **«düşman olup çıktı.»**

El-Mehdevî'den şöyle nakledilmiştir: "Übey b. Halef el-Cumahî'nin bir gün Hz. Peygamber'e (s.a.v.) çürümüş bir kemik getirerek: 'Ey Muhammed! Sen, Allah'ın, çürümüş olan şu kemiği yeniden hayata döndüreceğine mi inanıyorsun?' dedi. İşte bunun üzerine bu âyet indi."

وَالْاَنْعَامَ خَلَقَهَا
لَكُمْ فٖيهَا دِفْءٌ وَمَنَافِعُ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ ﴿٥﴾ وَلَكُمْ فٖيهَا جَمَالٌ
حٖينَ تُرٖيحُونَ وَحٖينَ تَسْرَحُونَ ﴿٦﴾ وَتَحْمِلُ اَثْقَالَكُمْ اِلٰى
بَلَدٍ لَمْ تَكُونُوا بَالِغٖيهِ اِلَّا بِشِقِّ الْاَنْفُسِ اِنَّ رَبَّكُمْ لَرَؤُ۫فٌ
رَحٖيمٌ ﴿٧﴾

5. Hayvanları da yarattı. Onlarda sizin için ısınma ve daha birçok faydalı şeyler vardır. Hem onlardan bazılarını da yersiniz.

6. Akşamleyin otlaktan getirirken ve sabahleyin otlağa salarken, onlarda sizin için bir güzellik de vardır.

7. Ağırlıklarınızı, ancak büyük zorluklarla ulaşabileceğiniz şehirlere taşırlar. Şüphesiz Rabbiniz, çok şefkatli, çok merhametlidir.

5. «Hayvanları da...» Arapçada "neam" kelimesinin çoğulu olan *"en'am"*, deve, sığır, koyun ve keçiye denir. Bu isim çoğunlukla deve için kullanılmakla birlikte, erkeği ve dişisiyle bu sayılan sekiz çifte işaret eder. Ey Âdemoğulları! Allah bunları sizin menfaatiniz ve yararınız için yarattı. Aynı şekilde diğer mahlukatı da başka bir şey için değil, kulların yararlanması için yarattı. Yüce Allah'ın şu âyetleri de buna işaret eder: *"O yerde ne varsa hepsini sizin için yarattı."* (Bakara: 29) *"Göklerdekini ve yerde olanı hep sizin hizmetinize vermiştir."* (Lokman: 20)

«Onlarda sizin için ısınma...» *"Dif"*, soğuğun zıddı olup sıcaklık anlamınadır. Daha sonra koyun yününden, deve tüyünden ve keçi tiftiğinden yapılan ve sıcaklık veren her elbiseye bu isim verilmiştir. **«Ve daha birçok faydalı şeyler vardır.»** Bu hayvanlar, sütlerinden istifade etmek, yolculuk yaparken üzerlerine binmek, tarlalarınızı sürmek ve onları para karşılığı satmak gibi birçok zarurî ihtiyaçlarınızı karşılarlar. **«Hem onlardan bazılarını da yersiniz.»** Onlardan yenmesi câiz olanların etlerini, yağlarını ve diğer kısımlarını yersiniz. Ancak kanları, kemikleri, cinsiyet ve dışkı organları yenmez. Çünkü bu kısımları haramdır.

6. O hayvanları **«akşamleyin»** günün sonunda, **«otlaktan»** ahırlarına veya dinlenme yerlerine **«getirirken ve sabahleyin»** günün ilk saatlerinde ahırlarından çıkarıp **«otlağa salarken, onlarda sizin için»** yukarıda sayılan ihtiyacınız olan menfaatler yanında **«bir güzellik de»** yani insan gözü için hoş bir görüntü ve onlarda zevk alınan bir süs de **«vardır.»**

7. «Ağırlıklarınızı,» yani yük ve eşyalarınızı, sizin gücünüzü aştığı için **«ancak büyük zorluklarla»** sırtınızda taşıyarak **«ulaşabileceğiniz»**, şayet develer, hayvanlar olmazsa, yüklerinizle beraber varamayacağınız veya çok zor şartlar altında varabileceğiniz **«şehirlere»** yani uzak yerlere veya Mekke halkının ticaret amacıyla gittikleri Yemen, Mısır ve Şam'a **«taşırlar.»**

«Şüphesiz Rabbiniz, çok şefkatli, çok merhametlidir.» Rabbiniz bu hayvanları, üzerlerinde yolculuk yapmanız, yüklerinizi taşımanız ve çeşitli şekillerde faydalanmanız için yaratmakla, sizin için büyük bir merhamet ve şefkat sahibidir.

Hz. Ömer (r.a.)'den şöyle rivayet edilmiştir: "Resûlullah (s.a.v.) bir savaş meydanında arkadaşları ile dolaşırken buldukları bir kuş yavrusunu ellerine aldı. Yavru kuşun anne veya babasından biri bunu görünce yavruyu tuttukları eline saldırdı. Ve yavru ellerinden düştü. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: *"Bu kuşa hayret etmiyor musunuz? Yavrusu alındı ve hemen buna karşılık vererek ellerinize saldırdı. Allah (c.c.)'a yemin ederim ki, Allah (c.c.), kullarına bu kuşun yavrusuna gösterdiğinden daha merhametlidir."* (1)

وَالْخَيْلَ وَالْبِغَالَ وَالْحَمِيرَ لِتَرْكَبُوهَا وَزِينَةً ؕ
وَيَخْلُقُ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٨﴾ وَعَلَى اللّٰهِ قَصْدُ السَّبِيلِ وَمِنْهَا جَائِرٌ ۚ
وَلَوْ شَاءَ لَهَدٰيكُمْ اَجْمَعِينَ ﴿٩﴾ هُوَ الَّذِي اَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ
مَاءً لَكُمْ مِنْهُ شَرَابٌ وَمِنْهُ شَجَرٌ فِيهِ تُسِيمُونَ ﴿١٠﴾ يُنْبِتُ لَكُمْ
بِهِ الزَّرْعَ وَالزَّيْتُونَ وَالنَّخِيلَ وَالْاَعْنَابَ وَمِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ ؕ
اِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿١١﴾

1- Hadisi Ebû Davud bu şekilde rivâyet etmiştir. Bkz. *Camiu'l-Usûl,* 4/529.

8. Binmeniz için ve ziynet olarak atları, katırları ve merkepleri de yarattı. Daha sizin bilmediğiniz nice şeyleri yaratır.

9. Doğru yolu göstermek Allah'a aittir. Ama yolun eğri olanı da vardır. Eğer Allah dileseydi, hepinizi doğru yola iletirdi.

10. Sizin için gökten suyu indiren O'dur. İçeceğiniz ondandır. Hayvanlarınızı otlattığınız bitkiler de ondandır.

11. Sizin için, onunla ekin, zeytin, hurmalar, üzümler ve bütün meyvelerden bitirir. Şüphesiz ki bunda, düşünen bir toplum için büyük bir ibret vardır.

8. «Binmeniz için...» Bu, hayvanlara binilmesindeki büyük faydalara işaret etmektedir. Çünkü hayvanların, binmenin dışında yük taşımak için de kullanıldıkları bir gerçektir. **«Ve ziynet olarak...»** Yani binmenin yanında bir süs olarak onlarla ziynetlenmeniz için **«atları, katırları ve merkepleri»** eşekleri **«de yarattı. Daha sizin bilmediğiniz nice şeyleri»**, kara ve deniz hayvanlarından türlü türlü yaratıkları **«yaratır.»** Katır, at ve eşekten meydana gelir.

9. «Doğru yolu göstermek Allah'a aittir.» Âyetteki *"kasd"* kelimesi, fail anlamında bir mastardır. Arapçada "sebîlün kasdun" denir ki, anlamı doğru yol demektir. Mevlâ, -Rahmeti ve kesin va'di gereği- insanlara doğru yolu gösterir. Yoksa bu, Allah'a vacip olduğu için değil. Zira O, hiçbir şeye mecbur değildir. Yani hiçbir şey ona vacip değildir. İlâhî rahmeti gereği, insanlara, deliller getirmek, peygamberler göndermek ve kitaplar indirmek sûretiyle, kendilerini hak yola, ulaştıracak doğru yolu gösterir.

«Ama yolun eğri olanı da vardır.» Yani doğru yoldan sapan, yürüyeni doğru yola götürmeyen yollar da vardır. Bu, Yahudilik, Hristiyanlık, mecusilik ile küfür üzerinde bulunan diğer bâtıl din sahipleri, kendi heva ve arzularına uyan kimselerle bid'at ehlinin gittiği yollardır.

«Eğer Allah dileseydi, hepinizi doğru yola iletirdi.» Yani, eğer Allah (c.c.) sizi sözü edilen tevhid yoluna ulaştırmayı isteseydi, bu fiile ulaştıran bir hidayet verirdi. Ancak bunu dilemedi. Çünkü O'nun dilemesi, o yola girmeye sebep olacak bir hikmete tabidir. Çünkü mükellefiyetin, sevap ve azabın temeli cüz'î iradedir. İnsana kendi cüz'î iradesiyle yaptığı amellerden dolayı sevap veya ceza verilir.

10. «Sizin için gökten» bulutlara ve ondan da yer yüzüne **«suyu»**, bu suyun bir türü olan yağmuru, ezici kudretiyle **«indiren O'dur. İçeceğiniz»**, şey **«ondandır»** yani indirilen bu sudandır. **«Hayvanlarınızı otlattığınız bitkiler de ondandır.»** Burada Allah (c.c.)'ın ağaçları, bitkileri önce zikretmesindeki kasıt, ağaçların, bitkilerin üretilmesinin, yoktan varedilmesinin insanoğlunun gücü dışında olduğunu vurgulamak içindir.

11. Yüce Allah, daha sonra suyun yararlarından söz ederek şöyle buyurmaktadır: **«Sizin için,»** faydanız ve yararınız için **«onunla»** yani gökten inen su ile, gıdaların aslı ve hayatın direği olan **«ekin,»** bir yandan katık, bir yandan da meyve olan **«zeytin...»** Hadiste şöyle geçmektedir: *"Zeytini ekmeğinizin yanında katık olarak yeyiniz ve yağından sürününüz. Çünkü o, mübarek bir ağaçtan çıkar."* (2) Hadiste geçen "zeyt" zeytindir. Onun için mübarek denilmiştir. Çünkü, Beyt-i Mukaddes gibi mübarek olan yerlerde biter. Böyle olmayan yerlerde az görünür. **«Hurmalar...»** Burada geçen *"nahil"* kelimesi, "nahl" kelimesinin çoğuludur. **«Üzümler...»** Kelimenin bu şekilde çoğul kullanılması, içindeki çeşitli türleri kapsaması dolayısıyladır.

Üzümün asıl adı "ıneb"dir. Ona "kerm" denilmesi câhiliyye döneminde olmuştur. Câhiliyye Arapları üzümün sanki "kerem"den türediğini kasdetmişlerdir. Onlara göre üzümden yapılan şarap, içenleri, kereme yani cömertliğe sevkettiği için bu ismi vermişlerdir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.), üzümü cahiliye döneminde kullanıldığı şekilde isimlendirmeyi yasaklamış ve bu konuda şöyle buyurmuştur: *"Kerm değil, ineb deyin. Şüphesiz "kerm", mü'minin kalbidir."* (3) Onların zannettikleri kerem ve cömertlik şaraptan değil, mü'minin kalbindendir. Çünkü sarhoş kimsenin tasarruflarının çoğu aklının başında olmamasındandır. Öyle ise buna cömertlik denmez. Çünkü o, bu durumda cömertliğin ne olduğunu bilmeyen ve malını saçıp savuran bir çocuk gibidir.

Yüce Allah bu meyvelerin fazilet ve yararlarına işaret etmek için özel olarak zikrettikten sonra şöyle buyurmuştur: **«Ve bütün meyvelerden»** yani yüce Allah, meyve türlerinin her çeşidinden **«bitirir. Şüphesiz ki bunda,»** yani suyun indirilmesinde ve bu sudan çıkarılan bitkilerde **«düşünen bir toplum için...»** Tohumun ve çekirdeğin toprağa düşmesini, çiğin ve suyun ona ulaşmasıyla birlikte harekete geçmesini ve canlanmasını, daha sonra alt tabakası yarılıp damarların çıkmasını ve yer altına dağılmalarını, üst tabakasının

---

2- İbn Mâce, Hâkim ve Beyhakî tahric etmiştir. Bkz. Suyûti, *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/14.

3- Hadisi Buharî ve Müslim benzer lafızlarla rivayet etmişlerdir. Bkz. *Camiu'l-Usûl*, 11/752.

yarılmasıyla da oradan bir dal çıkararak büyümesini, daha sonra bu daldan yaprakların, çiçeklerin, tahıl ve meyvelerin yetişmesini ve nihayet bu ürünlerin çeşitli renk, şekil ve özelliklere sahip olmalarını anlayan ve idrak eden toplumlar için **«büyük bir ibret vardır.»** Tüm bu faaliyetlerde Allah (c.c.)'ın büyüklüğüne, yüceliğine, ilminin, kudretinin ve hikmetinin kemaline işaret eden deliller vardır. Aynı şekilde bir tohumun yukarıdaki örnekte de açıklandığı gibi, sonsuz denecek bir şekilde üremesinde toprak ve içerisinde yetiştikleri ortam aynı olmasına rağmen renk, tat ve büyüklüklerinin farklı olmasında Allah'ın varlığına ve birliğine işaretler vardır. İşte bu delilleri görebilenler, bütün bu olayların Allah (c.c.)'ın fiili ve eseri olduğunu, Allah (c.c.)'ın kemal sıfatlarına hiçbir şeyin benzemeyeceğini, O'nun yüceliğine hiç kimsenin ortak olamayacağını, ibadete sadece O'nun lâyık olduğunu ve kulluğun da sadece O'na yapılacağını bilirler.

وَسَخَّرَ لَكُمُ الَّيْلَ
وَالنَّهَارَ وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومُ مُسَخَّرَاتٌ بِاَمْرِه۪ اِنَّ ف۪ي
ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿١٢﴾ وَمَا ذَرَاَ لَكُمْ فِي الْاَرْضِ
مُخْتَلِفًا اَلْوَانُهُ اِنَّ ف۪ي ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِقَوْمٍ يَذَّكَّرُونَ ﴿١٣﴾
وَهُوَ الَّذ۪ي سَخَّرَ الْبَحْرَ لِتَاْكُلُوا مِنْهُ لَحْمًا طَرِيًّا وَتَسْتَخْرِجُوا
مِنْهُ حِلْيَةً تَلْبَسُونَهَا وَتَرَى الْفُلْكَ مَوَاخِرَ ف۪يهِ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِه۪
وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٤﴾

12. Geceyi, gündüzü, güneşi ve ay'ı sizin hizmetinize verdi. Yıldızlar da O'nun emrine bağlıdır. Şüphesiz bunda, aklını kullanan bir toplum için işaretler vardır.

13. Yer yüzünde muhtelif renklerde yarattığı şeyleri de sizin hizmetinize verdi. Elbette bunda öğüt alan bir toplum için ibret vardır.

14. O, ondan taze et yiyesiniz ve ondan giyip takınacağınız süsler çıkarasınız diye, denizi de hizmetinize verdi. Gemilerin denizde suyu yararak gittiklerini görüyorsun. Bunlar Allah'ın lütfunu aramanız ve O'na şükretmeniz içindir.

12. Yüce Allah'ın *"Ve O, gece ile gündüzü, birbirini izler yaptı"* (Furkan: 62) âyetinde belirttiği gibi birbirini takip eden **«geceyi, gündüzü, güneş'i ve ay'ı»** hayatınız, yaşamanız, meyvelerin gelişip olgunlaşması için **«sizin hizmetinize verdi.»** Güneş ve ayın hareketlerinde ve dünyayı aydınlatmalarında sizin için yararlar vardır. **«Yıldızlar da O'nun emrine bağlıdır.»** Yani diğer yıldızlar da, hareketlerinde, konumlarında ve bulundukları yerde Allah (c.c.)'ın emrine boyun eğdirilmişlerdir. Bunların hepsini Allah (c.c.) yarattı ve onları dilediği gibi idare etmektedir.

«Şüphesiz bunda,» zikredilen bütün bunlarda **«aklını kullanan bir toplum için»** birçok açık deliller, **«işaretler vardır.»** Akıllarını kullanan kimseler bunlara bakıp ibret alırlar. Bunlar, Allah'ın yüce kudretine, ilmine, hikmetine ve birliğine delâlet eder. Akıl sahipleri üzerinde düşünmeye bile gerek duymadan bunları hemen anlarlar.

13. «Yeryüzünde muhtelif renklerde», sınıflarda **«yarattığı»** hayvan, bitki ve meyve gibi **«şeyleri de sizin hizmetinize verdi.»** Bunlardan istediğiniz şekilde faydalanırsınız. *"Muhtelif renklerde"*den maksat yeşil, beyaz, siyah gibi muhtelif şekillerde anlamında da olabilir. Netice itibariyle bütün bunları faydalanmanız ve yararlanmanız için hizmetinize vermiştir. *"Renkler"* anlamındaki *"elvân"*a sınıf manası verilmiştir. Çünkü çoğunlukla sınıfların farklı olması, renklerin farklı olmasından ileri gelir.

«Elbette bunda» daha önce zikredilenlere ek olarak burada belirtilenlerde de **«öğüt alan bir toplum için...»** -Çünkü bunlar, onlardan habersiz olmayanlarca öğütten başka bir şeye ihtiyaç duymayan zorunlu bilgilerdendir.- **«İbret vardır.»** Bunların tek ve ortağı olmayan yüce Allah'ın işlerinden olduğuna şehadet eden deliller vardır.

14. «O, ondan» yani tatlı ve tuzlu denizden **«taze et yiyesiniz...»** diye denizi hizmetinize verdi. Burada tazelikten amaç, balıktır. Balıktan et olarak söz edilmesindeki maksat, balığın diğer hayvanlar gibi kesilmesine ihtiyaç olmamasından kaynaklanmaktadır. Burada ayrıca yüce Allah'ın kudretinin eksiksizliği açıklanmaktadır. Çünkü O, tuzlu, acı ve içilmesi mümkün olmayan bir suyun içinde taze ve lezzetli olan balığı yaratmıştır.

Balığa burada et denilmesinden dolayı, İmam Malik ve Sevrî et yemiyeceğim" diye yemin eden kişi, eğer balık yerse, onun yemini bozulmuş olur" dediler. Buna karşı şu cevap verilir: Yeminler örfe dayanır. Mutlak anlamda et denilince bundan balık anlaşılmaz. Nitekim yüce Allah kâfirleri "hayvan" olarak isimlendirerek şöyle buyurmuştur: *"Hiç şüphesiz Allah nazarında yer yüzündeki hayvanların en kötüsü kâfirlerdir."* (Enfal: 55) Dolayısıyla hayvana binmeyeceğim diye yemin eden bir kişi, bir kâfirin sırtına bindiğinde yemini bozulmamış olur.

Hayâtu'l-Hayavân isimli kitapta müftâbih olan görüşe göre köpek ve domuz şeklinde olsa bile yengeç, su kurbağası ve timsah dışındaki tüm deniz hayvanlarının yenmesi helâldır, denilir.

«Ve ondan», yani tuzlu denizden **«giyip takınacağınız»**, kadınlarınızın süsleneceği **«süsler...»** Aslında süs eşyası, altın ve gümüş gibi ziynet eşyalarıdır. Ancak burada süsten amaç inci ve mercan diye adlandırılan kırmızı ve beyaz taştır. **«Çıkarasınız diye, denizi de hizmetinize verdi.»** Avlanmanız, içine dalmanız ve üzerinde binerek geçmeniz gibi hizmetlerinizin görülmesi için denizi de emrinize veren yine Allah (c.c.)'tır.

«Gemilerin denizde suyu yararak gittiklerini görüyorsun. Bunlar, Allah'ın lûtfunu aramanız» yani, gemilere binerek O'nun vermiş olduğu geniş rızıktan ve nimetinden yararlanmak için ticaret yapmanız **«ve O'na şükretmeniz içindir.»** Yani Allah (c.c.)'ın yüce nimetlerinin kıymetini bilip, O'nun tek olduğuna inanıp itaat etmeniz içindir.

وَأَلْقَى فِي الْأَرْضِ رَوَاسِيَ أَنْ
تَمِيدَ بِكُمْ وَأَنْهَارًا وَسُبُلًا لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿١٥﴾ وَعَلَامَاتٍ
وَبِالنَّجْمِ هُمْ يَهْتَدُونَ ﴿١٦﴾ أَفَمَنْ يَخْلُقُ كَمَنْ لَا يَخْلُقُ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ
﴿١٧﴾ وَإِنْ تَعُدُّوا نِعْمَةَ اللَّهِ لَا تُحْصُوهَا إِنَّ اللَّهَ لَغَفُورٌ رَحِيمٌ
﴿١٨﴾ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تُسِرُّونَ وَمَا تُعْلِنُونَ ﴿١٩﴾

15. Sizi sarsmaması için, yer yüzüne sabit dağları koydu. Nehirler ve yolları da doğru yolu bulasınız diye yarattı.

16. İşaretler de yarattı. Onlar yıldızla da yollarını bulurlar.

17. Yaratan, yaratmayan gibi midir? Hiç düşünmüyor musunuz?

18. Allah'ın nimetini saymaya kalksanız, sayamazsınız. Şüphesiz Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir.

19. Allah, gizlediklerinizi de açığa vurduklarınızı da bilir.

15. «Sizi sarsmaması için, yeryüzüne sabit dağları koydu.» Dağsız yer yüzü, kemiksiz ete benzer. Hayvanın vücudunun kemikle ayakta durması gibi, yeryüzü de dağlar sayesinde sabit durmaktadır. Yeryüzü, küre şeklindedir ve kâinatın ortasında bulunmaktadır. Sabit dağların yeryüzüne konulması yüce Allah'ın büyüklüğünü gösteren bir tasvir ve kudretini ortaya koyan bir temsildir. Bu temsilden öyle anlaşılmaktadır ki sanki biri onu eliyle tutmuş, yeryüzüne atmıştır. Nitekim bütün zorluklar O'nun için kolaydır. Yani yüce Allah'ın "ol" demesiyle, yer yüzünde sabit dağlar meydana gelmiş ve hareketli halinden sonra dağlar sayesinde sağlam bir hale gelmiştir. Aynı şekilde yer yüzünde **«nehirler»** meydana getirdi **«ve»** çeşitli **«yolları da doğru yolu bu-**

lasınız diye yarattı.» Bunlardan yararlanarak, istediğiniz amaca ve evlerinize ulaşmanız için yarattı.

Büyüklerden biri: "Dolambaçlı da olsa yoldan ayrılmayın, zor olsa da şehirlerde oturun, istenilen özelliklerde olmasa da bakire ile evlenin" demiştir.

16. «İşaretler», yeryüzünde gündüz vakti yollarını bulabilmeleri için birçok alâmetler **«de yarattı.»** Bunlar dağlar, ovalar, sular, ağaçlar ve rüzgârlardır. **«Onlar»**, geceleyin başka işaretler olmasa da kara ve denizlerde **«yıldızla da yollarını bulurlar.»** Yıldızla kasdedilen, ya mutlak olarak yıldız cinsidir. Ya da süreyya ve oğlak yıldızıdır. Çünkü bu yıldızlar devamlı sabit olan kuzey kutbu etrafında daire biçiminde gözükürler ve hiç kaybolmazlar.

17. «Yaratan,» bu büyük şeyleri meydana getiren ki, O Allah'tır, **«yaratmayan»**, kesinlikle herhangi bir şey yaratmaya güç yetiremeyen putlar **«gibi midir?»** Buradaki soru, reddetmek içindir. Yani Allah'ın birliğine işaret eden deliller ortaya çıktıktan sonra hiç bu tür benzerlikler düşünülebilir mi? **«Hiç düşünmüyor musunuz?»** Ey Mekkeliler! Bunu göz önünde bulundurmuyor ve düşünmüyor musunuz? İçinde bulunduğunuz bozgunculuğu bilmiyor musunuz?

18. Oysa size bolca verilen ve burada anılmayan **«Allah'ın nimetini saymaya kalksanız, sayamazsınız.»** Allah'ın bunca nimetlerine şükretmek şöyle dursun saymaya bile gücünüz yetmez. Hatta topluca bile sayamazsınız **«Şüphesiz Allah çok bağışlayan,»** o nimetlerin şükrü konusundaki kusurlarınızda haddi aşmanızı örten, **«çok esirgeyendir.»** Rahmeti ve nimeti boldur. Sizin günahlarınıza ve isyanınıza bakıp da rahmetini sizden kesmez, sizi ondan mahrum etmez.

19. «Allah, gizlediklerinizi de», inanç ve amellerinizden içinizde sakladıklarınız şeyleri de, **«açığa vurduklarınızı da»**, yani o inanç ve amellerinizden açıkça ortaya koyduğunuz şeyleri de **«bilir.»** O'nun kapsamlı ilmine oranla sizin gizledikleriniz ve açığa vurduklarınız aynı seviyededir. Dolayısıyla O'nun hoşnutluğuna aykırı olan bir şeye cesaret etmemek, ondan sakınmak ve korkmak en uygun davranıştır.

وَالَّذِينَ يَدْعُونَ
مِنْ دُونِ اللّٰهِ لَا يَخْلُقُونَ شَيْـًٔا وَهُمْ يُخْلَقُونَ ﴿٢٠﴾ اَمْوَاتٌ غَيْرُ
اَحْيَٓاءٍ وَمَا يَشْعُرُونَ اَيَّانَ يُبْعَثُونَ ﴿٢١﴾ اِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ وَاحِدٌ
فَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ قُلُوبُهُمْ مُنْكِرَةٌ وَهُمْ
مُسْتَكْبِرُونَ ﴿٢٢﴾ لَا جَرَمَ اَنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ
اِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْتَكْبِرِينَ ﴿٢٣﴾

20. Allah'tan başka yalvardıkları, hiçbir şey yaratamazlar. Zaten kendileri yaratılmışlardır.

21. Onlar ölüdürler, diri değillerdir ve ne zaman dirileceklerini de bilmezler.

22. İlâhınız tek bir ilâhtır. Âhirete iman etmeyenlerin kalbleri inkârcıdır. Onlar, büyüklük taslarlar.

23. Hiç şüphesiz Allah, onların gizledikleri şeyi de, açığa vurdukları şeyi de bilir. Doğrusu Allah, büyüklük taslayanları sevmez.

20. «Allah'tan başka yalvardıkları,» yani kâfirlerin kulluk ettikleri ilâhlar... Duâ kelimesi, Kur'an'da çoğunlukla "ibadet" anlamında kullanılır. **«Hiçbir şey yaratamazlar.»** Yani bu, onların yapabilecekleri bir şey değildir. Çünkü onlar buna güç yetirmekten âcizdirler. **«Zaten kendileri yaratılmışlardır.»** Yani gerçekte onların her şeyleri başka bir varlık tarafından yaratılmıştır. Dolayısıyla onlar da yaratıklardır.

21. «Onlar ölüdürler,» yani cansızlardır ve içlerinde hiçbir hayat belirtisi yoktur. **«Diri değillerdir.»** Yani döllenme veya yumurtlama yoluyla hayat bulma kabiliyetine sahip değildirler. Mutlak anlamda ölüdürler. **«Ve ne zaman dirileceklerini de bilmezler.»** Yani ilâh olarak tapılan bu şeyler kendilerine tapanların kabirlerinden ne zaman kalkacaklarını bilemezler.

22. «İlâhınız tek bir ilâhtır.» Hiçbir şey O'na ortak değildir. **«Âhirete iman etmeyenlerin...»** Tekrar diriliş, amellerin karşılığının verilmesi ve daha başka şeylere inanmayanların... İman sözlükte, kalble tasdik, şeriatta ise kalble inanmak ve dille söylemektir. **«Kalbleri inkârcıdır.»** Allah'ın birliğini kabul etmeyip inkâr ederler. **«Onlar, büyüklük taslarlar.»** Allah'ın birliğini itiraf edip ululamaktan ve hakkı kabul etmekten büyüklenip uzak durmak onların değişmez özelliğidir. İnkâr onların seciyeleri gibidir.

23. «Hiç şüphesiz Allah, onların» inkâr olarak kalblerinde **«gizledikleri şeyi de,»** kibirlerinden dolayı **«açığa vurdukları şeyi de bilir. Doğrusu Allah,»** tevhidden yüz çevirerek ona karşı **«büyüklük taslayanları sevmez.»** Bunlar, ister müşriklerden isterse inananlardan olsun, büyüklük taslayanlar grubuna girerler ve bu konuda eşittirler. Büyüklük taslamak, nefsi kendi gücünden üste yükseltmek ve hakkı inkâr etmektir. Şâir bu konuda ne güzel söylemiştir:

Yer yüzünde sadece mütevazi bir şekilde yürü
Onun altında senden çok daha yüksek nice kişiler vardır.
Şayet sen izzet, şeref sahibi ve güçlü isen.
Senden daha güçlü niceleri ölmüştür.

Bundan dolayı daima mütevazi ol ve kimseye karşı kibirlenme. Çünkü tevazu, cennet kapılarından bir kapıdır. Kibir ise, cehennemden bir kapıdır. Dolayısıyla cennetin kapılarını açmak, cehennemin kapılarını kapatmak gerekir.

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ مَاذَا أَنْزَلَ رَبُّكُمْ
قَالُوا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ﴿٢٤﴾ لِيَحْمِلُوا أَوْزَارَهُمْ كَامِلَةً يَوْمَ

الْقِيٰمَةِ وَمِنْ اَوْزَارِ الَّذ۪ينَ يُضِلُّونَهُمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ اَلَا سَٓاءَ مَا
يَزِرُونَ ﴿٢٥﴾ قَدْ مَكَرَ الَّذ۪ينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَاَتَى اللّٰهُ بُنْيَانَهُمْ
مِنَ الْقَوَاعِدِ فَخَرَّ عَلَيْهِمُ السَّقْفُ مِنْ فَوْقِهِمْ وَاَتٰيهُمُ الْعَذَابُ
مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٢٦﴾ ثُمَّ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ يُخْز۪يهِمْ وَيَقُولُ
اَيْنَ شُرَكَٓائِيَ الَّذ۪ينَ كُنْتُمْ تُشَٓاقُّونَ ف۪يهِمْ قَالَ الَّذ۪ينَ اُوتُوا
الْعِلْمَ اِنَّ الْخِزْيَ الْيَوْمَ وَالسُّٓوءَ عَلَى الْكَافِر۪ينَ ﴿٢٧﴾

24. Onlara: "Rabbiniz ne indirdi" dendiği zaman: "Eskilerin masallarını" dediler.

25. Bunu, kıyamet günü kendi günahlarını tamamen yüklendikten başka, saptırdıkları bilgisiz kimselerin günahlarından bir kısmını da yüklenmeleri için yapıyorlar. Bak, ne kötü şey yükleniyorlar.

26. Onlardan öncekiler de tuzak kurmuşlardı da, bunun üzerine Allah, kurdukları binaları temellerinden sökmüş, üstlerindeki tavan, başlarına çökmüştü. Böylece azap, kendilerine ummadıkları yerden gelmişti.

27. Sonra kıyamet günü Allah, onları rezil eder ve der ki: "Nerede o haklarında (peygamberlere ve müminlere) düşmanlık ettiğiniz ortaklarım?" Kendilerine ilim verilmiş olanlar derler ki: "Gerçekten bugün, rezillik ve kötülük kâfirleredir."

24. «Onlara: 'Rabbiniz ne indirdi' dendiği zaman:» Kureyş halkı toplanarak: "Muhammed, dili çok tatlı bir insandır. Birisiyle konuştuğunda onu hemen kendine bağlar ve kalbini kazanır. Sizden ileri gelenleri Mekke'nin yollarına çıkarın ve ona gitmek isteyenleri engellesinler" diye konuştular. Bunun üzerine onlar, bütün yollara çıkarak, Hz. Peygamber'in yanına kim gitmek isterse ona: "O yalancının biridir. Ona ancak sefil ve köleler uyup inanırlar. İnsanlar ondan bir hayır görmezler. Onun kavminin seçkin ve ileri gelenleri onu terketmişlerdir" diyerek geri döndürüyorlardı. Ancak içlerinden Allah'ın doğruya ulaştıracağı kimseler, onların bu sözlerine karşılık: "Eğer, onu görmeden gidersek, kavmimizin en kötü insanları oluruz" diyerek Mekke'ye girerler, rastladıkları mü'minlere Hz. Peygamberi sorarlar, onlar da Hz. peygamber'in hayırlı bir kimse olduğunu söylerlerdi. İşte yüce Allah'ın bu buyruğu, buna işaret ediyor. Şu büyüklük taslayan müşriklere, Rabbiniz Hz. Muhammed'e ne indirdi, dendiği zaman: **«'Eskilerin masallarını' dediler.»** Cevaplarını başka yöne çevirdiler ve: "Bu, öncekilerin efsaneleri, yani geçmiş milletlerin uydurmaları ve onlarla ilgili sözleridir. İndirilen bu şeylerde bir şey yoktur" dediler.

25. «Bunu, kıyamet günü kendi günahlarını tamamen yüklendikten başka,» yani kendilerinin dalâlete düşmelerinden dolayı işledikleri günahları taşıyacaklar. Dünyada başlarına gelen şeylerden dolayı günahları mü'minlerin günahları gibi bağışlanmaz. Çünkü mü'minlerin namazdan namaza, ramazandan ramazana ve hacdan haca, bu ibadetleri yapmaya devam ettikleri müddetçe (küçük) günahları affedilir. Aynı şekilde mü'minlerin başına gelen belâlar, musîbetler, hatta ayaklarının burkulması bile onların günahlarının karşılığının kefareti olarak kabul edilir. Âyette geçen *"evzâr"*, "vizr" kelimesinin çoğuludur. Vizr, ağır yük demektir. **«Saptırdıkları bilgisiz kimselerin günahlarından bir kısmını da yüklenmeleri için yapıyorlar.»** Onlar, kendi günahlarının yanında saptırdıkları kimselerin günahlarının bazısını da yükleneceklerdir. Çünkü onların sapıtmalarına sebep olmuşlardır. Öyle ise günahta ortaktırlar. Bunlardan biri diğerini sapıtmaya çalışır, o da ona itaat eder. Böylece günahı beraberce yüklenirler. Hz. Peygamber (s.a.v.) bu konuda şöyle buyurmuştur: *"Kim kötü bir çığır açarsa bundan dolayı hem kendi günahını, hem onu takip eden kişilerin günahlarını kıyamete kadar çekecektir."*[4] Âyette geçen *"bilgisiz kimseler"*den maksat gittikleri yolun kötü ve neticesinde günah işleyip ceza çekeceklerini bilmeyen kimseler kastedilmektedir.

«Bak, ne kötü şey yükleniyorlar.» Şüphesiz hiç kimse, bir başkasının günahını yüklenmez. Herkes başkalarının değil, kendisinin işlediği günahları yüklenir. Şüphesiz bu, başkalarının günah işlemesine sebep olmadığı takdirde böyledir. Çünkü öyle olması, ilâhî hikmetin gereklerinden değildir. Başkalarını sapıtmanın günahını çekmeye gelince, bu, kendi günahı demektir. Çünkü onun sapıtmasına sebep olmuştur.

---

[4] Hadisi Müslim, Tirmizî ve Neseî: *"Kim İslâmda kötü bir çığır açarsa.."* lafzı ile rivâyet etmişlerdir. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/200.

26. «Onlardan öncekiler de tuzak kurmuşlardı da...» Âyette geçen *"mekr"* kelimesi, hile veya tuzak anlamındadır, yani Mekke halkı da, kendilerinden öncekiler gibi hile yaptılar ve bu hile, başkalarının değil, kendilerinin helâk olmasına sebep oldu. Çünkü kim kardeşine kuyu kazarsa, içine kendisi düşer. **«Bunun üzerine Allah, kurdukları binaları temellerinden sökmüş,»** onların evlerini temellerinden yıkmayı kasdetmiş, böylece **«üstlerindeki tavan başlarına çökmüştü.»** Yani kendileri içindeyken binaları temellerinden yıkarak, tavanı üzerlerine çökmüştü. Çünkü onlar evin yıkılması sırasında içersindeydiler. Eğer içinde olmasalardı, evin başlarına yıkıldığı söylenmezdi.

«Böylece azap,» yani rüzgârla helâk edilmeleri **«kendilerine ummadıkları yerden gelmişti.»** Onların tahmin ettikleri gibi veya geleceğini sandıkları şekilde değil, Allah onları hiç ummadıkları ve beklemedikleri şekilde cezalandırmıştı. Mana olarak burada ifade edilmek istenen şey, hileci ve inkârcılarla Kur'an-ı Kerim için *"eskilerin masalları"* diyenlere Allah (c.c.)'ın hiç beklemedikleri bir yerden ceza vermiş olmasıdır.

27. Bu azap, onların dünyadaki azaplarıdır. **«Sonra kıyamet günü Allah onları»** yani bu iftiracı ve tuzak kuran kimseleri başkalarının önünde **«rezil eder ve»** korkutmak ve gülünçlüklerini ortaya koymak için **«der ki: 'Nerede o haklarında»** peygamberlere ve mü'minlere **«düşmanlık ettiğiniz»** ve kendi zannınızca öyle kabul ettiğiniz **«ortaklarım?'»** Gelip size şefaat etsinler ya da benim azabımdan sizi korusunlar bakalım!

«Kendilerine ilim verilmiş olanlar», Allah'ın bir olduğu bilinci verilen peygamberler ve mü'minler, onlara, alay edercesine ve kızarak **«derler ki: 'Gerçekten bugün rezillik»**, zillet ve aşağılanmalar **«ve kötülük»**, azap ve cezalar **«kafirleredir.'»** Allah'ı, O'nun âyetlerini ve peygamberlerini inkâr edenler üzerinedir.

اَلَّذٖينَ
تَتَوَفّٰيهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ ظَالِمٖٓي اَنْفُسِهِمْ فَاَلْقَوُا السَّلَمَ مَا كُنَّا
نَعْمَلُ مِنْ سُٓوءٍ بَلٰٓى اِنَّ اللّٰهَ عَلٖيمٌ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٢٨﴾
فَادْخُلُٓوا اَبْوَابَ جَهَنَّمَ خَالِدٖينَ فٖيهَا فَلَبِئْسَ مَثْوَى الْمُتَكَبِّرٖينَ
﴿٢٩﴾ وَقٖيلَ لِلَّذٖينَ اتَّقَوْا مَاذَٓا اَنْزَلَ رَبُّكُمْ قَالُوا خَيْرًا لِلَّذٖينَ
اَحْسَنُوا فٖي هٰذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةٌ وَلَدَارُ الْاٰخِرَةِ خَيْرٌ وَلَنِعْمَ
دَارُ الْمُتَّقٖينَ ﴿٣٠﴾ جَنَّاتُ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا تَجْرٖي مِنْ تَحْتِهَا
الْاَنْهَارُ لَهُمْ فٖيهَا مَا يَشَٓاؤُنَ كَذٰلِكَ يَجْزِي اللّٰهُ الْمُتَّقٖينَ
﴿٣١﴾ اَلَّذٖينَ تَتَوَفّٰيهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ طَيِّبٖينَ يَقُولُونَ سَلَامٌ
عَلَيْكُمُ ادْخُلُوا الْجَنَّةَ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٣٢﴾

28. Kendilerine zulmederlerken, meleklerin canlarını aldığı kimseler, şöyle diyerek teslim olurlar: "Biz hiçbir kötülük yapmıyorduk." Hayır, Allah sizin yaptıklarınızı çok iyi biliyor.

29. Öyleyse içinde ebedî kalmak üzere, cehennemin kapılarından girin. Kibirlenenlerin yeri ne kötüdür.

30. Korunanlara da: "Rabbiniz ne indirdi" denildiği zaman: "Hayır indirdi" dediler. Bu dünyada güzel amel işleyen-

lere güzellik vardır. Âhiret yurdu ise, elbette daha hayırlıdır. Takva sahiplerinin yurdu ne güzeldir.

31. Zemininden ırmaklar akan Adn Cennetlerine girerler. Orada onlar için diledikleri her şey vardır. İşte Allah, takva sahiplerini böyle mükâfatlandırır.

32. Melekler iyi insanlar olarak canlarını aldığı kimselere de: "Selâm size! Yaptıklarınıza karşılık girin cennete" derler.

28. İçinde bulundukları küfür ve kibirlenme hallerinde ısrar ederek **«kendilerine zulmederlerken, meleklerin canlarını aldığı kimseler,»** yani ölüm meleği ve onun yardımcıları ruhlarını alıncaya kadar küfürlerinde ısrar eden kâfirler **«şöyle diyerek teslim olurlar:»** Yani âhiretteki azabı gördüklerinde dünyada içinde bulundukları kibirlilik, inkârcılık ve isyancılığı bırakarak teslim olurlar ve derler ki: **«'Biz»** dünyada **«hiçbir kötülük yapmıyorduk.'»** Kendilerini azaptan kurtarmak için yaptıkları kötülükleri ve Allah'a şirk koşmalarını inkâr ederler. Melekler cevaben bu inkârcılara şöyle derler: **«Hayır,»** bunların hepsini yaptınız. **«Allah sizin yaptıklarınızı çok iyi biliyor.»** Allah bundan dolayı sizi cezalandıracak ve şimdi ceza zamanıdır. İnkâr etmeniz ve yalanlarınız hiçbir fayda vermeyecektir.

29. «Öyleyse içinde ebedî kalmak üzere cehennemin kapılarından girin.» Her grup, içerisinde ebedî ve devamlı olarak kalacağı yere, bölüme, kendilerine ayrılan kapılardan girsinler. **«Kibirlenenlerin yeri ne kötüdür.»** Âyette geçen *"mesvâ"* menzil, kalınacak yer demektir.

Şeyh Ali Es-Semerkandî *Bahru'l-Uyûn* isimli tefsirinde şöyle der: "Kibirlilik üç kısma ayrılır:

1- Allah'a karşı kibirlenmek. Bu, kibirin en kötüsü ve en çirkinidir ve kaynağı da katıksız cehalettir.

2- Peygamberlere karşı kibirlilik. Bunun sebebi de kibirlenen insanın peygamberleri de kendisi gibi bir beşer ve insan kabul etmesidir. Bundan dolayı ona itaat etmekten büyüklenir. Bu, kişiyi tıpkı Allah'a karşı kibirlenmek gibi, sonsuz bir azaba uğratır.

3- İnsanlara karşı kibirlenmek. Bu da onları küçük görüp kendisini büyük görmesinden kaynaklanır. Bu sebeple onlara uymaktan kaçınır. Kendisini insanlarla aynı seviyede kabul etmeyen bu tür kibirlilik çok büyük bir çirkinlik olup bunu yapan da en büyük cahildir.

30. «Korunanlara da:» -Bunlar inanan ve inançlarında samimi olan kimselerdir- **«'Rabbiniz ne indirdi?'»** Yani Muhammed (s.a.v.)'e hangi şeyi indirdi **«denildiği zaman»**, onlar cevap olarak: **«'Hayır indirdi' dediler.»** Burada suale cevabın verilmiş oluşu indirilen şeyin gerçekten vuku bulduğuna ve peygamberin hak olduğuna işaret etmektedir. **«Bu dünyada, güzel amel işleyenlere»** ve "lâilâhe illâllah Muhammedü'r-Rasûlüllâh" diyerek kelime-i tevhidi söyleyenlere **«güzellik»**, güzel mükâfat **«vardır.»** Çünkü kelime-i tevhid, Allah (c.c.)'ın bir olduğunu, Hz. Muhammed'in O'nun elçisi olduğunu ikrar, kabul ve tasdik etmek, güzelliklerin en güzelidir.

«Âhiret yurdu ise, elbette daha hayırlıdır.» İnsanlara dünyada verilenlere göre Âhiret hayatı bir cevher ve hazine özelliğindedir. Dünya ise onun yanında çömlek gibi kalır. Hiç şüphesiz mücevher çömlekten daha kıymetlidir. Hatta bu ikisi arasında münasebet bile yoktur. **«Takva sahiplerinin yurdu ne güzeldir.»**

Hasan Basrî şöyle demiştir: "Takva sahiplerinin yurdu dünyadır. Çünkü âhiret için azığı orada temin ederler."

31. «Zemininden ırmaklar akan, Adn Cennetlerine girerler. Orada onlar için diledikleri her şey vardır.» Orada diledikleri ve arzuladıkları her şeyi bulurlar. **«İşte Allah takva sahiplerini»** Allah'a ortak koşmayan ve günahlardan sakınan herkesi **«böyle»**, bu mükâfatlara benzeyen büyük ödüllerle **«mükâfatlandırır.»**

32. «Melekler», yani ölüm meleği ve yardımcıları **«iyi insanlar»**, zulüm pisliğinden arınmış temiz insanlar **«olarak canlarını aldığı kimselere de: 'Selâm size!»** Bundan sonra size hiçbir korku yoktur.

Kurtubî şöyle der: "Mü'minin canı alınacağı zaman, ölüm meleği gelir ve: 'Ey Allah'ın sevgili kulu! Selâm üzerine olsun' der ve onu cennetle müjdeler."

«Yaptıklarınıza karşılık,» itaat takva ve amellere devam etmenizden dolayı **«girin cennete,' derler.»** Yani size Adn cennetleri hazırlanmıştır. Kabriniz cennet bahçelerinden bir bahçedir ve nimetlerin başlangıcıdır. Çünkü kabre iyi amellerle giren, sanki cennete girmiş gibi olur ve tükenmeyecek olan sonsuz nimetler bulur.

هَلْ يَنْظُرُونَ
إِلَّا أَنْ تَأْتِيَهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ أَوْ يَأْتِيَ أَمْرُ رَبِّكَ كَذٰلِكَ فَعَلَ
الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَمَا ظَلَمَهُمُ اللّٰهُ وَلٰكِنْ كَانُوٓا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ
﴿٣٣﴾ فَأَصَابَهُمْ سَيِّاٰتُ مَا عَمِلُوا وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهٖ
يَسْتَهْزِؤُنَ ﴿٣٤﴾ وَقَالَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا لَوْ شَٓاءَ اللّٰهُ مَا عَبَدْنَا
مِنْ دُونِهٖ مِنْ شَيْءٍ نَحْنُ وَلَٓا اٰبَٓاؤُنَا وَلَا حَرَّمْنَا مِنْ دُونِهٖ مِنْ
شَيْءٍ كَذٰلِكَ فَعَلَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَهَلْ عَلَى الرُّسُلِ
إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴿٣٥﴾ وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَسُولًا
أَنِ اعْبُدُوا اللّٰهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ فَمِنْهُمْ مَنْ هَدَى اللّٰهُ وَ
مِنْهُمْ مَنْ حَقَّتْ عَلَيْهِ الضَّلَالَةُ فَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانْظُرُوا
كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ ﴿٣٦﴾

33. Mutlaka kendilerine meleklerin gelmesini, yahut Rabbinin emrinin gelmesini mi bekliyorlar? Onlardan öncekiler de böyle yapmıştı. Allah onlara zulmetmedi, fakat onlar kendi kendilerine zulmediyorlardı.

34. Nihayet yaptıklarının cezası onlara ulaştı ve alay ettikleri şey onları kuşattı.

35. Ortak koşanlar şöyle dedi: "Allah dileseydi ne biz, ne de atalarımız O'ndan başka hiçbir şeye tapmazdık ve O'nsuz hiçbir şeyi haram kılmazdık." Onlardan öncekiler de böyle yapmıştı. Peygamberlere düşen, yalnız açıkça tebliğ etmek değil mi?

36. Andolsun biz, her ümmete: "Allah'a ibadet edin, tağuttan kaçının" diye bir peygamber gönderdik. Onlardan kimine Allah hidayet etti, kimine de sapıklık hak oldu. İşte yer yüzünde gezin de bir bakın, yalanlayanların sonu nasıl olmuştur?

33. «**Mutlaka kendilerine meleklerin gelmesini,**» ölüm meleğinin ve yardımcılarının, ruhlarını almaya gelmesini «**yahut Rabbinin**» dünya azabına ilişkin «**emrinin gelmesini mi bekliyorlar?**» Nitekim bu, Bedir savaşında başlarına gelmiştir. «**Onlardan öncekiler**», daha önce geçmiş milletler «**de böyle yapmıştı.**» Şirk, zulüm yalanlama ve alay konusunda bunun aynısını yapmışlardı. «**Allah onlara**» vereceği azaptan dolayı «**zulmetmedi, fakat onlar kendi kendilerine zulmediyorlardı.**» İçerisinde bulundukları küfür ve isyanları sebebiyle kendilerine haksızlık ediyorlardı.

34. «**Nihayet yaptıklarının cezası**», kötü amellerinin karşılığı «**onlara ulaştı ve alay ettikleri şey**» vaadedilen azap «**onları kuşattı.**» Üzerlerine indi ve onları içine aldı.

35. «**Ortak koşanlar**» yani Mekke'liler «**şöyle dedi: 'Allah**», başka bir şeye ibadet etmememizi «**dileseydi ne biz, ne de atalarımız O'ndan başka bir şeye tapmazdık ve O'nsuz hiçbir şeyi haram kılmazdık.'**» Yani Bahîre, Sâibe, Vasîle ve Hâm gibi şeyleri haram kılmazdık. (5) «**Onlardan öncekiler de**», Allah'a ortak koşan ve peygamberlere isyan eden önceki milletler de «**böyle yapmıştı.**» Buna benzer çirkin davranışlarda bulunmuşlardı. «**Peygamberlere düşen, yalnız açıkça tebliğ etmek değil mi?**» Yani onların görevi, hakkı kabul etme konusunda zorlamak değil, çağrıyı açık bir şekilde bildirmekten ibarettir.

36. «**Andolsun biz, her ümmete**» bir olan «**Allah'a ibadet edin, tağut-**

5- Bu tabirlerin izahı için Mâide sûresinin 103. âyetinin tefsirine bakınız. (Mütercim)

tan kaçının'...» *"Tağut"*, şeytan ve sapıklığa çağıran her şeydir. **«Diye bir peygamber gönderdik.»** Tıpkı seni gönderdiğimiz gibi, o ümmetlerden her birine özel peygamberler gönderdik. **«Onlardan kimine,»** bu milletlerden bazısına **«Allah hidayet etti.»** Onlarda Hakka kulluk etme ve tağuttan kaçınma duygusunu yarattı. **«Kimine de sapıklık hak oldu.»** İnat ve ısrarlarından dolayı ölünceye kadar sapıklıkta kalmaları sabit olmuştur.

«İşte yer yüzünde gezin de» ey Kureyş topluluğu, etrafa **«bir bakın, yalanlayanların sonu nasıl olmuştur?»** Sapıklığa düşenlerin başlarına gelen şeyi görür, belki onların yok oluşlarının ve uğradıkları azabın izlerini taşıyan evleri ve yurtlarından ibret alırsınız.

اِنْ تَحْرِصْ عَلٰى
هُدٰيهُمْ فَاِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدٖى مَنْ يُضِلُّ وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرٖينَ
(٣٧) وَاَقْسَمُوا بِاللّٰهِ جَهْدَ اَيْمَانِهِمْ لَا يَبْعَثُ اللّٰهُ مَنْ يَمُوتُ
بَلٰى وَعْدًا عَلَيْهِ حَقًّا وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ (٣٨) لِيُبَيِّنَ
لَهُمُ الَّذٖى يَخْتَلِفُونَ فٖيهِ وَلِيَعْلَمَ الَّذٖينَ كَفَرُوا اَنَّهُمْ
كَانُوا كَاذِبٖينَ (٣٩) اِنَّمَا قَوْلُنَا لِشَيْءٍ اِذَا اَرَدْنَاهُ اَنْ
نَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ (٤٠) وَالَّذٖينَ هَاجَرُوا فِى اللّٰهِ مِنْ
بَعْدِ مَا ظُلِمُوا لَنُبَوِّئَنَّهُمْ فِى الدُّنْيَا حَسَنَةً وَلَاَجْرُ الْاٰخِرَةِ

أَكْبَرُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ (٤١) الَّذِينَ صَبَرُوا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ
يَتَوَكَّلُونَ (٤٢)

37. Sen onların doğru yola gelmelerini ne kadar istesen de, şüphesiz Allah, doğru yoldan saptırdığı kimseleri hidayete erdirmez. Onların yardımcıları da olmaz.

38. Onlar bütün güçleriyle: "Allah ölen kimseyi tekrar diriltmez" diye Allah'a yemin ettiler. Hayır diriltecektir. Bu O'nun hak olarak verdiği bir sözdür. Fakat insanların çoğu bilmezler.

39. Hakkında ihtilâf ettikleri şeyi onlara açıklaması ve inkârcıların da kendilerinin yalancı olduklarını bilmeleri için (Allah onları diriltecek.)

40. Biz bir şeyin olmasını istediğimiz zaman, ona sadece "ol" dememiz yeter. O da hemen oluverir.

41. Kendilerine zulmedildikten sonra Allah uğrunda hicret edenleri, elbette dünyada güzel bir şekilde yerleştireceğiz. Eğer bilirlerse, âhiret mükâfatı elbette daha büyüktür.

42. Onlar ki, sabrederler ve sadece Rablerine tevekkül ederler.

37. Ey Muhammed! **«Sen onların doğru yola gelmelerini»** yani Kureyş'in hidayete ulaşmasını **«ne kadar istesen de,»** bütün gücünle çaba göstersen de, **«Şüphesiz Allah, doğru yoldan saptırdığı kimseleri hidayete erdirmez.»** Sapıklığı tercih edip o yolda gidenleri Allah zorla hidayete erdirmez. **«Onların yardımcıları da olmaz»** ki onların azabını kaldırıp da onlara yardım etsin.

38. «Onlar bütün güçleriyle: 'Allah ölen kimseyi tekrar diriltmez' diye yemin ettiler. Hayır, diriltecektir. Bu O'nun hak olarak verdiği bir sözdür.» Bu, vaadinden dönmesi asla mümkün olmayan Yüce Allah tarafından verilmiş gerçek ve değişmez bir vaaddir. **«Fakat insanların çoğu»** yüce

Allah'ın ilmini, kudretini, hikmetini ve diğer kemal sıfatlarını bilmedikleri için kendilerinin diriltileceğini **«bilmezler.»**

39. «Hakkında ihtilâf ettikleri şeyi», mü'minlere karşı, öldükten sonra dirilme ve amellerin karşılığının verilmesi gibi dinin getirdiği kurallara karşı ihtilâf ettikleri şeyleri **«onlara açıklaması ve inkârcıların da»**, Allah'ı inkâr edenler ve dirilişi kabul etmeyenlerin de **«kendilerinin yalancı olduklarını bilmeleri için (Allah onları diriltecek.)»** Allah, durumun ortaya çıkması için, mü'min olsun kâfir olsun her öleni diriltecektir.

40. «Biz bir şeyin olmasını istediğimiz zaman,» değerli olsun veya olmasın, herhangi bir şeyin meydana gelmesini istediğimizde **«ona sadece 'ol'»** meydana gel **«dememiz yeter.»** Çünkü **«O da hemen oluverir.»** Bu durum yüce Allah'ın istediği şeyin çabucak meydana geldiğini gösteren bir mecazdır ki, O'nun büyük gücünü ve kudretini gösterir. Çünkü emredilen her varlık, emri tam bir itaatkârlık içerisinde yerine getirir.

Fahru'l-İslâm'a göre ise burada mecaz değil sözün hakikatı murad edilmiştir. Allah, varlıkların meydana gelmesindeki ilâhî kanununu, bu kelime ile gerçekleştirmektedir. Başka bir şekilde gerçekleştirmesi de mümkündür. Buna göre âyetin manası: "Allah 'ol' der, o da bu sözün akabinde hemen oluverir" demektir.

41. «Kendilerine zulmedildikten sonra Allah uğrunda hicret edenleri...» Bunlar, Mekke halkı tarafından kendilerine zulmedilen ve yurtlarından çıkarılan, bu yüzden önce Habeşistan'a, sonra da Medine'ye hicret eden, böylece iki hicretin sevabını kazananlardır.

Müslümanların Kureyş halkı tarafından zulüm ve işkenceye tabi tutulduklarını gördüğünde Hz. Peygamber'in (s.a.v.) onlara şöyle söylediği rivayet edilmektedir: *"Yeryüzüne dağılın. Allah sizleri mutlaka birleştirecektir."* Onlar Hz. Peygambere: "Nereye gidelim" diye sorunca Hz. Peygamber: *"Habeş topraklarına gidin. Çünkü onların hiç kimseye zulmetmeyen bir kralları vardır. Ayrıca orası; Allah'ın sizleri içinde bulunduğunuz bu durumdan kurtarmaya vesile olacak sadık ve dost bir memlekettir"* buyurmuştur.

«Elbette dünya'da güzel bir şekilde yerleştireceğiz.» İyi bir yere ki orası da Medine-i Münevvere'dir. Zira bilindiği gibi Medine halkı bu hicret edenleri kucaklamış, onlara yardım etmiş ve himayeleri altına almışlardı. **«Eğer»**, Allah'ın hicret edenlere her iki dünyada da iyilik vereceğini **«bilir-**

lerse,» O'na diğerlerinden daha fazla inanırlar. **«Âhiret mükâfatı elbette daha büyüktür.»** Hicret ettiklerinden dolayı onlara vaadedilen mükâfat dünyada kendilerine verilenlerden daha büyüktür.

42. «Onlar» yani muhacirler **«ki,»** vatanlarından ayrılmalarına karşı **«sabrederler ve sadece Rablerine tevekkül ederler.»** Her şeyi O'nun emrine bırakarak teslimiyet gösterirler ve ona güvenirler.

وَمَٓا اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ اِلَّا رِجَالًا نُوح۪ٓي اِلَيْهِمْ
فَسْـَٔلُوٓا اَهْلَ الذِّكْرِ اِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَۙ ﴿٤٣﴾ بِالْبَيِّنَاتِ
وَالزُّبُرِۜ وَاَنْزَلْنَٓا اِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ
اِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٤٤﴾ اَفَاَمِنَ الَّذ۪ينَ مَكَرُوا السَّيِّـَٔاتِ
اَنْ يَخْسِفَ اللّٰهُ بِهِمُ الْاَرْضَ اَوْ يَأْتِيَهُمُ الْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ
لَا يَشْعُرُونَۙ ﴿٤٥﴾ اَوْ يَأْخُذَهُمْ ف۪ي تَقَلُّبِهِمْ فَمَا هُمْ بِمُعْجِز۪ينَۙ ﴿٤٦﴾
اَوْ يَأْخُذَهُمْ عَلٰى تَخَوُّفٍۜ فَاِنَّ رَبَّكُمْ لَرَؤُ۫فٌ رَح۪يمٌ ﴿٤٧﴾

43. Senden önce de, kendilerine vahyettiğimiz erkeklerden başkasını (peygamber) göndermedik. Eğer bilmiyorsanız zikir ehline sorun.

44. Biz o peygamberleri, açık delillerle ve kitaplarla gönderdik. Sana da, kendilerine indirileni insanlara açıklaman için Zikr'i (Kur'an'ı) indirdik. Belki düşünüp öğüt alırlar.

45. Kötü tuzaklar kuranlar, Allah'ın kendilerini yerin dibi-

ne geçirmeyeceğinden, ya da hiç ummadıkları bir yerden kendilerine azabın gelmeyeceğinden emin midirler?

46. Yahut dönüp dolaşırken O'nun kendilerini yakalayamayacağından (emin midirler?) Onlar Allahı âciz bırakacak değillerdir.

47. Yahut kendilerini yavaş yavaş tüketerek cezalandırmayacağından (emin mi oldular?)" Hiç şüphesiz Rabbiniz çok şefkatlidir, çok merhametlidir.

43. **«Senden önce»** ki milletler içinde **«de, kendilerine»** çoğunlukla meleklerin diliyle **«vahyettiğimiz erkeklerden başkasını»**, meleklerden değil erkek insanlardan başkasını peygamber olarak **«göndermedik.»** Çünkü Kureyş müşrikleri "Allah gönderdiği peygamberinin insan olmasından daha büyüktür, yani insandan peygamber göndermez" dediler. **«Eğer bilmiyorsanız zikir ehline»**, kitap ehlinin âlimlerine **«sorun.»** Onlar sizlere, yüce Allah'ın daha önceki milletlere, insanoğlundan başka peygamber göndermediğini haber vereceklerdir.

Bu âyette bilinmeyen bir şeyin âlimlere ve ilim sahiplere sorulması gerektiğine işaret edilmektedir. Bu konuda şöyle bir rivayet gelmiştir: "Hikmet, mü'minin kaybolmuş malıdır. Onu nerede bulursa alır." Dolayısıyla mü'minin tıpkı yitirdiği bir malı araması gibi hikmeti araması gerekir.

44. **«Biz o peygamberleri, açık delillerle ve kitaplarla»**, mucizelerle, **«gönderdik.»** Burada *"kitaplar"* şeklinde çevirdiğimiz *"zübur"* kelimesi, yazılmış kitap anlamındaki "zebûr" kelimesinin çoğuludur.

«Sana da, kendilerine indirileni...» Bu kitaptaki hüküm ve yasaları, ayrıca helâke uğrayan nesillerin durumlarını, Arap ve Arap olmayan tüm **«insanlara açıklaman için Zikr'i»** yani Kur'an'ı **«indirdik.»** Burada Kur'an *"zikir"* olarak adlandırılmaktadır. Çünkü o, gafiller için bir hatırlatma ve uyarıdır. **«Belki düşünüp öğüt alırlar.»** Kur'an'dakini düşünüp anlamaya çalışırlar. İçerisindeki gerçekleri farkedip bundan ders ve ibret alırlar. Böylece öncekilerin ceza ve azaplarına sebep olan tutum ve davranışları terkederler.

45. **«Kötü tuzaklar kuranlar...»** Bunlar Rasûlüllah (s.a.v.)'a tuzak kuran, İslâm'ı ortadan kaldırmaya çalışan, yani kötülük yapan, küfür ve isyanda bulunan Mekke'lilerdir. **«Allah'ın kendilerini yerin dibine geçirmeyeceğinden,»** yani Kârun ve ona uyanlara yaptığı gibi onları yerin dibine sokmayacağından «**ya da hiç ummadıkları bir yerden**», farkında olmadıkları bir zamanda «**kendilerine azabın gelmeyeceğinden emin midirler?**»

46. «**Yahut dönüp dolaşırken**» dünyevi işlerle veya ticaretle uğraşırlarken «**O'nun kendilerini yakalayamayacağından (emin midirler?) Onlar Allahı âciz bırakacak değillerdir.**» Kaçmakla veya herhangi bir şekilde ondan kurtulmaya çalışmakla Allah'ın azabından kurtulamazlar. Hadiste şöyle buyurulmuştur: *"Şüphesiz Allah zâlime mühlet verir, nihayet onu yakalayınca hiçbir şey onu kurtaramaz."* (6) buyrulmuştur.Yani ona, zulmünü artırıncaya kadar süre verir ve ömrünü uzatır. Sonra da şiddetli bir şekilde yakalar. Yakaladığında ise, hiç kimse onu Allah'tan kurtaramaz ve kurtuluşa eriştiremez.

47. «**Yahut kendilerini yavaş yavaş tüketerek cezalandırmayacağından (emin mi oldular?)**» Âyetteki *"tehavvuf"* eksilme demektir. Buna göre âyetin anlamı "onları, nefislerinde ve mallarında yavaş yavaş eksiltmeler yaparak helâke getirmeyeceğinden ve bu şekilde yakalamayacağından emin midirler?" şeklinde olur.

Dolayısıyla onları tek bir durum içinde helâk etmez. Bu üç durumun (yani yerin dibine geçirilmeleri, dünyada dönüp dolaşırken yakalanmaları ve nihayet yavaş yavaş tüketilerek cezalandırılmaları) zikredilmesinden maksat, Allah'ın gücü ve kudretine işaret etmek içindir. Çünkü Allah, cezalandıracağı kişiyi istediği gibi helâk eder.

«**Hiç şüphesiz Rabbiniz çok şefkatlidir, çok merhametlidir.**» Çünkü Allah hemen cezalandırmıyor. Cezayı hak ettiğiniz halde yine de sizlere şefkatli davranıyor.

أَوَلَمْ يَرَوْا إِلَىٰ مَا خَلَقَ اللَّهُ مِنْ شَيْءٍ يَتَفَيَّؤُا ظِلَالُهُ عَنِ الْيَمِينِ
وَالشَّمَائِلِ سُجَّدًا لِلَّهِ وَهُمْ دَاخِرُونَ (٤٨) وَلِلَّهِ يَسْجُدُ مَا فِي
السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مِنْ دَابَّةٍ وَالْمَلَائِكَةُ وَهُمْ لَا

6- Hadisi Buharî, Müslim, İbn Mâce ve Tirmizî rivâyet etmiştir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/346.

يَسْتَكْبِرُونَ (٤٩) يَخَافُونَ رَبَّهُمْ مِنْ فَوْقِهِمْ وَيَفْعَلُونَ مَا
يُؤْمَرُونَ (٥٠) وَقَالَ اللّٰهُ لَا تَتَّخِذُوا إِلٰهَيْنِ اثْنَيْنِ إِنَّمَا هُوَ إِلٰهٌ
وَاحِدٌ فَإِيَّايَ فَارْهَبُونِ (٥١) وَلَهُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَهُ
الدِّينُ وَاصِبًا أَفَغَيْرَ اللّٰهِ تَتَّقُونَ (٥٢)

48. Allah'ın yarattığı şeylere bakıp görmüyorlar mı? Onların gölgeleri, Allah'ın kudretine boyun eğip secde ederek sağa sola döner, dolaşır.

49. Göklerde bulunanlar, yerdeki canlılar ve bütün melekler, büyüklük taslamadan Allah'a secde ederler.

50. Onlar, üstlerindeki Rablerinden korkarlar ve emredildikleri şeyi yaparlar.

51. Allah şöyle buyurdu: "İki ilâh tutmayın. O, ancak bir ilâhtır. Yalnız Benden korkun."

52. Göklerde ve yerde ne varsa O'nundur. Din de dâimâ O'nundur. O halde Allah'tan başkasından mı korkuyorsunuz?

48. Mekke kâfirleri **«Allah'ın yarattığı şeylere bakıp göryorlar mı?»** Sonra, onlar bu gibi şeylere bakmıyorlar mı ki Allah'ın mükemmel gücünü ve kudretini düşünüp de O'ndan korksunlar. **«Onların gölgeleri, Allah'ın kudretine boyun eğip secde ederek sağa sola döner, dolaşır.»** Burada ağaç, bitkiler, gövdesi olan ve gölgesi düşen her cisim kasdedilmiştir. Bunlar gölgeleri yerde olmakla Allah'a secde ederler. Bu gölgeleri uzayıp kısalarak Allah'ın isteğine uyarlar.

49. «Göklerde bulunanlar,» yüksekte bulunan her şey, Güneş, Ay ve yıldızlar bunlardandır. **«Yerdeki canlılar»**, yer yüzünde bulunan ve yaşayan her şey **«ve bütün melekler,»**ki bunlar da göklerde bulunurlar. Onların şanını yüceltmek ve yükseltmek maksadıyla ayrıca zikredilmiştir. Göktekiler, yerdekiler ve yüksek pozisyonlarına rağmen melekler **«büyüklük taslamadan Allah'a secde ederler.»** Allah'a ibadet ve secde etmekte kibirlenmezler. Tam aksine boyun eğerler. Çünkü her şey, haline uygun olarak yaratıcısının önünde secde eder. Yine her şey, yüce Allah'ın celâline uygun bir şekilde onu tesbih ederler. Bunlardan bazısı sözleriyle, bazısı da lisân-ı halleriyle Allah'ı tesbih ederler.

50. «Onlar, üstlerindeki Rablerinden», büyük bir ürperti ve çekinmeyle bütün işlerinin sahibi olan Allah'tan **«korkarlar.»** Allah, büyük bir güçle onların üzerindedir: *"O, kullarının üstünde kahredici güce sahiptir..."* (En'am: 18) **«Ve emredildikleri şeyi yaparlar.»** Allah'ın onlara, emrettiği şeyleri yaparlar, O'na itaat ederler.

51. «Allah», tüm sorumluluk sahiplerine **«şöyle buyurdu: 'İki ilâh tutmayın. O, ancak bir ilâhtır.»** O'nun ortağı, benzeri yoktur. O, eşten ve oğuldan münezzehtir. Başkasından değil, **«yalnız Benden korkun'»** korunun.

52. «Göklerde ve yerde» melek, insan ve cinlerden **«ne varsa»**, yaratılış ve mülk olarak **«O'nundur. Din de dâima O'nundur.»** Yerde, gökte ve ikisi arasında bulunan her şeyin itaati ve bağlılığı O'nadır. Sadece O'na itaat etmek vaciptir. **«O halde Allah'tan başkasından mı korkuyorsunuz?»** Allah'ın bir olduğunu, her şeyin yaratma ve mülkiyet bakımından O'na ait olduğunu bildikten sonra hâlâ O'ndan başkasına mı itaat ediyor ve O'ndan başkasından mı korkuyorsunuz?

وَمَا بِكُمْ مِنْ نِعْمَةٍ

فَمِنَ اللّٰهِ ثُمَّ اِذَا مَسَّكُمُ الضُّرُّ فَاِلَيْهِ تَجْـَٔرُونَ ﴿٥٣﴾ ثُمَّ اِذَا

كَشَفَ الضُّرَّ عَنْكُمْ اِذَا فَرِيقٌ مِنْهُمْ بِرَبِّهِمْ يُشْرِكُونَ

لِيَكْفُرُوا بِمَٓا اٰتَيْنَاهُمْ فَتَمَتَّعُوا فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٥٥﴾ وَيَجْعَلُونَ ﴿٥٤﴾

لِمَا لَا يَعْلَمُونَ نَصِيبًا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ تَاللَّهِ لَتُسْـَٔلُنَّ عَمَّا كُنْتُمْ
تَفْتَرُونَ ﴿٥٦﴾ وَيَجْعَلُونَ لِلَّهِ الْبَنَاتِ سُبْحَانَهُ وَلَهُمْ مَا يَشْتَهُونَ ﴿٥٧﴾
وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُمْ بِالْأُنْثَى ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌ ﴿٥٨﴾

53. Nimet olarak size ulaşan her şey Allah'tandır. Sonra size bir zarar dokunduğu zaman da yalnız O'na yalvarırsınız.

54. Sonra sizden o zararı giderdiğinde, içinizden bir grup hemen Rablerine ortak koşarlar.

55. Kendilerine verdiklerimize karşılık nankörlük etmek için böyle yaparlar. O halde bir süre daha faydalanın fakat yakında bileceksiniz.

56. Bir de kendilerine rızık olarak verdiklerimizden, bilmedikleri şeylere pay ayırıyorlar. Allah'a yemin olsun ki siz, iftira etmekte olduğunuz şeylerden mutlaka sorulacaksınız.

57. Onlar, şanı yüce Allah'a kızları mal ediyorlar da, kendilerine hoşlandıklarını alıyorlar.

58. Onlardan birine kız müjdelendiği zaman, içi öfkeyle dolarak yüzü kapkara kesilir.

53. «Nimet olarak» zenginlik, beden sağlığı, bolluk gibi nimetlerden **«size ulaşan her şey Allah'tandır.»** Hepsi Allah tarafından verilmiştir. **«Sonra size»** fakirlik, vücudunuza bir belâ, kıtlık gibi az **«bir zarar dokunduğu zaman da»** bu zarar ve sıkıntıdan kurtulmak için, sesinizi yükselterek duâ ve yardım dileğiyle, başkasına değil, **«yalnız O'na yalvarırsınız.»**

54. «Sonra sizden o zararı giderdiğinde, içinizden bir grup...» Onlar, sizin içinizdeki kâfirlerdir. **«Hemen Rablerine ortak koşarlar.»** Başka varlıklara ibadet eder ve onlardan medet umarlar.

55. «Kendilerine verdiklerimiz» nimetler **«e karşılık nankörük et-**

mek için böyle yaparlar.» Allah'tan başkasına ibadet ederler. «**O halde bir süre daha faydalanın...»** Çok az bir süre dünyada yaşayın ve nimetlerinden biraz daha faydalanın. Bu bir tehdittir. «**Fakat yakında»** durumunuzun akibetini ve üzerinize inecek olan azabı «**bileceksiniz.»**

56. Mekke kâfirleri, «**bir de kendilerine rızık olarak verdiklerimizden,»** ekinlerden, hayvanlardan ve bunların dışındakilerden «**bilmedikleri şeylere»** yani putlarına «**pay ayırıyorlar.»** Mekke kâfirleri, taptıkları putların hakikatini bilmiyorlar. Aksine bu putların fayda ve zarar vereceğine ve Allah katında şefaat edeceğine inanıyorlar.

«**Allah'a yemin olsun ki siz, iftira etmekte olduğunuz»** dünyada, onların ilâh olduğuna inandığınız ve kendilerinden medet umduğunuz «**şeylerden mutlaka sorulacaksınız.»** Bu soru onları kınamak ve korkutmak için olacaktır.

57. «**Onlar, şanı yüce»**, söyledikleri şeylerden uzak ve münezzeh olan «**Allah'a kızları mal ediyorlar da,»** bunlar Huzaa ve Kinane kabileleri olup "melekler Allah'ın kızlarıdır" diyorlardı. «**Kendilerine hoşlandıklarını»**, çocuklardan erkek olanları seçip «**alıyorlar.»**

Sonra yüce Allah, onların kızlara karşı takındıkları kötü tavırları tasvir ederek şöyle buyurmuştur:

58. «**Onlardan birine kız müjdelendiği zaman,»** bir kız çocuğunun olduğu haber verildiğinde «**içi öfkeyle dolarak yüzü kapkara kesilir.»** Yüzü, üzüntüsünden ve sinirinden simsiyah olur. Kız çocuğu doğurduğu için hanımına kızar.

يَتَوَارٰى مِنَ الْقَوْمِ مِنْ سُٓوءِ مَا بُشِّرَ بِه۪ۜ اَيُمْسِكُهُ عَلٰى هُونٍ
اَمْ يَدُسُّهُ فِي التُّرَابِۜ اَلَا سَٓاءَ مَا يَحْكُمُونَ ﴿٥٩﴾ لِلَّذ۪ينَ لَا يُؤْمِنُونَ
بِالْاٰخِرَةِ مَثَلُ السَّوْءِۚ وَلِلّٰهِ الْمَثَلُ الْاَعْلٰىۜ وَهُوَ الْعَز۪يزُ الْحَك۪يمُ

(٦٠) وَلَوْ يُؤَاخِذُ اللّٰهُ النَّاسَ بِظُلْمِهِمْ مَا تَرَكَ عَلَيْهَا مِنْ دَٓابَّةٍ
وَلٰكِنْ يُؤَخِّرُهُمْ اِلٰٓى اَجَلٍ مُسَمًّىۚ فَاِذَا جَٓاءَ اَجَلُهُمْ
لَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ (٦١) وَيَجْعَلُونَ
لِلّٰهِ مَا يَكْرَهُونَ وَتَصِفُ اَلْسِنَتُهُمُ الْكَذِبَ اَنَّ لَهُمُ
الْحُسْنٰىۜ لَا جَرَمَ اَنَّ لَهُمُ النَّارَ وَاَنَّهُمْ مُفْرَطُونَ (٦٢)

59. Kendisine verilen müjdenin kötülüğünden dolayı, kavminden gizlenir. Onu aşağılık duygusu içinde yanında mı tutsun, yoksa toprağa mı gömsün? Bakın, verdikleri karar ne kadar kötüdür.

60. Kötü sıfat, âhirete inanmayanlar içindir. En yüce sıfatlar ise Allah'a aittir. Çünkü O, her şeyden üstün ve hikmet sahibidir.

61. Eğer Allah insanları, zulümleri yüzünden cezalandıracak olsaydı, yer yüzünde hiçbir canlı bırakmazdı. Fakat onları, takdir edilen bir süreye kadar erteler. Ecelleri geldiği zaman da, onlar ne bir saat geri kalabilirler, ne de ileri geçebilirler.

62. Kendilerinin hoşlarına gitmeyen şeyleri Allah'a isnat ediyorlar. En güzel sonucun kendilerinin olduğunu anlatan dilleri yalan söylüyor. Hiç şüphesiz onlar için sadece ateş vardır ve onlar önceden ona sürüleceklerdir.

59. «Kendisine verilen müjdenin kötülüğünden dolayı,» kınanmasından duyduğu utançla **«kavminden gizlenir. Onu, aşağılık duygusu içinde»**, zillet ve onursuzluk duygusuyla **«yanında mı tutsun,»** bu aşağılığa razı mı olsun **«yoksa toprağa mı gömsün?»** Bu olaydan dolayı o kadar kızıyorlardı ki, kız çocuğu doğuran bir kadını hemen terkediyorlar ve evine bile yaklaşmıyorlardı. **«Bakın,»** erkek çocukları kendilerine seçmeleri dolayısıyle **«verdikleri karar ne kadar kötüdür.»**

60. «Kötü sıfat,» daha önce kötülükleri zikredilen, **«âhirete inanmayanlar içindir. En yüce sıfatlar ise Allah'a aittir.»** Yaratılan varlıkların sahip oldukları özelliklerden uzak olarak en temiz ve en yüce sıfatlar, özellikler ve meziyetler Allah'a aittir. **«Çünkü O, her şeyden üstün»**, kudretinin kemaliyle tektir. **«Ve hikmet sahibidir.»** Yaptığı her şeyi hikmet gereği olarak yapar. Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"İlk önce kız çocuğu doğurması kadının bereketindendir."* (7) Allah'ın şu âyetini duymadınız mı?: *"O, dilediğine dişiler, dilediğine de erkekler verir."* (Şûra: 49) Burada önce kız çocuğu zikredilmiştir. Yine bir Hadis-i Şerifte: *"Kime kız çocukları verilerek denenir de onlara iyi bakarsa kendisi için cehennem ateşinden koruyan perde olurlar."*(8)

61. «Eğer Allah insanları,» yani kâfirleri **«zulümleri yüzünden»**, küfürleri ve işledikleri günahlar dolayısıyla **«cezalandıracak olsaydı, yer yüzünde hiçbir canlı bırakmazdı»**, hepsini helâk ederdi. **«Fakat onları takdir edilen bir süreye kadar erteler.»** Onları çekecekleri azap vakti gelinceye kadar erteler ve onlara mühlet verir.

«Ecelleri» takdir edilen süre **«geldiği zaman da onlar ne bir saat geri kalabilirler,»** yani o ecelden kurtulamazlar, **«ne de ileri geçebilirler.»** Geri kalmadıkları gibi ileriye de gidemezler. Burada saatten maksat, en kısa zaman birimidir.

62. «Kendilerinin hoşlarına gitmeyen şeyleri Allah'a isnat ediyorlar.» Kendilerinin kızlarının ve başkanlıkta ortaklarının olmasını istemiyorlar ama bunları Allah'a isnat ediyorlar. **«En güzel sonucun kendilerinin olduğunu anlatan dilleri de yalan söylüyor.»**

"En güzel sonuçtan" maksat, cennettir. Onlar; eğer öldükten sonra gerçekten dirilme olacaksa cennete kendilerinin gideceğini söylüyorlar. Nitekim

---

7- Hadisi İbn Asâkir rivayet etmiştir. Oradaki rivâyette "benat" yerine "Ünsâ" kelimesi geçmektedir. Müteaddid şekillerde rivâyet edilmiştir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/141.

8- Buhârî, Müslim, Tirmizî Hz. Aişe'den rivayet etmişlerdir. Hadisin baş tarafında Hz. Aişe: "Yanıma beraberinde iki kız çocuğu olan bir kadın girdi..." demiştir. Bkz. *Camiu'l-Usûl*,1/411.

bu husus Fussilet sûresinin ellinci âyetinde şöyle belirtilmiştir: *"Eğer Rabbime döndürülürsem onun yanında en güzel sonuç benimdir."*

«**Hiç şüphesiz onlar için**» umdukları güzel sonuç yerine, kendisinden daha büyük ceza olmayan «**sadece ateş vardır ve onlar önceden ona sürüleceklerdir.**» Ateşe atılacaklardır.

تَاللّٰهِ
لَقَدْ اَرْسَلْنَا اِلٰى اُمَمٍ مِنْ قَبْلِكَ فَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ اَعْمَالَهُمْ
فَهُوَ وَلِيُّهُمُ الْيَوْمَ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ ﴿٦٣﴾ وَمَا اَنْزَلْنَا عَلَيْكَ
الْكِتَابَ اِلَّا لِتُبَيِّنَ لَهُمُ الَّذِي اخْتَلَفُوا فِيهِ وَهُدًى
وَرَحْمَةً لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٦٤﴾ وَاللّٰهُ اَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَاَحْيَا
بِهِ الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا اِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِقَوْمٍ يَسْمَعُونَ ﴿٦٥﴾
وَاِنَّ لَكُمْ فِي الْاَنْعَامِ لَعِبْرَةً نُسْقِيكُمْ مِمَّا فِي بُطُونِهِ مِنْ
بَيْنِ فَرْثٍ وَدَمٍ لَبَنًا خَالِصًا سَائِغًا لِلشَّارِبِينَ ﴿٦٦﴾

63. Allah'a andolsun ki, senden önceki ümmetlere de peygamberler gönderdik. Şeytan onlara işlerini süslü gösterdi. İşte o, bugün de onların dostudur. Onlar için elem verici bir azap vardır.

64. Biz bu kitabı sana, ancak hakkında ihtilâfa düştükleri

şeyleri onlara açıklaman ve iman eden bir topluma hidayet ve rahmet olması için indirdik.

65. Allah, gökten bir su indirdi ve onunla yer yüzünü ölümünden sonra diriltti. Şüphesiz bunda, dinleyen toplum için bir ibret vardır.

66. Kuşkusuz sizin için hayvanlarda da büyük bir ibret vardır. Size, onların karınlarındaki işkembe ile kan arasından gelen, içenlerin boğazından kolayca geçen halis bir süt içiriyoruz.

63. «Allah'a andolsun ki, senden önceki ümmetlere de peygamberler gönderdik.» Bu peygamberler onları hakka davet etti. Fakat onlar bu davete uymadılar. **«Şeytan onlara işlerini süslü gösterdi.»** Çirkin şeyleri, küfürlerini, yalancılıklarını süsledi onlar da bu fiillerinde ısrar ederek iman etmediler. **«İşte o»** şeytan, **«bugün de»** bu dünyada **«onların dostudur.»** O ne kötü bir dosttur. **«Onlar için»** âhirette **«elem verici bir azap vardır.»** O da cehennem azabıdır.

64. «Biz bu kitabı,» yani Kur'an'ı **«sana ancak, hakkında ihtilâfa düştükleri»** Allah'ın birliği, âhiret, helâl ve haram konularındaki **«şeyleri onlara»** yani insanlara **«açıklaman ve iman eden bir topluma hidayet ve rahmet olması»**, sapıklıktan hidayete ve azaptan rahmete ulaştırması **«için indirdik.»** Burada Kur'an'ın mü'minler için hidayet ve rahmet olduğu belirtilmiştir. Çünkü bundan asıl faydalananlar mü'minlerdir.

Malik b Dinâr'ın şöyle söylediği rivayet edilmektedir. "Ey Kur'an'ın taşıyıcıları. Kur'an sizin kalbinize ne ekmiştir? Unutmayınız ki nasıl ilkbaharda yağan yağmur yer yüzünü canlandırıyorsa Kur'an da mü'min'in kalbini canlandırır."

Hz. Ali b. Ebû Talib (r.a.)'den de şöyle rivayet edilmektedir: "Rasûlüllah (s.a.v.)'ın: *"Bir fitne çıkacak"* dediğini duydum. Ona: "Ondan kurtuluş neyle olacak ey Allah'ın Rasûlü?" diye sordum. Şu cevabı verdi: *"Allah'ın kitabıyla. O kitapta sizden öncekiler ve sizden sonrakiler hakkındaki haberler vardır. Aranızda cereyan edecek olaylar hakkında da hükümler vardır. O, alay ve şaka değildir, aksine kesin hükümdür. Âlimler ona doyamaz. O, Allah'ın en sağlam ipidir. O, Rabbin zikri ve doğruluk yoludur. Kim onunla konuşursa doğruyu söyler, kim ki onunla hüküm ve karar verirse adaletle hükmetmiş* *olur. Onunla amel eden mükâfatlandırılır, insanları ona davet eden doğru yola girer ve hidayet bulur.*(9)

65. «Allah, gökten» bulutlara ve oradan da yer yüzüne **«bir su»**, yağmur **«indirdi ve onunla yer yüzünü»**, yani yağmur vasıtasıyla yer yüzünde her türlü bitkileri çıkararak **«ölümünden,»** yani kuruluğundan **«sonra diriltti.»** Yeryüzü kupkuru hale geldikten sonra yağmur vasıtasıyla envâ-ı çeşit bitkiler bitirdi. **«Şüphesiz bunda,»** gökten suyun inmesi ve yer yüzünün öldükten sonra dirilmesinde tefekkür ve öğüt almak amacıyla **«dinleyen toplum için bir ibret vardır.»** Allah'ın birliğine, kudretine ve hikmetine işaret vardır. Oysa putların ve başka varlıkların hiçbir şeye güçleri yetmez. Âyette öğüt almak için dinlemeyen kimse, sanki bir şey işitmeyen sağır gibi kabul edilmiştir.

66. «Kuşkusuz sizin için» ey insanlar, **«hayvanlarda da»** deve, inek, koyun ve keçi olmak üzere dört tür hayvanda **«büyük bir ibret vardır.»** İbret alan kimse, cehâletten kurtulur, ilme kavuşur. Burada âdeta, nasıl bir ibret vardır sorusuna karşı şöyle buyurulmuştur:

«Size, onların karınlarındaki işkembe ile kan arasından gelen,»saf ve içerisinde kandan hiçbir iz olmadığı gibi işkembeden bir koku dahi olmayan saf, **«içenlerin boğazından kolayca geçen halis bir süt içiriyoruz.»** Yiyecekler ve içecekler arasında ondan daha yararlısı yoktur.

Âyette geçen *"ferş"* işkembede kalan yem artıkları demektir. Bu konuda şöyle denildi: "Allah sütü kan ile işkembe arasındaki bir yerde yarattı. Dolayısıyla işkembe organı yemi sindirdiği zaman altı işkembe dışkısı, ortası süt, üstü ise kan olur. Süt ile bunlar arasında Allah'ın kudretinden bir perde meydana gelmiştir. Hiçbiri bir diğerine ne renk, ne tat ve ne de koku itibariyle karışmazlar. Daha sonra ciğer bu oluşumlarda devreye girerek kanın damarlara, sütün memelere akmasını temin eder, dışkının da işkembe vasıtasıyla dışarı atılmasını sağlar.

9- Hadisi Tirmizî, Fedâilü'l-Kur'an bölümünde tahric etmiştir. Ayrıca Darimî de rivayet etmiştir. Bkz.*Camiu'l Usûl*, 8/462.

وَمِنْ ثَمَرَاتِ
النَّخ۪يلِ وَالْاَعْنَابِ تَتَّخِذُونَ مِنْهُ سَكَرًا وَرِزْقًا حَسَنًاؕ
اِنَّ ف۪ي ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ (٦٧) وَاَوْحٰى رَبُّكَ اِلَى
النَّحْلِ اَنِ اتَّخِذ۪ي مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا وَمِنَ الشَّجَرِ وَمِمَّا يَعْرِشُونَۙ (٦٨)
ثُمَّ كُل۪ي مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ فَاسْلُك۪ي سُبُلَ رَبِّكِ ذُلُلًاؕ يَخْرُجُ
مِنْ بُطُونِهَا شَرَابٌ مُخْتَلِفٌ اَلْوَانُهُ ف۪يهِ شِفَٓاءٌ لِلنَّاسِؕ اِنَّ ف۪ي
ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ (٦٩) وَاللّٰهُ خَلَقَكُمْ ثُمَّ يَتَوَفّٰيكُمْ
وَمِنْكُمْ مَنْ يُرَدُّ اِلٰٓى اَرْذَلِ الْعُمُرِ لِكَيْ لَا يَعْلَمَ بَعْدَ عِلْمٍ شَيْـًٔاؕ اِنَّ
اللّٰهَ عَل۪يمٌ قَد۪يرٌ (٧٠) وَاللّٰهُ فَضَّلَ بَعْضَكُمْ عَلٰى بَعْضٍ فِي
الرِّزْقِۚ فَمَا الَّذ۪ينَ فُضِّلُوا بِرَٓادّ۪ي رِزْقِهِمْ عَلٰى مَا مَلَكَتْ
اَيْمَانُهُمْ فَهُمْ ف۪يهِ سَوَٓاءٌؕ اَفَبِنِعْمَةِ اللّٰهِ يَجْحَدُونَ (٧١) وَاللّٰهُ
جَعَلَ لَكُمْ مِنْ اَنْفُسِكُمْ اَزْوَاجًا وَجَعَلَ لَكُمْ مِنْ اَزْوَاجِكُمْ

بَنِينَ وَحَفَدَةً وَرَزَقَكُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ أَفَبِالْبَاطِلِ يُؤْمِنُونَ
وَبِنِعْمَتِ اللَّهِ هُمْ يَكْفُرُونَ ﴿٧٢﴾

67. Hurma ve üzüm meyvelerinden de hem içki ve hem de güzel güzel rızık edinirsiniz. İşte bunlarda, aklını kullanan bir kavim için bir ibret vardır.

68. Rabbin bal arısına şöyle vahyetti: "Dağlardan, ağaçtan ve insanların yaptıkları kovanlardan evler edin.

69. Sonra her çeşit meyvelerden ye de, Rabbinin (senin için) kolaylaştırdığı yollarında yürü!" Onların karınlarından renkleri çeşit çeşit bir şerbet çıkar ki, onda insanlar için şifa vardır. Elbette bunda düşünen toplum için bir ibret vardır.

70. Allah sizi yaratmıştır, sonra sizi vefat ettirecektir. Daha önce bilgili iken hiçbir şeyi bilmez hale gelsin diye sizden bazı kimseler ömrün en kötü çağına kadar yaşatılacaktır. Şüphesiz Allah, bilendir, kâdirdir.

71. Allah, rızıkta kiminizi kiminizden üstün kıldı. Üstün kılınanlar, ellerinin altındakilere kendi rızıklarını vermiyorlar ki onda eşit olsunlar. Yoksa Allah'ın nimetini mi inkâr ediyorlar?

72. Allah size kendi nefislerinizden eşler yarattı. Eşlerinizden de sizin için oğullar ve torunlar yarattı ve sizi temiz gıdalarla rızıklandırdı. Onlar hâlâ bâtıla inanıp Allah'ın nimetine nankörlük mü ediyorlar?

67. «Hurma ve üzüm meyvelerinden de hem içki ve hem de güzel rızık edinirsiniz.» Bu âyet, içkinin haram olmadığı zamanda inmiştir. Aynı zamanda içkinin sevilmeyen bir şey olduğuna da işaret edilmektedir. Âyette geçen *"seker"* sarhoş edici şey demektir. Burada sarhoş edici şey mukabilinde güzel rızık zikredilmiştir. Güzelin karşılığında zikredilen şey, güzel olmaz. **«İşte bunlarda,»** bu içecek ve yiyeceklerde **«aklını kullanan bir kavim için»**, bu işaret ve delilleri aklını kullanarak dikkatlice gören ve inceleyen insanlar için «**bir ibret vardır.**»

68. Ey Muhammed! «**Rabbin bal arısına şöyle vahyetti: 'Dağlardan, ağaçtan ve insanların yaptıkları kovanlardan**» kendine «**evler edin.**» Burada *"vahyetti"*den maksat, ilham etti, bal yapma duygusunu kalbine koydu, ancak keyfiyetini Allah'tan başkasının bilmediği bir şekilde ona öğretti. Allah Teâlâ her hayvana, yararına olan şeyleri yapmasını, zararına olan şeylerden de kaçınmasını ilham etmiştir. Âyette "ağaçlardan" denmeyip *"ağaçtan"* denmiştir. Çünkü arı, her ağaçta yuva yapmaz. Arıların yaptıkları yuvaları, insanların yaptıkları evlere benzetilerek *"evleri"* şeklinde zikredilmiştir. Evinin altıgen oluşunda büyük bir maharet ve mimari üstünlük vardır. Arının yaptığı bu yuvayı, hiçbir mimar ve mühendis elinde en gelişmiş araç ve gereçler olmadan benzerini yapamaz. Arı, yuvasına altıgen şekli seçmiştir, çünkü bu, üçgen, dörtgen ve beşgenden daha geniştir ve aralarında hiçbir boşluk kalmaz.

69. «**Sonra her çeşit meyvelerden ye de,**» arzu ettiğin şekilde tatlısından, ekşisinden, acısından tüm meyvelerden ye. Burada meyveler genel olarak ifade edilmiştir. Ancak adetle tahsis edilebilir. Kovanından uzakta bulunan meyvelerden, çiçeklerden yediğin zaman «**Rabbinin (senin için) kolaylaştırdığı yollarında yürü!'**» Dağlarda ve ağaçların altında Rabbinin sana ilham ettiği ve öğrettiği yoldan yuvana dön. Gerçekten arının etrafındaki yerler kurursa gıda almak için başka yerlere gider ve uzak yerlerdeki meyvelerden yer ve daha sonra hiçbir yere sapmadan tekrar evine döner ve bu güzergâhları kendine yol yapar.

«**Onların karınlarından**» kusma yolu ile çıkan «**renkleri çeşit çeşit**» arının yaşına bağlı olarak beyazından, yeşilinden sarısından ve siyahından olmak üzere farklı renklerde bal üretirler. Beyaz renkli balı genç arılar, sarı renklisini ortayaşlılar ve kırmızı renklisini de yaşlı arılar yaparlar. Bu renk farklılığı çiçeğin farklı renklerde oluşundan da kaynaklanabilir. «**Bir şerbet çıkar ki...**» Bal, içecek türden bir ürün olduğu için *"şerbet"* olarak ifade edilmiştir. Arı çiçeklerin ve ağaç yapraklarının üzerinde bulunan taze, tatlı ve güzel kokulu maddeleri emerek gıdasını alır. Daha sonra almış olduğu bu gıdaları kusma yolu ile kovanlarına boşaltır. Arının kustuğu bu madde de Allah'ın izni ile bal olur. «**Onda**» yani o içecekte yani balda, «**insanlar için şifa vardır.**» İnsanların yakalandıkları bazı hastalıklar, acılar ve ağrılar için daha doğrusu şifasının balda olduğu bilinen hastalıklar için, balda, şifa vardır. Ancak bu demek değildir ki, balda her hastalık için şifa vardır. Onda diğer şifa veren ilaçlar gibi şifa vardır. Bu, hastalığın durumuna göre değişir. İbn

Mes'ud ve ibn Ömer (r.a.) genellikle yanlarından balı hiç eksik etmezlerdi.

Bir adamın Hz. Peygamber'in yanına gelerek şöyle söylediği rivayet edilmektedir. "Kardeşim karnından rahatsızdır." Hz. Peygamber de (s.a.v.) cevaben: *"Ona bal içir"* dedi. O adam da gidip kardeşine bal içirdi. Ancak kardeşi daha da kötü olunca, o da Hz. Peygamber'e gelip: "İçirdim, ancak daha kötü oldu" deyince Hz. Peygamber (s.a.v.): *"Git ona bal içir"* dedi. Adam tekrar kardeşinin yanına gidip bal içirdi. Ancak bu sefer kardeşinin karnı daha fazla ağrımaya başladı ve adam tekrar koşarak Hz. Peygamber'e geldi ve: "Ey Allah'ın Rasûlü! İçirdim, ancak daha da kötü oldu" deyince Hz. Peygamber: *"Git ona yine bal içir. Allah doğru söylemiştir. Kardeşinin karnı yalancıdır,"* buyurdu. Adam gitti tekrar bal içirdi ve Allah ona şifa verdi. (10)

«Elbette bunda», arının balında **«düşünen toplum için bir ibret vardır.»** Arı, şu küçük vücudu ve zayıflığı ile kendi kendine bal meydana getiremez. Bunun ancak bir yaratıcı tarafından meydana geldiğini ve bu özelliği ile arıyı, diğer böcek ve haşeratı düşünürler, Allah'ın yaratıcı ve tek olduğunu, her şeye gücü yettiğini ve benzeri olmadığını kabul edip bundan ibret alırlar. İşte bunda Rabbin kudretine, yüceliğine ve büyüklüğüne işaret eden kesin ve açık deliller vardır.

70. İlim ve kudretiyle her şeyi kuşatan **«Allah sizi yaratmıştır, sonra sizi vefat ettirecektir.»** Yani çocuk, genç ve ihtiyar halde iken Allah onların ruhlarını alır. Bu durumda en genciniz, onu ertelemeye güç yetiremediği gibi, yaşlınız da bunu öne alamaz. Kiminiz genç ve kuvvetli zamanında ölür.

«Daha önce bilgili iken hiçbir şeyi bilmez hale gelsin diye» ölümünden önce **«sizden bazı kimseler ömrün en kötü çağına kadar yaşatılacaktır.»** Yani aklının, kuvvetinin ve anlama kapasitesinin eksilip, bünyesinin zayıflayacağı ve çocukluk yıllarındaki haline dönüşünceye kadar yaşatılacak. Bu da çok yaşlanıp bunaklık döneminin başladığı zamandır. Bu durumun ise belli bir yaşı yoktur. Bazen altmış yaşında bile bu duruma girilebilir. Bunun yanında bir de bakarsın ki adam yüz yaşını geçmiştir ama hâlâ aklı ve sıhhati yerindedir. **«Şüphesiz Allah bilendir.»** Ömrünüzün ne kadar ve nasıl takdir edildiğini çok iyi bilen O'dur. **«Kâdirdir.»** Her şeye gücü yeter. Genci öldürebilen, yaşlı ve ihtiyarı yaşatabilen O'dur.

10- Buhârî Sahih'inde, karnı ağrıyan kimsenin kardeşinin, durumu Rasûlullah'a bildirmesiyle ilgili kıssada rivâyet etmiştir.

Bu âyette insanların ecellerinin farklı oluşunun ancak her şeye gücü yeten ve hakîm olan Allah'ın elinde olduğuna dair ikaz ve uyarı vardır. Allah, her insanın bünyesini ve mizacını belirli bir kader çizgisi üzere ayarlayıp düzene koymuştur. Eğer bunlar, insanların tabiatlarından kaynaklansaydı onların karakterleri bu derece farklı olmazdı.

71. «Allah, rızıkta kiminizi kiminizden üstün kıldı.» Yüce ve tek olan Allah, sizleri değişik durumlarda yarattı. Kiminiz fakir, kiminiz ise zengindir. Kiminiz işveren, kiminiz işçisiniz. Rızık ise, Allah'ın canlılara yiyecek ve içecek olarak vermiş olduğu şeylerdir.

Bu âyeti kerimede vurgulanan nokta ise; zengin kişinin aklının çokluğundan veya çok çalışmasından dolayı zengin olmadığı, fakirin de aptallığından, aklının azlığından ya da az çalıştığından dolayı fakir olmadığı anlamına geldiğidir. Aksine hepsi Allah'tandır. Her şey ancak O'nun isteğiyle olur. Şairin söylediği gibi:

Nice akıllı kişilerin yollarını kaybettiklerini,
Nice cahillerin de nimet ve rızık içerisinde olduğunu görürsün.

«Üstün kılınanlar,» yani rızık bakımından diğer insanlardan üstün olan kişiler **«ellerinin altındakilere»** yani kölelerine **«kendi rızıklarını vermiyorlar ki onda eşit olsunlar.»** Köleler ve efendilerin hepsi eşittir. Yani ellerinin altında bulunan kölelere, sahip oldukları rızıktan kendileri ile aynı seviyede olmasın diye vermiyorlar. Ancak az bir şey veriyorlar. Sonuç olarak kendilerine mal ve rızık verdiğimiz kişiler, bunda köleleri kendilerine ortak yapmıyorlar. Kölelerinin kendilerine eşit olmasını istemiyorlar. Oysa onlar insanlık ve yaratılış bakımından aynıdırlar. Öyle olduğu halde nasıl oluyor da Allah'ın kullarını ve yaratıklarını yüce Allah'a ortak koşuyorlar. "Nerede toprak ve nerede yaratıkların Rabbi" sözünde görüldüğü gibi bu, müşriklerin yaptıkları çirkin davranışların ne kadar büyük olduğunu belirten bir vecizedir. Müşrikler telbiyelerinde şöyle diyorlardı: "Sana geldik. Senin sadece bir ortağın vardır. Başka ortağın yoktur."

«Yoksa Allah'ın nimetini mi inkâr ediyorlar?» Yani rızık verenin Allah olduğunu bildikleri halde hâlâ O'na ortak koşup nimetini inkâr mı ediyorlar?

72. «Allah size kendi nefislerinizden» kendi cinsinizden **«eşler yarattı.»** Onlarla ünsiyet kurasınız, onlardan faydalanasınız ve sizin gibi çocuklarınız olsun diye kadınları yarattı. **«Eşlerinizden de sizin için oğullar ve torunlar yarattı.»** Sizin hizmetinizde olacak, size itaat edecek ve size yardımcı olacak çocuklar ve de onların çocuklarını yarattı. **«Ve sizi»** bal ve benzeri **«temiz gıdalarla rızıklandırdı.»** Zira asıl temiz ve lezzetli gıdalar cennettedir. Dünyada ise size bu gıdalardan sadece örnekler verilmiştir.

«Onlar hâlâ batıla inanıp» şan, şöhret ve yücelik bakımından bu kadar büyük olan Allah'a inanmayıp bâtıla mı inanıyorlar? Bu da putların kendilerine fayda verdiğine, bahîra ve benzerlerinin (bu terimler için bkz. Mâide: 103) kendilerine haram olduğuna inanmalarıdır. **«Allah'ın nimetine nankörlük mü ediyorlar?»** Onlar nimetlerin putlara ait olduğunu söylüyorlar. Batıldan kasıt putlar ve Allah'a ortak koşmaya götüren her şeydir. Allah'ın nimeti ise İslâm, Kur'ân ve ondaki bütün hükümlerdir.

وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ
مَا لَا يَمْلِكُ لَهُمْ رِزْقًا مِنَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ شَيْـًٔا وَلَا
يَسْتَطِيعُونَ (٧٣) فَلَا تَضْرِبُوا لِلّٰهِ الْاَمْثَالَ اِنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ وَ
اَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ (٧٤) ضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا عَبْدًا مَمْلُوكًا لَا يَقْدِرُ
عَلٰى شَيْءٍ وَمَنْ رَزَقْنَاهُ مِنَّا رِزْقًا حَسَنًا فَهُوَ يُنْفِقُ مِنْهُ سِرًّا
وَجَهْرًا هَلْ يَسْتَوُونَ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ بَلْ اَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ (٧٥)

73. Allah'ı bırakıp da kendilerine göklerden ve yerden hiçbir rızık veremeyecek ve bunu asla yapamayacak olan şeylere tapıyorlar.

74. Allah'a benzerler ortaya koymaya kalkmayın. Çünkü

Allah bilir, siz ise bilmezsiniz.

75. Allah şu örneği verdi: Hiçbir şeye gücü yetmeyen ve başkasının malı olan bir köle ile; kendisine güzel bir rızık verdiğimiz ve bu rızıktan gizli ve açık olarak harcayan bir kimse, hiç eşit olur mu? Bütün hamd, Allah'a aittir, fakat çokları bilmezler.

73. «Allah'ı bırakıp da kendilerine göklerden ve yerden hiçbir rızık veremeyecek», göklerden yağmur indirmek ve yerden bitki çıkarmak gibi herhangi bir rızık vermeye güç yetiremeyecek **«ve bunu asla yapamayacak»** ve güç yetiremeyecek **«olan şeylere tapıyorlar.»** Çünkü onlar cansızdırlar.

74. «Allah'a benzerler ortaya koymaya», yarattığı şeylerden her hangi birini Allah'a benzetmeye ve O'na ortaklar koşmaya **«kalkmayın.»** Çünkü darb-ı mesel, bir durumun diğer bir duruma ve bir olayın diğer bir olaya benzetilmesidir. Yüce Allah (c.c.) ise, tek gerçektir. Ezelî ve ebedî olarak benzeri yoktur. **«Çünkü»** yaptığınız şeylerin iç yüzünü **«Allah bilir»** ve ona göre sizi cezalandırıcıdır. **«Siz ise»** bunu **«bilmezsiniz.»** Bilseydiniz Allah (c.c.)'a karşı gelmezdiniz.

75. «Allah şu örneği verdi:» Buradaki *"örnek"* (darb-ı mesel), bir durumun bir başka duruma ve bir olayın bir başka olaya benzetilmesidir. Yani Allah, şirk koştukları şeylerle kendisi arasındaki durumun farklılığını anlamaları için onlara şu hatırlatmayı yaptı:

«Hiçbir şeye gücü yetmeyen ve başkasının malı olan bir köle ile, kendisine» yüce katımızdan **«güzel»** helâl ve hoş veya insanlarca güzel görünen ve beğenilen **«bir rızık verdiğimiz ve bu rızıktan gizli ve açık olarak harcayan»** hür **«bir kimse, hiç eşit olur mu?»** Bu ikisi konum, güç ve kudret bakımından eşit değildir.

«Bütün hamd, Allah'a aittir.» Bütün şükürler ve hamdler, bütün nimetleri veren yüce Allah (c.c.)'a aittir. Cansız putlar, hiçbir şükür ve hamde lâyık değildirler. **«Fakat çokları»** bunu **«bilmezler.»** İnsanların birçoğu bu nimetlerin Allah (c.c.)'tan başka varlıklar tarafından verildiğini sandıklarından dolayı onlara tapmaktadırlar.

وَضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا رَجُلَيْنِ اَحَدُهُمَٓا اَبْكَمُ لَا يَقْدِرُ عَلٰى شَيْءٍ وَهُوَ
كَلٌّ عَلٰى مَوْلٰيهُ اَيْنَمَا يُوَجِّهْهُ لَا يَاْتِ بِخَيْرٍۜ هَلْ يَسْتَوٖي
هُوَۙ وَمَنْ يَاْمُرُ بِالْعَدْلِۙ وَهُوَ عَلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقٖيمٍ ﴿٧٦﴾
وَلِلّٰهِ غَيْبُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ وَمَٓا اَمْرُ السَّاعَةِ اِلَّا كَلَمْحِ
الْبَصَرِ اَوْ هُوَ اَقْرَبُۜ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدٖيرٌ ﴿٧٧﴾ وَاللّٰهُ
اَخْرَجَكُمْ مِنْ بُطُونِ اُمَّهَاتِكُمْ لَا تَعْلَمُونَ شَيْـًٔاۙ وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ
وَالْاَبْصَارَ وَالْاَفْـِٔدَةَۙ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٧٨﴾ اَلَمْ يَرَوْا اِلَى
الطَّيْرِ مُسَخَّرَاتٍ فٖي جَوِّ السَّمَٓاءِۜ مَا يُمْسِكُهُنَّ اِلَّا اللّٰهُۜ اِنَّ فٖي ذٰلِكَ
لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٧٩﴾ وَاللّٰهُ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ بُيُوتِكُمْ
سَكَنًا وَجَعَلَ لَكُمْ مِنْ جُلُودِ الْاَنْعَامِ بُيُوتًا تَسْتَخِفُّونَهَا
يَوْمَ ظَعْنِكُمْ وَيَوْمَ اِقَامَتِكُمْۙ وَمِنْ اَصْوَافِهَا وَاَوْبَارِهَا
وَاَشْعَارِهَٓا اَثَاثًا وَمَتَاعًا اِلٰى حٖينٍ ﴿٨٠﴾

76. Allah, şu iki kişiyi de örnek verdi: Onlardan biri dilsizdir, hiçbir şey beceremez ve efendisinin üstüne bir yüktür. Onu nereye gönderse bir hayır getirmez. Şimdi bu, doğru yolda yürüyerek adaleti emreden kimse ile eşit olur mu?

77. Göklerin ve yerin gaybı Allah'a aittir. Kıyamet saatinin durumu, göz açıp kapama gibi, ya da daha yakındır. Şüphesiz Allah, her şeye kâdirdir.

78. Siz, hiçbir şey bilmezken, Allah sizi analarınızın karnından çıkardı. Şükredesiniz diye size kulaklar, gözler ve kalpler verdi.

79. Göğün boşluğunda O'nun emrine boyun eğdirilmiş olan kuşlara bakmadılar mı? Onları (orada), Allah'tan başka kimse tutamaz. Kuşkusuz bunda, inanan bir toplum için ibretler vardır.

80. Allah size, evlerinizi bir huzur ve sükun yeri yaptı. Ve hayvanların derilerinden, gerek göç ettiğinizde ve gerekse konakladığınızda, sizin için taşınması kolay evler yaptı. Hayvanların yünlerinden, yapağılarından ve kıllarından bir süreye kadar faydalanacağınız bir ev eşyası ve kendisi ile faydalanılan bir geçimlik yaptı.

76. «Allah, şu iki kişiyi de» çok açık bir şekilde **«örnek verdi: Onlardan biri dilsizdir.»** Konuşamaz durumda dilsiz olarak doğmuştur. Anlayışının kıt, kapasitesinin az olmasından dolayı bir şey yapamaz, **«hiçbir şey beceremez ve efendisinin üstüne bir yüktür.»** Efendisi **«onu nereye gönderse bir hayır getirmez.»** Gittiği yerden herhangi bir faydalı şey yaparak dönmez. **«Şimdi bu,»** yukarıda özellikleri anlatılan adam **«doğru yolda yürüyerek»**, açık ve belirgin dosdoğru bir yol takip ederek **«adaleti emreden kimse ile eşit olur mu?»** Yâni güzel konuşan, her işini yapabilen ve insanları, bütün güzelliklerin kaynağı olan adalete teşvik eden kimse daha önce özellikleri zikredilen kişi ile aynı olur mu?

77. «Göklerin ve yerin gaybı», bunlarda insanların bilmedikleri şeyler **«Allah'a aittir.»** Başkasına değil yalnızca Allah'a hastır. **«Kıyamet saatinin durumu,»** burada geçen *"saat"* kelimesi, kıyametin kopacağı vakit için kullanılan isimdir. Yani geliş hızı bakımından insanlarca bilinmeyen kıyametin kopması **«göz açıp kapama gibi»** kısa bir süre **«ya da daha yakındır.»** Kıyametin vuku bulacağı zaman anlatılandan çok daha basit ve çok daha kısa bir zaman içerisinde, göz açıp kapamadan da bilinen en kısa zaman olduğu için bu örnek verilmiştir. **«Şüphesiz Allah, her şeye kâdirdir.»** Onun, kıyameti koparmaya ve insanları yeniden diriltmeye de gücü yeter.

Enes b. Malik (r.a.)'dan: Bir adam Hz. Peygamber'e gelerek: "Kıyamet ne zaman kopacak?" diye sordu. Hz. Peygamber bu soruya cevap olarak: *"Onun için ne hazırladın"* buyurdu. Adam "Hiçbir şey, sadece Allah'ı ve onun Rasûlünü seviyorum onun için sordum" dedi. Hz. Peygamber de bunun üzerine: *"Sen sevdiklerinle beraber olacaksın"*(11) demiştir.

78. **«Siz,»** dünya ve âhiret konusunda **«hiçbir şey bilmezken, Allah sizi analarınızın karnından çıkardı.»** Bu nimetlere **«Şükredesiniz diye kulaklar, gözler ve kalpler verdi.»** Âyette önce kulaklar zikredilmiştir. Bunun sebebi vahiy kulaklar vasıtası ile alındığı için, ya da kulakların idraki, gözün idrakinden daha önce olduğu içindir. Nitekim çocuk dünyaya geldiği zaman gözünün açılması, kulaklarının açılmasından daha sonra olur. Allah size bu organları verdi ki onlarla ilim ve marifet elde edersiniz, eşya hakkında bilgi sahibi olursunuz, inceliklerini anlarsınız, özelliklerini kavrarsınız. Böylece sizin için delile gerek olmayacak şekilde bilgi hasıl olur, bu yolla ilim elde etmiş olursunuz.

Göz, kulak ve kalpler için şükretmeye gelince, bunun yolu da bu organlar niçin yaratıldıysa o yönde kullanmakla olur. Meselâ kulaklarla Allah'ın kelâmını ve Rasûlüllah'ın hadislerini dinlemek, gözlerle Allah'ın âyetlerine bakmak, kalplerle de bu bakılan şeylerden Allah'ın varlığına birliğine, kudretine, ilmine delil getirmek gibi. Kim bu organları yaratıldığı şeyin dışında kullanırsa Allah'ın bu yüce nimetlerine nankörlük etmiş ve emanete hıyanette bulunmuş olur.

79. Yerden fazla uzak olmayan **«göğün boşluğunda O'nun emrine boyun eğdirilmiş olan kuşlara»**, Allah'ın kudretine delil getirmek için **«bakmadılar mı?»** Allah, kuşların uçmasını sağlayacak kanatlar yaratmıştır. Aslında kuş, bir cisim olduğuna göre yere düşmesi gerekir. Allah onların uçmasını kolaylaştırmıştır. **«Onları (orada),»** havada, yere düşmekten geniş kud-

---

11- Hadisi Buharî, Müslim, Ebû Davud ve Tirmizî rivayet etmişlerdir. Hadisin sonunda Hz. Enes (r.a.): "Peygamberimizin bu hadisi kadar beni rahatlatıp sevindiren başka bir şey olmamıştır." demiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl, İbnu'l-Esîr*, 6/556.

reti ve plânı ile **«Allah'tan başka kimse tutamaz.»** Çünkü onların cisimlerinin ağırlığı ve havanın hafif oluşu düşmelerini gerektirir. Kuş için hava, denizde yüzen için su gibidir. Yüzen kimse kollarını açıp kapayarak, cismi ağır olmasına ve suyun sıvı olmasına rağmen suya batmaz. **«Kuşkusuz bunda,»** kuşlara uçmanın kolaylaştırılmasında **«inanan bir toplum için ibretler vardır.»** Aslında herkes için ibretler vardır, ama, gerçek manada bundan inananlar yararlandığı için onlar zikredilmiştir.

80. «Allah size, evlerinizi bir huzur ve sükun yeri yaptı.» Taşlardan ve çamurdan yaptığınız binalarınızı sizin için huzur ve rahat bulacağınız, ikametinizde oturacağınız yerler yaptı **«ve hayvanların derilerinden, gerek göç ettiğinizde»**, sefer ve yolculuk zamanınızda **«ve gerekse»** bir yere inip orada **«konakladığınızda sizin için»** bir yerden bir yere **«taşınması kolay»** olan hafif ağırlıkta **«evler yaptı.»** Bu evlerden, bir yerde ikamet etmeye karar verdiğinizde içerisinde ikamet edeceğiniz çadır, kubbe şeklindeki otağlar, kıl veya keçeden yapılmış çadırlar kasdedilmektedir.

«Hayvanların yünlerinden, yapağılarından ve kıllarından» yani koyunun yünlerinden, devenin yapağılarından ve keçinin kıllarından **«bir süreye kadar faydalanacağınız»** sert ve katı olduklarından dolayı uzun bir süreye kadar dayanıklı olan elbise gibi giyilen ve kilim gibi yere serilen **«bir ev eşyası ve kendisi ile faydalanılan bir geçimlik yaptı.»**

وَاللّٰهُ جَعَلَ لَكُمْ

مِمَّا خَلَقَ ظِلَالًا وَجَعَلَ لَكُمْ مِنَ الْجِبَالِ اَكْنَانًا وَجَعَلَ لَكُمْ

سَرَابِيلَ تَقِيكُمُ الْحَرَّ وَسَرَابِيلَ تَقِيكُمْ بَأْسَكُمْ كَذٰلِكَ

يُتِمُّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تُسْلِمُونَ ﴿٨١﴾ فَاِنْ تَوَلَّوْا فَاِنَّمَا عَلَيْكَ

الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴿٨٢﴾ يَعْرِفُونَ نِعْمَتَ اللّٰهِ ثُمَّ يُنْكِرُونَهَا وَاَكْثَرُهُمُ

ٱلْكَافِرُونَ (٨٣) وَيَوْمَ نَبْعَثُ مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدًا ثُمَّ
لَا يُؤْذَنُ لِلَّذِينَ كَفَرُوا وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُونَ (٨٤) وَإِذَا رَاَ
ٱلَّذِينَ ظَلَمُوا ٱلْعَذَابَ فَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ (٨٥)
وَإِذَا رَاَ ٱلَّذِينَ أَشْرَكُوا شُرَكَآءَهُمْ قَالُوا رَبَّنَا هٰٓؤُلَآءِ شُرَكَآؤُنَا
ٱلَّذِينَ كُنَّا نَدْعُوا مِنْ دُونِكَ فَأَلْقَوْا إِلَيْهِمُ ٱلْقَوْلَ إِنَّكُمْ
لَكَاذِبُونَ (٨٦) وَأَلْقَوْا إِلَى ٱللّٰهِ يَوْمَئِذٍ ٱلسَّلَمَ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا
كَانُوا يَفْتَرُونَ (٨٧)

81. Allah, yarattıklarından sizin için gölgeler yaptı. Sizin için dağlarda barınaklar yarattı ve sizi sıcaktan koruyacak elbiseler ve savaşta sizi koruyacak zırhlar yarattı. İşte böylece Allah, Müslüman olmanız için üzerinize nimetini tamamlıyor.

82. Yine de yüz çevirirlerse, sana düşen ancak açık bir tebliğden ibarettir.

83. Onlar, Allah'ın nimetini bilirler, sonra da onu inkâr ederler. Çünkü onların çoğu kâfirdir.

84. Her ümmetten bir şahit göndereceğimiz gün artık ne kâfir olanlara izin verilir, ne de onlardan rıza dilemeleri istenir.

85. O zulmedenler, azabı gördüklerinde, artık onlardan azap hafifletilmez. Onlara süre de verilmez.

86. Ortak koşanlar, ortaklarını gördüklerinde derler ki: "Rabbimiz! İşte bunlar, seni bırakıp da tapmış olduğumuz ortaklarımızdır." Onlar da bunlara: "Siz mutlaka yalancılarsı-

nız" diye lâf atarlar.

87. O gün Allah'a teslim bayrağını çekerler ve uydurmakta oldukları şeyler onlardan kaybolup giderler.

81. «Allah, yarattıklarından sizin için gölgeler», bulut, ağaç, dağ gibi gölgelendiğiniz ve sıcaktan korunduğunuz şeyler **«yaptı.»** Hicaz son derece sıcak olduğu için Allah onlara bu nimetinin değerini hatırlatmıştır. **«Sizin için dağlarda barınaklar»** içerisinde iskân ettiğiniz mağaralar, sığınaklar ve yollar **«yarattı ve sizi sıcaktan»** ve soğuktan **«koruyacak»** elbise olarak giyilen tüm eşyalar, pamuktan, ketenden, yünden ve benzeri maddelerden yapılan **«elbiseler ve savaşta sizi»** yaralanma, darbe ve sakatlanmadan **«koruyacak zırhlar yarattı.»** Zırhı ilk yapan Hz. Davud (a.s.) olmuştur.

«İşte böylece Allah...» verdiği bu nimetlerle **«Müslüman olmanız için üzerinize nimetini tamamlıyor.»** İslâmın ve Müslüman olmanın buradaki anlamı teslim olmaktır. Yani Allah'ın size vermiş olduğu gizli ve âşikar olan nimetlerinin idraki içerisinde teslimiyet göstererek nimet verenin hakkını kabul edip O'nun eşi, benzeri olmadığına ve tek olduğuna inanmanız için ey Kureyş halkı! Allah sizin üzerinize nimetini tamamlıyor.

82. «Yine de» İslâmdan **«yüz çevirirlerse,»** kendilerine tebliğ edilen açık delilleri, öğüt ve nasihatlarını kabul etmezlerse **«sana düşen ancak açık bir tebliğden ibarettir.»** Senin her hangi bir kusurun yoktur. Çünkü senin vazifen açık olarak onlara tebliğ etmektir ve sen de bunu, üzerine düşenden fazlası ile yaptın.

83. «Onlar,» yani müşriklerden bazıları **«Allah'ın nimetini»** bu sûrede zikredilen sayısız nimetlerin Allah'tan olduğunu **«bilirler,»** itiraf ederler. **«Sonra da onu»** nimet vermekten uzak olan şeylere kulluk yaparak fiilleriyle **«inkâr ederler. Çünkü onların çoğu kâfirdir.»** Kalpleriyle inkâr ederler, anılan şeyleri itiraf etmezler.

84. «Her ümmetten» onların iman, itaat, isyan ve küfürleri üzerine tanıklık yapacak **«bir şahit»**, bir peygamber **«göndereceğimiz gün»** –ki bu, kıyamet günüdür.– **«artık ne kâfir olanlara izin verilir.»** Allah'tan özür dilemelerine izin verilmez. Çünkü onların mazeretleri yoktur. **«Ne de onlardan rıza dilemeleri istenir.»** Yani onlara "Rabbinizi razı ediniz" denilmez ve onlardan rızayı gerektirecek bir şey de istenmez. Çünkü Allah'ın rızasını kazanmak, iman ve sâlih amelle olur. Âhiret ise mükellefiyet ve amel işleme yeri değil, bu dünyada yapılan amellerin karşılığının alınacağı yerdir. Dünya ise âhiretin tarlasıdır.

85. «O zulmedenler, azabı gördüklerinde» Kâfirlere yaptıklarından dolayı cezaları gösterildiğinde -ki o da cehennem azabıdır- bağırarak yaratıcıdan azaplarını hafifletmesini isterler. **«Artık onlardan»** lâyık oldukları ve içinde bulundukları **«azap hafifletilmez. Onlara süre de verilmez..»** İstirahat etmeleri için onlara zaman da tanınmaz.

86. «Ortak koşanlar, ortaklarını,» müşrikler, tapındıkları putları **«gördüklerinde derler ki: 'Rabbimiz! İşte bunlar, seni bırakıp da tapmış olduğumuz»**, sana ortak koştuğumuz, seni bırakıp ibadet ettiğimiz **«ortaklarımızdır.'»** Bu durum onların yaptıklarının yanlış olduğunu kabul edip itiraf etmelerinin ifadesidir. **«Onlar»**, yani ortak koştukları **«da bunlara:»** Allah'ın onlara verdiği konuşma yeteneği sayesinde kâfirlere: Ey müşrikler **«'siz mutlaka»** iddia ettiğiniz konuda **«yalancılarsınız.'»** Biz Allahın ortakları değiliz ve bize ibadet etmenizi de emretmedik **«diye lâf atarlar.»**

87. «O gün Allah'a teslim bayrağını çekerler.» Dünya'da Allah'a karşı gösterdikleri kibirden sonra O'nun hükmüne ve idaresine boyun eğerler **«ve uydurmakta oldukları şeyler,»** Allah'a ortak koştukları, yardımlarını ve şefaatlerini bekledikleri putları **«onlardan kaybolup giderler.»**

الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ
اللّٰهِ زِدْنَاهُمْ عَذَابًا فَوْقَ الْعَذَابِ بِمَا كَانُوا يُفْسِدُونَ ﴿٨٨﴾ وَيَوْمَ
نَبْعَثُ فِي كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدًا عَلَيْهِمْ مِنْ أَنْفُسِهِمْ وَجِئْنَا بِكَ
شَهِيدًا عَلٰى هٰٓؤُلَٓاءِ وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَانًا لِكُلِّ
شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً وَبُشْرٰى لِلْمُسْلِمِينَ ﴿٨٩﴾ إِنَّ اللّٰهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ

وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبَى وَيَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ
وَالْبَغْيِ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ (٩٠) وَأَوْفُوا بِعَهْدِ
اللَّهِ إِذَا عَاهَدْتُمْ وَلَا تَنْقُضُوا الْأَيْمَانَ بَعْدَ تَوْكِيدِهَا
وَقَدْ جَعَلْتُمُ اللَّهَ عَلَيْكُمْ كَفِيلًا إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا تَفْعَلُونَ (٩١)

88. Kâfir olup da Allah yolundan alıkoyanlar var ya, işte yapmakta oldukları bozgunculuklardan dolayı onların azaplarını kat kat artırdık.

89. Her ümmet içinde, kendilerinden kendi üzerlerine bir şahit getirdiğimiz gün, seni de onların üzerine şahit getirmiş olacağız. Bu kitabı da sana, her şey için bir açıklama, bir hidayet ve rahmet kaynağı, Müslümanlar için de bir müjde olarak indirdik.

90. Şüphesiz Allah adaleti, ihsanı, akrabaya vermeyi emreder. Çirkin işleri, kötülük ve azgınlığı yasaklar. O düşünüp tutasınız diye size öğüt verir.

91. Antlaşma yaptığınız zaman Allah'ın ahdini yerine getirin ve Allah'ı üzerinize şahit tutarak pekiştirdikten sonra yeminleri bozmayın. Şüphesiz Allah, yaptığınız şeyleri bilir.

88. Kendileri **«kâfir olup da»**, başkalarını da **«Allah yolundan alıkoyanlar»**, İslâm'dan engelleyerek küfre teşvik edenler **«var ya, işte yapmakta oldukları bozgunculuklardan»**, fesatta ısrarlı olmalarından, -ki bu daha önce sözü edilen alıkoymalarıdır- **«dolayı onların azaplarını kat kat artırdık.»** Onlar, küfürleriyle buna hak kazanmışlardır.

89. **«Her ümmet içinde, kendilerinden»**, yani mazeret beyan etmemeleri için kendi cinslerinden, **«kendi üzerlerine bir şahit»**, bir peygamber

«getirdiğimiz gün, seni de onların» o milletlerin **«üzerine şahit getirmiş olacağız.»** Tıpkı yüce Allah'ın: *"Her ümmetten bir şahit, seni de bunlara şahit getirdiğimizde halleri ne olacaktır?"* (Nisa: 41) buyruğunda olduğu gibi, onlar için şahit getirmiş olacağız. **«Bu kitabı»** yani Kur'an'ı **«da sana,»** kâmil bir kitap olarak **«her şey için»**, din konusunda ve bu arada ümmetlerle onlara gelen peygamberlerin durumları hakkında son derece **«bir açıklama, bir hidayet»**, tam bir doğru yola götürücü kılavuz **«ve»** âlemler için **«rahmet kaynağı,»** özellikle **«Müslümanlar için de»** cennetle müjdeleyen **«bir müjde olarak indirdik.»**

90. «Şüphesiz Allah, adâleti,» Kur'an'da, aranızdaki hukûkî konularda adâleti, zulmü terketmeyi ve hak sahibine hakkını vermeyi, **«ihsanı,»** güzel ameller işlemeyi emreder. Nitekim, Rasûlüllah (s.a.v.): *"Şüphesiz Allah, her şeyde iyiliği emretti"*(12) buyurmuştur.

Bir kediyi hapseden ve ölünceye kadar ona yemek vermeyen bir kadının azap gördüğü, susayan bir köpeğe ayakkabısıyla su veren bir kadının da Allah'ın rahmetine kavuştuğu ve bağışlandığı rivayet edilmiştir.

«Akrabaya vermeyi emreder.» Akraba, yakınlar anlamındadır. Yani ihtiyacı olan yakınlara yardım etmeyi ve hayır duada bulunmayı emreder. Aslında bu da ihsan kapsamındadır. Burada akrabaya yardım edilmesinin ayrıca zikredilmesi, sıla-i rahimin önemini ortaya koymak ve faziletinin üstünlüğü konusunda uyarıda bulunmak içindir. Sıla-i rahim, ister mahrem isterse gayrı mahrem olsun, ister vâris, isterse, dayı, teyze çocuklarıyla diğerleri gibi vâris olmayanlar olsun, bütün yakınlıklar için geneldir. Sıla-i Rahimi terketmek Allah'ın sevmediği şeylerden olduğu için, haramdır ve aynı zamanda rahmet meleklerinin gelmemesine sebep olur. Akrabalarla ilişkileri devam ettirmek ise vaciptir ve rızkın artmasına, ömrün uzamasına vesile olur. Bu görevin en basit olarak yerine getirilmesi ise, selâm vermek ya da selâm göndermekle yapılır.

«Çirkin işleri,» yalan söylemek, iftira etmek, şeriatı küçümsemek, zina, livata ve bunlara benzer günah işlemek, çirkin davranışlarda bulunmak, **«kötülük»**; saf ve temiz bir kalbin ve nefsin hoşuna gitmeyen ve tasvip görmeyen şeyleri **«ve azgınlığı»** düşmanlık, zulüm, insanlara karşı büyüklük taslamak,

---

12- Hadisi Müslim ve Ahmed b. Hanbel rivâyet etmiştir. Devamı şöyledir: *"Öldürdüğünüz zaman güzel öldürün ve hayvanı boğazladığınız zaman güzel boğazlayın. Sizden biri bu işi yaparken bıçağını bilesin, kestiği hayvana eziyet vermesin."* Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/341.

sebepsiz olarak onlara dil uzatmak, ayıplarını açığa çıkarmak ve arkalarından gıybet etmek ve benzeri şeyleri Allah **«yasaklar. O, düşünüp tutasınız diye size öğüt verir.»** İyiliği yapıp kötülükten sakınasınız diye, Allah (c.c.) bu âyette üç şeyi emrediyor, üç şeyi de yasaklıyor. Bu altı şeyde, öncekiler ile sonrakilerin ilmi toplanmıştır. Tüm iyi ve kötü sıfatlar bunların içerisindedir.

İbn Mesud; "Bu âyet, Kur'an'da hayır ve şer için söylenen en kapsamlı âyettir." demiştir.

Bundan dolayıdır ki tüm hatipler; yapılması emredilen ve yasaklanan şeyleri özlü olarak ihtiva ettiğinden dolayı hutbelerinin sonunda daima bu âyeti okurlar.

91. «Antlaşma» karşılıklı olarak sözleşme yaptığınız veya ahitleştiğiniz, ahit ve misak **«yaptığınız zaman, Allah'ın ahdini yerine getirin.»** Bu ahidden maksat Müslüman olmak üzere Hz. Peygambere yapılan biattır. Zira Hz. Peygambere yapılan biat Allah'a yapılmış demektir. Nitekim Allah (c.c.) bir âyetinde: *"Sana biat edenler, aslında Allah'a biat etmişlerdir..."* (Fetih: 10) buyurmaktadır. Allah'a verilen bu söz malî antlaşmaya benzetilerek biat etme şeklinde ifade edilmiştir. Sonra bu, insanın kendi isteğiyle yapmış olduğu her ahde şamil olmuştur. Çünkü sebebin husûsî olması, hükmün umûmî olmasına mani değildir.

«Ve Allah'ı üzerinize şahit tutarak pekiştirdikten sonra yeminleri bozmayın.» Allah'ın ismini anarak ve onu şahit göstererek yapmış olduğunuz antlaşmaları, verdiğiniz sözleri ve yapmış olduğunuz yeminleri sakın bozmayın. **«Şüphesiz Allah, yaptığınız şeyleri bilir.»** Yemin ve antlaşmaların bozulması ve benzeri davranışlardan dolayı Allah sizi cezalandırır.

Bil ki,Vefa, insanın kendisine gerekli kıldığı şeyin yerine getirilmesidir. Bu da ya kabul etmek ya da adamak ile olur. Kelâmcıların görüşüne göre şöyle denilmiştir: Şayet herhangi birinin su üstünde yürümek, havada uçmak gibi bir keramet gösterdiğine şahit olursanız hemen ona kanmayınız. Onun hakkındaki kararı ahde vefa edip etmediğini, hak yolundaki durumunu inceledikten sonra veriniz.

Hikmet sahibi birine, "Ne yapayım ki Müslüman olarak öleyim" diye sorulduğunda şöyle cevap vermiştir: "Müslüman olarak ölmek Allah'ın emirlerine uymak, insanlara samimi davranmak, nefse muhalefet etmek, şeytana düşman olmak ve dine bağlı olmakla mümkündür."

وَلَا تَكُونُوا كَالَّتِي نَقَضَتْ غَزْلَهَا مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ اَنْكَاثًاۜ
تَتَّخِذُونَ اَيْمَانَكُمْ دَخَلًا بَيْنَكُمْ اَنْ تَكُونَ اُمَّةٌ هِيَ اَرْبٰى مِنْ اُمَّةٍۜ
اِنَّمَا يَبْلُوكُمُ اللّٰهُ بِهِۜ وَلَيُبَيِّنَنَّ لَكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ مَا كُنْتُمْ
فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٩٢﴾ وَلَوْ شَٓاءَ اللّٰهُ لَجَعَلَكُمْ اُمَّةً وَاحِدَةً
وَلٰكِنْ يُضِلُّ مَنْ يَشَٓاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَٓاءُۜ وَلَتُسْـَٔلُنَّ عَمَّا
كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٩٣﴾ وَلَا تَتَّخِذُٓوا اَيْمَانَكُمْ دَخَلًا بَيْنَكُمْ
فَتَزِلَّ قَدَمٌ بَعْدَ ثُبُوتِهَا وَتَذُوقُوا السُّٓوءَ بِمَا صَدَدْتُمْ عَنْ سَبِيلِ
اللّٰهِۚ وَلَكُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٩٤﴾ وَلَا تَشْتَرُوا بِعَهْدِ اللّٰهِ ثَمَنًا
قَلِيلًاۜ اِنَّمَا عِنْدَ اللّٰهِ هُوَ خَيْرٌ لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٩٥﴾

92. Bir topluluk, diğer bir topluluktan daha çok olduğu için yeminlerinizi aranızda bozucu bir vasıta yaparak, ipliğini kuvvetle büktükten sonra çözen kadın gibi olmayın. Çünkü Allah bununla sizi imtihan etmektedir. Hakkında ihtilâfa düştüğünüz şeyi, kıyamet gününde mutlaka size açıklayacaktır.

93. Allah dileseydi, sizi tek bir ümmet yapardı. Fakat O, dilediğini saptırır, dilediğini doğru yola iletir. Ve siz mutlaka yaptığınız işlerden sorumlu tutulacaksınız.

94. Yeminlerinizi aranızda fesat ve bozgunculuk aracı edin-

meyin. Sonra sağlamca yere basmakta olan ayak sürçebilir. Allah yolundan alıkoymanızdan dolayı kötü bir azap tadarsınız. Ve (âhirette de) size büyük bir azap vardır.

95. Allah'ın ahdini az bir karşılığa değişmeyin. Eğer anlayan kimseler iseniz, şüphesiz Allah katında olan, sizin için daha hayırlıdır.

92. «**Bir topluluk,**» yani Kureyş, «**diğer topluluktan**» müminlerden sayıca ve malca «**daha çok olduğu için yeminlerinizi aranızda bozucu bir vasıta yaparak, ipliğini kuvvetle büktükten sonra çözen kadın gibi olmayın.**» Burada ahid ve yeminlerini bozan kimsenin durumu, ipliğini, yününü güzelce büktükten sonra bozan akılsız bir kadının durumuna benzetilerek kötülenmiştir. Araplar bir toplulukla andlaşma yaparlar, onlardan daha güçlü ve daha zengin bir topluluk bulunca, öncekileri terkedip onlara giderlerdi. İşte âyette bu durum yasaklanmıştır.

«**Çünkü Allah bununla sizi imtihan etmektedir.**» Allah (c.c.) sizleri, başınıza bu tür olaylar getirmek sûretiyle denemektedir. Acaba Allah'ın ve Rasûlü'nün kurallarına sarılıpta verdiğiniz sözlere bağlı kalıyor musunuz? Yoksa Kureyş'in çokluğuna ve kuvvetine yahut da Müslümanların zayıflığına mı aldanıyorsunuz? Ceylan, tek olsa bile bir domuz sürüsünden daha hayırlıdır. Asıl çok olan, tek de olsa hak üzere olandır.

Şöyle söylenmektedir: Deccal'a yer yüzünü cemaatinin çokluğu ile kapladığı için Deccal adı verilmiştir. Fakat doğrusu ise "decl" kelimesinden türemiştir ki anlamı, yalancılıktır. Çünkü Deccal, Tanrılık ve Rububiyet iddiasında bulunduğu için büyük bir yalancıdır. Taraftarlarının çok olması onun o gün hak üzere olduğunu ve yeryüzündekilerin en faziletlisi bulunduğunu ifade etmez. Zira Allah (c.c.) kişilerin dış görünüşlerine veya mallarına değil kalplerine ve yaptıkları icraatlara bakar. Eğer insanlar sâlih amele ve iyi bir kalbe sahip iseler işte o zaman mutlak ve kesin olarak Allah kendilerinden razı olmuştur. Onların ister güzel şekilleri ve kıymetli malları olsun veya olmasın eşittir.

Dünyada «**hakkında ihtilâfa düştüğünüz şeyi kıyamet gününde**» sizi hesaba çekip amellerinizin karşılığı olan sevap veya azap vereceği zaman «**mutlaka size açıklayacaktır.**» Bu, Hak dinden ayrılan için bir tehdit ve korkutma mahiyetindedir. Çünkü bu davranışlar insanı ebedî azaba götürür.

93. «**Allah dileseydi, sizi tek bir ümmet yapardı.**» Hepinizi İslâm üzerinde birleştirirdi. «**Fakat**» hikmete uygun olmadığı için bunu dilemedi. «**O, dilediğini saptırır.**» Saptıracağı kişinin içerisinde sapıklığı vareder. O da cüz-i iradesiyle bu sapıklığa batar ve öyle hareket eder. «**Dilediğini de doğru yola iletir.**» Cüz'î iradesini bu yolda kullanıp hidayete yönelenleri hidayete erdirir. Çünkü hidayet ile sapıklık insanın seçimine bırakılmış iki unsurdur. «**Ve**» yemin olsun ki «**siz mutlaka yaptığınız işlerden**» kıyamet gününde vefa, ahdi bozmak ve diğer bütün yaptıklarınızdan «**sorumlu tutulacaksınız.**»

94. «**Yeminlerinizi aranızda**» hile ve haksızlık yoluyla «**fesat ve bozgunculuk aracı edinmeyin. Sonra sağlamca yere basmakta olan ayak sürçebilir.**» Ey mü'minler! İmanınızla ve dininize bağlılığınızla sebat etmiş durumdayken ayaklarınız kayabilir.

«**Allah yolundan alıkoymanızdan dolayı**» dünyada «**kötü bir azap tadarsınız ve (âhirette de) size büyük bir azap vardır.**» Yeminini yerine getirmemek, sözünde durmamak demektir. Böyle yapan kimse başkaları için de kötü örnek olmuş olur, onların da yoldan çıkmalarına sebep olmuş olur. Bu sebeple âyette *"Allah yolundan alıkoymanızdan dolayı..."* buyrulmuştur.

95. «**Allah'ın ahdini az bir karşılığa değişmeyin.**» Allah'a olan ahid ve Rasûlüne biatınızı ucuz şeylere değişmeyin ve sözünüzden dönmeyin. Kureyş kâfirleri, Müslümanların zayıflarını dinden uzaklaştırmaya çalışarak bunun için kendilerine dünyalık vadediyorlardı.

«**Eğer anlayan kimseler iseniz, şüphesiz Allah katında olan,**» dünyada izzet, şeref ve galibiyet; âhirette ise sevap ve mükâfat «**sizin için daha hayırlıdır.**» İnanmayanların size vaadettikleri şeylerden daha hayırlı ve daha iyidir.

مَا عِنْدَكُمْ يَنْفَدُ وَمَا عِنْدَ اللّٰهِ بَاقٍۜ وَلَنَجْزِيَنَّ الَّذ۪ينَ صَبَرُٓوا
اَجْرَهُمْ بِاَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٩٦﴾ مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِنْ

ذَكَرٍ اَوْ اُنْثٰى وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهُ حَيٰوةً طَيِّبَةًۚ وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ
اَجْرَهُمْ بِاَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٩٧﴾ فَاِذَا قَرَاْتَ الْقُرْاٰنَ
فَاسْتَعِذْ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ ﴿٩٨﴾ اِنَّهُ لَيْسَ لَهُ
سُلْطَانٌ عَلَى الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَلٰى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴿٩٩﴾ اِنَّمَا
سُلْطَانُهُ عَلَى الَّذِينَ يَتَوَلَّوْنَهُ وَالَّذِينَ هُمْ بِهِ مُشْرِكُونَ ﴿١٠٠﴾

96. Sizin yanınızda bulunan tükenir. Allah katında bulunan ise kalıcıdır. Biz sabredenlerin karşılığını, yaptıklarının en güzeliyle vereceğiz.

97. Erkek veya kadın, kim mü'min olarak iyi bir iş yaparsa, onu mutlaka güzel bir hayat ile yaşatırız. Ve onların mükâfatlarını, yaptıklarının en güzeliyle veririz.

98. Kur'ânı okuduğun zaman, (önce) o kovulmuş şeytandan Allah'a sığın.

99. Gerçek şu ki, onun, iman edenler ve yalnız Rablerine tevekkül edenler üzerinde hiçbir hâkimiyeti yoktur.

100. Onun hâkimiyeti ancak onu dost edinenlere ve onu Allah'a ortak koşanlaradır.

96. «Sizin yanınızda bulunan» dünyaya ait şeyler, çok olsa bile **«tükenir,»** eksilip yok olur. **«Allah katında bulunan»** çeşit çeşit rahmet türleri **«ise kalıcıdır.»** Bitip tükenmezler. **«Biz sabredenlerin»**, müşriklerin eziyetlerine ve İslâm için çıkardıkları zorluklara vefa göstermelerinden ve fakirliğe karşı sabretmelerinden dolayı **«karşılığını, yaptıklarının en güzeliyle veririz.»** Nitekim Allah sâlih kullarına öyle şeyler hazırlamıştır ki, bunları ne bir göz görmüş, ne bir kulak işitmiş ve ne de birinin aklından geçmiştir.

97. «Erkek veya kadın,» yani iyi davranışlarda bulunan kimse erkek olsun, kadın olsun **«kim mü'min olarak iyi bir iş yaparsa,»** sâlih amel işlerse... Sâlih amelden maksat, riya ve gösterişten uzak, Allah'ın rızası gözetilerek yapılan amel demektir. Âyette *"mü'min olarak"* kaydı getirilmiştir. Çünkü kâfirlerin amellerine itibar edilmez, onlar iyi amellerinden dolayı sevap elde edemezler. **«Onu mutlaka»** dünyada **«güzel bir hayat ile yaşatırız.»** Çünkü eğer zengin ise zaten bellidir. Yok eğer zorluk ve sıkıntı içerisinde yaşıyorsa kanaat sahibi olur, kendisine verilen rızka razı olur, böylece yaşayışı yine güzel olur. Bunun yanısıra âhirette de büyük sevaplar kazanacağını bilir. Oruçlunun geceleyin kavuşacağı nimetleri düşünerek gündüzünün çok güzel olması gibi. Fâcir (günahkâr) kimsenin durumu ise böyle değildir. Fakir ise zaten durumu bellidir. Yok şayet zengin ise malının tükeneceğini düşünerek hayatı zehir olur, bu durumda hissettiği korkudan ötürü de hayatından zevk alamaz. **«Ve onların mükâfatlarını yaptıklarının en güzeliyle veririz.»** Âhirette onlara özel bir mükâfat vereceğiz. Yaptıkları ve işledikleri sâlih amellerden dolayı onları mükâfatlandıracağız.

İmam Ahmed b. Hanbel (r.a.)'in dostlarından biri şöyle anlatmıştır: Ahmed b. Hanbel öldükten sonra kendisini rüyamda gururlu ve çalımlı bir şekilde yürürken gördüm ve "Ey kardeşim bu ne yürüyüştür" diye sordum. O da: "Cennettekilerin yürüyüşüdür bu," dedi. Ben de: "Allah senin için ne yaptı?" dedim. "Allah beni affetti ve altından iki papuç giydirdi ve: 'Bu senin, Kur'an'ın Allah'ın kelâmı olduğunu ve yaratılmadığını söylemenden dolayı mükâfatındır,' buyurdu ve daha sonra da: 'Kalk ya Ahmet cennet'e istediğin şekilde gir' dedi. Cennete girince bir de baktım ki Süfyan el-Sevrî (Allah ona rahmet etsin) iki yeşil kanadı ile bir hurma ağacından diğerine uçarak şu âyeti okuyor: *'Bize vaadettiklerini doğrulayan ve yeryüzünü bize miras kılan Allah'a hamd olsun. Cennette istediğimiz yerde oturabiliriz. Çalışanlar için verilen mükâfat ne güzel nimettir.'* (Zümer: 74)"

98. «Kur'an'ı okuduğun zaman, (önce) o kovulmuş» iyilikten uzaklaştırılmış, taşlanmış ve lânetlenmiş **«şeytandan»**, yani onun vesveselerinden ve özellikle de Kur'an okurken seni şaşırtmasından **«Allah'a sığın.»** O'ndan seni korumasını ve sana yardım etmesini iste.

99. «Gerçek şu ki, onun» yani şeytanın **«iman edenler ve yalnız Rablerine tevekkül edenler»** yani kendisine iman eden Allah'ın sevgili kulları ve O'na tevekkül edip güvenen kullar **«üzerinde hiçbir hâkimiyeti»**, otorite ve velâyeti **«yoktur.»** Dolayısıyla onun vesvesesinin onlar üzerinde hiçbir etkisi olmaz.

100. «Onun hâkimiyeti» onun tesiri, kuvveti, galibiyeti, onun davetine uyarak **«ancak onu dost edinenlere»**, ona itaat edenlere, onun yolunda gidenlere, onun davetini kabul edenlere **«ve onu Allah'a ortak koşanlaradır.»** Onları, Allah'a ortak koşmaya sevkeden de şeytandır.

Kur'an'ı okurken, özellikle kovulmuş olan şeytandan Allah'a sığınmanın büyük anlam ve faydaları vardır:

Birincisi: Okuyan, bununla, şeytan olayının bir gerçek olduğunu anlar, onun hakkında düşünür ve onun Allah'ın emrine karşı geldiği, Hz. Âdem'e secde etmediği için şeytan olduğu, bu yüzden kâfir olduğunu bilir. Böylece Kur'an okurken dikkatli olur. Bunun için de Kur'an okumadan önce niyetini temiz tutup Allah'ın emirlerine uyar ve yasakladığı şeylerden korunur. Allah'a muhalefetten korunmak için bunu yapar. Zira Allah'a muhalefet etmekten dolayı Allah'ın rahmetinden kovulma, lânet, fasıklık, küfür ve cehennemde ebedî bir azap vardır.

İkincisi: Kulun içinden birtakım şeyler geçebilir, şeytan vesvese verebilir. Bu sebeple kalbi karışır ve Allah'ın kelâmını okumaktan tat alamaz. İşte bunun için Kur'an-ı Kerimi okumaya başlamadan önce, insanın istiâzede bulunması (yani şeytanın şerrinden Allah'a sığınmak için "eûzübillâhimineşşeytânirracîm" demesi), nefsini temizlemesi, kalbini şeytanın vesveselerinden arındırması, böylece Kur'an'ın nuruyla aydınlanması gerekir.

Üçüncüsü: Allah'ın kelâmında yani Kur'an'ın her kelimesinde birçok işaretler, birçok mana ve gerçekler yatmaktadır. Bunları ise ancak, temiz, şeytan'ın vesveselerinden uzak ve Hakkın güzel kokusu ile paklanmış bir kalp anlayabilir. Bu da ancak Allah'a sığınmak ile mümkündür. Allah, istiazeyi Kur'an'ın manasının anlaşılması için emretmiştir.

Cubeyr b. Mut'ım şöyle rivâyet etmektedir: Hz. Peygamber'i şöyle söylerken işittim: *"Allah'ı sabah akşam tesbih ederim, Allah en büyüktür ve uludur. Allah'a nihayetsiz hamdolsun. Geçmişte ve gelecekte lânetlenmiş şeytanın üfürmesinden, nefesinden ve vesveselerinden Allah'a sığınırım."*

وَاِذَا
بَدَّلْنَٓا اٰيَةً مَكَانَ اٰيَةٍۙ وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا يُنَزِّلُ قَالُٓوا اِنَّمَٓا اَنْتَ
مُفْتَرٍۜ بَلْ اَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٠١﴾ قُلْ نَزَّلَهُ رُوحُ الْقُدُسِ مِنْ رَبِّكَ
بِالْحَقِّ لِيُثَبِّتَ الَّذٖينَ اٰمَنُوا وَهُدًى وَبُشْرٰى لِلْمُسْلِمٖينَ ﴿١٠٢﴾ وَلَقَدْ
نَعْلَمُ اَنَّهُمْ يَقُولُونَ اِنَّمَا يُعَلِّمُهُ بَشَرٌۜ لِسَانُ الَّذٖي يُلْحِدُونَ
اِلَيْهِ اَعْجَمِيٌّ وَهٰذَا لِسَانٌ عَرَبِيٌّ مُبٖينٌ ﴿١٠٣﴾ اِنَّ الَّذٖينَ لَا يُؤْمِنُونَ
بِاٰيَاتِ اللّٰهِۙ لَا يَهْدٖيهِمُ اللّٰهُ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلٖيمٌ ﴿١٠٤﴾ اِنَّمَا يَفْتَرِي
الْكَذِبَ الَّذٖينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاٰيَاتِ اللّٰهِۚ وَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ
الْكَاذِبُونَ ﴿١٠٥﴾

101. Biz bir âyetin yerine başka bir âyet getirdiğimiz zaman, -ki Allah neyi indireceğini çok iyi bilir.- Onlar: "Sen ancak iftiracısın" derler. Hayır, onların çoğu bilemezler.

102. De ki: "Onu Ruhu'l-Kudüs iman edenlere sebat vermek, Müslümanları doğru yola iletmek ve onlara müjde vermek için Rabbin katından hak olarak indirdi.

103. Şüphesiz Biz onların: "Onu bir insan öğretiyor" dediklerini biliyoruz. Saparak kendisine nispet ettikleri şahsın dili yabancıdır. Halbuki bu apaçık Arapçadır.

104. Allah'ın âyetlerine inanmayanlara gelince, kuşkusuz Allah onları doğru yola iletmez. Onlar için acıklı bir azap vardır.

105. Yalanı ancak Allah'ın âyetlerine inanmayanlar uydurur. İşte asıl yalancılar onlardır.

101. **«Biz bir âyetin yerine başka bir âyet getirdiğimiz zaman,»** Kur'an'ın tercümanı İbn Abbas (r.a.) şöyle demiştir: "Rasûlullah (s.a.v.) içerisinde şiddet olan bir âyet indiğinde, onu insanlara söyler ve onlar da onunla Allah ne emrettiyse öyle amel ederlerdi. Dolayısıyla bu, onlar için zor olurdu ve Allah da bu zorluğu, kendisinden rahmet olarak kaldırıp onun yerine uyulması daha kolay olan bir âyet indirirdi. Kureyş kâfirleri de onlara: "Muhammed (s.a.v.) arkadaşlarıyla dalga geçiyor, bugün bir şey emrediyor, yarın da aynı şeyi onlara yasaklıyor, ve onlara daha kolay olanı getiriyor. O, ancak iftiracının biri olup söylediklerini kendiliğinden söylüyor," dediler. Buna göre âyetin manâsı: "Kur'an'da bir âyetin yerine başka bir âyet indirdiğimiz, öncekini iptal edip daha sonra gönderdiğimizi yürürlüğe soktuğumuz zaman..." şeklinde olur. **«-Ki Allah neyi indireceğini çok iyi bilir.-»** Kâfirlerin söylediklerine, yaptıklarına cevap ve tehdit olarak söylenmiş bu cümlede onların görüşlerinin bozukluğuna dikkat çekilmektedir. Allah, daha önce ve daha sonra indirdiklerini en iyi bilendir. Hükümlerden veya yasalardan hangisinin daha faydalı olduğunu ve hangi şeyin ne zaman faydalı olacağını veya ne zaman faydalı olmayacağını en iyi bilen O'dur. Zira herhangi bir şey belli bir zamanda faydalı olurken başka bir zaman diliminde faydalı olmayabilir. Dolayısıyle onu iptal eder ve yerine kullarına daha faydalı hükümler indirir.

«Onlar: 'Sen ancak iftiracısın' derler.» Yani kâfirler, Allah adına kendinden lâflar üretiyorsun derler. **«Hayır onların çoğu»** Allah'ın birçok şeyi kullarının faydası için emretmiş olduğunu **«bilmezler.»**

102. Onlara cevap olarak **«de ki: 'Onu»** Kur'ân'ı **«Ruhu'l-Kudüs»,** beşerî kötülük ve pisliklerden arınmış olan temiz mukaddes ruh, yani Cebrâil (a.s.) **«İman edenlere,»** Allah'ın kelâmı olduğu hususunda **«sebat vermek...»** Çünkü onlar, nesheden yeni âyeti duyduklarında onun kulların yararına olduğunu düşünürler, inançları sağlamlaşır. Kalpleri de Allah'ın hikmet sahibi olduğu hususunda tatminkâr olurlar. Onlar Allah'ın sadece hikmetli ve doğru şeyleri indirdiğine inanıp sebat ederler. **«Müslümanları doğru yola iletmek ve onlara müjde vermek için,»** onları kötülükten kurtarmak ve sapıklıktan uzak tutmak ve de Müslümanları cennetle müjdelemek için **«Rab-**

bin katından» hikmetine uygun ve **«hak olarak indirdi.»** Bu âyette herhangi bir âyetin başka bir âyetle değişikliğinin hak ve gerçek olduğuna dair delil vardır.

103. «Şüphesiz Biz onların:» Yani Mekke kâfirlerinin: **«'Onu»**, yani Kur'an'ı **«bir insan»** yani Hz. Muhammed (s.a.v.)'e Arap dilini iyi bilen bir kimse **«öğretiyor'»**, vahiyle gökten bir melek indirmiyor **«dediklerini biliyoruz.»**

Rivâyet edildiğine göre Ubeyd b. Mesleme şöyle demiştir: "İki Hristiyan kölemiz vardı. Bunlardan birinin ismi Yesâr, diğerinin ismi Cebr idi. Kendi kitaplarını kendi lisanlarıyle okuyorlardı. Hz. Peygamber de onlara uğruyor, okuduklarını dinliyordu. İşte bunun için müşrikler, Muhammed bu iki köleden öğreniyor, diyorlardı. Bunun üzerine Allah bu âyeti indirdi."

«Saparak kendisine nispet ettikleri şahsın dili yabancıdır.» *"Yabancı"*dan *(a'cemî)* kasıt Arap bile olsa Arapça'yı açık ve fasih biçimde konuşamıyan demektir. "Acemî" ise fasih konuşsa bile Arap olmayan demektir. Mana olarak Hz. Muhammed (s.a.v.)'e öğreten kişinin dili anlaşılmıyor, açık değildir.

«Hâlbuki bu» yani Kur'an-ı Kerim **«apaçık Arapçadır.»** Tüm kelimeleriyle açık ve seçik olarak fasih bir Arapçadır. Acemî, yani ana dili Arapça olmayan ve Arapçayı iyi bilmeyen bir yabancının bu vecîz Kur'an'ı getirmesi mümkün değildir. Zira Kur'an manasıyle olduğu gibi nazmiyle de mûcizedir. Çünkü gelecekten ve bilinmeyen şeylerden haberler vermektedir. Şayet bu, bir insanın öğretmesiyle meydana geliyor diyorsanız, bütün dünyayı âciz bırakan bu kitabı ona bir yabancı nasıl öğretebilir?

104. «Allah'ın âyetlerine inanmayanlara» yani Kur'an'ın Allah katından indirildiğini tasdik etmeyenlere **«gelince, kuşkusuz Allah onları doğru yola»**, kurtuluş yoluna **«iletmez. Onlar için»** yani o kâfirler için âhirette **«acıklı»** çok acı veren ve fazla ağrı çektiren **«bir azap vardır.»**

105. «Yalanı ancak...» Burada *"yalan"*ın açık bir şekilde belirtilmesi, çok çirkin günah olduğunu belirtmek içindir. **«Allah'ın âyetlerine inanmayanlar uydurur.»** Bu onların Hz. Peygamber'e: *"Sen iftiracısın"* şeklindeki sözlerine bir cevaptır. Dolayısıyla yalan uydurmak ancak inanmayanlara yakışır. Çünkü o, kendisine verilecek azaba inanmadığından ondan korunmaya çalışmaz. Ancak inanan ve konuştuklarının sorumluluğundan korkan kişiden böyle bir iftiranın çıkması mümkün değildir.

«İşte asıl yalancılar onlardır.» Allah'ın âyetlerine inanmayanlardır. Hz. Peygamber (a.s.) bunun tam aksi bir durumdadır. Bu iddiayı ileri sürenler yalancılıkta en yüksek bir mertebededirler. Zira Allah'ın âyetini inkâr ve onlara dil uzatmaktan daha büyük yalan olmaz.

مَنْ كَفَرَ بِاللّٰهِ مِنْ بَعْدِ اِيمَانِه۪ٓ اِلَّا مَنْ اُكْرِهَ
وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْاِيمَانِ وَلٰكِنْ مَنْ شَرَحَ بِالْكُفْرِ صَدْرًا
فَعَلَيْهِمْ غَضَبٌ مِنَ اللّٰهِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظ۪يمٌ (١٠٦) ذٰلِكَ
بِاَنَّهُمُ اسْتَحَبُّوا الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا عَلَى الْاٰخِرَةِ وَاَنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِي
الْقَوْمَ الْكَافِر۪ينَ (١٠٧) اُو۬لٰٓئِكَ الَّذ۪ينَ طَبَعَ اللّٰهُ عَلٰى قُلُوبِهِمْ
وَسَمْعِهِمْ وَاَبْصَارِهِمْ وَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ (١٠٨) لَا جَرَمَ
اَنَّهُمْ فِي الْاٰخِرَةِ هُمُ الْخَاسِرُونَ (١٠٩)

106. Kalbi imanla dolu olduğu halde dinden dönmeye zorlanan hariç, kim iman ettikten sonra Allah'ı inkâr edip, gönlünü kâfirliğe açarsa, onların üzerine Allah'tan bir gazap ve büyük bir azap vardır.

107. Bu, onların dünya hayatını âhirete tercih etmelerinden ve Allah'ın da kâfirler topluluğunu doğru yola iletmemesinden dolayıdır.

108. İşte onlar, Allah'ın kalplerini, kulaklarını ve gözlerini

mühürlediği kimselerdir. Ve onlar gafillerin ta kendileridir.

109. Hiç şüphesiz onlar âhirette ziyana uğrayacaklardır.

106. «Kalbi imanla dolu olduğu halde dinden dönmeye zorlanan hariç, kim iman ettikten sonra Allah'ı inkâr edip, gönlünü kâfirliğe açarsa onların üzerine Allah'tan bir gazap ve büyük bir azap vardır.» İman ettikten sonra ortada zorlama olmaksızın her kim, İbn Hatal, Tu'me, Mıkyas ve benzerleri gibi Allah'ı inkâr ederse onlar için Allah'ın gazabı ve büyük bir azabı vardır. Ancak Allah'ı inkâr etmeye zorlanır, o da inkâr etmediği takirde canına veya bir uzvuna zarar geleceğinden korkarsa o zaman kalbi imanla mutmain olduğu halde dili ile onların söylediğini tekrar etmesinde bir mahzur yoktur.

İbn Abbas şöyle demiştir: "Bu âyet, Ammar (r.a.) için inmiştir. Şöyle ki: Kureyş kâfirleri Ammar'ı, babası Yâsir'i, annesi Sümeyye'yi yakaladılar ve dinlerinden döndürmeye kalkıştılar. Onlar da bunu kabul etmeyince Sümeyye'nin iki ayağını, iki ayrı deveye bağladılar ve kalbinden mızrak vurarak öldürdüler. Yasir'i de şehit ettiler. Bu iki insan İslâmda ilk şehit edilenler oldular.

Ancak Ammar'ın bedeni zayıf olduğundan işkencelerine dayanamayarak onların istediklerini söylemek zorunda kaldı. Hz. Peygamber (s.a.v.)'i diliyle inkâr ediyor göründü ve putlarını hayırla anmak zorunda kaldı. Ashab, Hz. Peygamber'e : "Ya Rasûlallah! Ammar kâfir oldu" deyince, Hz. Peygamber (s.a.v.): *"Asla, Ammar tepeden tırnağa kadar iman ile doludur, iman onun etine ve kanına karışmıştır,"* buyurdu. Daha sonra Ammar, ağlar bir vaziyette Hz. Peygamber (s.a.v.)'e geldi. Hz. Peygamber (a.s.) ona: *"Kalbini nasıl buluyorsun"* deyince, Ammar: "Onu iman ile dolu ve mutmein görüyorum" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.): *"Seni yine zorlarlarsa onların istediklerini söyle"* dedi. (13)

Bu durum cana ve bedene zarar verebilecek bir zorlama karşısında sadece dili ile inkâr etmenin câiz olduğuna bir delildir. Ancak bu bir ruhsattır. Onların eziyet ve öldürmelerine karşı sabretmek ise hiç şüphesiz daha faziletlidir. Nitekim Ammar'ın anne ve babası öyle yapmıştır.

13- *Safvetu't-Tefâsîr*, 2/144; *et-Tefsîr el-Kebir*, er-Râzî, 20/121. Ayrıca Bkz. Vâhidî, *Esbâbü'n-Nüzûl.*

Yine rivayet edildiğine göre Müseylemetu'l-Kezzâb yanına iki adam çağırır ve birincisine şöyle der: "Muhammed hakkında ne diyorsun?" O da: "Allah'ın Rasûlü'dür" der. Bunun üzerine Kezzâb: "Peki benim hakkımda ne diyorsun" diye sorunca o da: "Sen de öylesin" demesiyle onu serbest bırakır. İkinci adama da aynı şekilde: "Muhammed hakkında ne düşünüyorsun?" diye sorunca ikinci adam "Allah'ın Rasûlüdür" der. Bunun üzerine Kezzâb: "Peki benim hakkımda ne diyorsun?" diye sorar. Bu sefer adam: "Ben sağırım" der. Kezzâb sorusunu ikinci defa tekrarlar. Adam yine "ben sağırım" der. Üçüncü kez Kezzâb aynı soruyu sorunca adam aynı şekilde "ben sağırım" der. Bu sefer Kezzab onu öldürür. Bu haber Hz. Peygamber'e iletilince şöyle buyurmuştur: *"Birincisi Allah'ın verdiği ruhsatı kullanmıştır. İkincisi ise karşısındakini çatlatırcasına Hakkı, gerçeği söylemiştir. Cennet onun içindir ve ona lâyıktır."* (14) Hadisi şerifte: *"Cihadın en faziletlisi zalim bir sultanın yanında Hakkı söylemektir"* (15) buyurulmuştur. Bu duruma en faziletli cihad denilmiştir. Çünkü düşman ile savaşan kişi korku ile ümit arasında tereddüde düşer. Zira yenecek mi, yoksa yenilecek mi bilemez. Oysa ki bir hükümdarın huzurundaki bir mü'min doğruyu söyleyip karşısındaki kişiyi iyiliğe ve Hakka çağırması durumunda ölüme mahkum edileceğini bile bile yine de bunu yapıyorsa en faziletli cihadı, savaşı yapmış olur.

107. «**Bu**» imandan sonra küfür, «**onların dünya hayatını âhirete tercih etmelerinden...**» Onların, tercihlerini dünya hayatına kullanıp âhireti bırakmaları sebebiyledir. «**Ve Allah'ın da kâfirler topluluğunu doğru yola**» imana ve imanda sebata «**iletmemesinden dolayıdır.**» Allah o kâfirleri bâtıla sapmaktan ve büyük bir azaba götürecek davranışlardan korumaz.

108. «**İşte onlar,**» sözü edilen suçlarla nitelenmiş olanlar «**Allah'ın kalplerini, kulaklarını ve gözlerini mühürlediği kimselerdir.**» Artık onların kalplerine nur ve iman girmez. «**Ve onlar gafillerin ta kendileridir.**» Gaflette en yüksek mertebeye ulaşmışlardır.

109. «**Hiç şüphesiz onlar âhirette ziyana uğrayacaklardır.**» Gerçekten onlar Kıyamet gününde en fazla hüsrana uğrayacak kişilerdir. Çünkü onlar hayatlarını boşuna harcamışlar ve kendilerini ebedî azaba götürecek fiilleri işlemişlerdir.

14- Bu olayı müfessirlerden Kurtubî, Alûsî, Fahri Razî ve Cessas zikretmiştir.

15- Ebû Davud, *Melâhim*; Tirmizî ve İbn Mâce de *fiten* bölümünde: *"Zalim bir sultanın yanında adaleti söylemektir."* lâfzı ile rivayet etmişlerdir.

ثُمَّ اِنَّ رَبَّكَ لِلَّذ۪ينَ هَاجَرُوا
مِنْ بَعْدِ مَا فُتِنُوا ثُمَّ جَاهَدُوا وَصَبَرُٓوا اِنَّ رَبَّكَ مِنْ بَعْدِهَا لَغَفُورٌ
رَح۪يمٌ ﴿١١٠﴾ يَوْمَ تَأْت۪ي كُلُّ نَفْسٍ تُجَادِلُ عَنْ نَفْسِهَا وَتُوَفّٰى
كُلُّ نَفْسٍ مَا عَمِلَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿١١١﴾ وَضَرَبَ اللّٰهُ
مَثَلًا قَرْيَةً كَانَتْ اٰمِنَةً مُطْمَئِنَّةً يَأْت۪يهَا رِزْقُهَا رَغَدًا
مِنْ كُلِّ مَكَانٍ فَكَفَرَتْ بِاَنْعُمِ اللّٰهِ فَاَذَاقَهَا اللّٰهُ لِبَاسَ
الْجُوعِ وَالْخَوْفِ بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ ﴿١١٢﴾ وَلَقَدْ جَٓاءَهُمْ رَسُولٌ
مِنْهُمْ فَكَذَّبُوهُ فَاَخَذَهُمُ الْعَذَابُ وَهُمْ ظَالِمُونَ ﴿١١٣﴾

110. Sonra Rabbin, eziyet edildikten sonra hicret eden, ardından cihad eden ve sabredenlerin yardımcısıdır. Elbette Rabbin, bütün bunlardan sonra çok bağışlayan ve çok esirgeyendir.

111. O gün herkes gelip kendi canını kurtarmaya çalışır ve herkese yaptığının karşılığı eksiksiz ödenir. Onlara asla haksızlık edilmez.

112. Allah güven ve huzur içinde olan bir şehri misal verir: O şehrin rızkı her taraftan bol bol geliyordu. Fakat Allah'ın nimetlerine nankörlük ettiler, bunun üzerine yaptıklarından dolayı Allah onlara açlık ve korku elbisesini tattırdı.

113. Andolsun onlara, kendilerinden bir peygamber geldi de, onu yalanladılar. Onlar zulümlerine devam ederlerken, azap onları hemen yakaladı.

110. «Sonra Rabbin...» Katâde şöyle der: "Bize bildirildiğine göre Allah (c.c.) Mekke halkının, hicret etmedikçe Müslümanlıklarını kabul etmiyeceği hususundaki hükmünü indirince Medine halkı, Mekke'de bulunan dostlarına haber gönderdiler. Bunun üzerine Hicret'e başladılar. Ardından müşrikleri de karşılarında görünce onlarla savaştılar. Bunlardan bazıları öldü, bazıları da kurtuldu. Bunun üzerine bu âyet nazil olmuştur.

«Eziyet edildikten» yani dinden dönmeleri, küfür kelimelerini söylemeye zorlanmaları gibi zulme uğradıktan, kalbleri imana yatışmış olmakla birlikte onların hoşnut oldukları küfür kelimelerini söylemek zorunda bırakıldıktan **«sonra»** Dâru'l-İslâm'a **«hicret eden,»** -ki, bunlar Ammar, Suhayb, Habbab, Salim ve Bilâl gibi kimselerdir.- **«Ardından»** Allah yolunda **«cihad eden ve»** cihadın zorluklarına karşı **«sabredenlerin yardımcısıdır. Elbette Rabbin bütün bunlardan»**, hicret, cihad ve sabırdan **«sonra çok bağışlayan»**, kalben imanlarında sebat etmelerinden dolayı, onları koruyan ve bağışlayan **«ve çok esirgeyendir.»** Dinlerinde sebat eden kullarını, yaptıkları güzel ve hayırlı amellerinden dolayı cennet ile nimetlendirendir.

111. «O gün» yani kıyamet günü **«herkes gelip kendi canını kurtarmaya çalışır»** ve mazeret beyan etmek için elinden geleni yapar. Başkasının durumu ise onu hiç ilgilendirmez. Sadece "benim canım, benim canım" der. Cehennem kükrediği zaman herkes, Allah'a yakın melekler ve peygamberler bile hatta Halilü'r-Rahman Hz. İbrahim (a.s.) bile dizlerinin üzerine çökerek "Ya Rabbi canım, canımın kurtulmasını istiyorum" diye yalvarır.

«Ve» iyi olsun, kötü olsun **«herkese yaptığının karşılığı eksiksiz ödenir. Onlara asla haksızlık edilmez.»** Mükâfatlarından hiçbir şey eksiltilmez, hak etmedikleri hiçbir cezaya maruz kalmazlar. Günahlarından dolayı görecekleri cezada bir fazlalık yapılmaz.

112. «Allah güven» her türlü korkudan emniyet **«ve huzur içinde olan bir şehri»**, daha önce yaşamış insanların köylerinden bir köy halkının hikâyesini **«misal verir:»** Bu köy, *el-Kevaşî*'de belirtildiği üzere, Eyle'dir. Burası Mısır ile Yenbu arasında bir kasabadır. Burada sözünün edilmesindeki amaç, buranın halkının Mekke halkına ve Allah'ın nimet verip de bu nimetin kendilerini şımarttığı her topluma örnek gösterilmesidir. Onlar nimetin kadrini bilmemişler, azgınlık göstermişler, Allah da onlara, nimeti yerine azabını vermiştir.

«O şehrin rızkı her taraftan bol bol...» Bu, sözü edilen şehir halkının ikinci niteliğidir. Onların rızıkları bütün bölgelerden, denizden ve karadan bol bol **«geliyordu. Fakat Allah'ın nimetlerine»**, rızık ve sürekli emniyet nimetlerine **«nankörlük ettiler, bunun üzerine yaptıklarından dolayı...»** Yani küfür ve nankörlükleri sebebiyle daha sonra Allah, onların sadece kendilerine verdiği nimetlere nankörlük etmekle kalmadıklarını, bütün insanlara hüccet olarak gönderdiği peygamberlerini de yalanladıklarını belirterek şöyle buyurmuştur:

«Allah onlara açlık ve korku elbisesini tattırdı.» Gerçekte tadmak ağız yoluyla olur. Ancak istiare yoluyla belâ ve musîbet konumunda zikredilmiştir. Allah onlara öyle açlık verdi ki hayvan pisliklerini de yediler. Aynı şekilde korkuyu tattılar.

Açlık, elbise ile nasıl ifade edilir diye sorulursa, şu bilinmelidir ki açlıktan insan öyle bir hale gelir ki yorgunluk, zayıflık ve bitkinlik belirtileri elbise gibi ortaya çıkar. Aynı şekilde korku da açlığa benzetilmiştir.

113. «Andolsun onlara,» yani bu şehrin halkına, **«kendilerinden»** kendi cinslerinden aslı ve nesebiyle tanıdıkları, kendilerine nimete şükrün gerekliliğini haber veren ve nankörlüğün kötü sonundan dolayı uyaran **«bir peygamber geldi de, onu»** yani onun elçiliğini **«yalanladılar. Onlar zulümlerine devam ederlerken,»** küfür ve yalancılıkla zalimlik yaparken, **«azap onları hemen yakaladı.»**

İbn Abbas şöyle demiştir: "Bu örnek Mekke halkı için verilmiştir. Çünkü onlar, çevrelerindeki insanlar yakalanıp götürülürken güvenli bir yerde yaşıyorlardı. Akıllarına herhangi bir korku veya endişe gelmiyordu. Kendilerine her türlü meyve geliyordu, rızıkları bol idi. Nihayet onlara kendilerinden bir peygamber geldi, onlar ise Allah'ın nimetlerine karşı nankörlük ettiler ve peygamberini de yalanladılar. Hz. Peygamber de onlara beddua ederek şöyle dedi. "Allah'ım, onlara Yusuf'un yedi kıtlık yılı gibi yedi yıl vererek bana yardım et." Onlar açlık ve kuraklığa maruz kaldılar. Öyle ki hayvan pisliklerini, köpek leşlerini hayvan derilerini ve yanmış kemikleri yemeye başladılar. Öyle hale geldiler ki, açlıktan dolayı kendileri ile gök arasında sadece duman görür oldular."

فَكُلُوا

مِمَّا رَزَقَكُمُ اللّٰهُ حَلَالًا طَيِّبًا وَاشْكُرُوا نِعْمَتَ اللّٰهِ اِنْ
كُنْتُمْ اِيَّاهُ تَعْبُدُونَ (١١٤) اِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ
وَلَحْمَ الْخِنْزِيرِ وَمَا اُهِلَّ لِغَيْرِ اللّٰهِ بِهٖ فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا
عَادٍ فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ (١١٥) وَلَا تَقُولُوا لِمَا تَصِفُ
اَلْسِنَتُكُمُ الْكَذِبَ هٰذَا حَلَالٌ وَهٰذَا حَرَامٌ لِتَفْتَرُوا عَلَى
اللّٰهِ الْكَذِبَ اِنَّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ لَا يُفْلِحُونَ
(١١٦) مَتَاعٌ قَلِيلٌ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ (١١٧) وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا
حَرَّمْنَا مَا قَصَصْنَا عَلَيْكَ مِنْ قَبْلُ وَمَا ظَلَمْنَاهُمْ وَلٰكِنْ
كَانُوا اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ (١١٨) ثُمَّ اِنَّ رَبَّكَ لِلَّذِينَ عَمِلُوا السُّوٓءَ
بِجَهَالَةٍ ثُمَّ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ وَاَصْلَحُوا اِنَّ رَبَّكَ مِنْ بَعْدِهَا
لَغَفُورٌ رَحِيمٌ (١١٩)

114. Allah'ın verdiği rızıktan helâl ve temiz olarak yiyin ve eğer yalnızca O'na kulluk ediyorsanız, Allah'ın nimetine şükredin.

115. Size ölü hayvanı, kanı, domuz etini ve Allah'tan başkası adına kesilen hayvanı haram kıldı. Ancak kim mecbur kalırsa, saldırmaksızın ve sınırı aşmaksızın yiyebilir. Çünkü Allah, çok bağışlayan ve çok esirgeyendir.

116. Dillerinizin yalan olarak nitelendirmesinden dolayı şu helâldir, bu da haramdır demeyin. Çünkü, Allah'a karşı yalan uydurmuş olursunuz. Kuşkusuz Allah'a karşı yalan uyduranlar kurtuluşa eremezler.

117. (Sağladıkları,) az bir menfaatten ibarettir, (ama ardından) onlara çok acıklı bir azap vardır.

118. Sana anlattıklarımızı daha önce Yahudi olanlara da haram kılmıştık. Biz onlara zulmetmedik. Fakat onlar kendi kendilerine zulmediyorlardı.

119. Sonra şüphesiz Rabbin, cahillik sebebiyle kötülük yapan, sonra bunun ardından tevbe edip durumlarını düzeltenleri bağışlayacaktır. Bu (tevbe)den sonra, Rabbin elbette çok bağışlayan ve çok esirgeyendir.

114. «Allah'ın size verdiği rızıktan.» Ey Mekke halkı! Artık Allah'ın nimetlerine nankörlük eden, Peygamberini yalanlayan, kimselerin hallerini, başlarına nelerin geldiğini gördünüz. Onun için, Allah'ın nimetlerini ve peygamberlerini yalanlamayın ki onların başına gelen, sizin de başınıza gelmesin. Allah'ın nimetinin hakkını bilin. Size rızık olarak verdiği tarım ürünlerinden, hayvanlardan ve diğerlerinden **«helâl ve temiz olarak yiyin.»** Nefsin hoş bulduğu lezîz nimetlerden yiyiniz. Bahîra ve benzeri hayvanları (bkz. Mâide: 103) kendiliğinizden haram kılmayı artık bırakın **«ve eğer yalnızca O'na kulluk ediyorsanız,»** sadece ona itaat ediyor ve onun rızasını istiyorsanız, **«Allah'ın nimetine şükredin.»** Nimetlerin hakkını bilin ve onlara nankörlükle mukabelede bulunmayın ve şükredin.

115. «Size ölü hayvanı,» kesilmeyen ölü hayvan etini yemeyi, damardan akan **«kanı,»** ancak etle karışan bundan muaftır. Ancak bunun da yıkanması daha iyidir. **«Domuz etini ve Allah'tan başkası adına»**, putlar adına, putların ismi anılarak **«kesilen hayvanı haram kıldı.»** Cahiliye döneminde Lât ve Uzza adına kurbanlar kesilirdi. İşte bunlar haram kılındı, sizin kendiliğinizden haram kıldıklarınız değil.

«Ancak kim mecbur kalırsa...» Iztırar, yani mecbur kalma, insanın herhangi bir şeye ihtiyaç duymasıdır. Kendisi gibi güç durumda kalmış bir başkasının hakkına **«saldırmaksızın ve sınırı»** açlığı gidermek için zurûret miktarını, **«aşmaksızın yiyebilir. Çünkü Allah, çok bağışlayan ve çok esirgeyendir.»** Bu yüzden Allah onu sorumlu tutmaz.

"el-Eşbah" isimli eserde şöyle denilmiştir: "Hastanın içki veya pis şeylerle tedavi edilmesine bir kavle göre izin verilmiştir. Ancak Kâdîhan bunun aksini tercih etmiştir. İnsanın boğazında kalan lokmasını içki ve benzeri haram şeyler vasıtasıyla aşağıya geçirmesine, doktorun tedavi için avret yerine bakmasına ruhsat verilmiştir.".

Fıkıh âlimlerinden Ebu'l-Leys (r.a.): "İnsanın bedenine zarar verecek şeylerden korunacak kadar tıp ilminde bilgi sahibi olması müstehaptır" demektedir.

116. «Dillerinizin yalan olarak nitelendirmesinden dolayı şu helâldir, bu da haramdır, demeyin.» Ey Mekke halkı! Söylemekte olduğunuz: *"Şu hayvanların karınlarında olan yavrular yalnız erkeklerimize mahsus olup karılarımıza ise haramdır..."* (En'am: 139) şeklindeki sözlerinizde olduğu gibi, vahiy veya kıyas'a dayanmadan kendiliğinizden hayvanlar hakkında bu helâldir veya haramdır demeyin. **«Çünkü Allah'a karşı yalan uydurmuş olursunuz.»** Bir şeyi haram veya helâl kılmak sadece Allah'a aittir. **«Kuşkusuz Allah'a karşı yalan uyduranlar kurtuluşa eremezler.»** Arzuladıkları şeyleri iftira ile elde edemezler ve kurtuluşa eremezler.

117. Üzerinde bulundukları cahiliye âdetleri ve bundan sağladıkları faydalar **«az bir menfaatten ibarettir,»** çok azdır ve kısa zamanda tükenecektir, **«(ama ardından) onlara»** âhirette **«çok acıklı»**, şiddetli ve acı verici **«bir azap vardır.»**

118. «Sana anlattıklarımızı daha önce...» Başkalarına değil, özellikle **«Yahudi olanlara da haram kılmıştık.»** Nitekim yüce Allah, bu âyetin nüzulünden önce şöyle buyuruyordu: *"Yahudilere her tırnaklı hayvanı ve inekler ile koyunların iç yağlarını haram kılmıştık..."* (En'am: 146) Bu haram kılmayla **«Biz onlara zulmetmedik. Fakat onlar kendi kendilerine zulmedi-**

yorlardı.» Nitekim onlar cezalandırılacakları şeyi yapmakla kendilerine zulmettiler ki Allah (c.c.), şu âyetinde onların ayıplarını ortaya koydu: *"Yahudilerin yaptıkları zulüm yüzünden... kendilerine helâl kılınmış olan hoş ve güzel şeyleri onlara haram kıldık."* (Nisa: 160) Şu âyette de onları susturmuştur: *"Tevrat indirilmeden önce, İsrâil'in (Yakub'un) kendisine haram kıldığı dışında bütün yiyecekler İsrailoğullarına helâldi. De ki: Şayet doğru söylüyorsanız Tevrat'ı getirin de okuyun."* (Âl-i İmran: 93)

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bunu onlara söylediği zaman korktukları ve Tevrat'ı açığa çıkarmaya cesaret edemedikleri rivâyet edilmektedir. Nasıl cesaret etsinler ki, daha önce kendilerine helâl olan temiz yiyecekler, zulümleri ve taşkınlıkları sebebiyle ceza olarak kendiline haram kılınmıştı.

119. «Sonra, şüphesiz Rabbin, cahillik sebebiyle kötülük yapan,» İbn Abbas şöyle demiştir: "Yaptığının kötülük olduğunu bilse bile, kötülük yapan herkes câhildir." **«Sonra bunun»** yani yaptığı kötülüğün **«ardından tevbe edip durumlarını düzeltenleri»**, amelleri ile iyi yola girerek sâlih kullardan onları **«bağışlayacaktır. Bu (tevbe)den»** yani tevbe ettikten **«sonra,»** Yüce Allah burada yeniden durumlarını düzeltmekten söz etmemiştir. Çünkü bu, tevbenin tamamlayıcısıdır. Gerçekten de tevbe; günahtan pişmanlık duyup tekrar yapmamaya azmetmek demektir. Aynı günahı tekrar işlememek ve sâlih kulları arasına girmek bu kararlılığın bir göstergesi ve teyid edilmiş halidir. **«Rabbin elbette çok bağışlayan»**, tevbe edilen günahı silen ve örten **«ve çok esirgeyendir.»** O'na itaat etmekte kararlı olan ve yaptığı günahları terkedenler için çok merhametlidir. Yukarıda zikredilen *"elbette"* kelimesi Allah (c.c.)'ın yardımı ve vermiş olduğu söz için bir teyid ve te'kid mahiyetindedir.

Tevbe sabun gibidir. Nasıl ki pislikler sabunla temizlenirse, tevbe de aynı şekilde insanın iç pisliğini yani günahlarını temizlemektedir.

اِنَّ اِبْرٰهِيمَ كَانَ اُمَّةً قَانِتًا لِلّٰهِ حَنِيفًاۜ

وَلَمْ يَكُ مِنَ الْمُشْرِكِينَۙ ﴿١٢٠﴾ شَاكِرًا لِاَنْعُمِهِۜ اِجْتَبٰيهُ

وَهَدٰيهُ اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقٖيمٍ ﴿١٢١﴾ وَاٰتَيْنَاهُ فِى الدُّنْيَا حَسَنَةً
وَاِنَّهُ فِى الْاٰخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحٖينَ ﴿١٢٢﴾ ثُمَّ اَوْحَيْنَا اِلَيْكَ اَنِ اتَّبِعْ
مِلَّةَ اِبْرٰهٖيمَ حَنٖيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكٖينَ ﴿١٢٣﴾ اِنَّمَا
جُعِلَ السَّبْتُ عَلَى الَّذٖينَ اخْتَلَفُوا فٖيهِ وَاِنَّ رَبَّكَ لَيَحْكُمُ
بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ فٖيمَا كَانُوا فٖيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿١٢٤﴾

120. Gerçekten İbrahim, Allah'a itaat eden, O'nu birleyen bir ümmet idi. Ortak koşanlardan değildi.

121. O'nun nimetlerine şükrediciydi. Allah, onu seçmiş ve doğru yola iletmişti.

122. Ona dünyada güzellik verdik. Elbette o, âhirette de sâlihlerdendir.

123. Sonra sana: "Hakk'a uyan İbrahim'in dinine tâbi ol, o müşriklerden değildi," diye vahyettik.

124. Cumartesi(ye saygı), ancak onda ihtilâf edenlere (farz) kılınmıştı. Şüphe yok ki Rabbin, aralarında ihtilâfa düştükleri şey hakkında kıyamet günü hükmünü verecektir.

120. «Gerçekten İbrahim Allah'a itaat eden,» O'nun emrine uyan ve **«O'nu birleyen»**, bütün dinlerden uzaklaşıp hak dine sarılan **«bir ümmet idi.»** Çünkü o, ancak muhtelif ümmetlerde bulunabilecek tüm beşerî güzellik ve özelliklere sahipti. Nitekim: "Allah'ın âlemdeki bütün özellikleri tek bir kişide toplaması Allah için garipsenecek birşey değildir," denilmiştir.

Dinin aslını ve furûunu ilgilendiren dinî konularda Allah'a **«ortak koşanlardan değildi.»** Aynı zamanda burada: "Biz babamız İbrahim'in milletindeniz" diyen Kureyş kâfirlerine cevap vardır.

121. «O'nun nimetlerine şükrediciydi.» Hz. İbrahim'in üçüncü sıfatı da budur. Rivâyet edildiğine göre Hz. İbrahim (a.s.) misafiri olmadan yemeğe oturmazdı. **«Allah, onu seçmiş ve doğru yola iletmişti.»** Allah o'nu peygamberliğe seçmiş ve o'nu teslimiyeti esas alan İslâm dinine ulaştırmıştı.

122. «Ona dünyada güzellik» yani bütün ümmetlerce güzel hatırlanacak ve duayla övülecek iyi bir hâl **«verdik. Elbette o, âhirette de sâlihlerdendir.»** Cennette en yüksek mertebeye lâyık görülen Peygamberler arasındadır.

123. «Sonra sana: 'Hakk'a uyan İbrahim'in dinine tâbi ol.» Burada *"millet"*den kasıt, gerçekte Allah'ın din olarak kasdettiği isimdir. Yani İslâm dininin kendisidir. Burada Allah (c.c.) tarafından emredilen ise; "batıl dinlerden uzak olup hak dine yönelerek tâbi ol" emridir. **«O müşriklerden değildi.'»** Aksine, tek Allah inancı taşıyanların öncüsüydü, **«diye vahyettik.»** Yüksek bir seviyeye ve mertebeye sahip olman için bunları vahyettik. Âyetin *"O müşriklerden değildi"* bölümü, daha önce zikredilen (Nahl: 120) aynı âyetin tekrarı olması hasebiyle onu teyit ederek ehemmiyetini vurgulamaktadır.

124. «Cumartesi(ye saygı),» yani cumartesi gününe saygı göstermek **«ancak onda ihtilâf edenlere»** farz **«kılınmıştı.»** O gün sadece ibadet yapılıp av yapmak yasaklanmıştı. Zira Yahudiler cumartesi günü dünya işlerinden el çekip istirahat ediyorlardı. Yahudiler cumartesi gününün İslâm'ın şiarından olduğunu ve İbrahim Peygamber'in de bunu öylece muhafaza ettiği iddiasında bulunuyorlardı.

Bu âyette mana olarak: "Ey Muhammed! Cumartesi günü sana tâbi olunman emredilen, ne İbrahim'in ve ne de onun dininin şeâirinden değildi ki, seninle müşrikler arasında genel olarak bir münasebet olsun. Zira bu durum, İsrailoğullarına uzun bir zaman sonra farz kılınmıştır. İhtilâfın kaynağı; Hz. Musa (a.s.) Yahudilere, haftanın bir gününü ibadete ayırmalarını emretmiş ve bu günün de cuma günü olmasını istemişti. Ancak onlar buna karşı çıktılar ve dediler ki: "Allah'ın yer yüzü ve bu gökyüzünü yaratması için ayırdığı günü istiyoruz. O da cumartesi günüdür. Yalnız çok az bir topluluk, cuma gününe râzı oldular. Dolayısıyla onlara cumartesi gününü müsaade etti ve o gün, av yapılmasını da yasakladı. Cuma gününe razı olanlar Allah'a itaat ettiler ve ava da çıkmıyorlardı. Çoğunluğu temsil eden ve hâkim olan diğerleri ise av konusunda sabredemediler ve Allah da, itaat etmeyen bu gurubu maymuna çevirmişti.

«Şüphe yok ki Rabbin, aralarında ihtilâfa düştükleri şey hakkında kıyamet günü, hükmünü verecektir.» Râzı olanlara sevap, olmayanlara ise ceza ile hükmedecektir. Hz. Peygamber'in bir hadisinde: *"Biz dünyaya geliş bakımından sonuncularız. Kıyâmet gününde (hesap ve cennete girişte) önde olacağız. Cuma günü onlardan sonra bize verildi. Allah daha önce cuma gününü onlara farz kılmıştı. Ancak onlar bu konuda ihtilâfa düştüler. Allah bizi doğru yola iletti. Bu gün, yani cuma günü bizim için, Yahudiler için yarın, Hristiyanlar için ise sonraki gündür."* (16)

Kullar üzerine vacip olan ise, ibadet etmek, itaatten ayrılmamak, emredilen hususlara tâbi olmak ve sonradan icat edilen şeyleri terketmektir. Hz. Peygamber bu konuda şöyle buyurmuştur: *"Sizin üzerinize düşen benim sünnetime ve benden sonra gelecek Hulefa-i Raşidin'in yoluna tâbi olmak ve onlara sımsıkı sarılmaktır. Dinde sonradan ortaya çıkan şeylerden sakınınız. Çünkü her bid'at sapıklıktır."* (17)

Bir gün, Şeyh Ebu Muhammed Abdüsselâm Hazretlerine bir adam gelerek şöyle der: "Beni bazı görevler ve duâlar ile vazifelendir." Şeyh bunun üzerine kızar ve cevaben: "Ben peygamber miyim ki görevler vereyim? Zira farzlar biliniyor, günahlar da biliniyor. Onun için sen de farzlara sımsıkı sarılan, günahlardan kaçınanlardan ol. Kalbini de dünya isteklerinden koru. Sana verilen şeylere kanaat getir. Râzı olduğun şeylerle karşılaştığında şükret, hoş olmayan şeylerle karşılaştığında ise sabret," diye emretti.

أُدْعُ
إِلٰى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ

16- Hadisi Buhârî, Müslim ve Nesâi rivayet etmişlerdir. Bkz. *Camiu'l-Usûl*, 9/182.

17- Ebu Davud ve Tirmizi'nin rivayet ettiği bu Hadis sahih olup uzun bir hadisin bir bölümüdür.

بِالَّتِي هِيَ اَحْسَنُ اِنَّ رَبَّكَ هُوَ اَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ
اَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ ﴿١٢٥﴾ وَاِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوا بِمِثْلِ مَا عُوقِبْتُمْ بِهِ
وَلَئِنْ صَبَرْتُمْ لَهُوَ خَيْرٌ لِلصَّابِرِينَ ﴿١٢٦﴾ وَاصْبِرْ وَمَا صَبْرُكَ اِلَّا
بِاللّٰهِ وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَلَا تَكُ فِي ضَيْقٍ مِمَّا يَمْكُرُونَ ﴿١٢٧﴾
اِنَّ اللّٰهَ مَعَ الَّذِينَ اتَّقَوْا وَالَّذِينَ هُمْ مُحْسِنُونَ ﴿١٢٨﴾

125. Sen Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et. Çünkü Rabbin, yolundan sapanları en iyi bilendir ve O, hidayete erenleri de en iyi bilendir.

126. Eğer azap edecekseniz, size yapılan azabın misliyle azap edin. Ama sabrederseniz, elbette o, sabredenler için daha hayırlıdır.

127. Sabret! Sabrın ancak Allah'ın yardımı iledir. Onlara üzülme ve kurdukları tuzaklardan dolayı da kaygı duyma!

128. Şüphesiz Allah, korunanlarla ve ihsanda bulunanlar ile beraberdir.

125. Ey peygamberlerin en faziletlisi! «**Sen**» insanları «**Rabbinin yoluna**» onları, cennete ve Allah'a yaklaştıran ve ulaştıran İslâm dinine «**hikmetle,**» şüpheleri giderecek faydalı ve kesin delillerle «**ve güzel öğütle,**» ikna edici deliller, kalbi yumuşatacak sevap ve cezaları hatırlatmak sûretiyle «**çağır ve en güzel şekilde mücadele et.**» Hz. İbrahim'in yaptığı gibi onlardan inatçı olanlarla en güzel bir yolla ve üslupla tartış ve mücadele et ki gaddarlıklarını bastırabilesin ve ateşlerini söndürebilesin.

Bu âyet, hakkın açığa çıkması için ilmî konularda tartışma ve münazarada bulunmanın câiz olduğuna bir delil teşkil etmektedir.

«Çünkü Rabbin,» bunca hikmetli sözleri, öğütleri ve ibret alınacak şeyleri işittikten sonra hâlâ hakkı kabul etmeyip **«yolundan sapanları en iyi bilendir ve O, hidayete erenleri de en iyi bilendir.»** Bundan dolayıdır ki, senin görevin, insanları hak dine davet, tebliğ ve en güzel şekilde mücadele etmektir. Davet etmek, tebliği en güzel şekilde yapmak ve bu yolda mücadele yapmaktan sorumlusun. Hidayet ve sapıklığın meydana gelmesi ve bundan dolayı cezalandırmak senin görevin değildir. Hidayete erenleri de sapıtanları da en iyi bilen Allah'tır. Onlara hakettikleri ceza veya mükâfatı Allah verecektir. Sanki şöyle denilmiştir: Rabbin onları çok iyi bilir. Kimde hayır varsa ona birazcık va'z ve nasihat yeterli olur. Kimde de hayır yok ise onun hidayete gelmesi için ne kadar çalışılsa bir sonuç alınamaz. Bu, âdeta soğuk demiri dövmek gibi bir şey olur.

126. «Eğer azap edecekseniz,» ceza vermek isterseniz, **«size yapılan azâbın misliyle azap edin.»**

Kurtubî şöyle demiştir: "Bütün tefsir âlimleri bu âyetin Medine'de ve şehitlerin efendisi Hz. Peygamber'in amcası ve Abdulmuttalibin oğlu Hz. Hamza hakkında indiği konusunda görüş birliği içindedirler. Bilindiği üzere müşrikler, Uhud savaşında Müslümanlara işkence ettiler, karınlarını deştiler, burunlarını ve kulaklarını kestiler. Hatta avret yerlerini de kopardılar. İşkence edilmeyen kimse kalmadı. Aralarından sadece Hanzala b. Râhib'e eziyet etmediler. Çünkü babası Âmir er-Rahib, Ebû Süfyan ile beraberdi. Dolayısıyla onu bıraktılar. Müşrikler Uhud şehitlerini bırakıp gittikten sonra Hz. peygamber savaş alanına geldi ve gördüğü manzara karşısında dehşete düştü. Hz. Hamza'yı karnı delik deşik olmuş, burnu parçalanmış ve kulakları kesilmiş bir halde buldu. Bunun üzerine: *'Vallahi eğer Allah yardım eder de beni onlara karşı muzaffer kılarsa, onlara, yaptıklarının yetmiş katını yapacağım'* dedi. Mü'minler de: 'Eğer Allah onlara karşı bize zafer verirse onlara öyle yapacağız ki, Araplarda şimdiye kadar böyle bir şey görülmemiş ve görülmeyecek kadar da kötü olacaktır' dediler. Bunun üzerine bu âyet nazil oldu."

Tıbyan Tefsîri'nde ise; "Hz. Peygamber, amcası Hz. Hamza için 70 defa tekbir getirmiştir ve namaz kılmıştır" denmektedir.

Esbab'ın-Nüzul'de bu âyet için şöyle denmektedir: "Hz. Hamza (r.a.)'yı Uhud savaşında Cubeyr b. Mut'ım'in Vahşî el-Habeşî adındaki kölesi öldürdü.

Cübeyr'in amcası Tu'ayma b. Adî, Bedir'de öldürülmüştü. Kureyş Uhud'a doğru yol alırken Cübeyr de Vahşî'ye: 'Eğer Muhammed'in amcası Hamza'yı öldürürsen hür olacaksın' dedi. Çok iyi bir nişancı olan ve attığını vuran Vahşî de mızrağını alarak Hz. Hamza'yı öldürdü. Fakat daha sonra Müslüman olunca Hz. Peygamber ona: *'Yüzünü benden saklayabilirsen sakla,'* demiştir. Çünkü Hz. Hamza'yı öldürdüğü için Hz. Peygamber ondan pek hoşlanmıyordu. Daha sonra Rasûlüllah (s.a.v.) vefat edip sahabiler, yalancı peygamber Müseylemetü'l-Kezzab'la savaşmak maksadıyla yola çıktıklarında Vahşî de onlara katıldı ve: 'Yemin ediyorum ki, Müseyleme ile savaşa ben de gideceğim. Belki onu öldürürüm de daha önce Hz. Hamzayı öldürmüş olmama karşılık olur,' dedi. Savaşta isteğine nâil oldu ve Müseyleme'yi öldürdü. Bunun üzerine de: 'Câhillik dönemimde insanların en hayırlısını, Müslümanlık dönemimde ise insanların en kötüsünü –yani Müseyleme'yi- öldürdüm' demiştir.

Daha sonra ölüler defnedilip işler bittikten sonra bu âyet nâzil olmuştur."

Ancak *"eğer azap edecekseniz"* ifadesiyle Allah (c.c.) affetmeye de teşvik etmektedir. **«Ama sabrederseniz,»** cezalandırmayıp sabrederek affederseniz **«elbette o, sabredenler için daha hayırlıdır.»** Sabredenlere önce bir övgü atfedilmektedir. Sabredip affederek intikam almamak daha hayırlıdır.

127. «Sabret!» Onlardan gelen, acılara, her türlü eziyete ve haktan yüzçevirmeye karşı sabret. Nitekim Rasûlüllah (s.a.v.)'ın yapılanlara sabrı, ümmetinin ona tâbi olması ve onun yolunda gitmesi içindir. İbn Abbas (r.a.)'a, ta'ziye esnasında birisi şöyle demiştir. "Sabret ki biz de seninle beraber sabredelim." Çünkü tâbi olanların sabrı, ancak başta olan kişinin sabrı üzerine olur. **«Sabrın ancak Allah'ın yardımı iledir.»** Allah, yardımı, inayeti ve kolaylığı ile seni sabra muvaffak kılar.

Cafer-i Sadık şöyle demiştir: "Allah peygamberlerine sabrı emretti. Bu sabrın en fazlası da Peygamberimiz (s.a.v.)'e verilmiştir. Onun sabrı Allah'ın yardımı ile olup kendisinden değildi. Onun için Allah (c.c.): *"Senin sabrın ancak Allah'ın yardımı iledir"* diye buyurmuştur.

«Onlara üzülme...» iman etmiyorlar diye ümitsizliğe düşme. Bu, Yüce Allah'ın: *"Kâfirler toplumu için sıkıntıya düşme"* (Mâide: 68) buyruğu gibidir. **«Ve kurdukları tuzaklardan dolayı da kaygı duyma!»** Onların hilelerinden ve sana karşı yaptıkları tuzaklarından dolayı sıkıntıya düşme.

Âyette aslında "sıkıntı içerisinde olma," buyrulmuştur. Oysa insan, sıkıntı içerisinde olmaz, aksine sıkıntı insanın içerisinde olur. Durum böyle iken Hz. Peygamber'e: "Sıkıntı ve kaygı içerisinde olma" denilmesi, Hz. Peygamber'in sıkıntısının büyük olduğunu ve sıkıntının her taraftan onu kuşattığını ifade eder.

128. «Şüphesiz Allah, korunanlarla», günahlardan kaçınanlar **«ve ihsanda bulunanlar»**, güzel amel yapanlar **«ile beraberdir.»** Onları korur ve lütufta bulunur. Bir başka deyişle, kötülükten sakınanlar ve kendilerine kötülük yapanlara iyilikle mukabelede bulunanlarla beraberdir. Birinci manaya göre ihsandan kasıt, bir şeyin iyi ve güzel yapılmasıdır. İkinci manaya göre ise, kötülük yapmanın zıddıdır.

Allah'ın yardımı ile Nahl Sûresi'nin tefsiri sona erdi.

İSRÂ SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 111 âyettir.

Bu sûre Abdullah ÖZ tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحٖيمِ

سُبْحَانَ الَّذٖى اَسْرٰى بِعَبْدِهٖ لَيْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ اِلَى الْمَسْجِدِ
الْاَقْصَا الَّذٖى بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنْ اٰيَاتِنَا اِنَّهُ هُوَ
السَّمٖيعُ الْبَصٖيرُ ﴿١﴾

1. Geceleyin kulunu, âyetlerimizden bir kısmını göstermek için Mescid-i Haram'dan, çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâ'ya götüren Allah, noksan sıfatlardan münezzehtir. O, gerçekten işitendir, görendir.

1. «Geceleyin kulunu...» Gecenin bir kısmında...Nekre olan bu kelime, yürüyüş süresinin azlığını gösterir. Meşhur görüşe göre bu gece, Recep ayının yirmi yedinci günü olan Pazartesi gecesidir. Yaygın olan bu görüşe dayanarak insanlar Peygamberimizin (s.a.v.) Pazartesi günü doğduğunu, bu günde peygamberlikle görevlendirildiğini, İsrâ olayının bu gece gerçekleştiğini, Mekke'den bu günde çıktığını, Medine'ye bu günde girdiğini ve yine bu günde vefat ettiğini söylemişlerdir.

Âyette *"kulunu"* dendi, "peygamberini" denilmedi. Bunun sebebi Hz. İsa'da olduğu gibi Hz. Muhammed (s.a.v.)'e ulûhiyyet isnad edilmemesi içindir. Çünkü Peygamber Mirac hadisesinde dünya âleminden sıyrılarak cismi ile mele-i a'lâya yükselmiştir. Bu ise beşerî âdete zıttır. Ayrıca bunda kulluk makamının şerefine işaret vardır. Hatta Fahrettin er-Râzî tefsirinde demiştir ki: "Ubûdiyyet risaletten daha faziletlidir. Çünkü ubûdiyyette halktan Hakk'a yönelinir, risalette ise Hakk'tan halka yönelinir. Ayrıca ubûdiyyette kulun, işini mevlâsına bırakması vardır. İşlerini mevlâsı yapar. Risalette ise ümmetin işlerini tekeffül etme, onlarla ilgilenme vardır. İkisi arasındaki durum ne kadar farklı."

Mirac hadisesi hem ruh, hem de bedenle olmuştur. Bunun delili âyetteki *"kulunu... götürdü"* ifadesidir. Çünkü "abd/kul" ruh ve bedene birden denir. Yine bir hayvan cinsi olan "Burak" da cesedi taşır. Bir başka delil; Mirac hadisesi uyku halinde ruh ile olsaydı o zaman müşrikler bunu inkâr etmezlerdi. Çünkü uyku halinde benzerî durum herkeste görülür.

«Âyetlerimizden bir kısmını göstermek için...» İsrâ mûcizesinin amacı, hiç kimsenin müşerref olmadığı şekilde peygamberlerin efendisi ve sonuncusu Hz. Muhammed'e, ilâhî zatına mahsus âyetleri göstermektir. Nitekim, *"İşte böylece Biz İbrahim'e yerin ve göklerin melekûtunu (hükümranlığını) gösteriyorduk."* (En'am: 75) âyet-i kerimesinde buyurduğu gibi dostu İbrahim (a.s.)'e hükümranlığını; sevgili elçisi Hz.Muhammed (s.a.v.)'e ise, *"Andolsun o, Rabbinin en büyük âyetlerinden bir kısmını gördü."* (Necm:18) buyurarak Rubûbiyyetinin büyük âyetlerini gösterdiğini bildirmiştir.

Müfessirlere göre Peygamberimize gösterilen bu âyetler şunlardır: Bir aylık mesafedeki Mescid-i Aksâ'ya gecenin az bir kısmında gitmesi, Beytü'l-Makdis'i görmesi, enbiya ruhlarının temessül ederek kendisine görünmesi, onların yüce makamlarına vakıf olması ve Levh-i Mahfuz'daki kalemlerin cızırtısını duyması, Refref'i ve Sidre-i Münteha'yı kaplayan ilâhî nurları görmesi gibi delillerdir.

«Mescid-i Haram'dan...» En güvenilir rivayetlere göre İsrâ, Ebu Talib'in kızı Ümmühânî'nin Harem içindeki evinden başlamıştır. Harem'in tamamı ise Mescid'dir. **«Çevresini»** din ve dünya bereketleriyle **«mübarek kıldığımız...»** Çünkü burası, vahyin ve meleklerin indiği, Hz.Musa'dan beri peygamberlerin ibadet yaptıkları bir yerdir. Ayrıca nehirler ve meyvalı ağaçlarla donatılmıştır. Şam, Ürdün ve Filistin de onun çevresindeki şehirlerdendir.

«Mescid-i Aksâ'ya», yani, Beytü'l-Makdis'e. Bu mescid'in *"uzak"* anlamında olan *"Aksâ"* diye adlandırılması, o gün için onun ötesinde başka bir mescid'in olmamasından, yani, bu mescidin Mekke'deki mescid'e en uzak mescid olmasındandır. Bu iki mescid arasında, bir aylık mesafeden daha uzun bir mesafe vardır. İşte bu Mescid-i Aksâ'ya **«götüren Allah, noksan sıfatlardan münezzehtir.»** Burada "münezzeh" diye terceme ettiğimiz *"sübhan"* kelimesi "tesbih" anlamındadır. Buna göre manası: "Allah'ı, yaratılmış olan şeylerin sıfatlarından tenzih ederim," tarzında olur. Aynı zamanda " Sübhan" kelimesi, hayret ifade eder. Bu, yüce Allah'la, Rasûlü arasında cereyan eden, insanı hayrette bırakan ve şaşkınlık uyandıran olaya işaret etmektedir.

«O, gerçekten» elçisinin sözlerini **«işitendir»** ve fiillerini **«görendir.»** Burada Hz. Muhammed (s.a.v.)'in İsrâ mûcizesine mazhar kılınması O'nun izzet ve değerini arttırmak ve makamını yükseltmek içindir, yoksa Cenab-ı Hak sevgili elçisinin sözlerini ve davranışlarını kendisine yaklaştırmadan da ihatalı bir şekilde bilir.

Mirac mûcizesi esnasında Hz. Muhammed (s.a.v.)'e, dinî vecibeleri ihmal ve terk eden bazı kimselerin durumları gösterildi: Başları taşlarla vurularak ezilen, eski halini aldıkça da tekrar ezilmek suretiyle azap edilmekte olan toplulukların yanından geçti ve: *"Bunlar kimdir ey Cebrail!"* diye sordu. Cebrail (a.s.): *"Bunlar kendilerine farz kılınan namazları ifa etmekte tembellik edenlerdir, "* cevabını verdi.

Zekâtı vermeyenlerin durumu da, ön ve arkalarında suçlarını bildiren yaftalar asılı bulunan, koyunların ot yedikleri gibi yayılan ve zehirli kurumuş diken ve zakkum ile cehennemin kızdırılmış taşlarını yiyen kimseler şeklinde gösterildi. Hz. Muhammed (s.a.v.) Cebrâil'e: *"Bunlar kim, Ey Cebrâil?"* diye sordu. Cebrâil: *"Bunlar, mallarının farz kılınan zekâtlarını vermeyenlerdir."* dedi.

Zina edenlerin durumu da, önlerinde etlerin en güzelinden nefis bir şekilde pişirilmiş, tertemiz tencerelerin içinde, leziz etler konmuş; yanına da çok pis kaplara çiğ ve kokmuş etler konmuş; temiz ve leziz etler dururken pis tencerelerdeki kokmuş etleri yiyen kalabalığın yanından geçerken, bunların kim olduklarını Cebrail (a.s.)'e sordu, Cebrail (a.s.): *"Bunların her biri senin ümmetinden iken yanı başında nikâhlı hanımı bulunduğu halde onu bıraka-*

*rak namus ve iffetten mahrum kadınla zina etmiş, o pis kadının yanında sabahlamış; bu topluluktaki kadınlardan her biri de, yanıbaşındaki nikâhlı namuslu ve iffetli eşi dururken onu bırakmış, namus ve iffetten mahrum yabancı erkeğin yanına giderek onunla sabahlamış olan kadınlardır."*dedi.

Faiz yiyenlerin durumları da, kan halinde akmakta olan bir nehir içinde yüzen ve cehennem taşlarını yutmakta olan bir kişi olarak gösterildi. Cebrâil'e bunun kim olduğunu sordu. Cebrâil de bunun faiz yiyen olduğunu söyledi.

Vaaz ettiği halde kendi vaazından yararlanamayanın hali de, demir makaslarla dudakları kırpılan, kırpıldıkça da eski durumuna dönen, dudakları tekrar kırpılmak sûretiyle azap edilen kimseler olarak gösterildi. Hz. Peygamber, Cebrail'e bunların kim olduğunu sordu, o da bunların ümmetinden, yapmadıklarını söyleyen ve söylediklerini yapmayan, fitneyi körükleyen hatipler olduklarını söyledi.

Bakırdan tırnaklarıyla yüzlerini ve göğüslerini tırmalayıp yırtan bir topluluğa uğradı. *"Bunlar kim, ey Cibrîl,"* dedi. Cebrâil de: *"Onlar, başkalarının ırz ve namuslarına sataşan ve gıybet edenlerdir."* dedi.

İri bir öküzün bir inden çıkarak tekrar dönmek istediğini, ama dönemediğini görünce: *"Yâ Cibrîl! Bu durum nedir?"* diye sordu. Cebrail (a.s.): *"Ümmetinden müstehcen konuşanların söylemiş oldukları kötü sözden mahcup olup kurtulmak istediği halde kurtulamayan kişilerin durumudur"* cevabını verdi.

Cennet ile cehennemin durumları ise şöyle gösterildi: Suyu soğuk ve misk gibi kokan bir dereye geldiğinde güzel bir ses işitti ve Cebrail (a.s.)'e bu sesin ne olduğunu sordu. Cebrail: *"Bu ses cennetin sesi. 'Ey Rabbim! Bana vermeyi vaad ettiğini ihsan et' diyor"*, dedi. Başka bir dereye geldiğinde çirkin bir ses işitti ve çirkin bir koku duydu: *"Ey Cebrail! Bu ses nedir? "* diye sorunca, *"Bu ses de cehennemin sesi. 'Ey Rabbim! Bana va'd ettiğini ver' diyor,"* cevabını aldı.

Yolundan saparak kenara çekilmiş birinin: "Ey Muhammed! Buraya gel." dediğini işitti, Cibril: *"Yürü Ey Muhammed!"* dedi ise de, Peygamberimizin, *"bu kim ey Cibril?"* diye sorması üzerine, *"Allahın düşmanı İblistir, kendisine meyl etmeni ister,"* cevabını aldı.

Rivayet edildiğine göre, Rasûlüllah (s.a.v.), Mescid-i Haram'a dönünce

Mirac mûcizesi konusunda müşriklerin kendisini yalanlayacaklarını, bildiğinden mahzun ve mükedder olarak oturdu, o esnada Allah düşmanı Ebu Cehil yanına geldi, alaylı bir ifade ile: "Yine bir şey var mı?" diye sordu. Peygamber Efendimiz: *"Allah beni geceleyin seyr ettirdi,"* buyurdu. Ebu Cehil: "Nereye? dedi. *"Beytü'l-Makdis'e"* buyurdu. Ebu Cehil, "Sonra da aramızda sabahladın öyle mi?" diye sordu. Peygamberimiz, *"Evet"* cevabını verdi. Ebu Cehil: "Ben kavmini çağırsam, toplandıklarında bana söylediklerini onlara da anlatır mısın?" deyince, Efendimiz: *"Evet"* diye buyurdular. Ebu Cehil hemen "Ey Lüey oğlu Kâ'b topluluğu!" diye olanca sesiyle bağırmaya başladı. Hemen şurada, burada kümelenmiş olan insanlar, bulundukları meclislerden ayrılarak Peygamberimiz ile Ebu Cehil'in yanına gelip oturdular. Ebu Cehil: "Bana anlattıklarını bunlara da anlat," dedi. Rasûlüllah (s.a.v.): *"Ben gece Beytü'l-Makdis'e seyr ettirildim,"* buyurdu. Bunu duyan Kureyş oğulları, feryadı basarak bağırışmaya başladılar, kimi el çırpıyor, kimi ellerini başlarının üzerine koyuyor; hayretle, "Hiç böyle bir şey olur mu imiş?" diye inkâr ediyorlardı. "Biz Beytü'l-Makdis'e kadar develerimizin ciğerlerine vura vura ancak bir ayda gidiyor ve bir ayda gelebiliyoruz, sen ise bir gecede mi gittiğini iddia ediyorsun?" dediler. Bunun üzerine daha önce iman etmiş olan bazı kişiler irtidad ettiler. Bir kısmı da Hz. Ebû Bekir (r.a.)'e koştular ve onun fikrini sordular. Ebû Bekir: "Bunu o, demiş ise doğrudur," dedi. Onlar: " Sen bu durumda da onu tasdik mi ediyorsun hâlâ?" dediler. Ebû Bekir (r.a.): "Evet ben, onu bundan daha garip hususlarda da tasdik ederim. Semadan getirdiği haberinde de onu tasdik ediyor, doğru söylediğine inanıyorum," dedi. Onların aralarında Beytü'l-Makdis'i bilenler vardı ve yine biliyorlardı ki, Hz. Muhammed (s.a.v.), onu hiç görmemiş, oraya hiç gitmemişti. Akıllarınca yalanını ortaya çıkarmak maksadıyla: "Ey Muhammed! Bize Beytü'l-Makdis'i anlat, kaç tane penceresi var?" dediler.

Hz. Peygamber: *"Onların bu soruları karşısında o kadar zor durumda kaldım ki, hiç bir zaman bu kadar zor durumda kalmamıştım. Zira tesbit etmediğim bazı şeyler hakkında sormuşlardı. Ben ise Beytü'l-Makdis'e, gece girmiş ve çıkmıştım. Bunun üzerine ben, Hicr mevkiinde durdum, Allah, Mescid-i Aksâ ile aramdaki uzaklık engelini kaldırdı da ona bakarak ne sordularsa cevap verdim,"* buyurdu.(1)

1- Beytü'l-Makdis, ile ilgili bu kıssa Buhârî, Müslim Tirmizî'de rivayet edilmiştir. Buharî'nin lâfzı şöyledir: *"İsrâ hadisesinden sonra Kûreyş beni yalanlayınca Kâbe'nin yanında Hicr denilen yerde durdum. Allah, Beytü'l-Makdis'i bana gösterdi..."* Bkz. *Camiu'l-Usûl*, 11/310.

وَاٰتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَجَعَلْنَاهُ هُدًى
لِبَنِي اِسْرَآئِيلَ اَلَّا تَتَّخِذُوا مِنْ دُونِي وَكِيلًا (٢) ذُرِّيَّةَ مَنْ حَمَلْنَا
مَعَ نُوحٍ اِنَّهُ كَانَ عَبْدًا شَكُورًا (٣) وَقَضَيْنَا اِلَى بَنِي اِسْرَآئِيلَ
فِي الْكِتَابِ لَتُفْسِدُنَّ فِي الْاَرْضِ مَرَّتَيْنِ وَلَتَعْلُنَّ عُلُوًّا كَبِيرًا
(٤) فَاِذَا جَآءَ وَعْدُ اُولَيهُمَا بَعَثْنَا عَلَيْكُمْ عِبَادًا لَنَا
اُولِي بَأْسٍ شَدِيدٍ فَجَاسُوا خِلَالَ الدِّيَارِ وَكَانَ وَعْدًا مَفْعُولًا
(٥) ثُمَّ رَدَدْنَا لَكُمُ الْكَرَّةَ عَلَيْهِمْ وَاَمْدَدْنَاكُمْ بِاَمْوَالٍ
وَبَنِينَ وَجَعَلْنَاكُمْ اَكْثَرَ نَفِيرًا (٦) اِنْ اَحْسَنْتُمْ اَحْسَنْتُمْ
لِاَنْفُسِكُمْ وَاِنْ اَسَأْتُمْ فَلَهَا فَاِذَا جَآءَ وَعْدُ الْاٰخِرَةِ لِيَسُؤُا
وُجُوهَكُمْ وَلِيَدْخُلُوا الْمَسْجِدَ كَمَا دَخَلُوهُ اَوَّلَ مَرَّةٍ
وَلِيُتَبِّرُوا مَا عَلَوْا تَتْبِيرًا (٧) عَسَى رَبُّكُمْ اَنْ يَرْحَمَكُمْ
وَاِنْ عُدْتُمْ عُدْنَا وَجَعَلْنَا جَهَنَّمَ لِلْكَافِرِينَ حَصِيرًا (٨)

2. Biz Musa'ya Kitab'ı verdik ve İsrâiloğullarına: "Benden başkasını vekil tutmayın" diye bu kitabı bir kılavuz yaptık.

3. Ey Nuh ile birlikte taşıdığımız kimselerin çocukları! Doğrusu o, çok şükreden bir kuldu.

4. Biz kitapta İsrâiloğullarına şu hükmü verdik: "Siz yer yüzünde iki kere fesat çıkaracaksınız ve aşırı derecede böbürleneceksiniz.

5. Bunlardan ilkinin zamanı gelince üzerinize güçlü kuvvetli kullarımızı gönderdik. Bunlar, evlerin arasında dolaşarak (sizi) aradılar. Bu, yapılması gereken vaad idi.

6. Sonra tekrar size, onları yenme imkânı verdik ve sizi servet ve oğullarla destekledik. Savaşçılarınızı çoğalttık.

7. Eğer iyilik ederseniz kendinize etmiş, kötülük ederseniz yine kendinize etmiş olursunuz. (Çıkardığınız) son bozgunculuğun (cezalandırılma) zamanı gelince, yüzünüzü kara etsinler, daha önce girdikleri gibi yine Mescid'e girsinler ve ellerine geçirdikleri her şeyi büsbütün tahrip etsinler (diye düşmanlarınızı yine başınıza musallat ettik.)

8. Belki Rabbiniz size merhamet eder. Fakat siz eğer yine (günaha) dönerseniz, Biz de sizi yine cezalandırırız. Biz, cehennemi kâfirler için bir hapishane yaptık."

2. «**Biz Musâ'ya Kitab'ı**» yanî Tevrat'ı bütün olarak «**verdik ve İsrâiloğullarına:**» Yakub (a.s.)'un çocuklarına: «**'Benden başkasını vekil tutmayın' diye bu kitabı**», içinde bulunan mesaj ve hükümlerle Hakkı ve doğruyu bulmaları için «**bir kılavuz yaptık.**»

3. «**Ey Nuh ile birlikte**» gemide «**taşıdığımız kimselerin çocukları!**» Bu hitapla amaçlanan şey: Nuh'un gemisinde bulunan atalarını boğulmaktan kurtarmak suretiyle, Allah'ın onlara olan nimeti hatırlatılarak tevhid çağrısının pekiştirilmesidir.

Kevâşî'de şöyle deniliyor: "Bütün insanlar Allah'a minnet borçludurlar. Çünkü, onların hepsi gemiye binerek boğulmaktan kurtulanların neslindendir." Böylece mana: "Onlar mü'minlerdi. Öyleyse siz de onlar gibi olun ve atalarınızın izinden gidin," tarzında oluyor.

«Doğrusu o,» Nuh (a.s.), her türlü durumda **«çok şükreden bir kuldu.»** Burada Nuh (a.s.)'un beraberinde bulunanların onun şükrünün bereketiyle kurtuldukları bildirilmekte, nesillerinin ona uymaları istenmekte ve nankörlüğün en büyüğü olan şirkten uzak durmaları amaçlanmaktadır.

4. «Biz Kitap'ta», Tevrat'ta **«İsrâiloğullarına şu hükmü verdik:»** Onlara açık ve kesin bir şekilde şöyle bildirdik ve vahy ettik: **«'Siz yeryüzünde»** Şam ve Beytü'l-Makdis topraklarında **«iki kere»** yani, üst üste **«fesat çıkaracaksınız.»** Bunlardan birincisi Tevrat'ın hükmüne muhalefet edip Şi'ya'yı öldürmek ve Allah'ın gazabına karşı kendilerini uyardığında Ermiya'yı haps etmek, ikincisi de Zekeriyya ve Yahya (a.s.)'yı öldürüp Hz. İsa'nın öldürülmesine de teşebbüs etmekti. **«Ve aşırı derecede böbürleneceksiniz»** Yüce Allah'a itaat etme konusunda kibirlenecek, şeriatına karşı cür'etleneceksiniz.

5. «Bunlardan ilkinin zamanı gelince» yani birinci fesadınızın va'd edilen azabını çekme zamanı gelince, işlemiş olduğunuz suçlardan dolayı sizi cezalandırmak için, **«üzerinize güçlü kuvvetli kullarımızı gönderdik.»** *"İbad"*, yani kullar kelimesi çoğunlukla "Allah'a" izafe edilerek "ibadullah" (Allah'ın kulları), insanlara izafe edilince de "abîdü'n-nas" (insanların köleleri) şeklinde kullanılır. Burada "İbad", kullar kelimesinin Lafza-i Celal'e izafe edilmesinin sebebi, Esma-i Hüsnâdan "el-Müzill", "el-Müntekım", "el-Kahhâr" gibi ilâhî isimlerine mazhar olduklarındandır. Azamet ifade eder, şeref ve üstünlük ifade etmez. Zira gönderildiği bildirilen kullar, mü'min olmadıkları için şerefe lâyık değillerdir. *"Güçlü"*, savaşta şiddetli ve çetindirler, Bunlar Babil mecusîlerinden Buht-ü Nassar'dır.

«Bunlar evlerin arasında dolaşarak» fesadınızdan dolayı **«(sizi) aradılar.»** Onları öldürmek, esir etmek ve mallarını yağmalamak için evlerin aralarında ve ortalarında yürüyerek aradılar da onların bilginlerini ve büyüklerini öldürdüler, Tevrat'ı yaktılar, Mescid'i yıktılar ve onlardan yetmiş bin kişiyi esir ettiler. Bir kısım zalimlerin diğer bir kısmına musallat edilmesi, onları birbirinin eliyle cezalandırılması, dünyada ilahî âdettendir, bir sünnet-i ilâhîdir. **«Bu, yapılması gereken bir vaad idi.»**

6. «Sonra tekrar size, onları yenme imkânı verdik.» Yüz yıl sonra kibirlenmekten ve fesat çıkarmaktan vaz geçtiğinizde, size yaptıklarını yapanlara karşı devletinizi iade ettik ve galibiyet verdik. Onlar size karşı zafer kazandıktan sonra, sizi onlara karşı muzaffer kıldık. **«Ve sizi servet ve oğullarla destekledik.»** Yani, mallarınız yağmalandıktan ve çocuklarınızın esaretinden sonra tekrar size çok mal ve oğullar verdik. **«Savaşçılarınızı»** düşmanınızın sayısından veya önce bulunduğunuz adetten **«çoğalttık.»**

7. «Eğer iyilik ederseniz kendinize etmiş, kötülük edersiniz yine kendinize etmiş olursunuz.» Yani, amellerin iyisi de, kötüsü de size aittir. Onların sevap ve vebali sizden başkasına dokunmaz.

«(Çıkardığınız) son bozgunculuğun (cezalandırılma) zamanı gelince,» yani, çıkarmış olduğunuz ikinci fesadın vaad edilen azap zamanı geldiğinde **«yüzünüzü kara etsinler,»** üzüntünün ve kötülüğün izlerini yüzlerinizde göstersinler diye onları gönderdik. Üzüntü insanın ilk önce yüzünde belirdiği için burada *"yüzleri"* denilmiş ise de yüzlerin sahipleri kastedilmiştir. **«Daha önce girdikleri»** ve tahrip ettikleri **«gibi yine Mescide»**, Mescid-i Aksâ'ya **«girsinler»** harap etsinler **«ve ellerine geçirdikleri her şeyi büsbütün tahrip etsinler,»** diye düşmanlarınızı yine başınıza musallat ettik. Tavsifi imkânsız bu feci tahribi yapan düşman, Rum olan Tartus ve ordusudur.

8. Belki, **«Rabbiniz size merhamet eder.»** İkinci kezden sonra başka bir tövbe eder ve günahlarınızdan kaçınırsanız Allah size merhamet eder. Onlar, bunun üzerine tövbe ettiler, Rab'leri de onlara merhamet etti. **«Fakat siz eğer yine»** üçüncü kez günaha **«dönerseniz.»** Bazı müfessirler, "ikinci kez dönerseniz" tarzında tefsir etmişlerdir. Çünkü, birinci fesat bir başlangıçtır, bu durumda dönüş iki kezdir. **«Biz de sizi yine cezalandırırız.»** Gerçekten onlar, yine doğru yoldan dönerek isyana başladılar. Allah da onların üzerlerine Kisraları (eski İran hükümdarlarını) musallat ederek azabını tekrarladı. Kisralar da onlara altından kalkamıyacakları ağır vergiler yüklediler. Yahut Hz. Muhammed (s.a.v.)'i yalanlamak ve öldürmeye teşebbüs etmek suretiyle isyana döndüler, Allah da onu üzerlerine gönderdi. O da Kureyza kabilesinden bir kısmını öldürttü ve Nadir oğullarını yerlerinden kovdu, diğerlerini de cizye vermek zorunda bıraktı. Onlar da rezil ve rüsvay olup elleriyle cizye verdiler. İsyandan vaz geçmedikçe de kıyamete kadar mü'minlerin eliyle azab edileceklerdir.

«Biz, cehennemi kâfirler için bir hapishane yaptık.'» İçinden ebediyyen çıkmaya güçleri yetmeyecek, mahsur kalacakları bir karargâh yaptık. Hasan Basrî, buradaki *"hasîr"*'in bilinen hasır manasına olduğunu söylemiştir. Cehennem'e *"hasîr"* denmesinin sebebi, katları, birbirilerini üst üste kuşatıp sardığı içindir.

إِنَّ هٰذَا الْقُرْاٰنَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ اَقْوَمُ وَيُبَشِّرُ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ
يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ اَنَّ لَهُمْ اَجْرًا كَبِيرًا ﴿٩﴾ وَاَنَّ الَّذِينَ
لَا يُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ اَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابًا اَلِيمًا ﴿١٠﴾

9. Şüphesiz ki, bu Kur'an, en doğru yola iletir; iyi davranışlarda bulunan mü'minlere, kendileri için büyük bir mükâfat olduğunu müjdeler.

10. Âhirete inanmayanlara gelince, onlar için de elemli bir azap hazırlamışızdır.

9. Ey Muhammed! «**Şüphesiz ki,**» sana verdiğimiz «**bu Kur'an, en doğru yola iletir.**» İnsanlardan yalnız özel bir topluluğu değil, tamamını hidayete iletir. *"En doğru yol"*dan amaç, tevhid dini ve İslâmdır. İçinde bulunan şeriatler ve hükümlerle, «**iyi davranışlarda bulunan mü'minlere, kendileri için**», bu güzel amelleri karşılığında «**büyük bir mükâfat olduğunu müjdeler.**» Buradaki *"büyük"*lük, gerek ecrin bizzat kendi, gerekse on veya daha çok katlanmak suretiyle verilen mükâfatın büyüklüğüdür. Burada ayrıca cennet ve içindeki nimetlere göre dünya ve içindekilerin küçümsendiği bildirilmektedir.

10. «**Âhirete**» ve öldükten sonra dirilmek, hesap ve ceza gibi içinde açıklanmış olan hükümlerine «**inanmayanlara gelince, onlar için elemli bir azap hazırlamışızdır.**» O da cehennem azabıdır.

İyi bil ki, Kur'an-ı Kerim, Allah (c.c.)'ın el-Hâdî ismine mazhar olmuş susan kitabıdır, Hz. Peygamber (s.a.v.) ise, konuşan kitabıdır. Kılavuzluk ve irşad, yalnız o kitabın içindeki ile amel edenlere fayda verir. O kitap, din ve dünya ile ilgili açıklamadığı hiç bir şey bırakmamıştır. Onda her şey ya mücmel olarak ya da etraflıca açıklanmıştır.

İbni Mesud (r.a.): "İlim öğrenmek istediğinizde onu Kur'an'da aramayı ve ondan öğrenmeyi tercih ediniz, zira öncekilerin ve sonrakilerin bilgisi ondadır," demiştir.

Hikâye olunduğuna göre, âriflerden biri: *"Hamurdan bir kıl çıktığı gibi mü'minin cesedinden de ruhu öylece sıyrılıp çıkar"* hadisinin manasının Kur'an'da bulunup bulunmadığını araştırmış ve Kur'an'ı sonuna kadar dikkatle okuyup hatmetmiş, bulamayınca Peygamber efendimiz (s.a.v.)'i rüyasında görerek: "Ey Allah'ın Rasûlü! Allah Teâlâ *"Yaş ve kuru ne varsa hepsi apaçık kitaptadır."* (En'am: 59) buyurmuş olduğu halde bu hadisin manasını bulamadım" demesi üzerine, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.): *"Onu Yûsuf Sûresi'nde ara,"* buyurmuş. Ârif uyanınca, *"...Kadınlar onu görünce (gözlerinde) büyüttüler, (şaşkınlıklarından) ellerini kestiler ve dediler ki; Allah'ı noksan sıfatlardan tenzih ederiz, bu asla bir beşer değildir. Bu ancak değerli bir melektir,"* (Yûsuf: 31) âyet-i kerimesi olduğunu anladı. Yani, kadınlar Yûsuf (a.s.)'un güzelliğini görünce, temaşasıyla meşgul olduklarından bıçak acısını duymadılar. İşte mü'min kişi de böyledir, son nefesinde rahmet meleklerini, Allah'ın kullarına ihsan ettiği nimetleri, huri ve köşkleri görünce kalbi onlarla meşgul olur ve ölümün acısını duymaz.

Bundan anlaşılıyor ki, Kur'an okuyan tam bir dikkat ve tefekkürle okumalı ki, amacının tamamına ulaşabilsin.

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.), Kur'an'ın üç geceden daha az bir zamanda hatim edilmesini men etmiş ve *"Kur'an'ı Kerim'i üç geceden daha kısa bir zamanda hatmeden kimse onu anlayamaz"*[2] buyurmuştur. Yani, Kur'ân'ı bir veya iki gecede hatmederek okuyan bir insan çok acele ile okuyacağı için dikkatlice tefekkür ederek Kur'an'ın manasını anlayamaz. Gönül huzuru içinde ve zevkle manasını düşünerek anlayabilmesi için üç veya daha fazla gecede hatim etmeyi plânlamalıdır. Bu sebeple bir kısım âlimler, Kur'an'ın manalarını düşünmeleri ölçüsünde kimi her cuma, kimi ayda bir, kimi de yılda bir hatim etmeyi tercih etmiştir.

Müstecab olduğu için Kur'an'ın hatim duâsı esnasında yapılan dûada bulunmayı ganimet bilmelidir.

İmam Şatıbî, Kur'an'ı hatmetdiğinde şu duâyı yapardı: "Allah'ım! Biz senin kullarınız, senin kulların olan erkek ve kadınların çocuklarıyız, hakkımızda hükmün geçerlidir. Senin hükmün hakkımızda adalettir. Kendi Zat-ı ulûhiyetini isimlendirdiğin veya halkından birine öğrettiğin yahut kitabında indirdiğin, veya kendi nezdinde gayb ilminde kendine tahsis buyurduğun, sana ait olan her ism-i celilinle dilerim ki, Kur'an'ı kalblerimizin baharı, göğüslerimizin şifası, hüzün ve kederlerimizin giderilmesine vesile, bizi kendilerine in'am ve ihsan ettiğin Nebiler, sıddikler, şehitler ve sâlihlerle birlikte rızana, selâmet ve seadet yurdu olan cennet ve nimetlerine ileten rehber eyle. Ey merhametlilerin en merhametlisi!"

---

[2] Hadisi şerifi Tirmizi ile Ebû Dâvûd rivayet etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*: 2/ 472.

*"Kınye"*de belirtildiğine göre, "Kur'an hatminde toplu halde ve cehren ihlâs okumakta bir beis ve sakınca yoktur, ancak bir kişinin okuyup diğerlerinin dinlemesi evlâdır."

وَيَدْعُ الْإِنْسَانُ
بِالشَّرِّ دُعَاءَهُ بِالْخَيْرِ وَكَانَ الْإِنْسَانُ عَجُولًا ﴿١١﴾ وَجَعَلْنَا اللَّيْلَ
وَالنَّهَارَ آيَتَيْنِ فَمَحَوْنَا آيَةَ اللَّيْلِ وَجَعَلْنَا آيَةَ النَّهَارِ مُبْصِرَةً
لِتَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ وَلِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ وَالْحِسَابَ
وَكُلَّ شَيْءٍ فَصَّلْنَاهُ تَفْصِيلًا ﴿١٢﴾ وَكُلَّ إِنْسَانٍ أَلْزَمْنَاهُ
طَائِرَهُ فِي عُنُقِهِ وَنُخْرِجُ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ كِتَابًا يَلْقَاهُ مَنْشُورًا ﴿١٣﴾
اقْرَأْ كِتَابَكَ كَفَى بِنَفْسِكَ الْيَوْمَ عَلَيْكَ حَسِيبًا ﴿١٤﴾ مَنِ
اهْتَدَى فَإِنَّمَا يَهْتَدِي لِنَفْسِهِ وَمَنْ ضَلَّ فَإِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا

وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ اُخْرٰى وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتّٰى نَبْعَثَ
رَسُولًا ﴿١٥﴾

11. İnsan hayra duâ ettiği gibi şerre de duâ eder. İnsan pek acelecidir.

12. Biz, geceyi ve gündüzü iki âyet kıldık. Rabbinizin nimetlerini araştırmanız, ayrıca, yılların sayı ve hesabını bilmeniz için gecenin âyetini sildik, gündüzün âyetini aydınlatıcı yaptık. Biz her şeyi geniş olarak açıkladık.

13. Her insanın amelini boynuna bağladık. Kıyamet günü, onun için açılmış olarak bulacağı bir kitap çıkaracağız.

14. Kitabını oku! Bugün, hesap sorucu olarak sana nefsin yeter.

15. Kim hidayet yolunu seçerse, ancak kendisi için hidayet yolunu seçmiş olur; kim de saparsa, kendi aleyhine sapmış olur. Hiçbir günahkâr, başkasının günah yükünü taşımaz. Biz, bir peygamber göndermedikçe azap etmeyiz.

11. «İnsan» Buradaki *"İnsan"* dan insan cinsi kast edilmiştir. **«Hayra duâ ettiği gibi şerre de duâ eder.»** İyilikleri, rızıklarının bol olması, rahmet ve afiyetleri için duâ ettiği gibi, kızdığı zaman kendisi, ehli, evlâdı, hizmetçileri ve malının helâkine ve kötülüğüne de duâ eder. İyiliği için yaptığı duâsı da makbul olabilir. Şayet iyiliğine olan duâsı gibi kötülüğüne duâ ettiğinde makbul ve müstecab olsa onun için bir felâket olur. Yahut, âyetin manası, iyiliğine olduğunu zannettiği bir şey için duâ eder, oysa aslında o şerdir. Öyle ise insanın, nefsinin istediği şeyi değil, Allah katında hayır olan şeyi istemesi gerekir.

«İnsan» yaratılış geregi **«pek acelecidir.»** Âkibetini düşünmeden aklına gelen şeyi elde etmeye koşar, aklına ilk gelen duygunun yerini mantık alıncaya kadar sabredemez.

İyi bil ki, duâ ya hakikat diliyledir veya şerre götüren bir kötülük itibariyledir. İnsan gerek söz, gerek davranışı itibariyle pek acelecidir, azap ve şerri gerektiren amellere devam eder.

Şu altı yerin dışında acelenin şeytan işi olduğu söylenmiştir:

1-Vakit girdiğinde hemen namaz kılmak,

2- Cenazeyi hazırlanır hazırlanmaz defnetmek,

3-Evlenme çağına gelen kız çocuğunu evlendirmek,

4-Borcun zamanı gelince hemen ödemek,

5-Misafir gelince hemen karnını doyurmak,

6- Bir günah işlendiğinde hemen tevbe etmektir.

Burada insanın aceleciliği anlatıldıktan sonra hidayet rehberi olan Kur'an'ı Kerim'in haber verdiği kâinat ve evren ile ilgili bazı hidayet çeşitlerini izaha başlamıştır:

12. «Biz geceyi ve gündüzü iki âyet kıldık.» Kâdir olan bir yaratıcının varlığını ve birliğini, birbirini takip etmesinden ve uzayıp kısalmasından dolayı gösteren iki âyet olarak kıldık. Zira her değişenin bir değiştireni vardır. Bu âyette, gece, gündüzden önce gelmektedir. Sebebi ise, ayların başladığını gösteren hilâlin gece görülmesidir.

«**Rabbinizin nimetlerini araştırmanız,**» gündüzün aydınlığında kendiniz için rızık ve Rabbinizin lütfunu istemeniz, -kullarına rızık vermek Cenab-ı Hak üzerine vacip olmadığı, Rububiyet sıfatının bir eseri olduğundan, âyette rızık ve nimet kelimesi *"fadl"* kelimesi ile ifade edilmiştir.- **«ayrıca, yılların sayı ve hesabını bilmeniz için»** gece ve gündüzün yenilenerek değişmesiyle, dünya ve âhirete ait işlerinizi düzenli ve zamanında yapabilmeniz için yılların, ayların, gece ve gündüzlerin hesabını bilmeniz gerekir. Gece ve gündüz bu tarzda yaratılmamış olsaydı, vakitlerin hesabını kimse bilemez, bir çok iş, atalete, durgunluğa uğrardı. Yıl aylardan, ay da sayılı günlerden, gün de sayılı saatlerden oluşur.

Âyet-i kerimedeki *"sinîn"* kelimesi "sene" kelimesinin çoğuludur. Sene, güneş yılı ve kamerî yıl olmak üzere ikiye ayrılır. Güneş yılı, güneşin burçtan ayrıldığı noktaya tekrar kavuşmasıyle olur. Bu da üçyüz altmış beş tam gün ve bir günün dörtte birine eşittir. Kamerî yıl (ay yılı), on iki kamerî aydan oluşur. Üçyüz elli dört tam gün ve bir günün üçte birinden ibarettir.

«Gecenin âyetini sildik» yerine, eşyayı aydınlatan **«gündüzün âyetini»** yani gündüz demek olan âyeti, eşyanın görüneceği şekilde **«aydınlatıcı yaptık.»** Gece ve gündüz kelimelerinin isim tamlamaları, "İzafet-i hakîkiye" olarak kabul edilirse, gece ve gündüz âyetlerinden maksat Ay ve Güneş olduğu ortaya çıkar.

«Biz her şeyi», dünya ve âhirette ihtiyacınız olan her şeyi **«geniş olarak açıkladık.»** Kur'anda hiç bir karışıklığa yer bırakmayacak tarzda açık seçik beyan ettik, aleyhimize kullanabileceğiniz hiçbir hüccet bırakmayacak şekilde delil ve illetlerinizi bertaraf ettik.

Ashab-ı kiram'ın Kur'an okumadan hiç bir günleri geçmezdi. Mutlaka her gün Kur'an'ı açıp yüzünden okurlardı. Çünkü Kur'an'ın sayfalarına bakmak ibadet olduğu gibi, insanın amacına ulaşmasına da bir vesîledir. Kur'an'ın üzerinde düşünmek, anlaşılmayan gizli kalan manaların açığa çıkmasına vesîledir.

Anlatıldığına göre İmam Şafiî, gecenin yalnız bir kısmında uyur, gecenin kalan kısmını, yanı üzerine yatarak Kur'an âyetlerini tefekkürle geçirir, onlardan hükümler çıkarırdı.

Ahmed b. Hanbel (r.a.), bir hatırasını şöyle anlatmıştır: "İmam Şafiî'nin yanında bir gece kaldım ve o gece sabaha kadar namazla meşgul oldum. İmam ise, yanı üzerine yatmış vaziyette geceledi. Ben, bu durumu yadırgadım. Sabah namazının sünnetini kıldı. Ben, hemen kendisine düşündüklerimi söyledim. Bana cevaben: 'Benim uyuduğumu mu zannettin? Hayır uyumadım, Kur'an-ı kerimden yüz küsur mesele istihrac ettim. Sen ise kendin için amel ettin, ama ben ümmet için amel ettim,' dedi."

13. «Her insanın» mükellef olduktan sonra, mü'min olsun kâfir olsun, kadın, erkek, âlim, ümmî, devlet başkanı veya halktan biri olsun kendi iradesiyle yapmış olduğu **«amelini boynuna bağladık,»** bir borç halkası gibi boynuna astık. Esirin boynuna takılan halka, ondan hiç ayrılmadığı gibi, insanın ameli de kendisinden hiç ayrılmaz. Meâlde *"amelini..."* şeklinde tercüme edilen kısım âyette *"tâirehû"* şeklindedir. Tâir, kuş demektir. Buna göre mana, "her insanın kuşunu boynuna astık," demek olur. İnsanın kendisinden çıkan ameli, gayb ve kader yuvasından çıkıp kendisine gelen kuşa benzetilmiştir.

Hesap vermek üzere diriltileceği **«Kıyamet günü, onun için»**, her insan için **«açılmış olarak bulacağı bir kitap çıkaracağız.»** Orada ne işlemişse bütün amellerini bulacak, hiçbir şey gizli kalmayacak.

Hasan Basrî (r.a.): "Senin için bir sahife açılmış, iki melek seni takip ile vazifelendirilmiş, sağında ve solunda bulunan bu iki melekten sağındaki iyiliklerini, solundaki ise kötülüklerini yazar. Sen öldüğünde açılmış olan sahifen, dürülerek kabrine konur. Kıyamet gününde karşına çıkarılacaktır," demiştir.

14. «Kitabını oku!» denilecek. Katade: "O gün dünyada okuma bilmeyenler dahi okuyacak," demiştir. **« Bugün, hesap sorucu olarak sana nefsin yeter.»** Allah Teâlâ, kulun kusurunu itiraf ederek aleyhine delil olması ve kendisine zulüm nisbet edilmemesi için kulun hesabını kendisine havale etmiştir.

Hasan Basrî: "Sana insaf edene insafla muamele et. Senin hesabını sana bırakana karşı insaflı ol," demiştir.

15. «Kim hidayet yolunu seçerse,» Kur'an'ın gösterdiği yoldan gider, onun hükümlerine göre amel eder ve onun yasakladıklarını yapmazsa **«ancak kendisi için hidayet yolunu seçmiş olur;»** doğru yolu seçmesinin faydası, kendisinedir. **«Kim de saparsa, kendi aleyhine sapmış olur.»** Kendi nefsini saptırmış olmasının cezası ve vebali kendisine aittir, başkasına değil.

Beyzavî: "Bir kimsenin hidayete kavuşması, başkasını kurtaramadığı gibi, sapması da kendisinden başkasını mahvetmez", demiştir.

«Hiç bir günahkâr, başkasının günah yükünü taşımaz.» Burada geçen *"el-vizr"*, günah, ağırlık ve yük anlamındadır. Yani, günah taşıyan nefis, başka bir nefsin günahını taşımaz. Aksine, her nefis kendi günahını taşır. Bu sebeple, bir insan, başkasının günahıyla sorumlu tutulamaz. Bu âyet-i kerimenin açıklamış olduğu bu hüküm, daha önce açıklanan *"Her insanın amelini boynuna bağladık."* (İsrâ: 13) âyetindeki hükmü pekiştirmektedir.

Ancak, *"Kim iyi bir işe aracılık ederse, onun da o işten nasibi olur. Kim kötü bir işe aracılık ederse onun da o işten bir payı olur."* (Nisa: 85) ve *"Kıyamet gününde kendi günahlarını tam olarak taşımaları ve bilgisizce saptırmakta oldukları kimselerin günahlarından da bir kısmını yüklenmeleri için..."* (Nahl: 25) âyet-i kerimelerinde geçen, bir insanın diğer bir insana ait olan günahı yüklenmesi ve iyiliğinden faydalanarak kötülüğünden de zarar görmesi anlamındaki hususa gelince, bu gerçekte insanın kendi iyiliğinden faydalanması ve kötülüğünden de zarar görmesidir. Çünkü, iyilik ve kötülüğün fayda ve zararı, aracılığından dolayı, aracı olana ulaşır. İyilik ve kötülüğün kendisinden değil. Nitekim, sapıklığın zararı sapanlara aittir; saptıranların yüklendikleri günah ise, saptırmanın cezasıdır. Sapmanın değil. İnsanlar, şayet biz hak yolda değilsek bunun günahı bizim değil, atalarımızındır. Çünkü biz onları taklid ediyoruz, diyorlardı. Âyet-i kerime onların bu ümitlerini ve iddialarını ortadan kaldırmaktadır.

«Biz,» insanlara hak yolu gösteren, sapıklıktan meneden ve onları susturacak deliller getiren **«bir peygamber göndermedikçe azap etmeyiz.»** Burada, insanlara ilâhî dini tebliğ etmek üzere peygamber gönderilmesinin vacip olduğuna işaret vardır. Ancak bu, Allah üzerine vaciptir, şeklinde anlaşılmamalıdır. Bu, ilâhî hikmetin bir gereğidir. Zira, bunda bir çok maslahat ve hikmetler vardır. Günahkâr ve sapıklardan her hangi bir kimseyi, aklı var o halde iman etseydi, diye kendilerine azap etmeyiz. Burada yapılmayacağı bildirilen azap, dünya azabıdır, bu azap da âhiret azabının bir başlangıcıdır. Bu sebeple inkâr edip inatlarında ısrar edenler, hem dünya ve âhirette ve hem de kabirde yani berzah âleminde azap edilmek suretiyle cezalandırılırlar.

وَإِذَا أَرَدْنَا أَنْ نُهْلِكَ قَرْيَةً أَمَرْنَا مُتْرَفِيهَا فَفَسَقُوا
فِيهَا فَحَقَّ عَلَيْهَا الْقَوْلُ فَدَمَّرْنَاهَا تَدْمِيرًا ﴿١٦﴾ وَكَمْ أَهْلَكْنَا
مِنَ الْقُرُونِ مِنْ بَعْدِ نُوحٍ وَكَفَىٰ بِرَبِّكَ بِذُنُوبِ عِبَادِهِ خَبِيرًا
بَصِيرًا ﴿١٧﴾

16. Bir ülkeyi helâk etmek istediğimizde, o ülkenin zenginlik sebebi ile şımarmış elebaşılarına (iyilik yapmalarını) emrederiz; buna rağmen onlar orada kötülük işlerler. Böylece o ülke, helâke müstehak olur; Biz de orayı darmadağın ederiz.

17. Nuh'tan sonraki nesillerden nicelerini helâk ettik. Kullarının günahlarını bilici ve görücü olarak Rabbin yeter.

16. «Bir ülkeyi helâk etmek istediğimizde...» Bir yerde bulunan bir topluluğa azap etmek suretiyle helâk etmek istediğimiz zaman **«o ülkenin-zenginlik sebebi ile şımarmış elebaşılarına»** ve hükümdarlarına kendilerine gönderdiğimiz peygamber'e itaat etmelerini ve iyilikleri **«emrederiz.»**(3) Âyette geçen *"el-mütraf"*kelimesi, nimet ve bolluğun kendisini şımarttığı, azdırdığı kişi anlamındadır. **«Buna rağmen onlar orada kötülük işlerler.»** Yani, taattan ayrılıp orada azgınlıkta ısrar ederler. **«Böylece o ülke,»** isyan ve azgınlıklarının ortaya yayılmasının ardından **«helâke müstehak olur. Biz de orayı darmadağın ederiz.»** Sakinlerini helâk, yurtlarını harap ederiz. Âyetteki *"tedmir"* kelimesi, helâk etmek, eseri mahvetmek ve binayı yıkmak anlamındadır.

17. «Nuh'tan sonraki» Âd ve Semûd gibi **«nesillerden nicelerini helâk ettik.»** Âyetteki *"kurûn"* karn kelimesinin çoğuludur. *"Karn"* kelimesi, zamandan bir süredir. Daha sahih bir görüşe göre yüz yıllık bir zamandır. Ayrıca karn; hiç kurtulanı olmayan helâk olmuş her kavimdir. Yine her önceki asırda yaşayanlar, bir sonraki asırda yaşayanlara göre karn sayılır.

Âyette *"Nuh'tan sonra"* denildi, Hz. Âdem (a.s.)'den sonra buyrulmadı, çünkü kavmi tarafından ısrarlı bir şekilde yalanlanan ilk peygamber, Hz. Nuh (a.s.) olduğu gibi tufanla yok edilmek suretiyle çok büyük azaba lâyık olan ilk kavim de onun kavmi olmuştur.

«Kullarının günahını bilici ve görücü olarak Rabbin yeter.» Açıkta ve gizlide işledikleri günahlardan haberdardır ve onlardan dolayı cezalandırır. Bu âyette, bu ümmete ve özellikle Mekke müşriklerine karşı, Allah ve Rasûlüne itaat edip isyan etmemeleri, aksi halde önceki ümmetlerin başlarına gelenlerin kendi başlarına da gelebileceğine dair bir tehdit vardır.

Anlatıldığına göre, arslan, kurt ve tilki, avlanmak üzere çıkmışlar. Bir

---

3- *"...Ülkenin zenginlik sebebi ile şımarmış elebaşılarına emrederiz"* âyetinden anlaşılması gereken en uygun anlam budur; yani, onlara Allah'ın emirlerine uymalarını ve O'nun apaçık şeriatına sarılmalarını emrederiz de, onlar isyanda bulunup yoldan çıkarlar. Yoksa Kur'an'ın özünü anlamaktan âciz olan kimilerinin zannettikleri gibi Yüce Allah onlara fasıklığı emretmemiştir. Çünkü yüce Allah'ın kötülüğünü emretmesi söz konusu değildir. Ey okuyucu, bu noktayı iyice düşün gerçekten burada çok ince bir espiri vardır.

vahşi merkep, bir geyik bir de tavşan avlamışlar. Arslan, kurda: "Hadi bakalım bu avları aramızda taksim et," deyince kurt: "Bu vahşi merkep dağların kralına, bu geyik bana ve tavşan da tilkiye ait olsun" demiş. Fakat arslan bu taksime çok kızmış ve kuvvetli bir pençe darbesiyle kurdu yere sermiş. Sonra tilkiye dönerek: "Sen taksim et bu avları" demiş. Tilki: "Bu merkep kralımızın öğle yemeği, bu geyik akşam yemeği ve tavşan da kralımızın arzu etmesi halinde ara yemeği olacak" deyince, arslan: "Vay! Bu ne adalet! Bu âdil taksimi sana kim öğretti?" diye sordu. Tilki: "Kurdun başına inen hüküm, bana bu adaleti öğretti" cevabını verdi. Bundan dolayı: "Akıllı olan kişi, başkasından ibret alıp ders edinendir." denilmiştir.

مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْعَاجِلَةَ عَجَّلْنَا لَهُ فِيهَا مَا نَشَاءُ
لِمَنْ نُرِيدُ ثُمَّ جَعَلْنَا لَهُ جَهَنَّمَ يَصْلٰيهَا مَذْمُومًا مَدْحُورًا ﴿١٨﴾
وَمَنْ اَرَادَ الْاٰخِرَةَ وَسَعٰى لَهَا سَعْيَهَا وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَاُولٰئِكَ
كَانَ سَعْيُهُمْ مَشْكُورًا ﴿١٩﴾ كُلًّا نُمِدُّ هٰٓؤُلَٓاءِ وَهٰٓؤُلَٓاءِ
مِنْ عَطَٓاءِ رَبِّكَ وَمَا كَانَ عَطَٓاءُ رَبِّكَ مَحْظُورًا ﴿٢٠﴾ اُنْظُرْ
كَيْفَ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلٰى بَعْضٍ وَلَلْاٰخِرَةُ اَكْبَرُ دَرَجَاتٍ
وَاَكْبَرُ تَفْضِيلًا ﴿٢١﴾

18. Her kim, bu çarçabuk geçen dünyayı dilerse ona, yani dilediğimiz kimseye dilediğimiz kadarını dünyada verir, sonra ona cehennemi tahsis ederiz. Kınanmış ve kovulmuş olarak oraya girer.

19. Kim de âhireti diler ve mü'min olarak ona yaraşır bir

çaba ile o gün için çalışırsa, işte bunların çalışmaları makbuldür.

20. Hepsine; dünyayı isteyenlere de âhireti isteyenlere de Rabbinin ihsanından (ayırt etmeksizin) veririz. Rabbinin ihsanı kısıtlanmış değildir.

21. Baksana, Biz insanların kimini kiminden nasıl üstün kılmışızdır! Elbette ki âhiret, derece ve üstünlük farkları bakımından daha büyüktür.

18. «Her kim, bu çarçabuk geçen dünyayı dilerse», ameliyle yalnız dünyayı elde etmek için çeşitli maksatlar peşinde koşarsa ki, onlar da küfür, riya, nifak ehli ile fasıklardır, **«ona, yani dilediğimiz kimseye dilediğimiz kadarını dünyada verir,»** geçici olan bu dünyada elde etmek için acele ettiği nimetlerden yalnız bir kısmını veririz, dilediğinin hepsini değil. Çünkü, İlâhî hikmet herkesin dilediğine, arzu ettiğine ulaşmasını gerektirmez. **«Sonra ona cehennemi tahsiz ederiz.»** Dünyada peşin olarak verdiğimizin yerine **«kınanmış ve kovulmuş olarak oraya girer.»** Âyette geçen *"mezmum"* kelimesi, levm edilmiş, kınanmış anlamındadır. *"Medhur"* kelimesi de Allah'ın rahmetinden kovulmuş anlamındadır.

19. «Kim de âhireti diler», ameliyle âhiret yurdunu ve ondaki devamlı nimeti arzu ederse **«ve mü'min olarak ona yaraşır bir çaba ile o gün için çalışırsa,»** emredilen şeyleri yapar ve nehyedilen şeylerden sakınırsa, **«işte bunlar»,** üç şartı kendilerinde toplamış olanlar, yani, emredileni yapmak, nehyedilenden sakınmak ve sahih iman etme şartlarını toplayanlar**«ın çalışmaları makbuldür.»** Allah nezdinde en güzel şekilde kabul görmüş ve sevabı verilmiştir.

20. «Hepsine; dünyayı isteyenlere de âhireti isteyenlere de» yani, gerek kendilerine dünyada verilenlere, gerekse çalışmaları makbul sayılanlara **«Rabbinin»** sonsuz ve geniş **«ihsanından (ayırt etmeksizin) veririz. Rabbinin ihsanı kısıtlanmış değildir.»** Dünya ve âhiretde müttakî ve fâcirden men edilmiş değildir, aksine Rabbinin ihsanı müttakî için dünya ve âhirette; fâcir (günahkâr) için ise, günah ve küfrüne rağmen, yalnız dünyada devam eder.

21. «Baksana, Biz insanların kimini kiminden nasıl üstün kılmışızdır!» Ey Muhammed! İbret gözü ile bak, insanların bir kısmını diğer bir kısmından nasıl üstün kıldık? Bizim dünyada ilâhî nimet olarak ihsan ettiklerimizle, kimi zengin, kimi fakir; kimi köle, kimi sultan, kimi yüksek, kimi düşüktür. Bu vesile ile uhrevî ihsanların mertebeleri ve üstünlük derecelerinin sahipleri anlaşılır. **«Elbette ki âhiret, derece ve üstünlük farkları bakımından daha büyüktür.»** Âyetteki "*derecat*" kelimesi, mertebe, tabaka anlamındaki derece kelimesinin çoğuludur. Âhiret, dünya mertebelerinden elbette üstündür. Bu farklılık, cennet ve üstün dereceleri sebebiyledir. Âhirette cennet derecelerinin herbiri arasındaki fark, yer ile gök arasındaki fark gibidir.

Bundan dolayı akıllı olan kişi, devamlı olan uhrevî dereceleri elde etmek için çalışmalıdır.

Bir rivâyette: "Cennet ehlinin çoğu saf olan kimselerdir. Cennetin yüksek mevkileri ise akıllılar içindir " denilmiştir. Buradaki akıllılardan maksat âlimlerdir. Nitekim, Peygamberimiz (s.a.v.) hadisi şerifinde: *"Âlimin, bilgisiz âbide üstünlüğü, benim diğerleriniz üzerindeki üstünlüğüm gibidir"* buyurmuştur.(4)

Başka bir rivayette *"Kamerin, ay'ın diğer yıldızlara olan üstünlüğü gibidir,"* buyrulmuştur.

İbni Abbas (r.a.), *"...Ve kendilerine ilim verilenleri derecelerle yükseltsin"* (Mücadele: 11) âyetinin tefsirinde: "Âlimin mü'min üzerindeki üstünlüğü, yedi yüz derecedir ki, her biri arasında yer ve gök arasındaki üstünlük gibi fark vardır," demiştir. Bu örneklerle açıklanmış oluyor ki, Cennet ehlinin dereceleri arasındaki fark, sahip bulundukları hakiki ilimlerine ve ilâhî marifetlerine göredir.

Rivâyete göre, insanlardan bir topluluk Hz. Ömer (r.a.)'in kapısında toplanmışlardı, aralarında bulunan Hz. Bilâl ile Suhayb (r.a.)'a girme izni çıktı. Bu durum Ebu Süfyan'ın gücüne gitti ve Süheyl b. Amr'a: "Bize yapılan bu muamele, bizim kendi kusurumuzdandır. Çünkü onlar İslâma davet edildiler, biz de davet edildik. Onlar kabul edip İslâm'a koştular, biz ağır aldık," dedi. Hz. Ömer (r.a.)'in kapısında fark böyle olursa, âhiretteki fark nasıl olacak? Bilâl ile Suhayb'a Hz. Ömer'in kapısında gıpta ederseniz, bir de âhireti düşününüz. Allah (c.c.), cennette onlara daha çok şeyler hazırlamıştır.

4- Hadisi, Tirmizi, *İlim* bahsinde 2686 No. ile rivayet etmiştir. Hadis, hasen garip sahih, demiştir. Bkz. *Camiu'l-Usul*, 9/227.

لَا تَجْعَلْ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ فَتَقْعُدَ
مَذْمُومًا مَخْذُولًا ﴿٢٢﴾ وَقَضٰى رَبُّكَ اَلَّا تَعْبُدُوا اِلَّا اِيَّاهُ
وَبِالْوَالِدَيْنِ اِحْسَانًا اِمَّا يَبْلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ اَحَدُهُمَا
اَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُلْ لَهُمَا اُفٍّ وَلَا تَنْهَرْهُمَا وَقُلْ لَهُمَا قَوْلًا
كَرِيمًا ﴿٢٣﴾ وَاخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ
وَقُلْ رَبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيَانِي صَغِيرًا ﴿٢٤﴾ رَبُّكُمْ اَعْلَمُ
بِمَا فِي نُفُوسِكُمْ اِنْ تَكُونُوا صَالِحِينَ فَاِنَّهُ كَانَ لِلْاَوَّابِينَ غَفُورًا ﴿٢٥﴾

22. Allah ile birlikte bir ilâh daha tanıma! Sonra kınanmış ve kendi başına terk edilmiş olarak kalırsın.

23. Rabbin, sadece kendisine ibadet etmenizi, ana-babanıza da iyi davranmanızı kesin bir şekilde emretti. Onlardan biri veya her ikisi senin yanında yaşlanırsa, kendilerine "Öf!" bile deme; onları azarlama. İkisine de güzel söz söyle.

24. Onları esirgeyerek alçakgönüllülükle üzerlerine kanat ger ve: "Rabbim! Küçüklüğümde onlar beni nasıl yetiştirmişlerse, şimdi sen de onları esirge!" diye duâ et.

25. Rabbiniz, sizin kalplerinizdekini çok iyi bilir. Eğer siz iyi olursanız, şunu iyi bilin ki, Allah, tövbeye yönelenleri son derece bağışlayıcıdır.

22. **«Allah ile birlikte bir ilâh daha tanıma!»** Bu âyet-i kerîmede her ne kadar hitab Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'e ise de ümmeti kast edilmiştir. Müfessirlerin bir kısmına göre, emirlerde asıl olan Peygamber (s.a.v.)'in; nehiylerde ise ümmetinin kast edilmesidir.

«Sonra kınanmış ve kendi başına terk edilmiş olarak kalırsın», kendi üzerine meleklerin ve mü'minlerin kötülemesini toplayıp çekersin ve Allah (c.c.)'ın inayetini yitirip rezil ve rüsvay olarak kalırsın. Cenab-ı Hakka karşı edinilen ortak, yardımdan âciz kalır, Allah yardım etmezse kimse yardım edemez. Aslında oturmak anlamında olan *"kuûd"* burada bekleyip kalmak anlamındadır.

23. **«Rabbin»** her mükellefe **«sadece kendisine ibadet etmenizi, ana-babanıza da iyi davranmanızı kesin bir şekilde emretti.»** Çünkü, ibadet, ta'zim'in en son haddidir. Sonsuz azamet ve nimet sahibi olandan başkasına bu ta'zim yapılamaz, sonsuz ta'zime yalnız O lâyıktır. Ana-babanın da her ikisine, iyilik etmenizi kesin olarak emreder. Zira, onlar hayatımızın ve varlığımızın görünürdeki sebebi; Allah (c.c.) ise, hakikî sebebidir. Bu sebeple bu âyette önce varlık ve hayatımızın hakiki sebebi olan Allah'a tazim etmemizin gereğini bildirdikten sonra zahiri sebebimize hürmeti emretti. Yani Allah, seni en muhtaç durumda iken büyütüp besleyen, eğitip terbiye eden ve varlığına zahiren sebep olan ana-baba hakkını, Rubûbiyeti nezdinde Vahdâniyeti Sübhaniyesine yaklaştırarak önem verdiğini gösterdi.

«Onlardan biri veya her ikisi senin yanında yaşlanırsa,» âyetteki *"immâ"* şart için olan "in" ile zait olan "mâ" harflerinden oluşarak tekid- pekiştirmek için gelmiştir. Bu sebeple fiilin sonuna "Şeddeli nun" gelmiştir. Âyette geçen *"senin yanında"* (indeke) den maksat senin himayende anlamındadır.

«Kendilerine 'öf' bile deme;» yani, onlardan birine veya her ikisine usandığını ifade etmek için "öf" deme. Öf kelimesi, sıkıntı belirten bir ses ve sıkıntıyı, usanmayı anlatan bir isim fiildir. Yani, onlarda gördüğün hoşlanılmayacak bir durumundan iğrendiğini veya yaptığın bir hizmetten bıkıp usandığını anlatmak için sakın "öf" bile deme!

«Onları azarlama.» Onlarda gördüğün bir halden dolayı, hoşlanmadığın isteklerinden dolayı onlara bağırıp men etme.

«İkisine de güzel söz söyle.» Güzel bir eğitim almış insan nezaketinin gerektirdiği, ikramı ifade eden güzel söz, söyle. Güzel söz, onlara "anacığım veya babacığım!" demek gibi sözlerdir. Hz. İbrahim (a.s.)'in babası küfür içinde bulunduğu halde "babacığım!" tarzında hitab etmesi gibi.

Ebeveynine karşı hürmetkâr olan bir insan, onlara isimleriyle hitap etmez, çünkü bunda onlara karşı bir nevi saygısızlık ve nezaketsizlik vardır. Sesini onların sesi üzerine yükseltemez, bağırırcasına değil, mütevazi ve hafif bir sesle konuşur. Ancak sesini duyurmak gibi bir zaruretten dolayı yüksek sesle konuşabilir. Onlara kızgın nazarlarla bakmaz.

24. «Onları esirgeyerek alçakgönüllülükle üzerlerine kanat ger.» Yani, onlara karşı tevazu ve yumuşaklık göster. Kuş havadan yeni ineceği zaman kanatlarını indirerek kırıp katlar. Uçacağı zaman da kaldırır. İşte kuşun yere ineceği zaman kanatlarını indirmesi tevâzû için misal kılınmıştır.

İbn Abbas: "Ana -babana karşı; suçlu, zayıf bir kölenin son derece kaba ve katı olan efendisine karşı tutumu gibi davran." demiştir.

Dediler ki, kişi ana-babasına merhamet, şefkat ve muhabbet nazarıyla bakar. Hizmetlerini kendi eliyle yapmalı, bu işi başkasına bırakmamalı. Çünkü, kişinin ana-babasına, hocasına, misafirine ve sultanına hizmet etmesi ayıp değildir. Babasından daha fazla fıkıh da bilse ona imamlık yapmamalı, önlerinde yürümemeli. Ancak yol açmak veya yoldaki engeli kaldırmak için önde yürüyebilir. Bir mecliste önlerine geçmemeli, söz söylemek, yemek ve su gibi konularda onlardan öne geçmemeli.

«Ve: 'Rabbim! Küçüklüğümde onlar beni nasıl yetiştirmişlerse, şimdi sen de onları esirge!' diye duâ et.» Duâ et ki, Allah (c.c.), ebedî rahmetiyle onlara merhamet etsin, kâfir dahi olsalar. Çünkü onları İslâm dinine ulaştırması rahmeti cümlesindendir.

İbni Abbas (r.a.): "İbrahim (a.s.), babası ölünceye kadar ona duâ etmiştir: Ne var ki; onun Allah düşmanı olduğu kendisine belli olunca ondan uzaklaştı. Duâyı bıraktı ve ondan sonra istiğfar etmedi. Bundan sonra babası küfür üzerine öldü." demiştir.

İbni Uyeyne'ye: "Vefat etmiş bir kişi için sadaka verilmesi halinde faydalanır mı?" diye sorduklarında, cevaben: "Bütün bu hayırlar kendisine ulaşır, onun için istiğfardan daha faydalı bir şey olmaz. Şayet meyyit için faydalı bir şey olsaydı, onunla emr olunurdunuz" demiştir.

Âyette, ana-baba için: "Ya Rabbî küçüklüğümde onların beni besleyip büyüttükleri gibi, irşad edip yetiştirdikleri gibi, merhamet ettikleri şekilde onlara rahmet et. Zira Rabbim merhamet edenlere merhamet etmeyi vaad etmiştir," tarzında duâ etmenin gerektiği hatırlatılmaktadır.

Rivayet edildiğine göre, bir şahıs Hz. Ömer (r.a.)'e gelip: "Benim anam-babam o kadar yaşlandılar ki, küçükken onların bana hizmet ettikleri gibi ben de onlara hizmet ediyorum. Onlara karşı haklarını ödemiş sayılır mıyım?" diye sordu. Hz. Ömer (r.a.): "Hayır ödemiş sayılmazsın, zira sen küçükken, onlar sana yaptıkları bu hizmeti, büyüyesin, sağlam ve sıhhatli olasın diye yaptılar. Sen onlara bu hizmeti yaparken yakında ölebilirler düşüncesiyle yapıyorsun" dedi.

25. «Rabbiniz, sizin kalplerinizdekini çok iyi bilir.» Kalbinizde gizli bulunan iyilik ve takvayı isteyip istemediğinizi bilir. Bu âyette, ana-babaya karşı insanın kalbinde bir yüksünme ve hoşnutsuzluğu gizlemesine karşılık sanki bir tehdit vardır. **«Eğer siz iyi olursanız,»** iyilik ve takvayı kast ederseniz **«şunu iyi bilin ki, Allah tövbeye yönelenleri»** insanın yapması kaçınılmaz olan hatalardan Allah Teâlâ'ya dönenleri **«son derece bağışlayıcıdır.»** İnsan olarak işlemiş oldukları davranış veya sözleriyle eziyet ve benzeri kusurlarını affedicidir.

İmam Gazalî (r.a.): "Ulemanın çoğu, şüpheli şeylerde bile ana-babaya itaat etmek vaciptir, yalnız haramda itaat vacip değildir. Çünkü, şüpheyi terk etmek, takva gereğidir. Ana-babanın rızasını almak ise kesin olarak vaciptir" demiştir.

Yine denilmiştir ki, ana-babadan her ikisinin hakkına riayet etmek mümkün olmadığı takdirde, hürmet ve tazim bakımından babanın öncelik hakkı vardır. Çünkü, nesep baba yönünden gelir. Yardım ve hizmet yönünden ananın önceliği vardır. Yanına girdiklerinde babası için ayağa kalkar, bir şey isteseler, önce ananın, sonra babanın isteğini yerine getirir. *Menbeü'l-Âdab* adlı eserde de böyle denilmiştir:

Fıkıhçılar, şöyle demişler: "Kişinin yanında ana-babasından yalnız birine yetecek kadar bir yiyecek varsa anaya takdim eder, çünkü ana, çocuğu için daha çok emek vermiştir. Şefkati, hizmeti babadan fazladır. Ana, evlâdını rahminde taşır, dünyaya getirir, emzirir, kirlerini yıkar, hastalığında tedavisi ve benzeri hizmetleriyle uğraşır. Bu yüzden çocuğuna babadan çok fazla hizmeti geçmiştir.

Bir kişi Râsûl-i Ekrem (s.a.v.)'e gelerek, malını aldığından dolayı babasını şikâyet etti. Onu çağırdığında, sopasına dayanarak yürüyebilen bir ihtiyar olduğunu gördü ve oğlunun kendisinden şikayetçi olduğunu söyledi. Adam: "Ya Rasûlallah! Ben güçlü kuvvetli iken o çok zayıftı, ben zengin iken o, hiçbir şeyi olmayan bir yoksul idi. Ben ondan hiçbir şeyimi esirgemedim. Şimdi ise ben zayıfım, o güçlü; ben fakirim, o zengin. Bana karşı cimrilik yapıyor, malını vermiyor," dedi. Bunun üzerine Peygamber Efendimiz ağladı ve: *"Bu sözü işitince, bu duruma ağlamayacak canlı cansız hiçbir şey yoktur"* buyurarak şikâyetci gence döndü ve: *"Sen ve malın babana aitsiniz"* buyurdu.⁽⁵⁾

Yine bir hadisi şerifte Hz. Peygamber (s.a.v.): *"Burnu sürtülsün!"* buyurdu. "Kimin ya Rasûlallah," denince: *"İhtiyarladıkları halde ana-babasından biri veya her ikisine hizmet ve gerektiği gibi hürmet etmediğinden cennete giremiyen kişi"* cevabını verdi.⁽⁶⁾

وَاٰتِ ذَا الْقُرْبٰى حَقَّهُ وَالْمِسْكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ
وَلَا تُبَذِّرْ تَبْذِيرًا ﴿٢٦﴾ اِنَّ الْمُبَذِّرِينَ كَانُوٓا اِخْوَانَ الشَّيَاطِينِ
وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِرَبِّهِ كَفُورًا ﴿٢٧﴾ وَاِمَّا تُعْرِضَنَّ عَنْهُمُ
ابْتِغَاءَ رَحْمَةٍ مِنْ رَبِّكَ تَرْجُوهَا فَقُلْ لَهُمْ قَوْلًا مَيْسُورًا ﴿٢٨﴾
وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً اِلٰى عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ

5- Bu hadisi şerifi İbni Mace *"Sen ve malın babana aitsiniz"* kısmını almıştır. Taberanî de aynı lâfızla almıştır. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/277.

6- Müslim *Edep* bahsinde 2551; Tirmizi de *Deavat* bahsinde 3539 No. ile almıştır. Bkz. *Camiü'l-Usûl*, 1/400.

الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُومًا مَحْسُورًا ﴿٢٩﴾ إِنَّ رَبَّكَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ
لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ إِنَّهُ كَانَ بِعِبَادِهِ خَبِيرًا بَصِيرًا ﴿٣٠﴾

26. Bir de akrabaya, yoksula ve yolcuya hakkını ver. Gereksiz yere de saçıp savurma.

27. Şüphesiz ki, böylesine saçıp savuranlar şeytanların dostlarıdırlar. Şeytan ise, Rabbine karşı çok nankördür.

28. Eğer, Rabbinden umduğun bir rızkı beklemek durumunda olduğun için onlara bakamıyorsan, hiç olmazsa, kendilerine gönül alıcı bir söz söyle.

29. Eli sıkı olma; büsbütün eli açık da olma. Sonra kınanır, (kaybettiklerinin) hasretini çeker kalırsın.

30. Doğrusu, Rabbin rızkı dilediğine çok, dilediğine az verir. Şüphesiz ki, O, kullarını gören ve haberdar olandır.

26. «Bir de akrabaya, yoksula ve yolcuya hakkını ver.» Ey yaratılmışların en faziletlisi Rasûlüm! Buradaki hitap, Peygamberimizin kendisine olduğu gibi ümmetine de yöneliktir. Âyetteki, yakınlar anlamındaki "*zel kurba*"mutlak anlamda mahrem sayılan akrabadır. "*Hak*"tan maksat da akrabadan yoksul olanlara verilmesi gereken nafakadır. Yoksul olan kimseler üzerine, yalnız yoksul olan küçük çocuklarının nafakası farzdır. Eşi, fakir veya zengin, Müslüman veya ehli kitap olsun, nafakası farzdır. Zengin Müslümana ise, ana-baba ve onların hükmünde bulunan dede ve nineleri yoksul olmaları halinde, müslim veya gayri müslim ayrımı yapılmadan, nafakaları farzdır.

Ana-baba dışındaki nikâhı haram sayılan bütün yakınlarının nafakası da, fakir, küçük, kadın veya kötürüm ya da âmâ olmaları, ya da çalışamıyacak durumda bulunmaları şartı ile vaciptir. Ancak çalışacak durumda iseler ittifaken vacip olmaz.

" Yoksula ve yolcuya da hakkını ver. " Miskin-yoksul, mal namına

hiçbir şeyi olmayan kimsedir. Yolcu anlamındaki *"İbni Sebil,"* malını kullanma imkânından mahrum olan yolcudur.

«Gereksiz yere de saçıp savurma.» *"Tebzir"*, malı yersiz ve gereksiz harcamaktır. *"İsraf"* ise, harcamada sınırı aşmaktır ve şu âyet ile yasaklanmıştır: *"Büsbütün eli açık da olma!"* (İsrâ: 29)

27. «Şüphesiz ki, böylesine saçıp savuranlar şeytanların dostlarıdırlar.» Kendilerini tehlikeye atmakta onların yardımcılarıdırlar. **«Şeytan ise, Rabbine karşı çok nankördür.»** İnkârcılıkta aşırıdır. Allah'ın emirlerine uyarak, yasaklarından da kaçınarak nimetlerine şükretmez.

Kureyş oğulları, develerini keserek ve mallarını hayır sayılmayan diğer bazı yasaklar ve eğlenceler uğruna insanlara gösteriş yapmak için saçıp savuruyorlardı.

28. «Eğer, Rabbinden umduğun bir rızkı beklemek durumunda olduğun için onlara bakamıyorsan,» eğer, Rabbinin nezdinden geleceğini umduğun, onlara vereceğin bir rızkı, aramak gibi bir iş sebebiyle, yardıma müstehak yakınlarından, yoksul ve yetimlerden yüz çevirip onlara bakamıyorsan **«hiç olmazsa, kendilerine gönül alıcı bir söz söyle.»** Onlara güzel yumuşak söz söyle ve onları rahatlatacak, hayatlarını kolaylaştıracak vaadde bulun.

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) efendimiz, kendisinden, istenen şeyi verecek durumda olmadığı zaman, mahcubiyetinden söyleyecek bir şey bulamaz, sükut ederlerdi. Yoksulların üzülüp umutsuzluğa kapılmamaları için sükut yerine güzel söz ile emr edildi.

Âyetteki *"Kavli meysür"* dan maksadın işlerinin kolaylaşması için onlara duâ etmek olduğu da söylenmiştir. Buna göre: "Allah sizi fazlı kereminden zenginleştirsin. Allah (c.c.) bizi de, sizi de rızıklandırsın" tarzında onlara duâ et, buyrulmuş olur.

Rivâyet edildiğine göre İsa (a.s.): "Bir dilenciyi kapısından umutsuz olarak çevirenin evine, rahmet melekleri yedi gün uğramaz, fakir olan kimse kaderine razı olarak ölürse cennete ondan daha zengin kimse girmez" demiştir. *"Hâlisa"* da da böyle rivâyet edilmiştir.

29. «Eli sıkı olma; büsbütün eli açık da olma.» Âyette geçen bu iki örnek, müsrifin vermesiyle, cimrinin kısmasını önlemek maksadıyla, onları bu kötü huylarından dolayı korkutmak ve israf ile cimrilik arasında bulunan iktisad kavramını tanıtmaktır ki, bu da cömertliktir. Yani, eli boynunda bağlı olup bir şey vermeye gücü yetmeyen kimse gibi hak yolda ve yerinde olan konularda elini infaktan büsbütün çekip uzatamayacak halde sıkı olma. **«Sonra kınanır,»** kaybettiklerinin **«hasretini çeker kalırsın.»** Her iki âlemde, Allah (c.c.) ve insanlar yanında kınanmış olursun.

30. «Doğrusu, Rabbin rızkı dilediğine çok, dilediğine az verir. Bazılarına bol ve geniş, diğer bazılarına da, ilâhî hikmetine bağlı olan iradesinin gereği olarak, kısarak verir. **«Şüphesiz ki, O, kullarını gören ve haberdar olandır.»** Yani onların gizlisini de, açığını da bilir, ayrıca onlara meçhul olan iyiliklerini de O bilir.

Bir kudsi hadiste: *"Şüphesiz ki, mü'min kullarımdan öyleleri var ki, imanlarını ancak zenginlik ıslah ve takviye eder, şayet onları fakir kılarsam, bu durum onları ifsad eder. Yine mü'min kullarımdan kimileri var ki, onların imanlarını ancak, fakirlik ıslah ve takviye eder. Şayet onları zenginletsem bu onları ifsad eder, bozar. Onların kalplerindekini bildiğimden işlerini Ben düzenlerim. Şüphesiz ki Ben, her şeyden tamamen haberdarım, her şeyi gereği gibi bilirim"* buyrulmuştur. Bu kudsî hadisi, Enes (r.a.) rivayet etmiştir. *Bahrü'l-Ulûm*'da böyle kayıtlıdır. Bu sebeple Allah (c.c.), zenginletir ve fakirletir, bolca yayar ve daraltır. Kullarının hepsini zenginletse, isyan eder ve azarlardı. Hepsini fakirletse her şeyi unuturlar ve mahvolurlardı.

Yine bir hadisi şerifte: *"Yedi tehlikeden korunmak için iyi amel edin: Her şeyi unutturan fakirlikten, yahut azdıran zenginlikten veya ifsad eden hastalıktan, yahut insanın akıl ve bedenini zayıflatan ihtiyarlıktan, yahut ansızın gelen ölümden, yahut beklemekte olan şerlerin en kötüsü olan Deccalden, yahut çok acı olan kıyametten başka bir şey mi bekliyorsunuz?"*(7) buyrulmuştur.

Akıllı insan için, Allah'ın emrine teslim ve kadere razı olmak, darda sabretmek, bollukta şükretmek, imkânlar ölçüsünde infak etmek gerekir.

7- Hadisi şerifi ,Tirmizi *Zühd*, babında 2307 Numara ile rivayet ederek hadis hasen gariptir demiştir.

وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ خَشْيَةَ إِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُهُمْ وَإِيَّاكُمْ
إِنَّ قَتْلَهُمْ كَانَ خِطْأً كَبِيرًا (٣١) وَلَا تَقْرَبُوا الزِّنَى إِنَّهُ
كَانَ فَاحِشَةً وَسَاءَ سَبِيلًا (٣٢) وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ
الَّتِي حَرَّمَ اللّٰهُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَمَنْ قُتِلَ مَظْلُومًا فَقَدْ جَعَلْنَا
لِوَلِيِّهِ سُلْطَانًا فَلَا يُسْرِفْ فِي الْقَتْلِ إِنَّهُ كَانَ مَنْصُورًا (٣٣)
وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ حَتَّى يَبْلُغَ أَشُدَّهُ
وَأَوْفُوا بِالْعَهْدِ إِنَّ الْعَهْدَ كَانَ مَسْؤُلًا (٣٤)

31. Geçim endişesi ile çocuklarınızın canına kıymayın. Biz, onların da, sizin de rızkınızı veririz. Onları öldürmek, gerçekten büyük bir suçtur.

32. Zinaya yaklaşmayın. Zira o, bir hayasızlıktır ve çok kötü bir yoldur.

33. Haklı bir sebep olmadıkça Allah'ın muhterem kıldığı cana kıymayın. Bir kimse zulmen öldürülürse, onun velîsine yetki verdik. Ancak bu velî de öldürmede ileri gitmesin. Zaten o, yardıma mazhar olmuştur.

34. Yetimin malına, rüşdüne erinceye kadar, tam bir iyi niyet taşımaksızın yaklaşmayın. Verdiğiniz sözü de yerine getirin. Çünkü, verilen söz, sorumluluğu gerektirir.

31. Ey Arap topluluğu! **«Geçim endişesi ile çocuklarınızın canına kıymayın.»** Araplar fakirlik korkusuyla kız çocuklarını diri diri toprağa gömüyorlardı. Bu âyetle yüce Allah, bu cinayetten men ederek, hepsinin rızkını vereceğine dair teminat verdi. **«Biz, onların da, sizin de rızkınızı veririz.»** Başkası değil. **«Onları öldürmek, gerçekten büyük bir suçtur.»** Bu cinayet, Allah'ın (c.c.) binalarını yıkmak, nesli kesmek demek olduğu için büyük bir günahtır.

Bu âyetten itibaren 39. âyet dahil, on âyeti kerime de, on kötü huyun, on iyi huy ile değiştirilmesine işaret ve tavsiye vardır. Bu kötü olan huylardan birincisi cimrilik, ikincisi uzun emel ve arzudur.

Bunların her ikisine açıklamakta olduğumuz bu âyetin *"Geçim endişesiyle çocuklarınızın canına kıymayın"* bölümünde işaret vardır. Çünkü, cimrilik ve uzun emel, onları çocuklarını öldürmeye yöneltmiştir. Bu sebeple de bu iki kötü huyun cömertlik ve tevekkül ile değiştirilmesine yine bu âyetin: *"Biz sizin de, onlarında rızkını veririz"* bölümü ile ışık tutulmuştur.

Anlatıldığına göre Zekeriya oğlu Yahya (a.s.), İblis ile karşılaştı ve: "Ey İblis! En sevdiğin ve en çok nefret ettiğin insanlar kimlerdir?" diye sordu. İblis: "En çok sevdiğim insan, cimri olandır. Hiç sevmediğim insan da cömert olan insandır." dedi. Yahya (a.s.): "Neden?" deyince de İblis: "Çünkü, cimrinin cimrilik kötülüğü bana yetiyor, cömert ise fasık da olsa cömertliği sebebiyle Allah'ın (c.c.) affedip kabul edeceğinden endişe ediyorum." Sonra İblis dönüp giderken: "Şayet sen Yahya (a.s.) olmasaydın sana bunları söylemezdim" dedi.

Âlimler şöyle demiştir: Kişinin ev halkını zühde zorlaması gerekmez, sadece onları zühde davet eder, kabul ederlerse ne âlâ, etmezlerse onların dünyalık ihtiyaçlarını karşılar, nimetlerini arttırmaya çalışır, itidalden ayrılmaz. Kendisi ise dilediği gibi hareket eder.

Cenab-ı Hak, diğer kötü hasletleri hatırlatarak şöyle buyurmuştur:

32. «Zinaya yaklaşmayın.» Zina etmek şöyle dursun, onun başlangıcı sayılan, öpmek, göz kırpmak veya şehvet gözüyle bakmak gibi davranışları da yapmayın, **«Zira o, bir hayasızlıktır.»** Çünkü zina, sınırı aşan, çirkinliği açık olan, yüz kızartıcı bir iştir. Onda nesilleri zayi etmek vardır **«ve çok kötü bir yoldur.»** Zina ne kötü bir yoldur. Nesillerin kesilmesine, fitnelerin tahrikine yol açan, sahibini cehenneme sürükleyen çok kötü bir huydur.

Hadisi şerifte: *"Bir kul zina ettiğinde iman onun kalbinden çıkarak başının üzerinde bir gölge gibi durur, zinadan ayrılınca imanı kendisine döner"* buyrulmuştur. [8]

Sahabilerden birinin şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Zinadan sakınınız, zira onda altı tane felâket vardır, üçü dünyada, üçü de âhirette verilmek suretiyle zina eden cezalandırılır. Dünyadaki felâketler:

1. Rızık darlığıdır, yani rızkından bereket kalkarak hayır ve iyilikten mahrum olur,
2. Ömrü eksilir,
3. İnsanların nefretini kazanır, çünkü zina insanın güzelliğini giderir.

Âhiretteki felâketler ise:

1. Rabbin gazabına sebep olur,
2. Hesabın zorluğuna sebep olur,
3. Cehenneme girmesine sebep olur."

Yine bir hadisi şerifte: *"Gözler de zina eder, onların zinası kötü niyetle bakmaktır. Eller de zina eder, onların zinası tutmaktır."*[9]

İyi bil ki, şehvetin insana üstünlük sağlaması, zinaya götürür ki, bu, âyet-i kerimelerde yerilen, on kötü huyun, üçüncüsüdür.

Anlatıldığına göre, Basra'da kendisinden devamlı güzel bir koku hissedildiği için, El-Miskî adıyla tanınan bir adam vardı. Kendisine bu kokunun kaynağı sorulunca: "Ben gençken insanların en güzellerinden idim. Çok da çekingen ve haya sahibi idim. Babama dediler ki, onu çarşıda bir dükkâna verirsen açılır, mahcubiyeti gider. Babam da beni bir manifaturacı mağazasına verdi. Bir gün yaşlı bir kadın geldi ve bazı kumaşlar istedi, ben de tezgâhta bulunduğumdan istediklerini indirdim. Aldığı bu eşyanın parasını evinde vereceğini, kendisi ile evine kadar gelmemi istedi, beraberinde gittim. Beni büyük bir köşke götürdü. Büyük bir kubbesi vardı. İçinde, bir taht vardı. Üzerinde süslü yataklar bunun üzerinde de genç bir kız vardı. Beni kendisine doğru çekti. "Allah (c.c.) görüyor" dedim. "Önemli değil" dedi. "Ben ishal olmu-

---

8- Hadisi Ebu Davut ve Tirmizî rivayet etmiş, Hâkim de sahih olduğunu belirtmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 11/712.

9- Müslim'in rivayet ettiği hadisin bir kısmı olup baş tarafı şöyledir: *"Âdem oğluna zinadan nasibi yazıldı, gözlerin zinası bakmaktır, kulakların zinası dinlemektir, dilin de zinası söylemektir..."*

şum, hemen tuvalete gitmem gerekiyor ," dedim. Helaya girip, üstüme başıma pislik sürüp kirlettim. Bu delinin birisi dediler. Böylece bu belâdan kurtuldum. Oradan çıkıp bir akar suda üstümü başımı yıkadım. O gece rüyamda bir adam gelerek: "Yakub oğlu Yusuf nerede! Sen neredesin!" dedi ve elini yüzüme ve üzerime sürdü. İşte o günden beri onun kokusu üzerimden eksilmedi. İşte bu iffet ve takvanın bereketindendir.

İblis, Hz. Musa (a.s.) ile karşılaştı da: "Ey Musa! Sinirlendiğin zaman beni hatırla, o esnada benim yüzüm kalbindedir, gözüm senin gözündedir. Senin içinde, kan dolaşımı gibi dolaşırım. Düşmanla savaş için karşılaştığın zaman ben insanoğluna gelir, savaştan kaçmasını temin için, ona çoluk çocuğunu, eşini ve ailesini hatırlatırım. Nikâhı haram olmayan kadınla yapayalnız bir arada oturmaktan sakın, çünkü ben, o esnada ondan sana, senden ona aracılık ve elçilik ederim. Bu olay, *Âkâmü'l-mercân*'da nakledilmiştir.

33. «Haklı bir sebep olmadıkça Allah'ın muhterem kıldığı cana kıymayın.» Müslüman olmakla veya ahid ile ki, bu durumda, ahidleşenlerle, zimmîler de bu hükme girer. Bu suretle Allah'ın öldürülmesini haram kıldığı kimseleri sakın öldürmeyin. Yani şu üç sebepten başka bir sebeple cana kıymayın: "İmandan sonra irtidat, inkâr etmek; evli iken zina etmek; masum, günahsız bir cana kasten kıymak." Bu üç şeyden birini yapmayan **«bir kimse zulmen öldürülürse onun velîsine»** mirascısına, ölümünden sonra işini yapacak olan vârisine, velîsi veya vârisi yoksa sultan'a -ki, o, velîsi bulunmayanın velîsidir.- hakkını alması için **«yetki verdik.»** Dilerse kısas suretiyle öldürür ve isterse diyet alır. **«Ancak, bu velî de öldürmede ileri gitmesin.»** Kısas işinde meşru olan sınırı aşarak, müsle'yi de (katilin uzuvlarını kesmek) ilâve ederek veya katilden başka yakınlarından birini öldürmek suretiyle aşırı gitmesin. Cahiliyet âdetlerinde olduğu gibi, onlar, katilden başkasını veya bir maktül yerine iki kişiyi öldürüyorlardı. Onlar, kendilerinden itibar ve şeref sahibi olan birisi öldürüldüğünde sadece katili öldürmekle yetinmezler, onunla birlikte yakınlarından bir cemaati de öldürürlerdi.

«Zaten» kendisine bu yetki verilmekle **«o, yardıma mazhar olmuştur.»** Ona şeriat (hukuk) ve hükümdar yardım eder. Yani, Allah (c.c.) kısası veya diyeti gerekli kılmakla ona yardım etmiş, hâkimlere de hakkını almasına yardım etmesini emretmiştir.

Denilirse ki, kasten adam öldürenin tevbesi nedir? Cevap: Üç suretten birisi iledir: Ya kısas suretiyle öldürülmek, ya aff edilmesi veya ondan diyet alınması suretiyle tevbe etmiş sayılır.

34. «Yetimin malına, rüşdüne erinceye kadar,» tasarrufta bulunmak şöyle dursun **«tam bir iyi niyet taşımaksızın yaklaşmayın.»** Ancak onu korumak ve üretmek için yaklaşabilirsiniz. Âyette geçen *"eşüddeh"* insanın en güçlü zamanı olup bu da on sekiz ile otuz yaş arasında olur.

"Bahru'l-Ulûm" da denilmiştir ki: "eşüdd"e ulaşmak idrak yani rüşd ile olur. Bulûğa erdikten sonra rüşdü denenir. Bunun son sınırı otuz üç yaştır.

«Verdiğiniz sözü de yerine getirin.» Verilen söz ister Rabbin ile aranda olsun, ister kendinle diğer insanlar arasında olsun, o söze sahip çıkarak koruyunuz. **«Çünkü, verilen söz, sorumluluğu gerektirir.»** Sözleşme yapandan, sözünü bozmayıp tutması istenir.

DÖRDÜNCÜ CİLDİN SONU